

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS III

2005

Începuturile "satului primordial"
Muzeul Satului Maramureșean din
Sighetul Marmăției

Coperta I: Fragment de poartă maramureșeană - Motive ancestrale

Coperta II: Motivul "Călărețului" - detaliu de pe un vechi covor maramureșean

Volum editat cu sprijinul financiar al
Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul
Cultural Național Maramureș

ACTA MVSEI MARAMOROSIENSIS

III

Păcurar la stână - Munții Gutâiului
Foto: M. Dăncuș

Responsabilitatea asupra conținutului textelor publicate revine exclusiv autorilor.

Adresa:
Muzeul Maramureșului
Str. Piața Libertății nr. 16
435500 Sighetul Marmăției
Tel/fax: +40-262-311521
E-mail: europamuzeukmzero@zifer.ro

Muzeul Maramureșului Sighetul Marmăției
Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș

ACTA MVSEI MARAMOROSIENSIS

III

ETNOGRAFIE - ISTORIA ȘI FILOSOFIA CULTURII
ARHEOLOGIE - ECOLOGIE - ȘTIINȚELE NATURII

*volum îngrijit de
Dr. Mihai Dăncuș*

-2005-

Colegiul de redacție:

Redactor șef: Dr. Mihai Dăncuș

Redactori: - Ioana Dăncuș
 - Nicoleta Nemeș

Culegerea computerizată a textelor:

 - Nicoleta Nemeș
 - Mirela Barz

Corectură: Gh. Todincă, I. Boroica, A. Pralea, N. Maghiari

Fotografii interioare și coperta: M. Dăncuș

Traducerea în limba engleză: SORIN KOȘINSKI

Tipărit la tipografia ASKA GRAFIKA

**Muzeul Maramureșului Sighetu Marmăției
Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș
ISSN: 1583-4476**

Notă asupra ediției

Mergem înainte... Iată că suntem la volumul al III-lea al anuarului muzeului nostru „ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS”. S-a îmbogățit și structura acestuia, în sensul că pe lângă lucrările cu profil de etnografie, folclor (etnologie), care dominau primele două volume (la care de fiecare dată aveam și capitole de istorie și istoria culturii), acum am introdus și un capitol de „Istoria și filosofia culturii”, separat un capitol de „Arheologie Istorie” și un altul de „Ecologie Științele naturii”. În felul acesta acoperim aproape integral profilul muzeului nostru și valorificăm lucrările prezentate la sesiunile organizate de muzeul nostru și Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș.

Majoritatea lucrărilor sunt cele prezentate la *Sesiunea de referate și comunicări științifice* pe tema obiceiurilor de iarnă, care are caracter național și aproape la fiecare ediție și participare internațională.

Volumele publicate până acum, ca și cel prezent se constituie deja într-un „corpus” foarte valoros de lucrări preponderent pe problema „obiceiurilor”, cele „de peste an”, cu dominanta celor „de iarnă”, dar și „riturile de trecere” sau „obiceiurile din ciclul familiei”. În felul acesta, pentru zona Maramureș, dar și pe un plan mai larg, național și cu trimiteri la spațiul european, lucrările publicate în aceste volume se pot constitui în surse care să ofere posibilități de abordare comparativă, dar și de sinteze pe anumite teme...

Festivalul sighetean, de 27 de ani, se impune pe plan național și a devenit cunoscut în lume cu cele două componente esențiale: a) prezentarea obiceiurilor de iarnă preponderent din Maramureș, dar și din multe alte zone etnografice ale Țării și Europei pe scenele orașului și în cadrul „Marelui alai” și b) sesiunea științifică care valorifică teoretic acest patrimoniu imens și foarte valoros.

Considerăm că **Patrimoniul imaterial** atât de bogat în Maramureș și fără a greși în toate provinciile românești se regăsește și în efortul nostru de valorificare prin manifestările de aici de la Sighetul Marmăției.

Mileniul în care am intrat pe bună dreptate este și „al mondializării”, „al secularizării”, și „al desacralizării” în general. De aceea, ce facem noi aici prin simpozioane și publicații și prin revitalizarea acestui PATRIMONIUL, ne dă garanția păstrării elementelor de identitate culturală și națională.

Dr. Mihai Dăncuș - etnograf

Notă asupra ediției	9
CAP. 1 ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR	13
<i>Liviu Alexandru Sofonea, Datina – măiastră. Vlagă!</i>	
<i>Popor >>> Populație!</i>	15
<i>Ioan Godea, Arhitectura în epoca neolitică</i>	25
<i>Ioana Dăncuș, Un monument excepțional de arhitectură</i> <i>– biserica din Cuhea (Bogdan Vodă)</i>	45
<i>Violeta Firescu, Ceramica de Horezu – analiza ergonomică</i> <i>a activității de omare a vasului ceramic</i>	55
<i>Janeta Ciocan, Ceramică cu decorul în relief în colecțiile</i> <i>Muzeului etnografic din Baia Mare</i>	61
<i>Isabela Corina Csiszar, Casa – spațiu sacru la românii</i> <i>și maghiarii din Maramureș</i>	67
<i>Pierre Dutron, Un nouveau masque et costume au muse</i>	73
<i>Pierre Dutron, Les masque dans les carnivals de Belgique</i>	77
<i>Simona Teodora Roșca, Reprezentarea diavolului în iconografia</i> <i>creștină românească.....</i>	81
<i>Pamfil Bîlțiu, Substratul mitico-magic al sărbătorilor din ciclul</i> <i>celor douăsprezece zile în cultura populară a zonelor</i> <i>folclorice din județul administrativ Maramureș</i>	89
<i>Delia Răchișan, Povestea lui Ignat. Vasilica. Text și context</i>	97
<i>Felicia Lățea, Colindatul la români și slavi</i>	109
<i>Viorel Thira, Chipul lui Isus Hristos în colinde</i>	111
<i>Delia Suiogan, Orația mare – structuri simbolice</i>	119
<i>Pamfil Bîlțiu, Strânsul nepoatelor în contextul obiceiurilor</i> <i>de familie din Maramureșul Istoric</i>	131
<i>Elisabeta Faiciuc, Monografiile sătești, zonele și tematice</i> <i>– surse documentare pentru lucrările lingvistice</i> <i>de interes național</i>	137
<i>Narcisa Știucă, Despre lecția inegalabilă a terenului</i>	141
<i>Mihai Dăncuș, Scriitori și savanți maghiari despre etniile</i> <i>din Maramureș (II).....</i>	147
CAP. 2 ISTORIA ȘI FILOSOFIA CULTURII	175
<i>Constantin Corniță, Reflecții privitoare la semnificațiile</i> <i>contemporane ale culturii populare maramureșene în cadrul</i> <i>tiparului etnologic și antropologic românesc.....</i>	177

Liviu Sofonea, Liviu Dumitrescu jr., Elena Herelea, Horea Salcă, <i>Instalații care au funcționat cu specifice eficiențe tehnice & sociale în „trecute timpuri” în sisteme de fortificații frontaliere</i>	179
Liviu Sofonea, Victor Sofonea, Un proiect ideatic	205
Alexandru Filipașcu, Mitul românesc al „cățelului (țâncul) pământului” ..	245
Delia Suiogan, Jocul, sărbătoarea – între natură și cultură	257
Isabela Vasiliu-Scraba, Mircea Vulcănescu – aspecte fenomenologice ale filosofiei populare românești	265
Isabela Vasiliu-Scraba, Mircea Vulcănescu și valorizarea filosofică a etosului tradițional românesc	269
Cap. 3 ARHEOLOGIE-ISTORIE	275
Teofil Ivanciuc, Descoperiri arheologice inedite în Țara Maramureșului..	277
Ion Țelman, Aducerea coloniștilor germani în Maramureș.....	285
Gheorghe Todinca, Anul 1919. Intrarea armatelor române în Maramureș.....	289
Mihai Dăncuș, Vâlceanul, Nicu Angelescu, intelectual de prestigiu, profesor la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighetu Marmăției	293
Ion M. Botoș, Un neam nobil din dreapta Tisei	301
Alin Pralea, Imagini social-culturale ale Sighetului interbelic reflectate în periodicul „Graiul Maramureșului”	313
Ioan Vancea, Mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea – demn urmaș al corifeilor Școlii Ardelene	319
Gheorghe Pop, Demn urmaș al marilor ierarhi ai Bisericii Române Unite, Greco-Catolică și al corifeilor Școlii Ardelene – Episcopul Alexandru Rusu	329
Ilie Gherheș, Rapoartele preoților greco-catolici despre retragerea trupelor germano-ungare, respectiv intrarea subunităților Armatei Roșii în Maramureș și asupra „regimului Odoviciuc”	335
CAP. 4 ECOLOGIE-ȘTIINȚELE NATURII	357
Iosif Béres, Specii rare, periclitare sau accidentale din fauna de vertebrate a Maramureșului.....	359
Alexandru Filipașcu, Retrospective și perspective în reconstrucția ecologică atât de necesară României	365
Horațiu S. Cioban, Timur V. Chiș, Date generale cu privire la infestația parazitară a caprelor negre (rupicapra rupicapra) din Munții Rodnei	373
Marata Béres, Contribuții la cunoașterea macromicetelor din „Țara Maramureșului” (IV)	377
Timur V. Chiș, Mihail G. Manole, Liliacul de apă (Myotis Daubentoni Kuhl 1819), specie prezentă în Maramureș	383

CAPITOLUL I

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

DATINA – MĂISTRĂ VLAGĂ!
POPOR >>> POPULAȚIE!

Prof. Univ. Dr. Liviu Alexandru SOFONEA
Universitatea Transilvania, Brașov

§.I. Colindeț

Pregătiți cu dragoste, sânguință, rugăciune, cu fermecarea ce vă este în ființe – mai amănunțit ca alte lucrări ale Voastre – pâinișoarele ce le veți oferi colindătorilor: mângâiați-i pe copii, ... nu-i ignorați, nu-i bruscați, nu-i izgoniți pe cei ce vă par smintiți cinstiți, străinii / înstrăinații care vă vor colinda!

§.II. *Genitorium*

More axiologică:

- **Popoarele** – comunități antropice numeroase, concentrate spațial, solidarizate prin intensă «**pulsiune conștientială**» animată de «**sentimentul identității**» - au **Istorie**; aceste comunități viguroase sunt creatoare și păstrătoare de datini: prin ele se animă persistent «**viața întru Istorie**».
- **Populațiile** – comunități antropice minuscule risipite, agregate de anemică «**pulsiune conștientială**» inervată de «**senzația grupării**» au doar “istoriute” /anecdote /; generează și mențin conjunctural câteva moravuri

§.III. *Venit dies → fugit dies!*
Feste diem > carpe diem!!

Umblă **Vreamea!**

Cere **Vamă!**

De nu-l pui zlot⁵ scump^{5,6} în cană
ea nu-ți zice
(cu dojană)
zgârcit-o, nu-mi dai pomană?! –
ci cu ochii-orbi te cată⁷
(patru găuri dintr-o dată^{8,12,13}
strâmb¹³ ivite sub o geană)
sorb din tine vise, ANĂ
sufletul ți-l face rană!

Spaima-n fire crește – crește,
Vreamea umblă
Vămuiește,
nu-i mai pot răbda privirea⁷
ce nu vede strălucirea
ci doar chipul meu țintește⁷
mișcă găuri⁸ – timp^{14 9,10,1,12,13},
orbește!¹⁴

Și Îi pun în a Ei cană

Vis dintâi

făr' de prihană¹⁵
ce-mi alungă frica-mi
(vană)
să-l fie în **veci**
Pomană!¹²

Marmație – Țară veche,
Ai oameni fără pereche:
Moși, coconi, fete, feciori,
Voivodese, sfinți, nurori,
Aflătorii de comori...
Și martiri biruitori!

Ai și munți, codrul și plaiul,
Apele își strâng alaiul

Și-l pornesc peste hotare,
Văzduhul – până în zare,
Ține în a lui suflare
Taine noi, minune mare:
Rugi, șoptiri de alinare
Țipăt, răset, închinare.

Marmație ești vestită
Faima ți-l dulce ispită:
Vin din lume călători
Poposesc rătăcitori¹, -
Îi primești pe toți cu daruri
Fântânesc în **tine** haruri:
Cântece, colinde^{2,3}, flori,
Fermecate sărbători!⁴

§. IV. Veseli-ți-l **gazdă!**

Deschide-mi ușa, vecine,^{2,3,4,***} -
ca-m venit din nou la tine,
cu gând bun,
răscolitor
și în taină
și în dor.

Noi ți-om zice o urare
și te-om pune la'ncercare

de-om putea gândi'npreună
a Lumii Aste furtună:
sminteala și învrăjbirea
minunea și despărțirea
nădejdea și **peste-firea**, -

Judecare care vine!

Deschide-mi ușa vecine!^{2,3,4}

* Vecinii: obșteni – feluriți /personalizați / - care nu se pot izola ci *co-habit-ează* (specific) în a lor comunitate.

** "Vecinii" spirituali: sunt "aproiați", "se văd", se "salută" /se "vizitează", se delimitează /se apropie *In spiritu* (intelectual) prin opțiuni /judecăți axiologice prin motivații, prin unele acțiuni relevante.

*** Festivalul a devenit deja o datină (regională → națională → europeană → mondială).

*** ** În cursul acestor zile, vizitarea Memorialului este o datorie pentru mii de participanți la "sărbătorile de iarnă".

*** *** Comemorarea victimelor «**holocaustului fizic-biotic comunist**»: trebuie să fie o parte organică a programului **Festivalului**; celebrarea – cu pioasă amintire și creștinească iertare care generează în suflete purificare,

înseninare, încredere în **Om**, creatura conștientă a **Divinității**, a acelor pătimiri trebuie să devină și ea în anii următori o **datină!**

§. V. Poporala sărbătorească rostire

Festivalul datinilor de iarnă de la Sighetul Marmației este o îmbucurare a spiritului care dăinuiește ne înserată peste an și înfloare din an în an generată de *patosul* care însuflețește dăruii fii și fiice ai **Poporului Român**, ocrotită și "bine"¹⁶ valorificată social de vrednicii organizatori talentați, actanți, sensibili spectatori, tenaci, pasionați susținători.

S-a reafirmat astfel, pilduitor¹⁶, într-o pură rostire românească, cu demnitate, frumos, a noastră legitimă «**Cetățenie Europeană**»^{***}.

Datina maramureșană^{***} a fost cinstită de mii de oameni – moroșeni, sălăjeni (codreni, chioreni) lăpușeni, sătmăreni, oșeni din alte meleaguri ale României, oaspeți de peste hotare – și în 2004 A.D.

§. VI. Mărturie

Fascinați și lucizi¹⁷, simțim și constatăm că **Festivalul datinilor de iarnă de la Sighetul Marmației** este o vibrație a **Spiritualității românești** care farmecă, are durare¹⁸, este o **instituție culturală**.

Ne gândim acum – apreciind că suntem iubitori și conștienți, susținători ai acestei **Bucurii moroșene** - atât la vigoarea cât și la fragilitatea^{19,20,21,22} și riscurile^{23,24} formelor de viață în & întru spirit în complexa actuala «**realitate socială**».

Ne bucurăm că ceremoniile **Festivalului** s-au putut celebra cu strălucire neînserată și vigoare neistovită, în ordine²⁵, în zilele magice de după Ajunul Crăciunului în care, anul acesta, iarna nu a fost (ca altă dată) darnică, frumoasă, măreață, ci "bolnavă", mohorâtă, zăpada a lipsit, ploaia rece, aiurită, sămânță de noroi și polei a agresat pe actanții alaiului și ai buneii rânduiei și a întristat mii de oameni, participanți la tradiționala "liturghie culturală", poporală²⁵ care, cu entuziasm și hotărâre au înfruntat-o²⁷.

A Este meritoriu că luminații și hotărâții conducători, ministranți ai Muzeului etnografic al Maramureșului din Sighetul Marmației au stăruit, s-au ostenit și au reușit să publice în anuarul ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS o seamă²⁸ din lucrările științifice pe teme de etnografie și folclor, armonios articulate cu cele de Istoria și Filozofia Culturii susținute la sesiunile anuale din 2002, 2003 cu caracter național și cu participare internațională; vârsta de peste 35 de ani a acestor sesiuni în care întotdeauna lucrări substanțiale s-au prezentat și dezbătut este o confirmare a maturității.

B Sesiunea științifică tradițională este o dimensiune a **Festivalului**: este de mulți ani "cuibărită" firesc, frumos, profitic în cadrul **Festivalului Național al obiceiurilor de iarnă**; este legată structural de această sărbătorire populară complexă fiind "componenta ei științifică" generatoare și de reflecții filozofice și inițiative practice.

Complexitatea tematicii & problematicii sesiunii sporește prestigiul instituției: în primii ani obiectul²⁹ sesiunii era doar prezentarea rezultatelor muncii unor cercetători care au investigat vastul "mișcătorul"³⁰ domeniul *folklorului*,³¹ obiceiurilor și etnografiei – pe parcursul anilor s-au prezentat și discutat în acest *forum* și lucrări,³³ și referate despre Istoria culturii; ele au avut cu precădere pertinente, speciale, referiri la zona Maramureșului³⁴ – "diamant al coroanei" **Folclorului românesc, Tradiției românești**⁸.

Patrimoniul folcloric moroșenesc și din alte areale și-a afirmat vitalitatea: este un fapt că această **zestre populară arhaică** se mai păstrează și în alte zone din România și în puține țări din Europa - «vetre folclorice»^{35,36} în care "arde" focul, dar cultul său este amenințat, pâlpăirile sunt mereu actualitate în epoca marcată de **Globalizare** – fenomen social hiper-complex "cu bune și cu rele" – cu multiple componente³⁷ și fenomene³⁸ – informațională, tendințe hegemonice, axio-nivelatoare³⁷, "populaționarea" unor popoare comportamentale, mundaneitate, ș.a. este evidentă – **păstrarea este pentru umaniștii militanți o Poruncă a Vremii!**

D Continuarea sărbătoririi cu entuziasm și rigoare^{35, 36} a "tinerii" obiceiurilor agro-pastorale Tânjaua – pe Mara, de la Hoteni Stâna; a. de pe Valea Baciului, Bogdan Vodă – sărbătoriri spectaculare, evocatoare⁴⁰, la care participă mii de persoane⁴⁰ care pun pe oamenii simțitori "pe gânduri", festivități întregite cu sesiuni de comunicări, simpozioane, expoziții muzeale, ș.a. - este **o datorie de onoare, un act de responsabilitate**. Mas-mediatizarea trebuie să fie eficientă, rezonantă; participarea unui public sensibil (fidel; exigent; în creștere) în care sunt prezenți și cetățeni europeni de alte etnii, și alți "pământeni", este un indicator al vitalității atractivului *patrimonium*.

E. Organizarea logistică a Centrului de Creație și a Direcției de Cultură, implicarea Muzeului - forma, conținutul, popularizarea revistei bianuale Tradiții și Patrimoniu sunt forme organizate eficiente - ale Valorificării sociale "bune"¹⁶ a acestor "averi spirituale & materiale" continuarea activităților concertate este imperativ necesară.

F. Colaborarea cu unele centre culturale naționale și extra-naționale este indispensabilă: Românii și alți conlocuitori din Moldova trans Pruteană, Kornvestheim din R.F. Germania, Centrul de Cultură catalană din Perpignan, Franța, Organizatorii festivalului măștilor din Binch, Belgia, comunitatea românilor din S.U.A., Canada, Israel, țările Balcanice, Italia, Universitățile din La Rochelle și Bordeaux unde este activ prietenul poporului român geograful

Marc Chesnel, membru proeminent al *Le Cercle* din Sibiu, *Les Rencontres*^{IV,V} ș.a.

Aceste contacte trebuiesc potențate și prin schimburi de experiență, cercetări în teren, *agapé* spirituale.

II Ispita /atrakția ceremonialelor excită firea multor oameni: Homo spectator – autor iubește, creează, organizează, animă *Aucto sacramental, coommedia delle arte, fiesta*, procesiuni, parăzi, ș.a.

III “farmece” /haruri solidarizatoare, comunitare, potențatoare de elanuri, inițiative umaniste și meditari.¹⁸

IV *Les Rencontres* este Asociația Orașelor și Regiunilor Marii Europe pentru cultură. La reuniunea din 24-27 februarie 2005 de la Lubliana, Slovenia tematica acestui prestigios meeting a fost Identita culturală politici culturale și festivalare artistice: *La ville et ses festivals; le rôle des festivals dans le processus de creation de l'identite culturelle et urbaine de villes en Europe*.

V Membrii ai Filialei din Sud-Estul Transilvaniei ai **Comitetului de Istorie și Filozofie a Științei și Tehnicii al Academiei Române /C.R.I.F.Ș.T./** militează în teoretic și practic în acest sens.

VI În epoca globalizării funcționează, cresc în intensitate, factori degradatori: *Kitschuri*, imposturi, manele-izatori; credem (cu crescătoare tărie) că mulți oameni sensibili, meditativi, în *stress*, caută remedii, desfătări, liniște, spiritualizare, evadare în vigoarea, frumusețea, profunzimea **spiritualității populare** generatoare de **tradiție**; cred că se produc și “reacții imunitare” axio-ecologice de protejare a **curăției spirituale, memoriei Neamului**.

VII Contactele interactive cu comunități importante trans-Tisane (zona Apșelor, ș.a.) este indispensabilă, ele trebuie operate de iubitori de cultură, umaniști, militanți, competenți, cu tact, în spiritul Drepturilor Omului în contextul procesului complex (dinamic, poli-axiologic) **Europa Unită**.

*** Inclusiv aspecte ignorate, marginalizate, controversate, neconfortabile pentru unii.

**** Intenționăm să publicăm *in extenso* studiul nostru intitulat “*Tempus Christi* aspecte istorice, biblice, astronomice, cronologie, folclorice, sociale, axiologice inter-disciplinar”, în anul 2005.

G Evocarea în profunzime și diversitate a istoriei complexe a Maramureșului (Istoric, ș.a.) - multi-valentă și prin metodele moderne folosite - tehnici virtuale care “prepară” «**realitatea virtuală**» este necesară,^V astfel de evocări se pot face în mănăstirea Peri de lângă Săpânța, la Bârsana, Ieud, Borșa, ș.a. receptacolele culturale sighetene.

H Continuarea și intensificarea comunicării unor cercetări și referate în secțiunea Istoria și filozofia culturii: dezbateri*** pe teme complexe: Cronologia creștină,**** exegeze biblice, interferențe culturale, ș.a., operatorul multidiscursiv, complexitatea procesului **Globalizare**^{VI} (pentru

cultura populară,^{43,44,45,46,47,48} limba română, ș.a.; naționalitatea *Inatio-filia*, ș.a.).

I. Evocarea victimelor «holocaustului roșu» printr-o ceremonie sobră la Memorial: trebuie să participe contributori (la sesiune, la alte acte ale Festivalului și autorități ale orașului și județului⁵⁰, un sobor de preoți care vor rosti o rugăciune, vor efectua ritualul creștinesc⁵¹, actanți valoroși⁵² vor rosti împreună rugăciuni, un bocet popular, ritualizat⁵³, un cântec de «ocnă»⁵⁴ - după care va urma momentul de reculegere silențios, încheiat cu o închinare colectivă și *Amin*-ul rostit în grup: 'Nu vă vom uita! Fiți cu noi! Nu vă vom uita!'

Comemoratorii se retrag în tăcere^{55*****} însuflețiți și de sentimentul acestei datorii împlinite. Festivalul continuă.

Datinile sărbătorilor de iarnă⁵⁶ componente prestigioase ale patrimoniului cultural care caracterizează prestigiul matricei de cultură & alveolei de civilizație **Spațiul Carpato-Ponto-Danubian** – evocate în viitor în formele tradiționale articulate armonios cu forme noi^{57,58} – reafirmă legitima, prestigioasa «**cetățenie Europeană**» a membrilor Poporului Român și onorabila prezență a acestora în *Axio Patrimonium Mundi* în **Era Contemporană**.

§.VII. Urare

Kiralesa, Doamne! –
Cu belșug de toamne
Curății din ierni
Ce din nori le cerni
Cu tihne de veri
Cu taina din Noapte
"Vraja" din Șoapte
Și alte minuni
Din Timp, din genuni
Ce-n Lume le pui
Și ades ne spui
Că ni le-ai merit
De când ne-ai Zidit.

Sorcovirea mi-o sfințește
Gândul ei îl împlinește!

Marmație, colț de rai
Daruri scumpe tu ne dai.
Mulțămim de dăruire!

Vom cinsti-o c-o horire
După datina ta
Care,
Nu are asemănare.

Voi, ce haru-i lăudați
Vers, colinzi, le ascultați
Tipuriri și voi strigați,
În case cu drag intrați
La căseni noroc urați, -

Și voi cei îndepărtați
Cu-n gând⁵⁹ aice stați.

Vă strângeți,
Vă îndemnați!
C-am jurat

(Vorba ne-om ține

Și la rău și și la bine)
Să jucăm⁵⁹ cu'mbucurare!
Ne-om prinde cu mic cu mare⁶⁰
În a horei fermecare
Ce vrăjește minți
Și fiare⁶¹
Peste a noastre vechi hotare.

Vegheați datini
Să nu piară:
Stirpe, vetre, raze, pară⁶²
Risipite, împietrite
Stricate și istovite
De duhori, bale de fiară⁶¹
(Ce pândesc, le vrăjmășesc),
De uitări care omoară
(Năpasta-năpastelor
veninul-veninelor),
De spurcări ce ne spurcară
Moștenitele minuni
De la tați, de la străbuni.

Să cinstim dania lor
Și în veacul următor
Prin rostiri înaripate
(De la noi
la alții date)
Ce prin vremuri vor răzbate.

Până unde?
Noi nu știm!
Dar cobiri nu prorocim
Vlaga lor n-o înflorim –
Ce-am primit noi dăruim!
Astfel și noi dănuim!

Ce-I în vecii vecilor
Or în pâcla vremilor
Nu ne-a fost menit⁶³
spre știre;
Nu n'cercăm noi deslușire!
Noi atâta stăm prin Lume⁶⁵
Încă vii:
Umbre /nume
Pomeniți în ceas de strajă
De horire
Spaimă
Vrajă,
Într-o rugă, într-un dor
Într-un cântec
Plânset
Zbor⁶⁶
Din datine ce nu mor
Nici se sting,
Nu amorțesc
Ci prin ele înfloresc
Orele^{67,68} unui **Popor!**

NOTE

1 Peregrini, neastâmpărați, drumeți fanatici care umblă prin țări vestite dar și acolo cu greu se așează în câteva locuri: gândul plecării adoarme "un pic" dar nu se stinge văpaia: dor de ducă mă apucă, și-alte doruri mă usucă!

2 Colindatul solemn: solidarizator /iertător îndătinat, irtualic la vecini³, ș.a. obșteni.

3 Vecinii* au casele (locuințele, gospodăriile) apropiate, se întâlnesc adesea, se cunosc (de obicei) bine, se salută (idem), schimbă vorbe (idem) gânduri, unele bunuri; au unele interese comune, participă la unele acțiuni comune; câțiva trăiesc și cultivă vecinătatea /apropierea spirituală, unii sunt și prieteni; unii au (câteodată) și neînțelegeri, /supărări, conflicte, indiferență /rezerve neînțelegeri, înstrăinări /vrăjmășii. În zilele de sărbătoare⁴ **colindătorii** umblă pe la casele oamenilor din comunitate; ei nu pot ocoli pe cele ale vecinilor (chiar dacă aceștia nu sunt prieteni), rostesc urări de bine, se gândesc la gazdele care-l primesc, la **colin-datina colindatului**.

4 Sărbători mari: praznice tradiționale.

5 Ban (moneda, "bănuț": mic dar cu mare valoare) strălucitor: de aur.

6 Viu, nou.

7 "Privirea" încrucișată a **Timpului**.

8 Nevăzătoarele, mișcătoarele, patru găuri prin care, dintr-o dată te "privește Timpul".

9 Din cele patru direcții spațiale, mișcătoare.

10 Prin "mobilitatea" lor "lumenle nevăzătoare" ale privirii **Timpului** (fizic: *Cronos*) stăpânesc Existența (idem; "acoperă" Spațialitatea: *topos*).

11 "Privirea" omenească în "gaura" /"prăpastia" / Timpului este amețitoare, înebunitoare.

12 Prin această cutezătoare contemplare activă *Homo conscius* **gândește: Timpul** pe sine, n-o face pasiv cu activ, "însufletește" /axio-logizează / Timpul, simte & concepe conceptul /ideea / *Tempus* /Timpul axiologizat: istoric.

13 Spațiul "însuflețit" /hominizat: trăit / este "viu": *topos* → *situs*.

14 Nu "vede" pătimirile¹².

15 Crezul pur: idealul esențial.

16 Eficient, interactiv: prin inimi & minți.

17 Trăiri contrastante, complementare (în simultaneitate și în succesiune /alternative, modulate), confluente /reciproc întregitoare: pe care le simțim co-existente în ființă.

18 Emoțiile persistă: nu se "vestesc" în multe suflete ale participanților (direct: au fost prezenți *in situ*; spectatori de la distanță) ca și în cele ale unor inimoși care au aflat mărturii despre el. Festivalul este anual; regularitatea nu a fost întreruptă decât în anul clepsidral 1989 /1990.

19 Eurile unice/personalizate / ale creatorilor²⁰, culegătorilor, prelucrătorilor²⁰, interpretatorilor²⁰, organizatorilor²¹, primitorilor, transmitătorilor care însuflețesc **datinile /tradiția** / sunt "focuri care ard" (încălesc, luminează) în ființe vii (individualizate: schimbătoare, trecătoare) care își trăiesc – personalizat, nerepetat – viețile lor în **medii sociale** reale: actanții^{20,21} /"actanții" – interactiv implicați în **trăirea datinilor** (individualizată; colectivă: în motivații, ceremoniale, spectacole, meditații, acțiuni, ș.a.) au firi (temperamente, sensibilități, capacități intelective, ș.a.), interese, pregătiri, slăbiciuni & virtuți trupești și spirituale, sărăcii, bogății comune & proprii, nevoi (idem), plănuii (aspirații, ambiții, proiecte, ș.a.), devotări (idem), eșecuri & victorii (frustrări, satisfacții, doleanțe, ș.a.), angajări (idem), "trageri de inimă", "restricții mintale" /raționale /, silă, oboseli, ș.a.; aminoizități, tensiuni, entuziasme, plăți – răsplăți, ș.a. *Ego*²² – urile "pulsează" – acționează și reacționează – și prin alte energii, entelechii, trăiesc și alte atrageri (gusturi, mode, tentații, ambiții, influențe, ș.a. infiltrări, pasionări, alte crezuri ... din agitata lume contemporană.

20 Actanți principali.

21 Actanți importanți.

22 Simple, complexe, în devenire, ș.a.

23 a. Din afara eurilor: agresări, "torente", curente, "șocuri" directe – indirecte, înstrăinări, stresări, devieri (mode, *kitsch*-uri, ș.a.), motive /forme de lehamite;

b. Din lăuntru eurilor: patimile vieților unice, accidente, întâmplări, ... singularități bio-grafice.

24 Riscurile ating, lovesc, penetrează /"amprentează" eurile.

- 25 Fără incidente, excedări, abuzări, vulgarități, obscenități, conflicte, delictive, ș.a., fără a diminua animația (sărbătorească, expresivă) care a cuprins orașul și pe participanții de la diferite distanțe.
- 26 Spectacol amplu: alai, costume, cântece, alocuțiuni, dansuri, ritualuri, referate și comunicări științifice, contacte, discuții multi-direcționale, multi-personale la care au participat reprezentanți ai autorităților, actanți^{20,21}, specialiști, sacerdoți, sponsori, delegați, oaspeți din țară și de peste hotare, manageri, tehnicieni ospitalieri, ș.a.
- 27 Am întâlnit și stoici; nu și mâniați, revoltate.
- 28 Selectate, organizate chibzuit (coordonate, grupate) în "economia informațională" a volumului de către directorul publicației. Cititorul - exigent, binevoitor – remarcă varietatea, forma exprimării, documentarea, numărul, ș.a. calități ale lucrărilor – scrise frumos între copertile volumului decorate cu "motive maramureșene".
- 29 Exclusiv.
- 30 Forme în schimbare, rarefier, ascunderi, rețineri ale unor anchetați /căutați, informatori, extincții, poluări, înstrăinări, ș.a.
- 31 Folclor (dans, cântece povestiri, costume, artizanat, ș.a.), obiceiuri³² variate, localizate, ceremonializate, ș.a.
- 32 O formă specifică a etnografiei și a folclorului *latto sensu*: gravă, peristență, cu motivații comunitare profunde, durabile.
- 33 Comunicări științifice: studii care conțin rezultate noi /inedite, concluzii, puncte de vedere, propuneri de acțiuni culturale /colaborări, ș.a.
- 34 Istoric /trans – gutinian /: cis și trans – Tisan, județul, vecinătățile (Oaș; Lăpuș, Codru, Chioar).
- 35 Participare amplă, afirmarea unor rostiri populare (arhaice) păstrate, mai noi: tradiționalizată cu unele inovații³⁶ recente.
- 36 În recuzită; măști, ș.a.
- 37 Interacții, inducții, penetrații, difuzii, interferențe, "osmoze", polarizări, aderențe, împătrunderi, reacții, etc. etc.
- 38 Sin-ergii culturale, mimetisme, sincretisme, amestecări, hibridizări, cosmopolitism, contopiri (în *melting pot*) destructurări.
- 39 Continuitatea tradiției se manifestă, potențat prin: sărbătoriri bine organizate în comunități vitale (sate, zone), monitorizări (prin prestările de servicii ale unor activi, talentați muzeologi) prin *massmedia*-tizări, ș.a.
- 40 Unele cu acțiuni religioase cosmo-tice.
- 41 Actanți^{20,21}, organizatori, spectatori, sprijinitori, trecători.
- 42 Necesare: ordonatoare, chezașe a calității acțiunii culturale.
- 43 Accentuarea, răspândirea neoprită, neuniformă specifică a **tehnicității** și **științificității** modelează pe oameni; mulți au alte atitudini față de «**tezaurul poporal**».
- 44 Prozaizare^{44,45} practicate (materialisme, comercializări, ș.a.).

46 Viziunea /credința populară, selenară afirmată prin enunțul ε ≡ 'petele de pe fața vizibilă a lunii'⁴⁷ reprezintă scena morții lui Abel asasinat de fratele său Cain "înscrisă" de marele artist /maestru "cosmotic", respectiv urmele aripilor "îngerilor căzuți" /luciferici/⁴⁸.

47 Singura permanent vizibilă de pe Terra: preschimbată /"înghețată" /.

- 48 Este doar o metaforă frumoasă, avertizatoare, permanentă, căci știm ce este astrul nopții, sistem fizic chimic inert, mort, ș.a.
- 49 Concentrată în cca. ½ oră.
- 50 Reprezentanți.
- 51 Sub semnul ecumeniei creștine, ș.a.
- 52 Copii, tineri, maturi, bătrâni, de ambele sexe, români, ș.a.; invitați (din țară, de peste hotare).
- 53 Complex esențializat: un aer arhaic, o ofrandă străveche, aprinderi și așezări de lumânări, clopotiri, murmurări, închinări tăcute "foșniri mnezice".
- 54 Nu ne lăsa Măicuță
- Să pierim pe cale
- Că și noi suntem fii ai lacrimilor Tale.
- 55 "Însoțiți" de spiritele "mișcătoare", benefice ale unor victime.
- 56.Încheiate, viitoare (An nou, Boboteaza, Sf. Ion, sărbătorile din calendarul pe stil vechi).
- 58 Contacte cu alte festivalе, ș.a.
- 59 Prin gândire: prin memorie, prin închipuire, prin intuiții.
- 60 Uniți: solidari
- 61 Bestii, demoni.
- 62 Lumini: luce.
- 63 Nu este în puterile minții omenești să cunoască perfect misterul existenței universului.
- 64 Filozofi, teologi, oameni de știință, vizionari se străduiesc să gândească «problema cosmologică» (prin gândire rațională, intuiție, revelații): construiesc scenarii, fac prognoze, ipoteze, modele.
- 65 Existența pământească, prezentă în amintiri, în simbolizări, cutume sociale.
- 66 Al imaginației, al gândirii.
- 67 Momentele, fazele din cursul **Istorie /Hora Istoriei/**.⁶⁸
- 68 Destinele, determinări fundamentale, directoare & generatoare de **Istorie**: ele compun **Destinul**.

Unelte

Când vorbim de construcțiile neolitice, în general unelte pe care le putem numi de dulgherie ies din discuție. Cu unelte de os, corn sau silex obsidian ce să faci în arhitectură? Ce și, mai ales, cum să tai cu ele? Cum puteai fasona lemnul cu astfel de topoare? Imposibil. Primele unelte mai importante se legau de lucrul pământului (fig. 1):

Când au apărut topoarele – ciocan cu gaură de înmănușare transversală (fig. 2) care apoi au avut o mare răspândire se poate considera că a fost o adevărată revoluție tehnologică deoarece eficacitatea muncii era incomparabilă cu vremurile anterioare.

Numai că nici acest topor de cupru și nici dălțile nu erau la îndemâna oricui și peste tot răspândite. Folosirea lor era cu predilecție în domeniul alimentar (tăierea animalului sau peștelui, tăierea coarnelor și osului etc.) și

mai puțin ca unelte pentru construit. Icul de lemn asociat cu toporul sau bolovanul de izbire a putut fi una din cele mai prețioase unelte pentru a face arhitectură. În schimb o rășniță de piatră nu se putea face fără o daltă sau ciocan metalic adecvat. (fig. 3)

Locuințele erau adăposturi naturale sau antropice. Naturale erau grottele, peșterile, hurubele, bordurile de râpe, masive de piatră erodate etc. Antropice erau colibe din pari și crengi acoperite cu verdeață uscată de tot felul: trestie, paie, paie amestecate cu cetină de brad, rogoz, crengi, despicături

naturale de lemn, coajă de copac (mai ales cireș și mesteacăn). Întotdeauna locuințele se aflau pe promontorii și movile (telluri), pe terase de ape, la poala muntelui, pe grinduri și insule neînundabile.

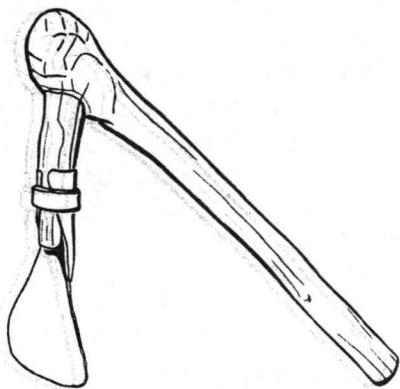

fig. 1: Sapa de câmp din Gurunzi (Volta Superioară). Era cea mai importantă unealtă a gurunzilor care sunt cultivatori de mei. Apud: Wulf Lohse, *Afrika, Eine Einführung*, Hamburg, 1979, p. 42. desenul este din catalogul editat de *Hamburgisches Museum für Völkerkunde*, desen de B. Nordmann – Wiedez.

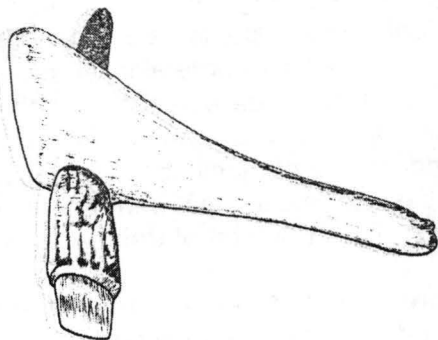

fig. 2: Topor neolitic cu gaură de înmănușare transversală.

Bordeiul neolitic

După părerea noastră, locuința, de tip bordei, din neolitic, atât la noi cât și în restul Europei s-a făcut în felul următor: s-a săpat o groapă când lutul era moale, eventual se uda mereu vatra cu apă, ca să se poată scoate cu mâinile sau cu ajutorul unor prăjini ce se puteau împlânta bine în straturile de pământ. Pământul scos din groapă era pus alături formând un fel de val perimetral în jurul gropii. După terminarea gropii se aruncau în ea crengi, trestie, paie și alte vegetale uscate cărora li se dădea foc. Focul

fig. 3: Unelte neolitice de cupru de la Noșlac și Ghibom (Apud: Iuliu Paul, *Cultura Petrești, București, Ed. Museion, 1992, plașa XVI*).

era întreținut câteva ceasuri, vreme în care, evident, pereții se întăreau. De pe „podeaua” astfel întărită se aduna cenușa. Apoi se fixau parii pereților, cei groși la colțuri, ceilalți mai subțiri, între primii. Între pari se împleteau nuiiele tăiate scurt ca să permită împletirea după pari. Din când în când între peretele de nuiiele și peretele gropii se adăuga lut în amestec cu paie și alte ierburi. Ceamurul acesta era bine bătut cu un mai de lemn sau cu un baston mai gros. Pe vreme caldă după numai câteva zile acel lut se usca astfel încât se putea fixa „cununa” învelitorii peste care se puneau apoi grinzelele (trunchiuri de copaci) și peste ele un strat de crengi pe care se lipa ceamur gros de circa o palmă. Ipoteza arderii intenționată a gropii înainte de a ridica pereții este împărtășită de arheologul Vi. Dumitrescu dar este categoric respinsă de arheologul Iuliu Paul¹. De ce se ardea groapa în prealabil? Foarte simplu: întărea pereții, distrugea toate microorganismele, prevenea intrarea rozătoarelor, înlătura umezeala din pereții bordeielor și oprea pătrunderea apei rezultată din precipitații; peretele avea o rezistență infinit mai mare decât în cazul unui perete crud. Operația era atât de simplă de executat încât nu există nici un motiv de îndoială că oamenii neoliticului n-au practicat-o. O mare parte din muncile casnice aveau loc permanent în bordei: tors, țesut, prepararea mâncării, etc. (fig. 4). Interiorul trebuia să fie, deci, uscat.

Neoliticii, ca și cei din sec. XIX, muriau periodic vatra bordeiului și a casei pentru a o netezi. Amestecau balega de bovine deoarece insectele nu aveau acest amestec. Pe tavan (deasupra grinzelelor) se bătea lut gros de cca. un lat de palmă ca să se asigure o bună izolație termică. În podul casei era adăpost pentru păstrarea semințelor, a fructelor uscate, a gramineelor, cârnii sau peștelui sărat sau afumat, a uneltelor.

¹

Iuliu Paul, *Cultura Petrești, București, Ed. Museion, 1992, p. 33.*

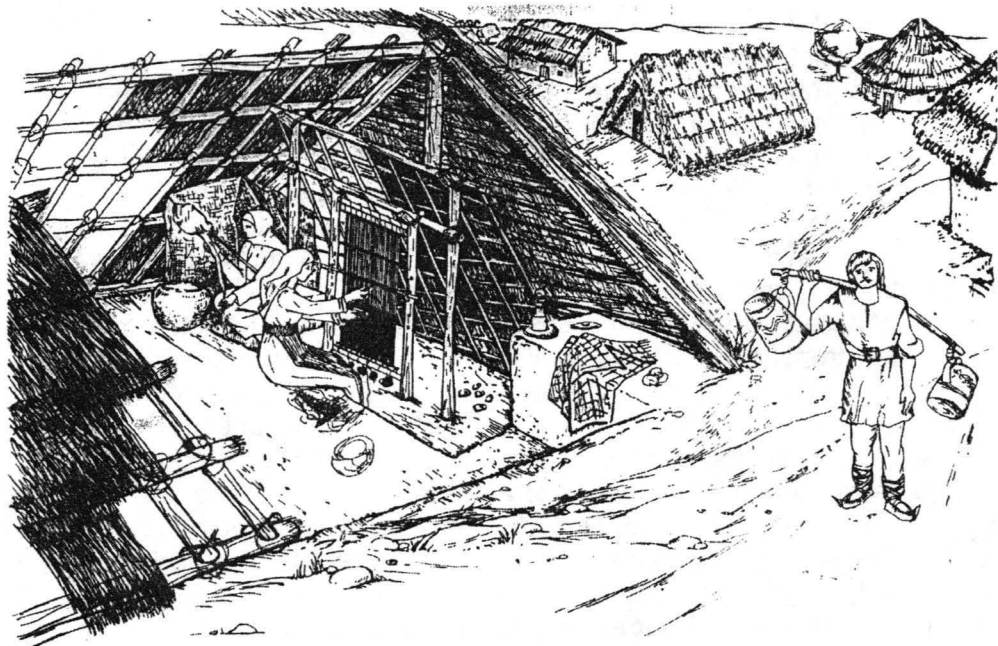

fig. 4: Reconstituirea ipotetică și idealizată a vieții într-o locuință semiîngropată din neolitic până în epoca dacică. Reconstituire de I. Godea

În perioada de înflorire a organizării gentile matriarhale un rol tot mai important în asigurarea celor necesare vieții îl avea cultivarea primitivă a pământului și creșterea animalelor domestice, concomitent cu apariția și răspândirea unor practici legate de cultul fecundității și al fertilității. Tot atunci apar sau se dezvoltă unele meșteșuguri casnice precum olăritul sau torsul. Locuind în „adăpost simplu”, în „bordei”, în „colibă”, „surlă”, sau „casă de suprafață”, omul cultiva (este adevărat, rudimentar) pământul din jurul vetrei sale cu plante diferite dar mai ales cu grâu primitiv (*Triticum monococcum*).

Râșnițele de mână de dimensiuni destul de mari, caracteristice culturii Vinca-Turdaș, fac dovada cultivării grâului.

Mijloacele de producție vor suferi schimbări radicale odată cu apariția metalelor: a cuprului și cositorului, ce au dat naștere la mari transformări evolutive în epoca bronzului ducând implicit la creșterea producției agricole în condițiile în care sporește simțitor și numărul locuitorilor.

Domesticirea calului și înhămarea lui, înjugarea boilor pentru tracțiunea animală (la car, la cobilă, la plug) se răsfrânge favorabil în producția agricolă. Brăzdarul de fier a plugului de lemn este documentat numai pentru a doua epocă a fierului.

Locuința neolitică de suprafață. Cum se construia?

O locuință neolitică putea avea o singură încăpere, de regulă rectangulară. Pardoseala era de lut fățuit din vreme în vreme. Vatra focului trebuia să fie în centru spre a feri pereții de incendiu. Într-o parte, lângă unul din pereți, era o groapă de provizii. Pereții erau din „stâlpi” legați între ei cu împletituri de nuiile lipite în exterior și în interior. Gropile circulare (de pe aliniamentul peretelui) descoperite de arheologi, denotă că trunchiurile, adică stâlpii, aveau grosime naturală variabilă în diametru ceea ce argumentează lipsa oricărei ciopliri².

Obținerea trunchiului de copac pentru a construi se putea face prin recuperarea trunchiurilor căzute de vânturi și furtuni sau prin incendierea și întreținerea focului la rădăcina copacului până când trunchiul cădea singur. Nu cred că cineva a folosit pentru această operație o unealtă (cum ar fi toporul) când mult mai eficace și fără efort era doborârea copacului prin arderea la baza tulpinii. Fragmentarea trunchiului se făcea tot prin foc deschis. Tot așa se putea face și eliminarea crăcilor ce nu puteau fi rupte cu mâna. Astfel se obțineau toate bârnele necesare pentru piloni, pentru stâlpii pereților, pentru grinzele și căpriori. Pilonii erau fixați bine în pământ în gropi săpate cu ajutorul apei adăugate apoi mereu astfel că argila se putea scoate ușor cu mâna sau cu ajutorul unei despicături de lemn ceva mai solidă. În gropile făcute, pilonii (arși la capăt ceea ce le întărea foarte mult rezistența ulterioară la umezeală) erau fixați prin baterea cu un par a argilei sau a unor pietre de jur împrejur. Pe capetele pilonilor se puneau cununa construcției. Cheotorile erau realizate prin ardere la foc deschis astfel încât îmbinările erau solide, adică „pășuiau” bine, cum se exprimă lemnarii. Tălpile, când acestea existau, puteau fi găurite cu ajutorul unui drug de fier înroșit în foc. Se făceau așa locașele în care se fixau bârnele cu cep ale pereților. Odată ridicați pe stâlpi verticali se puneau cununa acoperișului, din bârne orizontale mai subțiri, prinse de stâlpi cu gujbe de rafie sau liane până când împletitura de nuiile a pereților era gata de jos până sus, peretele fiind bine întărit. Apoi se făcea acoperișul din căpriori și crengi, învelitoare de trestie, paie etc. după ce, în prealabil, tavanul fusese lipit cu un strat gros de argilă; după terminarea învelitorii acest strat de lut nu s-ar mai fi putut pune. Se lipeau apoi pereții în interior, se făcea vatra de lut bătut sau vatra de lut pe suport

2

1. Ordentlich, Contribuția săpăturilor arheologice de pe “Dealul Vida” (comuna Sălacea, județul Bihor) la cunoașterea Culturii Otomani, în Satu Mare, Studii și comunicări, vol. II, Satu Mare, 1972, p. 61-92 ; “Printre cele mai vechi moduri de construcție ce au fost folosite pe teritoriul țării noastre la locuințe, încă din neolitic, trebuie amintit scheletul de lemn (stâlpi și căpriori) cu pereți din împletitură de nuiile, lipită cu lut amestecat cu paie tocate și acoperiș din paie și stuf. Mai rar se întrebuințau pereții plini (portanți) confecționați din trunchiuri de copaci așezate orizontal unele peste altele și îmbinate la colțuri” (N. St. Noica, Cercetarea în cunoașterea tehnicilor de construcții din țara noastră de la tradițional la nou, în Buletinul CMI, București, anul I, 1990, nr. 1-2, p. 71)

de crengi, pietre despicături sau chiar trunchiuri. Se uniformiza cu muruială de lut cu balegă de cal sau de bovine. La urmă erau lipiți pereții exteriori.

La locuințele pe piloți (fig. 5) nu putea să lipsească podeaua de lut bine bătătorit deoarece nu s-ar fi putut umbla pe trunchiuri rotunde. Cine, cu ce unelte și cât ar fi trebuit să dureze ca un om să despic trunchiurile de copaci ca să facă despicături cu o față plată pe care să se poată umbla? Este în logica firească a lucrului bine și practic făcut ca după așezarea orizontală a tulpinilor să se aștearnă deasupra un strat gros de argilă bine bătută cu maiul, netezită iar apoi muruită din vreme în vreme. În cazul acestor locuințe în mod firesc și vatra focului trebuie să fi avut un postament înalt de argilă astfel încât podina de trunchiuri să nu ardă.

Locuințele unde lipseau pilonii sau piloții erau făcute la fel, doar cu deosebirea că în locul pilonilor la colțuri erau bolovani. Alteori pietrele formau un fel de zid, cu unul sau două rânduri de bolovani mai mici puși sub tălpile construcției. Restul casei se făcea ca mai sus.

Cele mai simple construcții de locuit erau însă colibele sau surlele. Mai apoi s-au răspândit construcțiile din pari verticali cu pereții împlețiți din nuiele. În satul Zecehotare (jud. Bihor) am întâlnit în anul 1970 o construcție extrem de simplă care se putea executa practic fără să fie necesară vreo unealtă. Ea servea ca adăpost pentru oi și capre (fig. 6).

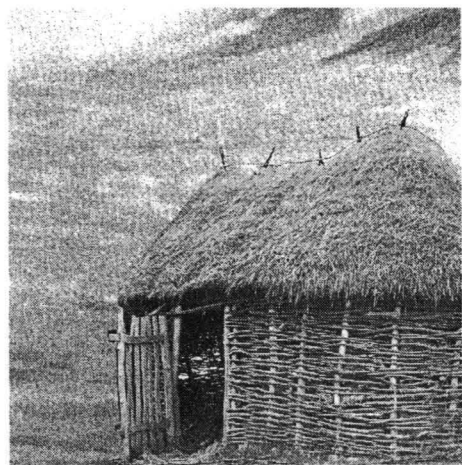

fig. 6: Colnă pentru oi și capre în Zecehotare (jud. Bihor)

Ghi. Călinescu, *Vocea, Istoria universală ilustrată a arhitecturii*, vol. I, București, 1976.

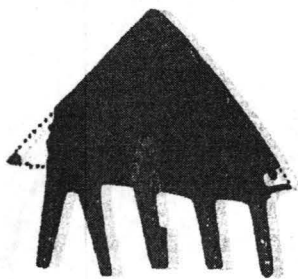

fig. 5: Locuințe neolitice pe piloți. A fost pictată pe un fragment de vas ceramic descoperit la Turdaș (Transilvania), Apud: I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992, planșa VI

Satul neolitic de la Hăbășești (2800-1950 î.e.n.)

Pe scurt, satul descoperit de arheologi în jud. Iași a fost locuit cu mii de ani în urmă de agricultori și crescători de animale care au aparținut unei culturi pe care o numim Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Satul era „alcătuit din locuințe de plan rectangular, grupate în jurul a două construcții mai ample pe un bot de deal, apărat prin factura reliefului și de un șanț artificial”³. La Hăbășești s-au

descoperit 45 locuințe colective, dispuse, în două cercuri, având fiecare în centru două clădiri mai mari. Locuințele, toate de suprafață, erau construite pe tălpi sau podini din bârne despicate având pereții construiți dintr-un schelet de pari și împletitură de nuiete lipită cu lut⁴. (fig. 7-9).

fig. 7: Așezarea neolitică de la Hăbășești. Reconstituire ipotetică de arh. Constantin Popescu după Vladimir Dumitrescu, Hăbășești, București, 1967

fig. 8: Reconstituire ipotetică și idealizată a unui sat neolitic pornind de la descoperirile lui Vladimir Dumitrescu. Prezentarea caselor a fost inspirată de lucrarea lui I. Paul, Cultura Petrești.

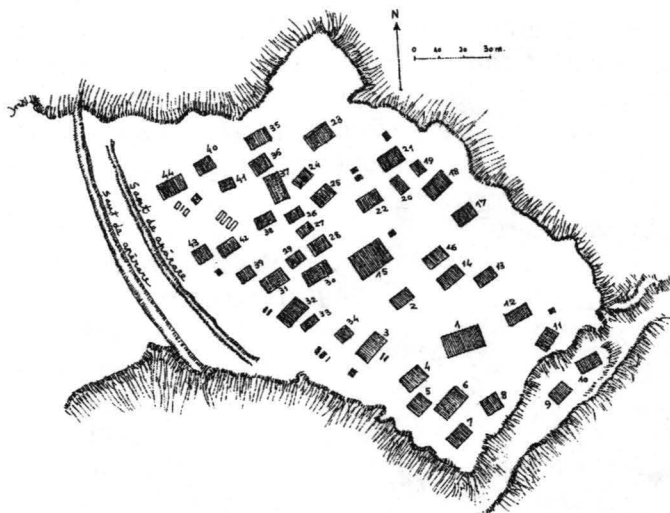

fig. 9: Reconstituirea satului neolitic de la Hăbășești, Vladimir Dumitrescu, Cultura Petrești

Locuințele neolitice

Reconstituirea (ipotetică sub aspect volumetric și planimetric) a patru locuințe neolitice este în măsură a lămuri care era imaginea locuinței în întregul ei, dar și în raport cu cele din jur. (fig. 10)

fig. 10: Reconstituirea ipotetică și idealizată (de I. Godea) a unui monument de viață din neolitic: îmblătitul spicelor de grâu cu îmblăciul, macinatul grăunțelor la râșnița de mână și frământatul aluatului. O râșniță similară a fost descoperită la Pauca (Transilvania). Vezi și I. Paul, Cultura Petrești ... planșa XVIII

La Boroșneul Mic (Transilvania) (fig. 11), datând din secolul al XIX-lea, specialiștii au consemnat un plan identic celui de la o casă neolitică din Ariușd⁵.

Deoarece nu ar fi corect a face tot felul de afirmații pe marginea locuinței neolitice, locuința pe care numai arheologii au studiat-o, se cuvine, în cele ce urmează să-l lăsăm pe un mare arheolog român al epocii, prof. Iuliu Paul, să-și expună considerațiile sale, pe care le împărtășim în totalitate.

⁵

C. Popescu, Casa boierească la români (mss)

Purtătorii Culturii Petrești⁶ - deci neolitic - aveau două feluri de

locuințe, pe care arheologul Iuliu Paul le descrie în cele ce urmează:

11. "bordee", adică locuințe semi-îngropate;

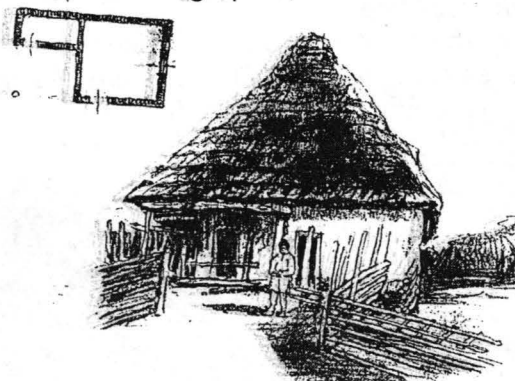

fig. 11: Casă veche din Transilvania cu plan
identic cu a unei locuințe din neolitic

22. "locuințe de suprafață cu platforme de lemn acoperite cu lut"⁷.

Predominante sunt cele de suprafață „de dimensiuni diferite, în general nu prea mari, confecționate din pari și nuiiele împletite și acoperite cu paie sau stuf, în genul unor colibe. Podeaua locuinței este realizată din pământ galben bătătorit (podine)...

Resturile acestor locuințe de suprafață cu podină ne apar în săpături sub forma unor suprafețe de lut galben, nisipos, ușor calcinat în timpul distrugerii locuinței prin incendiu, amestecat cu resturi ceramice, oase, unelte de silex, sporadice urme de chirpici (de obicei mărunți) având suprapuse, de cele mai multe ori, straturi de cărbune și cenușă, uneori destul de groase (de la 3-5 până la 8-10 cm). De regulă, stratul de cenușă depășește, în săpătură și profil, suprafața podinii. De aici s-ar putea trage concluzia, că pereții acestor locuințe nu erau lipiți peste tot cu chirpici.

Datele și informațiile cunoscute, în actualul stadiu al cercetărilor, ne fac să presupunem și să afirmăm că locuința cu platformă de bârne acoperită cu chirpici a apărut inițial în Podișul Transilvaniei ca o creație a purtătorilor culturii cu ceramică pictată de tip Petrești, faza A. Ea a fost descoperită pentru prima dată în așezările aparținând complexului Ariușd-Cucuteni-Tripolie și a devenit cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de „locuință cu platformă de lut ars”. Ca urmare, multă vreme s-a crezut că locuințele de acest tip sunt o creație specifică, proprie numai purtătorilor culturii Cucuteni-Tripolie. Dar cu prilejul săpăturilor întreprinse în așezarea neolitică de la Poiana în Pisc (comuna Cașolt, jud. Sibiu) în anul 1957 și îndeosebi în 1958, s-a stabilit existența și în aria culturii Petrești, a unor resturi de locuințe (platforme) asemănătoare până la identitate cu cele

⁶ Iuliu Paul, Cultura Petrești, p. 33

⁷ Ibidem, p. 26.

din aşezările aparţinând culturii Cucuteni-Tripolie. Ulterior, prin săpăturile efectuate în aşezările cu ceramică pictată de tip Petreşti de la Ocna Sibiului (Faţa Vacilor (1959-1960); Pianu de Jos (Podei) (1961-1963), Mihăi (Măticuţa) (1964) şi Păuca (Homm) (1965) au fost dezvelite şi alte locuinţe similare, de unde s-a putut deduce că locuinţele de suprafaţă cu platformă de tipul celor din aria culturii Cucuteni - Tripolie, sunt caracteristice şi pentru cultura cu ceramică pictată de tip Petreşti. Încercarea de a explica rolul şi rostul acestor platforme cu prilejul publicării primelor descoperiri de acest fel s-a înscris pe linia ipotezelor cunoscute, emise cu prilejul valorificării vastelor cercetări întreprinse în aşezările aparţinând culturii Cucuteni-Tripolie. Treptat însă observaţiile făcute cu ocazia dezvelirii locuinţelor din aşezările cu ceramică pictată de tip Petreşti enumerate mai sus au ridicat, cu fiecare locuinţă săpată, noi probleme de natură să pună sub semnul întrebării ipotezele anterioare referitoare la sistemul de construire şi la aspectul iniţial al locuinţelor ale căror resturi ni s-au păstrat sub forma, acestor platforme de lut ars. Comparând observaţiile noastre cu cele cunoscute pe baza săpăturilor anterioare din aşezările cucuteniene, am ajuns treptat la concluzia că ipoteza reconstituirii, acestor locuinţe pare a fi în multe privinţe greşită şi că de fapt, în cazul platformelor de lut ars avem de-a face, cel puţin în unele cazuri, cu resturile unor locuinţe construite pe piloţi (picioare) de lemn la o oarecare distanţă de sol... pornind de la convingerea fermă a imposibilităţii explicării naturii şi formei sub care s-au păstrat aceste platforme, fără a admite arderea lor intenţionată, prealabilă construirii pereţilor şi acoperişului.

Situaţiile semnalate de Vl. Dumitrescu sunt, fără îndoială, reale şi obiective. Ele constituie argumente ce pledează împotriva existenţei, în cultura Cucuteni şi în cazurile menţionate, a unor locuinţe cu platformă pe piloţi, aşa cum le-am presupus şi descris noi, dar nu justifică şi nici nu sprijină ipoteza arderii intenţionate a platformei înainte de construirea pereţilor şi acoperişului.

În ce ne priveşte (ţinem să repetăm acest lucru) nu putem crede în explicaţia (ipoteză) arderii intenţionate a platformei, pentru simplul motiv că un atare procedeu implică, inevitabil, arderea şi deci slăbirea sau chiar distrugerea, cel puţin parţială, a substrucţiei de lemn, adică tocmai a elementului constructiv menit să asigure unitatea şi soliditatea construcţiei, precum şi orizontalitatea nivelului de călcare (de locuire în ultimă instanţă).

Suntem însă gata să admitem că în ce priveşte încercarea de explicare (de reconstituire) a tipului de construcţie am păcătuit, la rândul nostru, prin generalizarea (ca să nu spunem absolutizarea unei soluţii constructive, aşa cum rezultă ea din analiza atentă şi corectă, dar din păcate limitată, a unor obiective arheologice (platforme). Admiţând deci că observaţiile făcute de noi în cazul unor platforme de lut ars sunt valabile doar pentru cazurile, respectiv pentru locuinţele sub care s-au găsit urme de piloţi (indiferent că au fost cercetate de noi sau de alţii), inclusiv şanţuri de plantare a piloţilor – a căror existenţă nu poate fi în nici un caz negată, nu ne

rămâne decât să tragem concluzia – logică ni se pare – că ipoteza locuințelor construite pe piloți este una din posibilitățile de explicare a unei variante sau, mai bine zis, a unui tip de locuință cu platformă, construit și folosit de comunitățile eneolitice din această zonă geografică (îndeosebi în unele regiuni de dealuri și zone mlăștinoase), deci, dacă toate locuințele cu platformă au fost construite pe piloți, atunci trebuie să admitem, și o a doua posibilitate, adică existența a cel puțin unui al doilea tip de locuință cu platformă, asemănător cu primul (dovadă marea asemănare a resturilor platformelor), dar diferit în ce privește unele din soluțiile constructive folosite.

... Observațiile de teren, făcute în multe din cazurile enumerate de VI. Dumitrescu, nu exclud posibilitatea ca platformele de bârne, lipite apoi cu lut, să fi fost construite pe tălpici (grinzi groase de lemn, eventual fasonate, așezate direct pe sol sau, uneori, pe bucăți ori lespezi mari de piatră, dispuse din loc în loc, pe laturi sau la colțuri. Pe aceste tălpici putea fi construită apoi platforma de bârne împănată când era cazul cu crengi și frunze (pentru a împiedica scurgerea lutului) și apoi acoperită cu lut amestecat cu pleavă. În acest fel se realiza o dublă izolare față de sol, obținându-se, totodată, o suprafață netedă de călcare. Grinzile marginale (dispuse, eventual, dar nu obligatoriu, în formă de „ramă”, deci „tălpici”) permiteau fixarea furcilor sau a stâlpilor verticali (montanților) ce constituiau, la rândul lor, scheletul pereților construiți în tehnica nuielilor împletite și lipite cu lut, precum și suportul acoperișului. Nu este exclus, pe de altă parte, ca pe un astfel de fundament solid și bine articulat să se fi construit pereți din bârne așezate în cununi orizontale.

... În acest caz, tehnica de construcție ar fi în multe privințe asemănătoare cu cea acceptată de literatura de specialitate pentru unele locuințe dacice (reproduse și pe Columnă) și cu unele construcții țărănești, arhaice, din zona de deal și de munte. Această variantă posibilă a fost subînțeleasă, într-un fel, și sugerată astfel nouă de însăși mențiunea făcută de VI. Dumitrescu în ce privește pereții arși și prăbușiți ai unor locuințe gumelnițene, precum și de una din explicațiile propuse pentru semnificația ornamentului incizat de pe fațada modelului de sanctuar descoperit la Căscioarele.

Credem că această ipoteză privind construirea pereților a fost ocolită până în prezent numai pentru că în principiu, nu s-a putut admite faptul că în epoca eneolitică s-ar fi putut ajunge la o astfel de tehnică, socotită, în general, ca fiind foarte avansată pentru acele vremuri. De fapt însă, ea nu implică soluții tehnice mai complicate decât cele imaginate până în prezent pentru a explica existența și folosirea acestor platforme. Dimpotrivă, sistemul și tehnica de construcție propuse recent ni se par a fi mult mai complicate și, mai ales, ineficiente din punct de vedere practic, din motivele menționate. Acceptând ipoteza propusă de noi mai sus, lipsa piloților și a gropilor de plantare de sub unele platforme este explicabilă. După cum logică apare în această viziune și existența platformelor de piatră sau a celor dispuse direct pe stâncă nativă, ca la Cucuteni-Bălceni și în alte zone ale podișului

moldovenesc, ori existența unor pietre masive sau lespezi de piatră de sub unele mai exact, de la, marginea unor platforme de lut ars, ca la Tărtăria și Ghirbom. Explicabilă devine, de asemenea, situația platformelor aproape compacte descoperite mai ales în aria cucuteniană, dar și în cultura Petrești, ca, de exemplu, la Pianul de Jos.

... În acest caz, pereții locuințelor pot fi construiți, așa cum spuneam mai înainte, și din bârne dispuse în formă de cununi de unde, apoi, și lipsa chirpiciului cu urme de nuiete.

Pentru explicarea tipului, a sistemului și a elementelor constructive componente, precum și a tehnicilor (de îmbinare etc.) folosite, ne vedem nevoiți, până la urmă, să recurgem la analogii târzii, la sisteme, tehnici și metode folosite în construcțiile țărănești arhaice de pe teritoriul discutat. În judecarea acestor comparații și analogii, aparent forțate trebuie să ținem seama în chip firesc – și noi am făcut acest lucru – de evoluția în timp a respectivelor tipuri de construcții, de permanenta lor adaptare în timp și spațiu, la condițiile geo-climatice, pedologice chiar, precum și – mai ales în perioadele mai apropiate de noi – de aplicarea tipului și a tehnicilor constructive respective la nevoile sociale-economice concrete și specifice locuitorilor și zonei. Oricum, ni se pare că nu putem greși prea mult dacă presupunem că odată inventate – în epoca eneolitică, credem noi – sistemul, tehnicile și metodele constructive respective au fost aplicate, evident prin perfecționări, modificări și adaptări succesive, de-a lungul mileniilor, până în preajma epocii contemporane.

Însumând datele cunoscute, discuțiile și observațiile critice putem presupune deci existența, probabilă, a următoarelor tipuri de locuințe cu platformă de lemn și lut ale căror resturi ne-au rămas sub forma „platformelor de lut ars”.

1. Locuință cu platformă de bârne sau lemne despicate (loazbe), construită pe ramă de bușteni (mai mult sau mai puțin fasonați), așezată direct pe sol. (fig. 12/3). În acest caz, resturile din lut ars ale platformei sunt bine păstrate, reprezentând mai ales crăpături și ușoare dislocări. Uneori, platforma era așezată pe două sau mai multe trunchiuri masive de copaci sau lespezi ori pietre mai mari. (fig. 12/4-6) dispuse la colțuri sau din loc în loc,

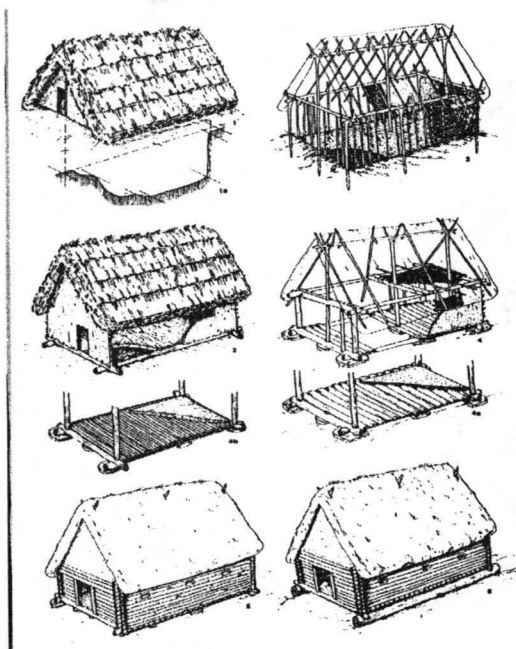

fig. 12: Case neolitice (Apud: I. Paul)
pe laturile platformei.

Acesta pare a fi cazul în care resturile din lut ars ale platformei sunt doar dislocate, fără a prezenta însă răvășiri accentuate, restul elementelor constructive (pereți etc.) erau, probabil identice pentru cultura Petrești. Astfel de cazuri pot fi presupuse la Tărtăria și Ghirbom.

Un sistem constructiv similar al fundamentului este semnalat, frecvent, în construcțiile țărănești arhaice. Pentru a obține un nivel de călcare uniform, neted și, implicit, un strat izolator, peste substructura (fundamentul) constituită din patul de bârne sau loazbe despicate se așternea stratul de chirpici de grosimi variabile (în felul în care această operațiune a fost descrisă în paginile anterioare) (fig. 12/4-4b).

Pe măsură ce acest înveliș de chirpici al platformei se deteriora prin denivelări, datorită folosirii îndelungate, sau crăpături datorită uscării – i se adăuga un nou strat, mai subțire. Aceste adăugiri, uneori repetate, ne apar în săpături sub forma acelor exfolieri, atât de des menționate în descrierea resturilor platformelor neolitice, de altfel, acest procedeu de înnoire periodică a interiorului de pământ al locuințelor vechi țărănești este arhicunoscut sub denumirea populară de „muruire”.

2. Locuință cu platformă de lemn, construită în același fel ca la tipul nr. 1, dar așezată pe piloți, la o oarecare distanță de sol, în funcție de condițiile concrete de teren (fig. 13) sau parțial pe piloți și cu o parte a platformei fixată la sol (fig. 13/8-9). Nu vom relua descrierea acestui tip întrucât el a fost în liniile sale esențiale, descris corect, după părerea noastră, în cadrul primei noastre încercări (și propuneri) de reconstituire a locuințelor cu

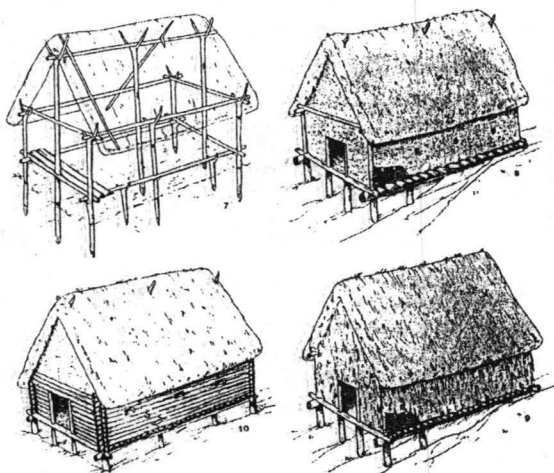

fig. 13: Case neolitice (Apud: I. Paul)

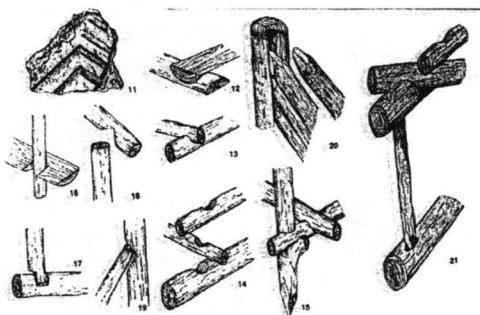

fig. 14: Tipuri de îmbinare a bânelor în neolitic (Apud: I. Paul)

platformă. Menționăm doar faptul că, în ce privește sistemul, tehnicile și procedeele de construire (îmbinare, fixare) a platformei de bârne (lozbe) ce constituie unul din elementele constructive de bază. (fig. 14/12-21) Nu există credem noi, diferențe esențiale între cele două principale tipuri de locuințe presupuse de noi (1 – construite la sol, și 2 – construite pe piloți, la o oarecare distanță de sol).

În cele ce urmează vom reveni numai asupra acelor elemente și detalii constructive care nu par a fi fost intuite de noi corect. Este vorba în primul rând de modul de construire, de execuție a pereților. Admitând obiecțiunile de principiu, formulate împotriva soluției propuse de noi privind construirea unor pereți de stuf, nu ne rămâne decât să încercăm a explica modul în care au fost realizați pereții pornind de la datele concrete furnizate de însuși VI. Dumitrescu. În funcție de aceste date și argumente, credem că putem lua în considerare următoarele variante posibile de realizare a pereților, în lumina cărora pot fi explicate fiecare din situațiile constatate, până în prezent, cu prilejul săpăturilor arheologice:

1. Pereți construiți din pari – dintre care unii cu rol de montanți, care constituiau scheletul pereților – și nuiiele împletite, peste care se aplica un strat de pomosteală având aceeași compoziție ca și lipitura ce alcătuia podeaua locuinței. (fig.12/4). Având în vedere însă faptul – uitat adesea de arheologi, dar niciodată de arhitecți și constructori – că pereții în cadrul construcției au întotdeauna un dublu rol: a) de element esențial de susținere a tavanului și a întregului acoperiș; b) de a proteja contra intemperiilor un spațiu determinat, nu putem concepe modul de construire a acestui tip de perete, definit de arhitecți ca fiind „de lemn și pământ”, decât așa cum este el descris, ca element principal în construcțiile țărănești arhaice. Firește, în cazurile locuințelor de tip colibă, având ca schelet de bază parii – furci, cu rol de montanți, care pot constitui și elemente principale pentru susținerea acoperișului (fig. 12/5) lucrurile se simplifică oarecum. În cazul locuințelor cu platformă tip 1, pereții trebuie să fi fost formați din două elemente distincte: unul de susținere, altul de umplură. Baza elementului de susținere era scheletul platformei, construit din grinzi orizontale, unele așezate în chip de tălpici (pe sau în „cadrul” cărora se construia căptușeala de bârne sau lozbe despicate a platformei), altele formând „cununa”. Între cele două elemente de bază (tălpi și cunună) erau fixați, probabil la colțuri și în dreptul golurilor de uși (și al „primezilor” – pereți despărțitori – atunci când existau), stâlpi verticali. (fig. 13) Aceasta constituia cadrul pentru „elementul de umplură” format dintr-o împletitură de nuiiele „țesută pe pari între grinzi și stâlpi”, pe care era întins stratul de pomosteală. (fig. 13/4-8)

2. Pereți de lemn, construiți din bârne, „drueti” (trunchiuri de copaci, mai mult sau mai puțin groase, cojite) sau lozbe despicate (decă mai mult sau mai puțin fasonate) similare cu cele folosite pentru substructia de lemn a platformei. Legarea acestora între ele, la colțurile sau la întâlnirea unui perete despărțitor („primez”) cu pereții exteriori, se putea face prin îmbinarea după sistemul, popular numit, în „cheotori”, sau prin alte tipuri de îmbinări

simple, accesibile la nivelul dezvoltării uneltelor epocii, a „tehnicii” acelor vremuri. (fig. 13/12-21)

Pereții se încheiau în partea de sus cu un rând de grinzi mai groase, așezate și ele orizontal, formând o ramă de legătură (cunună) ce constituie – totodată – elementul de legătură și sprijin pentru tavan (atunci când el există) și acoperiș. Acesta din urmă era construit, firește, din paie sau stuf, în modul și tehnica general acceptate pentru această epocă. Tavanul putea fi construit fără dificultăți deosebite în aceeași tehnică (leasă de nuiiele, eventual lipită cu chirpici spre interior) ca și pereții. Un astfel de tavan putea constitui și un element de protecție și siguranță împotriva incendiilor provenite de la vetrele interioare, deschise. Nu insistăm cu alte detalii și argumente suplimentare. Preferăm să oferim câteva schițe și desene care constituie – subliniem – tot atâtea încercări de reconstituire, ipoteze supuse spre analiză specialiștilor, arheologi și arhitecți deopotrivă. (fig. 13/12-21)

Convingerea noastră că variantele propuse de noi ca fiind soluțiile tehnice posibile, folosite de oamenii eneolitici în construirea unora din locuințe – și anume a acelor ce ni s-au păstrat sub forma platformelor de lut ars – oferă posibilitatea de a explica cu ajutorul lor, aproape în întregime, situațiile variate și observațiile amănunțite făcute de specialiști cu prilejul dezvelirii și demontării acestora (aparent inexplicabile la un moment dat și, oricum, controversate) vestigii arheologice.

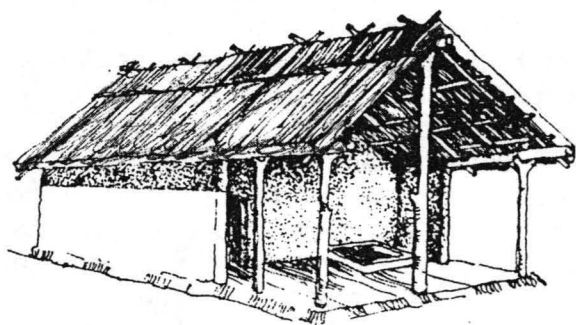

fig. 15: Casă neolitică. Reconstituire ipotetică de Iuliu Paul

În orice caz, ni se pare că nu putem ajunge, până la urmă, la explicarea, cât mai aproape de realitate, a unor fenomene de o deosebită importanță pentru cunoașterea mai aprofundată a modului de viață, a nivelului de dezvoltare economico-socială a triburilor neo-eneolitice din țara noastră și din această parte a Europei, a gradului de cunoaștere, de civilizație și cultură în ultimă instanță, fără a încerca să lămurim prin reconstituiri această controversată problemă a platformelor de lut ars, a sistemului de construire, a tehnicilor folosite în acest scop. Tindem să credem că lămurirea fie și parțială, prin soluții ipotetice, a unor atari probleme, poate contribui la mai buna cunoaștere a stadiului de civilizație atins de purtătorii culturii Petrești, Cucuteni etc., cel puțin în aceeași măsură în care această cunoaștere ne este înlesnită de studiul aprofundat al uneltelor și al ceramicii pictate, aceasta din urmă fiind recunoscută în unanimitate ca produs major, tehnic și artistic, al comunităților respective. Este și motivul pentru care am insistat și insistăm atât de mult asupra problemei locuințelor.

În ultimă instanță, avem de-a face cu probleme de arhitectură, chiar dacă termenul pare prea modern și, ca atare, ca în orice formă de civilizație, aceasta reprezintă un summum de cunoștințe dobândite prin acumulări succesive, puse în slujba îmbunătățirii condițiilor de viață. Ni s-a părut logic să admitem, în principiu, ca acele comunități omenești care au știut să creeze în ceramică, sculptură, în domeniul uneltelor chiar, opere de un rafinament artistic deosebit, să fi putut concepe și construi – în limitele oferite de dezvoltarea uneltelor, a modului de producție, respectiv – locuința corespunzătoare, similară ca nivel, cu celelalte creații de cultură materială și spirituală.

Este, firește, un punct de vedere, ce va trebui, și va fi fără îndoială, confirmat sau infirmat prin cercetările viitoare (în unele probleme chiar interdisciplinare). De aceea, ni se pare că nu greșim prea mult dacă încercăm să sugerăm o serie de soluții, de reconstituiri, fie și cu titlul, subliniat, ipotetic, chiar dacă soluțiile date par (în actualul stadiu al cercetărilor și al concepției noastre asupra vieții și cunoștințelor omului epocii eneolitice) prea „moderne” sau „modernizate”.

Convingerea noastră este că variantele propuse de noi ca fiind soluțiile tehnice posibile, folosite de oamenii eneolitici în construirea unora din locuințe – și anume a acelor ce ni s-au păstrat sub forma platformelor de lut ars – oferă posibilitatea de a explica cu ajutorul lor, aproape în întregime, situațiile variate și observațiile amănunțite făcute de specialiști cu prilejul dezvelirii și demontării acestor (aparent inexplicabile la un moment dat și, oricum, controversate) vestigii arheologice.

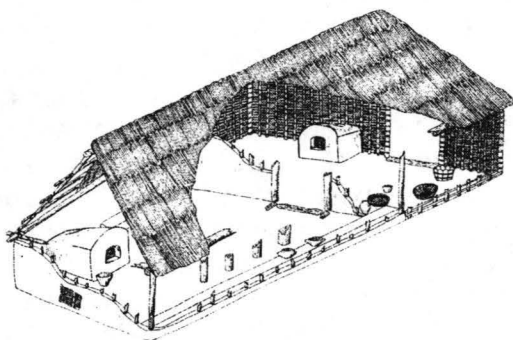

fig. 16: Locuință tipică pentru Cultura Gumelnița

În orice caz, ni se pare că nu putem ajunge până la urmă, la explicarea, cât mai aproape de realitate, a unor fenomene de o deosebită importanță pentru cunoașterea mai aprofundată a modului de viață, a nivelului de dezvoltare economico-socială a triburilor neo-eneolitice din țara noastră și din această parte a Europei, a gradului de cunoaștere, de civilizație și de cultură în ultimă instanță, fără a încerca să lămurim prin reconstituiri această controversată problemă a platformelor de lut ars, a sistemului de construire, a tehnicilor folosite în acest scop. Tindem să credem că lămurirea, fie și parțială, prin soluții ipotetice, a unor atari probleme, poate contribui la mai buna cunoaștere a stadiului de civilizație atins de purtătorii culturii Petrești, Cucuteni etc., cel puțin în aceeași măsură în care această cunoaștere ne este înlesnită de studiul aprofundat al uneltelor și al ceramicii pictate, aceasta din urmă fiind recunoscută în

unanimitate ca produs major, tehnic și artistic, al comunităților respective. Este și motivul pentru care am insistat și insistăm atât de mult asupra problemei locuințelor.

În strânsă legătură cu torsul și țesutul ca ocupații casnice, practicate de către purtătorii culturii Petrești, documentate pe baza fusaiolelor și greutăților de la războiul de țesut semnalăm și împletitul ca îndeletnicire în mai multe așezări prin împletiturile de tip rogojină, imprimate pe fundul unor vase de lut, cum este și cel descoperit în așezarea de la Răhău-Dealul Șipotelor.

Uneltelor din silex, piatră șlefuită, os, corn și lut ars, analizate în paginile precedente, li se adaugă, începând din faza A-B, după documentația de care dispunem în prezent, câteva piese fragmentare din cupru.

Fragmentul de topor (tăiș) aparținând, se pare, unui topor cu brațe în cruce, sau poate unui topor de tip Plocnik, precum și dălțița fragmentară, ambele descoperite în așezarea de la Ghirbom – în Față sunt, până acum, singurele unelte de cupru care pot fi atribuite, cu siguranță, culturii Petrești, respectiv fazei mijlocii (A-B). Lor li se adaugă, ca obiecte de cupru (de podoabă sau utilitate), veriga găsită tot la Ghirbom, precum și acele de cupru descoperite în așezarea aparținând aceleiași faze (A-B) de la Noșlac. Raritatea uneltelor de cupru, în raport cu cele de silex, piatră, os și corn, precum și natura pieselor descoperite ilustrează, în fond, rolul relativ scăzut, încă, pe care acestea îl jucau în cadrul procesului de producție. În același timp, ele demonstrează însă faptul că în viața comunităților eneolitice transilvănene pătrunsese, de acum, un nou element, esențial pentru dezvoltarea social-economică viitoare, și anume exploatarea și prelucrarea minereului de cupru. De fapt, avem de-a face cu premisele unor noi ocupații și meșteșuguri, legate de metalurgia cuprului și mai apoi a bronzului⁸. În sinteză aceasta a fost imaginea locuinței eneolitice studiată de profesorul Iuliu Paul.

În Nord-vestul României arheologii au descoperit nu mai puțin de 14 așezări neolitice aparținând complexului cultural cunoscut în istorie sub numele de Starčevo-Criș cu care de fapt debutează acea epocă.

Cercetări sistematice s-au întreprins în așezările de la Fughiu și Suplacu de Barcău.

Purtătorii culturii Starčevo-Criș își stabilesc așezările atât în zona de câmpie cât și în zone deluroase. Nu sunt ocolite nici peșterile, folosite ca adăposturi temporare, în timpul expedițiilor vânătoarești sau a pășunatului.

Așezările sunt stabile, cultivarea primitivă a plantelor contribuind la accentuarea caracterului lor sedentar. În chirpiciul locuințelor precum și în pasta vaselor se folosesc ca degresant resturi vegetale tocate (paie, pleavă).

⁸

Ibidem, p. 27-45.

Locuințele cercetate comportă trei tipuri, stabilite după modul în care sunt construite:

- bordeie adâncite în pământ;
- semibordeie;
- locuințe-platformă, de suprafață.

1. Locuințe-bordei adâncite în pământ au fost descoperite la Râpa, Fughiu și Suplacu de Barcău în vestul României.

În general aceste locuințe-bordei au formă rectangulară cu colțuri rotunjite. O formă mai deosebită prezintă locuința-bordei nr. 5 de la Suplacu de Barcău. Latura nord-estică are forma de pâlnie, dând impresia de locuință rectangulară, cu colțurile rotunjite, cu un coridor de acces. În această zonă stratul de lut în care se adâncește începe la -0,90 m. Latura – sau jumătatea nord-vestică are forma ovală, mărginită de 6 gropi de stâlpi care susțineau acoperișul. În această porțiune stratul de lut începe la -1,30 m. Această denivelare a lentilei de lut a făcut necesară amenajarea uneia din laturi cu stâlpi de susținere a acoperișului.

Dimensiuni: lungimea totală este de 6,25 m, lățimea maximă de 7,20 m; lungimea „coridorului” este de 3,75 m, lățimea 6,50 m. În interior, la distanța de 1 m de la intrare a fost descoperită o vatră dreptunghiulară, amenajată și fățuită, cu puternice urme de arsură.

Asemenea locuințe bordei adâncite în pământ sunt frecvente în întreaga arie de răspândire a culturii Starčevo-Criș pe teritoriul României (Transilvania, Banat, Oltenia, Moldova).

2. Semibordeie – sunt parțial adâncite în pământ, rectangulare, cu colțuri rotunjite, cu adâncime între -0,35 -0,40 m. În așezarea de la Suplacu de Barcău au fost descoperite un număr de 3 astfel de locuințe. Ele sunt foarte răspândite în Moldova (Suceava, Trestiana).

3. Locuințe de suprafață

- La Fughiu o locuință de suprafață, lungimea de 5,10 m – surprinsă pe lățimea de 1,70 m. Se prezintă sub forma unei platforme de chirpici.

Așezarea neolitică de la Suplacu de Barcău (punctul Corău) aparține din punct de vedere cronologic neoliticului târziu.

Dacă pentru prima fază locuințele sunt încă de tip bordei (moștenire din neoliticul vechi) în fazele evolute sunt construite după un plan bine stabilit, cu un sistem de construcție care să asigure durabilitatea casei, dar și izolarea ei, având în vedere faptul că sunt amplasate într-o zonă joasă.

Între case sunt adevărate străzi. Acolo unde spațiul a permis între locuințe existau și vetre libere.

În general, locuințele din epoca neolitică sunt distruse prin incendii, care puteau izbucni din aglomerarea caselor acoperite cu resturi vegetale (stuf, paie) și a vetrelor deschise, fie prin acțiunea unor factori externi (conflicte între comunități învecinate).

În majoritatea cazurilor locuințele sunt evacuate în timpul incendiului, dovadă materialul (inventarul) sărăcăcios care s-a păstrat. Nu trebuie să

neglijăm nici ipoteza că, după stingerea incendiului, locuitorii au răscolit printre resturile locuinței, în încercarea de recuperare a unor obiecte (ex. unelte din piatră). Există însă și unele locuințe care nu au fost evacuate, inventarul păstrându-se.

În locuințele mari (L-3=11,25x3,50 m; L-4=7x3,70 m; L-15=8,50x3,60 m) au fost descoperite mai multe vase de dimensiuni mari – locuite desigur de o familie mai numeroasă.

Loc. Nr. 5 (6,50x2,50 m)

- pe latura de nord-vest a locuinței în exterior a fost descoperită o vatră – alături fragmente a 3 vase de dimensiuni mari – lucrate din pastă de uz comun.

- Cu platformă de bârne.

Loc. Nr. 11 (Corău) – vatră simplă – în afara locuinței

- fără inventar pe vatră – a fost evacuat inventarul sau nu se utiliza vatra în momentul izbucnirii incendiului.

Loc. Nr. 15 – 8,50x3,60 m – probabil cu două încăperi, puternic incendiată, material cu urme de ardere secundară.

În colțul vestic o vatră – 0,70 m. În jurul vetrei – fragmente ceramice numeroase, de asemenea în lungul peretelui numeroase fragmente ceramice, provenind, probabil, de la o poliță pe care au fost așezate. În colțul estic al locuinței (în afară), o platformă de pietre de râu bine tasate, puteau constitui un pavaj la intrarea în locuință.

În concluzie, în Nord-vestul României întâlnim mai multe tipuri de locuințe:

A. Construcții de suprafață

1. aglomerări de chirpici (podea!) bătătorit și ars;
2. cu platformă de chirpici așezată pe un strat de pietriș de râu, tasat;
3. cu platformă de chirpic dispusă peste un pat de bârne groase, despicate.

B. Locuințe de tip bordei adâncite în pământ – caracteristice pentru nivelul inferior – primele locuințe.

Vetrele de foc sunt amplasate uneori în interiorul locuințelor – de regulă în colțul nordic, fie în imediata apropiere a acestora⁹.

Locuințele neolitice din Banat¹⁰ nu diferă nici ele prea mult față de cele anterior prezentate.

Pe malul Dunării, acum 6.500 de ani, erau locuințe de lut și lemn. Pereții „cu grosimi de 20-25 cm erau realizați din chirpic (lut amestecat cu paie), deasupra unui ușor strat de amenajare cu grosimi variabile. Structura

⁹

D. Ignat, Tipuri de locuințe în așezările aparținând Culturii Starčevo-Criș din Nord-vestul României, în *Crisia*, vol. XIII, Oradea, 1983; Idem, Așezarea neolitică ... de la Suplacu de Barcău, în *Crisia*, Oradea, 1978; S. Dumitrașcu, Cercetări arheologice în Depresiunea Holodului, în *Lucrări Științifice*, Oradea, 1972.

¹⁰

Ghg. Lazarovici, Neoliticul Banatului, Cluj-Napoca, 1979 ; Idem, Gornea. Preistorie., Reșița, 1977.

lor de rezistență consta din țărugi de lemn...dispuși la intervale regulate unul de celălalt, la circa 20 cm. S-a observat și existența unor fătuieli”¹¹.

¹¹ D. Popovici, Yannick Riolland, Viața pe malul Dunării acum 6500 ani. Vivre au bord du Danube il y a 6500 ans. (Catalog de expoziție), f.a., p. 22.

UN MONUMENT EXCEPȚIONAL DE ARHITECTURĂ - BISERICA DIN CUHEA (BOGDAN VODĂ)

*muzeograf Ioana DĂNCUȘ
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției*

La aproximativ 40 km de Sighetul Marmăției, capitala Maramureșului istoric, pe șoseaua ce merge paralel cu râul Iza, se află vechea așezare maramureșeană, Cuhea (Bogdan Vodă).

Localitatea este amintită și de cronicarul moldovean Miron Costin, ca fiind fostul loc de reședință al voievozilor din neamul Bogdăneștilor.

În lucrarea *Diplomele maramureșene* din secolele XIV-XV aparținând acad. Ioan Mihalyi de Apșa, diploma referitoare la Cuhea arată că la 1359, Cuhea era posesiune principală, era moșie.

Satul Cuhea, pentru Maramureș, dar și pentru țară are o rezonanță specială, este localitatea de reședință a voievodului Bogdan I, cel care s-a ridicat împotriva regalității maghiare și a plecat în Moldova, unde a întemeiat în anul 1359 primul stat feudal Moldova, fiind primul ei Domn. În sat se pot vedea ruinele unei biserici vechi de zid (secolul al XIV-lea) care după plan și alte elemente scoase la iveală (contraforții, sacristia etc.) confirmă stilul gotic și lasă supoziția că a fost de rit catolic¹. Documentele vorbesc și despre o mănăstire „unum monastirium Konyha monastra” – consemnarea este într-o diplomă din 1411².

Ca toate satele Maramureșului tradițional și Cuhea, pentru că așa îi vom spune în continuare, chiar dacă în 1969 denumirea s-a schimbat în Bogdan Vodă, se poate pune sub semnul civilizației lemnului. Toate construcțiile, începând cu poarta, casa, anexele gospodărești, construcțiile social culturale și administrative, dar și edificiile de cult – **biserica**, crucile de hotar, semnele de mormânt, până la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX au fost în exclusivitate din lemn.

O localitate se face cunoscută prin ceea ce are reprezentativ, prin ceea ce are specific, prin acel **ceva**, care devine simbol și care o individualizează și îi dă identitate.

¹ Tit Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile din Maramureș*, Gherla, 1911, p. 39

² *Ibidem*, p. 40

Ceea ce te reține și-ți atrage atenția în mod deosebit în Cuhea, este biserica veche din lemn, în ciuda faptului că în imediata apropiere s-a construit între timp o biserică nouă, cea veche nemaifiind pusă în adevărata ei valoare.

Biserica, construită din bârne late din lemn de brad (60-70 cm), așezată în centrul satului, reprezintă chintesența și expresia geniului creator al oamenilor acestor locuri și totodată culmea realizării artistice și tehnice în lemn. Ca stil constructiv și arhitectural, biserica se încadrează în tipologia bisericilor maramureșene caracterizate printr-un plan simplu în formă de navă, pronaosul fiind despărțit de naos prin arcadă, iar altarul beneficiind de o iconografie specifică.

Actuala biserică de lemn din Cuhea, unul dintre cele mai frumoase monumente de arhitectură bisericească din Maramureș, îl face pe preotul arhitect Emil Costin să exclame: „Biserica de lemn din Bogdan Vodă este, cred, una dintre cele mai frumoase biserici de lemn din lume, poate cea mai reușită, având cele mai armonioase proporții, ponderată ca înălțime a turnului, fiind în același timp monumentală și cu siluetă zveltă”³. Biserica este fără pridvor în față. Are planul clasic: pronaos, naos, altar, poligonal decroșat. Pereții dintre pronaos și naos (dintre „biserica femeilor” și „biserica bărbaților”) sunt din bârne de lemn masiv îmbinat în structura construcției. Accesul se face printr-o ușă practică în mijlocul peretelui despărțitor. De asemenea, în perete, de-a dreapta și de-a stânga ușii, sunt decupate câte trei deschideri, ca niște ferestre, prin care femeile din pronaos comunică cu preotul care oficiază la altar.

Pronaosul este tăvănuit drept, iar naosul este boltit. Acoperișul bisericii are pante abrupte, cu cele două streșini (poale) suprapuse, între ele cu o înșiruire de ferăstruici mici, dar suficiente pentru iluminat. Micile ferestre se continuă de jur împrejurul bisericii, numărul lor fiind mai mare în naos, unde sunt dispuse pe două rânduri. Brâul în torsadă, funia împletită, puternic reliefată, sculptată adânc în pereții din lemn înconjoară biserica, precum la majoritatea bisericilor de lemn, din Maramureș. Același motiv decorativ – brâul în torsadă – este sculptat și pe ușa de la intrarea în biserică. Deasupra pronaosului se ridică un turn bine proporționat, armonios încadrat în

³ Preot arhitect Costin Emil, *Biserici de lemn din Maramureș*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1999, p. 81-82.

ansamblul construcției, cu foișor și finalizarea clasică – „săgeata”, înălțată spre cer, de parcă ar uni cerul cu pământul în semn de credință și rugăciune.

Arhitectura în general, dar și ancadramentul de la intrare se regăsesc în stilul gotic, care, de altfel, este o caracteristică a aproape tuturor bisericilor maramureșene. Există în interior câteva obiecte care merită consemnarea: altarul sculptat, candelabru deosebit lucrat în lemn și scaunul ctitorului, considerate ca având aceeași vechime cu biserica. Este singura biserică de lemn din Maramureș, la care este cunoscut ctitorul. Persoana care a inițiat construcția și a suportat costurile, respectiv ctitorul este „Pan Vasili Samplonțai” (Săpânțan) demnitar comitatens „solgabirău al lerașului de Sus” așa cum apare scris pe tabloul ctitorului unde se face și datarea: „Anno Domini 1754”. Pentru a clarifica datarea construcției bisericii, destul de controversată (majoritatea autorilor optând pentru anul 1718, la un an după trecerea tătarilor) reproducem ad literam conținutul inscripției de pe tabloul ctitorului, astfel: „Pentru iertarea păcatelor sale și pentru părinții săi morți – la anul 1754 – nobilul pan Vasili Samplonțai cu doamna sa Ivona și cu șapte fii ai săi a ridicat casa Domnului și a pictat-o”⁴. De altfel, considerăm că era greu de construit într-un singur an o biserică de asemenea anvergură.

Inscripțiile explicative la „panourile” pictate sunt făcute în limba română (cu alfabet cirilic) și în limba slavonă cu excepția anului construcției care apare în limba latină (Anno Domini 1754).

Foarte interesant este faptul că este singura biserică unde apare clar ctitorul pictat într-un tablou special. Se pare că aceasta este o modă nobiliară mai veche, prezentă în țările Europei Centrale, care apare destul de târziu în Maramureș⁵.

Despre pictura murală a acestei biserici s-a scris mult⁶.

Organizarea compozițională în altar, naos și pronaos în registre orizontale, marcate de „benzi vegetale” ce delimitează scenele este o caracteristică a picturii murale de aici. Remarcăm

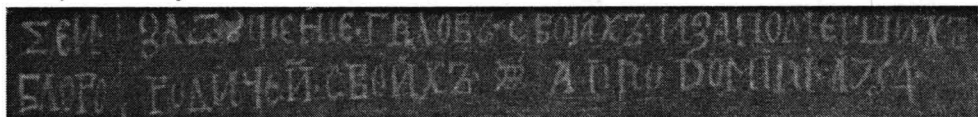
⁴ Anca Pop Bratu, *Pictura murală maramureșeană*, p. 119-120. Trebuie să menționăm că în Maramureș există expresia consacrată pentru „a construi o casă sau o biserică se folosește „a ridica” (M.D.).

⁵ Anca Pop Bratu, *Pictura murală maramureșeană*, p. 50-51 cu trimiteri la Răzvan Teodorescu.

⁶ Atanasie Popa, *Biserica de lemn din Cuhea (Maramureș)*, în *Boabe de Grâu*, revistă de cultură, București, Anul II, nr. 8-9, august – septembrie 1931, p. 398-408; Anca Pop Bratu, *op. cit.*, p. 50-56; Anca Pop Bratu, *Pictura murală maramureșeană*; Marius Porumb, *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*; Mihai Dăncuș, George Cristea, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, București, 2000.

un amestec de stiluri în tratarea diverselor scene. De la „organizarea” bizantină la tratări baroce clare, elemente renaștentiste și „motive ornamentale familiale decorului brâncovenesc”⁷.

În general, pictura murală este bine păstrată, iar prin multitudinea scenelor programului iconografic acoperă, am zice, integral specificul bisericilor răsăritene. Pătrunderea barocului în pictura murală maramureșeană, asociată cu arhitectura acestora ne dau sentimentul unor influențe vestice care nu sunt străine de trecerea majorității covârșitoare a populației românești din Maramureș la greco-catolicism, act care s-a petrecut după 1700, perioadă când s-au construit multe din aceste biserici și s-au pictat majoritatea lor.

Amintim câteva scene din pictura acestei biserici care impresionează în mod deosebit: imediat în dreapta când intri în pronaos te întâmpină scenele „Judecății de apoi”, cu „Moartea”, focul iadului și caznele păcătoșilor etc. În naos: Geneza, Patimile, scene din Vechiul Testament. Interesante și impozante sunt icoanele ce împodobesc iconostasul. Acesta este puțin deosebit datorită dimensiunilor sale, „tâmpla Bisericii din Cuhea este mult amplificată față de iconostasele altor biserici din Maramureș, fapt datorat și spațiului lărgit în care este plasată”, afirmă Marius Porumb⁸.

Pretutindeni, biserica este considerată un spațiu sacru spre care gravitează întreaga comunitate nu numai în zilele de sărbătoare sau în zilele de comemorare și de legătură între lumea celor vii și lumea morților (iluminația, parastase) ci ori de câte ori omul simte nevoia să fie mai aproape de Divinitate. Aici, în biserică, este locul cel mai potrivit, în care, omul își găsește mereu liniștea și echilibrul.

Toate momentele esențiale din viața omului – botezul, căsătoria, moartea sunt marcate și pecetluite în biserică.

Așadar, biserica fiind în centrul atenției întregii comunități, nu era indiferent cum arăta construcția și

pictura acesteia.

Tocmai de aceea ctitorul a adus pentru biserica din Cuhea „un meșter care avea să compună unul dintre cele mai complete programe iconografice de tradiție bizantină cunoscute în Maramureșul istoric”⁹.

7

Ibidem, p. 56

8

Marius Porumb, *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975, p. 17

9

Anca Pop Bratu, *ibidem*

În spiritul celor de mai sus cu referire specială la istoricul bisericii, dar și al casei parohiale și al școlii confesionale greco-catolice a satului redăm mai jos fragmente din „**Protocolul vizitațiunei canonice**” efectuată la 30 mai 1860¹⁰

A. Biserica

„Beserica e zidită pe fond (teren n.n.) comunal în anul 1754 din lemn, cu spesele spectatului cândva Domn Ladislau Szaplanczay ajutorând și comuna, e în stat bun, reparațiunea nu e de lipsă. Sintirimul are în mărime de 72 de stâneni, e îngrădit parte cu palant de bârne, parte cu zid de piatră. Beserica e în lungime 9° și 2' în lat 4° înaltă 6'2" nu e prea bine vederoasă (luminoasă n.n.). Turn are de lemn, clopote are patru, 2 de câte 94 cente dintre care 1 e cumpărat cu spesele cândva Gregoriu Deac, și 2 câte de 70 cens. cu spesele Comunități curiale; cine l'au turnat nu se știe. Patronul Besericei e Comuna de la întemeierea ei – să ajută cu cele necesare numai prin bine făcători, și Comuna; e acoperita cu șandriile de brad, și redicata cu autoritatea diecesana, pentru popor e destulă – încuietoare cam slabe”.

B. Casa Parochiala

R. întrebarea 8, p. 3

Casa Parohiala e zidită pe fond Nobil, și e de lungă 33 orgii de lată e 9° ocolul are în lungime 6° în lat 4° gradina e îngrădită cu gard de nuiel fondul acesta s-a dat prin Eudochia cândva Mariș – când nu se știe – vecinii sunt drumul public Sarada satului și Vasiliu Șimon – e în loc bun sănetos, de Beserică aproape, de școală departe.

R. întrebarea 9 p. 3 [fila 3]

Casa e zidită din bârne în 4 chilii împătrită, lungă de 6°2' lată de 4°2' cu 6 ferestre mari și 2 mai mici, e destul de vederoasă, culină are, cămin are un stare rea, casa e acoperită cu draniță, care s-a zidit în anul 1821 prin Comună, și e în stare de mijloc de reparațiuni are lipsă.

R. întrebarea 10

Pe fondul Parohial se afla una Șură numai de 4° lungă, și de 3°1' lată, zidită din lemn prin Comuna în stare cam debilă, are lipsă de reparațiune.

C. Parochia

R. întrebarea 11

Parochul e Philipp Mihalca. Theologia au învețiat în Seminariul Unghvarian.

p. 2, răspuns întrebarea 3

Beserica are lcoane Sfințite și cu cuvenință făcute întregi, bune, după ritul Besericesc s'ar mai lipsi.

Î. 45

¹⁰

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Maramureș, Fond: Protopopiatul greco-catolic, dosar nr. 5/1860, Vizitațiunea canonică la Cuhea - 1860

Școala pe ce fond (teren n.n.) e zidită? din materiale solide? piatră? lemn, bărne? Fondul cine l'au dat? S'au cumpărat prin poporeni? Școala cine și când au zidit? E destul pentru numărul pruncilor? Sunt pruncii destiliniți de prunce? Scaune sunt bune? Destule? Cuptor bun? Ferestrele sunt bune? Destul de vederoase? Învățătorul are chilia sa lângă școlă? Curată e școla totdeauna? Măturată? Zvântată (aerisita n.n.)? Sunt table, mese, cărți, scule școlare necesare? Îngrădit e fondul pe care e zidită școala? Cu ce e pavimentată?

R:

Școala e zidită pe fondul cumpărat prin poporeni: din bărne, școala s-au zidit în anul 1855 pentru numărul pruncilor e destulă, nu sunt destiliniți de prunce, scaunele sunt bune, și destule, cuptoriul e întrânsa reu, ferestrele sunt bune, și vederoase. Învățătorul are chilia sa lângă școlă. Școla e curată, maturată, zvântată. Tablă, mese și alte scule necesare școlare nu sunt, masa care e în școala e proprie a învățătorului, fondul pe care e zidită școala e îngradit. Școala e nepavimentată.

R. întrebarea 46 (despre învățător)

Învașatoriul e Gabriel Mihalca de 30 ani, însurat, din comuna Cuhea, au învețiat întregul Gimnasiu în Sigheth, Filosofia în Satu Mare, și primii ani Theologia în Seminariul Unghvarian cu prefect bun, are methodă bun de învățare, nu a absolvit preparand, știe și cântă, testimoniu despre absolvirea preparandiei nu are în stațiunea aceasta e învățător din anul 1859.

R. 48

Școala e intemeiata în Parochia în anul 1855. Parochul școala o visita și de învețiator, ca acesta să își îplinească deregătoria sa cu grijă.

R. 49

Prin Parochul parenții se îndrumează ca pe pruncii săi, să-i trimată la școala și cei lenevosi, în privința aceasta prin Preotu se dojenesc nefoloseind dojana și prin juzii comunali se strâmtoresc spre îndeplinirea dorințelor sale, dar fără efect. La școala îmbla 35 de prunci.

R. 57

(...) Cruci mari de lemn în Iontru în sat nu sunt, era în hotar sunt Crucile din sus și din jos de sat, sunt făcute cu spesele comunei, dar 2 prin Vasiliu cândva Mariș, toate se susțin prin Comună.

Bibliografie

1. Anca Bratu, *Pictura murală maramureșeană*, Editura Meridiane, București, 1982
2. Tit Bud, *Date istorice despre protopopiatele, pahochiile și mănăstirile române din Maramureș*, din timpuri vechi până în 1911, Gherla, 1911
3. Mihai Dăncuș, George Cristea, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, București, 2000
4. Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970
5. Marius Porumb, *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975

[illegible]

4) *Historia per se dicta* "in casu cui dicitur
"egula, sua terminat" cum eam dicitur "etiam
"bona" sua terminat "et aliquid reparacionem"
"in Repara. Sane. nam" cum de morte et fide
"dicitur ante mortem et post mortem dicitur
"etiam" et inquit "in casu quodam. Nam
"in casu dicitur de hoc" et "etiam dicitur
"multa" dicitur de eadem et dicitur "in casu de
"pote. de hunc" etiam de hoc et alio
"enunciatur" cum hoc dicitur, in casu quodam
"cum eadem. Item" de morte et fide
"quodam" et "egula" sua terminat
"in casu" et "reparacionem" et "etiam
"et in casu dicitur dicitur" dicitur
"etiam" per se "in casu bona et

[illegible]

cându? sub ce condițiuni? sau facem? cum
 se sustine? și dacă: nu suntem de fapt se
 se adia, și cum? care s-ar putea pune?
 și în ce formă?

Păminturile Parohiale și Cantorală,
 ca se fie în locuri mai bune, și mai aproape
 ca să se poată cultiva mai ușor, mai bine,
 mai cuștinon și să se poată dirigența Pa-
 rohului, și Cantorală: ca importanța -
 de înmulțiri, și au deose a se schimba
 numai puțin de la loc - dar în
 bunătăți unele depăru fiindu-mi s. p. sau.
 Păminturile Preterici ar. în mulțime s
 poru. Cui mai de tuncu în locu
 și sau nu tuncu, ar. în locu sau
 și Cruce de din susu și deș. g. o. de
 sau, și anu facu cu ș. o. de Comu.
 de 2. puțin săp. lui cașu ilari s
 ș. o. de - rose și s. o. de puțin Comu.

58. / Afară în Parohia dăm și, boi
 și au judeci puțin foru de tuncu sau
 ceva p. o. de, și au areșu? și c. și sunu
 acia cu nume?

Șam și s. af. deș. și unu cu
 nume nu se ș. o. de de unu care
 judec. la areșu - săp. lui Șam.

Sau infamata și autentica în Luke precum mai fu.

Joann Eppel.

Șapeliu Karasong
 D. o. de de
 J. o. de de
 Șapeliu Karasong
 J. o. de de
 Șapeliu Karasong

Johann Vaple
 Șapeliu Karasong

Abstract

Since the wooden church of Cuhea has been constantly studied by experts we established as our purpose to mention just a few facts of historical and architectural importance.

The church of Cuhea is one of the most beautiful monuments of religious architecture in Maramures. Taking into consideration the constructive and architectural style, it joins up with the typology of the Maramures wooden churches, characterized by a simple plan which consists of a nave, porch and an altar.

The architecture in general but also the entrance frame are part of the Gothic style which otherwise characterizes most of the churches in Maramures. The wooden gindle strongly pointed out, curved deep into the wooden walls at a height of 2,20 m- surrounds the church.

Above the porch there is a well proportioned tower harmoniously framed within the whole construction, which is continued by a watch and ends with the arrow pointed towards the sky. There is a double roof on the nave and the altar of the church.

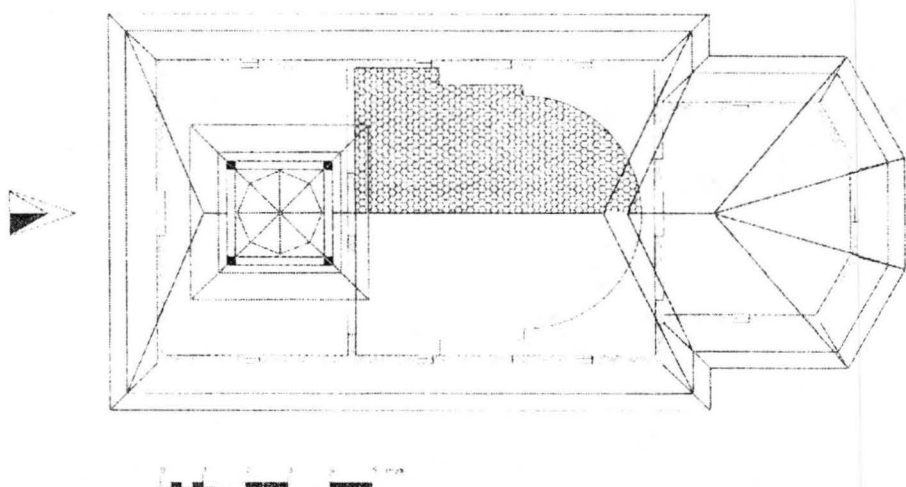
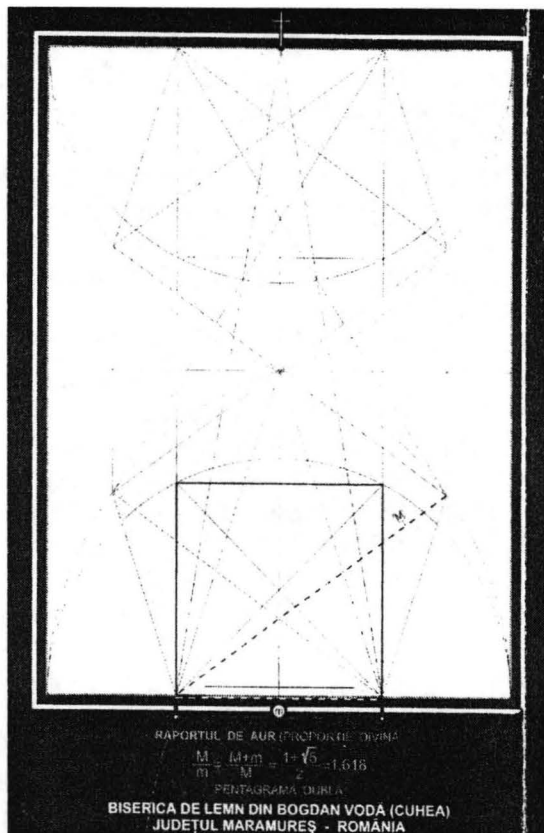
It is one of the few wooden church in Maramures at which we know the founder.

The dating of the construction is quite a controversy. Most of the authors choose 1718 as a founding year, that is a year after the Tartars' invasion in Maramures.

Therefore, to make things clear about the dating issue, we literally point the contents of the inscription on the founders painting: "For the forgiveness of his sins and for the dead parents- year 1754- the noble pan Vasili Samplontai with his wife Ivona and his seven sons built his house of the Lord and painted it."

The inscriptions are made in Romanian with Cyrillic characters and in Slavonic language, except from the year which is written in Latin (A.D. 1754).

The mural painting is quite well preserved. In dealing with a lot of scenes, one can notice a mixture of styles- from "the Byzantine organization to the baroque style, the renaissance elements, and to the ornamental motifs familiar to the sets which we call "brancovenesc"

CERAMICA DE HOREZU – ANALIZA ERGONOMICĂ A ACTIVITĂȚII DE ORNARE A VASULUI CERAMIC

asist.drd.ing. Violeta FIRESCU
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

Abstract

The paper analyses, by ergonomics viewpoint, the flourish activity of ceramics. The stages of the ceramics manufacture process and the flourish activity tools are discussed. The flourish stages of a ceramic plate made by a potter from Horezu -Vâlcea are presented. The paper identifies the factors that should be taken into consideration when designing the potter's workstation.

Introducere

Arta populară românească poate fi văzută ca o manifestare a modului în care meșterul percepe lumea. Creația populară, întemeiată pe o lungă tradiție, necesită din partea producătorului o serie de deprinderi, cunoștințe și resurse. Activitățile desfășurate de meșterul popular au implicații asupra sănătății acestuia, determinând oboseală fizică, dureri musculare și articulare, dureri de spate și de ochi. Aceste solicitări pot fi minimizate prin aplicarea, în organizarea muncii și a spațiului de lucru, a principiilor dezvoltate de ergonomie.

Ergonomia și arta populară

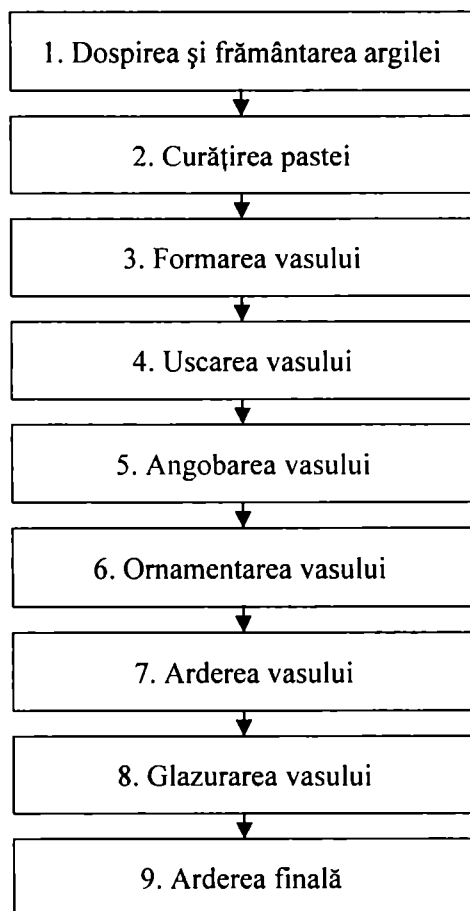
Provenind din compunerea a două cuvinte de origine greacă, "ergon" (muncă) și "nomos" (lege), termenul ergonomie a apărut pentru prima dată într-un articol polonez publicat în 1857, dar este folosit oficial începând cu 1949, în urma reuniunii la Oxford a unui grup de specialiști preocupați de studiul performanțelor umane. Știință relativ nouă, ergonomia a fost definită de Murrell, inițiatorul ei, ca "*...studiul științific al relației dintre om și mediul său de muncă. În acest sens, mediul include nu numai mediul înconjurător în care lucrează, ci și materialele și sculele, metodele de lucru și organizarea activității sale, fie ca individ, fie ca membru al unui colectiv de muncă. Toate acestea corelate cu natura însăși a omului, cu abilitatea, capacitatea și limitele sale.*" (Burloiu, 1990).

Ergonomia fundamentează principii, reguli și norme pe baza cărora munca (meseria pe care o exercită) se adaptează omului și tehnica de lucru se adaptează posibilităților psihofiziologice normale ale omului. Aplicabilitatea ergonomiei în domeniul artei populare are în vedere crearea unor condiții de lucru care să determine confortul și sănătatea meșterului popular.

Procesul tehnologic de fabricare a obiectelor ceramice. Descrierea activității analizate

Domeniu important al artei populare românești, ceramica populară s-a adaptat de-a lungul anilor nevoilor de viață și de gust ale diferitelor epoci, însă tehnica de fabricare a obiectelor ceramice cuprinde parcurgerea mai multor etape, similare pe întregul teritoriu românesc.

Procesul tehnologic de fabricare a obiectelor ceramice (figura 1) cuprinde mai multe activități, fiecare în parte fiind o succesiune de operații. Prepararea pământului prin dospirea și frământarea argilei (1) durează luni de zile și este o etapă de care depinde calitatea pastei. Urmează curățirea pastei de impurități (2), etapă ce asigură

coacerea uniformă a vaselor. Formarea vasului (3) constă în modelarea unui bulgăre de pământ așezat pe roata de lemn acționată cu piciorul. O dată

format, vasul este așezat la uscare (4), iar după câteva zile se realizează angobarea (5) și ornamentarea vasului (6). Vasele împodobite sunt arse într-un cuptor special (7), apoi sunt acoperite cu glazuri (8) și arse din nou (9) pentru vitrificarea smalțurilor.

Activitatea analizată în cadrul lucrării este ornamentarea vasului (6), etapă ce succede angobării, procedeu ce constă în acoperirea lui cu o substanță colorată, albă sau roșie pentru a astupa eventuala porozitate a vasului.

Unelte: Ceramica de Horezu se împodobește prin desenare sau pictare pe angobă, utilizând cornul și gaița. *Cornul* este o unealtă tradițională confecționată dintr-un corn de vită tăiat la ambele capete, în cel mai îngust fiind fixată o pană de găscă, numită în zona Horezu și țiplă. Culoarea turnată în interiorul cornului se scurge într-un fir subțire sau picură prin pana de găscă. Pentru fiecare din culorile întrebuințate olarul are pregătite câte un recipient ce conține culoare și un corn, acestea din urmă fiind așezate pe un postament din lut ars. *Gaița*, unealtă caracteristică olarilor din Horezu, are forma unei perii făcută din 4-5 fire de porc mistreț sau mustață de iepure, prinse într-o coadă scurtă de lemn. Pe coada de lemn este un pinten folosit la trasarea unor contururi simple.

Studiu de caz: Tehnica de ornamentare a unei farfurii de ceramică din zona Horezu (figura 2) cuprinde mai multe operații, în funcție de complexitatea motivelor și culorile utilizate. Angoba se așează pe roata de lemn care este rotită, în timpul operațiilor, prin acționarea cu ajutorul piciorului.

Culorile care au fost utilizate pentru decorarea farfuriei sunt roșul, negrul-brun, albastrul și verdele. Pentru împodobirea vasului meșterul a utilizat așadar patru cornuri, câte unul pentru fiecare culoare în parte.

Obiectul ceramic a fost împodobit prin îmbinarea mai multor *motive decorative*. Marginea farfuriei a fost împodobită prin trasarea cu cornul a mai multe cercuri concentrice, de culoare negru-brun, apropiate între ele, peste care s-a trecut apoi cu gaița în direcție oblică (jigăvire). Același procedeu se regăsește și în decorarea centrului farfuriei, unde au fost utilizate trei culori. Meșterul a utilizat așadar patru unelte diferite: trei cornuri, câte unul pentru fiecare culoare și gaița. Motivul central cu care a fost decorată farfuria s-a realizat prin trasarea, utilizând negru-brun, a stelei și a punctelor alternante de culoare. Prin schimbarea uneltelor s-au trasat apoi puncte de culoare albastră și roșie, pentru ca în final, cu ajutorul gaiței să se realizeze bobocii de floare. Împodobirea vasului s-a încheiat prin trasarea cercului de culoare roșie de pe margine. Factori ergonomici de risc și recomandări privind modul de desfășurare a activității

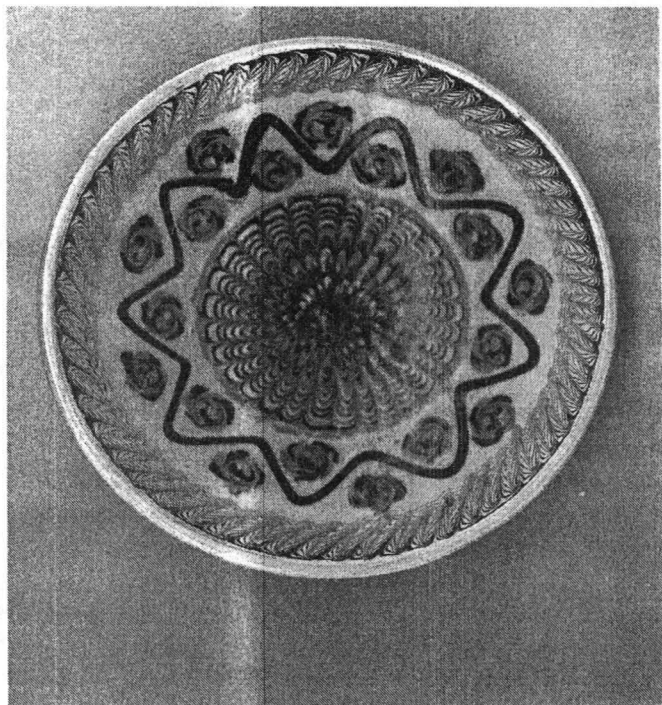

Fig.2 Ceramică din zona Horezu

pe care meșterii olari le învătă de la vârste foarte mici. Împodobirea vaselor este o muncă realizată manual care solicită meșterul atât psihic cât și fizic.

Cu siguranță că decorarea unei serii mici de obiecte, activitate realizată într-un interval relativ scurt de timp, nu creează disconfort olarului. În schimb, dacă este vorba de serii mijlocii sau mari, solicitările muncii depuse pot

determina apariția oboselii, durerilor de cap și de ochi, durerilor de spate și a musculaturii brațelor. Toate aceste probleme de sănătate sunt determinate de modul în care se realizează activitatea și pot fi prevenite prin aplicarea principiilor ergonomice în proiectarea spațiului și mediului de lucru. Aplicarea aceluiași principii conduce deasemenea la creșterea eficienței activității.

Activitatea de decorare a vaselor ceramice poate fi desfășurată numai în poziție așezat, de aceea o *dimensionare corectă a înălțimii mesei și scaunului* de lucru este foarte importantă. Aceasta determină menținerea în timpul lucrului a unei posturi drepte, orientate în față și vizibilitatea zonei de lucru prin ușoara înclinare a capului în față. Utilizarea unui scaun cu spătar care să asigure meșterului un sprijin pentru coloana vertebrală și scurte pauze de odihnă în timpul muncii pot reduce solicitările coloanei vertebrale și pot preveni durerile de spate.

În ceea ce privește organizarea spațiului de muncă, a atelierului unde se realizează activitatea, se poate avea în vedere ca mișcările realizate de meșterul popular să fie cât mai simple și mai puțin solicitante. Pe cât este posibil, angobele (vasele pe care se pictează) să fie așezate în zona de

lucru maximă pentru brațe și să fie reduse mișcările de aplecare și ridicare, apărute în cazul în care angobele ar fi depozitate la nivelul solului. Depozitarea angobelor la o înălțime de 40 cm sub nivelul cotului ar permite meșterului să lucreze în zona normală de lucru pentru brațe și ar reduce solicitarea musculară.

Modul în care unelte și obiectele utilizate în activitate sunt așezate pe masa de lucru determină de asemenea confortul muncii. *Poziționarea uneltelor* (gaiță și postament pe care sunt așezate cornurile) și a recipientelor ce conțin culoare în arc de cerc, în interiorul zonelor de lucru maxime pentru brațe, poate conduce la reducerea durerilor musculare determinate de solicitarea musculaturii brațelor. *Așezarea uneltelor de lucru pe postament* se poate face ținând cont de frecvența și succesiunea culorilor utilizate în realizarea modelelor, cornul ce conține culoarea cea mai des utilizată fiind plasat în poziția cea mai accesibilă meșterului.

Alegerea dimensiunilor uneltelor de lucru ținând cont de dimensiunile antropometrice ale palmei și prinderea ușoară a acestora în mână este un factor de natură ergonomică ce influențează solicitările musculare ale degetelor și articulațiilor. Dacă suprafața angobei este mare și modelul decorativ este complicat (necesită un timp mai mare de lucru), se poate proiecta un suport de sprijin pentru brațe care să permită meșterului menținerea echilibrului mâinii în poziția convenabilă de lucru. Se reduce astfel solicitarea musculaturii brațelor.

Mediul vizual de lucru este un alt factor ce influențează desfășurarea activității. Condițiile de iluminat care permit ochiului să vizualizeze cu efort minim zona de lucru determină micșorarea riscului de apariție a durerilor de ochi și a riscului de apariție în timp a problemelor oftalmologice. Pentru ornamentarea vaselor ceramice iluminatul recomandat pentru zona de lucru este de 200-300 lx, valoare ce poate descrie condițiile vizuale optime.

Concluzii

Se observă că aplicarea unor reguli de proiectare a spațiului de lucru și respectarea unor principii ergonomice în organizarea activității de ornamentare a vaselor ceramice influențează sănătatea și confortul meșterului popular.

Uneori costurile proiectării unui mediu de lucru ergonomic sunt mici, iar efectele aplicării ergonomiei în practică sunt, pe termen mediu și lung, benefice afacerii pe care meșterul o gestionează. Aplicarea ergonomiei poate avea aceleași rezultate în toate domeniile de activități care au ca obiectiv păstrarea tradițiilor populare, nu numai în domeniul ceramicii.

Bibliografie

1. Burloiu P., *Economia și organizarea ergonomică a muncii*, E. D. P., București, 1990
2. Cărean M., Cărean Al. *Principii și metode ergonomice de proiectare și analiză*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001
3. Cărean M., *Elemente de ergonomie și studiul muncii*, Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2000
4. Helander M., *A Guide to the Ergonomics of Manufacturing*, Taylor&Francis, London, 1995
5. Slătineanu B., s.a., *Arta populară în R.P.R. – Ceramica*, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958
6. Stoica G., Petrescu P., *Dicționar de artă populară*, Ed. Enciclopedică, București, 1997
7. Tayyari F., Smith J., *Occupational Ergonomics: Principles and Applications*, Chapman&Hall, London, 1997

CERAMICĂ CU DECORUL ÎN RELIEF ÎN COLECȚIILE MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN BAIA MARE

Janeta CIOCAN
Muzeul Județean Maramureș
Baia Mare

„Tradiția ceramicii în nordul Transilvaniei este nu numai veche, ci și continuă până în zilele noastre”¹ spunea eminentul cercetător al culturii populare românești Tancred Bănățeanu. De asemenea, luând în considerare tehnicile, sistemele de ornamentare și formele vaselor în nordul României aflăm aici aproape toate tipurile de ceramică.

De-a lungul celor peste 100 de ani de existență, muzeul băimărean a reușit să adune o impresionantă, (atât ca număr cât și ca importanță a pieselor care o formează) colecție de ceramică. Piese ceramică se găsesc atât în colecțiile Secției de Istorie cât și a celei de Etnografie și Artă Populară. Colecția Secției de Etnografie și Artă Populară numără peste 2000 de piese ceramică, ce provin din centre care au produs ceramică în nordul României cum ar fi: Săcel, Târgu Lăpuș, Lăpușu Românesc, Dămăcușeni, Berința, Baia Sprie și Baia Mare, Vama, Carei, Turda, Zalău etc. Muzeul băimărean a luat naștere pe baza unor donații făcute de oameni de cultură din oraș care își doreau un muzeu în Baia Mare. O mare parte a acestor donații au fost piese ceramică care au trecut prin timp și se regăsesc și azi în colecțiile noastre.

Colecția de ceramică este deosebit de importantă, ea cuprinzând piese din toate categoriile cunoscute: ceramică nesmălțuită, ceramică smălțuită decorată cu cornul sau cu pensula sau ceramică cu decorul în relief. Vechimea este un alt criteriu de clasificare a pieselor ceramică aflate în colecția Muzeului din Baia Mare, cele mai vechi piese ceramică fiind datate la începutul sec. XVIII. În general cercetătorii s-au oprit asupra ceramicii decorate prin pictare și mai puțin asupra celei decorate în relief sau traforare.

În prezentarea de față ne vom opri doar la piesele de ceramică, aflate în colecțiile muzeului din Baia Mare, care au decorul în relief. Decorul reliefat este „o decoratie mai puțin folosită decât cea a desenului”² și este realizat separat, din suluri de lut ce sunt aplicate pe vas după ce acesta a fost modelat la roată și are forma finală. În colecția muzeului nostru, vase cu astfel de decor provin din centre ca Baia Mare, Dămăcușeni și Berința. Toate vasele care au decorul în relief sunt vase de mare capacitate, oale și ulcioare. Silvia Zderciuc, care numește sistemul de ornamentare - modelare, consideră că acest gen de ornamente era folosit numai pentru „vasele ocazionale, de mare capacitate, sau cele cu destinație specială”.³ Începând cu sec. al XIX-lea la acest sistem se adaugă și motivele realizate prin turnare în forme de lut și gips care mai apoi erau aplicate pe vase. Între motivele

decorative obținute astfel se numără cele animaliere și mai ales antropomorfe. Vasele aflate în colecția muzeului băimărean nu fac decât să confirme acest lucru.

Ulcioarele, decorate cu brâie alveolare provin din centrul ceramic Dămăcușeni și Lăpușul Românesc. Ele fac parte din rândul vaselor ceramice smălțuite cu smalt transparent astfel culoarea lor rămânând cea a lutului. Decorul este amplasat pe porțiunea de gabarit maxim al vasului. brâiele sunt simple, din lut (foto 1, 2, 3) sau brâie alveolate (în lutul moale olarul a lăsat amprenta degetelor). De obicei între două brâie șerpuiește un alt brâu obținându-se astfel spații în interiorul cărora sunt realizate, tot din lut, spirale (foto 5, 6) sau motive florale (foto 7). Pe unul dintre aceste ulcioare brâie alveolare formează cercuri ce au în interior câte un motiv solar (foto 8). Pe unele ulcioare brâiele sunt simple, dar toate împart vasul în casete care au în ele motivul solar. La Dămăcușeni s-au realizat multe ulcioare la care decorul în relief apare doar pe toartă, corpul vasului fiind decorat cu pensula prin trasarea unor dungi, drepte sau șerpuite, de culoare verde și brun dispuse vertical pe corpul vasului. (foto 9) Toate ulciorele descrise mai sus sunt datate în a doua parte a sec. al XIX-lea.

Oalele de gabarit mare credem că au fost confecționate în centrul Berința. Acestea au două torți ce pornesc de pe porțiunea de gabarit maxim al vasului și se prind sub buza acestuia. Torțile sunt decorate cu brâie alveolate. Decorul de pe corpul vasului este realizat tot din brâie alveolate. El pornește de sub torți și se oprește sub buza vasului. brâiele alveolate se intersectează, aparent fără o regulă, dar la o privire mai atentă deslușim realizarea, prin intersectarea brâielor a unor triunghiuri. (foto 10) Aceste vase care sunt numite în zonă „oale pentru piroște” au culoare brun deschis stropite uneori cu verde și sunt smălțuite cu smalt transparent. Erau folosite pentru fierberea sarmalelor pentru nunți, pomeni sau alte evenimente când această mâncare se prepara în cantități mai mari.

Tot în rândul oalelor cu două torți se pot încadra și vasele pe care le vom descrie în continuare. Toate vasele de acest gen achiziționate de către noi sunt vase numite „cazane pentru pălincă” și se pare că la fierberea țuicii în mod ilicit erau folosite. Ele sunt vase de mare capacitate, cu două torți. Torțile pornesc de pe porțiunea de gabarit maxim și se prind sub buza vasului. Pe sub torți trece un brâu alveolar. Deasupra acestuia se găsesc siluete umane, redată naturalist, ce au în mână o sticlă din care beau.

Siluetele umane sunt realizate cu ajutorul tiparelor, tehnică folosită în centrele ceramice din Lăpuș și Chioar în sec al XIX-lea. Între două astfel de siluete se află o floare formată dintr-un brâu alveolar. (foto 11, 12, 13) Cel mai interesant dintre aceste vase are pe corpul lui, de o parte și alta a torților, câte patru cartușe realizate din brăie simple de lut ce au în interiorul lor câte un ornament realizat tot din brăuri de lut: un strugure, un brad, un șarpe și o cruce și în fiecare cartuș din biline de lut sunt formate cruci cu brețe egale pe care noi le considerăm reprezentări solare. (foto 14)

Ornamentele în relief obținute prin aplicarea de brăie simple sau alveolare pe corpul vasului nu aveau rolul de a face vasul mai rezistent ci doar pe acela de a-l înfrumuseța. Privite cu atenție, ornamentele de pe vasele descrise mai sus, se poate observa că acestea se diferențiază în funcție de destinația pe care o are vasul. Astfel pe ulcioare, obiecte care au un rol foarte bine stabilit în ceremonialul de nuntă, vom întâlni brăul simplu sau alveolar care șerpuiește având alături motivul solar. Unii cercetători consideră că brăul șerpuitoare este reprezentarea șarpelui. În cazul în care ea nu este întreruptă poate fi însă considerată ca o reprezentare a „căii rătăcite” cunoscută și sub numele de „cale șerpuită”. Credem că în cazul ulcioarelor prezentate de noi, interpretarea acestuia ca un drum este cea mai plauzibilă având în vedere și destinația vasului cu rol bine stabilit în ceremonialul nunții. Cu siguranță ea reprezenta drumul necunoscut, sinuos, plin de greutate, uneori pe care porneau tinerii. Nu întâmplător el este străjuit de soare care cu siguranță avea menirea de a lumina, de a proteja pe cei angajați în parcurgerea acestui drum. Soarele este cel mai important și mai întâlnit ornament în arta populară unde apare pe aproape orice tip de obiecte iar felul în care este reprezentat sunt nenumărate.

Oalele pentru sarmale sunt decorate cu brăie alveolare ce se intersectează pe toată suprafața vasului. Acestea sunt așezate astfel încât amintesc de plasa din sârmă cu care aceste vase erau legate pentru a rezista mai mult în timp.

Despre ultima categorie de vase se poate vorbi foarte mult. Ornamentul vine să sublinieze rolul lor de „cazan pentru pălincă”. Deși ni se pare puțin forțată apropierea nu ne putem abține a remarca că siluetele umane, redată naturalist, seamănă izbitor de mult cu reprezentările de pe unele vase antice care reprezintă serbările bahice. Oricum reprezentarea în acest fel a omului iese din tiparele cu care suntem obișnuiți atunci când vorbim de ceramica din nordul României. Asistăm aici ca și în cazul textilelor la o multiplicare a imaginii omului și așa cum subliniază Dumitru Prut „la transformarea imaginii omului într-un mod ornamental... și aplecarea asupra fizionomiei, până la obținerea unor elemente de portret, dacă nu al unei persoane anume cel puțin a unei categorii”⁴, în cazul nostru a celor care iubeau băutura. Floarea cu patru sau cinci petale care apare pe aceste vase credem că este și ea o reprezentare a soarelui.

Ultimul vas prezentat și cel mai interesant din cadrul acestor categorii de obiecte și care are cele mai bogate și diverse motive ornamentale este tot un vas cunoscut drept „cazan pentru pălincă”. Întâlnim pe acest vas însemnele creștine vița de vie și crucea dar și soarele, pomul vieții și șarpele. Șarpele este un motiv decorativ de mare circulație în cultura populară a multor popoare fiind investit cu puteri magice pe care omul le poate utiliza în folosul său. În tradiția artei populare șarpele apare de cele mai multe ori ca protector al casei (genius loci). Gospodăria care avea un cuib de șarpe era apărată de toate relele și norocul nu părăsea niciodată pe cei care trăiau în ea. În cazul în care șarpele era ucis casa își pierdea norocul și cu siguranță unul din membrii importanți ai familiei respective își pierdea viața.⁵ Barbu Slătineanu afirmă că în zona Lăpuș unii olari realizau șerpi din lut pentru a fi puși pe prispa caselor.⁶ Arborele vieții este cel care făcea legătura între cer și pământ permițând omului să acceadă în zona în care se presupune că își va petrece restul destinului său. Deși în ornamentica populară crucea, a fost cea care a înlocuit arborele vieții, pe acest vas artistul anonim a dorit să aibă ambele motive.

În colecția muzeului nostru mai există și alte vase decorate cu motive în relief. Ele au fost confecționate în centru ceramic Baia Mare. Nu ne vom opri asupra acestora deoarece considerăm că ele depășesc sfera pieselor ce fac parte din arta populară. Acestea sunt mai multe ploști și căni pentru vin. Ele erau executate la cerere pentru diferite persoane din mediul urban sau pentru unele crâșme din oraș ceea ce scot aceste piese din cadrul artei populare.

Credem că piesele prezentate în lucrarea de față fac ca producția centrelor ceramice de la Lăpușu Românesc, Dămăcușeni și Berința să fie mai bine cunoscute.

NOTE

1. Tancred Bănățeanu *Arta populară din nordul Transilvaniei – Fondul Plastic – Agenția de Publicitate Artis. București 1969 p. 167*
2. Barbu Slătineanu, Paul H. Sthal, Paul Petrescu *Arta Populară în Republica Populară Română - Ceramica* Ed. De Stat pentru Literatură și Artă. București 1958 p. 72
3. Silvia Zderciuc *Ceramica populară din Țara lăpușului* Marmăția I Baia Mare, 1969 p. 73
4. Dumitru Prut *Calea rătăcită* Ed. Meridiane, București 1991 p. 95
5. Dumitru Prut *Op. Cit. P. 118*
6. Barbu Slătineanu *Ceramica Românească* București 1938

Isabela Corina CSISZAR
Centrul Județean de Conservare și
Valorificare a Tradiției
și Creației Populare Maramureș

În lucrarea de față nu îmi propun epuizarea tuturor semnificațiilor pe care le poate avea problematica locuinței țărănești, ci propun să încercăm să vizualizăm împreună apropierea de o familie, noțiune care, în lumea satului, devine simbol al coeziunii, al comunicării nemijlocite, în plus, al fecundității potențiale și al spiritului creator, pentru că o familie fără urmași nu capătă aceeași îngăduință în fața comunității.

Întrebat unde se află în centrul lumii, țăranul înzestrat cu o viziune cosmică va afirma cu siguranță că satul său reprezintă centrul lumii.

Mircea Eliade coboară logic dinspre centralitatea cosmică a satului, spre simbolismul casei ca element fundamental al unității așezărilor etnice.

Adăpostindu-se într-o casă, omul nu se izola de Cosmos, ci venea să trăiască exact în centrul acestuia.

Construcția se înfățișează drept însuși simbolul manifestării universale.

Rămâne simbol și cu înțeles invers; orice construcție înnoiește opera creației. Un edificiu se stabilește întotdeauna într-un fel anume în centrul lumii, și poate fi interpretat și în sens de întoarcere la centru și în sens de trecere de la pământ la cer.

Pretutindeni în lume, omul a practicat, din cele mai vechi timpuri, o variată gamă de obiceiuri când și-a construit casa.

Printre măsurile cele mai importante pe care și le ia omul spre a se sustrage unui destin nefast, la construirea unei case, este alegerea locului curat, adică nebântuit sau neaflat în posesia duhurilor malefice.

În lumea magică începutul oricărui lucru are o importanță hotărâtoare, deoarece începutul are puterea de a influența în bine sau în rău, desfășurarea viitoarelor evenimente. El poate predestina. Astfel, o construcție nu se poate începe oricând deoarece timpul magic nu este omogen. Românii consideră favorabile pentru începerea lucrului zilele de luni și joi.

Măsurarea fundației se face cu ajutorul unei funii pe care se leagă nouă noduri pentru fiecare latură a casei. Cifra nouă are o valoare rituală, simbolizând încununarea eforturilor, desăvârșirea creației și este totodată simbol al dragostei și sacrificiului.

Alte obiceiuri au menirea de a asigura căsenilor o viață lungă, sănătate, copii, belșug în bani și vite. Aceasta se realizează prin așezarea la temelie construcției a unor elemente de proveniență vegetală, minerală sau

animală. Sub stratul casei și în alte patru colțuri se așază boabe de grâu ca simbol al fertilității și prosperității, tămâie ca element purificator, de factură creștină, fir de busuioc al norocului dar și cu efect apotropaic împotriva luării manei.

Casa se află în centrul lumii, este imaginea universului, este un simbol feminin, cu sens de refugiu, de protecție, de sân matern. Dinspre casă pornim, înspre casă ne întoarcem, sacralitatea este totală.

Pragul sau trecerea dintr-o lume în alta este marcat prin acte rituale cu statut de normă. Secvențele fiecărui ceremonial respectă o ordine consacrată și obligatorie. Ele înfăptuiesc trecerea din lumea aceasta finită, în lumea cealaltă- infinită.

În caz contrar, de neîmplinire a trecerii, forțe malefice se vor întoarce după înmormântare împotriva familiei rămase aici.

Este interesant de observat un paralelism: așa cum familia fetei nu constituie o comunitate permanentă pentru ea, nici casa părintească nu este considerată un cămin etern. Textele rituale atât la români, cât și la maghiari, cât și la maghiari sunt concludente în acest sens, ele vorbesc despre casa părintească a miresei ca de un timp încheiat, și despre casa mirelui ca de un timp inaugurat.

La maghiari sinonimele casei miresei sunt lăcaș, cămin, cuib, sălaș, iar atributele cele mai frecvente ale acesteia: liniștită, cinstită, onorată, fericită, părintească. Deci, o casă idealizată, dar terestră. În schimb, în creațiile de nuntă românești, aceeași casă e sacralizată, este mesianică, peștorii ajung la ea pentru că sunt conduși de o stea cu cei trei crai de la răsărit.

Trebuie să ne referim și la un mod magic de legare a miresei de noua casă, de noua familie și colectivitate. Este o interdicție care poate fi interpretată drept o terapie psihică în perioada de trecere, folosind sintagmele „deja nu”, „încă nu”. Tânăra soție „deja nu” mai este membru deplin al fostei sale familii și „încă nu” este membru deplin al familiei soțului. La maghiari în perioada de acomodare, tânăra soție nu are voie să iasă din casă 3/7/8 zile pentru a nu deveni hoinară. La români, tinerei soții îi este permis să iasă din casă, dar i se interzice a-și vizita părinții timp de trei zile, pentru a nu se despări de soțul ei.

Rostul de seamă al femeii este să fie mamă. De aceea, viața copilului și a mamei necesită o serie de rituri de apărare împotriva duhurilor malefice care le-ar putea periclita viața.

Până la venirea morții, casa reprezintă centrul lumii. După moarte, ea devine simbol al „necuratului” și „pericolului”.

Astfel, casa tradițională reprezintă un micromodel al lumii și în elementele sale cuprinde toate componentele verticale și orizontale ale cosmosului.

Cele mai vechi case maramureșene erau monocelulare, constituite din *tindă* și o încăpere pentru locuit care purta denumirea de *casă*.

Casele tradiționale atât la români cât și la maghiari sunt zugrăvite în alb sau în albastru, albul fiind culoarea riturilor de trecere, o culoare privilegiată. Albastrul este o culoare cu personalitate, aceasta conducând la iluzia vizuală a aerului, luminii și apei, deci trei din cele patru elemente care compun cosmogonia. La grecii antici, albastrul era însemnul puterii, aici situându-se pe același plan cu albul.

În locuințele monocelulare, camera de locuit *casa* îndeplinea toate funcțiile familiei. Astfel, pentru a evita pericolele viitoare, concepția, nașterea, căsătoria și moartea se realizau în acest spațiu sacru și intim.

Această încăpere era împărțită în *colțul cu vatra*, *colțul cu masa* și *colțul cu patul*, toate având funcții bine delimitate în gândirea țaranului român.

Punctul de raportare în alegerea colțurilor era icoana. Locul patului era ales în așa fel încât să se formeze o axă magică pe orizontală pat-icoană (*să dormi cu fața spre icoane*) sau pe verticală, capul omului icoană (*să dormi cu capul sub icoană*)

Tot despre crearea unei axe magice este vorba și în raportul vatră-icoană, în acest caz, întâlnirea pe diagonală a însușirilor magice a celor două puncte extreme ale axei creând în odaia de locuit, spațiul necesar regăsirii securității primare a vieții fără probleme.

Ușa este locul prin care se pătrunde în sanctuarul trudelor și bucuriilor omului. Poate fi înțeleasă ca o piatră de hotar, la marginea unei împărății, o călăuză care impune respect și prețuire. Ușa simbolizează locul de trecere dintre două stări a două lumi, dintre cunoscut și necunoscut, dintre lumină și întuneric, dintre bogăție și sărăcie. Poarta se deschide spre un mister. Dar ea are și o valoare dinamică și psihologică, pentru că nu marchează doar un prag ci îl invită pe om sa-l treacă.

Trecerea prin ușă este cel mai adesea în sens simbolic, o trecere de la profan la sacru.

Pragul poartă funcția profilactică împotriva strigoilor, de păstrare a sporului casei, de protejare a noului născut, a lehuzei, a mirilor.

Pentru a nu-și pierde laptele, îngroapă sub talpa casei câteva picături de lapte de mamă mulse pe o bucată de pâine, trei boabe de piper, trei de tămâie și puțină sare.

Casa și implicit pragul capătă un rol important și în obiceiurile legate de nuntă.

Astfel, atât la români cât și la maghiari, când se pleacă la pețit, la logodnă sau la nuntă, se pășește cu piciorul drept peste pragul casei și se rostesc formule de rugă.

La maghiari, mireasa când intră în casa mirelui, nu are voie să calce pe prag, întrucât se crede că acest gest al ei va naște multe discordii între soți.

În schimb la români, tinerii căsătoriți când se întorc de la biserică se iau la întrecere, care reușește să calce primul cu piciorul drept peste prag, acela se crede că va fi stăpânul casei.

Vatra, simbol al vieții în comun, al casei, al unirii conjugale, reprezintă un centru al lumii. Vatra simbolizează comunicarea oamenilor cu forțele supranaturale. De aceea, lângă vatră se făceau vrăjitorii, se spuneau povești. Sacralitatea vetrei e reflectată în numeroase credințe ale poporului: *Vatra e mama noastră care ne hrănește și ne încălzește*.

Considerată loc curat, privită cu bunăvoință de către duhurile pădurii, pentru că pe vatră se ard lemne, vatra prin hornul ei, este loc de circulație pentru o serie întreagă de întruchipări mitice. Pe aici intră zmeul sau zburătorul, care pot fi opriți înfigând un cuțit în vatră.

În ajunul Crăciunului se cunoaște obiceiul aprinderii în vatră a unei crengi groase, care era păzită să nu se stingă întreaga noapte. Arderea lemnului are și o funcție sacrificială, distrugerea totală prevestind regenerarea. Practica butucului sau a crengii aprinse în noaptea de Crăciun capătă și o funcție fertilizatoare.

Patul simbolizează unirea conjugală. În interiorul casei, ungherul cel mai intim și mai odihnitor este întotdeauna *colțul cu patul*, așezat chiar sub icoane. Acesta este spațiul solicitat prin reflex natural la concepție de cuplul sexual, la naștere de femeie însărcinată și în final râvnit de muribund. Un adăpost închide un alt adăpost. Adăpostul se multiplică neîncetat, diminuându-se ca spațiu și sporind ca intimitate.

Masa este mobila cea mai importantă din casă, fiind imaginea unui centru spiritual, ne amintește de cei 12 apostoli stând la Cina cea de Taină; concentrează sporul casei, pe masă așezându-se bucatele de sărbători familiale ori religioase.

Masa este așezată în colțul de la răsărit *colțul cu masa*, flancată de o parte și de alta de *lavițe* sau *lăzi* cu spătar, frumos ornamentate.

La maghiari se practică obiceiul schimbului la masă, performat de către tinerii care urmau să se căsătorească. Feciorul îi dă fetei monede de argint sau un galben, primind în schimb din partea acesteia o năframă frumos cusută.

Tot la maghiari, dacă nunta se face în comun, înainte de a se așeza la masă, mirilor li se dă să mănânce dintr-un ou de găscă sau de puică și numai aceia pot gusta și din alte bucate. La masa mare mirii nu au voie să stea sub bârna principală a casei, deoarece crede că se vor despărți.

Atât la români, cât și la maghiari, defunctul este așezat pe masă, cu capul sub icoane, adică spre răsărit și picioarele spre apus, ca să fie pregătit

de plecare. Masa era înconjurată de trei ori ca simbol al închiderii în cerc, delimitând centrul ritual.

Masa concentrează funcții cu valoare ceremonială și în cadrul sărbătorilor de iarnă. Aceasta constituie spațiul special consacrat etalării darurilor în toate formele de colindat.

Colindătorii intră în casă lovind pereții, apoi flăcări înconjoară de trei ori masa cu daruri, mișcarea simbolică a cercului având rol de protecție.

În această lucrare am surprins câteva aspecte sociale, metaforice și de comunicație, referitoare la raportul dintre casă și manifestările spirituale ale țăranului; câteva aspecte pragmatice, abstracte, interiorizate ale relației dintre om și mediul său nemijlocit în momentele cruciale ale vieții individului și colectivității.

UN NOUVEAU MASQUE ET COSTUME AU MUSEE LE COSTUME ET MASQUE DE BRONDOS (se prononce brondoche)

Pierre DUTRON
Directeur de Radio Wallonie
Membre O.M.P.P.
Janvier 2004

Suivant les zones du MARAMURES (se prononce Maramourech), province du nord de la Roumanie, ce costume peut présenter diverses variantes qui sont plutôt à classer selon les moyens financiers des impétrants qui le portent.

Néanmoins, la constante est de retrouver le harnais d'accoutrement de cloches qui font grand bruit lors du déplacement typique du «brondoș». En effet, celui-ci sautille d'une jambe sur l'autre, de façon à marquer son déplacement du son saccadé et régulier de ses cloches qui résonnent ainsi toutes en même temps et à intervalle régulier que sont les sauts du porteur.

Le masque du «brondoș» est quand à lui, toujours une confection artisanale qui, jadis était uniquement réalisée en laine et peaux de mouton tannée (sur le cuir). Actuellement, il peut être constaté des variantes de masques de «brondoș», fabriqués à base de produits issus de la société de consommation comme le plastique par exemple, mais cela reste marginal et assez critiqué par les tenants de la tradition et fervents défenseurs de son respect.

Dans la zone proche du plateau volcanique du Gutâi (Budești, Căvnic etc.), la légende de l'origine du costume et masque du «brondoș» est assez sympathique et l'on attribue les premiers costumes de «brondoș» à tout autre chose que les coutumes d'hiver en Europe Centrale. Voici donc cette légende.

«Du côté de la plaine, donc au sud de cette chaîne volcanique, au premier millénaire, étaient les Tatares, peuplade d'Europe Centrale, au nord, et du côté Maramures historique, étaient les Daces, autre peuplade d'Europe Centrale. Ils se livraient régulièrement de belles empoignades, se reprenant à tour de rôle les territoires des uns et des autres. Une nuit, après avoir constaté leur infériorité numérique, les Tatares des plaines du sud se déguisèrent en diable et vinrent en costume de «brondoș» semer la terreur au milieu des hordes Daces qui prirent la poudre d'escampette croyant être poursuivis par les diables et autres démons des croyances de l'époque. Les Tatares venaient de sauver leur peau et de s'octroyer une longue période de

répét car les croyances sataniques avaient en ce temps là, la vie dure dans ces contrées.»

La zone fut crainte longtemps, d'autant que, dans les jeux d'hiver, de lutte du bien contre le mal, on vit réapparaître chaque année le «diable de brondos» qui parcourait les rues pour faire peur à celle et ceux qui pouvaient alors être inclus dans les forces du mal, on dirait maintenant à celles et ceux qui n'ont peut-être pas la conscience des plus tranquilles.

Le costume de «brondoș» maintenant propriété du musée de Binche, provient de CAVNIC, localité du Maramures Roumain. Il a été porté jusqu'au 28 décembre 2003, dernier jour autorisé des sorties masquées de la période de Noël dans la commune, son propriétaire était un tzigane du prénom de Costica, surnommé «chinese» (se prononce kinaize) du à son look asiatique. Ma passion pour le folklore très riche de cette province Roumaine connue et reconnue sur place, mon rôle de relais entre les artisans culturels de la région et ceux du musée de Binche m'ont amené à acquérir ce costume pour en faire cadeau au patrimoine du Musée, en ma qualité de membre de l'association des amis du musée mais aussi de son équipe de direction sous la houlette de mon ami Michel REVELARD. Homme de terrain je suis aussi en œuvre de préparation pour un rapprochement des services culturels de deux villes de Binche et Sighetu-Marmatiei, espérant en un jumelage culturel dans des délais très rapprochés, le tout pour aboutir à un jumelage officiel entre ces deux villes dans un moyen terme (3 ou 4 ans). La Roumanie entrant dans l'UE en 2007 et des élections communales ayant lieu en 2006, la période serait alors propice pour mener des actions communes de développement (culturel et pourquoi pas économique) durable. Depuis 23 ans, période à laquelle je fus un des membres fondateur de Radio Wallonie, je me suis toujours attaché à rapprocher les différences en militant contre le racisme, la xénophobie et les exclusions. Le Maramures et le Hainaut ont énormément de points communs (géographique, culturels, folkloriques et même économiques) militant pour une Europe fédérale des régions d'Europe de l'Atlantique à l'Oural, nous aurons l'occasion de revenir plus tard sur ces points communs entre nos deux si belles régions à peine distantes de 2000km et toutes deux d'influence culturelle latine.

A suivre... donc , avec passion.

LES MASQUES DANS LES CARNAVALS DE BELGIQUE

Pierre DUTRON
Directeur de Radio Wallonie
Membre
O.M.P.P.
2002

Avant d'entrer dans le vif du sujet, permettez-moi de vous faire, en guise d'introduction, une liste rapide et non exhaustive des nombreux et principaux masques rencontrés dans les différents carnivals et cortèges traditionnels de Belgique et surtout de la Wallonie au sein de la Belgique.

A L OUEST: Le Gille de Binche

A CENTRE: Le Chinel de Fosse La Ville

A L EST: Les Hures a: Eben, Emael, Wonck, Bassenge, Houtain St Simeon et jusqu'en 1919 a Lanaye (vallée de la Meuse)

Les Blancs Moussis a Stavelot

Ludrout-sene, lu sote, lu savadje, lu longues-bresses, lu long-ne, l'harlikin a Malmedy ainsi que le bekelek a Arlon. Et tout de suite, en opposition a ce qui se passe dans les carnivals de Bavière ou d'Autriche, en opposition aux personnages masqués du théâtre de rue des fêtes traditionnelles d'Europe Centrale. Il nous faut constater qu'en Belgique francophone, les masques sont des personnages humains qui se cachent sous des déguisements. Mais dans leur quasi totalité, ils restent humains. Alors qu'en Bavière, en Autriche et en Europe Centrale, comme ici dans le Maramures, loup, chèvre, cerf, ours putois et autres hutes de nos forêts sillonnent les rues et jouent soit entre eux, soit avec les promeneurs ou spectateurs qu'ils croisent en route.

Malgré cette première constatation de différence et de signification, il y a une constante: le masque est ennemi des religieux. Il est mal vu par l'église catholique romaine qui, dans un premier temps essaiera de l'interdire puis ensuite de le récupérer sans pourtant jamais y parvenir. Héritier des bacchanales de la Grèce antique, les carnivals fêtent pratiquement partout le passage de l'hiver au printemps ou tout simplement la fin de l'hiver.

En 743, sous Pépin le Bref, père de Charlemagne une assemblée des évêques déjà appelée concile, fut réunie à Leptinnes (5km de Binche) avec la volonté de condamner certaines jouissances populaires en vogue dans la région ! Plus tard, en 1645, le pape Paul II, pour "christianiser" ces fêtes païennes leur donnera un nom latin "carnis levamen" usage de la viande. On put donc, à la veille du carême, manger gras et se réjouir.

Faisons donc, maintenant une rapide etude comparative de l'usage et de l'utilisation du masque dans les carnavals belges et voyons les differences enormes qui y sont constatees.

Partout, ailleurs qu'a Binche, les masques des carnavals belges sont portes par des personnages qui intriguent, qui effraient ou qui vilipendent les passants ou ceux qui sont, par attrait du spectacle, devenus des spectateurs des fetes et corteges carnavalesques.

Partout, ailleurs qu'a Binche, les masques jouent un role ancestral et traditionnels, ils sont reconnaissables et, dans certaines localites, ils ont un role social et parfois meme une hierarchie qui calque, peu ou prou la societe et son organisation politico-civile.

Partout, ailleurs qu'a Binche, les masques deambulent avec une musique emballee et des bruits d'accompagnement qui marquent la jouissance populaire. Mais a aucun moment, on ne peut relever un point commun a toutes ces musiques en dehors du fait de leur caracteristique joyeuse et endiablee.

A Binche, maintenant, les masques intrigants et effrayants sont aussi presents, mais une semaine avant le carnaval, a la fameuse nuit des "trouille de nouille". Au carnaval aussi, les masques sont presents sur les visages des gilles, mais le dimanche gras, dans chaque societe et en rapport direct avec le choix du theme de deguisement opte au sein de chacune des societes, mais pas en rapport direct avec les personnages du carnaval.

Le seul jour ou le masque DU GILLE est vraiment en rapport avec son personnage est, le matin du Mardi Gras, veritable journee apotheose du carnaval, voyons donc sa particularite.

- 1) Le masque est le meme pour tous les gilles qui, ce jour la, fetent, dans leur ville l'ultime jour du carnaval.
- 2) A aucun moment, le gille, personnage masque n'a une attitude intrigante, effrayante ou aggressive

POURQUOI ?

- 1) Parceque le masque a ici et rien qu'ici a Binche une signification autre, qui vise au contraire des autres carnavals a nier toute hierarchie, toute classe sociale.
- 2) Parceque, porteur de ce masque, qui rend tous les gilles egaux et anonymes, tous ces hommes expriment entre eux, leur mepris des differences artificielles qui ont ete crees par les clivages de la civilisation et l'organisation de la societe au sein de laquelle ils evoluent toute l'annee. En ce jour du mardi-gras, "jour" du gille par excellence, ils expriment, entre eux, pour eux, leur mepris de cette organisation manicheenne, souvent synonyme de deshumanisation.

CE FAISANT: Le gille affirme une fois de plus qu'il est unique au monde, que sa singularite est vraie authentique et qu'a aucun moment il ne faut

oublier les valeurs humaines d'egakite qui doivent prevaloir entre tous les hommes .

REPARER UNE ERREUR DE PLUSIEURS SIECLES.

Cette partie de mon expose va certainement faire du bruit dans mon pays, dans ma region, moi qui reside a seulement 6km de Binche, mais je me dois de vous l'exposer a vous ici presents car, c'est ici, en venant ici, a Sighet que mon raisonnement a prit forme en voyant ici, des masques et des habits traditionnels ancestraux defiler pour feter l'hiver au Festival Datanilor de Jarn.

Connaissant bien ma region, je sais que les gilles de Binche commencent a faire, des la fin decembre des repetitions de batterie. Deja en decembre commencent les soumonces. D'abord avec tambours et grosse caisse uniquement. Plus tard, en janvier et fevrier viennent les soumonces en musique qui aboutissent a l'apothose du carnaval, les 3 jours gras qui precedent le mercredi des cendres et la periode du careme de la religion catholique romaine. J'ajouterai a ma partie comparative musicale des autres carnivals que les airs de gilles de binche ont, et rien qu'a Binche cette base musicale commune qui est celle du martellement des tambours et de la grosse caisse, dans un rythme cadence et codifie. Les fanfares avec instruments a vent (auparavant les fifres) viennent, c'est vrai egayer ces martellements, mais le point commun dans toutes est la presence fort similaire dans l'expression de la batterie et de la grosse caisse.

LE GILLE EST-IL UN PERSONNAGE DE CARNAVAL OU AUTRE CHOSE ???

Et pour moi, la reponse est claire, il est autre chose, il est + que folklore. Depuis toujours, et bien avant l'avenement de notre civilisation catholique romaine, IL EST UN REBELLE EGALITAIRE, REFRACTAIRE A TOUTE FORME FORME DE CLIVAGES ET DE RACISME, IL S'AFFIRME HOMME PARMI LES HOMMES.

En sortant des le solstice d'hiver comme ici a Sighet, le gille s'affirme comme un rebelle qui, a chaque sortie martelle le sol au pas cadence de ses sabots de bois et au son des batteries il combat les esprits malefiques qui ont rendu la terre sterile. Pare de ses accouttrements typiques et ancestraux (sabots de bois, ramon et appertintailles de cloches), le gille de binche perpetue le dur combat du bien (l'homme) contre le mal (le demon de l'hiver). Par les assauts repetitifs de ses sorties hivernales, par sa hargne a lutter contre le mal que l'hiver represente, par son obstination a mener son combat pendant la periode la plus dure de l'annee, il incarne l'esprit rebelle et obstine de ceux qui refusent la fatalite et qui ne veulent pas se confiner dans les seules divinites revelees et notammemt dans celles incarnees par les religions ou groupes para-philosophiques souvent sectaires. Ce n'est donc pas par hasard, que, a plusieurs reprises, la religion catholique romaine a d'abord essaye d'interdire cette manifestation dite paienne, puis a

ensuite essaye de la recuperer. Tout l'hiver, le GILLE est REBELLE et il le restera jusqu'aux 3 jours gras ou avec faste il marquera sa difference avec, en apotheose sa sortie du mardi-gras ou le masque le rendra anonyme, homme parmi les hommes, gille parmi les gilles.

Le gille est donc, comme a Sighet, un personnage qui revit chaque annee au solstice d'hiver, il porte le masque de l'humilite, de l'anonyme qui fete sa victoire sur le temps. Voila pourquoi je pense tres intimement et tres sincerement qu'il y a une grande similitude de signification dans la manifestation que nous allons vivre demain 27 dec 2002 a sighet et celle qui vient de commencer a Binche. Nous sommes, malgre les 1860 km qui nous separent, en presence de la meme manifestation du refus de la fatalite et de la grace divine, nous sommes ici et a Binche en presence d'une meme attitude qui, je le crois merite que l'on s'y attarde, elle doit etre mieux etudiee, comparee et approfondie. J'espere avoir, aujourd'hui emoustille la curiosite de quelques uns d'entre vous et je pense qu'ils mettront leur immense connaissance en action pour prouver que j'ai fais autre chose que des elucubrations.

MERCI de m'avoir accueilli et humblement, je vous remercie de votre attention bienveillante.

Qu'il me soit permit en ce jour veille de rejouissance populaire et traditionnelle de vous souhaiter, comme tout GILLE le ferait avec PLAISIR CHALEUR ET FRATERNITE

Sarbatore fericit – la multi-anni

REPREZENTAREA DIAVOLULUI ÎN ICONOGRAFIA CREȘTINĂ ROMÂNEASCĂ

**Drd. Simona Teodora ROȘCA , muzeograf
Muzeul Etnografic al Transilvaniei,
Cluj-Napoca**

Cuvânt de început.

Privitor la motivul iconografic "Sfântul Gheorghe omorând balaurul", odată un preot i-a spus unui prieten iconar (care tocmai reprodusesese câteva asemenea izvoade): păi ce l-ai pictat așa de mic pe balaur (deoarece reprezintă întru chiparea răului absolut, Satana); n-ai văzut cât de mare este balaurul în statuia din centru? (Era vorba despre o statuie contemporană a Sfântului Gheorghe din localitatea omonimă). Și desigur, logic, preotul avea partea lui de dreptate. Numai că...

*

În iconografie, diavolul pare a fi o prezență contradictorie. Rău identificat și totuși abstract, prezent dar minimalizat, ascuns, în desfășurare dar controlat. De aceea existența sa afirmată rămâne totuși o reprezentare discretă. De ce balaurul nu-i mai mare în icoane? Deoarece Sfântul Gheorghe este subiectul, iar diavolul e învinsul, devine un element de peisaj, un simbol – precum în icoana Botezului.

Numit "nefărtatul", "ucigă-l toaca", "ducă-se pe pustii" (și în multe alte chipuri), aceste paranteze puse numelui său spun ceva și anume faptul că în cultura tradițională lui Satan îi este rezervată omisiunea, abstractizarea cu scop apotropaic. Nu-i bine nici măcar să-i pomenești numele. "Se crede că dacă nu i se pomenește numele, Dracul nu vine"¹. Persoanele despre care se spunea că intră în legătură cu el, "vrăjitoarele satului", chiar cerându-le țăranul vreodată ajutorul, erau de temut și de ocolit. "Dracul are o armată întreagă de draci și de ajutoare. Babele, vrăjitorii și spiridușii sunt ajutoarele lui pe pământ"². Despre babe, mai ales acelea care se ocupă cu vrăji și farmece, în schimbul științei vrăjitoarești se zicea că au făcut legământ cu dracul și și-au vândut sufletul lui³.

Diavolul simbolizează toate forțele care tulbură, întunecă, slăbesc conștiința și o fac să regezeze spre nedeterminat și ambivalent; centru al întunericului în opoziție cu Dumnezeu, centrul luminii⁴.

¹ Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, Editura Saeculum I.O., București 2001, p.33

² Ibidem, p.29.

³ Ibidem, p.33.

⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri, vol I (A-I)*, Editura Artemis, București 1994. p.444.

El însă se arată în chip magic sub diferite înfățișări (ex. tânăr, bostan, mătă) sau posedă locuri, persoane, lucruri. Dintre animale, dracul apare mai ales ca și: câine negru, pisică, capră, țap, gâscă, berbec, bou⁵. Din această pricină se răspândesc multe povestiri despre diavol și faptele lui necurate. Dar în care chip, din diferitele sale arătări era mai potrivit ca oamenii să-l reprezinte – de vreme ce despre el se crede că poate lua orice înfățișare dorește, sau poate să-și manifeste prezența în lipsa formei materiale.

Privitor la mitologia românească, descrierea clasică a diavolului (circumscrișă perfect viziunii creștine în general) este următoarea: "Diavolul are înfățișare de om, numai că e negru la față și urât – urât ca Dracu – zic românii. Pe cap are două coarne întoarse ca la țap, și urechi lungi și ascuțite. Ochi îi sunt roșii și lucesc noaptea ca la lup. Are picioare de țap, păroase și cu copite, iar dinapoi are o coadă lungă ca la vite. În iad e totdeauna gol, dar pe pământ are putere să ia orișice chip ar vrea. Îndeobște se schimbă în animale și păsări negre. Având aripi, poate zbura ca liliecii. Locuiește în iad și noaptea e împărăția lui. Dar numai până la cântatul cocoșului, când poftele lui de a face rău nu mai au nici o putere, pentru că atunci se coboară îngerii din cer, și răsare Sfântul Soare"⁶.

Materializarea umanoidă a duhurilor rele (ce păstrează o soma îngreunată și mult pervertită față de frumusețea angelică) se justifică prin perfecta coordonare între funcție și formă – întrucât trupul uman, a cărui constituție este dată de Creator – reprezintă o alcătuire perfectă. Diavolii, negrii sau cenușii, sunt însă nediferențiați, adică depersonalizați, fără suflet. Iar coarnele, copitele și coada sunt simboluri nu animaliere (căci animalele nu au nici o vină), ci animalice ca spirit, diavolul fiind înger căzut, descendent pe scara creației în abis.

Aripa transformată a diavolului devine un îndepărtat atribut angelic, îngerul în zbor (expresie maximă a vitezei de deplasare) fiind un mesager al voinței divine sau al rugăciunii celor credincioși. De aceea duhul, care practic nu are nevoie de trup, deci și diavolul, poate fi aproape o prezență aproape simultană într-un spațiu sau altul. Aripile demonilor nu sunt ca și cele ale îngerilor, ci se aseamănă cu aripile liliacului – această convenție semnificând un pronunțat caracter nocturn, tenebros.

Desigur această descriere a diavolului este cea mai cunoscută dar nu și singura acceptată în iconografia oficială a Bisericii. De aceea am considerat că o privire de ansamblu asupra picturii unei biserici (pridvor, pronaos și naos, ziduri exterioare) precum și asupra cărților de slujbă și a celor patristice, a icoanelor de asemenea, va descoperi și alte moduri de reprezentare a diavolului. Dintre acestea, studiul de față se bazează doar pe iconografia românească (acest lucru nu înseamnă că exemplificările

⁵ Olinescu, p.36.

⁶ Ibidem, p.29.

următoare n-ar fi regăsite în diferite forme și în iconografia creștină universală).

*

Tradiția spune că înainte vreme de facerea omului, Sfântul Arhanghel Mihail s-a luptat cu îngerul luminii: Lucifer (răzvrătit împotriva lui Dumnezeu), aruncându-l în iad, urmat fiind aici de îngerii răzvrățiți. În general în această icoană, Lucifer – Satana, de-acum duh al tenebrelor, cu aripi de liliac, este reprezentat sub picioarele Arhanghelului Mihail.

În Cartea Apocalipsei (din Noul Testament) se spune că la sfârșitul lumii Sfântul Mihail se va lupta iarăși cu dușmanul cel de demult, diavolul, ucigînd fiara. Acest diavol prăbușit în haosul sfârșitului, sub picioarele calului condus de sfânt, are aripile tăiate (simbol al căderii). Dar încă un chip cu gură hidoasă se cascadează din stomacul său (miniatură a Ep. Anastasie Crimca, "Arhanghelul Mihail omorînd fiara", din *Apostol*, anul 1609).

Chipul din pânțele trebuie să aibă o anumită semnificație, deoarece el se găsește (spre exemplu) și la diavolii din icoana "Scara lui Ioan Climax" (Măn. Sucevița). Gura căscată este simbol al unei poftes nestăpânite, "foamea" (sub diferite forme) fiind un atribut al diavolului. Într-o gravură de la Mănăstirea Neamț înfățișând "Scara", infernul al cărui stăpîn este diavolul, e simbolizat printr-o gură uriașă cu colți (și ochi care veghează), hău în care se prăbușesc cei păcătoși.

La pictura țărănească pe sticlă se evidențiază între temele predilecte scena "Adam și Eva". În rai fiind, Eva este ispitită de diavol (*Facerea*, cap. III), sub chipul unui șarpe. Desigur, se spune, șarpele trebuie să fi fost foarte frumos și cu glas fermecător. Țăranul a imaginat pomul cunoaștinței binelui și răului ca un măr, merele devenind astfel simbolul păcatului cu care șarpele încolăcit pe pom a ispitit-o pe Eva (vezi icoana din colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei, atelier din Șcheii Brașovului, sf. XIX-înc. XX).

Iată în acest sens un fragment dintr-o colindă maramureșeană care povestește despre izgonirea din rai: "Nici on pom nu-i înflorit,/ Numa' pomu' cel oprit./ Vine-on șarpe veninos/ Și dărmează-o creangă jos./ - Haide, Evă ie-ț' o poamă!/ Te-oi străga mai mare doamnă./ Eva poamă și-o luat,/ Lui Adam încă i-o dat/

Dumnezeu așe-o strâgat:/ - Măi, Adame, ce-ai lucrat?/ - Mie Eva că mi-o dat./ - Dar tu, Evă, ce-ai lucrat?/ - Șerpele m-o îndemnat”⁷.

În altă colindă descrierea evenimentului biblic este asemănătoare: “...- Pentru tine, moș Adame,/ Eu purtai piroane’n palme./ Dară Adam se’ntrista./ La pământ îngenunchia./ Și de Domnul se ruga.-/ Iară Domnul întreba:/ Cum, Adame, te-ai smintit-u./ De-ai mâncat din pom oprit-u?/ Și Adam a cuvântat-u:/ Șarpe galben s’a’ncercat-u./ Mărul Evei de la dat-u;/ Iară Eva l-a gustat-u./ Și-apoi mie mi l-a dat-u,/ Mi l-a dat de l-am mâncat-u”⁸.

Într-alt chip este reprezentat diavolul în icoana Nașterii lui Hristos. În fresca din naosul Mănăstirii Probota, diavolul apare ca un bătrân păstor,

sfătuindu-l de rău pe Iosif asupra paternității pruncului minunat. În alte reprezentări ale aceleiași scene, diavolul “sfătuitor” apare ca un bătrân sărac înveșmântat în negru. Referitor la iconografia ortodoxă generală, Evdochimov arată că în această scenă diavolul apare degizat în păstorul Thyrrus ori ca un bătrân cu coarne și coadă.⁹

Tot de istoria sacră ține momentul Epifaniei, adică al Botezului și arătării Domnului. Aici, simbolistica adoptată devine extrem de bogată. Icoana Botezului este poate cel mai bun exemplu de reprezentare sacră în care pătrunde mitologia populară – referitor la un pact al omului cu diavolul.

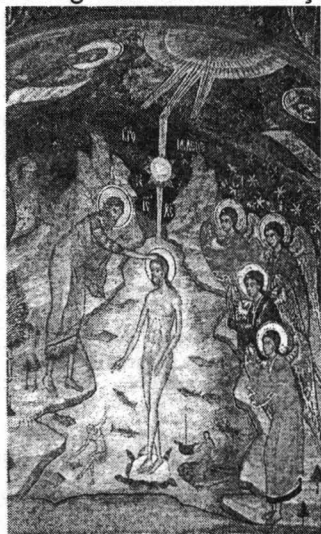
⁷ Pamfil Bilăiu, Gheorghe Gh. Pop, *Sculați, sculați, boieri mari - Colinde din Județul Maramureș*, Editura dacica, Cluj Napoca 1996, p.242.

⁸ G. Breazul, *Colinde* (culegere), Editura Fundației Culturale Române, București 1993, p.78.

⁹ Paul Evdochimov, *Arta icoanei – o teologie a frumuseții*, Editura Meridiane, București, 1993, p. 240.

O variantă a acestei legende este următoarea: "După izgonirea din Rai, Adam și Eva au încercat să cultive o bucată de pământ, pentru a-și asigura hrana zilnică. Dar diavolul le interzise să are pământul, pentru că acesta îi aparținea lui. Le propuse, însă, următorul contract: toate sufletele morților, inclusiv acela al lui Adam și al Evei, să-i aparțină lui, în schimbul permisiunii de a ara cât vor dori ei. Și pentru că Adam nu găsi altă soluție, fu de acord și semnă contractul prin apăsarea cu palma pe o cărămidă nearsă, pe care diavolul o ascunse în Iad. Până la botezul sau la învierea lui Iisus Hristos, care a produs fărâmarearea cărămidii respective, toți morții ajungeau în iad."¹⁰

În sensul acestei legende, o reprezentare extrem de complexă este o miniatură a episcopului Anastasie Crimca, cuprinsă într-un Tetraevangheliar. Aici apare și diavolul și "contractul". Mântuitorul purtând în mână stângă un pergament deschis pe care este scris "Zapisul lui Adam", stă în mijlocul apei, cu picioarele pe o piatră de sub care apar capete de șerpi. Se pare că "Zapisul lui Adam" (din iconografia creștină în general) aparține doar iconografiei moldovenești¹¹.

Reprezentarea pergamentului deschis din mână lui Iisus și piatra pe care El stă în scena Botezului au originea în legenda "Contractului lui Adam cu diavolul" (mai sus prezentată), răspândită în Balcani și Moldova.¹¹ Povestea acestui "contract" aparține bogomilismului – doctrină a unei secte religioase din sec. X, construită prin sinteza dintre credințele păgâne (slave, în special) și creștinism. Bogomilii îl asociau pe Satanail, alături de Dumnezeu, la crearea lumii.¹² Cu toate acestea, motivul iconografic al "contractului" supraviețuiește și în iconografia de zid a bisericii (a se vedea Botezul Domnului din naosul bisericii mănăstirii Sucevița sau din bolnița mănăstirii Brâncoveni).

În râul Iordan Hristos calcă și sfărâmă piatra sub care a pus Adam pactul cu Satana. De sub această piatră se ivesc și capetele monstrului primordial, diavolul. El, Satana, balaur cu mai multe capete, era paznicul acestui legământ grozav.

¹⁰ Ion Taloș, *Gândirea magico-religioasă la români* – Dicționar, Editura Enciclopedică, București 2001, p.39.

¹¹ G. Popescu-Vâlcea, *Anastasie Crimca*, Editura Meridiane, București 1972, p.10.

¹² Doina Ruști, *Dicționar de teme și simboluri din literatura română*, Editura Univers Enciclopedic, București 2002, p.54-55.

În picturile de la mănăstirile Moldovița și Voroneț, diavolul (humanoid maro-cenușiu cu ochii roșii) îi dictează lui Adam contractul. Este de reținut că în iconografia românească a Botezului lui Hristos, (când e reprezentat) diavolul apare ca un monstru acvatic, balaur cu mai multe capete (având trupul ascuns în apă). De altfel în mitologia generală balaurul este considerat străjer al comorilor ascunse, adversar care trebuie înfrânt pentru a cuceri aceste comori.¹³ Hristos sfărâmând capul șarpelui (diavolului) conform profeției biblice, intră în posesia comorii acesteia – adică a sufletului uman, care este eliberat din robia morții, a celor de jos. Și în iconografia Învierii, Hristos este reprezentat cu picioarele pe porțile sfărâmate ale iadului și (uneori) pe demoni, eliberând de aici pe Adam, Eva și ceilalți oameni care nădăjduiseră în El.

Icoanele clasice românești cu "Sfântul Gheorghe omorând balaurul" oferă un bun prilej de meditație asupra naturii diavolului. În legendă nu se spune explicit că acest balaur ar fi însuși Satana, dar se poate deduce că este vorba despre o arătare a sa. Balaurii înfățișați în acest tip de icoană exprimă imaginația pictorului. În general este vorba despre șerpi gigantici cu solzi și aripi (eventual de liliac), coada lungă și pânțe mare, picioare înarmate cu gheare, gură și colți și limba bifurcată sau ascuțită, cap eventual cu coarne și ochii nelipsiți. Balaurul moare, fiind străpuns cu sulița în gură. Asemănător este reprezentat și în icoanele cu alți sfinți militari (ex. Sfântul

Teodor Tiron). Sub forma unei "ciume" cu coarne, legată de Sfântul Haralambie, apare Satana în icoanele pe sticlă din Transilvania.

În scenele de "război total", gen "Scara lui Ioan Climax" (ex. pe fațada de nord a bisericii mănăstirii Sucevița) sau "Judecata de Apoi" (ex. fațada de vest a bisericii mănăstirii Voroneț sau, aici, "Iezerul de foc", frescă din pridvorul bisericii mari, mănăstirea Hurezi), diavolii apar ca adevărate armate: pe cete sau în devălmășie, după caz. În asemenea cadre ei sunt reprezentați tradițional, adică cenușii-negri, cu copite, coarne, coadă și aripi. Nu lipsesc de la unii nici gurile flămânde din pânțe. Diavolii de pe laturile scării sau din râul de foc, poartă diferite unelte de înțepat sau mai ales

agătat, precum furci, cângi, cârlige, dar și funii, lanțuri pentru prins și legat păcătoșii. În plus cară te miri ce și se agață cu disperare de balanța cea dreaptă a judecății, intrând astfel în conflict cu ceata îngerilor păzitori.

“Râul de foc” din scena Judecății de Apoi este un subiect deosebit. În el se războiesc îngerii cu un monstru, diavol cu mai multe capete, numit “domnul întunericului”. Iată un fragment dintr-o profeție a Sfântului Nifon (sec. IV), profeție care se pare că ar fi stat de asemenea la baza pictării unei asemenea scene (la Voroneț).

“Judecătorul (Hristos) a chemat un înger de foc fără milă, conducătorul cetei

îngerilor care supraveghează focul iadului și a zis: «Ia cu tine toiagul Meu, care leagă și zdrobește. Ia și nenumărată mulțime de îngeri din ceata ta, pe cei mai înfricoșați, care execută pedepsele celor din iad. Să mergeți la marea cea gânditoare și să găsiți urmele domnului întunericului. Apucă-l cu putere și-l ține bine și-l lovește fără milă cu toiagul până va preda ceata duhurilor rele». Aceștia legați vor fi aruncați în chinurile iadului.¹⁴

*

Acest studiu are în anexă un tabel în care s-a încercat o sinteză a celor prezentate.

¹⁴ Sorin Dumitrescu, art. «Vedenia asupra înfricoșatei judecăți a Sf. Nifon», *Ziua*, 15 aprilie 2000, p.8

Reprezentarea diavolului în iconografia românească

	Diavolul/ Tip	Caracteristici	Mod de acțiune	Mijloace și unelte	Adversari
I. ÎNFĂȚIȘARE "UMANĂ"	Humanoid	Culoare (gri, maro, negru) Aripi (de liliac, tăiate, diverse forme) Coarne, Coadă, Copite	Captură Tortură Pază Luptă Diverse	Înțepare și agățare prin: Furci Cârlige Funii cu lasouri Greutăți	Sufletele în general Păcătoșii Îngeri Sfinți Adam Hristos
	Om	Păstor bătrân Bătrân ponosit (uneori cu coarne și coadă)	Deghizare și ispitire	Gând Vorbă	Iosif
II. REPTILĂ	Șarpe, Balaur acvatic (se văd doar capetele) sau balaur terestru	Solzi, Ochi, Culoare (aurie, diverse), 1, 2 sau mai multe capete Solzi, Ochi, Gură cu colți, Limbă de șarpe, Coarne, Aripi, Labe cu gheare	Ispitare prin dialog Pază Luptă	Fructul păcatului "Zapisul lui Adam" Colți Gheare Coadă etc.	Eva Hristos Sf. Mihail Sfântul Gheorghe Etc.

SUBSTRATUL MITICO-MAGIC AL SĂRBĂTORILOR DIN CICLUL CELOR DOUĂSPREZECE ZILE ÎN CULTURA POPULARĂ A ZONELOR FOLCLORICE DIN JUDEȚUL ADMINISTRATIV MARAMUREȘ

Prof. Pamfil BILȚIU
Baia Mare

Întregul ciclu al celor douăsprezece zile marchează trecerea în noul an, deci dintr-un timp în altul, dintr-un anotimp în altul. De aceea momentul de trecere conotează din punct de vedere al sacrului și refacerea acelei stări de inițiere, la care aspiră omul obișnuit pentru a putea pași în timpul sacrului.¹

Bogăția de manifestări a ciclului, precum și substratul mitico-magic al acestora, ne argumentează preocuparea omului din popor de a repeta în plan ritualic perfecțiunea începuturilor, pentru ca el să se simtă renăscut, într-o nouă condiție, care să-i permită să înfrunte ceea ce va urma în noul an. Acest moment decisiv este perceput ca o trecere efectivă, ce antrenează toate resursele omului, asupra confruntării între ceea ce îi este potrivnic – spiritele malefice – și ordinea, ce trebuie să se instaleze odată cu trecerea în noul an.²

Trebuie să subliniem că orice început stă sub semnul înfruntărilor dintre bine și rău, ceea ce ne argumentează caracterul de scenariu ritualic complex al acestor sărbători ale ciclului, al cărui mecanism este compus din obiceiuri și datini, care cuprind o mulțime de acte rituale, care se oficiază, nu doar în cadrul desfășurării sărbătorilor mari: Anul Nou, Boboteaza, ci și etapele lor premergătoare. Actele ritual-ceremoniale se sprijină pe un instrument magic bogat, cu o simbolistică distinctă, la care se adaugă o gestică ritualică, însoțită adesea de rostirea de formule orale.

O serie de practici magice, aparent mărunte, acționează pe baza cumulului magic, care ne argumentează bogăția instrumentarului pe care se mizează în obținerea efectului scontat. Este semnificativă și ilustrativă pe această linie gătirea ritualică a mesei, care se oficiază în ajunul Crăciunului și care urmează prescripții ritualice îndătinat, riguros respectate până astăzi. În satele din Zona Codrului, dar și în cele de peste Gutâi, sub fața de masă sau pe aceasta se pune fân sau otavă, ai (usturoi), sare, la Vadu Izei și „tucăr” (zahăr). Peste aceste elemente se pune apoi colacul, care la Băița de Sub Codru se numește Colacul Crăciunului, în Țara Lăpușului Colacul Sânvăsâiului, iar peste Gutâi stolnic. Este interesant de amintit că la Băița de Sub Codru, așezare remarcabilă prin arhaicitate, se pune alături de colac

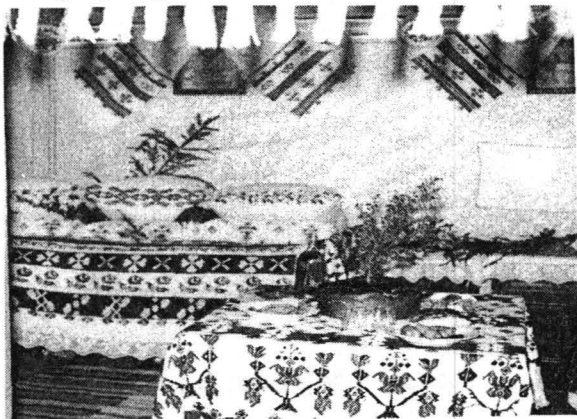
¹ Lucia Berdan, *Totemismul românesc*, Iași, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 2001, p. 176

² op. cit., p. 174

atâția coci câte animale sunt în gospodăria gazdei, ceea ce ne evidențiază, o dată în plus funcția agrară a acestei copturi rituale, generalizată în folclorul nostru și al foarte multor popoare. Același principiu al cumulului magic a generat asimilarea cununii vegetale din plante perene: iederă, bărbânoc prospan, care înfășoară colacul ceremonial la Oarța de Sus, simbol indubitabil al belșugului și bogăției intens performate în întreg acest ciclu al sărbătorilor de iarnă³.

Gătirea mesei capătă conotații rituale și mai pronunțate în satele maramureșene prin legarea ei cu un lanț, mai rar cu o sfoară, act de mare vechime care asociază ritul metalului prelucrat, de largă răspândire în folclorul nostru și universal. Substratul ritualico-magic al practicii ne este evidențiat de oficierea, după legare, unei gestici rituale. „Când legam masa tropotem pângă ie”, la care se adaugă rostirea de formule orale, care ne sugerează și funcțiile ritualului: „Io leg masa, să să leje gura femeilor, să nu grăiască nimic” sau „Gata, legăm gura femeilor” (Vadu Izei).

Pe baza principiului analogiei, legarea ritualică a mesei a fost investită de către omul din popor cu mai multe funcții. Se credea că prin acest ritual se legau spre a nu fi luate bucatele rituale, care se consumă la masă. „Legăm masa ca să nu ducă di la masă ce pui pă ie, ce ai la ie” (Berbești). Așa cum arată cercetările, mâncărurile rituale au avut în societățile tradiționale rolul de a media opoziția dintre natură și cultură, de a înlesni legăturile dintre oameni și zei⁴. Pe baza aceluiași principiu al analogiei legarea mesei de Crăciun a fost investită și cu funcția de legare a gurilor fiarelor pentru a nu produce daune în animale, ceea ce ne amintește de legarea mesei, foarfecilor și pranicului (maiul de bătut rufe), care se oficiază la Sfântul Andrei în satele maramureșene⁵, ceea ce ne evidențiază interferența dintre tradițiile unor sărbători de peste an.

Împodobirea ritualică a interiorului și gătirea mesei la Sălsig (1972).

Foto P. Bilțiu

³ Pamfil Bilțiu, *Studii de etnologie românească*, volumul I, București, Editura „Saeculum”, 2003, p. 60-61

⁴ M. Mauss, *Eseu despre dar*, București, 1923, p. 30

⁵ Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Fascinația magiei*, Baia Mare, Editura Enesis, 2001, p. 93-94

Dezlegarea ritualică sau Sfântul Ioan, ne pune o dată în plus în lumină substratul magic bogat al actului. Otava, sarea ca și bucăți din colacul ceremonial se dau la animale pentru sporul manei lor. La Berbești, se taie nouă felii din colac care se dau la animale, ritualul asociind și mistica cifrei trei, generalizată în folclor ca cifră sacră. Regulile ceremoniale impuneau ca din colacul ceremonial să consume toți din casă, ceea ce ne evidențiază mâncatul ritualic al pâinii în comun, care asociază magia pâinii și a grâului. Ritualul consumării colacului în comun este de mare vechime în folclorul nostru și a fost atestat în obiceiul înfrățirii și documentar încă în veacul al XVI-lea⁶. Este important de subliniat că la Băița de Sub Codru fânul care a stat pe masă se aruncă în curte, crezându-se că îl mănâncă Calul Crăciunului, imaginat ca moș bun, binevoitor, care dăruiește copiii, marchează, nu numai începutul sărbătorii, dar și caracterul ei de petrecere, așa cum s-a conservat imaginea lui în colinde: „Vine Crăciunul cel bătrân/Cu căluțu' tă' jucând/Cu barba tă' scuturân'/Cu ouță-n coșercuță/Să le deie la fătută/La care is mai micuță/Când în coale, pă-nsărat/Moș Crăciun să bagă-n sat/La tăta casa-i lumină/Pă cuptor îi oala plină/De cârnați și de slănină”⁷. Trebuie să subliniem că darurile sunt rezervate de către Moș Crăciun fetelor, care au o putere magică mai mare, dar și funcție apotropaică, spiritul lor sacrificial legându-se în acest ciclu de renovarea timpului⁸. Consumarea parțială a acestui colac ceremonial, ținut pe masa preparată magic, simbolizează, așa cum arată Petre Caraman, succesul în creșterea vitelor⁹.

Ritualul gătirii mesei după prescripții rituale, stipulate de tradiție, este mai răspândit în folclorul nostru. Ion Mușlea amintește de colacul ceremonial așezat în Țara Oașului pe otavă, care a pătruns în medicina populară. „Dacă oile sau vacile au mărîn se afumă cu otava și li se dă să mănânce colac și usturoi și le trece”¹⁰.

Deoarece în acest ciclu se optimizează trecerea, prin aceste acte ceremoniale și rituale, distingem o categorie din straturi foarte vechi. În Zona Codru, dar și peste Gutâi, era îndătinat odinioară tradiția arderii unei „ciutruți” (buturugi) în sobă pentru ca în serile de Crăciun și Anul Nou focul să ardă continuu, datină pe care Petre Caraman o consideră de mare

⁶ Gh. Cronț, *Instituții medievale românești, înfrățirea de moșie, jurătorii*, București, Editura Academiei RSR, 1969, p. 32

⁷ Pamfil Bilțiu, Gh. Gh. Pop, *Sculați, sculați boieri mari*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 78

⁸ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, volumul I, București, Editura Saeculum, 2002, p. 149

⁹ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, Editura Minerva, 1983, p. 476

¹⁰ Ion Mușlea, *Cercetări folklorice în Țara Oașului*, Anuarul Arhivei de folclor, I, 1932, p. 144

frecvență, la toate popoarele Europei, cu o pondere mai mare la sârbi și bulgari¹¹. Strâns legată de această datină stă și lăsarea lampei aprinsă în aceste nopți, ambele putând fi puse în legătură cu trecerea luminii dintr-un an în altul¹².

Potrivit gândirii arhaice, orice sărbătoare-prag reprezintă un moment în care duhurile malefice sunt cu mult mai active, ceea ce a generat o serie de practici magice cu funcție apotropaică. Mai ales în satele de pe Valea Izei se ung cu usturoi blănurile caselor, ușorii de la intrare, blănurile ferestrelor, blănurile ușilor de la grajd pentru a anihila acțiunile duhurilor malefice, precum Fata Pădurii, Slăbănoacele, Marțolea, Omul Noptii etc.¹³.

Colindatul reprezintă o răbufnire în plan mistic a marilor nevoi ale omului – materiale și spirituale – căroră acesta nu le poate afla soluții pe căi obișnuite, dar pe care el ardea de dorința de a le satisface cu orice preț¹⁴.

Potrivit concepției populare, colindătorii ne apar ca un fel de vrăjitori, cu puterea de a săvârși adevărate miracole. Prin ritualul pe care îl îndeplinesc, ei au darul de a influența destinul oamenilor. Ei sunt depozitarii magici ai norocului, ai sănătății și ai longevității¹⁵. Așa ne putem explica multitudinea de acte rituale pe care le îndeplinesc, în cadrul colindatului, unele în care se mizează pe un instrumentar magic, de largă utilizare, în magie. În satele de pe Valea Marei, ceata feciorilor joacă fetele de măritat la casa gazdei. Iar a doua zi se adună la o casă unde din nou are loc joc, fiecare flăcău având obligația de a juca fata. Jocul de a doua zi de Crăciun are o încărcătură ritualică, care ne este marcată de instrumentul magic utilizat. „Meri cu mătura-n mână la joc. Când să oprește muzica ai să apuci fata. Cine rămâne fără de pereche joacă în cerc cu mătura”. Mătura este un simbol cultural, încărcat cu valențe magice. Ei îi sunt atribuite forțe fecundante și apotropaice. Femeile, când pleacă de acasă, lasă mătura lângă leagănul pruncilor pentru ca să-i ferească de strigoaice și alte duhuri malefice¹⁶.

Rosturile rituale ale jucatului fetelor de Crăciun sau Anul Nou ne sunt puse în evidență de către cercetările de specialitate. În Țara Oașului, observa Ion Mușea. „fetele, care nu se pot mărita și nu joacă, atunci când vin feciorii la colindat, își dezleagă zgarda și măргеlele de la gât și le așează

¹¹ Petru Caraman, op. cit., p. 344

¹² Lucia Berdan, op. cit., p. 164

¹³ Petre Lenghel-Izanu, *Obiceiuri de Crăciun și colinde din Maramureș*, Sighet, 1938, p. 16

¹⁴ *Descolindatul în sud-estul Transilvaniei*. Anuarul de folclor, volumul II, Cluj Napoca, 1981, p. 64

¹⁵ op. cit., p. 64

¹⁶ Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1988, p. 267

sub fereastră. Când colindă feciorii zic: „Cetori, cetori/Aduceți-mi pețitori/Pe cât colindători”¹⁷.

Interesante acte ritualice, brodate în jurul colindărilor, au fost atestate de către cercetările noastre în satele din zona Codrului. Odinioară în toate satele se oficia începutul ritualic al colacului fetei, de regulă de către drăguțul ei, cu un cuțit, după ce în prealabil s-a rostit „mulțămita” sau „tarostea colacului”, o poezie de factură magică prin care se performa bogăția în grâne și în care ne sunt narate operațiile principale agrare, de la arat și semănat, până la scoaterea pâinii din cuptor, care prezintă izbitoare asemănări cu Plugușorul. Rezultă că, în virtutea credinței în forța magică a cuvântului, descrierea amănunțită a muncilor aducătoare de rod era chemată să producă belșugul în noul an agrar. În poezie accentul cade pe colacul ritual, simbol al rodniciei împlinite și totodată al nădejzii oamenilor într-o viitoare recoltă îmbelșugată. Orația este menită să sublinieze și valoarea darului primit și să facă elogiul gazdei căreia i se adresează¹⁸.

O categorie de practici, brodate în jurul colindărilor ca depozitari magici, au o vechime apreciabilă, care ne este certificată de instrumentul folosit. La Bicaz și Băița de Sub Codru, se punea un lanț peste care treceau colindătorii. Cu acest lanț la Băița de Sub Codru se înconjura casa, deoarece „lanțu îi puterea care nu lasă duhurile să intre aici”, adică în incinta gospodăriei. La Oarța de Sus, se punea la pragul grajdului, „ca să nu strâce strâjile vacile”. Mizându-se pe cumulusul magic, la Băița de Sub Codru se puneau, alături de lanț, și un topor și sare, când treceau colindătorii. În magie lanțul, împreună cu alte obiecte de metal, precum toporul sau cuțitul sunt frecvent folosite ca obiecte apotropaice, în ritualuri de izgonire a duhurilor rele¹⁹. Sarea are și ea funcție apotropaică, întăritoare și purificatoare²⁰.

Legate implicit de noul ciclu vegetațional, aceste sărbători din ciclul celor 12 zile abundă în practici magice cu caracter agrar. La Oarța de Sus, se puneau în seara Crăciunului vase cu grâu, ca să treacă colindătorii pe lângă ele. Grâul se da la păsări, „ca să fie cu spori ca și colindătorii”. Unele practici din această grupă se oficiau încă în fazele de pregătire ale sărbătorii. La Bârsana, gospodina, care prepara colacii ceremoniali de crăciun, ieșea cu mâinile încărcate de aluat în grădină și trecea pe la toți pomii fructiferi mai importanți, rostind formule orale de genul: „Așe să fii de încărcat cum stă aluatu' pă mâinurile mele”²¹. Gunoii care este strâns în casă, în întregul interval dintre Crăciun și Anul Nou, în prima zi a anului, este

¹⁷ Ion Mușlea, op. cit., p. 160

¹⁸ Dumitru Pop, Obiceiuri agrare în tradiția populară românească, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 84

¹⁹ Ivan Evseev, op. cit., p. 217

²⁰ op. cit., p. 408

²¹ Petre Lenghel-Izanu, op. cit., p. 16

dus în grădină și aprins la pomi, vreme în care fiecare pom este amenințat cu formule de genul „Măr, de nu faci mere, te tai”. Se crede că pomii sub care a ars acest gunoi vor da rod bogat²². Practica asociază cultul focului investit cu virtuți fertilizatoare, iar toporul cu care se lovește pomul când este amenințat are și funcție de stimulare magică în riturile de primenire a anului²³. În satele în care se umblă cu Plugușorul, unul dintre actanți, purtând un plug în miniatură, simulează tragerea brazdei pe masă sau pe podeaua casei, iar prin poezia rostită se performează bogăția în grâne, grâu constituind produsul agrar de bază în alimentația tradițională.

În satele din Țara Lăpușului, Cupșeni, Ungureni, Costeni s-a conservat până astăzi un ritual complex, cu rosturi preponderent agrare. Cu o zi înainte, fiecare gospodină pregătește o păpușă ceremonială după prescripții îndătinat, respectate cu sfințenie. Între patru fuioare de cânepă se pun ramuri din fiecare pom roditor mai important: măr, prun, nuc, păr, iar lângă ele spice de grâu, fire de busuioc și o lumânare în formă de X, cu două brațe, numită „lumn'ină în crangă”, cele două brațe reprezentând

Pregătirea păpușii ceremoniale de Bobotează (Cupșeni, 1980)

Foto: P. Bilțiu

țarinile satului, cea „din sus” și cea „din jos”. Toate se strâng într-o ștergură brodată („rupturită”). Păpușa se leagă cu fir roșu, să nu se apropie duhurile malefice de casă, iar la gospodăriile cu fete păpușa se leagă și cu peteua pe care o poartă în păr, ca însemn al fecioriei și cu zgarda de mărgelă care o poartă la gât.

Când se umblă cu crucea, înaintea preotului își face apariția ceata copiilor, care cuprinde până la 15 persoane, purtând traistă, care

colidă pe la casele gospodarilor, strigând „Chiralexa-i Doamne”. Fără a intra în casă, li se oferă de la prispă sau din șatra casei, darurile tradiționale, aceleași care se dau și la colindători: colaci, mere, nuci, alune. Crucerii sunt așteptați cu lumânarea păpușii ceremoniale aprinse, cu care se sărută crucea pe categorii de vârstă și sexe, mai întâi bărbații, apoi femeile. După lăsarea seriei toți ai casei ies în curte și strigă în cor „Chiralexa-i Doamne”, după care capul familiei, uneori însoțit de un copil, înconjoară casa și acareturile cu păpușa ceremonială în mână, având lumânarea aprinsă, de

²² Ibidem

²³ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 462

trei ori strigând „Chiralexa-i Doamne”, după care se merge la pomul sterp care este înconjurat de trei ori, lovit cu muchea securii și amenințat cu formule de genul „faci poame că de nu te tai”, la care soția, care stă pe prispă, rostește: „Mai lasă-l on an, că a face poame”. Când cei care au înconjurat gospodăria dau să intre în casă li se închide ușa și la pragul casei are loc un dialog ritual amplu, al celor doi cu cineva din casă prin care se performează tot ce înseamnă bogăție și prosperitate la casa gospodarului.

- Ce-ați văzut, cât ați umblat?
- Am văzut pomi înfloriți: nuci, meri, peri, cireși.
- Ce-ați mai văzut?
- Am văzut pluguri mărgând la plug cu boi, cu cai.
- Și ce-ați mai văzut?
- Am mai văzut oameni arân', săpân', grăpân', făcân' clăi cu fân. Am văzut oi cu miei, scoafe cu purcei, iepe cu mânji, vaci cu viței, junci.
- Ce-ați mai văzut?
- Am văzut saci cu grâu, merele coapte, am văzut tăta roada. Apoi sunt iar întrebați:
- Vă prindeți că le-ați văzut?, la care se răspunde
- De bună sama că le-am văzut că nu suntem mincinoși. Suntem oameni sănătoși.

Atunci li se deschide ușa și sunt așteptați cu un blid cu grâu în care se stinge lumânarea păpușii ceremoniale, după care se numără boabele, prinse de seul topit al acesteia, spre a se vedea care țarină va fi mai roditoare.

Alături de funcția preponderent agrară, prezența în componența păpușii ceremoniale a busuiocului, zgărzii de mărgele, a petelei ne evidențiază rosturile de inițiere ale obiceiului. Astfel de elemente emblematice ale vârstei premaritale au avut menirea de a influența pe cale magică căsătoriile ce urmau a se înfăptui în câșlegi. Lumânarea aprinsă are o putere magică extraordinară, devine astfel deosebit de eficientă împotriva duhurilor rele²⁴

Preocuparea omului din popor de a pune sub semnul perfecțiunii momentul de început al noului ciclu agrar a generat obiceiuri, care cuprind practici magice deosebite, menite a influența recolta și rodul câmpului. Este semnificativ, pe această linie umblatul cu Chiralexa în satele de peste Gutâi, în care ceata copiilor aruncă pe gospodar și pe prispă, în șatră sau în curte, grâu din traistele pe care le are fiecare membru al cetei, rostind formule prin care se performează bogăția în grâne: „Grâu de primăvară/Și-n pod și-n cămară/Șă pă prizmă-afară”. Cantitatea mare de grâu aruncată este menită

a evidenția abundența recoltei. „Atâta aruncau coconii, că era plină șatra” (Sat-Șugatag).

În cea mai mare parte, practicile magice, menite a stimula mana, care se oficiază, în contextul acestui ciclu de sărbători, au la bază magia simpatetică. La Bârsana, la Bobotează se gătește o cruce de măr, împodobită cu spice de grâu și de ovăz și care se leagă într-un ștergar. Cu acest obiect ceremonial se așteaptă preotul și apoi se petrece de la o casă la alta cu o lumânare aprinsă. Boabele din spicele de grâu și ovăz cu care a fost împodobită se amestecă cu grâul și ovăzul de sămânță pentru a avea rod bogat²⁵ Practica ne amintește de amestecul cu grâul de semănat a boabelor din cununa de la seceriș.

Cele două texte – „Povestea lu' Ignat”, „Vasilca” - actualizate în perioade diferite, de Crăciun, respectiv de Anul Nou, prin sacrificiul aceluiași animal, vizează respectarea rânduielii, ritualului.

Lucrarea își propune să explice: rolul, implicațiile sacrificiului animalier întâlnit în mediul rural și urban (de Ignat, la douăzeci decembrie/la alte date premergătoare Crăciunului), alegerea unui anume animal (necurat) și totodată să evidențieze prescripția ritualică întâlnită în **Povestea lu' Ignat**, la nivel epic și în colindul **Vasilca**, pornind de la premisa că textul nu poate fi înțeles decât raportat la context.

Textul folcloric presupune schimbare continuă, „variație”¹, existența unor *constante*. Timpul, locul, performerul, beneficiarii nu vor fi mereu aceiași, dar indiferent de gen/specie vom (re)găsi: tema, motivul, formulele stereotipe. Textul nu trebuie separat de discurs. Discursul este ancorat într-un anume „context socio-cultural”². Cercetătorii remarcă, în ceea ce privește contextul, existența unor componente: context *verbal/situațional/existențial/acțional/psihologic*.

Povestea lu' Ignat și **Vasilca** presupun cunoașterea codului lingvistic cultural, atât de receptor, cât și de emițător, accentul, căzând pe *contextul situațional(al zicerii)*.

Textul **Povestea lu' Ignat** întâlnit la Otilia Hedeșan în **Curs de folclor** a fost cules prima dată de Ion I. Popa în 1968 la Birchiș [județul Arad] și se spunea în „seara dinaintea Ignatului”³, *colindul Vasilca* a fost consemnat de Al. Popescu în 1886 și era practicat în ajunul / în dimineața Anului Nou „numai de țigani (fierari, rudari, lăutari) din Muntenia, Oltenia, Dobrogea”(după Ovidiu Bîrlea).

În ambele texte, același animal, porcul, este căutat/prins nu pentru a fi ucis, ci pentru a fi tăiat după obicei („Toți tau cât-on porc, îi Crăciun” (**Povestea lu' Ignat**), „Prinsu-m-a, tăiatu-m-a/Mai frumos pârlitu-m-a” (**Vasilca**).

Pornind de la premisa că porcul este un animal necurat, conform „Leviticului”, „Deuteronomului”, porcul are copita despicată, despărțită în două, dar nu rumegă; „acesta este necurat pentru voi / Din carnea acestora

¹ Nicolae Constantinescu, „*Lectura textului folcloric*”, București, Editura Minerva, 1986, p.53-75

² Daniela Roventă Frumușani, „*Semiotica, societate, cultură*”, Editura Institutul European, 1999, p.108

³ Otilia Hedeșan, „*Curs de folclor*”, p.36

să nu mâncați”⁴ se pune întrebarea dacă de Crăciun, când sărbătorim Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, chiar, avem permisiunea de a-l consuma.

Tot în Vechiul Testament aflăm că „cel ce aduce prinos și în același timp aduce sânge de porc” și-a ales ”căi nelegiuite, în urâciune trăiește sufletul / Pentru aceasta și Eu voi alege pentru ei soarta cea rea...ceea ce Eu nu binevoiesc pentru Mine, au ales”⁵.

Fără a absolutiza, dacă acest animal ar fi necurat între cele zece porunci ale Decalogului (primordial în Vechiul Testament) ar fi trebuit să existe o poruncă pentru a se interzice consumarea animalului.

Un rol aparte îl are dualitatea animalului. În textul epic „nouă mascuri” oferiți de Necurat vor fi binecuvântați de Dumnezeu.

O dată cu Noul Testament, omul capătă dezlegare - animalul necurat devine curat. Însuși Cel născut de Crăciun se supune legii iudaice (circumciziunea de Anul Nou) pentru ca apoi, de Bobotează, să se întrupeze îndumnezeirea în materie (Cel sărbătorit face parte din Sfânta Treime). În „Faptele Apostolilor”, Petru conchide: „Dumnezeu mi-a arătat să nu numesc pe nici un om spurcat sau necurat”⁶, iar atunci când refuză să mănânce animal necurat este mustrat: „Cele ce Dumnezeu a curățit, tu să nu le numești spurcate”⁷. Sacrificiul animalier a fost dezbătut de mulți cercetători (Cl. Levi-Strauss, Marcel Mauss, Emil Durkheim). James G. Frazer, în „Creanga de aur” dă porcului o serie de accepțiuni. În opinia acestuia, acest animal intră în legătură directă cu Demeter / Persefona, Adonis, Attis, Osiris. Și acesta observă dualitatea animalului „animalele necurate erau la început sacre”⁸.

Porcul era o întruchipare a zeiței Demeter „aruncarea porcilor în prăpastie la Thesmophoria era o reprezentare anuală a coborârii Persefoniei în Infern”⁹, dar și o întruchipare a „spiritul grâului”¹⁰.

Raportându-ne la cultura primitivă, porcul era sacrificat în ziua care Osiris a fost ucis, iar Adonis a fost, fie ucis de mistreț, fie animalul a sfâșiat cu colții scoarța arborelui unde s-a născut Zeul, fie acesta a fost omorât de Hephaistos la vânătoare de porci.

⁴ Biblia, „*Leviticul*” 10-11, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p.125

⁵ Vechiul Testament, „*Isaia*”, p.729

⁶ Noul Testament, „*Faptele Sfinților Apostoli*”, cap.10

⁷ Noul Testament, „*Faptele Sfinților Apostoli*”, „*Primirea păgânilor la Hristos*”, cap.10, p.1251

⁸ J. G. Frazer, „*Creanga de aur*”, vol IV, „*Mitul lui Adonis*”, București, Editura Minerva, 1980, p.20

⁹ J. G. Frazer, idem p.27

¹⁰ J. G. Frazer, idem p.13

Fără a absolutiza, consumarea de către europeni a cărnii de porc poate fi o consecință strict economică, pragmatică. Egiptenii porcari nu puteau intra în templu „nimeni nu le-ar fi dat fata în căsătorie”¹¹, consumau animalul în ziua cu lună plină, evreii îl consideră impur. Din punct de vedere etimologic, în limba franceză, *cochonnerie* înseamnă *porcărie, mârșăvie, obscenitate*¹².

După Ofelia Văduva, sacrificiul animalier contribuie la crearea cadrului spiritual specific „cele două sfere-hrana cotidiană și hrana de sărbătoare se întrepătrund uneori” Sacrificiul animalier era întâlnit și la sărbătoarea păgână - Saturnalii prin înjunghierea porcilor(jertfa porcului-după Pantelimon Miloșescu în „Datini strămoșești”).

Analizând “Povestea lui Ignat”, incipitul conferă prescripția ritualică, dar și două începuturi. Imperfectul *era* (întâlnit în poveștile lui Creangă)este dublat de *or fost odată*. Formula inițială nu este doar condiția temporală a basmelor, ci a oricărui epic pur și ne proiectează într-un timp ireal, într-un trecut fabulos.

Rama textului, prin constantele sale, oferă date referitoare la vârsta povestitorului („poveste din bătrâni, ne-o spuneau bunicii noștri”), *sexul* personajelor („doi oameni săraci”, o femeie și un bărbat ca în basme), *timpul* acțiunii („venea Craciunu” - funcția de identificare - Ignat). Actualizarea poveștii implică prescripții de natură actanțială „dacă nu vine cineva să spună povestea asta nici nu poți să lucrii și să tai porcul la Ignat”¹³, restricții de natură temporală, căci conform informatoarei, povestea se spunea, doar, în seara „dinaintea Ignatului”

În colind, interogația este urmată de locuri comune (corpuri cerești-soare, luna, întâlnite în basme/alte colinde pe vestimentația lui Moș Crăciun). Observăm că peste mitul precreștin (conform credinței populare soarele, luna locuiesc în primul Cer) s-a suprapus mitul creștin (Dumnezeu, Sfântul Ioan, Maica Domnului, Moș Crăciun).

Întrebările retorice („Ce-mi e-n cer și pe pământ?”), repetițiile („Mai de rând cu”.../ „Șade”...), epifora (Jos mi-e dalbe mănăstiri/Iar-n dalbe mănăstiri), locurile comune au un text valoare estetică și mnemotehnică.

În „Datiniile și credințele populare românești”, Elena Niculița Voronca ne readuce la cunoștință existența a patru cășlege: de primăvară, vară, toamnă, iarnă. Cășlegele de iarnă sunt cu cinci zile înainte de Crăciun. De Ignat se taie porcul și nu un alt animal: „țăranul nu mănâncă deloc carne de vită, vita, boul îl ajută în gospodărie” (după Elena Niculița Voronca).În textul

¹¹ Jean Paul Clèbert, „*Bestiar fabulos*”, Editurile Artemis, Cavallioti, București, 1995, p.228

¹² Gheorghina Haneș, „*Dicționar român-francez, francez-român*”, Editura Științifică, București, 1991, p.77

¹³ Otilia Hedeșan, op.cit, p.36

epic aflăm de existența unei vite („Ignat avea și o vițeauă”). Cei doi soți, din textul epic, sunt săraci din punct de vedere material, dar nu și spiritual. Sărăcia nu le inculcă o stare de neputință, ci dorința de a respecta, tradiția, astfel încât, s-ar mulțumi cu orice vietate: „doar oi găsi ceva prin pădure”.

Raportat la basm observăm și în „Povestea lu' Ignat” lipsa formulelor mediane și finale, o oarecare atemporalitate, aspațialitate, dar așa cum preciza Gheorghe Vrăbie de „ordin stilistic”.

Epicul inserat în poveste nu pare a avea un plan, fiind mai degrabă eruptiv. La nivel epic observăm recuperarea prin rememorare și lipsa unei durate fixe, căci apare reluarea: „...am șapte feciori și nevastă...”, „n-am decât nevastă și șapte copii”.

Dacă în colinde boierul nu este acasă când apar colindătorii „A plecat la vânătoare /Să vâneze căprioare” și Ignat merge la vânat: „plec și eu dimineața la vânat”...Călătoria sa ia drumul mersului spre centru, presupunând sacralitatea absolută, identificarea cu ideea de bază (casa). Plecarea sa, fiind de tip căutare are valoare simbolică (vânătoarea ritualică).

Incipitul ne plasează în planul real (satul) pentru a se ajunge în pădure, simbol al labirintului. Pădurea posedă un orizont ce se închide de la sine „Pe o cale dă de un popă”.

Partea întâi a poveștii funcționează pe seama schemei narative a ispitirii omului de către Diavol. Deși Satan adoptă fața supușeniei, smereniei (preot) interceptăm funcția demascatoare. Popa este principiul răului, iar darul său „nouă mascuri grași” sunt oferiți de Necurat.

Drumul lui Ignat suprapus peste semnificația călătoriei conține probe ale devenirii. Drumul lui, casă-pădure este un dus-întors „Dusul și întorsul din labirint ar fi simbol al morții și al reînvierii spirituale”. Ca în basme întâlnim personaje pozitive și negative (omul sărac, Dumnezeu, Sâmpetru, popa).

Din colinde / basme aflăm ca Dumnezeu împreună cu Sfântul Petru umblă pe Pământ, luând, înfățișarea omenească (ca în poveste). Din legende știm că Dumnezeu este zămislit din foc, duh / spuma mării (după Ovidiu Birlea).

În legende, Diavolul ia atribute mai importante decât Dumnezeu, în basme, Necuratul este ridicularizat, în „Povestea lu' Ignat”, raportul de forțe este inversat (Dumnezeu răspunde, la ghicitori, înlocuindu-l pe Ignat). Cerându-i lui Ignat „ceea ce are acasă și nu știe”, Dracul dublat în preot, îi cere, de fapt, al optulea fecior născut recent. În legende aflăm ca Diavolul schimbă copiii lui cu ai pământenilor dacă sunt nebotezați. În cazul de față, al optulea copil este nebotezat și cerut de Satan.

La nivelul textului, întrezărim soluția inedită, miraculoasă. Epicul păstrează din structura mitului, misterul. Ce este mai sublim decât faptul că Dumnezeu, Sfântul Petru umblă pe pământ în chip de oameni? Ce este mai omenos decât faptul de a fi găzduiți de oameni sărmani, lipiți pământului?

Cei doi săraci ne amintesc de bătrânii din "Metamorfozele" lui Ovidiu. Atitudinea lor nu produce *hybris*, în situații limită reușesc să-și păstreze verticalitatea, verticalitate care inserează: corectitudinea, onoarea (Ignat vrea să respecte promisiunea făcută preotului), bunătate (îi lasă pe străini să doarmă în casă deși erau mulți). Din perspectivă religioasă, o dovadă a credinței este numărul mare de copii. Credința rămâne nealterată, căci nu încearcă să scape de ultimul copil.

La nivelul textului există anumite elemente care determină efecte deosebite: practici magice verbale (utilizarea cuvântului), practici sincretice, mitico-ritualice, care împletesc gestul și cuvântul (obținerea pâinii laptelui), funcția magică, ghicitul (ca probă de inițiere, ca joc pur-ludus). Gestul este nonverbal, obiectul poate fi indicat, reprodus prin acțiunea mâinii / mimică și poate fi de asemenea simbolică („țineți oala că se face lapte”). Prin prezența semnificativului și a semnificatului, gestualitatea și-a dobândit o putere ascunsă - la nivel obiectual și simbolic, porcul oferit de Necurat este recuperat și binecuvântat de Dumnezeu.

Pe de o parte, prin intermediul textului se prefigurează în fața ochilor noștri asemenea unui mit primordial, un fapt petrecut într-un timp ab-initio. Pe de altă parte, Ignat este o sărbătoare trecută în calendar, nu doar o simplă poveste.

În douăzeci decembrie se taie porcul, respectând un ritual: „întâi se taie codița și urechile, iar pe acestea le consumă, copilul care încalcă, astfel, deliberat postul, apoi se taie picioarele și capul, iar din acestea se vor găti în unele locuri la Crăciun, în altele de Sfântul Vasile, iar în altele la Bobotează piftiile oferite sufletelor strămoșilor”¹⁴

Sacrificiul implică ritualul "la tăiere nu trebuie să stea nimeni primprejur dintre cei care sunt miloși la fire, căci se crede că porcul moare cu mare greutate”¹⁵. Se crede că în noaptea de dinaintea Ignatului, porcul își visează cuțitul sau se visează la gât cu mărgelile roșii, că sângele de porc este folosit pentru a se face semnul crucii pe fruntea copiilor ca să fie sănătoși”¹⁶. Unii folosesc unsoarea pentru vrăji („untura de porc negru și usturoi, boz, pelin, urzică, salcie" - Simion Fl. Marian). Totodată, animalul sacrificat este pârlolit, trecut prin foc (igniş).

Tot în douăzeci decembrie este pomenit Sfântul Mucenic Ignatie, purtătorul de Dumnezeu. În „Proloagele" se afirmă că acesta a trăit în vremea împăratului Traian, fiind mucenic al Sfântului Ioan Evanghelistul, urmaș al Apostolilor. Credința sa a fost puternică: „sunt grâul lui Dumnezeu. Lăsați-mă să fiu măcinat de dinții fiarelor ca să mă fac pâine neprihănită lui

¹⁴ Otilia Hedeșan, *idem*, p.36

¹⁵ Ion Ghinoiu, „*Sărbători și obiceiuri românești*”, Editura Elion, 2002, p.138

¹⁶ Irina Nicolau, „*Ghidul sărbătorilor românești*”, București, Editura Humanitas, p.71

Hristos"¹⁷ iar sfârșitul - groaznic (a fost mâncat de lei).În opera lui Peter Brown „Cultul sfinților”, sfântul a fost reprezentat „în postura Celui Răstignit”.

Din perspectivă simbolică, cifra nouă are o valoare ritualică. Nouă fiind ultima cifră din seria de cifre, regăsim ideea de naștere nouă (Ignat – sărbătoare, nu doar personaj / sfânt, precum și cea de moarte (moartea preotului).

În alte variante preotul îl ajută pe Ignat când, din greșeală, încercând să taie porcul, dând greșit cu securea își ucide tatăl. Fără a absolutiza, porcul trebuie „tăiat” cu cuțitul, nu „ucis” cu securea. Îngropându-și tatăl, plecă în lume „pe drum se întâlnește cu un preot” și îi povestește păcatul. Preotul îi zice să construiască o luntre cu care să treacă fără plată, oameni, să îngroape în pământ un tăciune de lemn de tufă, așteptând până o înverzi"¹⁸.

Romulus Vulcănescu asociază porcul cu mistrețul „cel alb ar aduce noroc cel negru cruzimea pasională”. Jean Paul Clèbert face distincție între mistreț și porc, primul simbolizând „forța primitivă”¹⁹, al doilea pe „omul neinițiat”²⁰ care caută în mod orizontal fără a căuta în planul vertical.

În cadrul basmului, oricât de absurdă ar fi metamorfoza, aceasta trebuie să se subordoneze logici textului. În poveste, viteaua „produce” datorită actului magic divin, pâine, respectiv lapte. În „Povestea lui Ignat” raportul de forțe este inversat (principiul minor-major). Dacă în textul epic, Dumnezeu răspunde la ghicitori, în colind, El întreabă (principiul major-minor). Finalul textului epic relevă funcția mascatoare („Cred, Doamne că ești Tu”) și intrarea în ordine, resacralizarea. În colind după solicitarea „carului cu bani”, colacului de grâu curat, vinului apare funcția de urare „La mulți ani cu sănătate!”.

În colind, Vasilca / Siva / Puiul Sivei, după ce a fost sacrificată de românii care i-au luat slămina și de țigani care i-au luat căpățâna, pe care au împodobit-o ajunge în fața lui Dumnezeu, a Maicii Domnului, a Sfântului Ioan, a lui Crăciun, cărora le relatează - ceea ce s-a întâmplat.

Interesant este faptul că același porc sacrificat de Ignat apare în colindul țiganilor de Anul Nou. După Simion Florea Marian „demult sclavii-țigani, primeau capul porcului tăiat, cu care, după ce-l împodobeau umblau din casă în casă punându-l la loc de cinste-pe masă/pat”.

În opinia Sabineei Ispas, „...textul de Vasilcă este un mit. O dată cu venirea pe teritoriul României a unor grupuri de țigani care practicau sacrificiul sezonier al porcului prin decapitare, aceștia au întâlnit comunitățile de români care sacrificau porcul cu prilejul celebrării Crăciunului. Noilor

¹⁷ „Proloagele”, Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, vol I, 1991, p.35

¹⁸ Irina Nicolau, idem, p.70

¹⁹ Jean Paul Clèbert idem, p.197

²⁰ Jean Paul Clèbert, idem, p.229

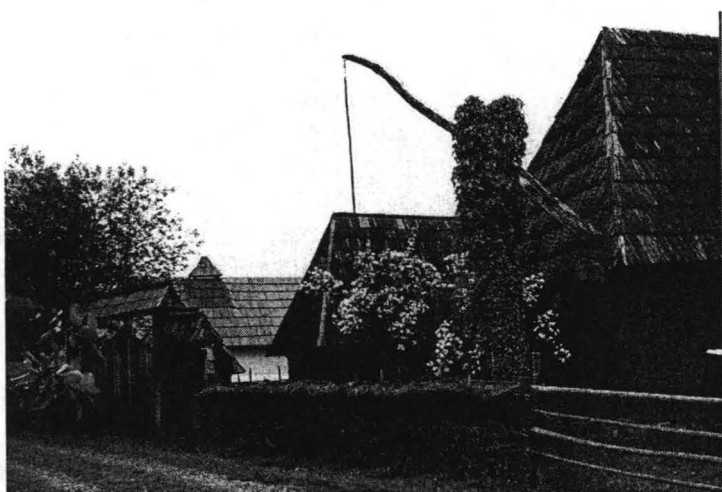
veniți li s-a oferit astfel un cadru favorabil pentru conservarea obiceiurilor lor imediat după Crăciun, de Anul Nou...Textul vechi indian ce însoțea decapitarea porcului, povestea o metamorfoză, cea prin care o făptură umană lua înfățișarea porcului ce urma a fi sacrificat”²¹

Pornind de la premisa că romii sunt o populație de origine indiană ar fi interesant dacă Siva (una dintre denumirile colindului) are vreo legătură cu zeul indian Shiva „manifestarea binefăcătoare și distructivă, stăpânul vitelor (după Henrick Zimmer - Mituri unor simboluri și civilizație indiană)”.

Spre deosebire de colind, în textul epic predomină persoana a treia, ceea ce denotă existența unui eu subadiacent. Ca să poată evoca, stăpânii acțiunea, eul se rupe de evenimente, se obiectivizează (când sunt prezenți Dumnezeu, Sfântul Petru), în colind mitul precreștin se suprapune peste cel creștin.

Dacă în basme, formula finală ne introduce în planul real, în poveste finalul este închis (povestea s-o sfârșit), iar din punct de vedere epic s-a restabilit echilibrul. În schimb, finalul colindului, prin urare, este asemănător cu alte colinde (dar are și carențe, denumirea de colind, fiind mai degrabă generică).

Chiar dacă prin cele două texte (complementare cu contextul) se poate trece de la o categorie la alta (legendă, basm, mit), deși aparent par a fi dispersate (unul este actualizat de Crăciun, celălalt de Anul Nou), prescripția ritualică, sacrificiul animalier conferă textului epic „Povestea lui Ignat”, respectiv colindului „Vasilca” o punte de legătură.

²¹

Sabina Ispas, Constantin Brăiloiu, „*Sub aripa cerului*”, București, Editura Enciclopedică, 1998, p.139

"Ce-mi e-n cer și pe pământ?
Sus mi-e luna, soarele,
Jos mi-e dalbe mănăstiri,
Iar-n dalbe mănăstiri,
Jețuri de aur scrise,
Iar într-insele
Șade bunul Dumnezeu,
Mai de rând cu Dumnezeu
Șade Ioan
Sânt-Ioan,
Mai d-a rând cu dumnealor
Șade Maica Precista,
Mai de rând cu dumnealor
Șade sfinții cei de rând,
Mai d-a rând cu sfinții cei de rând
Șade bătrânul Crăciun
Lângă bătrânul Crăciun
Șade Siva-Vasilcuța.
Grăi bunul Dumnezeu:
Sivo-leo
Vasilco-leo
Ce-ai mâncat și ce-ai băut
De-mi esti grasă
Și frumoasă?
- Stătuși, Doamne, de-ntrebași,
Cu tot dreptul spune-ți-aș:
Iaca vremea mi-a venit,
Sus la munte m-am suit,

Jir si ghindă mi-am păscut,
Dup-aceea n-am șezut,
Într-o grădină am sărit,
Mai nimica n-am stricat
Două-trei verze am mâncat
Și românii m-au văzut
După mine s-au luat,
Românii cu topoarele,
Țiganii cu baroasele,
Prinsu-m-a, tăitu-m-a
Mai frumos pârlitu-m-a;
Lua românii slănina
Și ȝiganii căpățana.
Dar ȝiganu' ca ȝiganu',
Văzut-a că s-a înșelat.
Deci el m-a împodobit
Cu cercei, cu ghiocci,
Cu salbă de nouă lei...
La d-voastră am adus-o
S-o vedeți și s-o priviți,
Cu bun dar s-o dăruiti
Car cu lei, car cu bani,
Cu colac de grâu curat,
Pe colac vadra de vin,
C-așa-i legea din bătrâni,
Din bătrâni, din oameni buni!
La mulți ani cu sănătate!"

Al. Popescu, apud Simion Fl. Marian,
„Sărbătorile la români”, București, Editura „Grai și Suflet”, 2001, p.42

Povestea lu' Ignat

“Era o poveste din bătrâni, ne-o spuneau bunicii noștri. Or fost odată doi oameni săraci și venea Crăciunu’, bunăoară ca la toată lumea. Toți tăiau cât-on porc, îi Crăciun, da’ ei erau săraci, n-aveau porci, n-aveau nimica.

Acuma, cam cinci zile până-n Crăciun, omu’ zice către muiere:

- Măi muiere, toată lumea o tăiat cât-on purcel, noi ce să facem, purcel n-avem, să plec și io dimineată la vânat, doar oi găsi ceva prin pădure, s-avem și noi pentru copii, pe sărbători.

- Bine, zice, du-te!

Dimineața se scoală omu', se ia și pleacă în pădure. Umbla-ncoace, umbla-ncolo, când îi pe-o cale, dă de un popă. Popa avea nouă mascuri grași. Îl întreabă:

- Un' te duci, măi ortace?

Da ăla:

- Vai de mine, mă duc și eu să găsesc ceva de vânat, că am șapte feciori și nevastă și zice, vin sărbătorile și n-am tăiat porc, n-am nimica, da' găsesc ceva.

- Auzi, zice, nu mai umbla. Io-ți dau ăștia nouă mascuri grași, să te duci acas' cu ei, să-i tai, să-i mănânci cu ce vrei tu, da', zice, să-mi dai ce ai tu acasă și nu ști.

Zice:

- Io acasă n-am decât nevastă, șapte copii și o vițeauă am.

- Ei, zice, să-mi dai ce ai tu acasă și nu ști.

- Bine - omu' de la o vreme s-o-nvoit, că el știe că numa' atâta are acasă.

La porcii, mascurii, și vine cu ei acasă. De obicei copiii ies în calea lui când îl văd. Da' în loc să fie bucuroși că le aduce porcii, să taie la Crăciun, ăia îi spun prima dată:

- Tată, tată, mama ne-o mai făcut un frate.

Omu', când aude, dă mânios:

- No, zice, acuma vine popa să-i dau copilu'. ăsta l-am avut acasă de n-am știut.

Se necăjește...Vine, se bagă-n ocol...Nevasta, când îl vede, îl întreabă:

- De unde ai porcii?

Iaca, ieși un popă în calea mea și-mi spuse că-mi dă ăștia nouă mascuri grași să i mănâcăm toți împreună, da' zice, să-i dau de-acasă ce am io și nu știu. Și, zice, acuma mă necăjii că-mi spusese copiii că încă noi avem un fecior.

No, acuma, ce să facă? Se necăjesc, da' nu știu ce să facă. Se face seară. Din întâmplare, Dumnezeu cu Sâmpetru umblau pe pământ și vin ca să-i roage să doarmă la ei. Omu spune:

- Nu e loc, că, iaca, noi ni-s cu copii mulți și eu cu nevastă, și ea, o mai născut un copil. N-avem loc unde...

- Auzi, ne lași numa' lângă sobă, numa' străițile să le punem jos, ca stăm pe străiți.

- No, zice, bine.

S-or băgat și s-or așezat în casă. Dumnezeu cu Sâmpetru or stat pe străiți, lângă sobă și s-or culcat toți. Atunci copiii or scos vițeaua s-o adipe. Vițeaua s-o-mbălegat. Dumnezeu o zis:

- Țineți oala că se face lapte.

Or ținut oala, s-o făcut lapte. Zice:

- Îl puneți bine, să aveți pe sărbători.

Atunci s-or așezat toți, s-o făcut noapte. Când îi pe la miezu' nopții, popa vine să-i deie făgădașu' și strigă la fereastră:

- Ignate, Ignate, ieși afară și-mi dă făgădaș!

Atunci Dumnezeu o zis:

- Nu te răspunde, lasă-mă pe mine, că io vorbesc:

Atunci, iară popa d-afară... Da'el o fost Satan , no fost popa.

- Ignate, Ignate, ieși afară și-mi dă făgădașu'!

Atunci Dumnezeu o zis:

- Hai să ciumerlim 'nainte.

Zice:

- Haida!

Atunci ăsta de-afară o spus:

- Cinel, cinel, ce-i unu?

Dumnezeu din casă spune:

- Pușca cu un plumb bine umblă!

- Cinel, cinel, ce-i doi?

- Omu' cu doi ochi bine vede.

- Cinel, cinel, ce-i trei?

- Omu' cu trei degete la mână își face cruce.

- Cinel, cinel, ce-i patru?

- Caru' cu patru roate merge bine.

- Cinel, cinel, ce-i cinci?

- Omu' cu cinci degete la mână bine poate lucra.

- Cinel, cinel, ce-i șase?

- Șase boi la plug duc brazdă bună.

- Cinel, cinel, ce-i șapte?

- Șapte fete-n șezătoare, îi șezătoarea deplină.

- Cinel, cinel, ce-i opt?

- Unde-s opt feciori în casă, să nu bagi mâna pe fereastră c-o scoți ruptă.

- Cinel, cinel, ce-i nouă?

- Îs nouă mascuri grași să-i mănânce Ignat cu copiii împreună.

Zice:

- Cred, Doamne, că ești Tu!

- Crepi, popo, că mi-s Eu!

Atunci popa o crepat afară și Ignat o rămas cu porcii și i-o mâncat cu copiii la sărbători împreună. Și povestea s-o sfârșit".

Olilia Hedeșan , „Curs de folclor”, p.36-37

Bibliografie selectivă

1. Clèbert, Jean Paul, „*Bestiar fabulos*”, Editurile Artemis, Cavallioti, București, 1995
2. Constantinescu, Nicolae, „*Lectura textului folcloric*”, Editura Minerva, București, 1986
3. Ghinoiu, Ion, „*Sărbători si obiceiuri românești*”, Editura Elion, București, 2002
4. Ispas, Sabina, Brăiloiu, Constantin, „*Sub aripa cerului*”, Editura Enciclopedică, București, 1998
5. Marian, Simion FI., „*Sărbătorile la români*”, Editura Grai și Suflet, București, 2001
6. Nicolau, Irina, „*Ghidul sărbătorilor românești*”, Editura Humanitas, 2001
7. Văduva, Ofelia, „*Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*”, București, 1996

COLINDATUL LA ROMÂNI ȘI SLAVI

Muzeograf Felicia LĂȚEA
Muzeul Etnografic al Transilvaniei
Cluj Napoca

În calendarul popular fenomenul colindatului apare sub diferite denumiri zonale în perioada solstițiului de iarnă. Colindatul este scenariul morții și renașterii divinității adorate împreună cu timpul anual sau sezonal ce îl reprezintă, compus din texte ceremoniale – colinde – formule magice, dansuri, sunete, gesturi interpretate din casă în casă pe ulițe sau în anumite locuri din vatra și moșia satului de o ceată sacră. Colindatul este o datină pe care o găsim numai la popoarele creștine și are loc cu ocazia celei mai mari sărbători, și anume Crăciunul.

Studiul colindelor române și slave prezintă un mare interes atât din punct de vedere etnografic cât și istoric.

La fiecare popor datina colindatului se prezintă sub două forme distincte: profană și religioasă. La români colindatul este de multe feluri. Avem șase feluri de colindat de tipul profan.

1. Colindatul propriu-zis, cel serios al flăcăilor și oamenilor în vârstă, care are loc în noaptea dinspre Crăciun.

2. Colindatul copiilor are loc de obicei în ajunul Crăciunului .

3. Plugușorul este o formă de colindat cu caracter agrar și legat exclusiv de Anul Nou.

4. Umblatul măștilor care adesea se atașează la plugușor, la colinde, de obicei de Anul Nou.

5. Vasilca este întâlnită la ȣiganii din România. Această datină constă în a umbla în ajunul Anului Nou pe la casele gospodarilor.

6. Sorcova este aceea cu care umblă copiii mici de la 3 la 9 ani în dimineața de Anul Nou.

Pentru crăciun la români mai sunt colindările strict religioase și anume Steaua și Vicleimul.

Steaua – cu aceasta umblă copiii în toată perioada Crăciunului până la Bobotează.

Vicleimul sau Irozii constă în teatrul religios al românilor de la Crăciun până la Bobotează.

La slavi vom găsi la toți trăsături comune cu cele de la români. Comun este și colindatul măștilor. De Anul nou la sârbi și bulgari găsim colindatul cu surva.

La români colindătorii au vârste între 18-45 ani, tineri sau părinți de familie care se bucură de orice petrecere. La ucrainieni, în special la huțuli, de-asemenea pot fi flăcăi și oameni însurați.

Colindătorii români colindă până în dimineața primei zile de Crăciun. Se mai întâmplă să mai cânte și în prima noapte de Crăciun. La ucrainieni colindatul are loc în prima sau a doua zi de Crăciun după ieșirea de la biserică.

La toate popoarele după ce se colindă urmează ospățul. Acest obicei al ospățului este destul de vechi.

Avem două categorii de colinde.

- a. colindatul la fereastră sau colindatul la ușă, afară;
- b. colindatul casei – la ucrainieni poartă diferite denumiri după localități:

1. podvina koleadka;
2. pidstinna koleadka.

Colindele sunt cântecele idealului. La români și bulgari finalurile colindelor se reduc la câteva versuri. La ucrainieni sunt mai dezvoltate și poartă numele de pokeleade – versuri ce se cântă după colinde.

Lumea colindelor este o lume de eroi și oameni ce trăiesc fericirea.

CHIPUL LUI ISUS HRISTOS ÎN COLINDE

Preot Viorel THIRA

Baia Mare

la 24 Decembrie din anul mântuirii 2004

Mântuitorul Isus Hristos este o personalitate unică și incomparabilă în timp și spațiu, pentru că este Fiul lui Dumnezeu, și pentru că a făcut în lume lucruri pe care nimeni altul nu le-a făcut. El a uimit pe toți înțelepții veacurilor. El este omul pe care zadarnic l-a căutat Diogene din Sinope cu felinarul aprins în plină zi la Atena.

Cine a fost mai sărac ca El și cine a îmbogățit lumea mai mult?

Isus Hristos a umplut cu personalitatea Sa toate veacurile. El este prezent în Biblie, filosofie, știință, și artă, mai ales în sufletele oamenilor de unde poate fi scos, Cum ne demonstrează G. Papini în Introducerea sa la Viața lui Isus Hristos, iar Mircea Eliade ne încredințează că: „Fără Dumnezeu totul este cenușă”.

Puritatea vieții Lui este absolută și desăvârșită, întrucât nimeni nu l-a putut întrece, și nici dovedi de păcat. Câtă măreție și sublim în toate actele vieții Sale pământești!

Goethe în Convorbirile sale cu Eckermann ne încredințează că ori de câte o ori se vor dezvolta sistemele de morală, știința și artele, nu se vor putea ridica niciodată peste sublimitatea moralei creștine. Iar J.J. Rousseau ne dă o confirmare indirectă, de mare profunzime, asupra acestui subiect afirmativ că: „dacă Hristos n-a existat, atunci cei care au alcătuit Evangheliile au fost genii de talia Lui”.

Cine nu cunoaște chipul lui Isus Hristos de la marii înțelepți ai veacurilor, la ultimul salăhor. Chipul Lui este cea mai aleasă podoabă a casei creștine.

Poporul român în toată istoria sa a avut mare respect față de Mântuitorul Hristos înfățișându-i chipul în biserici, troițe, cruci de cimitire și icoane pe lemn și sticlă, care împodobesc azi unele din cele mai mari muzee din lume.

Poporul român crede că pe partea bobului de grâu cu care a fost lipit de inima spicului este imprimat chipul lui Isus Hristos. Asemănarea este uimitoare. Pâinea de grâu curat este materie a Sf. Euharistii, iar poporul român în colindele sale a creat metafora: „grâu frumos ca și fața lui Hristos”.

Sf. Evangheliile nu ne-au lăsat imaginea fizică a Mântuitorului ci divinitatea și măreția vieții Lui.

În schimb, evanghelistul Ioan în viziunea sa din insula Patmos, ne dă o imagine grandioasă a Fiului lui Dumnezeu: „Și m-am întors să văz glasul care vorbea cu mine, și întorcându-mă am văzut șapte sfeșnice de aur. Și în mijlocul celor șapte sfeșnice am văzut pe cineva asemenea Fiului Omului,

îmbrăcat cu haină lungă și încins pe sub piept cu brâu de aur. Iar capul lui era alb ca lâna cea albă, ca zăpada și ochii lui erau ca para focului. Picioarele lui erau asemenea aramei de Livanca ca și cum ar fi fost arse în cuptor, iar glasul lui ca vuietul apelor mării. În inima lui cea dreaptă avea șapte stele și din gura lui ieșea o sabie ascuțită cu două tășuri și fața lui era ca soarele când strălucește în toată puterea lui" (Apoc. 1,12-16). Chipul acesta fantastic a ispitit penelul lui A. Durer.

După cea mai veche tradiție creștină chipul Mântuitorului a rămas imprimat pe năframa Sf. Veronica, pe giulgiul în care a fost înfășurat trupul lui la punerea în mormânt și păstrat azi la Torino, în chipul sculptat în lemn de cedru negru de către Nicodim, într-o icoană făcută de Sf. Ev. Luca, în năframa ajunsă la regele Avgar din Edesa, și în diferite icoane nefăcute de mână omenească.

Chipul Mântuitorului Isus Hristos prezent azi în diferitele icoane și tablouri, nu este chipul Lui real, înfățișat în toată splendoarea, ci numai o palidă imagine, întrucât acest lucru depășește puterile omenești, iar chipul Lui este mai frumos decât însăși frumusețea.

Mântuitorul le-a spus odată ucenicilor săi: „Fericiți sunt ochii care văd cele ce vedeți voi acum, căci grăiesc vouă: mulți proroci și împărați au dorit să vadă cele ce vedeți voi acum și nu au văzut, și să audă cele ce auziți voi acum și nu au auzit" (Luca 20,23-24). Acest lucru a constituit suprema fericire pentru cei care erau acolo.

Leonardo da Vinci a studiat o viață chipul lui Isus Hristos pentru Cina cea de taină, dar l-a lăsat neterminat, socotind că îi depășesc puterile. Încăperea în care are loc Cina cea de Taină are pereții goi pentru a scoate în relief personajele. Mântuitorul este plasat în mijlocul tabloului și are capul proiectat pe imensitatea albastră a cerului care se vede prin geamul din spate pentru ai da splendoare și măreție. În redarea chipului lui Isus Hristos Leonardo da Vinci a îmbinat frumusețea fizică bărbătească și femeiască, ținând seamă și de toate imaginile cunoscute până atunci. După o veche legendă pentru Hristos și Iuda a pozat aceeași persoană, Petro Baandineli ca mărturie a decăderii morale în care poate ajunge un om. Tabloul este și azi una din minunile de frumusețe ale lumii.

Pictorul Angelico da Fiesole uimit de personalitatea lui Hristos, și-a aruncat penelul din mână.

Colindele sunt versuri populare cântate pe diferite melodii la ferestre, în seara de Crăciun. Ele au ca subiect nașterea pruncului Isus în ieslea Betleemului, Fecioara Maria, Bătrânul Iosif, steaua Magilor, păstorii care se găseau acolo cât și alte subiecte. Ele au fost alcătuite în scurgerea vremii de diferiți preoți, cântăreți din strane, învățători, sau diferiți oameni din popor cu talent la versificație, a căror nume nu s-au păstrat.

Unele colinde, pe lângă fondul creștin, au și un fond păgân, din epoci străvechi, dinainte de încreștinare.

Faptul că se cântă aceleași colinde în toate provinciile românești este dovada unității noastre sufletești din toate veacurile.

Primul izvor de inspirație pentru cei care frecventau biserica și știu carte au fost Psalmii lui Dosoftei apăruti în Polonia la Uniev în 1683, în rest credința și imaginea fiecăruia, căci nu fără temei a scris V. Alecsandri că „românul s-a născut poet”.

N. Cartojan în faimoasa lui lucrare „cărțile populare” ne informează că primul cântec de stea publicat în carte tipărită figurează într-un Catavasier apărut la Râmnicul Vâlcea în 1747, iar după toate sursele de informație de până acum, prima carte de colinde apare la Pesta în 1859. este vorba despre „Poesia populară COLINDE culese și corese de At. Marianu Marinescu”, Pesta 1859 cu tiparul lui J. Herz, 157 pg.

În această din urmă carte apare și prima imagine plastică a Mântuitorului Isus Hristos:

„Umblă Maica după Fiu
Tot plângând și întrebând
N-ați văzut pe Fiul Sfânt
Poate că noi l-am văzut
Dară nu l-am cunoscut
Dacă cumva l-ați văzut
A-l cunoaște ați putut
Că pe fața Fiului
Scrisă-i raza soarelui
Și pe frunte luă plină
Luna plină de lumină
Iar pe a lui umerei
Strălucesc luceferei!”¹

Tot la același culegător în colinda: „Maria și fetele” găsim următorul text: „Raza soarelui,

E pe fața Lui,
Tunetul de vară,
Fulgerul de sară”.²

Aceleași metafore puțin diferite le găsim în colecția lui Gavril Bichigean apărută la Năsăud 1942.

„A cunoaște l-ați putut,
Că pe fața Fiului
Scrisă-i raza soarelui,
Și pe fruntea lui cea plină,
Luna plină cu lumină,
Iară pe-a lui umerei,

¹ At. Marianu Marinescu, *Colinde...*, Pesta 1859, p. 51, 43

² Ibidem

Strălucesc luceferei”.
„Bine l-ați putut cunoaște,
Că pe fața Fiului,
Scrisă-i raza soarelui,
La Fiu între umerele,
Scrisă-i raza și trei stele”.
„Pe fața obrazului,
Scrisă-i raza soarelui,
Mai jos de cetori,
Scrisă-s sfinte sărbători,
Mai jos pe la mâneci,
Scrisă-s sfinte dumineci”.
„Ba l-ați putut voi cunoaște?
Că-n degetul cel mare,
Avea inelaș de soare,
Și pe cap purta cunună,
Împletită-n flori de lună”.³

Din patriotism local trebuie să reproduc mici versuri asemănătoare
din colecția lui Petre Lenghel Izanu, apărute la Sighet în 1938.

„Pututu-l-ați cunoaște
C-al meu Siu e cunoscut
Cu veșmânt până-n pământ
Lung și lat și mohorât.
În fața obrazului
Scrisă-i raza soarelui
Mai în jos pe la teotori
Scrisă-s sfinte sărbători
Mai în jos pă la mine
Scrisă-s sfinte dumineci”.⁴

În aceeași ordine de idei găsim o colindă foarte interesantă la Tudor

Pamfile:

„Dormiți, Domni dar nu dormiți,
... Faceți focul cam (sie) mai mare
Și-mi aprinde o lumânare
Și-o candelă la icoană
Și-mi ieșiți și până afară
De îl vedeți pe Hristos,
Cum vă vine de frumos,
De frumos,

³ Gavril Bichigean, *Colinde dintr-un colț de graniță*, p. 44,46,47,49.

⁴ Petre Lenghel Izanu, *Obiceiuri de Crăciun și colinde din Maramureș*, Sighet, 1938,
p. 36.

De cuvios,
Cu veșmânt mohorât,
Lungu-i până în pământ,
Cam din spate, cam din piept,
Scris mi-e luna și soarele,
Între amândoi umerei,
Scris mi-s doi luceferei,
Mâna stângă, cruce-mi duce,
Și-n cea dreaptă busuioc,
Crucea e a bătrânilor,
Busuiocul fetelor,
Sănătate tuturor”.⁵

În câteva colinde, pentru a înfățișa chipul lui Hristos, sunt folosite metafore din Miorița, creație a geniului românesc. Care este mai veche, Miorița sau Colinda, singur Dumnezeu știe.

„Fețișoara lui,
Spuma laptelui,
Mustăcioara lui,
Spicul grâului,
Ochișorii lui,
Două mure negre,
Coapte la pământ,
Ne-atinse de vânt,
Coapte la răcoare,
Ne-atinse de soare”.⁶

Un moment tulburător din viața pământească a mântuitorului a fost fără îndoială momentul răstignirii care a zguduit cerul și pământul fiind cea mai tristă zi din viața lumii. Acest eveniment nu putea rămâne fără ecou în colinde. Iată un exemplu:

„Pe cruce de brad l-au pus
Cu sulița l-au împuns
Sângele pe cruci a curs
Dar mulțimea a strigat:
Nu trebe pe jos vărsat
Sângele-i nevinovat!
Soarele se-ntunecă
Luna-n sânge se îmbracă
Munții se cutremură
Apele se tulbură
Îngerii începură a plânge

⁵

T. Pamfile, *Cântece de stea*, București, b.p.t., fără an, p. 7.

⁶

Sabin V. Drăgoi, *303 Colinde*, Scrisul Rom. Craiova, fără an. p. 263.

Că se varsă atâta sânge
Doar pe Iuda blestemat
Sufletu că muștrat
Și pe loc s-a spânzurat”⁷

După cum se vede din colindele citate mai sus, în colinde sunt prezente multe metafore, care de care mai frumoase, între care predomină: soarele, luna, stelele, luceafărul și altele.

Soarele este umbra lui Dumnezeu care transmite lumii lumină și căldură. Fără el, în planul nostru de existență, viața este imposibilă. Răsare și apune cu aceeași regularitate și cu aceeași frumusețe își îmbracă răsăritul ca și apusul. Este și simbolul vieții pământești, vom apune ca și el și vom răsări în împărăția lui Dumnezeu.

Luna este regina și este cântată de cei mai mari poeți ai lumii. Ea aruncă asupra lumii o lumină palidă și dulce ca firea să se odihnească. După cum luna primește lumină de la soare, așa biserica și creștinii primesc lumină și căldură de la Dumnezeu cel mare și sfânt. După unele credințe populare, petele din lună reprezintă scena uciderii lui Abel de către Cain, iar după alte credințe ar fi călugărițele care și-au călcat jurământul de castitate.

Luceferii este diminutivul la plural al cuvântului luceafăr atât de îndrăgit de Eminescu. În simbolica biblică și creștină luceafărul de dimineață simbolizează pe Fecioara Maria din care a răsărit „Soarele dreptății”, mai închipuie și pe Ioan Botezătorul și pe alții profeți care au vestit venirea lui Hristos în lume. După alte tradiții luceafărul ieșit din are închipuie pe Fecioara Maria care întinde mâinile celor cuprinși de valurile vieții. Luceafărul de seară care vestește venirea întinericului, îl simbolizează pe Lucifer care a fost văzut căzând „ca un fulger din cer”.

Folclorul este oglinda în care se răsfrânge sufletul poporului în toate manifestările lui. Colindele românești aduc un impresionant omagiu Fiului lui Dumnezeu prin cele mai alese metafore demne de condeiul lui Mihai Eminescu.

La această concluzie am ajuns cercetând peste patruzeci de cântecuri de colinde ce le am în colecția mea.

F.M. Dostievski ne spune că dacă a mai rămas ceva în această lume din realitatea paradisului, sunt: ciripitul păsărilor, frăgezimea frunzelor de primăvară și ochii copiilor, pe care Mântuitorul îi cheamă să meargă la El.

Sf. Părinte Dionisie Areopagitul, care a creat teologia frumuseții socotește că unul din atributele principale ale lui Dumnezeu este frumusețea. A contempla fața lui Dumnezeu este suprema fericire a vieții pământești și va fi și a celei cerești, pentru cei mântuiți. Cugetarea creștină a Sf. Părinți afirmă că dacă pentru o clipă fața lui Dumnezeu nu s-ar arăta în

rai, acesta s-ar transforma în iad, și dacă pentru o clipă s-ar arăta în iad, de acolo ar dispărea plânsul și scrâșnirea dinților.

În fața icoanelor lui Hristos și Fecioarei Maria, de-a lungul vremii, oamenii au plâns și au nădăjduit în vremuri mai bune, sunt urme adânci, piatră în vechile noastre mănăstiri și biserici.

Când omul este în clipa morții, și sudori reci îi acoperă fruntea spre cine se îndreaptă, cui îi cere ajutorul?

Așa au crezut străbunii noștri în veac de veac, „limbă, țară, vorbe sfinte la străbuni era, ei ar plânge în morminte de n-am asculta”.

La noi a fost instalat comunismul cel mai barbar din lume. Oameni vânduți diavolului au mers până acolo să scrie cu literă mică cuvântul Dumnezeu (contrar tuturor regulilor gramaticale) făcându-se de râsul Europei și a altor continente. Aceste ființe inconștiente au încercat să spurce cu ideile lor ființa neamului, dar ea a rămas curată. Pietrele aruncate spre cer au căzut în capul lor.

Poporul român nu și-a batjocorit Dumnezeu pe care l-au cinstit bunii și străbunii săi. Iată ce scrie în această privință Victor Kernbach, mitolog român de origine evreiască: „Poporul român s-a născut creștin și a rămas creștin. El, poporul autentic, nu și-a batjocorit icoanele, ci le-a pictat cu evlavie pe lemn și pe sticlă, nu și-a dărâmat bisericile ci le-a ctitorit, nu și-a renegat Mântuitorul ci l-a evocat în colinde”.⁸

Credința în nemurirea sufletului și în continuitatea vieții sufletești de dincolo de moarte a fost o permanență a sufletului românesc în toată bună vremea.

⁸

Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, Ed. Lucman, București, fără an, coperta IV

Lector univ. Dr. Delia SUIOGAN
Universitatea de Nord
Baia Mare

Toate riturile de trecere, fiecare în parte, dar și toate la un loc, pot fi considerate o metaforă totală, poate chiar o alegorie a Labirintului. Ele presupun existența unor secvențe și etape obligatorii, e ca și cum am vorbi despre parcurgerea unui drum care, chiar dacă ocolește, este, de fapt, o linie fără nici o întrerupere; orice întrerupere ar presupune căderea, anularea normalității, pentru că ea ar presupune fie o oprire nefirească, fie întoarcerea pe același drum.

Riturile de trecere ne propun redescoperirea mitului Drumului, care își subordonează în mod direct mitul Călătoriei. Ambele mituri sunt puse în legătură atât cu locul, cât și cu vremea în mentalitatea de tip tradițional. Ambele mituri se subordonează la rându-le mitului Centrului, centrul văzut atât în ipostaza locului de *pornire*, dar și în cea a locului de *sosire*, "totul decurge din el și trebuie, în cele din urmă, să revină la el. Și, din moment ce toate lucrurile nu există decât prin Principiu și nu ființează în afara lui, trebuie să existe între acestea și el o legătură permanentă, reprezentată prin razele care leagă de centru toate punctele de pe circumferință; dar aceste raze pot fi parcurse în două sensuri opuse: mai întâi, din centru spre circumferință, pe urmă de la circumferință înapoi, spre centru."¹

Toate riturile de trecere, fie că vorbim despre cele legate direct de vârstele omului, fie că vorbim despre obiceiurile calendaristice, ne apar ca o reprezentare simbolică a permanentei tendințe de reîntoarcere spre Centru. Mai întâi, această orientare a fost, probabil, inconștientă, mai apoi, ea a devenit conștientă prin intermediul riturilor; în timp ea a evoluat dinspre o acțiune rituală spre una magică, dar și mitico-religioasă.

Riturile de trecere prezentate fie sub latura lor pur rituală, fie sub cea poetică, ne descoperit faptul că omul tuturor timpurilor, dar mai ales cel al comunităților tradiționale, a realizat o susținută activitate simbolică în relația sa cu Lumea. Omul s-a înconjurat de simboluri, "omul trăiește într-o "pădure de simboluri"", spunea Baudelaire (*Correspondances*), "lumea naturală este dublată de semiosferă, de imperiul semnelor, al culturii în genere, pe care ființa umană este chemată să le citească, descifreze, utilizeze, prelucreze."²

Această activitate a avut ca scop comunicarea, deoarece doar ea putea menține viu acel sentiment al apartenenței, pe de o parte la un grup

¹ Rene, Guenon, *Simboluri ale științei sacre*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 74.

² Daniela Roventă-Frumușani, *Semiotică, societate, cultură*, Institutul european, Iași, 1999, p. 29.

sau la un neam, pe de altă parte (și poate cea mai importantă) la Tot. Deschiderea spre comunicare a însemnat de fapt, după cum o susțin majoritatea cercetătorilor, deschiderea spre Sens și spre Valoare.

“Semnificarea este o condiție de posibilitate a comunicării; de asemenea, semnificarea este prevăzută de cod (semnificație potențială) și actualizată, eventual îmbogățită de context (semnificație actuală).”³ Modalitatea de comunicare aleasă este una de tip intercomunicare, apartenența la grup, dar și construirea unor adevărate structuri interacționale între micro și macrocosmic devenind principalele condiții ale intercomunicării. Chiar dacă astăzi diferă foarte mult gradul de receptare al mesajului comunicării, intenționalitatea transmiterii unui mesaj este evidentă atunci când încercăm să decodăm sistemul de semne ale comunicării. Riturile de trecere ne oferă un foarte bun exemplu în acest sens.

Pentru descoperirea adevăratelor sensuri ale riturilor de trecere trebuie să ne apropiem în primul rând de poezia de ritual și ceremonial care conservă în structura sa o serie întreagă de elemente ce ne oferă cheia decodării semnificațiilor de adâncime. Poezia de ritual și ceremonial operează cu simboluri mitice și se structurează compozițional în raport cu funcția ei magică. Orice text aparținând poeziei de ritual și ceremonial trebuie analizat din perspectiva unui sistem bine încheiat, cu o ierarhie interioară a structurii și simbolurilor rituale. Acest tip de poezie se realizează în primul rând ca discurs pentru că, prin sensul și semnificațiile pe care le propune vizează lumea, se aplică la realitate, realizându-se ca eveniment. Numai după aceea devine text.

Putem identifica două tipuri fundamentale de discurs în cadrul acestei poezii: discursul simbolic, în cadrul căruia simbolul apare ca modalitate de comunicare obiectivă a realului. Prin intermediul său realitatea este ridicată în zona fabulosului. Al doilea tip de discurs este cel ideografic datorat apariției unor însemne figurative care reprezintă de fapt fețe reale ale lumii. Pe lângă aceste două tipuri mai putem vorbi despre prezența unui discurs imperativ, ceea ce apropie această poezie de descântec; despre un discurs fabulativ, ceea ce o apropie de basm și legendă. La baza tuturor acestor discursuri stă un întreg proces metaforic, rezultat al *jocului de cuvinte*, un joc social care exclude în totalitate gratuitatea, un rol foarte important avându-l metaforele-simbol.

Același grad de complexitate la nivelul construirii sensului ultim ni-l oferă și *Colocoșenia*, cunoscută mai ales sub numele de *Orația mare*. Discursul dominant al orației este construit pe nivelul conotativ, adică pe nivelul semnificațiilor simbolice și metaforice. Tipul acesta de discurs îi permite omului arhaic pătrunderea într-un timp sacru, protector al mitului.

³

idem, p. 28-29.

Hiperbolizarea, alegoria, simbolizarea, chiar dacă uneori apar doar în ipostaza de mijloace poetice, permit reactualizarea unui timp, dar și a unui spațiu mitic. "*Orația de colăcărie*, afirmă Ion Șeuleanu, reface în planul artei întreaga atmosferă a secvenței pe care o însoțește, fiind echivalentul ei estetic. Ea merge foarte aproape de desfășurarea etnografică, de succesiunea reală a faptelor, reducându-se în anumite părți numai la rolul de comentariu al numitei secvențe din structura ceremonialului".⁴ Același autor recunoaște însă că *nucleele motivice* ale *Orației*, "constituie pârgurile de bază ale înțelegerii textului", nu doar pentru că "structurează discursul epic", ci și pentru că ele au capacitatea de a *reflecta* și *proiecta* "lumini noi asupra celor pe care le implică planul real, relief etnografic".⁵

De observat faptul că realul este transferat în fabulos încă de la început: "La nimeni samă n-avem să dăm/ Fiindcă noi suntem oameni mari". Se îmbină utilul cu imaginarul cu rolul de ieșire din/învingere a timpului și a spațiului istoric, dar și a cauzalității imediate. Nu este vizat irealul, nici straniul, ci idealul.

Nu doar cuvântul, gestul sau obiectul pot deveni simboluri, ci și imaginea. Avem aici imaginea a două cete aflate în conflict. Asistăm, în fapt, la o acțiune magică. Lupta pentru victorie ce pune față în față două forțe opuse apare ca o alegorie a vieții cu toate necazurile și bucuriile ei, sau poate fi interpretată ca metaforă a unei bătălii pentru supremație între forțe opuse cum ar fi binele și răul, vechiul și noul, viața și moartea. Deoarece jocul-luptă cere inteligență, abilitate, mai mult decât putere, am putea vorbi chiar despre o simbolizare a ordinii cosmice, schimbul de replici reprezentând dinamismul timpului și spațiului ținute "în frâu" doar de reconstituirea repetată a aceluia Centru ordonator.

Aceste cete intră în relație directă cu cele de colindători, cu cele de călușari, drăgaice, sau cu cele constituite cu ocazia secerișului. Dacă lupta reală ne trimitea spre ideea dramaticului, chiar a tragicului, prin intermediul simbolizării se transferă toate atributele dramatice înspre manifestări ale sublimului. Este vorba despre repetarea la nesfârșit a gesturilor strămoșilor, zeilor; se creează cadrul necesar parcurgerii unei noi etape din acea călătorie spre Centru.

Toate aceste gesturi și acțiuni cu valoare magică, inclusiv transferarea căutării miresei într-o vânătoare rituală, considerăm că au valoarea simbolică a gardului ce înconjoară casa tradițională; el apără, prin delimitarea spațiilor, dar și inițiază, prin direcționarea către un anumit centru, anulând posibila rătăcire. Suntem într-o situație de criză care poate fi anulată doar prin găsirea unui punct de echilibru, toate gesturile și acțiunile

⁴ Ion Șeuleanu, *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, București, 1985, p. 152.

⁵ idem, p. 153-154.

magice nefăcând altceva decât să descopere actanților acest punct, ele fiind folosite ca instrumente de comunicare.

Este semnificativ faptul că metafora luptei este dublată de cea a drumului lung. Acesta, oricât de lung ar fi fost, trebuia parcurs în întregime, "Și a mînat țara în sus,/ Înspre apus,/ Până la vale,/ Înspre miazăzi./Și-au umblat, au căutat", rătăcirea ființei înainte de a se stabili în Centru fiind din nou obligatorie, după cum se poate observa și în cazul *Cîntecului Zorilor* din cadrul ceremonialului funerar. Avem de-a face tot cu o formă simbolică de participare la limită, ceea ce readuce în discuție caracterul sublim al secvenței, anulându-l încă o dată pe cel tragic.

Departele, definit aici prin căutarea în toate zările, semnifică, dincolo de direcțiile cardinale, participarea activă și conștientă la refacerea armoniei cosmice. El este totodată o metaforă a meditației care face posibilă revelația spirituală. *Departele* nu presupune niciodată ieșirea totală din timp și din spațiu, pentru că într-un final el va fi anulat în *aproape*. Este, deci, o rătăcire în cerc care are rolul de a conferi participantului forță creatoare pentru "noul început". Este semnificativă în acest sens direcția de pornire, mai întâi "spre apus" și apoi "până la miazăzi". Mai întâi asistăm la o moarte rituală, simbolică, urmată de o renaștere într-o altă stare. Ideea de rămânere în timp și în spațiu este întărită de reconstituirea clară a direcțiilor de mers sus, jos, apus, răsărit, astfel încât cercul va închide fie un pătrat, fie un romb. Dinamismul cercului este anulat de forța de refacere a echilibrului, impusă de pătrat.

Dacă în *Cîntecul Zorilor* singura direcție de mers este înainte, acolo cercul închizând o spirală - ceea ce presupune o mișcare continuă și ciclică, până la anularea sa în cercul totalizator - aici romb/pătratul ne trimite la ideea unei călătorii ce nu presupune perfecțiunea. Să nu uităm că în etapa nuntirii rămânem în Lumea albă, unde cunoașterea totală nu este permisă. Pătratul și romb presupun însă accesul către desăvârșire, nunta deschide calea morții, "că dacă m-am măritat, nu mai am ce aștepta, decât moartea", spunea o informatoare.

Pe lângă faptul că sunt indicate direcțiile, vom găsi și indicații ale limitelor până la care se poate merge: "Înspre apus/ Până la Cetatea cea mare/ Înspre miazăzi/Până la aste Curți". Avem de-a face cu niște porți: pe de o parte, poarta Cerului – numită adesea Cetatea cea mare, o cetate cu nouă nivele, sau nouă odăi – prin care "nenuntitul" nu poate trece; pe de altă parte, poarta curților miresei, pe care mirele trebuie să o deschidă pentru a realiza acea întemeiere rituală și simbolică în același timp, acțiune ce-i permite să se desăvârșească în planul acestei Lumi, prin reconstituirea Unului, un punct de echilibru dinspre care poate porni spre acel Centru unic, forte.

Vânătoarea rituală sau căutarea îndelungată a *urmei* vine să nuanțeze simbolismul elementelor de mai sus. În mai multe culturi antice a

merge după urma unui animal însemna a urma o Cale, a respinge haosul și a încerca o ordonare a acestuia în cosmic. Această acțiune presupunea în primul rând o căutare spirituală, a Sinelui, reprezentată la nivelul *Orației* prin probele de recunoaștere a urmelor și a semnelor ce vor conduce alaiul "împăratului" către curțile "împărătesei".

Neinițiatul va căuta/va descoperi mai întâi o urmă *de fiară*. Vânărea animalului este semnificativă în acest context, ea are un caracter magico-religios. Vânătoarea de animale era pentru regi și împărați un test de afirmare a valorii și a puterii, omorârea animalului însemna biruința asupra răului, pe când luarea în stăpânire a animalelor sălbatice era un semn al puterii depline. În cazul de față avem de-a face cu încercarea de a supune: "Că nu cumva s-o ivi,/ Sau în cale s-o găsi/ Vreo urmă de căprioară,/Să-i fie împăratului de soțioară." Puterea devine aici sinonimă cu inițierea, iar vânătoarea/ căutarea sunt rituri de întemeiere. Închegarea familiei înseamnă încheierea inițierii și atingerea unui prag al împlinirii spirituale, dar și sociale. Acest lucru este foarte bine definit în mentalitatea tradițională în expresii precum "s-a așezat la casa lui/ei", sau "s-a făcut om/femeie de casă". Casa este în ambele exemple aduse în discuție o metaforă a formei desăvârșite.

Vom reveni asupra acțiunii de căutare a *urmei*, după cum spuneam și în analiza simbolismului piciorului din cadrul poeziei funerare, unde urma definește persoana. În textul inclus în prezentarea poeziei ce însoțește ritualurile nupțiale avem două ipostaze ale urmei: "de căprioară", "de crăiasă". Înainte de a vedea implicațiile pe care acestea le au asupra sensului ultim, vom observa faptul că urma lăsată în pământ presupune contactul actantului cu acesta, adică cu matricea; de asemenea presupune realizarea unei călătorii cu funcție inițiativă.

Urma de căprioară sau de ciută ne trimite la simbolul feminității "încă insuficient de diferențiată, în stare încă primitivă și instinctivă, care nu s-a revelat pe deplin".⁶ Urma de crăiasă/împărăteasă "simbolizează inteligența suverană care dă puterea, forța matrice prin care trăiește tot ceea ce trăiește".⁷ Asistăm la o simbolizare a devenirii femeii, urmărindu-se niște trepte ale inițierii. Rolul femeii a fost dintotdeauna foarte important în mentalitatea tradițională, ea fiind purtătoarea de viață. De aceea, femeia trebuia să intre în noua stare ca inițiat. Căprioara ar semnifica, deci, starea de feciorie, o stare în care femininul este pregătit să se manifeste; crăiasa devine, însă, simbolul înțelepciunii revelate. Contactul cu matricea a avut o funcție transformatoare asupra femininului, doar această transformare permițându-i continuarea călătoriei spre Centru.

⁶

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, I. Editura Artemis, București, 1995, p. 274.

⁷

idem, II, p. 165.

Căprioara și crăiasa pot fi interpretate și ca măști ale miresei. Ele o scot de sub incidența Sinelui individual, devenind o manifestare a *Sinelui universal*. În primul rând ea trebuie să învețe să se adapteze noului rol, până la identificarea cu acesta. Masca și protejează, dar și modifică, ea are rolul de a anula stările anterioare, considerate inferioare.

Semnificativă este înlocuirea celor două simboluri cu un al treilea, floarea. Ea este în primul rând un simbol al armoniei și al evoluției către sămânță și fruct. Atributul pe care acest transfer îl aduce femininului este cel al virtuții. Ea apare în două ipostaze: "O floricică frumoasă și dragăstoasă, //dar care// nu-nflorește, nu rodește,/Nici pământul nu-i priește" – întâlnim aici simbolul *tinereții*, *purității* - , dar și floarea care va înflori și va rodi – simbolul *idealului*, pornind de la ideea că "floarea e un receptacol al forțelor și darurilor uraniene ce vin spre ea sub forma razelor solare, a ploii sau a picăturilor de rouă".⁸ De aceea, de foarte multe ori, floarea a fost asimilată potirului. Dar în primul rând ea este simbolul manifestatului. Majoritatea cercetătorilor ce se apropie de acest simbol o definesc ca o figură centrată, floarea devenind simbolul a ceva care și-a găsit punctul de sprijin pentru a uni orizontala cu verticala. Din această perspectivă înlocuirea *căprioarei* și a *crăiesei* cu *floricica* devine cu adevărat semnificativă. Floarea devine adevăratul semn al miresei aflate în ipostaza de a deveni femeie, celelalte sunt doar trepte ale transformării din fecioara pură în fata capabilă să-și dăruiască conștient fecioria.

Trebuie să aducem în discuție și gestul simbolic al *mutării* florii, prin scoatere și replantare. Scoaterea înseamnă o moarte rituală, simbolică, iar replantarea presupune renașterea într-o altă stare. Gestualitatea implică însă mai multe nivele de interpretare. Așadar, săparea pământului pentru a scoate floarea cu rădăcină și plantarea ei "în grădina împăratului" ne trimit la ideea repetării gestului primordial de anulare a Haosului prin descoperirea *punctului*, capabil să ordoneze și să cosmicizeze.

Este un gest brutal, dar cu o funcție foarte bine marcată. Mutarea de aici, acolo presupune o extindere a sacrului pe orizontală, iar rezultatul acestei mutări, înflorirea, rodirea ar presupune (re)aducerea orizontalului în planul verticalității. Floarea intră din această perspectivă în seria simbolurilor lui "axis mundi", mediind legătura între micro și macrocosmic.

Mutarea florii este însă și un act de sacrificiu, ea fiind rezultatul efortului de a scoate și de a planta, dar și rezultatul acceptării acțiunii respective. Acest dublu sacrificiu are ca rezultat imediat aducerea trecutului la nivelul unui prezent etern. Floarea devine un simbol al permanenței, al posibilei depășiri a nonmanifestatului și accederea către manifestat.

⁸

Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994, p. 162.

Floarea este mutată dintr-o grădină în altă grădină – văzută ca un simbol al spațiului închis, protector, fertil, implicit un domeniu al cunoașterii superioare. Grădina de aici i-a rezervat fetei-fecioare dreptul la un anumit nivel de cunoaștere; grădina de acolo, unde e "săliște mai frumoasă", îi oferă un alt tip de cunoaștere. Scoaterea rădăcinilor plantei ar însemna, după R. Guenon, eliberarea de sub dominația Principiului și raportarea la "trepte ale existenței de ordin suprauman".⁹ Această independență este doar temporară, cum este și în cazul morții unui individ, deoarece rădăcinile vor fi replantate.

Putem face o relație directă între acest gest simbolic și alte acțiuni magico-simbolice din cadrul ceremonialului nupțial: bărbieritul mirelui, împletirea și legarea părului miresei etc. De aceea se acordă o atenție deosebită modului cum se scot sau se taie rădăcinile ca și instrumentului cu care se realizează această acțiune, dar nu în ultimă instanță celui care performează acest act magico-religios. Nuntirea poate fi asimilată devenirii individului ca ființă totală la nivelul existenței pământești, de aceea se insistă atât de mult asupra acelor gesturi, acțiuni care vor tăia legăturile cu starea anterioară, trecându-se de la starea relativă a individualității la supraindividualitate, ca element component, indispensabil, al unui Unu totalizator și creator.

Scoaterea florii se realizează cu ajutorul unui obiect magico-simbolic, "târnăcopul de argint", el este un instrument al tăierii, al distrugerii, dar tot el va crea premisele unei noi întemeieri, deoarece este asimilat unui principiu masculin. Fiind de argint, târnăcopul implică atât ideea purității, cât și pe cea a cunoașterii; acțiunea rituală este una deplin conștientă iar intenția este sinceră, pură. Garantarea acestui mod de manifestare este definită poetic prin faptul că cel care poruncește scoaterea și mutarea florii nu este mirele, neinițiatul total, ci "nununul cel mare", inițiatul, capabil să inițieze la rândul-i.

Târnăcopul poate fi asimilat sabiei și, implicit, fulgerului. Fulgerul asigură, prin contactul direct cu rădăcina, inalterabilitatea; el distruge, dar și creează. De asemenea, l-am putea pune în relație cu simbolismul cheii, care închide, dar și deschide. Dualitatea sensurilor implicate ne trimite la ideea că târnăcopul are un rol ritual foarte bine marcat: mai întâi un rol apotropaic, de anulare a răului/vechiului din rădăcină, dar și un rol propitiator, de asigurare a "sporului" stării viitoare.

Atât fulgerul, cât și cheia sunt și simboluri ale misterului, ele deschid calea către mister, prin chiar acest fapt având o valoare dominant inițiativă. Scoaterea florii corespunde, deci, unui rit de separare, iar mutarea ei, unui rit de integrare, pe când replantarea intră în seria riturilor de agregare la noua stare. Prin simbolizare și abstractizare, fără a se depăși dimensiunea realului, se anulează din nou tragicul, "suferința neobișnuită se îndepărtează de tragic cu atât mai mult cu cât perspectiva unui deznodământ fericit devine

⁹ Rene, Guenon, *op. cit.*, p. 369.

mai palpabilă”¹⁰, se obține sentimentul sublimului deoarece sădirea florii în grădina împăratului aduce în prim plan ideea de ordine.

Este semnificativ și faptul că acest gest simbolic al mutării florii este precedat de motivul “descălecării”, fiind vorba despre suprapunerea simbolică a acțiunii de cerere a miresei peste descălecările mitice ale întemeietorilor de popoare sau state. Așadar, încă o dată ni se întărește ideea că ceremonialul nupțial era în gândirea tradițională un ritual al Creației repetabile, cu funcție sacralizantă.

În mentalitatea tradițională, cei care determină și participă direct la o acțiune sacră sau resacralizantă trebuie să poată primi atributul înțelepciunii. Este vorba atât despre o înțelepciune practică, cât și despre una spirituală. Nașul este un astfel de personaj-erou în gândirea tradițională. Dacă la nivelul *Cântecului Zorilor* se pot identifica o serie întreagă de adjuvanți, aici nașul preia aproape în totalitate această funcție, ceilalți “băieți militari” având rolul de subordonați ai acestuia. Nașul este cel care coordonează “vânătoarea ritualică”: el este cel care identifică adevăratul semn al miresei, “floricica cea frumoasă și drăgăstoasă”; el “va ține lumânările mirilor și va pune cununa pe creștetul lor”; el devine, așadar, mediatorul atât pe orizontală, cât și pe verticală între malefic și benefic, între inferior și superior, între profan și sacru.

În acest context al discuției trebuie să revenim asupra simbolismului calului. Aici avem de-a face cu calul solar, un cal fantastic privit în contact cu elementele fundamentale: focul și vântul. “Ca intermediar între elementul cosmic și cel teluric, calul dobândește adesea o serie de atribute celeste, fiind frecvent asociat cu “mișcarea” astrelor (el fiind “vestitorul” venit din cer), dar mai ales cu deplasarea soarelui pe cer.”¹¹ Așadar, nașul și acest cal solar vor forma un cuplu, calul și “cavalerul”, capabil să inițieze. Calul zboară în înaltul cerului împreună cu eroul său și, astfel, vor obține dezlegarea misterului, ceea ce conduce la găsirea căii, anulând rătăcirea.

Calul apare, așadar, în ipostaza animalului sacru cu un rol benefic, intrând în seria călăuzelor clarvăzătoare ce au puterea/capacitatea de a însoți omul pe parcursul formării sale spirituale, având un rol determinant în încercarea Ființei de aflare a Cunoașterii sau chiar a Nemuririi. Cavalerul este “un tip superior de umanitate [și]/.../ aparține unei clase de luptători. /.../ Simbolul cavalerului se înscrie deci într-un complex de luptă și coincide cu intenția de a spiritualiza lupta.”¹² Bineînțeles că este vorba despre o luptă simbolică care are o finalitate clară: trecerea dintr-o stare în alta.

¹⁰ Johanes, Volkelt, *Estetica tragicului*, Editura Univers, București, 1981, p. 110.

¹¹ Victor Simion, *Imagini, legende, simboluri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 65.

¹² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, I, p.262-263

Alături de cal vom aduce în discuție și un alt animal domestic, "juncanul", boul tânăr, care apare în text sub forma "jugani", boi trăgători în jug. Boul este un animal sacru, foarte adesea folosit în sacrificiile cu rol întemeietor; în unele culturi se crede că el poate fi călărit, dar numai de oamenii înțelepți. În *Orație* întâlnim boul ca simbol solar "fiind pus în același timp în legătură cu ploaia fecundă a cerului și cu fulgerele sau cu tunetele, dar și cu stihia htoniană, cu brazdele arate, cu belșugul pământului."¹³ Din modul în care este reprezentat poetic, "cu coamele împletite, cu unghiile costorite", rezultă faptul că accentul nu se pune de data aceasta pe funcția sa apotropaică, ca în cazul ceremonialului funerar, ci pe rolul său propitiator.

Discursul-text se încheie cu revenirea asupra aceluia joc-luptă, acum se cer însemnele împărătești; asistăm din nou la un procedeu de substituire a miresei printr-un simbol, "batista de mătasă". Batista o vom asimila pânzei, omul societăților arhaice și tradiționale stabilind dintotdeauna o analogie între țesătură și lumea manifestă, batista devenind, deci, semnul unor probe depășite care-i conferă miresei dreptul de a trece înspre o altă stare. M. Eliade vedea în acțiunea de a țese o formă totală de participare la construirea Sinelui pentru că ea presupunea *ieșirea din propria substanță*.¹⁴

Țeserea pânzei era de altfel pusă în legătură simbolică cu "nașterea, procreația, zămislirea formelor noi de viață".¹⁵ Batista devine însemnul destinului femeii, noua viață înseamnând prelungirea ordinii cosmice dincolo de limitele unui prezent istoric. Țesătoarea și țesătura au fost din cele mai vechi timpuri asimilate păianjenului și pânzei acestuia, "pentru că pânza lui radiază din centru și este generată de corpul păianjenului, în unele culturi pânza de păianjen este simbolul soarelui și al vieții".¹⁶

La nașterea unui copil, nașa va țese și va coase o pânză în care va primi copilul scos din apa botezului, din aceasta se va face o cămașă pe care acesta o va purta până se va rupe; la moartea unui om, femeile de la Zori vor țese și vor coase acea pânză a feței mortului și "gulerelele"; iată că pentru nuntă mireasa trebuie să-și țese și să-și coase batistele și cărpele de borangic sau de mătase, dar și cămașa mirelui. Este evident, credem, că în toate cazurile avem de-a face cu însemne ale destinului, dar și ale devenirii, "filatoarele și țesătoarele deschid și închid la nesfârșit ciclurile individuale, istorice și cosmice."¹⁷ Semnificativ este și faptul că batista este de mătase: "împletirea firelor de origine animală e legată de un simbolism al

¹³ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 65.

¹⁴ vezi Mircea Eliade *Tratat de istoria religiilor*, Humanitas, București, 1992.

¹⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 469.

¹⁶ Clare Gibson, *Semne și simboluri*, Editura Aquila '93, Oradea, 1998, p. 115.

¹⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, III, p. 401.

fertilității”.¹⁸ Astfel, batista de mătase devine un simbol al soartei femeii, de soție și de viitoare mamă.

De remarcat faptul că participarea conștientă la acțiunea magică a schimburilor implică în mod obligatoriu o trăire tragică, creatorul popular transferând însă totul într-un *umor tragic*, după formula lui Volkelt. Zeflemeaua, gluma, ironia, ridiculizarea: “Să nu fie din vecine/ Să ne facem de rușine”, au rolul de a “frânge” tragismul în mod umoristic. În fapt, umoristicul devine forma de anulare a tragicului în sublim, trăsătură întâlnită și mai evident în strigăturile la mire, mireasă, soacră ce însoțesc întreaga desfășurare a ceremonialului nupțial.

Orația nu are doar rolul de a transpune obiceiul în planul alegoriei și al metaforei, ci, ca orice altă poezie de ritual și ceremonial, ea vine să ne descopere o dată în plus sensurile ascunse și profunde ale riturilor și ritualurilor. Gratuitatea este scoasă din discuție, imaginile simbolice au o funcție de comunicare evidentă, ele nu pot fi interpretate doar ca niște imagini poetice. Ele au la bază gesturi și ritmuri primordiale, iar cuvântul s-a suprapus peste acestea. Gradul de motivare a folosirii anumitor cuvinte în anumite contexte este încă destul de ridicat, acolo unde discursul se mai păstrează fără a fi o preluare sau o prelucrare.

Structura compozițională a textului este organizată în raport cu dependența de contextul ritual-magic; ca și în poezia *Zorilor*, în construirea sensului se operează cu simboluri mitice, iar el se structurează compozițional în raport cu funcția lui magică. O altă trăsătură comună tuturor poeziilor de ritual și ceremonial este sincretismul, evident mai ales la nivelul limbajelor utilizate, dar și al funcțiilor. Discursul se realizează pe baza unui întreg proces alegoric, rezultat al *jocului de imagini*, care, așa cum am mai observat, exclude în totalitate gratuitatea, un rol foarte important în susținerea acestui proces avându-l metaforele-simbol, dar și simbolurile propriu-zise.

Regăsim la nivelul acestui discurs-text o intenționalitate magică și una mitică, care depășesc (iau locul), la un moment dat, într-o măsură destul de mare structura propriu-zisă a ritualului. În final, se revine însă în real, ludicul fiind modalitatea cea mai la îndemână de revenire la planul ritualului propriu-zis.

Prin intermediul imaginilor se creează o lume fabuloasă, imaginarul având un rol foarte important; prin intermediul elementelor de fabulos procedându-se la codarea și apoi la decodarea funcțiilor actelor de ritual prin transferul realității în planul idealității. După cum spunea și Mircea Eliade, pentru omul arhaic “setea întregii lui ființe este realitatea ultimă (realitatea

18

Ivan Evseev, *op.cit.*, p. 161.

absolută)¹⁹; prin intermediul imaginilor magice sau al celor mitice el încearcă reconstituirea acestei lumi, mai mult chiar, încearcă să o aducă la nivelul realului, imediatului.

ABSTRACT

All the passing rituals, both those directly related to the human age and those about the calendar customs, they all represent the symbolic tendency of returning to the Center. In the beginnings people must have been unaware of this return, but in time it evolved from a ritual act to a magic and mythic-religious one.

Either considered from their pure ritual perspective, or from the poetic one; the passing rituals have revealed the fact that the human being of all times, and particularly the one belonging to traditional communities, has always been in close symbolic connection with the World. This relation had communication as its most important goal. Keeping in touch with others used to maintain the strong feeling of belonging to a group or nation on the one hand, and to the Whole on the other hand. The opening towards communication is considered by most researchers to be the opening towards Meaning and Value.

In order to reveal the true meanings of the passing rites we have to fully understand the ritual and ceremonial poetry which contains various elements that can help us in decoding deep symbols. Any text that belongs to the ritual and ceremonial poetry has to be analyzed from the perspective of a very well set system with an inner hierarchy of structure and symbols.

Orația Mare doesn't just transform the custom into allegory and metaphor, but also reveals the hidden and deep meanings of rites and rituals. Nothing is taken for granted as the symbolic images have an obvious purpose of communication and they can only be interpreted as poetic images. These have primordial gestures and rhythms as the bottom level and the word has settled on them. Some words are used extensively in different contexts if the discourse is taken over or remade.

The composition of a text is organized according to the ritual-magic context, just like in the poem *Zorilor*. In this case, the meaning implies mythical symbols that are structured according to its magical function. The syncretism is a common feature of all ritual and ceremonial poems. It is reflected especially at the level of the language used and its functions. The discourse is the result of an allegoric process which completely excludes the gratuitous attitudes and is the result of the *image game*. The symbol-

¹⁹

Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, Editura Publicom, București, 1943, p. 26.

metaphors and symbols themselves play a very important role in this respect.

At this level of text-discourse we can identify a magical will and a mythical one that replace the structure itself of the ritual at a certain point. In the end everything returns to reality. The easiest way to return to the level of the ritual itself is the comic way. There is a fantastic world that is created through images. The imagery plays an important role, as the fantastic elements help in coding and decoding of the functions of the ritual acts, by transferring the reality to the level of ideality.

STRÂNSUL NEPOATELOR ÎN CONTEXTUL OBICEIURILOR DE FAMILIE DIN MARAMUREȘUL ISTORIC*

Prof. Pamfil BILȚIU
Baia Mare

Dintre obiceiurile de familie, caracteristice Țării Voievozilor, care ca și alte manifestări tradiționale conferă personalitate etnografică zonei, capătă importanță Strânsul nepoatelor, având ca miez răscumpărarea moașei, ca urmare a rolului ei în cadrul nașterii. Trebuie să subliniem că, încă de la moșirea copilului, între moașă și familia noului născut se stabileau strânse și de durată relații¹.

Atari relații constituie desigur și motivația criteriilor, nu puține la număr, după care odinioară era aleasă moașa și care erau riguros respectate. În concepția performerilor noștri, aparținând celor șapte localități investigate (Poienile Izei, Botiza, Șieu, Săcel, Ieud, Petrova, Vișeu de Jos), moașa trebuia să fie „găzdacă”, „de neam mare”, apoi „să fi avut mai mult coconi”, „să-i sie dragi coconii”, „să știe moși”, și mai ales „să știe obdiceiurile bătrânești”, adică să știe oficial, toate actele ritual-ceremoniale, în toate etapele legate de naștere. Rezultă că moașa, nu numai că avea rolul esențial de a contribui efectiv la aducerea pe lume a copiilor, dar ea trebuia să fie capabilă încă din momentul nașterii să îndeplinească rosturile a ceea am putea denumi un veritabil maestru de ceremonii, îndeplinind un rol de bază în fiecare act ceremonial. În altă ordine de idei, în alte accepții, moașa trebuia să fie „femeie bună”, „veseloasă”, pentru a se putea statornici acele strânse relații spirituale între ea și nepoate, „să-i placă nepoatele și la ele de iè”.

Odinioară obiceiul se performa în toate satele din spațiul zonei și cuprindea secvențe ceremoniale, prin care prezintă unele similitudini cu obiceiurile de nuntă, începând cu chemarea. În localitățile investigate, moașa își invită nepoatele, mergând la ele direct sau printr-o chemătoare, cu circa două-trei zile mai înainte, după formule care variază de la un sat la altul. „Nepoată să faceți bine să viniți”, pă duminică sara, că strâng nepoatele și vă fac masă frumoasă, că doară v-am fost moașă adevărată” (Poienile Izei), „Să faceți bine să viniți la nepoate să sim tâte laolaltă și să ne

* Primul care s-a ocupat și a dat un studiu despre acest obicei în Maramureș a fost Dr. Mihai Dăncuș, vezi *Zona etnografică Maramureș*, București, p. 177-178; Mihai Dăncuș, *Riturile de separare, agregare și de inițiere în faza copilăriei*, în vol. *Marmația*, nr. 5-6, 1981, p. 437-438 scos de Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare; vezi și Filmul documentar științific *Adunarea nepoatelor*, regia Paula Popescu-Doreanu. Consultanț științific Mihai Dăncuș, Studioul de Filme Al. Sahia, București. 1973

1 Florica Lorinț, *Tradiția moașei de neam în Gorj*, în *Revista de etnografie și folclor*, 12, nr. 2, 1967, p. 128

petrecem" (Săcel), „vă rog tare mult nepoată să zâniț' la moașă că strânge nepoatele". Este una din formulele în situația în care ele sunt invitate prin chemătoare. La leud obiceiul se desfășoară la o dată fixă, a doua zii de Rusalii, chemarea nemaifiind necesară.

Odată invitate nepoatele începeau pregătirile care constau în procurarea țuicii, a darurilor, în pregătirea pomn'inocului, adică a darului în cereale. Moașei i se ofereau două categorii de daruri. Unul era alcătuit din obiecte de pânză: cămașă, ștergar brodat („șterguri împ'testrite"), pânză, față de pernă, bluză, cămașă, față de masă, pânzătură (basma), mâneci de cămașă etc. Cealaltă categorie consta într-o cantitate de grâu sau mălai care varia de la un sat la altul. În cele mai multe sate se ofereau moașei trei câni de mălai, două sau una singură, o cană echivalând cu trei litri. La Vișeu de Jos i se ducea moașei o traistă de mălai. Este interesant de semnalat că la Petrova i se oferea moașei „o cunună lungă, rotată din porumb, cu pițiene lungi", ceea ce ne evidențiază turnura ritualică a darului.

Odată sosite nepoatele la casa moașei se consumă o secvență ceremonială, cu o încărcătură magică pronunțată spălatul ritual al actantei de bază a obiceiului. În cele mai multe sate, moașa era spălată ritual de la cap până la picioare, cu degetele muiate în aghiasmă sau cu un pământ de busuioc, operație care se repetă de trei ori, în acord cu mistica cifrei trei generalizată în folclorul nostru. La Vișeu de Jos, așezare unde obiceiul s-a păstrat în forme vechi, moașa se spală cu apă neîncepută, agent magic generalizat în descântec și o serie de vrăjuri și farmece. În general după oficierea spălatului ritual moașa era ștersă cu un ștergar care rămânea la ea. La leud ștergera moașei îmbrăca o formă ritualică, fiind efectuată cu darul ce i se oferea „o ștergei cu daru".

Formulele orale care însoțeau acest act ceremonial ne potențează încărcătura lui magică și diferă de la o localitate la alta. „Fă bine moașă și mă iartă", la care răspunde „Dumnezo să-ț' ierte păcatele" (Poienile Izei). „Dumnezo să-ț' ierte păcatele dumitale și a părânților" la care răspunde „Să sii sănătoasă" (leud). Sunt formule care ne evidențiază încreștinarea obiceiului. Am mai înregistrat formulele „Să trăiești moșică dragă. Mulțămesc că te-ai năcăjit cu mine" la care moașa răspunde „Te iert, nepoată dragă. Te iert". „Iartă-mă moșică", la care răspunde „Cu Dumnezău".

Unele formule orale rostite odată cu oficierea acestui act ceremonial,

capătă o importanță aparte. „Iartă-m', moșică, păcatele și Dumnezeu să vi le ierte a dumneatale” (Săcel).

Astfel de formule ne argumentează afinitățile și relațiile spirituale strânse care se creeau între moașă și familia nepoatei. Ele decurgeau din experiența, îndemânarea și priceperea ei, care garantau buna venire pe lume a noului născut². Formule precum cea de la Săcel „Iartă-m', moșică, păcatele”, precum și cea de răspuns a moașei de la Șieu „Te iert cu Dumnezău”, rostite în cadrul acestui act ritual, ne argumentează faptul că alături de relațiile ce se cimentează între cele două familii, moașa este consacrată în colectivitate ca factor mediator între familia nepoatei și divinitățile (forțele) uraniene, ceea ce ne amintește de rosturile primului plugar ieșit la arat ca mediator între populația satului și forțele supranaturale³.

Urmărită în succesiune următoarea secvență ceremonială este cea rezervată oferirii de către nepoată la moașă a „pomn'inocului”, adică a celui de al doilea fel de dar și care era în natură.

Astfel de daruri erau o răsplată ritualică a moașei pentru truda ei, pentru rolul îndeplinit în fiecare etapă a nașterii. Formulele orale ne edifică cu limpezime pe această linie. În cele mai multe dintre satele investigate formulele orale care însoțesc oferirea celui de al doilea dar sunt menite a evidenția și performa situația materială a moașei. „Să primești puțină nost' pângă multu dumatle”. O categorie de formule orale aveau funcția de a elogia și performa calitățile morale ale moașei. „Luaț', moșică, pomn'inocu”. „Pomn'inocu-i mn'ic, da să vă crească cinstea și ominia mare”.

O categorie de formule orale ne sugerează că prin acest act ritualic se oficia de fapt un rit de cumpărare a copilului de la moașă și prin care era integrat și consacrat în familie. „Poftim, moașă, îț' dau daru' aiesta și-ț' cumpăr coconu'. Până amu' o fost a dumnitale și acum îi a mn'eu”. Formula de răspuns a moașei de la Poienile Izei este pe această linie și ea sugestivă. „Să trăiești, hăi, sină și pruncu' de-amu-nainte-i a tău și-a lui Dumn'ezău”. Ne întăresc convingerea că suntem în fața unui astfel de rit cele relatate nouă de către performera Ana Ardelean, 80 ani din Poienile Izei: „Până nu plătești coconu' îi a moașii”.

Așa cum arată cercetările, omul culturii tradiționale trăiește într-o lume a darului, dominantă fiind credința că toate bunurile materiale și spirituale sunt daruri divine.

Legătura sacră dintre moașă și nepoată este consacrată ritual prin daruri, încărcată cu funcții magice, rezultate dintre identitatea dintre donator și lucrul dat, din transferul unei părți a sufletului donatorului în darul oferit de

2 Ibidem

3 Alexandru Popescu, Tradiții de muncă românești, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 107

către el⁴. Strânsa legătură ce se crează între donator și primitor este evidentă în obiceiurile de naștere. Darurile ce se dau consfințesc noile legături de rudenie între copil și naș, între aceasta și moașă și familiile nepoatelor⁵.

Aproape în toate satele, în momentul oferirii acestei categorii de dar moașei, nepoatele îi închină cu horinca adusă de acasă, având loc, așa cum ne-au relatat performerele noastre „închinarea pomn'inocului”, ceea ce ne potentează turnura ritualică a actului.

Secvenței oferirii darurilor îi urmează masa de petrecere cu mâncare și băutură, oferită nepoatelor de către moașă, animată de muzica tocmită de moașă performată de trioul binecunoscut la ceteră, zongoră și o dobă. Mâncărurile preparate erau cele tradiționale specifice și nunților și altor genuri de petreceri și mese și care diferă de la un sat la altul. Se preparau „brozbuță” (sarmale), zamă acră, supă cu tăieței, carne friptă, plăcintă, pancove (gogoși).

Masa pe bază de comuniune alimentară avea și ea funcție ritualică. Comensualismul sau ritul de a mânca și a bea în comun este cu certitudine un rit de agregare, de uniune materială propriu-zisă, ceea ce s-a numit sacrament de comuniune. Luarea mesei în comun are clare semnificații spirituale, finalitatea ei fiind destinată asigurării echilibrelor atenuării neliniștei provocate de trecerea dintr-o etapă a vieții în alta sau dintr-o etapă a calendarului în alta⁶. Să amintim că la leud obiceiul se desfășoară la Rusalii, când se trece de la anotimpul primăverii la cel al verii, fiind o sărbătoare-prag.

Masa și petrecerea, pe care implicit o implică, ocazionează desfășurarea unui alt ceremonial și el cu substrat ritualico-magic „jucatul moașei în bani”, ce ne amintește de nuntă. Nepoatele joacă, pe rând pe moașă și îi pun bani pe talger prin care copilul este răscumpărat. Turnura ritualică ne este evidențiată în această secvență de jocul în trei oficiat de nepoată, nepot și moașă, apoi de către „roata babelor”, dans închis în cerc. „Să făce roată așe de babe și giuca roata babilor” (Botiza). Descifrăm în acest dans reminiscențe ale cercului magic protector generalizat în folclorul nostru și care ne este evidențiat și de către alte categorii de dansuri în cerc: Hora, Sârba etc.

Jocul este un simbol al luptei cu moartea, cu forțele potrivnice, cu propria frică, slăbiciune, îndoială. La origini jocul se leagă de sacru ca orice activitate omenească. El este un rit social ce exprima și întărea unitatea grupului, ale cărei opoziții interne se rezolvau prin aceste manifestări ludice⁷.

4 Ofelia Văduva, *Magia darului*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 96-97

5 Op.cit.

6 Op.cit.

7 Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *Dicționar de simboluri*, volumul II, București, Editura

Strigăturile care animau jocul sau însoțeau închinatul pomn'inocului ne evidențiază existența unui comportament bine precizat al actanților în cadrul obiceiului, mai ales față de moașă. Ni se degajă din ele obligațiile morale ale nepoatelor față de moașă, îndatorarea lor față de aceasta. „De-aș trăi pă cât lumea/Num-aș plăti de moașa/Pă cât lumea de-aș trăi/De moașă num-aș plăti” (Ana Ardelean, 80 ani, Poienile Izei, 2004). moașei i se aduce un veritabil omagiu, iar urările ce i se adresează marchează rosturile ei în viața socială și spirituală a satului, asta pentru că în Maramureș nănașeau și moșeau câteva persoane. „Ei, hai și iară hai/Frunză verde, verdice/Să trăia(scă) moșica me/Hai moșică, să trăiești/Să cununi și să botezi/Că tu bine ne-ai moșit/Si bine ne-ai celuit” (Nița Dăncuș, 48 ani, leud, 2004).

Strigăturile ne evidențiază mai multe prevederi ale statutului dintre moașă și familiile nepoatelor. Iese în prim plan principiul reciprocității relațiilor și sentimentelor existente între moașă și nepoate. Adresându-se nepoatelor moașa strigă: „Să-nforea(scă) călinele/ Să trăia(scă) nepoatele/Și eu să trăiesc cu ele/ Dumnezeu ferea(scă) de rele” (Nița Dăncuș, 48 ani, leud, 2004).

Prin strigături ni se evidențiază în baza aceluiași statut comuniunea spirituală cimentată între nepoate și moașă. „Horincă verde-am băut/Cu nepoate-am petrecut/Horincă verde-aș mai be/Cu nepoate aș mai petre(ce)” (Puicar Floare, 90 ani, Botiza, 2004).

Astăzi obiceiul este pe cale de dispariție. Doar leudul este localitatea mai conservatoare în care se practică. O piedică în calea performării lui este lipsa de bani care să acopere cheltuielile mari care le necesită, la obicei participând peste o sută de nepoate cu soți cu tot.

Prin concentrarea unor acte ceremoniale cu încărcătură ritualico-magică bogată, prin turnura lui spirituală în contextul obiceiurilor de familie Strânsul nepoatelor se individualizează ca o manifestare de certă importanță.

**MONOGRAFIILE SĂTEȘTI, ZONALE ȘI TEMATICE – SURSE
DOCUMENTARE PENTRU LUCRĂRILE LINGVISTICE DE INTERES
NAȚIONAL**

Elisabeta FAICIUC
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca

0. Întrucât trăim o perioadă cu adânci prefaceri în viața comunităților sătești, s-a vorbit adesea despre importanța abordării exhaustive a patrimoniului rural care se tot împuținează, lumea țărănească reasezându-se pe alte coordonate, de ordin practic, economic și cultural, cerute de noile realități contemporane. În această situație, cultura populară tradițională, cu elementele comune etniei românești, care dau valoare și originalitate acestui neam, se estompează: puritatea moralei creștine și omenia se diminuează tot mai mult; inteligența, simțul pentru frumos și armonie se amestecă și ele cu tendințele așa-zise noi, moderniste, uneori chiar de promovare a chiciului. Prin urmare, importanța monografiilor locale, zonale sau tematice este evidentă pentru reliefarea particularităților legate de modul de viață, de gândire și de creație a locuitorilor unor așezări rurale sau a unei zone, precum și a elementelor comune etniei românești – acel coeficient de originalitate cu care vom intra în Uniunea Europeană. Ca demers practic se relevă importanța educării și conștientizării sătenilor (prin școală, biserică și alte acțiuni) în privința valorii culturii populare tradiționale locale, fără pretenția de a revitaliza diferite obiceiuri și practici depășite oricum în lumea actuală rurală. Însă, anumite rămășițe ale obiceiurilor tradiționale, acum golite de conținutul ritual de altădată mai sunt consumate sporadic în unele zone izolate sau doar spectacular, ca divertisment.

Desigur că *valoarea unei monografii* este dată: în primul rând, de *pregătirea autorului ei*; apoi, de *măsura în care acesta cunoaște programul de cercetare și elaborare a lucrărilor de sinteză, de interes național* (cărora să le ofere noi surse de informare; de *abordarea sistematică a diferitelor compartimente ale vieții rurale*; de *consistența materialului* obținut din diverse izvoare, precum și de *modalitatea de prezentare a acestuia*, surprinzându-l evolutiv, eventual și iconografic. *Aparatul științific* (note, bibliografie și sistemul de indici care, ordonând materialul după alte criterii, facilitează consultarea acestor lucrări) sporește valoarea monografiilor, făcând din acestea, cu adevărat, surse indispensabile cercetării lingvistice, dar și din alte domenii.

1. Pentru tema în discuție, ne interesează acele monografii consistente în care sunt prezentate amănunțit graiurile locale sau zonale, sistemul de denotație toponimică și antroponimică, anumite terminologii legate de ocupații, de practicarea cultului religios, de arhitectura așezărilor și

de alte aspecte ale vieții sătești. Prin urmare, vor fi apreciate din perspectivă lingvistică, acele lucrări care pot oferi material lexical inedit care să ne conducă spre stabilirea etimologiilor cuvintelor, spre cunoașterea evoluției istorice a acestora prin atestări spațiale și temporale ale unor forme intermediare, arhaice, curente altădată, rezultate din modificările fonetice, morfologice și semantice pe care ele le-au suferit de-a lungul timpului. Aici s-ar înscrie și producțiile folclorice (descânțece, jocuri de copii) sau anumite practici rituale, prezentate atât în cadrul monografiilor cât și în diverse antologii de folclor.

2. Dar, care sunt lucrările lingvistice de sinteză, de interes național, care folosesc materialul documentar oferit de monografii?

2.1. *Tratatul de Istorie a limbii române*;

2.2. *Tratatul de Dialectologie română*;

2.3. *Atlasele lingvistice regionale* [de exemplu: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, vol. I-IV, București, Ed. Academiei Române, 1967-1997];

2.4. *Dicționarul onomastic românesc* (ex.: Iordan, I., *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983);

2.5. Tezaurul toponimic al României (în lucru; ex. *Dicționarul toponimic al Banatului*, vol. I-IV, Timișoara 1984-1986);

2.6. Dicționare speciale, pe domenii;

2.7. Dicționarul tezaur al limbii române (în care cuvintele sunt tratate monografic): *Dicționarul Academiei* (DA) volumele: A–B, C, D–De, F–I, J–Lojniță (1906-1949), *Dicționarul limbii române* (DLR) serie nouă, literele M – V (1951-2002).

2.7.1. Având în vedere importanța realizării acestui ultim dicționar (obiectiv pentru care fusese și creată Academia Română și la care s-a lucrat cca. 100 de ani, ne vom opri, în cele ce urmează, asupra cadrului în care acesta s-a realizat și asupra surselor de documentare. Dacă primul, A–B a fost lucrat individual, de către Sextil Pușcariu, încă din 1906, din însărcinarea Academiei Române, începând cu volumul II: C, acesta apare sub auspiciile aceluiși for științific (Academia Română), dar realizat în cadrul Muzeului Limbii Române (de pe lângă Universitatea din Cluj), primul institut de cercetare filologică din România, înființat de S. Pușcariu imediat după Marea Unire din 1918, pentru a crea un cadru științific adecvat elaborării acestei lucrări fundamentale ale românilor.

Vorbind despre menirea muzeului său, în statutul acestuia (*Muzeul Limbii Române*, în „Dacoromania”, I, 1920, p. 5), Sextil Pușcariu prevedea: la Art. 2 a) strângerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români; b) Pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești; c) Deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii române; Art. 3 a)

Publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale pe baza adunării materialului de pe teren sau din alte surse, pe fișe. Printre altele și-a mai propus „să stabilească tipul monografiei unei comune, în ce privește partea lingvistică, spre a da amatorilor și diletanților un model de imitat și spre a-i îndemna la lucru” [Idem]. După 1945, lucrările la dicționarul tezaur al limbii române, (precum și la alte dicționare) au fost continuate în institutele de lingvistică din București, Cluj și Iași din cadrul Academiei Române, publicându-se în continuare volumele M – Z din *Dicționarul limbii române* (DLR) serie nouă.

3. În ce privește *bibliografia Dicționarului limbii române* [DA și DLR serie nouă, Tom VI, București 1951, 1965] menționăm monografiile, culegerile și antologiile de folclor ce vizează zona Maramureșului: Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925; Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1908; Al. Țiplea, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1906; I. Bârlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, București, 1924; Idem, *Cântece poporane din Maramureș*, București, 1924; Idem, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909 etc. Alte monografii zonale și locale: I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*, București, 1930; I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oltului*, București, 1907; Frâncu-Candrea, *Românii din Munții Apuseni*, București, 1888; T. Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, București, 1923; V. Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1895, etc. Din multitudinea monografiilor tematice din zona culturii populare le-am aminti pe cele ale lui Simion Florea Marian: *Nunta la români*, București, 1890; *Înmormântarea*, București, 1893; *Sărbătorile la români*, I-III, București, 1898-1901, etc.; ale lui Tudor Pamfile: *Industria casnică*, București, 1910; *Boli și leacuri*, București, 1911, etc.; ale lui Rădulescu-Codin: *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922, etc. Aceștia le-am adăuga antologiile de folclor: *Balade populare românești*, I-III, București, 1964; *Folclor din Transilvania*, I, II, București, 1960, etc.; precum și revistele de etnografie, folclor și lingvistică: „Anuarul Arhivei de folclor”, al lui Mușlea, „Ion Creangă”, „Izvorașul”, „Arhiva Someșeană”, „Șezătoarea”, „Comoara satelor”, „Grai și suflet”, „Graiul nostru”, etc. Terminologiile populare cuprinse în diverse capitole ale monografiilor sau tratate în lucrări separate constituie și ele o sursă documentară importantă în elaborarea lucrărilor lexicografice: V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și plutăritului*, Iași, 1957; Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română*, 1925; I. A. Candrea, *Folclorul medical român comparat*, București, 1944, etc.

4. Cunoscând această bibliografie a *Dicționarului limbii române* (DLR), precum și lucrările-sinteză de lingvistică și nu numai, de interes național, aflate în lucru și pe care le menționasem, în parte, mai sus, am încercat în lucrările noastre [*Dragomirești, străveche vatră maramureșeană*, Cluj-Napoca, 1998; *Dragomirești: cântarea morților*, Cluj-Napoca, 2001 etc., să oferim cercetării lingvistice cât mai mult material lexicografic: terminologii

pe parcursul lucrărilor, indici de cuvinte dialectale cu circulație mai largă, glosare de cuvinte locale (ne mai atestate în lucrările lexicografice). În condițiile în care terminologiile sunt tratate în capitole diferite, legate de viața tradițională, s-ar fi impus și un indice de cuvinte folosite pe parcursul lucrării, cu trimiteri la pagini, indice pe care l-am eliminat din motive de spațiu tipografic. De asemenea, prin prezentarea fenomenelor fonetice și gramaticale din graiul local, am oferit unele arhaisme ce păstrează forme intermediare în evoluția limbii române. Am exemplificat atestarea în grai a unor substantive terminate în -ariu, -oriu (ca în latină): păcurari, brăcinari, băutori, etc.; a formei arhaice *sîmt* (pers. III, pl, a verbului *a fi*, indicativ prezent, ca în latină) sau păstrarea aspectului verbal (din slavă): a linge – a prelinge, a minți – a mințai, a coborî – a oborî, a spune – a sprespune („nu să presupue”).

Prin urmare, din perspectivă lingvistică, noi credem că am oferit cercetării lingvistice un material lexicografic bogat, ilustrat și în exemple, după cum și cu particularitățile locale de forme fonetice, gramaticale și de semantică.

Din perspectiva prezentării vieții tradiționale, credem că am surprins unele rămășițe ale unei vieți tradiționale bogată altădată, încercând și abordarea fenomenelor în evoluție. Dar, reluând cercetările după 30 de ani, constatăm că practicarea spontană a obiceiurilor de altădată se apropie de limita 0, comunitățile sătești reazăzându-se pe alte coordonate, mai practice, mai economice, mai eficiente, membrii comunităților rurale actuale având alt nivel de cultură prin generalizarea învățământului de zece clase, prin pătrunderea mass-mediei și în mediul sătesc, prin contactul cu alte populații în migrările sezoniere, la început, în alte regiuni ale țării, apoi peste hotare (Franța, Italia, Spania, Belgia, Anglia etc.).

Astfel, noii săteni sunt rezultatul transformării lor din creatori în consumatori de cultură populară prin spectacole cu caracter de divertisment.

Așa, monografiile locale sau zonale care sunt considerate lucrări de interes local, prin fondul documentar pe care îl înmagazinează scripturistic, devin surse de interes național, ele constituind adevărate izvoare pentru lucrările fundamentale ale poporului nostru care surprind specificitatea națională a etniei noastre sau a unei zone.

Decembrie, 2004

DESPRE LECȚIA INEGALABILĂ A TERENULUI (FILE DINTR-UN JURNAL CONTEMPORAN DE TEREN)

conf. dr. Narcisa ȘTIUCĂ
Catedra de Etnologie și Folclor
Universitatea din București

30 decembrie, zi în pragul unui nou an, 2004, în comuna Bârsănești din județul Bacău. Ger aprig sub cerul senin-sticlă. Zi plină pentru echipa de cercetare: luări de contact după îndelungi așteptări și discuții trenante, repartizarea echipelor în josul și în susul satului, interviuri cu bătrânii, fotografii, întâlniri ratate, refuzuri, promisiuni, invitații...

Deodată, un zvon se răspândește cu iuteală în tot Bârsăneștiul: „La prânz vine *Capra* de la Albele! La prânz vine *Capra* de la Albele!”. Ne regroupăm, ne reconsiderăm prioritățile, ne răsturnăm întregul program, căci nu trebuie să ratăm momentul! De altfel, cu mult înainte de a pleca din București, chiar în perioada de pregătire a cercetării, colegii de la Centrul Județean al Creației Populare și de la Direcția Patrimoniu, ne-au recomandat satul Albele pentru a face o cercetare exclusiv acolo: „E mai izolat, cuibărit așa, pe niște văi. Au niște măști formidabile, măști zoomorfe, vechi! Aveți ce vedea!”. Prejudecată sau deformare profesională, ideea de a face cercetare într-o localitate mai îndepărtată de arterele de comunicație m-a tentat foarte mult, deși de multe ori am fost dezamăgită de acest reper. Cu toate acestea, ne-am așezat „cartierul general” în Bârsănești așteptând și noi, cu sufletul la gură, ca toți sătenii, sosirea *Caprei* de la Albele.

Nu mai văzusem de mult atâta nerăbdare solidară: oamenii ieșeau din când în când la porți să tragă cu urechea „dacă nu s-aud cumva dobele”, femeile zoreau cu treburile ca să fie gata „pe când o sosi alaiul”, copiii uitaseră chiar și de datul cu sania și de bătaia cu bulgări de zăpadă și se strânseseră în capătul uliței din cătunul Glodosu de unde, cu mâna streășină la ochi, scrutau valea din care trebuia să urce *Capra* dinspre Albele.

Tensiune crescândă: *Capra* întârzie un ceas, două, trei. De ce nu mai apar? Într-un târziu, zările vibrează de sunetul aproape nepământean al dobelor, de larma grea a tălăngilor, cerul parcă se lasă spintecat de pocnetele harapnicelor și, într-o dezordine desăvârșită, apar *mascații!*... „Contrar tuturor teoriilor!” – mi-am spus, uitând din nou că lumea

carnavalului este o lume pe dos în care nici o convenție, nici o regulă și mai ales nici o ierarhie nu sunt valabile.

Câțiva *moși* rufoși și libidinoși ne împresoară: scot sunete mormăite, fac gesturi obscene, își exhibează poftetele... Fetele și femeile adunate din sat râd ascuns pe sub colțul broboadei, îi împing cu dosul mâinii, scârbite și curioase totodată. Studentele se retrag pe sub streșinile gardurilor amintindu-și dintr-o dată ce au pățit cu câteva luni în urmă, la „cucii” din Brănești-Ilfov.

Surpriza este mai mare decât credeam. Un *moș* nebun, cu picioarele ca niște paranteze, cu o pălărie tuflită și un nas imens, roșu, vine-ață spre mine: „Bum-bum! Cioc-cioc!” Îmi explică intențiile erotice lovind de cârja în care se sprijină ciocanul de lemn scos de sub haina ponosită. Intru în jocul lui: „Ai matale curajul ăsta? Hai, ce mai stai?!”. O clipă de descumpănire: *moșul* vine mai aproape și de sub masca de cârpă înflorată mă cercetează de aproape cu niște ochi sfredelitori. Oftează. Își freacă arătătorul de degetul mare arătând că „n-are bani pentru o fată de București”... Mă confundase cu cineva din sat? Puțin probabil. Insist: „Păi ce faci? Cum rămâne cu bum-bum! Cioc-cioc? Așa te lauzi? Ia, hai să-ți fac o poză s-o trimit la baba matale!” Își împreunează mâinile să nu fac asta: „o să fie cuminte și liniștit!” Se gârbovește din nou, sprijinit în cârjă și pornește cu pași șovăielnici spre locul indicat de mine pentru poză. Se întoarce. Își potrivește pălăria și nasul, apoi, când aparatul e gata, își saltă pulpanele hainei arătând din nou ciocanul de lemn!... O rupe la fugă pierzându-se în mulțimea de *moși* zănatici, de *domnișoare* fandosite și decoltate ce se lasă fără jenă pipăite, provocându-i, la rândul lor.

Flash-urile aparatelor de fotografiat lucrează neconținut, la fel și carnetele de notițe. „Ce-or scrie acum? Acum s-au găsit?!” (mă întreb, ca o profesoară pisăloagă ce sunt...) Îmi întorc privirile spre vale și am înaintea mea o imagine copleșitoare: ca de pe alt tărâm, pe ulița orbitor luminată de soare, urcă pâlcuri de *mascați*.

Capete înalte de cerbi sau de capre sălbatice zvâcnesc deasupra cojoacelor întoarse pe dos. Unele au în coarne ciucuri mari roșii, aninați „să nu se deoache”, alții și le-au împodobit cu beteală și flori artificiale sau chiar cu pene de curcan. Se ivesc apoi măști uriașe din blană sură de oaie care dau cu totul alte proporții întregului: parcă ar fi niște gheme hidoase sau niște ființe stranii, doar cu cap – din care nu se disting trăsăturile feței – și picioare. „Aha! Asta-i ca-n cărți!” – îmi spun în sine-mi, bucuroasă că mi-am verificat informațiile teoretice și că am dezlegat sensul entuziasmului arătat de colegii băcăuani.

Lumea îi privește curioasă cum se tăvălesc prin zăpada deja maculată a drumului, cum se cațără pe garduri, cum se înghiontesc și se provoacă unii pe alții la luptă. Ici-colo, un copil speriat scoate un țipăt ascuțit sau plânge „cerându-se acasă”. Nu sunt agresivi atâta cât m-aș fi așteptat, ci

mai mult se plimbă mimând furia pentru a putea să-și zornăie salbele de tălângi și clopote cu care s-au încins peste tot corpul.

„Mai vin, mai vin! Uite-i!” – strigă puștii de lângă mine – „Ăștia sunt!”. Într-adevăr, pe aceștia îi așteptam și eu, neîncrezătoare, ca orice cercetător, în etichetele puse de alții. O manifestare atât de libertină cum este carnavalul nu putea să rămână doar la formele de expresie tradiționale: măști zoomorfe, travesti-uri anacronice, alegorii previzibile. Oricât de „cuibărit” este satul Albele, este totuși în România și trăiește tot în secolul XXI! De aceea, și-au făcut mult mai târziu apariția, într-un cortegiu pestriț, cumpănindu-și pașii, dozându-și pornirile, adâncind fiorul de așteptare al privitorilor... Contrastul dintre înfățișarea lor și solemnitatea cu care pășesc este studiat: privesc în jur și sunt satisfăcuți de murmurul admirativ. Sunt măști cumpărate din Occident, unde azi muncesc mii de români, sau din „magazinele de surprize”.

Revăd figuri grotești întâlnite de-a lungul anilor Fărșangul din Banatul Montan, la „cucii” din Brănești, în alaiul „Boului Împănat” de Rusalii din Mănăstirea (Cluj) sau în cel de Anul Nou din satele botoșenene: vampiri și chiar Conte Dracula „în persoană”, Frankenstein, Moartea (cu o mască copiată dintr-un celebru tablou al lui van Gogh), clovni... Impresia pe care o produc asupra sătenilor este profundă: îi urmăresc atent, cu emoție, comentează cu voce scăzută. E clar că le plac. E clar că aceste apariții insolite sunt cele pe care le așteptau: ceva nou, terifiant și fascinant, în fiecare an altceva, acesta este carnavalul!

Consemnăm și fotografiem. Cineva de lângă mine mă întrebă pe un ton admirativ, poate puțin contrariat de scăderea entuziasmului meu: „Ați mai văzut dumneavoastră, doamnă, așa măști? Vă place pe la noi?”. Dau din cap afirmativ. Ca pretutindeni unde am umblat, și în Bârsănești, oamenii cred că numai ei au asemenea obiceiuri și fac din așezarea lor un centru al universului.

Mascații se învârt prin răspântie ca la paradă să poată fi admirați, „să facă impresie”. *Urâții* aleargă ca scoși din minți, zornăindu-și tălângile. *Moșii* se târăsc de la o poartă la alta cu mersul lor decrepit, debitând obscenități. *Domnișoarele* își leagă șoldurile lasciv, se privesc în oglinzi de buzunar și își retușează fardul.

Tobele continuă să sune din ce în ce mai aproape. Deodată, toți mascații încremenesc parcă într-un tablou de Breughel: „Vine Capra! Acuma, uitați-o! Vine, vine!”. Toate privirile se îndreaptă spre capătul uliței. Aproape că aud râsulflarea oamenilor

precipitată, emoționată.

Într-un vârtej amețitor de culori, *Capra* urcă nebună coasta înspre Glodosu. Se agită și se frânge când pe-o parte, când pe alta. Clămpăne amenințător spre copiii de pe margini. Saltă și se răsucesce, face piruete descriind spirale care smulg strigăte de admirație. În urma ei un grup de copilandri îmbrăcați în alb, împodobiți cu panglici multicolore și batiste brodate, cu chipie roșii ornate cu oglinzi și crengi verzi: *frumoșii, irozii* cum le mai spun localnicii.

Alaiul se oprește în fața barului lui Costel Geamănu. Va face un joc! Muzicanții cântă o sârbă al cărei ritm se întetește din ce în ce mai mult, apoi o bătută. Privirile îmi sunt atrase de jocul sacadat, plin de artificii, al *Caprei*, aproape că nici nu observ stângăcia *frumoșilor*, dar oricum nu contează: spectacolul este de-a dreptul magnetizant...

Capra joacă până la epuizare, îmbătată de melodiile tot mai alerte. Cade în genunchi, apoi își lasă capul în zăpada amestecată cu fâșii de hârtie colorată și strămături de lână. „A murit! Uite, mamă, a murit *Capra*!” – scâncește un copil trăgând nerăbdător de poalele mamei.

Ritmul se alină. Încetul cu încetul, celelalte instrumente tac, lăsând doar fluierul să îngâne o doină sfâșietoare: „jelirea *Caprei*”. *Frumoșii* se retrag făcând loc *moșilor* care încearcă să învieze *Capra*, apoi, văzând că nu reușesc, o prohodesc. Rupând cercul, *moșul* „meu” se apropie de *Capra*, o pipăie, o apucă de coarne și o smucește: nimic! Scoate ciocanul de sub haina ponosită și o lovește în creștet: miracol! *Capra* a înviat! *Urâții* și *mascații*, *moșii* și *irozii* se prind într-o horă arătându-și bucuria. Laolaltă cu ei se prind și câțiva privitori, chiuind și săltând în ritmul muzicii.

Pentru câteva clipe, imaginile mi se suprapun în minte: mă aflu într-un sat de câmpie, sub soarele torid al zilelor de Rusalii, la Căluș. *Moșul* devine *mut*, personajul hilar și amenințător, înarmat cu o sabie roșie, de care se tem toți călușarii. Când unul dintre ei cade sfârșit de efortul dansului, *mutul* îl descântă, se apleacă la urechea lui și-i bolborosește cuvinte tainice, apoi îl lovește năpraznic cu sabia: călușarul se ridică, trezit parcă din somnul morții și se pune pe jucat, iar ceilalți iau lumea de pe margine la hora dătătoare de putere și sănătate...

Când alaiul se oprește din joc și pornește în aceeași ordine – cei mai importanți, *ceata Caprei* și muzicanții, la urmă –, revenim parcă la realitate. A fost un moment de reverie, o incursiune într-o altă lume: lumea convenției dramatice, lumea carnavalului.

Orice s-ar spune, nimic nu egalează experiența trăită pe viu, atunci când totul se desfășoară sub ochii noștri. Sugestiile și impresiile pe care faptul întâmplat ni le oferă vin să confirme sau să infirme teoriile interpretative din cărți. Dacă nu aș fi văzut, dacă nu aș fi participat la jocul cu măști al tinerilor din Albele, n-aș fi descifrat atâtea sensuri și rosturi ale vitalității obiceiurilor de Anul Nou. Poate că n-aș fi crezut că *moșii* întruchipează „manifestarea potenței neamului” (așa cum afirmă Otilia Hedeșan în excelenta sa lucrare, „Lecții despre calendar”), poate că n-aș fi socotit că *urâții* mai pot stârni amintirea demonilor ancestrali și, în nici un caz, că *jocul Caprei* mai are încă și alte valențe decât cele ludice...

Da, într-adevăr, *lecția terenului* este inepuizabilă, inegalabilă, chiar și pentru „folcloriștii încercați”!

SCRIITORI ȘI SAVANȚI MAGHIARI DESPRE ETNIILE DIN MARAMUREȘ (II)

Dr. Mihai DĂNCUȘ
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției

În volumul precedent al anuarului¹ muzeului sighetean am publicat o primă parte din capitolul al II-lea din lucrarea monografică coordonată de Szilagyí István intitulată „Descrierea județului Maramureș”². Capitolul intitulat „Prezentarea etnografică a județului” se regăsește în partea a II-a a „monografiei”, pusă sub genericul *Relații sociale* și cuprinde descrierea grupurilor etnice care trăiau la acea vreme în Maramureș, prin acesta înțelegând ca teritoriu „Țara Maramureșului”, respectiv fostul voievodat și mai târziu comitat Maramureș (adică părțile din stânga Tisei, astăzi în teritoriul României și cele din dreapta Tisei - circa două treimi – care astăzi se află în teritoriul Ucrainei).

Dacă în volumul precedent am publicat descrierile făcute pentru *românii, evreii și germanii* care trăiau în Maramureș, redăm în continuare în traducere din limba maghiară în limba română descrierile făcute pentru grupurile etnice de *maghiari* și *slavi* care în lucrare apar sub denumirea de *ruși*. Spuneam în partea introductivă la lucrarea precedentă că „Textele despre *români* și despre „*ruși*” *ruteni* nu sunt semnate de către autori”, propunând ca autor pe Szilagyí István, dar lăsând supoziția că autorul poate fi Várody Gábor, fapt pe care-l accentuăm acum deoarece am observat în textul original că autorii semnează fiecare sub textul redactat.

Textele despre „ruși” și despre „români” care se succed nu sunt semnate de nimeni, dar în continuare sub textul despre „germani” care le urmează pe cele două (despre români și despre ruși) semnează Várody Gábor³. De aici aproape certitudinea că și descrierile făcute pentru români și pentru ruteni sunt făcute de Várody Gábor. La această supoziție concură și faptul că nu rareori apar trimiteri comparative la o descriere sau alta și desigur există și o unitate în structura elaborării descrierilor și chiar o unitate stilistică.

Chiar dacă descrierile celor cinci grupuri etnice⁴ care formau populația Maramureșului la 1856 erau făcute de autori diferiți, totuși se

1 *** , *Acta musei maramorosiensis*, II, Sighetul Marmăției, 2004, p. 17-35.

2 *** , *MÁRAMAROS VÁRMEGYE – EGYETEMES LEIRÁSA*, szerkeszte Szilagyí István, Budapest, 1876.

3 *Op. cit.*, p. 284-297.

4 Pentru români și slavi descrierea o face probabil Várody Gábor (Szilagyí István), pe maghiari îi descrie Viski K. Bálint, pe germani Várody Gábor, iar pe evrei Sichermann Mór.

constată dorința de a fi cât mai exacti în demersul științific, de a surprinde trăsăturile ce caracterizează aceste etnii în toată golicimea lor.

Constatăm, totuși, că, cu toată strădania de imparțialitate, dorința autorului de a așeza pe o scară valorică superioară populația de origine maghiară în raport cu ceilalți: români, slavi, germani, evrei: „În Maramureș maghiarii au fost tot timpul purtătorii și gestionarii unei culturi nobile și una dintre cele mai interesante teme ar fi să se urmărească pe ce cale și în ce mod elementul maghiar, intrând în contact cu elementul slav și român a manifestat o superioritate spirituală, care a influențat în bine toată zona.”⁵

Autorul referindu-se la populația maghiară din Maramureș o împarte în două categorii: a) „Acea parte dintre maghiari care reprezintă „inteligența” și care este formată din funcționari etc. veniți din alte zone, mai demult sau mai recent, prin căsătorie sau slujbe oficiale și b) ... populația maghiară cu rădăcini vechi ... de agricultori”⁶ așa cum reiese și din diploma din 26 aprilie 1329 dată de Carol, regele Ungariei cu referire la coloniștii sași (germani) și unguri din Hust, Visk, Teceu și Câmpulung care surprinde și ideea de cultivare a pământului într-un fel sau altul.

Autorul articolului, Viski K. Bálint, când se referă la maghiarii din Maramureș o spune foarte clar: „... excluzând orașele, în comunitățile din zonă sunt puțini maghiari”. Iar când se referă la „orașe” acestea sunt: Visk, Teceu, Câmpulung, Hust și Sighet, care așa cum am văzut din diplome⁷, populația lor în sec. al XIV-lea (1329) era formată din germani și maghiari „quod nos considerantes fidelitates hospitum nostrorum, fidelium de Maramorusio, Saxonum et Hungarorum, videlicet de villis Visk, Huszth, Técs et de Hossumezö”, adică ..., „că noi (Regele n.n.) luând în considerare fidelitatea oaspeților noștri, fideli din Maramureș, Saxoni și Unguri, desigur din cetățile Visk, Hust, Teceu și din Câmpulung...”. Am dat acest citat pentru a înțelege că în general „coloniștii” sau „oaspeții” regali erau de diferite etnii – în Maramureș erau „sașii” de origine germanică și maghiarii la care începând în sec. al XVIII-lea și continuând în sec. al XIX-lea li s-au adăugat „șvabii” și „țipțerii”, dar și talieni, polonezi, slovaci, ruteni, evrei etc. Așa cum vom vedea chiar autorii articolelor despre etniile din Maramureș, constată o maghiarizare și în special a semințiilor germanice (sași, șvabi și țipțeri), dar și a polonezilor, slovacilor, italienilor, astfel „... acolo unde locuiau maghiari în număr mare, alte naționalități s-au contopit cu ei”⁸ adică s-au maghiarizat.

5 ***, *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, ..., p. 262 unde pentru aceasta îl citează pe Wentzel Gustav.

6 Idem, *op. cit.*, p. 262; vezi și Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 8 și urm.

7 Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 8 și urm.

8 ***, *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, p. 262

Referitor la populația de origine germanică, autorul descrierii Viski K. Bálint, încă din preambulul articolului citându-l pe Wenzel Gustav constată: „După ce populația orașelor maramureșene, inițial, în parte germană (sașă) s-a maghiarizat total, abia în vremurile mai noi s-au stabilit aici din nou locuitori de origine germană...”⁹

Deoarece vorbim despre grupul etnic german trebuie să constatăm o anume discriminare din partea autorilor care-i rezervă doar o pagină în cadrul monografiei¹⁰. Referirile cuprind câteva date istorice privind „colonizarea nouă a germanilor (șvabilor) în Ungaria (care) a avut loc în timpul Mariei Tereza, în 1763 ... În Maramureș, colonizarea germanilor s-a făcut la Sighet, Câmpulung și Hust ... La aceștia se adaugă și acei lucrători ai Vistieriei care au fost colonizați mai târziu la Mocra Germană, Vișeu de Sus, Baia Borșa și în alte locuri...” (adică țipțerii).

Atunci când îi caracterizează, Várody Gábor, le dedică o singură frază: „Germanii, în general sunt oameni muncitori, harnici și se bucură de o anumită bunăstare. În ce le privește sentimentele, sunt buni maghiari și până acum, în mare parte, s-au contopit cu elementul maghiar. Apartenența religioasă a germanilor este, aproape exclusiv la biserica romano-catolică”.¹¹

Pentru cercetătorul de astăzi este oarecum surprinzătoare poziția avută de Várody Gábor față de acest grup etnic vechi ca și cel maghiar în Maramureș, aproximativ cu aceeași istorie în acest context și care este expedit într-o singură pagină în raport cu maghiarii și românii cărora le dedică câte zece pagini tipărite, rutenilor șapte și evreilor cinci pagini. Explicația, considerăm noi, că este maghiarizarea acestui grup etnic și odată cu aceasta pierderea identității lor culturale și chiar naționale. O cercetare întreprinsă de noi pe comunitatea de „țipțeri” de la Vișeu de Sus în toamna anilor 2002-2004 ne-a dus la această concluzie. Atunci când i-am abordat în a ne relata obiceiurile specifice (în special cele din ciclul familiei) de fiecare dată făceau trimitere la specificul grupului etnic maghiar din localitate cu care conviețuiau de circa 150 de ani, având și aceeași religie (romano-catolică). De altfel, germanii din nord-vestul României (majoritatea făcând parte din grupul de „șvabi”) s-au maghiarizat în așa măsură că greu îi poți identifica. În zilele noastre se redescoperă și încep să-și reînvețe limba și să-

9 *** , *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, p. 262 și urm: orașele maramureșene erau Hust, Visk, Teceu, Câmpulung și Sighet. Cântecul popular atât de drag maramureșenilor „Câtu-i Maramureșu / Nu-i oraș ca Sighetu” la aceste orașe se referă. Spunem aceasta pentru a evita confuziile frecvente care se fac de când Maramureșul a fost arondat regiunii Baia Mare (1950) și mai târziu județului administrativ Maramureș cu reședința la Baia Mare (1968).

10 Idem, *op. cit.*, p. 297: „61 A németek”.

11 *Ibidem*, p. 297 (în original) – Vezi și traducerea în Acta Musei Maramorosiensis II, 2004, p. 34-35.

și descopere tradițiile.

Articolul despre evrei¹² este destul de amplu, autorul Sichermann Mór acordându-le circa cinci pagini tipărite. O introducere densă face o succintă prezentare din perspectiva istoriei privind venirea și stabilirea evreilor în Maramureș dând și câteva date statistice foarte importante: „la recensământul din 1804-1805 erau 2488 de bărbați și 682 de soții, copiii de sex feminin nefiind numărați” ... etc. Majoritatea evreilor din Maramureș au venit din Galiția și s-au stabilit în satele de pe Valea Tisei, Valea Vișeuului și Valea Tarasului¹³.

Foarte interesantă și pertinentă este descrierea îmbrăcăminții, adică a portului evreilor din zonă. Credem că este singurul text care cu multe amănunte și spirit de observație obiectiv face o asemenea prezentare: „... evreii din Maramureș și-au păstrat îmbrăcămintea și obiceiurile orientale ... caftanul lung cu sforile ce atârnă..., de sărbători poartă caftan de mătase (plundra) și o șapcă (pălărie) din mătase cu blană la margini (strâmbi). Vara poartă pantaloni până la genunchi și ciorapi ce urcă până la genunchi, peste care poartă papuci. Părul îl poartă tuns scurt, mai ales bărbierit, ca și turcii și doar lângă urechi lasă două smocuri lungi”. În privința îmbrăcăminții femeilor autorul constată că acestea au adoptat „cea mai nouă modă europeană ... de sărbători poartă haine de mătase și-și pun bijuterii, de regulă mărele orientale”.¹⁴

Descrierea se referă și la spiritul comercial și întreprinzător al evreilor. Nu uită să ne vorbească și despre rabini, despre sistemul de învățământ al copiilor, despre casele specifice evreilor din comunitățile rurale cu încăperi speciale „la drum” pentru „bold”, „cârciumă”, „măcelărie”. Accente speciale cu date de mare valoare istorică și etnologică pentru viața comunităților evreiești locale se referă la religie, la severitatea și exigența deosebită în ținerea sărbătorilor religioase, la obiceiurile specifice „circumciziei” care se făcea „a opta zi după naștere”, obiceiurile de nunți și cele de înmormântare. Articolul se încheie cu enumerarea publicațiilor care erau multe și importante la anul 1874, având tipografie proprie care pe lângă o multitudine de cărți tipărea și săptămânalul „Hatór” (Porumbelul) care apărea sub redacția lui Günzler Abraham¹⁵.

Ne referim în continuare la descrierile făcute comunităților de maghiari, „ruși” (ruteni) și români. Nu putem să tratăm grupat cele trei etnii

12 ***, *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, p. 298-302; vezi și traducerea integrală publicată și comentată de Mihai Dăncuș în *Acta Musei Maramorosiensis*, II, 2004, Sighetul Marmației, p. 30-34.

13 ***, *Idem*, p. 298

14 *Ibidem*, p. 299.

15 *Ibidem*, p. 300-302; vezi și traducerea integrală a textului și comentariul nostru în *Acta Musei Maramorosiensis*, II, p. 32-34.

care conviețuiesc în zonă deoarece chiar dacă au o istorie diferită, în acest spațiu central european, perioada de timp lungă petrecută împreună a făcut să se influențeze reciproc și în multe privințe au caracteristici comune. Când spunem acestea ne referim în special la *obiceiurile de peste an* și desigur la *riturile de trecere* sau obiceiurile ciclului familiei (naștere, căsătorie, moarte), dar și la ocupațiile de bază și cele secundare.

Remarcabil și cu mult talent sunt descriși oamenii care formează diversele grupuri. Autorii se opresc în special la români și slavi. Cităm pentru frumusețea descrierii: „Românii din Maramureș sunt, în general, de statură normală. Bărbații sunt musculoși și antrenați; ieșind în evidență cei ce locuiesc în zonele muntoase ale județului și care se ocupă cu păstoritul, care, fără excepție, sunt înalți și cu statură puternică ... au ... nasul îndrăzneț, ochii negri scânteietori, care sunt dovezile originii lor romane ... femeile lor au fața plăcută și statura frumoasă; cele care trăiesc la munte sunt sprintene, proaspete. Ici, colo se poate găsi printre ei câte o frumusețe așa de perfectă, încât ar putea servi ca model pentru pictori sau sculptori”¹⁶.

Referindu-se la firea românilor autorul constată că este „supărăcios și răzbunător” ... „dar și iubitor și tandru cu ai săi. În muncă este rezistent și neobosit”¹⁷. Ca o racilă care a dus la „sărăcia lor” este faptul că românii maramureșeni sunt înclinați spre băutura căutându-și prilejuri pentru aceasta. Este o constatare dureroasă, dar preluată dint-o realitate a timpului. Desigur nu se poate generaliza așa cum o face autorul. În descrierea portului autorul distinge simplitatea și eleganța acestuia, dar și diversitatea pe care o găsim în subzonele Maramureșului, desigur subliniind elementele ce dau o notă comună: „guba”, „cămașa scurtă”, „cojocul din piele”, „clopul”, „chimirul sau cureaua lată”, „sumanul” pentru femei, „mărgelele de corali” etc.

Interesante și destul de amănunțite sunt și informațiile despre locuință și restul componentelor gospodăriei (șura, grajdul etc.).

Describe casa și interiorul, mobilierul (patul lavițele, lăzile, dulăpioarele), vatra mare. Decorația casei cuprinde frizele de icoane sfinte, oglinda, zecile de ulcele, ulcioare și farfurii de ceramică ce împodobesc pereții și desigur ruda cu covoare, perne colorate ș.a. așa cum s-a păstrat până în zilele noastre.

Date foarte importante despre „relațiile economice” în care sunt surprinse ocupațiile de bază: agricultura, păstoritul, dar și plutăritul (care astăzi a dispărut). Se prezintă un portofoliu de produse cu producția medie pe persoană pentru: porumb, grâu, fân, legume, consumurile proprii și veniturile din vânzare.

16 ***, *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, p.284 și Acta Musei Maramoresiensis cu traducere integrală și comentarii p. 20-21

17 Idem, p. 21

Capitolul despre **religiozitatea** românilor din Maramureș este unul din cele mai elaborate. Încă de la început constată că „Românii maramureșeni sunt fără excepție enoriașii Bisericii greco-catolice și în general se spune despre ei că sunt religioși până la perseverență”¹⁸. Autorul se oprește la sărbătorile religioase, posturile premergătoare marilor sărbători, obiceiurile legate de acestea. Evidențiază ca specifice numai Maramureșului posturile „Precistei” și „Ține zile” (adică atunci când omul se angajează în fața lui Dumnezeu că va ține tot anul anume zile: „miercurea” de exemplu când va posti sau va ajuna pentru anume cauză).

Încă din acea vreme s-a sesizat valoarea și aspectul de unicat al picturi murale al bisericilor de lemn.

Un capitol important care succede pe cel dedicat religiei este capitolul **Superstițiile**. Sunt evocate și descrise personaje „mitologice” ca *Fata Pădurii*, *Vârcolacii*, *Vampirii* (cu un specific local în sensul că ia laptele vacilor și strică animalele), *Stafiile*. Se vorbește în continuare despre *vrăjitoare* și puterea lor excepțională dezvoltând acest capitol cu descrieri amănunțite pe care le regăsim și în varianta în limba română. O referire de final este foarte interesantă și edificatoare: „Postul Precistei este de asemenea un post superstițios pe care femeile *fără sămânță* îl țin în cinstea Fecioarei Maria pentru a avea copii”¹⁹.

Poezia. Muzica. Dansul. – Capitol separat, care pune în evidență specificul românesc constatând chiar de la început: „Românii maramureșeni au propria lor poezie”. Se fac clasificări, se pun în evidență momentele speciale când poezia, muzica și dansul se produc „sincretic”, adică în practica obiceiurilor în general. Este evidențiată „dărlăitura”, adică acel cântec „din gât” fără versuri și care se practică la câmp (la sapă și la fân), în șezători etc. Sunt evidențiate „baladele lui Pintea” și „Fata de împărat” ca specifice. Interesantă și foarte bună este clasificarea dansului: cele „de grup” (feciorești), „de perechi” („învărtita”).

Capitolul privind *obiceiurile populare* surprinde specificul acestora cu comentarii ale autorului care încearcă să dea nota specifică grupului etnic respectiv. Cele de la naștere, căsătorie și moarte au multe elemente comune, cu obiceiurile specifice „slavilor” și chiar comunităților de maghiari. Astfel, vom găsi similitudini în privința „pețitului”, „a logodnei”, iar în structura nunții sunt multe momente importante foarte asemănătoare. Punctăm ca elemente comune pregătirea casei pentru sărbătoarea nunții, despărțirea de părinți, plecarea la biserică, serviciul religios – jurământul, întoarcerea acasă, vizite cu nuntașii la nănași, la mire, răpirea miresei, ritualul găinii, îmbrăcatul ritual al miresei, dezbrăcatul și intrarea într-o nouă stare, cea de femeie căsătorită. Sigur sunt multe elemente de detaliu care

18 ..., ibidem, p. 287; vezi și Acta II/2004, p. 22 și urm.

19 ***, Acta II..., 2004, p. 25-26

individualizează, dau o notă specifică fiecărei etnii.

Sunt descrise mâncărurile, băuturile, dansul sau „jocul miresei” comun și la unguri și la români. La fel sunt descrise și obiceiurile de înmormântare. Priveghiul foarte asemănător, ritualul religios aproape similar la toate trei etniile (rămasul bun de la cei dragi etc.), crucea de înmormântare, pomana mortului. Sunt prezentate și diversele credințe și superstiții în legătură cu cultul morților.

Textul despre maghiarii din Maramureș elaborat de Viski K. Balint cuprinde poate cea mai minuțioasă descriere, chiar mai completă decât toate celelalte. Aceasta, așa cum am spus mai sus, fiind nota subiectivă a autorului care vede în maghiari pe cei care „au fost tot timpul purtătorii și gestionarii unei culturi nobile”.

Referindu-se la modul de viață, autorul constată că este „sănătos și destul de bun”. Mâncarea este bogată în cărnuri, dar și specialități din mălai. Cultivau toate felurile de zarzavaturi, dar și cereale, cartofi etc. Erau amatori de apă minerală și pălincă.

Ocupațiile maghiarilor din zonă sunt creșterea animalelor și agricultura. S-au ocupat cu transportul sării cu căruțele, deci erau cărăuși până când s-a introdus calea ferată.

Sunt descrise muncile agricole pe anotimpuri, dar și ocupațiile speciale ale bărbaților (lemnăritul), iar ale femeilor confecționarea textilelor de casă. Iarna se făceau clăci ca și la români, care se finalizau cu mese copioase. Și șezătorile sunt specifice și la unguri și la români și/sau slavi.

„Casele de locuit ale maghiarilor sunt cochete, curate și cu gust” spune autorul. Se descrie gospodăria cu acareturile, unelte, locuri speciale în cadrul curții, interiorul caselor cu mobilierul specific, ca apoi să descrie portul ungarilor din zonă. Toate aceste date sunt extrem de importante deoarece în majoritatea lor au dispărut sau sunt în curs de a dispărea, altele s-au modificat cu consecințe nu întotdeauna favorabile.

Referirile la dansurile maghiare aduc informații și privind firea lor: „iubesc muzica gălăgioasă, stridentă și ritmată”. Joacă „verbuncul”, dar și „valahul ardelenesc” și „toate tipurile de dansuri germane” ... poporul era mare meșter în dansuri și așa de frumos dansau mai ales „valahul ardelenesc”. Viski K. Balint se oprește și asupra graiului constatând că „este diferit în fiecare localitate...” și dă exemple edificatoare. Noi credem că aceste diferențieri sunt expresia zonelor diferite de unde a venit populația de „oaspeți”, dar și influența autohtonilor asupra graiului.

Maghiarii din zonă erau și ei foarte superstițioși „credeau în superstiții, știu și cred că pot să-l strice pe altul, să transforme laptele în sânge, să citească asupra cuiva ... să cearnă și să facă alte treburile din acestea ciudate”²⁰. Mai constatăm că maghiarii erau plini de umor și de

glume.

Rușii, cum apare în lucrare sunt descriși fizic „cu părul negru, mare și în general creț, sprâncenele dese, lungi și groase, ochii întunecați și nasul subțire, ascuțit și îndoit în sus ... musculoși, fibroși ... sunt blânzi, destul de ageri ... femeile lor sunt simple ... unele de o frumusețe deosebită”²¹.

Sunt caracterizați în continuare ca lipsiți de cultură și destul de primitivi.

Portul seamănă cu al românilor în structură.

Asemănătoare este și locuința ca arhitectură în general, dar și în privința mobilierului cu notă specială că sunt mai simple, mai mici ca dimensiune. În general sunt prezentați ca un grup etnic mai redus, simplu, incult.

Religia lor este cea greco-catolică cu accente de „bigotism și frică superstițioasă”. Țin cu mare strictețe sărbătorile, posturile, interdicțiile. Sunt superstițioși crezând în diferite forțe ale răului.

Obiceiurile rușilor maramureșeni (rutenilor) au fost și ele influențate de ale românilor, dar au și note specifice care le dau identitate. Sunt prin excelență un popor „cu o cultură orală” – nu au scrieri. Sunt visători, dar și veseli. „În ciuda fanteziei puține și a fatalismului cântecele poporului sunt caracterizate de un spirit adânc”²². În finalul descrierii sunt date mai multe zicători care-i definesc și-i caracterizează.

Ne permitem să constatăm că maghiarii ca și germanii veniți ca „oaspeți” și întemeietori ai „orașelor” maramureșene Visk, Hust, Teceu, Câmpulung și Sighet, conviețuind circa 700 de ani cu populația autohtonă, românii, dar și cu diversele seminții slave care s-au aciuat aici cam în aceeași perioadă (și mai târziu) au fost *influențați și au influențat* și ar fi foarte interesantă adâncirea studierii acestui proces de multiculturalitate.

Maghiarii*

1. În Maramureș maghiarii au fost tot timpul purtătorii și gestionarii unei culturi nobile, și una dintre cele mai interesante teme ar fi să se urmărească pe ce cale și în ce mod elemental maghiar, intrând în contact cu elementele slav și român a manifestat o superioritate spirituală, care a influențat în bine toată zona. După ce populația orașelor maramureșene,

21 Ibidem, p. 276

22 ***, *Máramaros Vármegye – Egyetemes Leirása*, p. 282-283

* Trebuie să menționăm și chiar să subliniem faptul că din dorința noastră (M.D.) traducătorul textelor, Victor Vizauer, a respectat până și topica frazei; traducerea făcându-se cuvânt de cuvânt, uneori fraze devenind greoaie și chiar supărătoare. Am recurs la acesta pentru rigoare și pentru a risipi orice încercare de interpretare decât sensul dat de autor.

inițial, în parte germană (sasă) s-a maghiarizat total, abia în vremurile mai noi s-au stabilit aici din nou locuitori de origine germană (tipțeri și șvabi n.n.). Mare parte a proprietarilor germani și locuitorii orașelor, deci reprezentanții inteligenței, de când Maramureșul a devenit important pentru istoria patriei, erau maghiari...”.

Așa scria Wenzel Gustáv despre comitatul Maramureș în 1857 și așa este aceasta și azi.

Maghiarimea din Maramureș este mult mai greu de descris decât oricare altă naționalitate de aici. Acea parte dintre maghiari care reprezintă inteligența, trebuie separată de acea parte care aici alcătuiește populația maghiară cu rădăcini vechi. Și inteligența, cu puține excepții, este din alte zone și cei mai mulți, mai demult sau mai recent, prin căsătorie sau slujbe oficiale au ajuns aici și s-au stabilit. Cu totul altfel stă treaba cu populația maghiară de agricultori.

Este specific că, excluzând orașele, în cadrul comunităților din zonă sunt puțini maghiari; chiar dacă mai demult au fost mai mulți (după cum se poate deduce din nume), toți s-au contopit cu acea rasă, printre care s-au stabilit. Acest lucru se întâmplă și invers în Maramureș; pentru că acolo, unde locuiau maghiari în număr mare, alte naționalități s-au contopit cu ei.

Deci când vorbim despre specificul populației maghiare tot timpul ne gândim la populația din Visk, Teceu, Câmpulung, Hust și Sighet. La aceștia, modul e viață, îmbrăcămintea, locuința, relațiile economice sunt de așa natură încât poartă asupra lor o specificitate pe care cercetătorul vieții populare nu prea o găsește în altă parte.

2. Modul de viață al maghiarimii maramureșene este destul de sănătos și destul de bun. Dacă privește omul la marile festinuri pentru care se așează în mijlocul casei, sau vara în curte vom vedea: cele mai bune mâncăruri. Iarna se gătesc toate felurile de carne și toate tipurile de mâncare din aceasta, fără a neglija marea delicatessă, mămăliga. Populația maghiară (mai ales la Visk) pregătește mălaiul chiar foarte bine, fără coajă și dat cu miere. De obicei, mălaiul se folosește în multe feluri. Pâinea țăranilor este, aproape exclusiv, din acesta; apoi mămăliga, azima cu lapte (la Teceu I se spune “dulcea”), plăcinte și altele de acest fel se pot foarte bine face din el. Mulți susțin că datorită faptului că numeroși maghiari maramureșeni mănâncă pâine din mălai, dinții lor sunt frumoși și albi.

Printre mâncăruri nu pe ultimul loc se află mâncărurile cu lapte. Poporul având multe animale de lapte, foloseasc laptele ca hrană de bază. Pe lângă mâncărurile din și cu lapte care sunt gătite în toată Europa civilizată, poporul are și mâncăruri specifice. La Visk, spre exemplu, o mâncare preferată și răspândită este “borcs”-ul. O pregătesc din iaurt [lapte prins] și făină de mălai și este de natura pep-ului; foarte răspândit este apoi “taris”-ul, care se pregătește prin aruncarea unui pumn de mălai într-o oală cu lapte; renumite sunt și pancovele cu smântână, care, precum arată și

numele, sunt plăcinte groase, coapte și date prin smântână.

Maghiarii din Maramureș cultivau toate felurile și tipurile de zarzavaturi, pe care le foloseau în mâncăruri. Grâul mai puțin, cartofii, varza (este renumită cea din Teceu și Visk), fructele (mere, pere, prune, dar și alune, dovleac, fasole, mazăre, etc.) cresc și se consumă în cantități mari.

Carne de vită cumpără rar, mai ales în zilele de târg sau sărbătoare; însă cu atât mai mult consumă carne de pasăre domestică sau sălbatică, pește gustos, chiar și animale sălbatice; în multe locuri se mănâncă carne de vrabie și de urs.

În timpul mesei, băutura era apa rece, strălucitoare, fie apa minerală. Și în timpul lucrului se bea mai mult cea din urmă, și poate de aceea sunt rare decesele din cauza aprinderii de plămâni sau alte boli de plămâni. Pălinca se bea după muncă și înainte de mâncare și cred că omul muncitor nu poate fi fără ea, și nu poate nici munci/lucra. Cu ocazia nunților și a altor petreceri se foloseau și alte băuturi, ca bere, vin, cafea neagră, ceai, chiar și lichior, iar mâncărurile nu se mai terminau. Deci, populația maghiară de aici totdeauna se hrănea bine, iar când petrecea și mai bine.

3. Ocupațiile maghiarilor din județ sunt foarte diverse. Munca pământului este principală și cea mai generală, dar pe lângă aceasta se practică des și creșterea animalelor și cultivarea pomilor fructiferi. Nu există o gazdă care să nu aibă puțin pământ (chiar și închiriat) și ceva animale de casă. Din acestea face ceva bani și numai pe baza acestora poate revendica denumirea de "gospodar/gazdă". Cum cei mai mulți au animale de tracțiune, mulți se ocupă și cu cărăușia. Până când nu a fost cale ferată sarea era transportată pe căruțe până la depozitele. Maghiarii din Câmpulung, Teceu și Visk, făceau bani din transportul sării, în așa mare măsură, încât din această cauză de multe ori își neglijau gospodăriile. De când s-a restrâns activitatea minelor (de la Coștiui, Ocna Șugatag și Sighet): începe să se pună mai bine pe picioare lucrul pământului, creșterea animalelor și cultivarea pomilor fructiferi, adică o gospodărire mai intensă a pământului; încetează „crâșmăria”, dispar bogatele crâșme și crâșmarii de la marginea drumului. La început populația s-a supărat că a pierdut transportul sării; dar începe să vadă că este mai bine așa cum este.

Specific la populația maghiară de aici este și faptul că mai toți știu cioplească lemnul. Cei mai mulți își produc singuri uneltele din gospodărie. Casele le proiectează și le construiesc ei înșiși, fără meșteri învățați.

Fiecare anotimp are propriile munci specifice. Primăvara aratul și semănatul, curățirea fânețelor, altoirea, plantarea și curățarea pomilor, repararea clădirilor, mai târziu vine prima „sapă”, când toți din casă, mici și mari, se revarsă pe câmp și precum furnicile se grăbesc unul înaintea celuilalt, să sape porumbul. Vara sunt ocupați cu a doua sapă, cu cositul și adunatul fânului și cu alte treburile specifice agriculturii.

Femeile, pe lângă ajutorul pe care îl dau peste tot bărbaților, au și

îndeletniciri proprii. Prelucrarea inului și cânepii era exclusiv sarcina lor. Această muncă se întinde pe tot anul. Primăvara seamănă cânepa, vara crește, toamna o culege, o meliță iarna o torc, o spală cu leșie și o țes.

Toamna le rezervă țăranilor maghiari de aici cele mai grele și mai multe munci. Căratul fânului, culesul, desfăcatul și depozitul porumbului, mănatul bovinelor la "adăpost" pentru iarnă, toate veneau la rând acum. Această "adăpostire" este o modalitate specială pentru îngrășarea animalelor și îngrășarea pământului. Toamna, 4-5 gospodari, adunând toate bovinele, își fac tabără (colibă) la hotar, în special în partea cea mai propice pentru păscut din zonă până atunci interzisă și locuiesc acolo până toamna târziu, pe lângă îngrijitul vitelor ocupându-se și cu vânatoarea și pescuitul. Laptele adunat îl transportă acasă săptămânal și cu această ocazie își aduc diferite produse de-ale gurii. Se întâmplă, ca într-un astfel de adăpost să se termine pâinea. Atunci fierb o mămăligă mare, pe care o adună sub forma unei pâini plate și pe care o învelesc în cenușă fierbinte/încinsă. Dacă pâinea din mămăligă se coace aceasta se numește pogace coaptă în cenușă și este consumată cu multă poftă.

1. Munca de iarnă este mai puțină și mai ușoară. Oamenii își hrănesc animalele aduse acasă din adăposturi, în preajma Crăciunului, aduc din pădure lemne și își îngrășă pământul. Acestea fiind munci ușoare și nelegate de timp, au vreme și pentru petrecere. Acum se desfășoară, mai ales în comunitățile Visk-ului, Teceului și Câmpulungului logodne, nunți, botezuri, tăierea porcilor, șezători (petreceri la casa unde se torcea) și clăci. „Claca”²³ este aceea când, spre exemplu, cineva vrea să-și care lemne pe tot anul și în acest scop își cheamă neamurile, prietenii, vecinii și pe alți oameni buni de-ai lui pentru a-l ajuta. Până seara așa îi umple curtea cu lemne, încât abia se mai pot mișca prin ea. Dimineata când pleacă la pădure, gazda le dă câte un pahar de pălincă fiecăruia, când sosesc cu lemnele îi mai servește cu unul sau uneori și două pahare care sunt binevenite. Aceasta o cere bunacuiință. Seara este o mare cină. Masa lungă și strâmtă făcută rapid (improvizată) din scaunul pentru spălat care se încovoia sub greutatea mâncărilor gustoase. Aceste clăci se desfășurau destul de vesel și de multe ori se terminau cu cântece și dans, pentru că pălincă era destulă. Se făceau clăci și pentru săpat, cosit (mai ales pentru personalul bisericesc) dusul gunoierului pe pământ și construirea caselor.

2. Casele de locuit ale maghiarilor sunt cochete, curate și cu gust. Îi

23 Claca este o formă de înt-ajutorare pentru muncile mai grele și la care participă mai mulți oameni. Se face pentru căratul gunoierului pe câmp, pentru transportul lemnului din pădure, pentru transportul fânului din câmp. Toate acestea sunt specifice și populației române, autohtone din Maramureș. Mai nou se face clacă și la preparatul betonului și turnatul fundațiilor la case și alte construcții. Clăci se fac la construcțiile bisericilor și alte obiective de interes obștesc.

cade bine călătorului care traversează Teceul sau Câmpulungul să vadă casele zugrăvite în alb, prevăzute cu beci și târnaț înalt. În fața casei este fântâna și valăul care trebuie să existe la fiecare gospodar mai de "haznă" (mai bun n.n.), în scopul creșterii animalelor. La cei din Visk era o anumită problemă până mai recent în această privință.

Aici (Visk), grajdurile erau construite la drum și cu fața înăuntru, în spatele acestora și a grămezilor de gunoi, spre centrul curții era așezată casa frumoasă, cu acoperiș zvelt și la târnaț. Mai nou nu se mai întâmplă așa. Peste tot curtea este largă, încărcată de construcții gospodărești. Șopronul pentru căruță cei din Visk îl numesc „tiitor de căruță” și „hágcsó” (prilazul) scările ce duc la vecini. În fiecare curte există o „frigătoare” (bucătărie de vară), care este o clădire separată și care se folosește pentru coptul pâinii, vara aici se fierb toate mâncărurile iar pe vreme ploioasă aici se mănâncă și se doarme. Horn nu au în aceste „frigătoare” ci flacăra focului care arde, și care se face fie în locul pregătit deasupra cuptorului de fript, fie într-un „loc pentru foc” („tűszely”) amenajat în fața lui, se ridică prin deschizătura mare a podului spre partea superioară a construcției, și de acolo, se împrăștie în văzduh.

Și interiorul caselor este amenajat într-un mod original. Cel care umblă prin această zonă, imediat ce a pășit în casă, știe că a pășit într-o casă maghiară. Pe meștergrinda ce se întinde pe sub pod prin centrul camerei, sare în ochi imediat numele proprietarului și al soției lui, crestat în felul acesta: „A construit-o K.S. și soția sa J.E. în anul 1838”. Apoi în colțul nord-vestic al camerei, se află o sobă mare de teracotă, de culoare verde, adică „șemineul”; pe lângă sobă se află o bancă de lemn, pe care le place mult copiilor să se ghemuiască, după ce se întorc înghețați de la școală. Este un loc plăcut pentru cei mici. Aici copiii mănâncă pâinea de mălai galbenă ca aurul, pe care mama le-a pus-o în mână, până ce se termină mâncarea; aici, pe capătul lipit neted al cuptorului/focarului, repetă literele pe care le-au învățat de la „domnul învățător” la școală. (Cu o bucată de cărbune stins scria toate literele și le arată părinților. Așa este într-o casă maghiară tipică).

În continuare este patul mare dispus cu turni/pat înalt, fiind umplut până la pod cu perne umplute și una mai înflorată/decorată ca alta. Fețele de pernă, de obicei sunt cusute chiar de femei și decorate în diferite motive și culori. În aceasta și în tors-țesut, femeile maghiare și nemaghiare din Maramureș sunt foarte pricepute. În paturi, pe lângă frumoasele perne sunt și „dune” (acoperământ mare din puf de pene de gâscă), care sunt folosite în locul plapumelor.

Nelipsite din casele maghiare sunt cuierul, polițele/dulapurile pentru oale și pahare. Pe cuier, într-un lung rând, atârnau canceuri, oale de formă alungită pentru lapte și câni colorate.

Pe „veselar” (dulăpiorul pentru vase n.n.) stăteau oale și farfurii

decorate, care, din cauza faptului că sunt acolo pentru decorul casei, se folosesc doar la anumite momente de sărbătoare, foarte rar. "Dulapul pentru pahare" este un dulap cu sertare și sus cu sticlă. Jos în sertare fiind plin cu sticle, iar sus în spatele ușii cu sticlă se păstrează cărți cu întâmplări, Biblia, Psalmii și alte scrieri. Mai sunt în cameră o ladă de zestre și o ladă ferecată. În prima stau albiturile și de multe ori în diferitele sertare stau felurite mâncăruri; în cealaltă se țin banii, hainele mai scumpe. Pe pereți sunt atârnat tablouri reprezentând cel mai adesea păsări și flori.

Casele au de obicei fundație din piatră. De obicei fundația este lipită cu lut (lutuit fin), să nu se crape sau să nu se facă gropi pe ea.

3. Populația maghiară, de obicei, își confecționează singură îmbrăcămintea. Vara, bărbații poartă „gatii” largi, cămașă și clop de paie. Aceasta este toată îmbrăcămintea. Femeile poartă o mică fustă de stambă; pe care și-o pun și bărbații. Iarna, bărbații poartă haine specifice maghiare, strânse pe corp, iar pe cap o căciulă din piele de vidră sau de oaie; femeile poartă "bujka" de postav, în general haine mai calde. Deasupra, și bărbații și femeile, tot timpul poartă guba albă cu fire lungi, cu mâneci ce atârnă, în față cu ciucuri pentru legat, împletit în culori naționale. Duminica și în zilele de sărbătoare se împodobesc cu flori, șnururi, ciucuri, cu năframe colorate, cu sugne (fuste) multicolore, cu nasturi strălucitori și altele.

Este specific la populația maghiară că, în afară de lenjeria albă, toate hainele se croiesc foarte strâmte. Așa le este și mersul, vorba, dansul și munca. Merg repede, vorbesc scurt, dansează focos și tare, muncesc și sunt rezistenți. De obicei dispoziția oamenilor este animată și veselă; aceasta o arată statura lor, îmbrăcămintea, care se mulează strâmt pe corp; mobilitatea mușchilor, hotărârea de sine, rapidă și asprimea, ce se revarsă din toată ființa lor.

Diferența dintre îmbrăcămintea bogaților și a celor mai săraci este doar aceea că a primilor este făcută din materiale mai bune, iar a celorlalți dintr-unul mai ieftin. Femeile, cât timp sunt nemăritate, umblă cu capul descoperit și cu părul întins și împletit într-o coadă. După ce se mărită, ies din casă doar cu capul acoperit/legat. Când sunt în doliu: se îmbracă numai în negru. Doliul ține un an, în timpul căruia părțile îndurerate nu prea merg la nici o petrecere, sau dacă merg, nu participă la dans.

7. Dansul este foarte specific la populația maghiară din Maramureș. Iubesc muzica gălăgioasă, stridentă și ritmată, la schimbările de ritm făcând mișcări originale, uneori chiar măiestre. În timpul muzicii se apleacă, bat din palme, pușcă din degete, lovesc cu palmele peste cizme, chiuiesc cu strigături. ***Nu există o privesc mai frumoasă decât o astfel de petrecere maghiară.*** Fetele fac un cerc în jurul grupului de băieți care se unduiesc și se îndreaptă în timp ce joacă verbunk. Apoi, fiecare face un semn către perechea sa, aceasta făcând o piruetă în față sa și încep împreună să joace și să se învârtă rapid. Dansatorul, când o îndepărtează,

când o îmbrățișează pe partenera sa; acum sare în fața lui, apoi face o piruetă în spatele lui, însă tot timpul joacă în jurul lui, apoi se prind din nou și se învârtesc la dreapta și la stânga, încât este ciudat că nu amețesc.

În afară de dansurile maghiare, ei joacă și **valahul românesc** și toate tipurile de dansuri germane. Ultimele doar foarte rar. Cei din Visk cunoșteau și un dans al ursului, unul al porcarilor și kalamajka. Deci, poporul era mare meșter în dansuri și așa de frumos dansau **mai ales valahul ardelenesc**, încât nu există acel maestru de dans care să-l poată imita, învăța sau învăța de la ei. Poate s-au născut așa!

8. Starea materială la maghiarii din zonă se poate spune că este destul de bună. Cei mai mulți au pământuri, din care își asigură nevoile proprii, hrana animalelor, îmbrăcăminte, căruța cu cai sau cu boi, după care vin la casă și ceva bănuți. Dobânda liberă însă i-a marcat pe țărani. Neavând bani, apăsați de diferite dări, s-au cam îndatorat. Băncile – populare, care s-au înființat în anii mai fericiți și se bucurau de o frumoasă dezvoltare s-au închis, sau după ce au expirat nu s-au mai reînființat. Spre exemplu cea Visk, care s-a înființat pentru cei 5 ani dintre 1870-1875 și care a făcut mult bine; dar odată banii împărțiți nu-și mai revine/nu se redresează. Acestea sunt semnele vremii.

Populația maghiară este înclinată și spre asociere. Sunt în toate orașele cercuri populare, uniuni literare, asociați pentru ajutor în caz de deces sau alte nenorociri, etc. Organizează expoziții, concursuri. Țin ședințe de stradă sau de cartier. Și jocurile tinerilor sunt de societate, fac concursuri și antrenamente fizice.

Maghiarul, chiar dacă sărăcește, niciodată nu cerșește. Chiar dacă ar vrea, rudele nu l-ar lăsa să umble din casă în casă, chiar dacă este o rudă îndepărtată. Mai bine împart între ei cheltuielile de întreținere, pentru a-l îngriji unul, apoi altul, al treilea, până la moarte. Vecini, cunoștințe și alte persoane din afara familiei îi fac vizite săracului, și nu merg niciodată cu mâna goală. Și pe femeia bolnavă, la pat, o vizitează și o îngrijesc cunoscuții, aducându-i mâncare și băutură bună, până la vindecare.

5. Infracțiunile în cadrul maghiarimii sunt mai reduse la număr. Aceasta au dovedit-o și o dovedesc locuitorii pușcăriilor și datele statistice. Dacă intră în vreun „bai” se întâmplă din cauza bătailor, deoarece aceasta o are în sânge să-și apere bunurile.

La maghiarii din Maramureș, jaful și crima se numără printre întâmplările rare. Mai demult se întâmpla ca să se găsească prin maghiarime și câte un cal furat: dar mai nou nu se întâmplă. Foarte rar se întâmpla și câte un omor, dar de cele mai multe ori nu intenționat; sau dacă se întâmplă vreunui la mânie acela mărturisește tribunalului și își cere pedeapsa. Tot timpul se amintește de pățania unui om din Visk, care în timpul alegerilor a lovit în cap cu o piatră un om dintr-un partid rival, încât acesta a murit subit. De aceea vinovatul a fost băgat în închisoare și când

Înainte de proces avocatul i-a spus: "negați tot pentru că dacă recunoașteți, vă spânzura". A răspuns cu sânge rece că el nu neagă orice i s-ar întâmpla pentru că el chiar l-a lovit și de la acea lovitură a murit omul. "Dar știți ce, domnule avocat?" spuse săracul, „domnul are această meserie, ca să nege în locul meu, pentru că eu oricum vă plătesc onorabil munca, dar eu recunosc tot” ... Și maghiarul din Teceu a "făcut-o" odată, când în timpul divorțului s-a adresat tribunalului pentru împăcare. Președintele tribunalului, conform cu poziția sa, i-a îndemnat să se înțeleagă, să meargă și să locuiască împreună, frumos, și pe mai departe... În special pe soț încerca să-l încurajeze: o lăuda pe soție cât este de frumoasă, solidă, economă; să o ia înapoi, etc. "Apoi, onorată instanță, puteți să-mi spuneți orice și oricât pentru că nu-mi mai trebuie această femeie deoarece este félref-gó (adică kikapó)". Membrii tribunalului abia au reușit să rămână serioși și au abandonat toată împăciuirea.

Femeia din Câmpulung a fost chiar mai originală. I-a spus judecătorului de ce nu îi trebuie soțul, când încerca să-l silească să meargă acasă.

6. Modul de vorbire este diferit în fiecare localitate printre maghiari și se diferențiază între ele prin multe. Cei din Teceu vorbesc așa: "Négy ökörvél szekérvél, három oszonym bével". Pe István îl numesc Stván. În loc de: Slavă Domnului că am venit acasă se exprimă: Dar că suntem acasă! etc. Cei din Visk, vorbesc așa: Öker, göder, tüker (ökör, gödör, tükör) [bou, groapă, oglindă], hallad (hallod) [auzi], öttem (ettem) [am mâncat], Lajas, Káraly, Lingvaj, Szirmai, Kaszaj etc. (Lajos, Lingvai etc.). aici sunt și multe cuvinte care nu se găsesc altundeva în țară. Spre exemplu: "laajda", "futuczko", "kamundar", "liligó"; dintre verbe: "czimbargózni" (felkunkorodni) [a se ridica/a se bârliga], "hurgyalni" (kivőlgyni a zszindelyt) [***], "dereducsálni" (beszélgetni) [a povesti/a discuta] ... Câmpulungenii citesc și vorbesc așa: ["Dicsőséggel teljes az egész föld s jószágodat hirdetiminden!" = Cu slavă este plin tot pământul și totul anunță bunătatea Ta! etc.]. La Sighet și la Hust nu prea putem să semnalăm un mod de vorbire separat, deoarece populația a învățat pronunția corectă de la inteligenție, care vorbeau frumos și fără manierisme sau regionalisme.

7. Obiceiurile populare la maghiarii, din Maramureș, se pot vedea mai ales la Câmpulung, Teceu și Visk. Unele diferențe la un obicei sau altul, raportat la relațiile locale, se întâlnește și-ntr-un oraș și în altul: dar, în general sunt la fel, pentru că în toate au aceeași structură.

Florile dragostei se deschid la jocurile de societate câmpenești, din duminicile de vară, sau în serile din timpul săptămânii la ruptul și melițatul inului și a cânepei. Se continuă apoi iarna la șezători. Sunt șezători pentru fete, fete mari, neveste tinere și femei. Fiecare tânăr vizita șezătoarea care i

se potrivea. În oraș²⁴ se organizează 10-20 de șezători, care se adună în fiecare seară, cu excepția sâmbetei și a duminicii. Sâmbăta și duminica era rezervată pentru ca băieții/feciorii să viziteze fetele acasă, fiecare pe aleasa inimii. P. Szatlmáry K. notează destul de fidel aceste obiceiuri.

Seara de sâmbătă era de obicei momentul unei tandre declarații de dragoste. Cu aceste ocazii, găleata pentru apă este luată de pe fântână și așezată pe pervazul de către stradă al tindei, în care cel ales va găsi buchetul de duminică, făcut pentru el, în cazul în care există ceva între cele două inimi. Cu acest buchet (flori) strălucește tânărul toată duminica, purtând mândru la pălărie semnul iubirii.

Căsătoriile, cei drept, „se leagă în cer”: dar aici și părinții au un rol, și mai ales părinții băiatului fac totul pentru a îndrepta sentimentele fiului lor spre alegerea lor. Cuvinte scăpate, apropo-uri, îndemnuri, chiar porunci directe, cu scopul hotărât ca băiatul să ia fata desemnată. Trebuie să menționăm totuși, că foarte rar, iubirea trece peste porunca părintească, și mai rar peste hotarele orașului.

Idila între cei doi durează până când părinții băiatului rostesc cuvintele hotărâtoare, că „la iarnă trebuie să te căsătorești”. Acum nu se mai pune sub semnul întrebării persoana; doar data. De acum înainte bărbatul de numai 20-22 de ani nu doar sâmbăta și duminica seara, ci și între cele două slujbe de duminică vine la casa părintească și la slujba de după-amiază merge împreună cu aleasa sa și cu viitoarea soacră.

Pețitul decurge în felul următor: mirele vine la casa fetei la o oră la care nu poate avea musafiri (seara pe la 10-11 sau dimineața pe la 4-5) și o cere pe fată rostind o poezie sau zicală în proză, făcută de el sau de alții; în cazul unui răspuns pozitiv, logodna se stabilește pentru o viitoare sâmbătă seara (în altă zi nu se obișnuiește) și se hotărăște cine va fi nașul mare și nașul mic.

După pețit la ambele case fumegă hornul, se coc minciunelele și pancovele, aduc țuca și vinul îndulcit cu miere și pe la ora șapte și aici la casa fetei și dincolo este plin cu rude și musafiri, iar masa cu de-ale bucătăriei descrise mai sus.

Acum nașul îl trimite pe mire la casa fetei cu mesajul că: „pentru a rezolva o anumită problemă să se permită nașului meu și celor ai lui să meargă acolo”. La această cerere nașul mic răspunde astfel: „Dacă este serios și este în acord cu cinstea casei, umblați într-o treabă de Domnul lăsată, veniți cu tot curajul, pentru că vor fi primiți ca musafiri dragi”.

Acum nașul mare, cu semnul mirelui, care de obicei constă din dantelă, câțiva taleri sau monede de aur, cu sora miresei, încărcată cu o oală de colaci și băutură, cu mirele și musafirii lor, împreună, merg la casa

24 Frecvent apare cuvântul oraș deoarece textul în general se referă la așa-zisele „orașe regești” Hust, Visk, Teceu, Câmpulung și Sighet (n.n.)

fetei, unde iau loc după ce își motivează venirea cu răspunsul de mai devreme. După câteva minute de tăcere sărbătorească, nașul se ridică și cu cuvinte alese transmite dorința/voința dumnezeiască a feciorului, și o cere pe fată.

În aceste condiții, dacă nașul mic face parte dintre oamenii cu umor, nu predă fata, ci chiar încearcă să o răpească; dar, mai târziu, după un schimb de cuvinte pentru calmare, în care nașul mare, om cu dispoziție, promite cerul și pământul din partea mirelui, fata este predată, dar de cele mai multe ori nu mireasa adevărată, ci un mascat urât, sau un bărbat serios și burtos, care are legat pe cap un batic, și numai după ce nașul mare refuză miresele false, se întâmplă predarea celei adevărate.

Apoi totul se termină cu glume. Pe buzele bătrânilor se află numele lui Dumnezeu și acesta nu trebuie luat în deșert. Cei doi tineri sunt puși să-și dea mâinile și nașul mare cu nașul mic schimbă semnele. Semnul miresei este un batic îndoit în trei.

Încep servirile, și anume mirele îi servește pe musafirii miresei cu mâncare și băutură și invers. Cu această ocazie acela este maestrul care îl poate determina pe mire să mănânce o păpușă sau un leagăn din prăjitură. După ospăț participanții la logodnă se duc acasă.

Termometrul dragostei și al credinței va fi de acum încolo panglica de logodnă. Altceva, fata nu avea voie să poarte. Scoaterea panglicii de logodnă sau purtarea a altceva ar fi generat ceartă între ei. Feciorul, dacă este acasă, în fiecare seară își vizitează logodnica.

Apropiindu-se ziua logodnei, care dintr-un obicei superstițios era desemnată/hotărâtă pentru o zi de marți, în duminica dinainte, cei doi cavaleri de onoare ai mirelui și cel al miresei, cu buchete de flori și bețe de trestie, cheamă lumea prin strigături meșteșugite, îi invită în mod solemn și cele două case.

„Seara bocitului” are loc în ziua următoare după chemare, când mirele îi trimite miresei haine, o pereche de cizme, cravată și un șorț de mătase; ea trimite mirelui o cămașă, încălțăminte și năframe/baticuri și uneori și rudelor le rămâne din năframele-cadou. Femeile care duc cele trimise se „îmbată” oficial.

Și căsătoria decurge cu anumite ceremonii comice. Cele două părți pornesc separat de acasă și după oficierea căsătoriei, la biserică, se întorc acasă împreună cu musafirii lor.

În acest moment, cavalerul de onoare al mirelui merge la casa fetei și revendică cu voce ridicată mireasa, ca și cum nașul mic și casa părintească nu ar mai avea „nici o legătură cu ea”. Neobținând predarea miresei, pleacă amenințând cu asediul.

Amenințarea, nu după mult timp, este pusă în aplicare, atunci când mirele împreună cu toți ai casei sale vin la casa miresei. Însă atât poarta cât și ușile le găsesc închise, deschizându-se numai după multe întrebări, în

timp ce prin fereastră se descoperă prezența multor musafiri în casă. Acum cei dinăuntru năvălesc în curte și nașul mic, cu o supărare prefăcută, comunică motivul „invaziei”. Apoi se repetă comedia mireselor false și, în final, lucrurile devin serioase, se rostește orația de despărțire, recomandarea sa la noii părinți. Totul are loc printre multe plânsete și acte emoționante.

După o scurtă servire, nuntașii se întorc la casa mirelui, unde îi așteaptă un ospăț constând în special din supă, sarmale și păsat în lapte, pe care le aduc domnișorii de onoare printre vorbe în versuri. În fața miresei, într-o oală acoperită, este ascunsă o vrabie; pe mire îl servesc cu un pahar de vin, întors cu gura pe o farfurie.

Colectatul cu lingura de la păsat pentru bucătărese și muzicanți este la modă și la ei. La ultimul fel de mâncare al ospățului, cavalerii de onoare anunță finalul ospățului: “Acestea le-am adus; și mai mult am adus” (adică “am fi adus dar nu mai aducem”).

Odată cu dansul miresei începe petrecerea de după ospăț. Aceasta se întâmplă în felul următor: cavalerul de onoare aranjează pe fiecare cu perechea sa și pe mireasă cu cel mai nobil dintre bărbați și apoi strigă că “dansul este permis/liber”, după care se joacă trei ceardașuri scurte. Partenerul miresei trebuie să o restituie cavalerului de onoare și trebuie să plătească nașului mare 10-20 creițari pentru dansul miresei. Apoi cavalerul de onoare o dă mai departe pe mireasă, până ce dansează cu toți bărbații, chiar și cu femeile mai nobile, și până ce nu-i pune pe toți la plată. Dacă cineva o ratează/pierde pe mireasă: plătește vin. Noaptea, dacă are posibilitatea, cavalerul de onoare fură cizmele mirelui sau ale miresei, pentru care, dacă îi reușește, sora miresei, ca paznic rău, trebuie să plătească vin.

Dimineața, după ce își schimbă freza, i se face cocul, merg la biserică și apoi la părinții fetei, pentru a le prezenta fata lor „cu năframă”. Credința acestei populații este fără pereche. În special la cei de credință helvetă (reformații - aceștia constituie o mare parte a maghiarimii vechi) abia sunt case, unde “Sfânta Biblie” și “Psaltirea” să nu fie la îndemână. Pentru femeile bătrâne acestea sunt singurele cărți de citit. Sunt femei care și de o sută de ori în viață le-au citit. Sărbătorile le țin cu mare evlavie, mai ales dimineața nu pun mâna nici măcar pe cuțit, pentru că, spun ele, este păcat. La luarea Cinei-Domnului/Liturghie, până ce nu se iese din biserică, nu mănâncă nimic. La biserică merg regulat și merg foarte mulți; acolo se roagă și cântă cu mare zel iar la predică sunt atât de atenți, încât celor ce au rămas acasă dintr-un motiv sau altul le-o spun toată. Au doar cinci sărbători pe an: Paștele, Crăciunul, Boboteaza, Joia Împărtășirii și Vinerea Mare. Acestea le țin strâns, pe altele, nu prea le bagă în seamă. Ceremoniile de botez, confirmare, căsătorie și înmormântare se desfășoară cu mare seriozitate și evlavie zeloasă și în acest timp numele lui Dumnezeu chiar că nu îl iau în deșert.

Pe mort îl veghează cântând cântece dumnezeiești. O persoană

dictează versurile cântecului fie dintr-o carte, fie fără, iar ceilalți cântă. Nu este nimic mai impresionant decât să fii la un astfel de priveghi și să asculți cum sună minunat acele arii triste. La înmormântare se țin predici lungi și apoi se ia rămas bun de la toate neamurile, de la vecini, prieteni și amici. Acest rămas bun îl spune preotul în biserică, în proză, iar cantorul în versuri la cimitir. După înmormântare, încă acolo, în cimitir, oamenii care și-au prezentat ultimul omagiu sunt invitați la casa mortului la masă. Aici printre câteva pahare de pălincă și câteva îmbucături de pâine de mălai amintesc de meritele decedatului, îi îmbărbătează pe cei îndoliați rămași în urmă și încet se împrăștie spre case. Crucile de mormânt se fac, de obicei, din lemn, le împodobesc și întotdeauna scriu pe ele versuri despre cei morți. De multe ori aceste versuri sunt ciudate, dar totdeauna emană pietate.

Pe lângă faptul că este credincioasă, populația maghiară, ca peste tot, și aici este și superstițioasă. Dacă copilului mic îi este rău: atunci sting cărbuni în apă. Se crede că a fost blestemat de "ochi blestemat", și dacă nu îi dau să bea din această apă pregătită special, poate chiar să moară. Deci, iau ceașca de tablă folosită la băutul apei, o umple pe jumătate cu apă de ploaie și aruncă în ea câțiva cărbuni încinși, care se sting șuierând, adică, se îneacă în apă. Acoperă gura ceștii cu palma și rostesc asupra ei câteva cuvinte interesante. Din această apă caldută tratată în acest mod se toarnă apoi câteva picături pe copil și dacă i se face bine, aceasta o atribuie efectului descântecului.

Celor tineri căsătoriți, feciorii care umblă la fete (poate chiar foști iubiți) în timpul nopții le ridică podul din fața porții, sau le sotea poarta din balamale și înfingeau pe gard o torță. Pe lângă faptul că este ceva urât, însemna și ceva rău, deoarece punerea la loc a podului și a porții însemna strădanie zadarnică pe tot timpul căsătoriei, iar torța însemna tărăboi.

Crezând în superstiții maghiarii de aici știu și cred că pot să-l „strice” pe altul, să transforme laptele în sânge, să citească asupra cuiva, să cearnă și să facă alte treburi din acestea ciudate.

Dacă focul pocnește, dacă ciurda de vaci vine târziu, dacă soarele apune printre nori, dacă munții fumegă, dacă tutunul din pipă nu vrea să ardă, dacă vita se culcă sub streășină, dacă sarea se umezește, dacă piciorul cu artrită doare, dacă este foarte cald, dacă cineva visează cu pește; pentru maghiarii de aici la ei toate acestea înseamnă vreme ploioasă. Și aici, ca și în alte locuri, cu adevărat se tem de ziua de vineri, de numărul 13, de coborârea din pat cu piciorul stâng.

Maghiarii de aici știu bine să descânte, în comparație cu cei din alte zone. Cu „asta-aia”, cu „una-alta” vindecă orice sau, mai rău strică. Pentru infecție folosesc pătlagină amară, pentru tăieturi pătlagină, pânză de păianjen, pământ alb [?], pentru strivire/lovitură, rădăcină de lipitoare, pentru fulgerări făină din semințe de in, miere cu hrean, frunză de tutun, pentru umflătură smântână, ceară [de lumânare] cu smoală, cireșe cu coadă sau țin

pe el pălincă sau rom etc.

Gluma și umorul sunt foarte bune, vii și plăcute la populația maghiară din Maramureș. Oamenii din Teceu, Visk și Câmpulung tot timpul se tachinează, oriunde și oricând s-ar întâlni. Toți au porecle ironice astfel: "bondar de Teceu", "sar din Visk" și "scâncet/plângăreții din Câmpulung". Odată, unul din Teceu l-a întrebat pe unul din Visk: "Unde mergi măi țep/mascul sas?". "Merg la bondari să le tai *știubei*", a răspuns acesta imediat. Despre câmpulungeni se vorbește că atunci când au mers prima dată pe calea ferată la târgul din Sighet și au cumpărat animale: le-au condus la calea ferată și au vrut să le lege de cupe (adică de leuca de la căruță), ca să meargă acasă așa pe calea ferată etc. Dacă un om din Visk vede o fată mai înțepată, strigă după ea ironic: "Numai mină! Poate va crește?". La cei din Visk un obicei este și ca la chemare/strigare, în loc de "poftim" ei să răspundă cu "Ce?". Teceuanul dacă aude aceasta, răspunde certăreț: "Nu ce [adânc] este, ci doar o groapă mică" etc. [În maghiară: "Nem mi (mély) az, hanem kis gödör"]. Pe cei din Hust îi poreclesc șvabi, iar pe cei din Sighet, cizmari. Fiecare poreclă ironică are propria întâmplare. Cei din Teceu au pedepsit un bondar care pișcase de nas pe judecătorul lor, urcându-l în vârful turnului și aruncându-l jos, să se spargă. Bineînțeles bondarul a zburat. De atunci așa îi poreclesc. Cei din Visk se consideră primii maghiari/unguri din toată lumea, de aceea se supără dacă li se spune că sunt de origine "săsească". Așa sunt și cei din Hust cu faptul de a fi șvabi. Câmpulunghenii de aceea sunt plângăreți pentru că în tot hotarul lor cultivă numai cartofi. Iar pe sigheteni de aceea îi poreclesc cizmari, pentru că, mai ales înainte, erau foarte mulți cizmari acolo.

Dar cine ar birui să noteze toată gândirea proprie a poporului, vorbele de spirit și ghicitorile? Să fie de ajuns atât. Și din acestea se poate vedea că această rasă nu este jigărită, că aici curge sânge vechi și bun.

Autor: **Viski K. Bálint**

traducere **Victor Vizauer**,
muzeograf

Rușii

p. 276

1. **Specificul.** Rușii maramureșeni pot fi recunoscuți imediat după părul negru, mare și în general creț, sprâncenele dese, lungi și groase, ochii întunecați și nasul subțire, ascuțit și îndoit în sus. Este frecventă mustața

* Sub denumirea aceasta de „ruși” autorul se referă la seminițiile slave din Maramureș, cunoscute sub diverse denumiri: „rusini”, „ruteni”, „huțuli” și care după al doilea Război Mondial sunt numiți generic „ucrainieni”

barberită sau tăiată de la rădăcină. Fizic sunt musculoși, fibroși, iar despre cei cu ochi căprui putem spune că sunt plăcuți, pe când expresia din privirea celor cu ochi albaștri și mai ales gri amintește de păsările răpitoare.

Felul lor de a fi este senin; sunt blânzi; pe lângă acestea sunt destul de ageri și la întrebări răspund simplu.

Femeile lor sunt suple și nu rareori se găsesc printre ele și unele de o frumusețe deosebită. Însă, aproape nicăieri nu este o frumusețe mai trecătoare decât la această populație. Anii tinereții trec repede iar: timpul le brânzează fața, le-o deformează. Femeie frumoasă și plină de viață sau bărbat cu un exterior plăcut aproape că nu găsești la această populație.

Nu prea se poate spune că au o cultură, și o instruire deosebită, sunt rămași în urmă, a arată și anume fapte, care caracterizează doar popoarele aflate pe un grad primitiv de dezvoltare. Spre exemplu în Verchovina, în părțile superioare ale acestei zone cu populație preponderent slavă, nu se face nici un secret din faptul că gazda așa face contract cu păcurarul ca în timpul verii, săptămânal sau la anumite perioade, să-și trimită nevasta, sau dacă aceasta ar fi bătrână pe fiică-sa sus la munte la păcurar. Astfel a fost un proces pentru bătaie la tribunalul județean și când acuzatul a fost întrebat de ce și-a bătut gazda? Acela a răspuns: „Pentru că nu a respectat contractul, prin care se obliga ca la fiecare două săptămâni să-și trimită soția sus la mine, cu asta m-a ademenit să-i îngrijesc oile la munte”.

2. Portul popular. Îmbrăcămintea „rușilor” maramureșeni și mai ales a celor verchovineni nu deosebit de frumoasă. Guba albă cu „bdițe” (smocuri) sau în alte părți vopsită în culoarea fumului, cioarecii de aceeași culoare cu părul vâlvoi sub pălăria mare, dau rusului verchovinean o imagine cam sumbră. Femeile în general, sunt mai frumoase și mai curate. Mai ales femeile verchovinene în îmbrăcămintea lor de sărbătoare, în culorile naționale maghiare, și care constă de obicei într-o cămașă albă, șort roșu și brâu verde, parcă îți place să le vezi.

Femeile rusoaice sunt destul de încredute și le place foarte mult să se aranjeze (machieze). Lângă clasicele mărgelile, fetele își puneau un buchet de flori în păr atât de mare, încât s-ar potrivea la orice vază mare de flori. În păr își pun două rânduri de împletitură din păr de cal, cu ajutorul căreia își piaptănă părul gros și învolburat. Gâtul gros și pieptul bombat și foarte proeminent este împodobit cu numeroase rânduri de lanțuri din mărgelile de sticlă, „granate”²⁵, cruciulițe din metal, semințe colorate, cerculețe din aramă și „diamante”²⁶ locale.

Podoaba capilară a femeilor, pentru sărbători, seamănă cu cușma maghiară mică și strâmtă, cu partea de jos neagră și partea de sus albă.

3. Locuința. „Rusul” maramureșean, ca și românul, locuiește în

25 „granate” - mărgelile de corali înșirate

26 „diamante” locale - flori de mină cu coarțuri frumoase

căsuța din lemn construită de el însuși. Casele celor mai înstăriți și a celor mai săraci se deosebesc între ele doar prin faptul că ale primilor sunt construite din lemn de brad, iar a ultimilor din lemn de fag. De obicei casele sunt joase și din cauza streășinii lungi din paie, sunt întunecoase. Geamul strâmt și ascuns sub streășină nu lasă prea multă lumină în cameră. Casele de locuit rusești și românești nu prea au horn. O țeavă spre exterior sau o deschizătură de formă patrulateră tăiată în pod conduc fumul afară.

Casele din zonă, în multe locuri, sunt la 200-300 stânen distanță una de alta; și dacă privim casele acestea și pe acelea împrăștiate departe pe dealurile și paolele munților: trebuie să credem că această populație nu prea este atrasă de societate.

Mobilierul. Puțin se poate spune despre mobilierul caselor rusești: un pat învelit cu un cearșaf, o masă groasă, un raft pentru vase, o bancă lungă și lată și o lungă ladă cu alimente sunt obiectele de mobilier ale casei.

Relațiile economice. La „rușii” maramureșeni abia se poate vorbi de economie. Poate nu-i populație pe pământ, care să aibă atât de puține cerințe și nevoi ca aceasta, și pentru că după concepția lor au destul pentru a nu muri de foame, este destul de greu să se dezvolte/să facă o economie, industrie. M-aș mira că în simplitatea lor diogenică să fie determinați la un mai mare spor doar pentru a avea pământ pentru pâine din ovăz și varză umplută.

Când pâinea de porumb sau cea de ovăz li se termină, primăvara, ceea ce de obicei se întâmplă răzbind foarte greu câteva luni, se întorc spre recolta pământului și fructele pomilor și consumă mere sălbatice, pe jumătate coapte și tari ca piatra, fie crude, fie fierte, fie își acresc mâncarea cu ele.

Cartofii de obicei se fac bine și frumos. Dar foamea e domn mare și când sosește vremea recoltatului: atunci, de obicei, pământul unde au fost semănați este golit.

Industrie, comerț nu au deloc. Își confecționează singuri opincile din piele bovine, căciula și guba din lâna oilor; lenjeria intimă „îi vine din grădină”²⁷ și doar pentru baticurile roșu-colorate, pentru clopurile de bărbați și mărgelele de sticlă merg la comerciantul evreu.

Rusul nostru, în căsuța descrisă mai sus, mai ales iarna, trăiește săptămâni întregi rupt de toate comunicațiile, nesimțind lipsa omului, a preotului sau a bisericii. Cât timp are ce mânca se retrage în „vizuina” lui și în camera plină de fum, de la pipa umplută cu tutun de proastă calitate și privește afară cu indiferență, rece, pe geamul său mic, pe care iarna îl acoperă zăpada până la jumătate, uneori chiar mai sus, și așteaptă până trece vremea grea, ce mătură pădurea deasă, și nici nu observă că în timp ce el negândindu-se la nimic privește natura înghețată cu răceala-i

27 În grădină cultivă cânepa și inul din care confecționează cămășile etc. (n.n.)

obișnuită, lupul îi cară din fața ușii vițelul proaspăt fătăt, și pe tovarășul cum sfâșie cu dinții ascuțiți și ghearele mari pe copilul fugit afară gol sub privirile mamei ce jelește.

Această stare nu e mai bună ca a laponilor!

De aceea, să nu creadă nimeni că această populație nu se considera fericită. Dar încercați să-i ademeniți afară di coliba strămoșilor și să-i determinați să se mute pe pământurile mai roditoare ale județelor vecine. Stau, până se satură și obțin mâncare pentru familie pe câteva săptămâni: apoi se întorc în munții lor, în apropierea pădurilor pentru a savura din nou necunoscutul, pentru că nu simt sărăcia și pentru a „rumega” hrana oferită de soartă.

4. Religia. Rușii maramureșeni sunt adepții exclusiv ai religiei greco-catolice. În ce privește convingerile lor religioase: este un amestec propriu între bigotism și frică superstițioasă și aproape că nu s-ar putea stabili care dintre cele două este mai puternică.

Religiozitatea lor se manifestă în primul rând prin respectarea strictă a obiceiurilor tradiționale, ale credinței lor și de la care nu ar putea fi ademenit.

Față de preotul/păstorul lor se poartă cu cel mai mare respect; dar și față de acesta sunt gata să-și apere de orice noutate tradițiile credinței, așa cum le-au învățat de la părinți.

Cu toate acestea, rusul, mai ales verchovineanul, nu este cel mai bun frecventator al bisericii și sunt printre ei și dintr-aceia care doar în duminica Paștelui merg la biserică, pentru ca după datina străbună să-i fie sfințite bucatele de către preot și să ducă alor săi vestea că: „Chrisztosz voszkresze” (Christos a înviat).

Posturile le țin cu mare renunțare personală ascetică, în multe privințe și mai sever decât românul. Despre mâncăruri cu carne, la care oricum ajungea rar, nici nu era vorba; conform religiei, acum nu mănâncă nici lapte, unt sau ouă, se hrănesc exclusiv cu varză acrită, cu pâine din porumb și cu cartofi.

Cu o conștiinciozitate deosebită țin postul de 40 de zile dinainte de Paști.

Între sărbători, la populația rusească pe locul întâi se află Paștele, pe care îl țin cu mare sărbătoare.

În sâmbăta Paștelui, rusul maramureșean oricât de sărac ar fi își coace „pasca” din făină de grâu, pe care împreună cu alte mâncăruri o pune pe căruță, sau dacă nu are așa ceva, punând-o într-un sac, o ia pe umăr și o duce la biserică să le sfințească. După aceasta merge acasă și își salută familia cu aceste cuvinte: „Chrisztosz voszkresze”, iar ceilalți răspund cu cuvintele: „Voistinu voszkresze” (Adevărat a înviat).

Bucatele sfințite, binecuvântate sunt așezate pe masă, iar după lungul post sunt consumate cu cea mai mare poftă.

Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun, la ruși, se derulează un șir întreg de superstiții. Așa spre exemplu când se lasă seara, cele mai multe femei împrăstie paie pe podeaua camerei și se așează pe ea, ca găina clocitoare, urmând exemplul femeii, să dea multe ouă. Apoi pune pe masă „Karoly-ul” (un fir de ovăz), care se cheamă „rege”; îl leagă cu o panglică roșie și pune lângă el atâtea bucăți de usturoi câți membri are familia; toate acestea le acoperă cu o pânză albă și după terminarea lucrului face un tur de kuruzsoló prin casă. În grajd la animale le dă sare; dacă sunt stupi în grădină, de atâtea ori suflă în fiecare, câte roiuri vrea din el la anul. Întorcându-se în casă femeile se dezbracă, ia în mână o oală cu fasole și fuge goală, împrăștiind în toate direcțiile fasolea, ca prin aceasta să țină departe de casă și de semănături focul și grindina. Dacă este la casă fată de măritat/de dat: o spală cu apă cu miere să găsească un mire.

Odată cu terminarea acestora, seara, începe ospățul, după care se retrag pentru odihnă. Abia sună clopotul de la miezul nopții: că toată casa este în picioare și merg la biserică.

Pe lângă alte sărbători regulate, rușii din județul Maramureș țin și ziua „Nașterea lui Ioan” (în 6 iulie după calendar vechi). Se obișnuiește cu aceste ocazii să se pună crengi verzi, în special crenguțe de alun, pe streășina caselor și pe rama ușii, crezând că ramurile rupte atunci și uscate în acest mod, devin un medicament miraculos, care se pune și în baia pruncilor. Se obișnuiește cu această ocazie și „Kupujkó”, care constă din faptul că seara dinaintea acestei sărbători se dansează pe lângă lumina flăcărilor.

Se mai obișnuiește ca pe platoul dealurilor să se aprindă focuri, pe care fetele tinere îl înconjoară ținându-se de mână. Dacă jăratecul acestor focuri nu se stinge timp de trei zile: atunci rusul se așteaptă sigur la recoltă bună. În bisericile rusești, icoanele și picturile cu motiv profan, nu sunt chiar rare. Taișul acestor poze se îndreaptă mai ales contra femeilor, și le biciuiesc anumite păcate.

5. **Superstiția.** În credința religioasă a rușilor maramureșeni o mare parte este ocupată de superstiție. La cele amintite mai adăugăm și acestea.

Credința lor în diavol este puternică și cred că se implică efectiv în treburile omenești. Cred în vampiri, care pe timp de noapte, umblând aiurea, atacă omul și îi suge sângele. De altfel ei consideră că vampirii nu sunt altceva decât sufletele acelora care în viață s-au ocupat cu vrăjitoria.

În pofida acestei credințe, vrăjitoria este destul de răspândită între ei.

Approape că nu ținem ca necesar să precizăm că, neștiința și incultura poporului sunt cauza problemei și pentru vindecarea ei cunoaștem un singur leac: instruirea/școlarizarea.

6. **Obiceiuri populare.** Dăm în continuare principalele obiceiuri populare ale rușilor maramureșeni:

a. **Nunta.** Sărbătorirea nunții începe în seara dinaintea căsătoriei și

ține timp de 3-4 zile, prin petreceri continue și voie bună, în bucuria cărora doar momentul emoționant de rămas bun de la părinți și cunoscuți ai miresei, mai toarnă puțină supărare/amăreală. În ziua precedentă căsătoriei, la casa părinților miresei, se adună neamurile și cunoscuții și pe parcursul întregii nopți curge dansul și băuturile spirtoase.

La răsăritul soarelui, mireasa și mirele se scaldă în pâraul din apropiere, sau dacă așa ceva nu este în apropiere, se spală la fântână. Revenind, desfac părul miresei și îi pun pe cap coronița binecuvântată „Jefnárj”. Apoi mireasa își ia rămas bun de la ai săi, chiar și de la casa părintească și ca și Rohrer, spune frumos: „de la cuptor, care așa des a încălzit-o, de la sticla geamului, prin care și-a văzut pentru prima dată mirele”. Apoi alaiul pornește la biserică, unde preotul oficiază căsătoria. Revenind de la biserică, petrecerea începe din nou și ține până când tânărul soț își duce nevasta.

Se obișnuiește printre rușii județului Maramureș ca tânăra femeie, în dimineața de după noaptea de mireasă, să ofere tânărului ei soț o bucată albă de zahăr, ținută pentru acest scop ca urare privind căsătoria care să fie dulce pentru el ca zahărul.

b. **Botezul.** Pe noul născut, care abia a văzut lumina zilei, moașa îl pune în apă rece ca gheața, în care s-au pus înainte ierburi cu efecte miraculoase. În dimineața zilei botezului „kumy” sau „komtry” (nașii) apar la casa botezului pentru un mic dejun bun, după terminarea căruia duc noul născut la biserică, unde îl botează. După terminarea ospățului, este dată roată o cană plină cu pălincă, pe o tavă din lemn, în care fiecare dintre cei prezenți aruncă un ban de aramă. Cana, după ce a făcut turul, este dată femeii bolnavă la pat, care o golește și banii și-i toarnă pe piept, pentru ca copilul ei nou-născut să fie bogat și econom.

c. **Înmormântarea.** Doliul rușilor este destul de emoționant și familia lovită de moarte își exprimă strident durerea. Dacă decesul s-a întâmplat: vecinii se adună și pregătesc decedatul pentru ultimul său drum. După ce au spălat trupul mortului cu apă caldă, l-au pieptănat, l-au bărbierit: îl îmbracă în haine de sărbătoare și îl așează în sicriu. Priveghiul îl fac vecinii. În sicriu se pun lângă decedat obiectele sale preferate (biciul, pipa, cuțitul, uneori chiar bani) și înainte de a-l duce afară din casă, pun sicriul pe jos în curte, punând sub el sare și pâine de ovăz. Ajungând pe prag, îl ating de trei ori cu sicriul, ca ultim rămas bun al decedatului, și după ce mortul a fost încredințat locului de odihnă, se ține tradiționala pomană după mort, care însă nici pe departe nu se desfășoară cu așa mare petrecere ca la români.

7. **Poezia. Muzica. Dansul.** Populația rusească, care în cea mai mare parte nu știe nici să scrie și nici să citească, nu are cărți cu poezii. Aici, antologia poetică e reprezentată de firea visătoare a unei fete sau inima melancolică a unui tânăr păstor. Cântecul se transmite din generație în generație și reprezintă patrimoniul poetic, folclorul.

În secolul trecut însă destul de frecvenți prin popor cântăreții, mai ales orbi, despre care Biderman, în cartea sa despre „rușii maghiari”, scrie frumos următoarele: „Aruncându-și pe umăr traista, sprijinindu-se pe brațul puternic al tânărului său tovarăș, trubadurul rus călătorește din casă în casă, din sat în sat. Poporul asculta calm povestirile sale melodioase, care îi întristează, apoi îi înveselesc, iar după ce cântecul s-a terminat mult timp încă trăiește și persistă în sufletul lor ecoul melancolic.”

În ciuda fanteziei puține și a „fatalismului”, cântecele poporului sunt caracterizate de un spirit adânc. Un scurt exemplu pe care-l prezentăm aici și care, credem noi, e echivalent cu o arătare cu degetul, prezintă îndeajuns poetismul și poezia poporului. În următoarele patru rânduri este cuprins blestemul spus de fata înșelată asupra iubitului ei necredincios:

Zsurov bésza upászáv
Bidov bészá pudper
Nescsásztjá pasztelév
Nedoleju prékrév.

De supărare să te sature
Să te sprijini pe greutate
Catastrofa să-ți fie perină
Iar ghinionul învelitoare.

Merită o subliniere specială zicalele/spusele lor ce ascund mult poetism, cum este spre exemplu aceea care vorbește de clopotele care s-au scufundat sub apă cândva, și care ori de câte ori se apropie un pericol, bat acolo în adâncuri, atenționând populația asupra răului ce va urma. Sau aceea care povestește despre „Sirena” din dulfalvi, că locuiește în apa Talaborului²⁸ și cu ajutorul sunetului misterios și al spumelor îi atrage jos în adâncuri la ea, pe trecători, pentru a-i omorî. Fiecare munte are câte o astfel de poveste, dintre care unele conțin destul de multă imaginație și poetism. Așa este povestea masivului Popágya²⁹. Un bandit, fiind îndrăgostit focos de tânăra soție a preotului Ivan, o fură. Preotul Ivan pornește în căutarea soției lui, dar obosind în timpul căutării, se prăbușește și moare. Pe soția lui banditul a dus-o sus pe muntele Popágya, care, pentru a evita îmbrățișarea brațelor banditului și pentru a păstra nepătată puritatea/curășenia dragostei ei, sare de pe munte.

Dintre dansurile rusești maramureșene, ca dans național, original, singurul care poate fi amintit e „Kolomejka”, care este dansul preferat al rușilor din județ și este general răspândit. Este un dans în cerc, în care bărbatul ținând mâinile pe talia sa, cu ochii îndreptați în pământ joacă din picioare, în timp ce dansatoarea lui cu ochii ațintiți asupra sa, îl înconjoară tropotind cu pași mici, uneori, când dansatorul ei dă semnalul prin lovirea palmelor, întorcându-se și tropotind mai departe. Dansatorul în final cuprinde gâtul dansatoarei lui și aplecându-se spre dreapta-stânga, continuă dansul.

Este specific la ruși că niciodată nu dansează deodată mai multe

28 Talaborul – râu în dreapta Tisei, afluent al acesteia

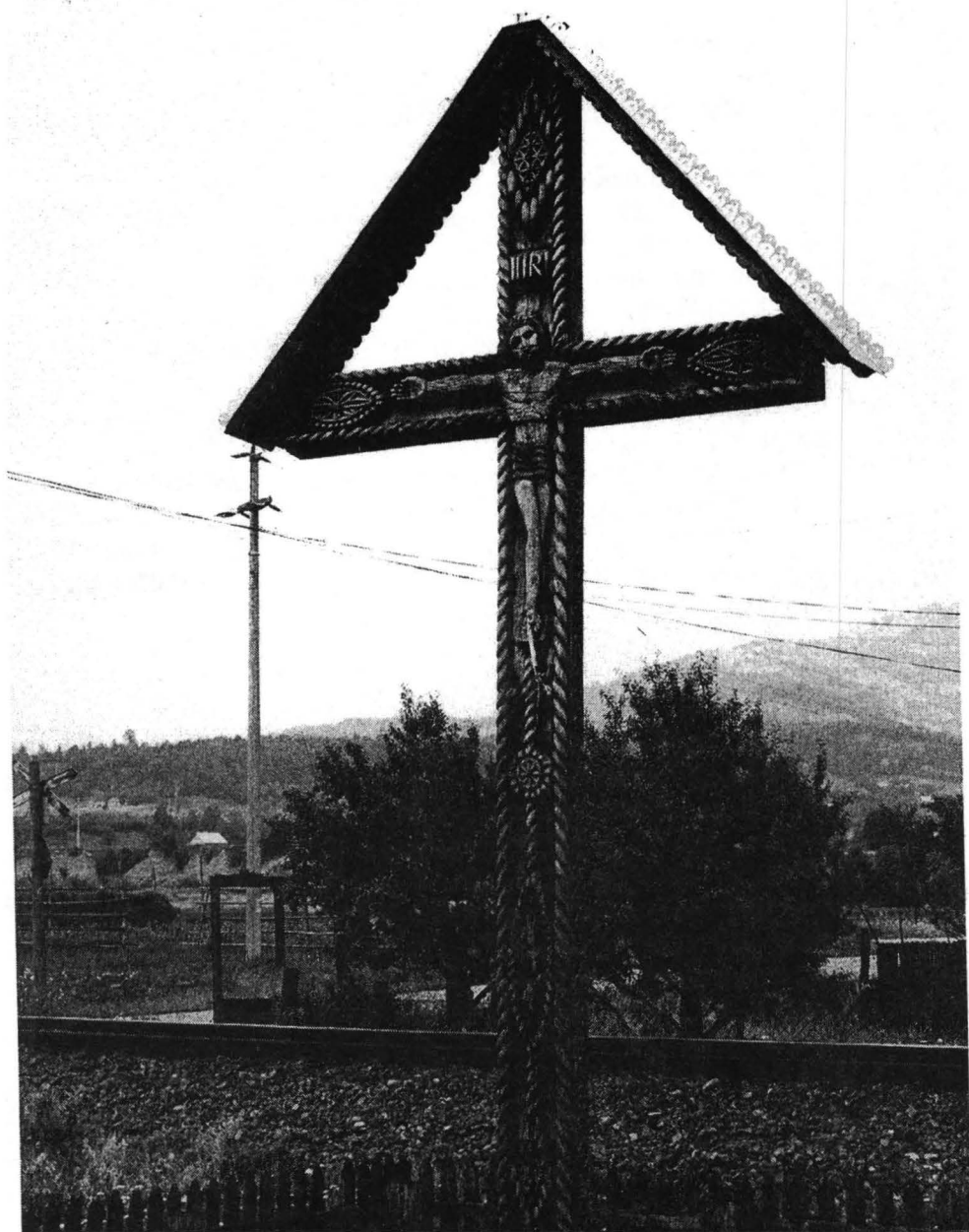
29 Popágya, respectiv Patul Popii

perechi. Dacă o pereche a început: ceilalți privind îi înconjoară și așteaptă până ce le vine rândul.

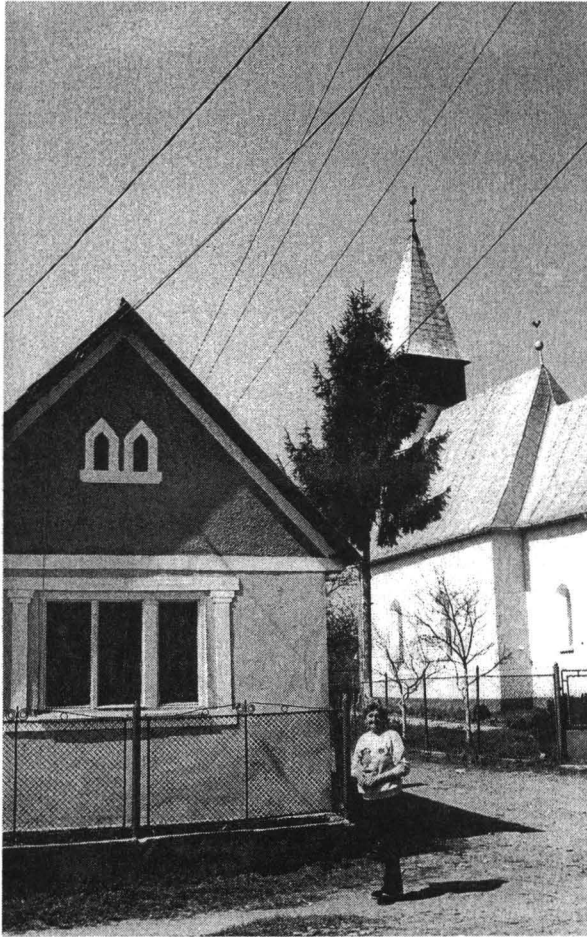
8. **Zicători.** Pentru că în zicători sunt exprimate specificitățile unui popor enumerăm și câteva zicători:

1. A né pecza, a néláve. (Nici cuptor, nici bancă. Adică: Iro pauperior [?]).
2. Klén klénom vebevajut (Pana cu pană se scoate) [Cui pe cui se scoate].
3. Na páde koszá ná kámény (Nu este coasă ce să nu-și afle piatra).
4. Otpála mu czeczka ot rota (I-a căzut țâța din gură)
5. Dobri sérétészá u csuzsim (Este bine să te întinzi pe animale străine/pe bunuri străine [?]).
6. Né káményá ne dálbé holovu proválété (N-ar da nici măcar o piatră pentru a mi se sparge capul)
7. Kám dále do lysisza, tém bolse dróv. (Cu cât mergi mai adânc în pădure, cu atât găsești mai mult lemn)
8. Prejde kumecz na obidecz á lozska ne bude. (Va veni nașul la prânz, dar nu va avea lingură)
9. Bába z vozá szpéczáne lekse (Bătrâna coboară de pe căruță și este mai ușor pentru osie)

autor **Várady Gábor**
traducere **Victor Vizauer**,
muzeograf

CAPITOLUL II

ISTORIA ȘI FILOSOFIA CULTURII

REFLECȚII PRIVITOARE LA SEMNIFICAȚIILE CONTEMPORANE ALE CULTURII POPULARE MARAMUREȘENE ÎN CADRUL TIPARULUI ETNOLOGIC ȘI ANTROPOLOGIC ROMÂNESC

lector univ. dr. Constantin Corniță
Universitatea de Nord Baia Mare

Teoretician, asemenea lui Claude Levi-Strauss, al unei structuri duale¹ imaginate din perspectivă hermeneutică, însă și diferențiate matriceal, sacru/profan, Mircea Eliade afirmă primatul teoriei în orice societate de tip arhaic.² Teoria generală este extinsă de același autor, printr-o comparație plastică și asupra folclorului. Pe noi această teorie ne interesează în lectura de tip hermeneutic a sensurilor și semnificațiilor folclorului maramureșean: "Pentru că, întocmai cum în peșteri se conservă o faună arhaică - foarte importantă pentru înțelegerea grupelor zoomorfe primitive, care nu sunt fosilizabile, - tot așa memoria populară conservă forme mentale primitive, pe care nu le putem găsi păstrate în istorie, tocmai pentru că ele nu se puteau exprima în aspecte durabile (documente, grafice etc.); într-un cuvânt, pentru că erau fosilizabile. Lumina, aerul, pământul - le descompuneau, le topeau".³ Imaginăm, deci, un model teoretic, în care metafora peșterii, conceptualizată din punct de vedere filozofic de Platon,⁴ să fie, de fapt, obiectivată în zona Maramureș, substituit și text empiric expus unei încercări de lectură hermeneutică. În Maramureș, chiar în Maramureșul contemporan, regăsim conturul empiric al supranumitului "illo tempore" imaginat de Mircea Eliade, cadru unde "... pentru mentalitatea arhaică realitatea se manifestă ca forță, eficacitate și durată. De aceea, realul, prin excelență, este sacrul."⁵ Relicturi de mit prezente în spațiul maramureșean

¹ Claude Levi-Strauss, **Antropologia structurală**, București, 1978, pp. 158-197.

² Mircea Eliade, **Fragmentarium**, Deva, "Destin" 1990, pp. 59-64. Eliade afirmă: "**primatul teoriei în orice fel de societate umană de tip arhaic** (s.n.)... ea așează pe om în Cosmos, și îi conferă o demnitate pe care de mult a pierdut-o în filozofiile moderne. Omologarea omului cu Cosmosul, mitul făptuirii în organică legătură cu Firea, solidaritatea persoanei umane cu viața totală din jur, dinainte și de după el - sunt «teorii» întru nimic inferioare concepțiilor moderne asupra rostului și demnității omului".

³ **Ibidem**, pp. 72-73. Mircea Eliade spune: "În folclor se întâlnesc, astăzi, forme din mai multe ere, reprezentând etape mentale diferite (s.n.). Găsim o legendă cu substrat istoric relativ recent, găsim un cântec popular de inspirație contemporană, **alături de forme medievale, precreștine sau chiar preistorice**. (s.n.)... Foarte puțini folcloriști înțeleg că **memoria populară, întocmai ca o peșteră, a păstrat documente autentice, reprezentând experiențe mentale (s.n.)** pe care actuala condiție umană le face nu numai imposibile, dar chiar **imposibil de crezut** (s.n.)".

⁴ Platon, **Dialoguri**. După traduceri de Cezar Papacostea, revizuite și întregite cu două traduceri noi și cu **Viața lui Platon**, de Constantin Noica, București, Editura pentru Literatură Universală, 1968, p. XXVII, cu referire la *Parmenide*.

⁵ Mircea Eliade, **Mitul eternei reîntoarceri. Arhetipuri și repetare**, București, "Univers Enciclopedic", 1999, p. 18.

situează, într-un fel sau altul, crearea omului ca o replică a cosmogoniei situate în "Centrul Lumii". "«Centrul» este, deci, zona sacralului prin excelență, aceea a unei realități absolute. Asemenea ei, toate celelalte simboluri ale unei realități absolute (Arbori ai vieții și ai Imortalității, Fântâna tinereții etc.) se găsesc și ele tot într-un Centru... Amintim numai două idei importante:

1. orice creație repetă actul cosmogonic, prin excelență, Creația Lumii;

2. în consecință, tot ceea ce este întemeiat se află în Centrul Lumii (pentru că, așa cum știm, Creația însăși s-a efectuat plecând de la un centru)".⁶

Pe această cale, putem să fim încredințați, împreună cu autorul citat, de: "... existența unui raport direct între clasificările ierarhizate /binare - n.n./ și structura creierului uman..."⁷, conștienți de faptul că: "Aparaturile mitice se schimbă, rămâne numai instituția, ea însăși mitică, a puterii, care își păstrează locul un timp mai îndelungat".⁸ În consecință, trebuie să determinăm care este puterea, natura acesteia (exterioară sau interioară), matricea perpetuării acesteia.

Acest spațiu, Maramureșul istoric, este, încă, un imens Muzeu natural al Civilizației lemnului, în expresia ei obiectuală și spirituală, dusă până la perfecțiune, loc unde formele, de la cele infime, la cele monumentale, sunt în același timp materie și spirit, exprimând acele «patterns of behaviour», arhetipuri imaginate de C. G. Jung.⁹ Acest tip țărănesc de civilizație este, de fapt, un sistem temeinic structurat de obiecte utile sau simbolice, cu diverse funcții materiale și/sau spirituale, sistem ce populează universul folclorului obiceiurilor legate de calendar și/sau potențat în riturile de trecere. Lumea aceasta, în același timp utilă și mirifică, a lemnului, are o iconografie diversă, încărcată de forme cu semnificații general-umane profunde. Toate formele exprimate în lemn sunt distribuite într-o armonie intuitivă apropiată de perfecțiune, reprezentând un basm formal, în care coabitează forme abstracte (geometrice sau geometrizante) și figurative, precum și motive de tot felul: fitomorfe, zoomorfe, cosmomorfe, schemomorfe și religioase.¹⁰

⁶ **Ibidem**, p. 24; cf. și Ioan Petru Culianu, **Gnozele dualiste ale Occidentului**, București, "Nemira", 1995, p. 340. În continuarea ideii lui Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu afirmă: "Fel de fel de mituri se mișcă pe scena actuală, iar noi suntem chemați să ocupăm o poziție în sistemul lor... Blestemul rasei umane este că toate miturile sunt deopotrivă de adevărate... Aparaturile mitice se schimbă, rămâne în final instituția, ea însăși mitică, a puterii, care își păstrează locul un timp mai îndelungat".

⁷ **Ibidem**, pp. 43-44.

⁸ **Ibidem.**, p. 340.

⁹ C. G. Jung, **În lumea arhetipurilor**, București, "Jurnalul literar", 1994, p. 6: "Din punct de vedere filozofic, ideea este de primă importanță: dacă arhetipurile sunt spirit și în același timp instincte, atunci *natura conține spirit și nu este opusă în întregime culturii*. (s. n.)"

¹⁰ Cf. și Varvara Buzilă, **Pâinea de ritual în cultura românilor de la est de Carpați** - Teză de doctorat, Coordonator, prof. univ. dr. Dumitru Pop, Cluj-Napoca, 1998.

INSTALAȚII CARE AU FUNCȚIONAT CU SPECIFICE EFICIENȚE TEHNICE & SOCIALE ÎN "TRECUTE TIMPURI" ÎN SISTEME DE FORTIFICAȚII FRONTALIERE

Liviu SOFONEA

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov,

Liviu DUMITRESCU jr.

Asociația Inginerilor Instalatori din România /A.I.I.R./,

Elena HELEREA

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov,

Horea SALCĂ

Comitetul de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei
Române/C.R.I.F.Ș.T./, Filiala Brașov, Universitatea Transilvania, Brașov

§.I. *Imperium et limes*

Statele – sisteme sociale* complexe¹, $\square^{\text{Stat}}$, – au, *ex definitio*,

- un teritoriu², *i.e.* un interior (*stricto sensu*)^{1,2},
- un exterior (*idem*)³,
- "deschideri"/relații socio-dinamo-gene: specifice capacități⁴ de influențare/inter-acție – politică, economică, culturală, etnică, ș.a. – a unor/spre alte³ sisteme sociale importante (state, ș.a.)⁵, $\square^{\text{Stat}}$.

Aceste sisteme sociale, $\square^{\text{Stat}}$, localizate pe Terra, $\square$, se mărginesc de spații nestatale^{6,7,8} (deșerturi, jungle, mări, fluvii ș.a.), $\square^{\text{nat}}$, respectiv de alte state, $\square^{\text{Stat}}$, prin granițe/hotare/, $\leftarrow H \rightarrow$, – structuri (geografice-sociale) definite prin:

- frontiere naturale marcate/oficializate – *i.e.* determinate geometric &
- geografic –prin linii (convenționale) determinate de forme naturale (munți, mări, fluvii)⁹: $\tilde{H}_{\text{Nat}}$;
- frontiere convenționale marcate/oficializate/ prin linii definite geometric & geografic, reglementate juridic^{**}: $\tilde{H}_{\text{con}}$ ¹⁰.

Frontierele – $\tilde{H}$, $\tilde{H}_{\text{Nat}}$, $\tilde{H}_{\text{con}}$ – sunt domenii Spațiale^{***} convenționale care definesc linia/granița/ dar și zona, $\square S$, protejată militar și reglementată juridic¹¹.

I I. Antice, Medievale; post medievale; moderne.

În aceste *situsuri* (pe graniță: $\tilde{H}$; în vecinătăți: $\square$; în apropiere: zona de securitate $\square S$), frecvent^{****}, autoritățile statale au construit specifice "puncte", centre, sisteme de apărare, $\square^{\text{Apăr}}$, – sisteme sociale cu complexități

specifice* determinate de componentele lor: tehnice, □^{tehn}, militare (defensive, ofensive; tactice, strategice, mixte, controale ș.a.), politice, economice, fortificate, *polisuri*, *dava-e* (de observare, apărare), etnice, culturale, ș.a.^{III} Unele au fost veritabile "linii întărite", □^{ap/lin/}: *limes*, *valum*¹¹, în *Imperium Romanum* (între Scoția și Anglia: *Murus Hadrianicus*), în Dacia, pe Rhin¹², ș.a., *murus goticus* (Alaric^{IV}), în Spațiul Carpato-Danubian, Marele Zid Chinezesc^{III}, fortărețele bizantine danubiene¹³, linii, Σ^{ap} (Maginot¹⁴, Siegfried¹⁵, Gotica¹⁶, Mannerheim¹⁷, "linia" Stalin^{17,18,19,20}, "linia" Focșani-Nămoloasa^{21,****} ș.a.

Unele granițe materiale & spirituale²² constituite în anumite epoci au perzistat/perzistă – prin unele componente²³ ale □□**vieții sociale**□□²⁴ – vreme îndelungată: cu unele dintre caracteristicile fruntariilor: "lumea romană" □ "lumea greacă" & "lumea" lumea barbară (punică, galică, scitică, sarmatică, dacică, ș.a.) ș.a., lumea chineză □ lumea mongolă, lumea chineză □ lumea japoneză, lumea chineză □ lumea indo-chineză/, Țările N.A.T.O./ Lumea "Liberă"/ □ Blocul Sovietic/Lagărul socialist separate prin "cortina de Fier"/*Iron curtain*/, Spațiul ex Sovietic din Europa Centrală, estică, baltică □ Spațiul Sovietic, din epoca finală a acestui Imperiu multinațional (epoca post Sovietică: Federația Țărilor Independente, i.e. Rusia, Bielorusia, Ucraina, ș.a.), Lumea creștină/predominant/ □ Lumea Musulmană-islamică/*idem*/ ***, Lumea nord americană (S.U.A., Canada) □ Lumea Central Americană (Mexico, ș.a.), Spațiul Schengen □ Spațiile adiacente, ș.a.

II. Spațiu geografic și cultural: *situs demoticus*, *axiologicus*, *politicus* (sate, comune, târguri, orașe, *con-urbium*, regiuni, zone, "țări", provincii, țări/scaune, județe, comitate, republici, regate, împărății/ inter-zone, imperii, blocuri, ș.a. et al.

III. În vechi regate, imperii, satrapii, rajah-ii, șogunate "republici" ...: în Egipt (state faraonice ș.a.), Mesopotamia (locuite de Sumerieni, Asirieni, Caldeeni, Babilonieni, ...), Caucazia (locuite de Gruzini/Georgieni/, Armeni, Azeri, ...), Persia (locuite de Mezi, Perși, Parți, Iranieni, ...), India, China (cu multe dinastii; ...), Japonia, Mongolia, Asia Mică, Asia Centrală (locuite de turci, uzbeki, ...), Orientul apropiat/Levant/ (locuite de palestinieni, evrei, samariteni, arabi, ...) Magreb (locuite de berberi, arabi, ...), ... Americi (pre-columbiene; locuite de tolteci, maya, azteci, inca, ...), ș.a.

IV. *Valum* roman din ex Dacia reconstruit în spațiul ocupat de un număr considerabil de ostrogoți conduși de regele Alaric, care coabitau specific (pașnic; conflictual; cu relații tributare, care întrețineau un *modus vivendi*) cu autohtoni geto-daci liberi/carpi/ și daco-romani în vastul teritoriu numit atunci de unii geografi, politicieni Gothia; fortificația (de pământ; cu unele întărituri de lemn: palisade; cu câteva castre: de piatră,

Societatea/Lumea/Medievală este caracterizată prin existența funcțională a unor structuri feudale/domenii^{25/} în care erau constituite și "trăiau" centre (castele; orașe, târguri), vecinătăți ale centrelor²⁶ (periurbane; rurale) multivalent legate de centre, margini, – opuse/distincte dar și legate^{*****} de centre²⁷; în centre s-au cristalizat și, procesiv, s-au dezvoltat neliniar^{*****} instituții specifice, *centrum*-ul s-a consolidat; marginile/periferia/ erau zone a căror definire teritorială nu era foarte precisă, ele erau greu/imposibil de guvernat – mediu al contrabandiștilor, înțesate, adesea, și cu alte elemente ne/perisociale ș.a. într-un spațiu supus **autorității centrale** definită, specific funcțională, *situs politicus (et al.)* cu o limită/statală^{27,28} definită prin convenții; în secolul al XV-lea²⁶ **statul** specific **centralizat** din Europa – a cărui autoritate centrală s-a extins – era un sistem social, □^{Stat}, cu granițe (adiacente □; cu hotare $\tilde{H}$; zone de securitate, □S, protejate militar, reglementate juridic).

În răsăritul Europei – în arealul geografic & cultural transilvănean mărginit de culmile înalte ale Carpaților meridionali, răsăriteni și apuseni care înconjoară/închid²⁹ podișul Ardealului³⁰ deschis (multiplu*, specific*) spre exterior prin trecători/pasuri/ trans-montane, riverane^{31,32} și de culme³³ și prin treceri cu drumuri mai înguste³⁴ funcționează sistemul social feudal **Transilvania**, □^{Tr}, principat/stat/ cu specifica sa autonomie &

rudimentare) a fost amenajată printr-un efort uriaș al multor oameni care au folosit forța lor fizică, cea a unor animale și unelte și tehnologii simple/rudimentare. Scopul acestui obositor ef ort colectiv a fost apărarea de iminentele atacuri ale hunilor conduși de regele Attila, "Biciul lui Dumnezeu", care în alte locuri au fost rapide, neașteptate, pustiitoare. Invazia hună s-a produs, goții n-au putut rezista; unele grupuri s-au retras în zone montane mai ocrotite (Cauca-land: țara "cauconilor"; probabil în zona Ceahlăului: altădată munte sfânt al dacilor; zona Buzăului, ș.a.), au ascuns unele comori (tezaurul de la Pietroasa ș.a.) crezând că le vor putea recupera în "timpuri mai bune". Goții migratori/barbari/ după o ședere îndelungată în ex-Dacia-Geția/Gothia/ au părăsit acest areal trecând în peninsula Balcanică, respectiv spre vest, fără a lăsa urme în limbă (daco-romană; paleo-româna de mai târziu), contribuind prin etnicii sedentarizați, asimilați, la "plămada etnică" din care s-a generat – cu alte aducțiuni etnice ulterioare – într-un proces multiseclar, populația paleo/proto/ română.

*. Sistemele □^{Stat} au și influențe/prezențe extrateritoriale: sunt "radianți".

** Dreptul internațional: nescris, scris; diverse acorduri.

***. *Situs* □topos.

****. Întotdeauna în decursul unor epoci istorice determinate.

interacție cu regatul Apostolic al Ungariei^{VI,35} – stat medieval^{36,37} locuit predominant de români³⁸, în care trăiau în structuri organizate comunități urbane³⁹ și rurale⁴⁰ de unguri, sași, secui, români ș.a.⁴¹.

În acest sistem social complex, specific – medieval, european, □^{Trans} – s-au construit și "puncte" întărite, cetăți și sisteme defensive specifice³⁷ în care au funcționat instalații corespunzătoare, I^{TA:VII}; sunt amplasate în locuri potrivite (tactice, strategice; comunicaționale)⁴²; multe sunt pe râuri, în puncte de pe lanțuri muntoase – fiind legate/determinate de aceste forme de relief continue; unele sunt la margine/frontaliere/.

Construcțiile au fost activități sociale complexe: au fost gândite de autorități (regale, provinciale; locale: orășenești, sătești; militare, ecleziastice) și de "poporeni" (țărani, negustori, meseriași) astfel de structuri (defensive; relativ sigure) fiind, evident, necesare pentru minimul/prospiciuosul *modus vivendi*; "în vremuri tulburi"/"mai clemente", comunitățile au dat fonduri/bani ș.a./ "forțe de muncă", materiale, hrană, tehnicieni, executanți, ș.a., au participat la unele operații tehnice (construirea "cetăților țărănești"/*bauerburg*/, ș.a.; prestări de servicii feudale) ș.a.; au fost proiectate de tehnicieni (locali; din ordinul cavalerilor teutoni în scurta lor ședere în Transilvania, din ordinul monahilor cisterciți, ș.a.) și executate (în condiții specifice; *idem*); au fost adesea refăcute, reîntregite, restructurate/demolate. Fiecare cetate are (specific) funcții sociale: a. locale (costuri, întreținere; înarmare; protejarea populației în atacuri, în apărare, ș.a.; ș.a.), istorie; b. trans-locale (în "țări": Bârsa, Făgăraș; în marginimi; transilvănene; zonale); aceste sisteme (sociale; tehnice) au fiecare istorii personalizate integrate* în istoria temei/a Transilvaniei, - componentă estică a Europei Centrale și (tot-odată, permanent) a Spațiului Carpato-Ponto-Danubian.

Dezvoltarea generală a comerțului (tranzit; export import), creșterea pericolului otoman, instabilitatea domniilor valahe, unele "probleme"/situații locale au dinamizat aceste activități sociale (militare; civile; tehnice ș.a.).

*****. Evocarea "vieții sociale" din acel sistem-tehnic complex printr-un *museum tehnicum vivum* – i.e. documentat cu respectarea principiilor etice pe care se fundamentează deontologia cercetării istoriei – *sine ira et studio et cum maxima compresensio possibile more humanum, audietur omnia pars* – este oportună.

*****. Se dezvoltau: au avut evoluție, istoric/istorie.

V. În perioada istorică □ $\tilde{I}$ □ cca.1450-cca.1500 A.D.: marcată și prin domniile unor importanți regi și voievozi – Matei Corvin (1443-1490), Ștefan cel Mare (1457-1504), Vlad Țepeș (1456-1462, 1476) – a căror politici cu multivalențe (militară, culturală, economică, diplomatică ș.a.) și acțiuni

cazuri direcțiile de pătrundere în *situsuri*/Spațiul Carpato-Ponto-Danubian/ a unor forme/structuri (necesitatea echipării curții cu turnuri; ca în centrul Europei/ ca în spațiul ex-Bizantin ș.a.). Aceste instalații, I^{TA}, sunt semnificative/emblematic pentru aceste sisteme tehnice și interesante/punctuale, repere pentru cercetarea, interpretarea "curgerii vremii/*cursus Historiae*/.

autoritățile (locale, provinciale) care, în diferite locuri & momente au gândit construirea acestor cetăți și anexe și au controlat, dinamizat, operațiile tehnice ș.a. corespunzătoare materializării acestor proiecte nu au trasat o limită bine definită, de păzire, a unei granițe /linii de trecere convenționale/ delimitate și prin astfel de "posturi" complexe ("puncte de hotar: pe hotare, aproape de hotare) ci, în decursul anilor s-au construit (separat; corelat) specifice "puncte" strategice (instituții; forturi), "articulate"/"înlănțuite"/ specific în ansamblul □^{lant} – "ridicate" spre a opri pătrunderile și scurgerile unor elemente periculoase (bande de *osmanlii akîngii*, contrabandiști, hoți), aceste construcții/sisteme tehnice au fost, adesea, locuri de adăpost pentru populația rurală (dominant majoritară românească) care era lipsită de fortificații comunale⁴⁶.

"Organigrama" cetăților/fortificațiilor este complexă^{VIII} □

- Cetatea Sibiel □ Construită la $T_{\downarrow}$ □1300; terenul este păduros,
- Cetatea regală Salgo □ Este atestată înainte de 1370^{*****}.
- Cetăți dacice refolosite □ Fortificații de pământ (Laz, Avrig); reactualizarea unor ziduri (Căpâlna, Piatra Roșie, Cugir)⁴⁶.
- Cetatea Turnu Roșu □ Construită la $T_{\downarrow}$ □1375, componentă esențială în sistemul de apărare al Sibienilor, controlează trecătoarea Oltului 'acest turn/**Rotenturm**/ e la o depărtare de 1□2 mile de Sibiu/Hermannstadt, și pe aici este poarta de intrare a turcilor în Transilvania⁴⁷ pe niște căi nespus de strâmte și înguste' (Georg Reicherstorffer, 1527)⁴⁸; în □ $\bar{T}$ □1450-1500 este singura vamă și piedică contra otomanilor ce se retrăgeau cu prăzi (în 1493; ș.a.); a rămas în funcțiune până prin T□1850⁴⁹.
- Cetăți în marginea masivelor montane □ Apără căi de acces spre drumurile și râurile sud și central transilvane spre centre (politice, administrative, economice) importante în "țările" – Făgăraș, Brașov/*Kronstadt*/, Țara Bârsei/*Burzenland*, Sibiu/*Hermanstadt*/, Sebeș, Alba-Iulia/*Weissenburg*/ Țara Hațegului "Țara" Loviștei, Valea Lotrului: structura cetăți fortificate, ansamblul acestor sisteme tehnice militare-civile nu era o "linie de apărare" *stricto sensu*; existau doar n=2 fortificații de tip central (Turnu Roșu/*Rotenturm*/, Sibiel); unele dintre aceste cetăți au marcat/, "blazon"-at situs-uri/zone importante.

a. Zona Munților Făgăraș:

- Breaza: turnuri cilindrice⁵⁰, plan în stil occidental⁵⁰ (donjon separat de restul incintei printr-un zid, camera castelanului: spațiu separat),
- b. Zona din marginea Munților Șurianu: Piatra Roșie; Cugir⁴⁶, ș.a.;
- "strâmturi" (ieșiri, intrări) din/în depresiunea Valea Jiului⁵¹;
- c. Zona din Munții Lotrului⁵²:
- întărituri în puncte strategice spre/pe Olt) ș.a.
- Cetăți din Țara Bârsei/Burzenland/ □ Cetăți săsești: Prejmer, Râșnov, Hărman, Feldioara; Codlea, Rupea, Bran; aceste cetăți așezate pe terase joase, axul 100-300 m, planul simplu elipsoidal, urmând traseul terasei-"gazdă", împreună au fost scut de protecție al zonei aflate sub/în administrarea celor Șapte scaune/*Siebenbürgenstuhll*, apoi al Universității săsești/*Universitas saxonorum*/; unitățile-tehnice (militare-civile) se integrau specific în sistemul defensiv al "Țării" și al Transilvaniei.
- Cetățile din Țara Hațegului □ Cetatea de Colț, ș.a. (*idem*).
- Cetatea Landskrone: la intrarea din defileul Oltului^{47,53}, construită în 1369-1370, când domnia valahă în Țara Românească s-a întărit, dar, totodată pericolul otoman era "la orizont" (veștile despre el se înmulțesc și în Ardeal), a grăbit/accentuat blocarea defileului Oltului^{54,55}; reactivată prin 1450; ordinul regal de distrugere din 1489⁵⁶ este motivat: ocuparea acestui "punct fortificat" de adversari (rebeli, invadatori) este primejdioasă; costurile de întreținere a structurii uzate sunt mari/exorbitante.
- Cetatea Brașovia □ A fost edificată după pustietoarea invazie a tătarilor/mongolilor/ din 1243; care a nimicit/devastat *burg*-ul săsesc incipient; la care au contribuit cavalerii teutoni (în scurta lor ședere în Transilvania, unde au fost chemați de regele Ungariei

*****. Datarea cetăților din lanț este dificilă: primele atestări sunt probabil ulterioare primelor construcții.

VIII. Cetățile sunt sisteme tehnice gradualizate: □ *părn.*, □ *piatra*.

IX. Situl geografie-geologie Tâmpa și are o istorie foarte interesantă: altitudinea maximă h=973 m, este un *biotopos* în care trăiesc numeroase plante și animale (unele specii unice/varietăți specifice: floarea voinicului ș.a.; evidențiate de specialiști: Baumgartner, ș.a.), păsările zboară, se cuibăresc pe ambele versante (spre Brașov, spre Valea Cetății); s-a construit în cadrul manifestațiilor *Millenium*-ul maghiar un moment simbolic, care reprezenta un militar maghiar (arpadian); naționaliști români au făcut mai multe tentative de distrugere, în 1916 statuia a fost distrusă, soclul a rezistat; trupele române în scurta ofensivă peste Carpați, au intrat în Brașov; atunci a fost distrus și soclul; pe vârf au funcționat o cabană, o terasă, un mic restaurant care (periodic) au ars și apoi au fost reclădite. Istoria sitului este interesantă și prin evenimente și unele întâmplări din secolul al XX-lea:

funcționarea institutului cartografic (cu o locație la poalele măgurei; a funcționat până în cca. 1944), instalații hidrotehnice (apa-ductoare ș.a.), rezervația naturală a Academiei Române, profanarea locului prin inscripționarea cu trunchiuri de copac a numelui tiranului maxim al omenirii criminalul I.V. Stalin, impresionantul "*locus mirabilis*" este cunoscut și îndrăgit și de iubitorii de Natură prin construirea telefericului, calitățile restaurantului Panoramic, instalarea unui "far" (cu un fascicol luminos intens, concentrat, rotitor, prin instalarea unui masiv suport pe care s-a montat un mare tricolor) ș.a..

Andrei; care după câțiva ani i-a alungat simțind că aprigii *Teutonische Ritters* sunt prea obedienți Papei și chiar au de gând să organizeze un stat independent la curbura Carpaților, situație intolerabilă pentru regalitatea apostolică a Ungariei; fortificația a

fost construită pe vârful Tâmpa^{IX}: partea superioară a dealului păduros, calcaros, are două "cocoșe"/excreșcențe"/; în acest *festung* a fost primit voivodul Munteniei, Mircea cel Bătrân, în perioada în care s-a refugiat "peste munți" pentru a se pune la adăpost de riscuri reale care-l amenințau în Țara sa agresată de Turci; *castrum*-ul întărit, care necesită întreținere și reparații costisitoare/exorbitante a fost demantelat din ordinul conducătorului de oști Ioan de Hunedoara/Hunyadi János/, care a procedat în acest mod (radical) pentru a nu oferi unor dușmani care, eventual, ar fi putut cucerii cetatea un punct strategic la extremitatea Transilvaniei.

Pe fața brașoveană a muntelui s-a scris din ordinul unor obedienți partinici ultra zeloși și bine orientați cu trunchiuri înfrunzite de copaci plantați "cu socotință" numele "genial-ului generalisim-tătuc Stalin, care, o vreme a fost patronul nominal al orașului de la poalele Tâmppei; când a venit "dezghiețul" din 1953-1956 această oroare a fost acoperită prin plantări de tufișuri și copaci; unele rămășițe ale inscripției profanatoare au fost vizibile multă vreme.

Zona este rezervație naturală a Academiei; un proiect amplu realizat de Horea Salcă, Ioan Ciochia conține importante informații și idei, folosite de cei care continuă "valorificarea socială" optimizată a acestui *situs mirificus* (în care se găsesc și interesante instalații: transport pe cablu turnuri de cetate.

➤ Cetățile de culme***** □ Orlat, Râșinari, Breaza, Sadu, Sibiel – funcționează în perioada 1400-1450⁵⁷, funcționează și în 1450-1500⁵⁷ când există conflicte/amenințări otomane în arealul marginal.

Noțiunea de graniță în perioada istorică □ $\tilde{T}$ □ cca.1450-cca.1500 avea – în Transilvania – ș.a. un sens specific⁵⁸:

a) hotarul este o linie marcată prin semne, expresie/rezultat al reglementării juridice a zonei de trecere dintre statul/principatul Transilvania^X și Țara Românească^{XI}, respectiv Moldova^{XI}, care se actualiza prin recunoașterea

comună de către autorități a unor "puncte de hotar"; se realiza doar parțial prin înțelegerea⁵⁹ dintre domnii munteni și cnezii din Țara Hațegului, ulterior se oficializează^{59,60,XII}.

*****. Materialele arheologice identificate și cercetate de experți nu aduc dovezi indubitabile: nu adeveresc, nici nu contrazic.

b) Castelanii, încasatorii de vamă ș.a. funcționari și tehnicieni (conservatori, reparatori; inovatori⁶¹ ș.a.) care activau în regiunea marginală a Regatului Ungariei erau ierarhic și funcțional identici cu cei din interiorul voivodatelor: aceleași îndatoriri, denumiri, poziții sociale.

§.III. *Exemplum*. Sisteme de fortificații defensive la marginea estică a Moldovei la sfârșitul Evului Mediu^{I,*****}

Sistemul defensiv moldav nistrean-danubian, □^{N.Mold.}, articulat organic cu sistemul (defensiv, interior), $\sum_{interior}^{Mold}$ – componentă vitală a politicii conducătorilor moldoveni – are o motivație esențială care a determinat politicieni, tehnicieni, auxiliari să se angajeze rapid și stăruitor în proiectarea, construirea, apărarea, întreținerea, perfecționarea, utilizarea acestui *opus tehnicus* în epocile T_1 = pre-Ștefaniană, T_2 = Ștefaniană, T_3 = post-Ștefaniană: este urmarea amenințării externe – specificul □□pericol otoman□□^X^{XIV}

În secolul al XV-lea ofensiva otomană în direcția Europei Centrale este tot mai insistentă. Zona carpato-dunăreană are o importanță strategică de mare magnitudine; după supunerea (treptată) a regatelor creștine din Peninsula Balcanică (Bulgaria, Serbia; Constantinopol-ul; efemerele "ducate grecești) devine "linia întâia" - spațiu militar în care oamenii se pregătesc de lupte, se luptă, participă (specific; activ, cuazi, pasiv) la transformarea cetăților dunărene Turnu, Giurgiu în *raia*, vasalizarea otomană a Țării Românești, punerea amenințătoare a armatelor otomane în fața sudică a Carpaților dincolo de care se află un sistem (relativ) complex de "scuturi" fortificate; (biserici, cetăți, turnuri de veghe) și orașe ardelene.

Scopul **Mărei Politici** a sultanilor era **invadarea Europei de Răsărit** – ajungerea la Buda și Viena; pe drumul spre vest și nord-vest singura piedică serioasă fiind cetatea Belgradului (fortificațiile; orașul; sistemul de sprijin dunărean^{XV}); erau luate în calcul de osmanlii decidenți și direcțiile laterale: loviturile din aceste zone afectau întreg **frontul european**, arealul trebuia nautralizat/supus exploatat⁶², trebuiau operate presiuni asupra flancului apropiat răsăritean vectorial-izate spre regatul Polonia, voivodatul Moldova finalizate prin atacuri ale hoardelor tătare răsăritene.

Flancul central al Europei era relativ stabil în timpul domniei lui Matei Corvin.

X. Cu specifică autonomie & suzeranitate.

XI. Cu specifică autonomie & vasalitate (față de Regatele Ungaria, Polonia, față de Imperiul Otoman).

Flancul răsăritean al Europei este vulnerabil: lovirea lui amenința echilibrul european; în primul plan al luptei anti-otomane s-a impus **Ștefan Mușat al Moldovei** care a întărit vechile cetăți nistrene, a ridicat unele noi, extinzând arcul defensiv Hotin–Soroca–Chilia–Cetatea Albă până la Marea Neagră.

Linia fortificată nistreană, □^{Nistru}, construită sistematic pe o “bază naturală” – *de plano* anti-tătărească & otomană, – “multi-cetate” cu o istorie specifică, multiseculară, interesantă (a ansamblului, a unităților-tehnice componente – este menționată de unii observatori:

- a. în secolul al XVI-lea umanistul sas Georg Reicherstorffer (1527) apreciază lucid limitele naturale, hotarele, punctele strategice, fortificațiile importante de pe linia Nistrului (consolidate de Ștefan cel Mare; funcționale și în domniile unor urmași); el afirmă: ‘acolo lângă locul de trecere/portal/ al acestui râu (al Nistrului) se află cetatea numită Hotin⁶³, iar trecând peste acest râu se intră pe pământul Moldovei, urmându-și cursul Nistrul se varsă în Marea Neagră aproape de o cetate foarte puternică numită Cetatea-Albă. În sfârșit după puțin drum se ajunge la un târg numit Sniatin care desparte teritoriul Moldovei de cel vecin al Rusiei. Aici se arată la cea dintâi privire granițele Moldovei⁶⁰.
- b. în perioada otomană.
- c. forturile au intrat specific (timid; timpuriu) în istoriografia românească: au rezistat veacurilor, au fost evidențiate în hărțile și vedutele moderne, se aflau de peste un secol pe “teritoriu străin”/înstrăinat: Basarabia/, străin (într-un stat adesea ostil) Rusia, U.R.S.S., Ucraina de Sud, au fost transformate (în baze militare: Tighina/Bender/, Cetatea Albă/Belgrad Dnistrovski/); câteva menționări: în 1913 și 1914 Alexandru Lăpădatu comunică prin publicații scrise câteva reprezentări grafice ale Cetății Albe, știri despre cetatea Sorociei (în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice 1914, pp.85-96; Vechile cetăți românești după contele Lageron, Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice VIII 1915, p.15).
- d. fortificațiile sunt studiate sistematic: în România, în Basarabia [] [] .

*****. Compararea – asemănări, deosebiri, influențări – dintre sistemul de fortificații sud-transilvănene din această perioadă, □^{Transilv}, și cele moldovene nistrene, Σ^{Moldov}_{Nistru}, este interesantă.

XII. Termenul graniță/hotar/ în secolul al XVI-lea a fost "însușită" de către cancelariile domnilor munteni și a intrat în vocabularul relațiilor internaționale.

XIII. Rapida otomanizare a peninsulelor Asia Mică, Balcanică este un proces istoric complex □

- În cca.1250-1300 /secolul al XIII-lea/ □Un trib turc din Asia Centrală părăsește zona de origine și se așează în Anatolia, este condus de Osman (1290-1324), membrii grupului sunt numiți otomani de către vecini și urmași; Turcii Osmanlii
- În cca.1300-cca.1350 □Noii "europenizați" musulmani profită de fărâmițarea Imperiului/ Sultanatului/Turcilor Seldjiuk-izi și întemeiează un principat la țărmul Mării Marmara; capitala este la Bursa.
- În cca.1350-cca.1360 □Turcii osmanlii au unele relații (economice, politice) cu bizantinii din Asia Mică/Anatolia/; sunt chemați de Împăratul/Bazileul/ Ioan al VI-lea Cantacuzino, care era în conflict armat cu sârbii, să-i dea ajutor militar; acești asiatici intră în 1354 în Peninsula Balcanică; în această "margine estică de Europa" puterea otomanilor crește: musulmanii nu se mai întorc în Asia Mică.
- În cca.1360-cca.1400 □Turcii Osmanlii cuceresc Balcanii: în 1362 provincia bizantină Rumelia, capitala ei Adrianople, devine capitală a sultanatului otoman, în 1386 pătrund în despotatul Serbia cu capitala Niș și-l cuceresc, în 1389 armata *Kral-ului/despot-ului/* sârb Lazăr și a aliaților ei este zdrobită în istorica bătălie de la Câmpul Mierlelor/*Kosovo Polje/*; în 1393 țaratul bulgar este cucerit: capitala *Velikii Tîrnovo* capitulează, statul bulgar medieval este definitiv desființat. Imperiul otoman are hotarul nord-vestic pe Dunăre: este în contact direct cu Principatele Române: are graniță cu Muntenia (Oltenia, Câmpia Română; Dobrogea), este "lângă" Moldova, Transilvania (Ardeal, Banat).
- În cca.1400-1453/secolul al XV-lea/ □Turcii Otomani stăpânesc teritoriile balcanice cucerite, continuă expansiunea spre vest, poartă lupte cu voievozii români și aliații lor (în 1390-1456), "lichidează" Imperiul Bizantin.

XIV. Conflicte militare, schimbări teritoriale în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian ș.a. relații sociale (importante; tri-laterale) dintre locuitorii Principatelor Românești, vecinii acestora și Imperiul Otoman în perioada cca.1400-1453 – cca.1550.

În acest interval de cca. un secol și jumătate – încadrat în /perioadele/epoca/ sfârșitul Evului Mediu & (specifica) Renaștere - □□**viața socială**□□în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian este marcată de "pericolul turcesc" (conflicte militare între armate/"grupări înarmate neregulate, jefuiri, prădări, devastări, negocieri, alianțe, influențe, *politikua*, lupte pentru

succesiune, vendete, uneltiri, ostateci, tributuri ș.a.), ș.a. fenomene și procese sociale.

a. Lupte dintre Imperiul Otoman și Muntenia/Valahia/ & ș.a.:

- în cca.1390 □ Mircea cel Bătrân (1386-1418) îndepărtează o armată otomană care pătrunsese în Dobrogea, își extinde autoritatea asupra teritoriului dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră (inclusiv Durostor/Silistra/), în 1391 invazie a *akingi*-lor din Vidin, reîntărirea fortăreței frontaliere romano-bizantine de la Turnu, expediția ripostă a valahilor până în Balcani/Karnobat/;
- în 1394 □ invazia oștirilor conduse de sultanul Baiazid/Ilderim: Fulgerul/: luptele de la Rovine (10 octombrie 1394), independența țării este păstrată, pericolul extern rămâne/crește;
- în 1396 □ organizarea unei cruciade: apelată de regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, victoria otomanilor este zdrobitoare (ciocnirea de la Nicopolis/Nicopole/ pe Dunăre (25 sept.), anexarea principatului Vidin, Muntenia se învecinează cu Sultanatul pe întreg hotarul natural Dunărea; întărirea puterii în stat a voievodului muntean (eliminarea rivalului Vlad, consolidarea armatei; "mișcări diplomatice" ș.a.);
- Cetatea Hotin⁶⁴ □ Racordată la malul Nistrului, este adaptată la configurația terenului; partea opusă (vulnerabilă) are o curtină (segment semicircular), turnuri cilindrice⁵⁰ și dreptunghiulare apărătoare ale zidului de incintă exterior, crenelat; se construiesc ulterior incinta interioară (are turnuri cilindrice) și amenajări adosate; este și un "*centrum politicum*" /loc de întâlnire a unor factori politici decidenți/⁶⁵.

-
- în iulie 1402 □ teribila bătălie de la Ankara/Angora/ a uriașilor "musulmani": turcii sunt zdrobiți de armatele hanului Mongolilor Timur Lenk/Tamerlan/; Baiazid este capturat, umilit, moare într-o cușcă; creștinătatea are/beneficiază de/ un "răgaz istoric" să se regrupeze/acționeze;
 - în 1402-1412 □ zece ani de lupte intestinale în sultanat;
 - în 1413 □ refacerea unității politice a Sultanatului condus de Mehmet I;
 - în 1418-1419 □ Muntenia plătește tribut (S=3.000 ducăți aut/an), cucerirea Dobrogei (integrată în Imperiu: până în 1878), capete de pod turcești la Turnu și Giurgiu, uciderea prințului Minai, fiul lui Mircea, și înscăunarea voievodului Dan al II-lea (fost ostatec la Adrianopole/Edirne); din 1419 Valahia gravitează pe o orbită a Imperiului Otoman;
 - în 1453 □ cucerirea Constantinopolului de armatele otomane, Muntenia este în calculele imperialilor otomani.

b. Lupte dintre Imperiul Otoman și Moldova & ș.a.:

- în 1395 □ principatul independent/suzeran-izat/ are relații și "probleme" specifice cu regatele vecine Ungaria și Polonia care-și dispută autoritatea de suzeran asupra țării românești "de sus"; Sigismund de Luxemburg asediază fără succes capitala Suceava (în 1395);
 - în 1400-1432 □ Domnul Alexandru cel Bun (1400-1432) este în relații de "bună vecinătate și leală vasalitate" cu Polonia: un contingent de moldoveni luptă în 1410 în armata polono-lituaniană contra cavalerilor Teutoni la Grunwald/Tannenberg, în 1422 participă și la asediul fortăreței/capitalei/ordinului, Marienburg/Malborg/;
 - în 1420 □ prima luptă cu turcii: unități neregulate/*akingii* trec prin Valahia și invadează unele teritorii moldave;
 - în 1420-1432 □ acțiuni moldave defensive: ocuparea Chilieii, poziție întărită situată pe brațul nordic al deltei Dunării; tătarii din Crimeea/*Krîm*/ - grup independent războinic de asiatici/mongoli/ - sunt "irități", haniii vor să controleze gurile Dunării;
 - în 1433-1453 □ lupte intestinale "cu foc continuu" pentru succesiunea la domnie: se agită fracțiuni boierești, se "amestecă" și regii suzerani vecini;
 - în 1453, mai □ cucerirea Constantinopolului de armatele otomane: Moldova intră în "calculele" imperialilor musulmani otomani;
 - în 1453 □ o armată de turci și tătarii cuceresc tot litoralul: într-o campanie navală & terestră; Moldova este vecină cu imperiul otoman extins/în extindere;
- c. <<Tributarizarea>> Munteniei/Valahiei/:
- în cca.1420 □ "Turcul"/"împărăția păgânească"/ pretinde plata unui tribut ca să "nu fie războire"/atacuri; voievodul și sfetnicii consideră situația gravă, pericolul agresiunii/cotropirii este real, acceptă "soluția pașnică": statul plătește Porții impozitul impus; pericolul agresiunii țării în viitorul apropiat rămâne real;
 - în 1421-1431 □ domnitorii refuză/acceptă plățirea tributului: Dan al II-lea refuză, se revoltă contra otomanilor; este sprijinit de regele Ungariei; Radu al II-lea Prasnaglava, este "omul Porții".
 - În 1432-1456 □ domnia lui Vlad Dracul: statul este obligat să plătească tribut Turcilor, Capul țării și o gardă sunt obligați să-l însoțească pe sultanul Murad al II-lea în campania acestuia din Transilvania, până la Sibiu și Cetatea de Baltă, prada invadatorilor a fost bogată;
 - În 1441-1456 □ conducătorii Valahiei caută și intră în alianță cu "vecinii creștini": Transilvania este condusă de energicul, viteazul, realistul oștean lăncu de Hunedoara/Hunyadi Janos (1407-1456), la numeroasele

lupte grele dintre "turci și creștini" în care acesta este figură emblematică "atlet" "păzitor și condotier", cruciat de origine română participă și armate valahe; încercarea de eliberare de tutela otomană animă marea majoritate a conducătorilor și a "oamenilor de mijloc", și a poporului;

- În 1456-1462 Lupta Munteniei contra Imperiului Otoman este la apex în domnia lui Vlad Țepeș, fiul lui Vlad Dracul/Drăculea/ își consolidează domnia (elimină predecesorul, este autoritar cu boierii; necruțător cu adversarii; pedepsește exemplar: prin "înțepare" ș.a.); face "manevre politice": ocuparea Chilieii în 1458, cedarea Chilieii Ungariei, în "fortul fluvial" este instalată o garnizoană pentru a susține pe Valahi în 1459 refuză plata tributului (s=10 ducați aur), este somat de Sultan printr-un *ultimatum*; riposta este înspăimântătoare: tragerea în țepă a emisarilor sultanului la porțile capitalei; în 1461 războiul se actualizează prin situații (militare, civile; politice ș.a.) complexe, cu succesiuni rapide: valahii pătrund în Dobrogea (oștiri turcești, cu mii de ieniceri, spahii, însoțitori ..., războinici dârji experimentați energic conduse, intră în spațiul nord-dunărean, turcime multă ('cât frunza și iarba') se luptă cu "oastea voivodală", și populația fidelă, amenințată (în hărțuieli, pândiri ș.a.), pradă, avansează, se practică aproape în toată țara de către conducători valahi politica 'pământului pârjolit', hărțuieli, pândiri, penetrarea oștirii lui Mehmet al II-lea până spre nordul țării nu poate fi stăvilit (distrugerea recoltelor, a unor rezerve, unor întărituri ș.a. structuri care nu mai pot fi apărate otrăvirea unor fântâni, retragerea voivodului în munți (în cetatea Poenari; mai departe: dincolo în Ardeal), incendierea Târgoviștei, este instalat pe tron Radu cel Frumos (fratele lui Vlad, care anterior era în Istanbul ostatec) susținut de o garnizoană otomană și un grup de boieri, Țepeș Vodă se refugiază în Transilvania, intră în conflict cu regele Ungariei, este înțemnițat 12 ani; politica lui Radu cel Frumos este realistă: plătește tribut, are conflicte cu Moldova lui Ștefan cel Mare. În 1476 Vlad Țepeș este "iertat" de regele Matei și chiar, care acum apreciază/vrea ca acest prinț viril, să fie reînscăunat pe tronul Munteniei; Vlad își începe a doua domnie cu sprijinul lui Ștefan cel Mare (politic, militar; economic); contraatac otoman: biruitorii pun un domn devotat, Țepeșul este ucis; descăpățânat demonizat
- Din 1476 □Valahia este stat vasal, sub suzeranitate otomană.
 - d. Lupte anti-otomane în Transilvania:
- în 1441-1456 □Iancu de Hunedoara/Hunyadi Janos/ conduce cruciada anti-otomană: nobil de origine românească, viteaz, strateg eminent, are merite în inițierea "războiului sfânt" (din 1442-1456) în care, succesiv, învinge pe otomani în Valahia în 1442; pe Ialomița, s-a "consumat" dezastrul de la Varna din 1444 când Murad, cu ienicerii și spahii săi, zdrobesc armata strânsă și comandată (protocolar) de regii Ungariei,

Poloniei (jertfele sunt specifice unui dezastru; moare tânărul rege al Poloniei), în 1448 "generalul" este regent al Ungariei, în 1448 cruciada nouă reunește unguri, români, nemți, cehi, într-o armată care pătrunde pe Morava sârbă spre Albania – unde rezistă (din 1443) Skanderberg/Gheorghe Castriotul/; victoria otomană de la Kosovo polje din octombrie 1448, face și mai înăbușitoare, umilitoare, "strânsura jugului turcesc pe grumazul populației balcanice creștine". "Imperiul semi-lunii" atacă: asediul Belgradului (citadelă ungurească din 1456) este însă o victorie creștină răsunătoare, clopotele o vestesc. Principi, clerici, poporeni salută, creștinătatea este salvată pentru o jumătate de secol; în 11 august moare de ciumă la Belgrad principalul apărător al acestei super-cetăți frontaliere de pe acel hotar danubian dintre Europa Centrală-estică și expansivul Imperiu Otoman.

e. □□Tributarizarea□□Moldovei:

- în 1457-cca.1479 □Ștefan cel Mare domnește în Moldova independentă: prin politica înțeleaptă consecventă, bine consiliată, complexă a lui Vodă & decidenților se întărește Țara – autoritatea, apărarea, prosperitatea economică, cultura, poziția politică în Europa a principatului partener cu Polonia, Ungaria, prestigiul față de Papalitate, Poarta Otomană ș.a. puteri; □□viața socială□□este caracterizată prin multe evenimente, situații, procese: răzbunarea tatălui – Vodă Bogdan al II-lea, învins și apoi ucis în 1451, de Radu Aron un voivod impostor, sprijinit de Vlad Țepeș (justițiarul june prinț, învinge pe asasin, care se refugiază la Casimir al IV-lea Jagello, rege suzeran și "peste Moldova" "prins" în "războire grea" cu Teutonii), tânărul mușatin este ales prin aclamații în 1457 aprilie, când este și uns cârmuitor de mitropolitul Teoctist, nu plătește Porții tribut, întărirea Sucevei, dezvoltarea comerțului (prin taxe pe comercianți, care îmbogățesc vistieria, reînnoirea libertăților comerciale acordate de la Alexandru cel Bun negustorilor din Brașov și din "țara" Bârsa, controlul gurilor Dunării (în 1465: ocuparea Chilie, care fusese cedată Ungariei; este ajutat de Polonia, ostilă Ungariei), înfrângerea de la Baia a armatelor conduse de regele Matei Corvin, care imediat renunță să-și impună suzeranitatea cu forța asupra Moldovei (dec. 1467); în 1469 "taie" pe tătari la Lipnic pe Nistru; voivodul, hotărât, puternic, sfătuit de fideli dregători și răzeși refuză în continuare să plătească turcilor tribut, țara este independentă dar izolată;
- în 1472-1479 □apropiere de Polonia, Ungaria este în rezonanță cu apelul Papei Sixt al IV-lea așa că și Veneția se "înscrie" activ în coalitiția antiotomană; marele atac turc condus de Suleiman Pașa contra "micii dar unitei" Moldove, victoria de la Vaslui 10 ianuarie 1475, "cruciada vesticilor" se oprește cu toate chemările Atletului răsăritean, flota otomană ocupă Caffa genoveză ș.a. posesiuni din Crimeea, Marea

Neagră devine "Iac turcesc", tătarii sunt supuși de turci – hanatul, devenit vasal Porții, este un pericol permanent; situația politică externă îl determină să ceară protecție prin vasalitate lui Matias Rex care oferă (în iulie 1475) sprijin în lupta contra turcilor; ofensiva turcă condusă de însuși Mehmet al II-lea 'cuceritorul Constantinopolei', participă vasali valahi; tătarii, Hoarda de aur amenință la răsărit și tătarii aliați se retrag ajung la Suceava, cetatea apărută de portarul Șendrea rezistă; marea bătălie de la Valea Albă, din iulie 1476: 'năpraznicii vrăjmași păgâni/turci/, mulți cât frunza și iarba' covârșesc pe apărătorii moldavi retragerea voivodului învins, care pregătește o nouă armată (sfaturile lui Danil Sihastru, "vitejii fii ai Vrâncioarei), eșecul turcilor - până atunci biruitori - în asediul capitalei fortificate Suceava, retragerea turcilor din Moldova; "regruparea unei oștiri", moldovenii pătrund în Valahia, eliberarea ex voievodului întemnițat Vlad Țepeș "iertat" de regele Ungariei, aliații moldo-vlahi ocupă

- Cetatea Albă⁶⁴ [...] Situată pe malul limanului Nistrului: aproape de locul în care în Antichitate a funcționat *polis*-ul, datorită strălucirii pietrelor din ziduri este numită în din evul mediu "alba"; citadela s-a ridicat la sfârșitul secolului al XIV-lea; în vremea domniei lui Ștefan cel Mare s-a amplificat sistemul defensiv, structura conține turnuri cilindrice, tiranți, zidul cu emplecton, rețele de bârne pentru consolidarea incintei ; a fost integrată în Moldova în perioada domniei lui Ștefan cel Mare; în 1497 este cucerită de turci; este posesiune fortificată turcească – până în secolul al XIX-lea când intră în Imperiul Rus până în 1918/1919; este integrată în România Mare în corpul

Târgoviște, alungă pe voivodul filo-turc, reinstalarea în domnul a lui Vlad.; Țara 'este istovită, neatârănarea nu mai poate fi ținută', în 1479 Veneția "cade la" pace cu Poarta; izolarea Moldovei este totală *de facto*;

- în 1479-1490: Moldova se "închină turcului", capitulațiilor prevăd și plata de către Țară a unui tribut anual în valoare de s=6.000 ducăți de aur⁷; în octombrie 1480 se plătește acest tribut/*haraci* pacea deplină nu putea fi între 'aprigul Vodă și neamul său creștin' și Stăpânul Turcimii păgânești', Baiazid al II-lea voia să ocupe fortărețele Chilia, Moncastro din zona gurilor Dunării, în iunie 1484 este atacată Moldova, Ștefan face apel la Polonia pentru a primi ajutoare, face legământul de vasalitate/Omagiul/ public de la Kolomeia (în sept. 1485), otomanii avansează spre Suceava, ard o parte din oraș, companiile victorioase ale moldovenilor nu pot schimba situația: în 1489 regele Poloniei se "reorientează – amenințat de Marele Ducat al Moscovei, semnează pacea cu Poarta, prin care se recunoaște posesia otomană a Chilie și Cetății Albe/Akkerman/; în diploma de vasalitate semnată de sultan tributul anual care trebuie plătit

de Moldova turcilor/*adhnamel*/ este s=5.000 ducăți aur^T; în 1490-1504: lupte cu Polonia panii vor Moldova să fie un meterez contra turcilor, politica ștefaniană face o apropiere de Ungaria: un semn al acordului suzeranității este atribuirea unor feude coroanei Moldovei – Ciceu, pe Someș, Cetatea de Baltă - în compensare pentru pierdutele domenii Chilia, Moncastro, ambele necesare poziții de retragere *in extremis*; în 1497 regele Poloniei Jean Albert încheie la Lemberg solii Moldovei, leșii intră cu oaste în Țară, chipurile să recucerească Chilia și Akkerman, în fapt să pună vodă pe fratele monarhului Sigismund; rezistența moldavă la această penetrație leșească care urmărea schimbarea domnitorului trebuia să fie "pe măsură" ca să facă față/respingă pe ambițiosul rigă care-și comanda oștirea (la Roman s-a strâns o oștire; erau de față și un contingent valah și 2.000 de otomani); s-a făcut apel și la 'bunele oficii' ale seniorului ungur; mediația între principii creștini este făcută de voievodul transilvaniei trimis de rege; Ștefan acceptă 'să fie pace' dar cere retragerea imediată a polacilor din țară pe un itinerar determinat; polonezii fac 'cale întoarsă' dar nu au respectat itinerarul stabilit, atacul moldovenilor din Codrii Cosminului/Dumbrava Roșie/ este sângeros, întăriturile trimise în ajutorul armatei în primejdie din Moldavia sunt oprite în 30 octombrie 1497 la Cernăuți; ultimele trupe ale regelui Jean Albert sunt învinse și trec hotarul Moldovei Ladislau al II-lea regele Ungariei face mediația între litiganți, tratativele dintre trimișii împuterniciți sunt antamate la Cracovia, la Hirlău, în iulie 1499 se semnează "pacea perpetuă", se stipulează cu obligația părților de întrajutorare imediată în caz de pericol, recunoașterea libertății de comerț bilateral,

Basarabiei în perioada interbelică, 1919-1940, încorporată în expansiva Uniune Sovietică în perioada "valabilității acordului Hitler-Stalin/Ribentropp-Molotov/ 1940-1942, în prima parte a perioadei războiului germano-româno-sovietic, 1942-1944, intră în administrarea României, este ocupată de U.R.S.S. și integrată în componenta R.S.Ucraineană (după 1944; până la destrămarea U.R.S.S.), după construirea Republicii Federative Rusia, a "Uniunii Republicilor independente" este oraș-port frontalier fluvialo-maritim ucrainian; este un punct maritim-riveral esențial al drumului comercial al "mirodeniilor"/drumul moldovenesc/^{68,69} poziție strategică, economică, în Moldova, Muntenia, Imperiul Otoman, Rusia, este esențială pentru S.C.P.D.

- Cetatea Chilia □ Situată în Delta Dunării pe brațul nordic al fluviului, în fața vechii fortărețe genoveze Licostomo la edificarea sistemului-tehnic; s-a lucrat în forță (800 zidari; n=17.000 meșteri; 's-au folosit n=1.700 muncitori, volumul zidăriei m=58.000 m³; efectuarea travaliului ingineresc a fost extrem de rapidă^{70,71,72}; structura este complexă: patru turnuri (de colț), incinta exterioară păstra forma și amplasamentul

turnurilor; sistemele de apărare erau relativ slabe, importanța strategică era maximală^{71,72}, a fost șantier naval (s-au construit pânzare); a fost cucerită în 1484 de către turci.

- Soroca⁶⁴ □ Structura are forme circulare, incinta de piatră, patru turnuri cilindrice, un puternic turn de piatră; era în funcțiune în finalul domniei lui Ștefan cel Mare; este caracterizată de unii istorici: 'ea a fost înălțată împotriva cetelor tătare, de pradă, care, ocolind vadurile Nistrului, păzite de noul pârclăb orhean – își făcuseră, se vede, cale spre părțile de sus ale Moldovei' (Al. Lapedatu).

-
- în iulie 1504 'apune' Ștefan Vodă, 'Soarele Moldovei'
 - în 1504-1517 □ succesorul marelui voievod, Bogdan al III-lea (1504-1517), domnește într-o Moldovă suzeranizată plasată într-o margine estică a Imperiului Otoman expansiv: plătește Porții tributul convenit, are dispută cu Polonia pentru posesiunea Pocuția/jurul Kolomeei; succesiunea va fi dificilă
 - în 1527-1538 □ domnia lui Petru Rareș: fiul natural al lui Ștefan cel Mare, întărește Țara, duce o politică ambițioasă (în Transilvania ș.a.), cultura progresează, expansiunea otomană este formidabilă: Imperiul otoman atinge apogeul în timpul domniei lui Soliman Magnificul (1520-1566): cucerirea Belgradului (1521), dezastrul pentru unguri și aliați (transilvăneni, ș.a.) de la Mohacs (1526), cucerirea Budei (1526) *Finis Regnum Hungariae*; politica rareșiană: disputarea Pocuției, se antrenează în succesiunea ungară, se aliază cu Habsburgii din Austria, "marcă" amenințată de Marele Sultan; în 1538, la invazia Moldovei, Vodă este abandonat de principalii boieri și de mulți foști susținători, fuge în Transilvania, 'Imperiul turbanului și Semilunii' anexează Bugeacul Câmpia din sudul Basarabiei, taie ieșirea la Mare a Moldovei – stat vasal Porții.
 - Orheiul Vechi □ Situată pe râul cu albie meandrată Răut, afluent al Nistrului; într-o poziție în care malul are forma unei linii cu curbura mare perioada domniei primilor Mușatini a existat o cetate de pământ (cu n=3 valuri), Ștefan cel Mare a ridicat o cetate din piatră (plan dreptunghiular; n=4 turnuri cilindrice la colțuri).
 - Tighina/Bender/ □ Garnizoana cetății controlează cursul inferior al Nistrului până la liman, fortăreața medievală avea un nucleu cu turnuri ce flancau o incintă rectangulară⁷³; a locuit o scurtă vreme războinicul regele Carol al IX-lea al Suediei*** (după înfrângerea de la Poltava); ulterior au funcționat o cazarmă țaristă, apoi una sovietică.

Cetățile frontaliere din acest sistem/ansamblu, □^{N.Mold.}, construite⁷⁴ în timpul unor domnii princiare importante, cu menirea de a controla raiduri devastatoare (a unor agresori a *kîngji*; trupe regulate, hoarde de tătari), de a

fi puncte de plecare a unor corpuri/grupe armate pregătite să execute incursiuni adânc în teritoriului inamic, ca și baze de plecare pentru spioni (în Moldova, Valahia; mai departe), poligoane de exercițiu, școli de antrenare, sedii de garnizoane (cu străji, plăieși, tunari, portari ș.a.), centre utile (fortificate, prestigioase; cu comunicații funcționale) în care se întâlnesc emisari ai autorităților/capi (din Valahia, Polonia, Tartaria/Crimea/, locuri de internare a unor prizonieri, depozite de materiale (explozivi, arme ș.a.) intens și îndelung folosite ș.a. au fost folosite specific "în vechi timpuri": au participat la/au făcut **Istorie**.

§.IV. *Vestigium tehnicum dignum*

Aceste sisteme tehnice – cu specificile lor instalații – exprimă elocvent prezența factorului *Technika* în acele secole de *Historia*.

T. 1 ducat venețian din aur = 120 asprii otomani □ 1 ludovic de aur/louis/□ 24 livre.

XV. O fortificație complexă: pe un monticul, mărginit în două laturi de ape mari afluate la bazinul Dunărea-Tisa; controlată de regii Ungariei; ulterior va deveni bastionul turcesc Kale Megdan.

§.V. NOTE

1. Definit: teritorial/geometric/.
2. Cu/fără co-notații(aspecte *extra-territorium: latto sensu*, i.e. influențe, "radiații" axiologice (culturale, ș.a.).
3. Trans-frontalieră: *Extra-muros, margo, fines, terminus, limes* (ș.a.).
4. Potențe, disponibilități, forțe, energii, entelechii, emergente, deveniri, sano-geneze, eko-dinamii ș.a. "vectori sociali" cu "intensități" specifice.
5. *Civitas, regnum, imperium, territorium*, ș.a.
6. *Situs*-uri în care locuiesc oameni specific (temporar; sedentar; există relații sociale⁷/interese; reglementări, sunt unele comunități, □^{com}, care nu formează sisteme sociale cu "consistența/importanța celor statale (□^{Stat}□□□^{com})⁸.
7. Între sisteme sociale importante (consistente, dinamice), □^{Stat}, ș.a. și aceste sisteme, □^{com}
8. Nu sunt doar *topos* ci *situs*.
9. La marginea mării, pe crestele munților, la marginea/mijlocul spațiului acvatic al râurilor.
10. Tratatate, acorduri, convenții; acceptări; litigii.

11. Formele-zonele sociale $\square(\tilde{H}, \tilde{H}_{Nat}, \tilde{H}_{con})$, $\square\square\square$ sunt organic (convențional & funcțional) legate: indivize.
12. Cu *murus, fossa, castrum, via* ș.a. componente.
13. În mileniul imperial/bizantin/ medieval: Drobeta, Turis, Dafnae, Dinogetia; din *themae: justiniene*: Paraduna von /Paraistrion/-Vicina ș.a.
14. Formidabilă, inutilă/ridicolă în cel de-al doilea război mondial.
15. Linie întărită modernă construită în perioada interbelică de specialiști ai Reichului al III-lea nazist (Organizația Todt) în fața liniei franceze Maginot. Nu a fost folosită în prima fază a celui de-al doilea Război Mondial (în lunile "războiului ciudat", în perioada *Blitz-Krieg*-ului când *Deutschland ziegt am allen Fronten*) și nici în următoarele; o parte din sistemele tehnice (artilerie ș.a.) au fost deplasate pe țărmul francez al Atlanticului întărind *The Atlantic Wall/Die Atlantische Mauer* (construit de organizația Todt; controlat militar de feldmareșalul german Erwin v. Rommel și de alți militari - v. Rundstedt, Model, Kluge, Stulpnagel ș.a. și ingineri specialiști, Albert Speer ș.a.) în faza pen-ultima a războiului - după reușita debarcare a unităților aliate pe plaje determinate anterior/codate/ din Normandia/*The D-day*/, campania victorioasă în Franța (eliberarea Parisului, atingerea Rhinului) - linia a fost refăcută (prin extraordinarul efort a multor tineri fanatici din *Hitlerjugend Waffen S.S.*, armata condusă de S.S. *Führer* Heinrich Himmler); a fost efectiv folosită de rezistența nazistă disperată (ofensiva din Ardenes ș.a.) dar această înverșunată apărare n-a putut împiedica pe aliați (unitățile militare americane; franceze; britanice; poloneze) să treacă Rhinul și să înainteze victorios în *Deutsche Boden* spre interiorul Germaniei (de vest-sud). Folosirea acestor sisteme tehnice militare doar în ultimele luni ale Războiului al Doilea Mondial de unități ale *Wehrmachtului* decimat, în derută, încolonate/dispersate în retragere ireversibilă (cu ofensive iluzorii în Ardeni) care mai opuneau unele rezistențe (sporadice, încrâncenate; absurde), încercau să apere teritoriul patriei (*Vaterland, Deutsche Boden*) într-un război a cărui deznodământ era clar chiar și pentru mulți fanatici S.S.-iști S.A.-iști nu și pentru toți "führerii" fanatici, sinucigași, perseverent ucigași ilustrează complexa oroadă/"stare" de spirit/ a unor oameni care au trăit la paroxism acea fază a Istoriei Războiului Mondial de "vreo" 70 de ani: $\square \tilde{T} = 1912/1913 \square 1914-1918/1919 \square 1919-1939 \square 1939-1944/1945 \square 1989/1990$.
16. Utilizată pe frontul Italian.
17. În istmul Karelian: spațiul dintre lacul Ladoga și Marea Baltică; utilizată intensiv pe "frontul finlandez în primii ani din Cel de-al Doilea Război Mondial: eroica rezistență a armatei și populației finlandeze copleșită de Colosul rus (bolșevic, sovietic).

18. În perioada inter-belică: anterioară tratatului Hitler /Ribentropp□Stalin/Molotov/*Der Teufel Pakt*/, includea fortăreața Brest-Litovsk¹⁹, la sud se mărginea – fortăreața Premysl²⁰ (forturile din Imperiul Austro-Ungar/*K.u.K.*/, modernizate din extremitatea Galiției Poloneze.
19. În primul Război Mondial "loc al păcii" separate dintre Imperiul Prusac și "tânăra" Republică a Sovietelor condusă de primul guvern revoluționar/al proletariatului; al sovietelor/, dirijată autoritar de comisari în frunte cu tov.V.I.Ulianov/Lenin și Leon Bronstein/Troțki/, secondati de instruiții, hotărâții Felix Edmundovici Djerjinsky C.E.K.A.-istul nr.1, Frunze marele oștean ș.a.. În al doilea Război Mondial garnizoana din *Krasnaia Armia* a opus o dârză rezistență (în încercuire) atacului fulgerător al unităților *Wehrmachtului* (care, atunci, au operat un *Blitz Krieg* conform planului "perfect calculat"/*alles ist auskalkulieren/Barbarosa* "pus la punct" de *Führer* și generalii și politiciii *Reichului* Milenar Nazist.
20. *Situs* al unor lupte înverșunate în primul Război Mondial: ofensiva ratată a Armatei Rusiei imperiale condusă de generalul Brusilov, hotărâre politică a guvernului revoluționar liberal condus de Kerenski – guvern slab, într-o țară măcinată de contradicții din primele luni de răsturnarea autocratismului țarist/Revoluția din februarie.
21. Construită în perioada inter-belică, întărită în ultimii ani ai Războiului al Doilea Mondial; a existat intenția de a fi folosită ca linie de rezistență la ofensiva Armatei Roșii (devastatoare/asimetrică) care a rupt frontul pe linia Chișinău-Iași (gândurile mareșalului Ion Antonescu și a unor politicieni și militari apropiați, înverșunați, rezistenți; punctele întărite nu au fost folosite; în epoca sovietizării României au fost demolate/distruse.
22. Lingvistice, religioase (catolicism, ortodoxism).
23. Efecte explicite, difuze, în extincție, cu resurecții.
24. *Modus vivendi*: prosperitate, capitalism, "socialism" ș.a. aspecte ale "celor două" fețe ale "oblonului de fier" care "s-a tras"/"a căzut" la finele Celui de al Doilea Război Mondial/"Fenomenul – sindromul Yalta□□/.
25. Zone rurale (agricole, silvanice).
26. Subsisteme: componente.
27. Bipolarizarea societății medievale: centru □ margine; a evoluat relativ lent în *curriculum historiae******.
28. Domenială: statală (princiară, ducală, conte-ală, marchiz-ală, baron-ală, urbană).
29. În unele porțiuni "zidurile" montane sunt mai "groase" și mai "înalte", porțile mai "strâmte"/"largi".
30. "Cetatea" Transilvaniei.
31. Pe Valea Jiului, pe Valea Mureșului, prin Porțile de Fier (Bounțari-Sarmisegetuza, Valea Streiului), pe Crișuri, Someș, Olt, prin valea

- Râșnoavei □ valea Prahovei/³², valea Buzăului, Valea Troțușului, Valea Teleajenului, Valea Bârgăului □ valea Bistriței/Dornei.
32. Pasul Predeal s-a deschis în "timpuri mai noi": sec.XIX-lea.
 33. Pasul Vulcan, Pasul Bran, Pasul Bratocea, Tabla Buții, trecerea Ilia-Marginea-Făget, peste Biharia, Breaza Făgărașului.
 34. Ciobănești, haiducești, călugărești.
 35. *Fundus regius*, ș.a.
 36. Cu specifice stări, ierarhii – rege, și curte, cancelarie, sfetnici, dregători, militari, servitori, scutieri, ș.a., nobili, orășeni, meșteșugari, negustori, clerici, monahi, țărani/iobagi/, clienți ai feudalilor – și relații sociale³⁷.
 37. Nu o "linie" (Σ^{ap}).
 38. Obșteni, iobagi.
 39. Orașe medievale: *Siebenbürgen*, ș.a. (Cluj; Bistrița, Deva).
 40. Sate, cătune.
 41. Grupuscul de țigani, câțiva străini, trecători.
 42. Comerciale, pastorale.
 43. Sate, orașe, târguri, drumuri, ș.a.
 44. Unii cercetători caracterizează integral ansamblu: "cetăți de graniță" (Kurt Horedt ș.a.)⁴⁵, un "sistem"/linie/.
 45. Ca cele Ștefaniene de pe frontiera Nistoreană-Danubiană.
 46. Ansamblul de cetăți sud transilvănene nu este omogen: nu este o "lume fortificată"⁴⁵.
 47. Dinspre sud-est/Valahia.
 48. Comparativ cu calea lungă vestică: Porțile de fier ale Transilvaniei, Valea Mureșului.
 49. Singura dintre fortificațiile ardeleni medievale.
 50. Singurul caz din această mulțime; turnurile cilindrice sunt de influență sudică.
 51. Pasul de culme Vulcan, Cetatea Bănița/Bolii/, defileul/surducul/ Jiului.
 52. Toponimul este semnificativ.
 53. Aproape de satul Tălmăciu⁵².
 54. Scrisoarea regelui Sigismund de Luxemburg din 24 februarie 1433, arată axul sistemului defensiv, acesta este dictat de căile de comunicație, *i.e.* este pe Valea Oltului.
 55. Din 1453 Scaunele săsești mandatează funcționarea sistemului valmal și defensiv: Rotenturm, sunt reactivate "pozițiile" Landskrone, Orlat, Sadu, Sibiușel, Rășinari.
 56. În 1466 scrisoarea unor oficiali hățegani către magistratul din burgul Orăștie – la extremitatea *Altland*-ului săsesc – avertiza că atacuri otomane/*akin*-gești sunt iminente. În 1493: raidul turcesc foarte prădalnic. Scrisoarea domnească din 1520: probă *in scriptum*.

57. "Acalmia" (politică, militară) din cursul domniei lui Mathias Rex, Concesii patrimoniale către sași, apărarea vestului Europei de Atletul lui Christos – Ștefan Vodă Mușat.
58. Este: un nume, un concept care a funcționat multă vreme/este istoricește determinat/fiind înțeles practic de oameni care au interese (concrete; abstracte) probleme (*idem*) "folosințe" (concrete) la/cu "marginile" unor sisteme sociale definite ("țări", state), □^{soc}, semnificația s-a păstrat și ulterior până în "timpurile moderne" când se 'concentrează' i.e. se "statalizează"/se întărește *in jure*.
59. *De facto et de jure*.
60. Autorul prestigios, geograful Reicherstorffer, care definea hotarele prin relație cu cetățile strategice din Moldova trans-Pruteană & Nistreană, continua al său traseu "de hotar" situat între Moldova și Țara Românească, respectiv Transilvania, fără a mai pomeni fortificațiile; i.e. acestea existau, erau "tari", dar nu erau "de graniță".
61. Care sesizau necesitatea unor schimbări, care cunoșteau noi realizări în tehnica fortificațiilor (direcții de pătrundere a unor "forme" ș.a.), care operau ajustări, perfecționări, folosiri de cortine, de turnuri, șanțuri, punți, porți, grilaje, capcane, tainițe, "scăpări", ș.a.
62. Cai, copii (din care sunt formați ieniceri, spahii; eunuci; servi, sclave, metrese, concubine ș.a.), aur, *cadâne*, grâne, miere, echipament, vite, fructe ș.a.
63. Toponim care poate fi asqciat (cu pertinentță) cu hotar.
64. Menționată și de geograful sas Reicherstorffer.
65. În 1467, 9 oct. se întâlnesc regele Poloniei Cazimir, voievozii Rusiei, Podoliei, Moldovei, arhiepiscopul de Liov/Lemberg/; au pregătit o întâlnire viitoare au acelaș loc.
66. Influența bizantină.
67. Ulterior s-au efectuat câteva detalieri, consolidări.
68. Este componentă specifică a "drumului (estic) al mirodeniilor"/ drumul moldovenesc/⁶⁹.
69. A fost și târg de sclavi/robi, prizonieri/.
70. În □T□ aprilie-octombrie (*apud* cronicarul Neculce).
71. În 1475 Ștefan comunica solilor săi din Ungaria veștile aduse de la pârcălabii de Cetatea Albă și de iscoadele din ținuturile tătărești: cucerirea porturilor Mangop și Kaffá.
72. Scrisoarea din 8 mai 1478 trimisă de domnul Moldovei dogelui Veneției și Papei: 'Atâta cer acum, și asta, fiindcă turcii vor veni în vara aceasta iarăși asupra mea pentru cele două ținuturi – ale Chilie și Cetății Albe – care le sunt foarte supărătoare că Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria și pentru Polonia. Ba eu zic mai mult, că dacă aceste cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca turcii să piarză Kaffa și Chersonesul!'

73. Vizibilă în gravura lui Gabriel Bodenehr.
74. Unele în două etape (de pământ; de piatră), altele rapid (cu unele întărituri – de piatră, de pământ – completate/refăcute ulterior).

§.VI. Bibliografie*****

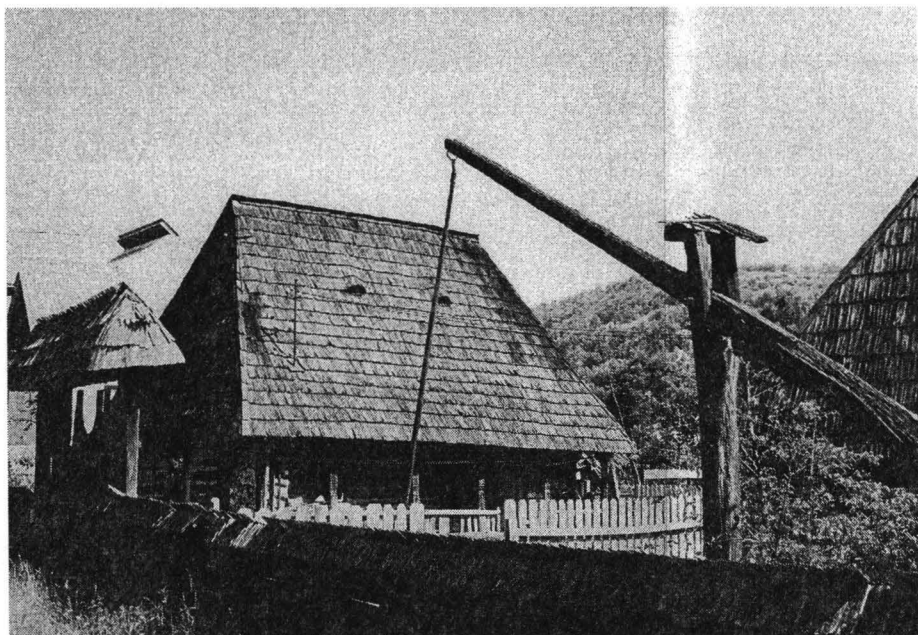
- Mariana Slapac, Cetatea Albă, Studiu de arhitectură medievală militară, Chișinău, 1998; bibliografie a fortificațiilor medievale de pe Nistru;
- Virgil Vătășianu, Istoria artei feudale în Țările Române, București, 1959.
- Bodo Ebhardt, Der Wehrbau Europas im Mittelalter, III Fleschsig, 1998, pp.610-612.
- Vlad Georgescu, Istoria Românilor, Editura Ion Dumitru, München 1980; Editura Științifică, București 200.
- I.M. Ștefan, Edmond Nicolau, Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești, Editura Albatros, București 1985.
- Ștefan Pascu, Voivodatul Transilvaniei, Editura Academiei, București, 1980.
- Ștefan Bălan, Ștefan Mihăilescu, Istoria Științei și Tehnicii în România, date cronologice, Editura Academiei, București, 1986.
- Dinu C. Giurescu, Istoria ilustrată a românilor, Editura Sport-Turism, București 1986; ediția nouă 2000.
- Georges Castellan, Histoire du Peuple Romain, Éditions Armeline, Crozon, 2003.
- Georges Castellan, Histoire des Balkans, Fayard, Paris, 1999, ed. 2.
- C.C. Giurescu, Istoria Românilor, București 1942-1944.
- Ion Simionescu, Țara Noastră, Editura Fundațiilor, București, 1938.
- Liviu Sofonea, Elena Helerea, Florentin Olteanu, Ion Vișa, Factorul *Téchніка* în Ștefaniada, în *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae, Liber V*, Brașov, 2005.
- Liviu Sofonea, Mihaela Popov, Fortifications, Danubiennes dans l'espace Carpatho-Pontien dans la période milénaire cca. 300 A.D. – cca. 1300 A.D., în actele Muzeului Dunării de Jos, Călărași, 2005; în *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae, Liber VI*, Brașov – Sibiu, 2005-2006.

*****. Orientativă

Installations which were in function with specific technical & social efficiencies in "remote past times" in fortifications located on the boundaries of some social systems. Examples.

Summary

In the study is analysed the concept boundary, which designate a space (geographical: *topos*; social/cultural: *situs*) in which, often, were constructed by the active persons members of relevant social structures (states, lands) located in the areas definitely delimited (formarly, juridicaly; economicaly; some times axiologically), important fortifications (isolated; ensembles/systems). There are analysed the cases of medieval boundary fortifications in Transylvania and in Moldavia, placed on the shores of river Nistru/Dniestr/. The examples express the relevance and the dignity of such *vestigium technicum*.

**UN PROIECT IDEATIC/COGITATUM/ UTIL PERSOANELOR ȘI
INSTITUȚIILOR
SOCIALE CARE VOR SĂ ORGANIZEZE UN MUSEUM TEHNICUM VIVUM
BRAȘOVENIENSIS*^{<1>},*^{<2>}**

**Prof. Univ. Dr. Liviu Alexandru SOFONEA^A,
Universitatea Transilvania Brașov
Dr. Victor SOFONEA^B**

Motto: - Pluribus in Unum!

*- The Heritage: care – preservation – management
and historical & axiological interpretation*

§ I. Definitio

Preconizatul **M.T.V.Bv.** este un sistem-social complex: o instituție consistentă organic cu multiple structuri^I, cu multiple relații sociale cu alte sisteme–sociale (similare; racordabile) județene, regionale, naționale, internaționale: muzee, centre culturale, instituții de stat (școli, primării, prefecturi, *forumuri*, ministere, consorții ș.a. *^{<3>}

Componentele interactive ale polifuncționalei entități **M.T.V.Bv.** fiind benefice **socialității***^{<3>}, **istorialității**, realizarea lor completă^{II}, este <<suma^I de scopuri^{2>>} pe care le argumentează cei ce vor (pledează, acționează) întemeierea și apoi folosirea bine chivernisită/ managerializată/³, a acestei unități-sociale.

Polifuncționalul sistem-social **M.T.V.Bv.**⁴ este:

- a. Un muzeu "static"/*Musseum classicum: Museon/*: colecție de **vestigii tehnice**^{2,3} (excepționale, remarcabile, notabile, interesante³), prin a căror existență este un contributor la păstrarea/resurecția «**memoriei locului**»*^{<4>},

- b. Un muzeu dinamic/*vivum*: esențializat*^{<5>}, expansiv*^{<6>}.III, se folosesc **metode și procedee clasice** și, frecvent, și altele **ne-convenționale** (moderne^{IV}; de perspectivă^{IV.V.VI}): inventarii, electronizări/computerizări informaționale, cercetări, anchete sociale, clasificări, sistematizări ș.a. care constituie un valoros *documentarium*, cu prezentări inspirate⁵, sensibilizatoare, intuitive, inteligente, durabile, machete, modelizări, restaurări, reconstrucții (parțiale, *in integrum*)^{6,7,8,9}, înfățișări/comunicări^{VII} (didactice: funcționale, expresive)^V, expoziții (specializate; permanente: tematic, cu exponate variate adecvat, bine "vitrinizate"; cu diferite magnitudini și implicații) – *expositio*^{VI} tehnici^{10,11}

muzeale virtuale/*virtualium*: istorie virtuală¹², simulări, "trenul timpului", *cerarium*, evocări literare¹², sonorizări, luminații, *pinacoteca*, *gliptoteka*, *lapidarium*, *fonoteka* ș.a. reprezentări ale unor situații neconsemnate/neconsemnabile *in scriptum*, prezente în unele mărturii orale, viziuni plauzibile¹², panorame, diorame, *foto-teka*, T.V., *cinema-teka*, ș.a.

Esențială, este atitudinea complexă – **realistă**, promițătoare, eficientă prin care se ține seama de "**situația din teren**" (multe distrugerii, erodări, uzuri morale, vandalizări: socialiste, sovietice, capitaliste⁸) și de "poruncile"/semnele viitorului, *charme*-ul & pericolul paseizării (nostalgii accentuate; refuzul de a trăi în trecut/în muzeu/), armonizată cu cea însuflețită, iubitoare, entuziastă, inspirată, novatoare, deschisă).

Dinamicitatea^{VII} însuflețește toate⁵ unitățile muzeale ale sistemului social complex *M.T.V.Bv.* (N=1; N>1) compus, interactiv, din *m.T.V.Bv.* – "insule" ale "arhipelagului"^{I,V,VI} – care sunt permanent *in interactio*: legate prin "fire" (șosele, telefoane, *e-mail*-uri ș.a. forme), prin

A. Președintele Filialei Brașov a Comitetului de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei Române/C.R.I.F.Ș.T./.

B. Doctor în Medicină, ASTRA, Sibiu.

*<1>. Al Municipiului Brașov/Kronstadt/ & al Țării Bârsei/*Burzenland*/.

*<2>. Notat *M.T.V.Bv.*

*<3>. Societăți culturale, filantropice, "con-sorții" (de specialiști, umaniști). activități sociale (individualizate, comune ș.a.)^{VIII}.

- c. O *Scola*^{V,VI}/Școală/: organizatorii¹³, întreținătorii¹⁴, asociații se educă¹⁵; continuatorii¹⁴, protectorii, vizitatorii^{V,VI}, asociații se educă¹⁵ și se instruiesc¹⁶; școlirea este **vie** (**interactivă**, continuă, deschisă^{IX}, poliglotă, sustenabilă ș.a.)^{VII,*<7>}.

- d. O *scola / Akademia I*: centru de cercetare / Institut / în care se fac investigații de către muzeologi și colaboratori, se precizează, se actualizează teme-probleme, programe, planuri adecvate¹⁷, proiecte, "factori" didactici¹⁸ (misiuni¹⁸ ș.a.), se fac investigații muzeologice, se constituie *documentarium*¹⁹, se definesc tehnici și procedee care pot / trebuie aplicate: în *documentarium*, prin *virtualium* ș.a.; se face publicitate ș.a.; se lucrează individual, pe echipe, cu colaboratori¹⁸ eficienți, cu "temperamente", poziții sociale, informatori, competențe specifice¹³; cercetările se valorifică optimal²⁰ imediat/în timp util *pro futurum*^{<Ac>}.

- e. un *Forum*^{V,VI,*<7>} : loc public^{21,22} pentru consultații, discuții și dezbateri pe varii²³ teme: tematici - problematici muzeologice²⁴, istorice (**istoriografia**, **istorio-logia**²⁵), tehnice- tehnologice, științifice, mixte (tehnostiințifice/științifico-tehnice), axiologice^{25,26} (etnice, politice, economice, turistice, sanitare, juridice, ergonomice, etice, ecologice, tehnice²⁷ artistice, filozofice, religioase)^{27,28,29}.

- f. Un *Ludeon*³⁰: loc public în care oamenii "petrec" (se distrează, își refac forțele/ vitalitatea³¹, un *situs*/habitat/ecologic (natural; social): agrementul (individual, colectiv) este actualizat prin vizitări interactive, prin activități muzeistice (identificări, anchete sociologice, expertize, reconstrucții, restaurări, muzeizări *in actu*, jocuri, competiții³²; expoziții: permanente, conjuncturale, reluări, variante ș.a.), prin relații (contacte; socialitate intensivă, concurență / emulație ș.a.

- g. Propaganda^{32,33,34}: realizată printr-un sistem eficace de *public relation*, *mass-media*-tizare, informații (machete, ecusoane, indicatoare, broșuri, pliante, sesiuni, anunțuri/publicitate, un buletin ș.a.), cuplări la activități culturale *extra muros* (zonale, naționale, internaționale, planetare).

- h. Un jalon cultural & civilizațional istoric^{34,35,36,37,*<7>}: evocă evolutiva producere & creație de bunuri și sinteze de cultură & civilizație – reper concentrat, pregnant, "construit"/"înălțat" prin toate calitățile interactive ale acestor instituții sociale, sintetizat, elocvent pentru foarte mulți "membri ai Cetății". Indicatorul istoric este specific definit³⁷ *in situs et in tempus*:

h.a) limita *in situs*: Țara Bârsei,

h.b) limita *in tempus*: intervalul până v.vi.

Cercetarea, conservarea, evocarea, comunicarea, utilizarea socială specifică: – i.e. muzeizabilă (*in situ*, în alte locuri: sub unități muzeale) – a bunurilor culturale (entități materiale & spirituale), $\tilde{V}$ conservabile, muzeizabile (*de facto*), adaptabile (simplu) reconstruibile, restaurabile, irecuperabile (parțial; demolabile: *pro causa*⁴²), implică (stadial, "împletit"):

a. identificarea unor piese/*vestigium tehnicum*, $\tilde{V}$ relevante, $P_{\tilde{V}}$;

b. ierarhizarea pieselor/*vestigium tehnicum* $P_{\tilde{V}}$, $P_{\tilde{V}_0}$.

Proiectatul *M.T.V.Bv.*, realizat efectiv conform normelor unui proiect ideatic/cogitatum/ pus specific "în operă" (întocmai-parțial; în variante) va fi o complexă

I. Un "arhipelag" de unități muzeale (autonome; corelate) care prin programele lor (individuale; corelate)¹ și prin activitățile lor (*idem*) se asociază/"înfrîtesc" în misiunea socială majoră <<conservarea și valorificarea socială complexă a *Patrimonium Tehnicum*>>.

II. "*In vitro, in vivo, in festivo*".

III. *In quantum, in qualitas*; cu aspecte antice, arhaice, "mai noi", "abea trecute în Trecutul relativ, cu caracteristici tehnice (pur, dominant; unele aspecte *folk* ș.a.). <A.C.>. Anchete, expertize, inventarii, expediții ș.a.

<A.C.>. Anchete, expertize, inventarii, expediții ș.a.

"ființă socială"/*ivivum*/ care prin "personalitatea sa" va anima (reprezentativ; impresionant) <<viața socială>>: "traiul" & cultura!

Obiectivul central³⁸ al complexe activități sociale – **M.T.V.Bv.** – este:

- **afirmarea numeroaselor, diverselor^{III}, valoroaselor^{39,40} performanțe, a notabilelor realizări brașovene/bârsane în domeniul Tehnicii și Tehnologiei⁴¹**; ea se împlinește prin:

- a. colectarea de date și redarea istoricului ș.a. forme relaționale caracteristice unor *vestigium technicum*, $\vec{V}$, ș.a. unor unități tehnice care și-au încetat activitatea precum și a altor unități-tehnice continuatoare^{42,43};

b. reconstruirea⁴⁴ tipurilor semnificative de situații/sisteme tehnice – unelte, scule, agregate, instrumente, procese, metode, proceduri, echipamente, ș.a., sisteme tehnice (mașini, auto-mobile, avioane, substanțe etc.) concepute, proiectate și realizate/utilizate în arealul de referință {ABv}^{*<8>}.

c. elaborarea unor modele didactice: cu explicații corespunzătoare – corecte/veridice/, condensate, expresive, poliglote^{IX} integrate în *documentarium/virtualium*⁴³ ș.a.;

d. demararea tuturor diligențelor necesare pentru a recupera toate/majoritatea vestigiile tehnice care mai există (în zona Brașov, în vecinătate, în țară, în străinătate);

e. recuperarea efectivă a acestor *vestigium*;

f. extinderea gamei de metode clasice și neconvenționale utilizate (albume, poze, documente TV, simulări, tehnici virtuale etc.) în redarea/muzeizarea creației tehnico-tehnologice, un *documentarium* amplu;

g. ș.a.^{43,45,46,47,48,49,V,VI,*<9>,*< >}.

Efectuarea acestui program foarte ambițios este posibil numai prin identificarea, adunarea, antrenarea unor persoane competente, generoase, cooperante, solidare, o echipă/grupuri de con-lucrători în care să se afirme (specific; interactiv) arheologi, arhitecți, muzeografi, ingineri, tehnicieni, arhivari, ș.a.

O mare contribuție vor avea tinerii – elevi, studenți, cadre didactice, entuziaști.

Pentru reușita acestui program este nevoie de convergența acțiunilor⁴³ care să potențeze concentrarea eforturilor tuturor factorilor din administrația locală, a muzeelor din zonă, a școlilor, universităților, a **Comitetului CRIFȘT al Academiei Române (central și prin Filiala Brașov)**, a reprezentărilor Ministerului Culturii și Cultelor, al Ministerului Economiei, Invățământului și Cercetării, a “Administrației” Turismului, ICOHTEC, Universitatea Transilvania, a *fortiori* **Filiala Brașov a C.R.I.F.S.T.**

al Academiei Române, Prefectura, membri ai Consiliului Județean, Primăria Municipiului Brașov, Asociația Științei și Tehnicii Brașov^x ș.a.

Muzeizarea preconizată este – *de plano* – limitată tematic *in Tempus*: în primă fază^v trebuie să fie o amplă activitate socială organizată prin care se colectează vestigii, se fac considerații, documentări cu aplecare/referire la situații (vestigii; idei, evocări ș.a.) până la anul 1989/1990 ilustrate prin vestigii muzeizate/muzeizabile, $\vec{V}$, P_v , respectivele *vestigium* sau în cazuri mai puțin favorabile/reale/ "rămășițe" fiind "privite"/tratate "așa cum au fost găsite"/adaptate muzeizării⁵⁰ până în faza eliminării/demolării acestor "obiecte" ale M.T.V.Bv. În procesul – complex, îndelungat – al muzeizării se "rezolvă" unele probleme

-
- IV. Relativ: față de **orizontul istoric/tempus/** cca.1990-2010 A.D.
V. M.T.V.Bv. N=1 generația I-a.
VI. M.T.V.Bv. N>1 generațiile II, III etc.
VII. Aceste calități animează, specific, instituția, și îi conferă⁹ calitatea *vivum*.
VIII. Dezvoltarea *viatorium*-ului fortifică funcționalitatea sistemului M.T.V.Bv.

*<4>. Prezente/relativ/, *in futurum* (devenire; prognoze).

*<5>. Esențializat: receptat *cum mente et anima*, reprezentativ, inteligibil, atractiv, frumos, emoționant.

*<6>. *Entelekial*: cu importante capacități de dezvoltare ascendentă/**progres**/.concrete (urgente⁵¹, salvări, identificări^{52,53}, expertize, restaurări, reconstrucții, evocări, demolări^{45,46}, modificări⁴⁷, adaptări⁴⁹); cercetările făcute pentru organizarea și pornirea sistemului M.T.V.Bv. *Museum Technicum Vivum Brașoveniensis* au însă mereu/ocazional în vedere intenția declarată de a extinde cercetarea și apoi muzeizarea efectivă⁴⁴ și la perioade mai noi – post 1990 – informațiile obținute fiind incluse în secțiunea *Documentarium*.

Rețeaua de unități muzeale tehnice – {m.T.V.Bv.} – va avea secțiuni autonome cu caracter concret și cu atribuții didactice.

Toate activitățile din M.T.V.Bv. (*in status nascendi, ab initio* n = 1; *in processus* n > 1 se vor face cu stricta respectare a legilor statului și a directivelor etaloanelor unio-europene^{*<7>}.

§ III. Structura

Instituția/sistemul social M.T.V.Bv. are o **structură** specifică: "ierarhizată", flexibilă, polivalentă, cu sub-unități, m.T.V.Bv., parțial autonome și funcționale, conexe.

Unitățile muzeale, m.T.V.Bv., – “elemente”/componente ale mulțimii/ansamblului/ {m.T.V.Bv.} □ M.T.V.Bv. – toate trebuie să îndeplinească – din prima fază a introducerii lor în sistem – unele condiții: indispensabile /complementare/recomandabile*^{<9>}:

α. locație reprezentativă: stil specific, valoare istorică, stare acceptabilă / bună⁵⁰;

β. protejarea mediului ambiant (urban, rural); respectarea exemplară a principiilor și normelor (evidente; adaptate social) ale ecologiei (protejarea mediului natural/ *environnement*/ & social/*habitat*/ dezvoltare sustenabilă*^{<7>};

γ. funcționalitate: valorile muzeale sunt protejate, activitățile muzeale sunt favorizate (vizite, lecții, expoziții/*expositio*/, *laboratorium*/laboratoare preparatorii, ateliere, școlarizări, practici, conservări, restaurări^{50,51,52,53}, reconstrucții, modelizări, *virtualium*, *documentarium*);

δ. conexarea unităților-muzeale: prin căi de acces telefonice, *e-mail*

ș.a. (acțiuni specifice, prin integrări armonioase cu programe culturale & investigative*^{<8>}; alte conexiuni)*^{<10>}.

Aceste unități (specifice: personalizate, ierarhizate) sunt (fiecare; împreună: interactiv) *locus tehnicus*: au o viață corporalizată & spiritualizată; chiar și unitățile-tehnice care au dispărut/distruse, evenimentele tehnice care s-au consumat (zboruri, experiențe, explozii ș.a.) sunt *locus non vacuum*, sunt *locus tehnicus mnezicus*.

a. *Focus**^{<11>}: unitate protocolară (intimă, festivă) – este sediul special al Conducerii – corp restrâns format din director, director adjunct, secretar, muzeolog principal, contabil, muzeolog adjunct^{51,54}. Aici se țin întruniri solemne ale grupului restrâns de colaboratori⁵⁴ și uneori a unor invitați, uneori în acest *situs* se fac (se programează; se efectuează) și vizite anunțate/programate (ale unor oficiali: membri ai Consiliului Județean, Prefecturii, Primăriei, Universității Transilvania, **Filiala Brașov a C.R.I.F.S.T. al Academiei Române**, Ministerul Culturii Învățământului și Cercetării, etc. și a altor invitați familiari, invitați din străinătate, membri ai Fundația Negru Vodă din Făgăraș, ai unor filii – din Sibiu, Valea Jiului, Baia Mare, Maramureșul istoric, alți invitați și a unor cetățeni din “publicul larg”⁵⁵, vizitatori doritori să vadă și acest “sanctuar”⁵⁶; aici se programează și se desfășoară unele ședințe de lucru, cele

IX. Texte (lapidare; concentrate ș.a.) scrise în limbile română, engleză, germană, franceză; în unele cazuri și în limbile italiană, spaniolă, rusă, maghiară, sârbă ș.a. Menționări personalizate interesante adecuate numeroase sunt făcute de edili, arhitecți, curatori monumentelor istorice ș.a.: sunt monolingve. Inscricțiunile trebuie să fie consistente, interesante, expresive prin informații esențiale*^{<105>}, izbitoare și caracterizări laconice, esențiale. Se

folosesc uneori scuturi metalice, stâlpi, coloane, lespezi ș.a. *Memento*-urile sunt blazoane care exprimă prin evocarea unor evenimente, întâmplări interesante, punctual, importanța, ciudățeniile, demnitatea «istoriei reale»; ele propun/invită spiritele meditative la gândire personalizată asupra acelor informații, asupra altora asociate de vizitatorul gânditor.

*<7>. Este o "linie de caracter" *M.T.V.Bv.* este o instituție flexibilă, dinamică, are statut național – Unio-European, este animată de **umanismul militant**. extraordinare, reuniuni ale conducerii lărgite la care participă și membrii colaboratori principali⁵⁷, se oficiază unele premieri, aniversări; atmosfera din ambientul "arhaic" este intimă, solemnă; aici se păstrează unele informații într-un concentrat specific *documentarium*, simboluri (semnele emblematice diplome ș.a.)^{*<12>.*<13>.*<14>}.

b. *Centrum*^{*<15>}: pavilionul central, sediul uzual al Conducerii și a personalului ajutător al muzeului (tehnicienii, îngrijitori, secretari, paznic), secretariatul, arhiva centrală, biblioteca, birotica necesară (*calculatoare*, e-mail-uri ș.a.), un *documentarium*⁵⁸ important, sunt expuse multe *vestigium tehnicum*. $\bar{V}$, în original, în copii⁵⁸, reprezentări, evocări ale situațiilor "pieselor"; sala/hala/ principală de expoziție, săli anexe, planul ansamblului (datele principale ale organigramei), sală de conferințe⁵⁹, săli de lecții cu capacități adecuate și instrumentar corespunzător (table, panouri, aspectomate, diapozitive, retroproiectoare), laboratoare virtuale; cu ateliere (de recondiționare⁶⁰, restaurare⁶⁰, modelizare⁶⁰, reconstrucție⁶⁰, expoziționare⁶⁰, simulări⁶⁰, virtualizări⁶⁰ ș.a.), specificul *documentarium*; specificul *virtualium*.

C.M.T.V.Bv. este un spațiu administrativ, ocazional, parțial inițiativ/deschis⁵⁶ și vizitării publicului în anumite perioade (zilele "porților deschise"; orar special anunțat)^{61.*<14>}.

c. Unitățile muzeale^{*<16>} *U.T.V.Bv.*: consistente, toate^{63,64,65} corelate prin componentele *viatorum*, { $\bar{v}$ }, de diferite magnitudini, cu semnificații principale specifice^{*<11>.*<17>.*<18>}.

c.1. unități muzeale majore, *m.T.V.Bv.*^{*<19>}: cu *visitor center/centrum salutatorium*!, respectiv canal de informare muzeistică, cu unele arte facte tehnice vestigiale *in situ* (identificate, contemplabile),

c.2. *T.V.Bv.* unități-muzeale secundare/ne minore^{*<20>}: *.T.V.Bv.* fără *visitor center/salutatorium*!, fără canal de informare muzeistică, cu unele artefacte tehnice vestigiale, *in situ* (idem),^{61,62};

- ambele situații sunt *de jure* aparținătoare sistemului/instituției/ *M.T.V.Bv.*, nu permit muzeizări ample, i.e. vizități, expoziții din diferite motive (obiective, durabile)⁶³, subiective ș.a.^{64,65,(s)} ele fiind integrate organic în «**viața socială**» curentă⁶⁶, în aceste structuri pot funcționa inscripții⁶⁷ evocatoare, vizități limitate, referiri în activități muzeale ș.a.; informațiile corespunzătoare sunt conținute și în *documentarium*-ul *M.T.V.Bv.*^{*<21>}.

d. Puncte muzeale/*punctum*/*^{<22>} p.M.T.Bv.: există un *memento/remembei*/ (inscripții evocatoare^{64,66}, unele semne-imagini structuri spațiale ș.a. consistente, expresive). Abundența și expresivitatea semnalelor muzeale – *memento* – îmbogățește valoarea (istorică, culturală, turistică, estetică) a municipiului și arealului bârsan.

Aceste prestigioase unități sociale, sunt *de facto et de jure* componente autonome ale M.T.V.Bv. *latto sensu*; sunt în relații cu altele *stricto sensu*^{67,68,*<21>}; bunurile (artefacte tehnice: *vestigium*, $\vec{V}, \vec{P}$) sunt lucrări, gânduri, expresii ale altor trăiri ale unor creatori și producători care au fost/sunt, în principal, *magister doctus/scolasticus* – anonimi nominalizați, vii, trecuți în eternitate, prezenți, evocați.

Entitățile*^{<21>} – sub-sistemele F.M.T.V.Bv., C.M.T.V.Bv., U.(,)M.T.V.Bv., p.M.T.V.Bv. ș.a. anexe, secțiuni*^{<23>} – sunt componentele⁷⁰ instituției complexe /sistemul social/M.T.V.Bv. cu specifice activități, grade de autonomie, "inter-acții"⁶⁷, energii (tehnice, sociale), emergente, entelechii vitalizate de/prin metabolismele «totului»/sistemului/.

X. Asociația Științei și Tehnicii Brașov, cu sediul în Brașov, Str.Pinului nr.9, Tel.0268-470692; Fax. 0269-415749, E-mail: med.group@rdslink.ro; Cod fiscal: 16757058, Cont: RO75 BNRB 2100 0004 9586 RO01, OTP România București – Sucursala Brașov.

XI. La multe/toate tematicile-problematicile relevante conexe/conexabile cu scopul M.T.V.Bv.: inclusiv alte probleme – teme ale Istoriei și Filosofiei Tehnicii și Științei, deontologia este axată pe principiul critica constructivă, istorie obiectivă (istoriografie, istoriologie) *sine ira et studio et cum maxima comprehensio more humanum*⁵, *audietur et altera/omnia*⁵ *pars*.

Muzeizarea vestigiilor tehnice plasate (localizate ocrotite, evocate) în diferitele *situs*- uri din complexul M.T.V.Bv. este operată în diferite grade:

$\hat{a}$. maximală: cu *visitor center*, *exhibitio*, *documentarium*, *virtualium* □ clasa M,

$\hat{b}$. superioară: *exhibitio*, *visitor center* □ clasa S,

$\hat{c}$. medie: *exhibitio* □ clasa $\overline{m}$,

$\hat{d}$. minimală: *memento* □ clasa (m).

Prin punerea în operă a proiectelor tehnicizate eficiente, pot fi luate în considerare / înființate și alte "insule"/insulițe (*punctum*) ale "arhipelagului": faza întâia a realei instituții M.T.V.Bv.*^{<24>}.

Sistemul social M.T.V.Bv. astfel conceput/proiectat/ este o abstracție/*cogitatum*/; ea se concretizează – "prinde viață" socială – prin identificarea componentelor sale, care, – fiecare/împreună – prin efectuarea proiectului muzeizării până în faza eficienței **inaugurări a Instituției &**

întreținerea /dezvoltarea acestuia^{70,71,III} devin membre materiale & spirituale ale unui «organism social <<INSTITUȚIA>>».

§. 4. Organigrama

“Insulele arhipelagului muzeal” M.T.V. Bv. – sistem social complex, eterogen, cu componente specifice (diferite; punctuale; mici; medii; mari; vechi, mai noi) – unitar prin semnificația–misiunea lui – muzeizarea complexă, interactivă /*vivum*/ – pe care o animă participarea oamenilor, creatori și producători – care sunt, în principal, *magister doctus/scolasticus/canonimi/* nominalizați) vii, trecuți în eternitate, prezenți evocați, actori, spectatori – muzeografi, sprijinitori, tehnicieni, păzitori, administratori, ... vizitatori, simpatizanți, alți beneficiari - sunt, toate (*sic!*), - *situs*-uri culturale; ele sunt reprezentate vizual, sugestiv, prin “*topos*”-uri într-o hartă impresionantă⁶⁸.

Topografia-Topologia⁷² acestei harte muzeo-grafice are o pleoră de componente /situații/importante^{*<24>,<25>}.

➤ **1. Predeal** □

- Muzeul Tehnicii turistice/turismului: o *sectoră* importantă^{*<26>}, cu sediu adecvat (o vilă / hotel)^{73,74,75,*<D>}.
- reședințe montane ale unor autorități, spații locuite temporar de personalități⁷² - vile, case de odihnă, hotelurile, cabanele remarcabile: vila locuită de generalul/mareșalul Ion Antonescu și anturajul Conducătorului⁷⁶ statului în perioada 1940-1944, vila locuită frecvent de Primul secretar al P.C.R. etc. Nicolae Ceaușescu și anturajul sau (*idem*)^{76,77,78,79,80}, unde au “poposit” alți bărbați de stat, “maheri”, ștabi, influenți, exilați, refugiați ș.a. personalități/personaje cu specifice *curriculum vitae* ș.a.^{*<D>}.
- Gara: evocarea trecătorii / pasului / Predeal* în “vechime”, construirea istoricei căi ferate Brașov – Predeal – Sinaia – Ploiești, evoluția acestei “*via regia*” ș.a.^{80,81,*<R.B.>};
- Șoseaua: evocarea drumului vechi (Predeal – Râșnov)⁸¹, mutațiile ș.a.

*<D>. Un *documentarium* amplu va fi realizat de membrii C.R.I.F.Ș.T. – filiala Brașov.

*<□>. Realizarea progresivă a unui *documentarium* al sistemului/instituției/ cu diferite “fișiere” și secțiuni (*documentarium* care se referă la “Primul Război Mondial, la Cel de-al Doilea Război Mondial), la evenimente de “era socialistă” (vizite, “revolta” muncitorilor și a altor cetățeni din Brașov în 15 noiembrie 1988; ș.a.).

*<8>. În aplicarea efectivă a acestui *cogitatum* – i.e. în punerea în operă/*mise en oeuvre*/ a proiectelor și tehnice efective/varianta fezabilă/ - se

va ține seama de normele bine verificate de experiența din documentul elaborat de *International Conference under the Honorary Patronage of Polish National Committee for UNESCO Heritage of Technology*, Gdansk outlook, 4 May 4-7, 2005; ș.a. "repere".

*<9>. M.T.V.Bv. este o operă & manifestare prestigioasă, viguroasă, inspiratoare, modelatoare a lui *Homo Economicus Ante-entropicus, Ecologicus, Humanus, Creator-Productor*.

*<10>. *Viatorium: stricto et latto sensu*.

- Evocarea unor evenimente tehnice: tehnologii, situații deosebite/singulare (performanțe accidente; vile, (casa Mociornița ș.a.; "case de protocol"), Primul război mondial ș.a.^{XI}.

➤ 2. Valea Timișului □

- Evocarea unor locuri turistice: Dâmbul Morii, Cascada Tamina ș.a.

- Evocarea unor *situs*-uri importante: locuri în care au fost lupte (în 1848: "carele secuiești, atacul cazacilor ș.a.; în 1916-1918)^{XI}, vila Geisel, reședința unor politicieni din perioada interbelică, "case oficiale" ale unor activiști comuniști^{77,78,79}, vizitățile unor personalități sunt evenimente social-specifice complexe*<D>:

a. personalități politice: regii și reginele, Brătenii, Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voivod, Argetoianu, Guță Tătărăscu, Mihail Manoilescu, A. Gigurtu, Octavian Goga, Corneliu Coposu, ș.a. dr.Petru Groza, Gh. Gheorghiu Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker, Theohari Georgescu, ș.a., Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Virgil Trofin, ș.a. C.C.-iști, C.E.P.E.X.-iști, alți *nomenclaturnici, aparatciki*, "eroi ai muncii socialiste" et al., János Kádár, generalul Iaruzelski, Nikita Hruscirov, Teodor Jivkov, Anastas Mikoian, Suslov, Gorbaciov, Fidel Castro, Tito, Ciu en Lai etc. etc., de Gaulle, Valery Giscard d'Estaing ș.a.

b. personalități religioase, patriarhi, vlădici, stareți, alte "fețe bisericești" (Dumitru Stăniloaie, Arsene Boca, ș.a.; prelați greco-catolici, Monseniorul Ghica; prelați catolici ș.a.)

c. personalități științifice, Nicolae Iorga, Valer Bologa, Henri Coandă, Hermann Oberth, Mircea Vulcănescu, Mihail Manoilescu, ș.a.

d. personalități tehnice: Eiffel, Henri Coandă, Alexandru Proca, Prohorov, ș.a., Voiculescu

e. personalități artistice: Arghezi, Blaga, Cioran, Goga, Agârbiceanu, Maria Tănase, artiști emeriți ș.a., Ives Montand, ș.a.

f. oameni de cultură: Titu Maiorescu, Ilan Chendi, Sextil Pușcariu, ș.a.

g. Un *documentarium* adecvat este în lucru: elaboratori Liviu Alexandru Sofonea ș.a.

- Evocarea vechii vame^{78,80,81}: *memento*, mini expoziție.
- Evocarea unor sanatorii: dr. Cosmuță, ș.a.

- Evocarea scurtei prezențe a YMCA/*American Youth Society*: scurta, evanescenta, libertate înainte de căderea "oblonului de fier"/*iron courtain*/ deja programată ("catalizată; îngăduită") de "mari decidenți" învingători în cel de-al doilea Război mondial.

- Evocarea unor tabere (de vară, de iarnă; jamboree): aspecte politice, turistice, educative, ludice ș.a.⁸³

- Evocarea unor unități tehnice, unor mici fabrici (de sobe, proprietate a lui Schmidt; ș.a.), ateliere.

*<11>. Notat *F.M.T.V.Bv.*

*<12>. Locația: unul din turnurile vechii cetăți, amenajat corespunzător: în interior mobilă stil vechi, reprezentativ: medieval, ș.a.) câteva simboluri ș.a.; starea acestui edificiu este bună, mediul este protejat, *situsul* este adecvat pentru reuniuni restrânse, intime⁵⁶.

*<13>. Starea acestui edificiu este bună, mediul înconjurător (*environment, habitat*) este protejat.

*<14>. După unele amenajări prin care structura devine muzeabilă: component a lui *M.T.V. Bv.*

*<15>. Notat *C.M.T.V.Bv.*

*<16>. Notate cu *T.V.Bv.*

*<17>. Notat cu { *v̄* }

*<18>. Unele unități-tehnice sunt deja muzeizate; este necesară accentuarea / evidențierea, componentei tehnice. Unele unități-sociale existente, sunt, firesc, asociate cu *M.T.V.Bv.*: sunt chiar muzee cu caracteristici multiple, inclusiv tehnice (artizanat, construcții, informatică, vechi arhive, școli). Exemple: Biserica Neagră, Biserica din Bartolomeu, Biserica ortodoxă, Muzeul de Istorie din Turnul Sfatului, Muzeul Etnografic, Muzeul Primei Școli Românești, Arhivele Statului, Liceele Șaguna, Meșotă, Honterus, Spitale, Bastionul Țesătorilor ș.a. Turnuri, case memoriale (Casa Mureșenilor, Casa Bănulescu ș.a.), Casa de cetire Popea din Săcele, Muzeele din Bran și Cetatea Râșnov ș.a., rezervația Tâmpa, Muzeul Sportiv de lângă patinoar, bisericile-cetăți săsești din Hărman, Prejmer, Ghimbav, Codlea, Cetatea Feldioara ș.a., Muzeul din Săcele, strada Sforii (Festivalul tradițional) "punctul" *Iremember!* Ion Baci, Casa Salcă^{XI} ș.a. Este recomandată accentuarea prezenței în aceste sectoare a factorului *Tehnica*.

*<19>. Notate cu *T.V.Bv.*

- Fabrica de produse textile Republica □ Pantex Freshtext de lângă Dâmbul Morii – Dârste.

- Schituri, mănăstiri: *memento*^{XI,83}.

➤ **3. Săcele** □

- Calea ferată Săcele-Baciu-Noua-Temelia-Strungul/Hidromecanica: istoricul, evocarea, reconstruirea unor artefacte remanente/dispărute/

(material rulant, semnalizatoare, locomotive, vagoane, poduri, tronsoane, anexe, gara Noua, cantoane ș.a.) și instalarea lor în diverse *situs*-uri.

- Uzina Electroprecizia^{XII,XIII,XIV}: istoricul, expoziție, *sectura* principală a componentei Energetica Bârsană.

- Muzeul din Săcele, Casa de citire (unele completări, accentuarea evocării și a unor aspecte tehnice). Satele Baci, Turcheș, Cernat, Satu-Lung, Gîrcin și Zizin, Târlungeni; "resurecția" liniei ferate suburbane/Seceleana/ se va continua prin: amenajări tehnice indispensabile, adecuate (construirea unor terasamente stabile; construirea unor instalații "de modă veche" efectiv funcționale: macazuri, locomotive, pompe, vagoane, stații, semnalizatoare, ș.a.; instruirea unui personal special echipat ș.a.), instalarea în teren a "tehnicii vechi" - reconstruită, efectiv funcțională, verificată înainte de/prin punerea în circulație a unor trenuri nostalgice/*timere*/ în scop sentimental*^{<I>}.

- Turism: rural, *praxis*⁸³.

- Tehnici populare – realizate de *magister naturalis* (anonimi; numiți: dârstit; pive ș.a.); practici țărănești ale mocanilor consecința vecinătății cu mocanii din Șapte Sate/Săcele/, ciobani și comercianți iscusiți⁸³.

➤ 4. Dârste – Noua □

- Fabrica de bere Friedrich Czell și fii □ Aurora: istoricul, expoziție, berărie/cârciumă pitorească⁸⁴

- Zona turistică Dârste-Noua biserica istorică Sfânta Treime (din 1780) casa primului ministru Alexandru Beldiman, Castelul de apă de pe dealul Pleașa, canalul, troițe – vile pitorești, interesante din zona de agrement (Hessheimer – prestigios comerciant sas la sfârșitul sec.XIX ș.a.; casa familiei profesorului Salcă, deținut politic^X)*^{<I>}.

➤ 5. Prejmer □

- Biserica fortificată: "înnoirea-tehnică" (sanizări, restructurări, unele reconstrucții⁸⁵) a fost făcută în condiții foarte bune de Asociația/Fundația Sașilor din Germania; unele completări sunt posibile pentru a evoca/accentua rolul Tehnicii⁸¹.

➤ 6. Hărman □

- Biserica fortificată: "înnoirea-tehnică" (*idem*)⁸⁵ se poate completa cu posibile evocări ale tehnicii agrare/casnice⁸³, orga este și un *vestigium* tehnic.

➤ 7. Sâmpetru □

- Aerodromul: istoric, este un segment al *sectura Aviația*⁸⁶; evocarea unor performanțe interactive, demonstrații cu parapanta, planorism, lansări de pe Dealul Lempeșului etc.

- Turism rural⁸³.

*<20>. Notate cu T.V.Bv.

*<20>. O secțiune a *M.TVBv* va fi localizată în fostele uzine ASTRA/Tractorul.

*<21>. Într-o altă fază a funcționării *M.T.V.Bv.* pot apare / introduce și alte sub-sisteme muzeale integrate (organic; adițional) în viitoarele *M.T.V.Bv.* ⁿ >
1.

*<22>. Notate p.*M.T.V.Bv.*

*<22>. Filiala Brașov a C.R.I.F.Ș.T. al Academiei Române este un partener important.

*<23>. *Expontio*: ε,

Laboratorium: Λ

Documentarum: Δ

Virtualium: v

*<R.B.>. O cercetare cuprinzătoare întregită armonios cu activități practice (recuperări, muzeizări, instalări, documentări ș.a.) este realizată de inginerul Radu Belu, vicepreședintele Filialei Brașov, A C.R.I.F.Ș.T. al Academiei Române.

➤ 8. Brașov □

- Muzeul turismului*^{<26>}: instalat într-un sediu corespunzător (central; *situs*-uri specifice *in interactio/rețea*) cu personal adecvat, cu diferite secțiuni (tematice; alte raioane: administrative, manageriale ș.a. – istoria turismului, ecologia turistică) deontologia specifică; reglementări; *praxis*: *in interactio* cu alte acțiuni și imperative ale lui *Homo ecologicus*, turismul montan, turismul rural, turismul acvatic, turismul aerian, *public relation* (ghiduri, hărți, prospecte, regulamente, programe, ecusoane, echipamente, ș.a.).

➤ Uzina de fabricare a unor instalații polifuncționale^{xii} de pe calea Zizinului-Târlungeni^{xii}: evocarea istoricului (performanțe polifuncționale: carburatoare, filtre, echipamente militare ș.a.) situații; transformări: uzina Dumitru Voina □ Breiner Bela □ Uzina doi □ Carfil), interacții cu alte uzine (brașovene; muzeizate, active:

- **Fabrica de ciment Temelia**^{xii,xiv}: istoric^{xii} (începuturi, "boom-ul"; probleme: poluare/accidente, dezafectare, mutare etc.).

Grupul Școlar Tehnic^{xii}:

- istoricul (etapele: grupul școlar **Steagul Roșu**, grupul școlar tehnic **ASTRA**^{xiii,xiv}, performanțe și eșecuri ale educației "școlii muncitorești" care a funcționat în "epoca socialistă"; imagini și în *Centrum* etc.).

Uzina Metrom^{xii,xiii,xiv}: segment al *sectura* Tehnica militară; evocarea rolului fabricii în producția și comercializarea armamentului în perioada interbelică, belică, postbelică, comerțul cu arme din războiul rece în SCPD proiectat pe istoria mondială*^{<9>}; interacții socio-tehnice^{xiii} cu alte unități-tehnice (active; muzeite) (in situ; ș.a.: în

evocări se vor accentua unele aspecte tehnice: construcții instalații hidro, electro ș.a.)

Uzina de autocamioane^{XII, XIII, XIV, * <7>}

Uzina I.A.R./Tractorul^{XII, XIII, XIV}: centrul muzeal al marelui *sectura Aviația*; se distinge prin evocarea performanțelor realizări brașovene în Aviație⁸⁶ (istoricul I.A.R.; se vor reconstrui toate tipurile de avioane care au fost proiectate și realizate în arealul Brașov; se vor elabora modele didactice cu explicații corespunzătoare, se vor face toate diligențele pentru a recupera toate vestigiile care mai există în zona Brașov, în țară, în străinătate). Se vor analiza riguros și prezenta muzeistic veridic și avaturile din I.A.R.: litigii, procese, aspecte secrete (vizite, ș.a.), aspecte festive (vizite, premiere ș.a.), factori politici, "lovitura sovietică", încercări de continuare în perioada socialistă, alte unități tehnice continuatoare. Se va realiza

*<I>. Nu se practică interferențele negative: cele două "axe" ale muzeizării se pot dezvolta autonom, unele aspecte ale Istoriei Tehnicii vor fi cercetate și prezentate muzeistic, valorifică mai detaliat/în exclusivitate, în rețeaua de unități muzeale tehnice din complexul *M.T.V.Bv.*

*<D.A.>. Un *documentarium* amplu a fost realizat de Liviu Alexandru Sofonea: intitulat *El Descubrimiento de America* și consecințe relevante în civilizația & cultura din Spațiul Carpato-Ponto-Danubian.

*<24>. Nu vom menționa aici starea *de facto* a componentelor "puse pe hartă" (cotabile prin indicatorii $\hat{a}, \hat{b}, \hat{c}, \hat{d}$ ș.a.; aceste stări sunt esențiale în elaborarea – în acord (parțial/total) cu acest proiect ideatic/*cogitatum*/ – a unor proiecte mai concretizate: tehnic (cadru), tehnicizate (variante) efectuable, P^{tehn} , tehnicizate efectuate (puse în operă; în diferite faze)

$$\underline{P_m} \rightarrow \underline{P^{tehn}}, MT.V.Bv. n>I^{* <21>}$$

*<25>. A Muzeului Turismului/Tehnicii turistice/Turismului în țara Bârsei. Criteriul enumerării este convențional: geo-topografic – de la este spre vest.

*<26>. Instituția – autonomă, expresivă, atractivă contributor economică (rentabilă; direct, indirect) factor propagandistic (de calitate; onest) generator de "bună imagine") intensificator al relațiilor inter-umane (individuale, grupale; plurale, diverse: politice, economice, tehnice, suflete ș.a.) specific la personalitatea complexului *M.T.V.Bv.* evocă evoluția Tehnicii turistice/Turismului/ în frumosul, și demult vestitul areal **Țara Bârsei/Burzenland**: zona montană (cu înălțimi pietroase – cristaline, calcaroase, mixte – cu "gol alpin", păduri de diferite specii, poiene, padini, platouri/plaiuri, izvoare, râuri ș.a.: jalonat natural de masive/munții/ Postăvarul, Piatra Mare, Ciucașul, versantul bârsan al Bucegilor și Gârbovei, Măgura Codlei, Perșani, Piatra Craiului, extermitatea bârsană a

Făgărașilor/Alpii Transilvaniei/), zona pre-montană/piemont carpatin transilvănean sud-estic/ (Timiș-Predeal, Diham, zona Brăneană, Râșnoveană, Tâmpa, Lempeș, Săcele, Dumbrăvița, Baraolt), zona depresionară (traversată de cursurile râurilor Bârsa și de cel al râului interjudețean Oltul între "sectoarele" covăsnean și Țara Oltului ardelean/Făgărașului/. un album care va fi expus *de facto* în această secțiune a M.T.V.B.; se va evoca epopeea aviației românești articulată la alte episoade ale istoriei; se vor folosi intensiv metode clasice și, *a fortiori*, neconvenționale (albume, poze, TV, simulări, tehnici virtuale)^{*<20>.*<H.S.>}.

Fabrica de Postav^{XII,XIII,XIV}: istoricul (fabrica Scherg; naționalizarea: fabrica Postăvarul ș.a.), firme continuatoare, tehnici textile.

Uzina Hidromecanica^{XII,XIII,XIV}: istoricul (origini: fabrica Schill □ fabrica Strungul □ Hidromecanica, creșteri și descreșteri, privatizări); se evocă și terminalul brașovean al liniei suburbane Seceleana ș.a.

Uzina Tractorul^{XII,XIII,XIV}: istoricul sublinierea importanței și prestigiului acestei unități-tehnice, încadrarea în industrializarea socialistă, tehnicitatea specifică (în evoluție), productivitate (*idem*), prezența pe piețele națională și internațională (*idem*), rolul ergonomic al acestei școli & uzine; aspecte sociale (personal; sindicate, conflicte de muncă, mișcări sociale; rolul în revolta anticomunistă din 15 noiembrie 1987 – "prefată" a epocii complexe mutații revoluții din 1989/1990.

➤ **Uzina Rulmentul**^{XII,XIII,XIV}: istoricul (*idem*).

➤ **Complexul C.F.R. Brașov**: sediu al **Muzeul transportului feroviar**^{*<21>}: este articulată cu alte unități muzeale (din Sibiu, din București, ș.a.); în acest muzeu vor fi integrate Gara Brașov, Gara Bartolomeu, Atelierul de Reparații, Triajul (se insistă pe tracțiunea Diesel, care va deveni profilul acestei secțiunii a M.T.V.Bv.

➤ **Fabrica Nivea**^{XII,XIII}: istoricul redă traiectoria evoluției acestei unități-tehnice devenită, la câțiva ani de la înființare, una de valoare mondială (originile; legăturile cu alte unități din exteriorul țării). În expoziție se va organiza și un centru permanent de vânzări, se vor organiza exemplificări, demonstrații.

➤ **Uzine semnificative**^{XII,XIII,XIV}: **Radiatoare, Fartec, Șuruburi**: istoricul (*idem*).

➤ **Unități-tehnice Militare**^{XII,XIII,XIV}: Cazarma Neagră⁸⁷, Cazarma⁸⁸ din Bartolomeu,

Cazarma Dragalina (din epoca austro-ungară □ unitate/garnizoană a regimentului de vânători de munte a Armatei Române, Flotila ș.a.

➤ **Spitale**^{XII,XIII,XIV}: central: Spitalul Militar, Spitalul Psihiatric, Spitalul CFR, Clinica de Maternitate ș.a., unele dispensare.

➤ **Complexul de clădiri din zona Consiliului Județean/Prefectura**^{XII,XIII,XIV};

- Clădirea centrală – monument din 1903 din "buricul" oraşului post medieval care a fost succesiv – sediul unui Tribunal Superior, cu o închisoare importantă^{89,90,91}, care au funcţionat (specific) în Imperiul Austro-Ungar /K.u.K./ o "curte de judecată", Tribunal Suprem Român în RPR/RSR, Sediul Comitetului Judeţean al P.C.R., Prefectura; → Comisia patrimoniului (secţiune a Muzeului de Istorie)*^{<22>.*<23>}; "focarul" în care au acţionat cutezător, disperat, revoltaţii braşoveni în 15 noiembrie 1988; în evocările muzeale (inscripţii, alte referiri) vor accentua aspectele tehnice (instalaţii ş.a. evenimente)^{89,XV}.

Se vor evoca viu, veridic, justiţiar, procese importante (ale Rezistenţei anticomuniste în Munţii Făgăraş⁸⁴, ş.a); construcţia cu celule, culoare, scări, holuri, intrând-uri caracteristice unui penitenciar/închisoare apropiată instanţei judecătoreşti a devenit ulterior cămin, unde au locuit foarte multe cadre didactice ale Universităţii)⁹¹.

Informaţiile sunt indispensabile/utile persoanelor care vor să efectueze un necesar complex *virtualium*.

- Clădiri reprezentative (istorice, interesante, etc.): calităţi tehnice (instalaţii, structuri, stil arhitectonic ş.a.)^{XII,XIII,XIV,XV} bănci, Primăria (din cca.1900), Poşta (*idem*),

XI. Un *documentarium* amplu a fost realizat de prof. Liviu Sofonea şi dr. Victor Sofonea; studiul evocă istoria Primului Război Mondial în spaţiul Carpato-Ponto-Danubian (SCPD) proiectată şi conectată la Istoria lumii. Acest *documentarium* este folosit şi în proiectul ideatic / *cogitatum*/ pentru organizarea unui *Muzeum Tehnium Vivum Cibiniensis* şi pentru cel care are ca scop contribuţia – *via cultura* şi chibzuită administraţie - la dezvoltarea Muzeului Văii Jiului.

*<H.S.>. Un *documentarium* amplu a fost realizat de un membru al Filialei Braşov a CRIFST – dr.ing.Horea Salcă; poate fi efectiv utilizat.

Teatrul, rezidenţe (Casa Popovici; după naţionalizare aici a fost sediul Securităţii → S.R.I.), hanuri, farmacii, ateliere mecanice, foto, tăbăcării ş.a., poşte, hoteluri, cârciuni, azile, prăvălii ş.a. case de raport ş.a.

- Poarta Scheilor: remanentă a sistemului de fortificaţii (medieval luminist), *memento* cu abundentă informaţie.
- Cetatea^{XII,XIII,XIV,XV}: un monument tehnic impresionant (militar; cu utilizări civile: închisoare, arhivă, magazii, ateliere); restaurantul «Cetate»; această fortificaţie este de mare atracţie, este oportună menţionarea unor aspecte tehnice ş.a.
- Unităţi agro-silvo-tehnice: Institutul Cartofului, Inspectoratul Silvic (*Arboretum*, secţia cinegetică).
- Pieţe, străzi importante, spaţii verzi:

- parcul central: monumente reprezentative (Cincinat Pavelescu, Andrei Mureşanu, Nicolae Titulescu; aici a fost instalat multă vreme, şi a

rezistat, monumentul cel al eroilor sovietici, Piața Centrală (aici a fost instalat și a "rezistat" câțiva ani colosul generalisimului Stalin),

- parcul dendrologic: "spațiu verde" - areal al unor controlate manifestări sociale interactive; *Arboretum*-ul Tâmpa (fost centru cultural dacic, geo-suport al cetății Brașovia, rezervație, parc, ș.a.; este necesară accentuarea unor aspecte tehnice,

- Parcul Tractorul,

- ș.a.

- "pe sub ziduri";

- dispăruta alee cu plop de pe Calea Bucureștilor (umbra plopilor favoriza păstrarea la rece a "băuturii amare, galbene" transportate în butoaie de la fabrică "la oraș" (depozite, berării). Inițiativa patronului fabricii de bere este memorabilă.

- Farmaciile: evocarea poticarăș-ilor.

- Muntele Tâmpa: rezervație naturală cu vestigii naturale și tehnice (apaductorul; monumente instalate pe înălțimi⁸⁵, reper topografic (fotografic, geodezic, ș.a.).

- Sinagoga: se evocă aspecte tehnice ș.a. ale vieții comunității evreiești^{XVI}.

- Hotelul ARO-Palace: o instituție "cu multe stele"; evocarea *in situ* a unor aspecte tehnice este oportună (*varieté*, vizite, baluri, *show-uri*, a unor aspecte istorice, invitații, recepții, baluri, petreceri, gastronomice, conferințe, *music-hall-uri*, programe ș.a.).

- Biserici Brașovene:

- Biserica din Bartolomeu⁹²: monument arhitectonic ale cărui prime structuri au fost construite de meșteri monahi cistercieni^{XVI}, este un sanctuar religios și cultural administrativ; accentuarea unor aspecte tehnice este oportună.

- Biserica Neagră: monumentală catedrală – **cel mai răsăritean dom gotic** este un sanctuar religios și cultural⁹² administrat riguros de consistoriu; accentuarea unor aspecte tehnice este oportună^{87,*<I>}.

- Biserica Sfântu Nicolae din Schei: vestigii (tehnice; relații istorice), Muzeul primei școli românești (tipăriturile Coresiene ș.a.)^{*<I>}, cimitir interesant, monumentul politicianului Nicolae Titulescu⁹⁴, casa parohială ș.a.^{*<22>,*<23>},

- Biserica din Prund: vestigii, cimitir interesant.

- Biserica ortodoxă: din Piața Sfatului

- Biserica grecească: vestigii voivodale, cimitir impresionant,

XII. Uzinele – culturalizate sunt instituții muzeizate □ muzeistice: se evocă istoricul (*stricto sensu; latto sensu*: în contextul istoriei/*Zeit Geist*/).

XIII. Complexe, specifice: cu aspecte tehnice, tehnologice, economice, ergonomice, sociale, politice, juridice, militare, comerciale, manageriale; axiologice, cu "valențe" locale (brașovene: cu Temelia, Metrom, Schill □ Strungu □ Hidromecanica, Steagul Roșu □ Roman, Metrom, Voina □ Brainer Bela □ Uzina Doi □ Carfil, Rafinăria ș.a.; I.A.R., Tractorul; românești: Tohan, Malaxa, Mociornița, Cugir, Lemaitre, Reșița, etc.; externe).

XIII. Amplul studiu intitulat Cercetarea, exploatarea, utilizarea (*manu militari* ș.a.) a minereurilor uranifere din spațiul Carpato-Ponto-Danubian în perioada cca.1938-1965 elaborat de Liviu Alexandru Sofonea; va fi folosit și în **M.T.V.Bv.** într-o *expositio*.

- Mănăstirea franciscană, Biserica săsească Sfântul Martin: fostă mănăstire, ș.a.
- Biserica din strada Operetei: cimitir interesant ș.a.
- Biserica evanghelică din cartierul Blumăna/Blumenau: azilul apropiat, ș.a.
- ș.a.
- cimitire: Groavă, locul de veci al unor eroi militari (români; străini: *helden*, *hős* ș.a.), orășenesc, "Eternitatea" de pe Calea Poienii, din Prund (Cartierul trocarilor) ș.a.

➤ **Muzeul de Istorie al Brașovului**^{*<22>,*<23>}: exemplară unitate socială cu sediul în monumentala clădire a vechiului Sfat/Radhauss din Piața Sfatului care are un istoric remarcabil; instituția are o activitate complexă; în acest flux cultural se pot face completări și accentuări de Istoria tehnicii și varii discuții (cu accente *pro/& versus* ș.a.). Activitatea **M.T.V.Bv.** beneficiază (în permanență; polimorf) de serviciile oferite de acest consultant valoros, generos^{*<1>}.

➤ Turnurile fortificate ale cetății: Bastionul Țesătorilor ș.a.; pot conține/accentua aspecte tehnice. Dorim ca Direcțiunea **M.T.V.Bv.** să fie localizată într-o clădire arhaică (protocolară; intimă: *focus*) (eventual în unul din turnuri) și să beneficieze ocazional de astfel de clădiri arhaice.

➤ **Muzeul de Etnografie**^{*<22>,*<23>}:

- unitate socială de prestigiu, are realizări practice cunoscute dintre care și unele cu semnificative relații cu Istoria Tehnicii (tehnici populare ș.a.⁹⁴; cu expoziții, exemplificări în tehnicile tradiționale: **M.T.BV.** oferă și primește consultații în materie de Tehnică); spațiu: adecvat pentru conferințe, expoziții, lecții ș.a. ^{*<1>}

➤ Casa de cultură a studenților: a Institutului Politehnic/Universității din Brașov □ Transilvania/: programe, tariful ș.a.; animatori:

prof.dr. Dimitrie Cazacu, Liviu Sofonea, Vova Bârsan ș.a., "submarinul galben", cercul foto ș.a..

- Instituții filantropice: Azile (din str. Maniu; instituție săsească □ pentru toți bătrânii ș.a.), orfeline, 'leagăne de copii' ș.a..

Cartiere, zone, ș.a.: Schei/Trocarilor/, Livada poștei, - "șirul hoților", Blumăna, Warthe, Noua, "Brainer Bela", Tractorul, Bartolomeu/Sprenghei/, Zizin, Sub-urbium, "pe sub ziduri" Prund, Sprenghei, Dârste (blocurile sociale tip).

"Rep"-ul/Floașterul, Corso; "magistrala comercială"/, Mănăstirea franciscană.

Biblioteca Județeană (orășenească □ regională; sediu al A.R.L.U.S.; "estradă" pe care s-au manifestat adesea ASTRA-istii; ș.a.), Casa Universitarilor (Cafeneaua Rudolf, cantina, a fost inaugurată de Virgil Trofin).

- Școli^{*<22>,*<23>,XII,XIII.}

- Universitatea Populară: Sala Reduta, programe, ș.a., unele lecții, vizite (Prunariu, ing.Hans Barth ș.a.), directori și colaboratori (Petre Sima, Constantin Gheorghiu, Eugen Chiș, Sofonea Liviu, ș.a. cercul Amicii Infinitului ș.a.).

- licee^{XII,XIII.}: Liceul/Colegiul/ Șaguna (istoricul); muzeul, etc. expoziții cu aspecte tehnice ale educației ș.a., au spații ecologice, Liceul Honterus/Liceul german/săsesc/ (*idem*), Liceul dr. Ioan Meșotă (*idem*), Liceul Unirea (*idem*), Liceul Economic (*idem*) ș.a., Școala/Academia/ Militară (*idem*), școli/liceu/ economice (comerciale; gremiu; de "arte și meserii", "conductor tehnici ș.a..

- **Universitatea Transilvania din Brașov:** Muzeul Universității va cuprinde evocarea aspectelor istorice ale înființării universității, materialele vor fi organizate pe secții/decanate, catedre, se vor organiza expoziții permanente (ex: Galaxia Gutenberg, robotică, cinegetică, ligno tehnică), se vor face multiple activități de restaurare, arheologie

XIV. Se evocă origini, legătura cu alte unități tehnice importante, evocarea traiectoriei acestor remarcabile uzine Românești în perioada inițială a industrializării "de tip socialist" și în toată epoca "socialismului real", momentul (epocal «revolta brașovenilor din 15 noiembrie 1987».

XV. Evocarea revoltei brașovenilor din 15 noiembrie 1988 se va face în mai multe *situs*-uri muzeizate (unități muzeale, puncte cu *memento*: căminul și cantina din Complexul Studentesc Memorandum, sediul Securității, ș.a.) în care se vor celebra în zile festive pomeniri.

Industrială, alcătuirea Bibliotecii de *Technical heritage*, se continuă tipărirea volumelor *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae/Scientiae*¹⁰¹ specializate în Istoria Tehnicii și Științei, se vor intensifica activitățile **Filialei**

Brașov a C.R.I.F.S.T. al Academiei Române, se vor construi relații internaționale durabile cu muzee tehnice de renume ale lumii.

➤ **Arhivele Statului:**

- Prestigioasă instituție cu sediul într-o clădire istorică, monument tehnic, are intime relații cu **M.T.V.Bv.**^{*<22>.*<23>}. Procesul de documentare istorică și interpretare se bazează esențial pe sprijinul acestei instituții; și în această clădire am dori să existe o expoziție din Istoria arhivisticii, cu referire la spațiul brașovean/bârsan. Calitățile **M.T.V.Bv.** vor fi intensificate și îmbunătățite prin colaborarea cu acest prestigios *documentarium* național.

➤ **Muzeul Primei Școli Românești**^{*<22>.*<23>}:

- clădirea: monument tehnic,

- instituția: sunt cunoscute realizările acestei unități–tehnice *sui generis*; **M.T.V.Bv.** poate oferi informații pentru unele contribuții ale istoriei tehnicii (inscripții în 4 limbi, tehnici tipografice, o expoziție permanentă despre Galaxia Guttenberg etc.)^{*<1>}.

➤ **Bastionul ȣesătorilor**: este sediul unei expoziții de Istoria Tehnicii.

➤ **Unități agro/silvo-tehnice:**

- Institutul Cartofului^{*<D.A.>.⁹⁶}: originea paleo-americană a plantei comestibile, naturalizarea aspecte sociale (cartofarii; "cartofiada socialistă"/voluntară-obligatorie/ biotehnici, sortimente, bilanțuri.

➤ **Locuri interesante:**

- fosta vilă Kerth: trebuie instalat un *memento*,

- terenul din față a Liceului/colegiului Național Andrei Șaguna de unde a zburat de câteva ori Aurel Vlaicu, unde a meditat Ciprian Porumbescu ș.a. personalități.

- Instalații: de apă, canalizare, transformatoare electrice, canalul, poște ș.a.

➤ **Situri turistice remarcabile**⁷⁵:

- Rezervația naturală Tâmpa: centru cultural dacic (al "timpului/tâmpa (?!)), suport natural al cetății medievale Brașovia, evidențierea prin inscripții *in situ* a unor calități a acestui mediu natural (faună, floră) ecologizat, apreciat (specii rare; unice, ocrotite ș.a.); evocare (cu maximă obiectivitate) a statuiilor care au fost plasate pe platoul superior/vâr⁹⁵, evocarea primului război mondial^{XI}.

- Spații verzi, ș.a.: "livada", Drumul Poienii ș.a.

➤ **Evocarea unor evenimente istorice remarcabile** – poli-epocale, din epoci determinate/caracterizate prin numele voievozilor:

a. transumanțe: pastorale (aproprate, îndepărtate; cu specifice periodicități; mocănești ș.a), emigrări ș.a.

- b. venirea sașilor: *hospites* care au primit de la regii Ungariei terenuri din *Fundus*

Regius și importante privilegii, din acele începuturi, au creat & produs civilizație & cultură (burguri, tipografii, terenuri cultivate, mori, biserici fortificate, comerț, folk-lor, cutume, bresle, legi, *universitas saxonorum*, *sachsische Stiftung*,

- c. pasajul cavalerilor teutoni: veniți din Țara sfântă/Palestina/ la chemarea regelui apostolic al Ungariei; în scurta lor ședere au avut unele activități tehnice importante

XV. Un amplu *documentarium* a fost realizat de Liviu Alexandru Sofonea și Elena Helerea, conținând date cronologice care caracterizează Istoria Tehnicii în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian în perioada Antichitate – cca.1918/1919; "cronicul" este util și persoanelor care vor efectua proiectul *M.T.V.Bv.* și doritul, anunțatul Centru de excelență, specializat pe Istoria științei și tehnicii (*a fortiori* <<moștenire tehnică>>) instalat în Universitatea Transilvania din Brașov; va fi utilizat și în proiectul ideatic/*cogitatum*/*Museum Technicum Vivum Cibiniensis*, Muzeul Văii Jiului, *Museum Technicum Danubius Banatiensis*.

XVI. Un amplu și documentat Proiect ideatic/*cogitatum*/ pentru evocarea cercetării, descoperirii, explorării, utilizării (*manu militari*; ș.a.) a minereurilor uranifere în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian – a fost elaborat de Liviu Alexandru Sofonea: minele de la Băița Bihorului, Ciudanovița, dezastre ecologice, accidente ș.a., "procesul" este proiectat pe tematica mondială a "atomizării/nuclearizării/; va fi prezentat și în preconizatul Muzeu al Văii Jiului.

(construcții de fortificații în: *Burgenland* și alte zone),

- d. relații între principate: cu Muntenia, Moldova – cazurile Mircea cel Bătrân, Vlad Dracul, Petru Rareș, Constantin Brâncoveanu, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazu, Dimitrie Cantemir ș.a. – cu accent pe aspecte tehnice, care sunt tratate în arhive – (filme, expoziții),
- e. construirea Bisericii Negre: o expoziție a construirii catedralelor, *virtualium*,
- f. "stalinizări brașovene": istoricul statuii, istoricul inscripției de pe Tâmpa*^{<24>}
- g. vizite/treceri ale unor personalități/personaje reprezentative: Gheorghe Lazăr, Sextil Pușcariu, Franz List, George Enescu, Șt. O. Iosif, Titu Maiorescu, Ciprian Porumbescu, Lucian Blaga, aștriști, junimiști ș.a. simpatizanți (Mihail Manoilescu*^{<M>} ș.a.)⁹⁷,
- h. evenimente militare:

- "treceți batalioane române Carpații" (1916); luptele, ciocnirile din cartierul Bartolomeu; poziția Dealul Sprenghei, eliberarea orașului, retragerea unităților Armatei Române,

- i. acțiuni în perioada 23 august 1944⁹⁸
 - i. evenimente "punctuale"/însolite^{99,100}: chermeze, maialuri, expoziții tehnice, schimbarea numelor unor străzi (nume din perioada "burghezo-moșierească" □ nume din perioada/perioadele "socialistă"/e, schimbări post-revoluția/mutați din 1898/1990¹⁰¹)
 - j. inițiative tehnice: activitățile inginerului și *entrepreneur*-ului, proprietarul unei societăți prospere de cuptoare (în Brașov; în Valea Jiului; ș.a.), introducerea apei curente, a canalizării, iluminatului public, încălzire cu gaz metan, electricitate, poște, radio-comunicații, ș.a.
- Clădiri remarcabile:
 - în Piața Sfatului: Casina Română, Casa Hirscher/Cerbul carpatin/, Casa Mureșenilor, Restaurante, ș.a.,
 - Calea Republicii/repul/, există unele *vestigium* (case, porți, instalații, balcoane, fațade ș.a.),
 - în Prund: case de Trocari, ș.a. (*idem*),
 - în Schei,
 - în Warthe, ș.a.;
- Instituții urbane (minimedia): Bănci, B.N.R., ș.a., C.E.C.-ul, magazine, hoteluri, librării, hanuri, ospătării, cafenele, prăvălii (Curtea de Fier ș.a.), farmacii, parfumerii, librării, drogherii, sere, giuvaergii, edituri, armurării, vulcanizare, orologerii, optica, mobilă, băcănii, alimentare/*gastronom*/, ș.a. - sunt unități-sociale care funcționează prin specifice activități

XVII. Aspectele relevante insolite, urâte, controversate, neidilice ale istoriei orașului și regiunii trebuie menționate neostentativ, obiectiv, în ghiduri, expoziții, în contextul unor inscripții ș.a.

XVIII. Și la nivelul său, *ex definitio*, teoretic (analitic-sintetic; cu multe sugerări, sugestii, atenționări, nuanțări), deziderativ nu sunt eludate/omise unele aspecte critice, practice, dificile ș.a.¹⁰⁴.

*<M>. Mihail Manoilescu: inginer eminent, a fost și președinte al A.G.I.R., economist doctrinar al Corporatismului (aplicat cu succes în țări din America Latină), politician (în epoca Dictaturii Regale), a fost însărcinat de Conducerea Țării (Regele Carol al II-lea, alți decidenți) să reprezinte cu puteri "plenare" Regatul României la negocieri (*diktat*-ul de la Viena din "anul negru" 1940, luna august), cu neîndurătorii miniștri de externe ai Reichului Nazist ("milener") al Italiei fasciste (imperiale) ai Ungariei (revanșarde, revizioniste; bolnave: „trianonizate”) – Ribentropp, Ciano, Teleki; –

negociatorul fără șanse, loial demnității diplomatice, aflat într-o situație disperată (arbitrajul/*diktatum*-ul de la Viena din August 1940), în „discuțiile” din Palatul baroc Belvedere, proprietatea generalisimului Eugeniu de Savoia zărește la un moment harta pe care erau trasate hotarele revizuite care trebuiau hotărâte de ambasadorii plenipotențieri. Diplomatul exasperat constată imediat cât de adânc era înfipt „în trupul” țării românești abea integrate „pumnalul revizioniştilor”; sesizează că Clujul este pierdut, Brașovul nu! În acele clipe oribile trăiește și o stranie bucurie, percepând că iubitul, frumosul oraș de la curbura Carpaților va rămâne (totuși) în Țara Mamă oribil mutilată! Când i se arată explicit pretențiile revizuitoarelor de hotare a leșinat. Dar jocurile Marii Politici/*Weld Politikl* erau făcute deja! După revenirea din leșin trebuie să semneze cedarea Ardealului de Nord Ungariei horthiste. Câteva amănunte tehnice sunt „acide”: - diktatorii/arbitrii/ aveau pregătite întăritoare și personal sanitar specializat: injecții, cu produse eficiente (marca *I.G. Farben Industrie* ș.a.), procedee deja verificate cu alte victime; - hărțile întocmite, ș.a. Destinul eminentului intelectual a fost oribil: a fost arestat de comuniști, înțemnițat fără proces, a murit la Închisoarea elitelor de la Sighet.

tehnice: aceste sisteme sociale atractive, utilitare, interesante; evidențierea unor aspecte tehnice este necesară și benefică *pro societate*.

- Institutul Cartografic: evocarea prestigioasei instituții interbelice, bilanțul, implicații, *opus*-uri ș.a.
- Thalia brașoveană: - Reduta, - Teatrul municipal, - Cinematografe, - Opereta, - Teatrul de păpuși.
- Hotele: componente ale Tehnicii turismului; concretizate prin instituțiile: Aro, Postăvarul (instalația de ventilație, sistemul din cca.1900 ș.a.), sunt atractive, reprezentative; evidențierea unor aspecte tehnice este necesară pentru completitudine și benefică pentru „prestanța” municipiului și a regiunii înconjurătoare.
- Baia populară: construcție tipică (din cca 1900), instalații, ș.a.
- Magazinul Universal: realizare tehnică-socială din anii „cei mai buni” ai „erei socialiste”⁹¹.
- **Străzi:** Strada Porții/Rep-ul/, Strada Lungă, Strada de Mijloc/Miljoc/, Calea Mureșenilor, Șoseaua București, Strada 15 Noiembrie/Lenin, Bălcescu, Străzile Sforii (extrem de îngustă; festivalul medieval al „Sforii”, expoziția unor opere naive/infantile, ș.a.), Str. 7 Noiembrie, Karl Marx, Armata Roșie, Maiakovsky, Gh.Gh.Dej, Apollonia Hirscher, M. Weiss, Livada Poștei ș.a.; *memento*-uri care evocă (pertinent; civic) „câte ceva”,
- Societatea de Cuptoare Madersbach: unitate-tehnică remarcabilă din Imperiul Austro-Ungar; istoricul trebuie evocat, activitatea din Valea Jiului (deschiderea unor mine ș.a.), poduri (metalice: Timișoara ș.a.) ș.a..

➤ Dealul Sprengi:

- evocarea carierei exploatare de multă vreme prin operații tehnice (mecanice; explozii) încât s-a „mâncat”/derocat/ o parte importantă din monticulul calcaros. Revocarea luptelor ocuparea/eliberarea Brașovului de către unități ale armatei Române, retragerea sub presiunea unităților militare germane trimise din Imperiu de strategii ai Puterilor Centrale (printr-un monument dominat de steagul tricolor).

➤ ș.a.^{XV,100}

➤ **Poiana Brașov:** *sectura* a Istoriei Tehnicii turistice, evocarea unor evenimente: jamboree ale cercetașilor, convorbiri între exponenți ai unor autorități în epocile Regatul România Mare, epoca belică, Era roșie.

➤ Poiana Mărului □ evocările prospecțiunilor^{XVI} geologice și exploatarea minereurilor uranifere, și prelucrările acestor substanțe în uzina chimică de la Feldioara^{XVII}.

➤ **Râșnov** □

- hidrocentrale electrice: generatoare Voigt ș.a., piese sovietice, CAER-iste ș.a.

- cetatea țărănească fortificată; organizarea unor festivaluri ș.a. manifestări culturale medievale.

➤ **Cristian** □

- fosta ospătărie/locanta/ *Am Bahnhof*: hanul/ospătăria lui Nea Folosea - maestrul bucătar, renumită și prin specialitatea mititeii neegalați – este un *punctum* interesant; bucătarul a murit de emoție: primise aprobarea să plece în S.U.A.

- Biserica: înnoire-tehnică necesară -

➤ **Hălchiu** □

- biserica săsească: “înnoire-tehnică” necesară;

- ferma agricolă: evocarea muncii patriotice/“voluntare” din era «socialismului multilateral dezvoltat» (cartofiada, sfecliada, porumbiada etc.), “tehnici avansate”: ‘iakaná-nakaná’, părașinile mașini achiziționate recent din R.F. Germania care stau și ruginesc în

➤ **Codlea** □

- biserica săsească fortificată: istoric, “înnoire-tehnică” necesară;

- unitatea tehnică chimică Colorom,

- florăria,

- serele (din 1900),

- închisoarea

- “porcăria”,

- hanul,

- ș.a.

➤ **Bran** □

- castelul*^{<22>}.*^{<23>}: istoric, "înnoire tehnică" necesară, conexare cu istoria transportului-comerțului, evocarea pasului Bran, drum comercial, strategic, Primul Război Mondial^{XI} (ofensiva română, retragerea, rezistența la Rucăr, Dragoslavele, Mateiașul, ș.a.),

- vama veche: istoric, monument tehnic,

- centrala hidroelectrică: din cca.1930.

➤ **Vulcan** □

- exploatarea minieră carboniferă, evocarea utilizării cărbunilor în trecut (încălzire, mașini cu aburi ș.a.), alte perspective ale energiei.

- locuri de odihnă și însănătoșire ș.a.

➤ **Feldioara** □

- cetatea Marienburg; istoricul (contribuțiile cavalerilor teutoni); lupte: victoria armatei lui Petru Rareș ș.a.; efectuarea unor lucrări de reconstrucție;

- unitatea tehnică de prelucrare a mineralelor uranifere; istoricul, unele detalii tehnice, conexiuni cu alte *situs*-uri miniere/nucleare^{XVI,XVII}, bilanțuri ale uzinei urano-chimice, implicații în dezvoltarea tehnicii/industriei uranifere (energetica nucleară ș.a.)^{XVI,XVII}.

➤ **Bod** □

- evocarea releului radio, aspecte tehnice, istorice, mesaje remarcabile ș.a.^{98,99,102},

- fabrica "de zahăr".

➤ **Zărnești** □

- unitatea-tehnică de prelucrare a cherestelei: istoricul, mașinile achiziționate din Germania de cărturarul artist capitalist, George Barițiu ș.a.¹⁰³,

- locul bătăliei: *memento*.

➤ Localități peri brănele □

- Pasul Bran: drum comercial, strategic, "canal/nerv/ cultural",

- Fundata, Giuvala, Peștera, Șirnea, ș.a.: *idem*; evocarea tehnicii pastorale, cărăușia, războaiele, contrabanda, exilații, bejenii, transhumante, turism rural.

➤ ș.a.

XIX. Un *documentarium* amplu în care sunt menționate numeroase și substanțiale informații (tehnice, ergonomice, sociale, ș.a.), unele discuții importante (autentice; plauzibile) în reuniunile de taină/de odihnă ale secreteasei, "tenebroasei", "ocultă" – oficială conducere supremă a Partidului Comunist – conducător "centru vital" al statului R.P.R. □ R.S.R. ș.a. în unele *situs*-uri muzeizate (cabane, hoteluri, vile, instituții, este în curs

de elaborare. Informațiile sunt indispensabile/utile persoanelor care vor să efectueze un necesar complex *virtualium*.

XX. Evenimente specifice (insolite, pitorești ș.a.) cu efecte în «**viața socială**» (zonală, națională ș.a.); sunt și exemplificări ale tehnicii – tehnologiei politice (protocol, pază, informații, propagandă):

- nostalgice, *timere* (poștalioane, autobuzele R.I.M.B.-ului, vehicule tip Seceleana, aero-mașini reconstruite ș.a.), care vor circula cu reglementare riguroasă (orar, servicii în zone limitate strict determinate ș.a.) pentru distracție și unele deplasări "utilitare" ale unor cetățeni, reconstruirea unor vehicule (feroviare ș.a.) și instalații (semnalizatoare, macazuri, pompe, stații ș.a.) animă situsurile;

- Vizita inventatorului genial Henri Coandă, recent reîntors în țară la Institutul Politehnic din Brașov ș.a. locuri (uzine, monumente) brașovene și bârsane – vizită strict reglementată de autorități (politice, academice) și securiști – este evocată în Muzeul Universității Transilvania *sectura* a **M.T.V.Bv.** și în alte locuri/ocazii.

- Se evocă (discret; clar, adecvat) ședințele în care s-a decis de către un grup de tovarăși (importanți, devotați mișcării muncitorești internaționale și U.R.S.S.-ului – patria "socialismului biruitor" - amplasarea unui monument care să-l reprezinte pe tov. Stalin – farul luminos al Umanității, geniul hiper omagiat, "tătucul popoarelor" etc., etc.; hotărârea (neminoră, neplatonică) a fost grabnic îndeplinită de executori (tehnicieni; artiști) fiind o "decizie justă, politică", ca și cele în care s-a realizat (*idem*) prin "clar viziunea" unui grup de tov. Schimbarea toponimică Brașov → Orașu// Stalin/, proiectarea, instalarea, adularea, demontarea, depozitarea acestui emblematic arte fact-*tehnic/vestigium*: insolit, semnificativ/.

§.5. *Invitatio*

Un **M.T.V.Bv.** este un complex *Teatrum*¹⁰⁴-*Cogitatum*-ul este doar un proiect ideatic. Conceptualizarea lui evidentiază și unele perspective definite cu unele sugestii¹⁰⁵, probleme¹⁰⁶ ș.a. aspecte – care nu pot fi rezolvate decât prin elaborarea unor proiecte tehnice, finalizate până în faza fezabilității: prin organizarea sistemului social complex **M.T.V.Bv.**,_{1 → N} a cărei valoare socială – este testată începând cu primele zile în care va funcționa^{XVII,XVIII,XIX,XX,XXI}.

Contextualizarea unor *vestigium* (procese, evenimente) este dezirabilă: contextul geografic-istoric S.C.P.D., cel învecinat, european, planetar & contextul istoric i.e. perioada Evul Mediu – mutațiile, căderea în *domino* a regimurilor comuniste din Europa de Răsărit 1989-1990.

Preconizatul **M.T.V.Bv.** va fi și el un *theatrum* interesant, atractiv, cu mulți actori, recuzită, spectatori, actori-spectatori, repetiții, stagioni, premiere, reluare – repertoriu!

- Se evocă modalitățile concrete (*idem*) în care pe versantul brașovean al muntelui Tâmpa s-au plantat copaci scriindu-se cu tulpinile și rămurișul lor, litere uriașe care compun numele Stalin (vizibil de la mari depărtări: din aer, de pe sol), și cele prin care s-au plantat ulterior câțiva copaci spre a șterge/micșora profanarea mediului natural & habitatului uman.

- 'Delegația sovietică de stahanoviști venită în țara noastră cu prilejul Lunii Prieteniei Româno-Sovietice a vizitat, în 1950 septembrie 28 orașul Stalin; muncitorii, tehnicienii și funcționarii au întâmpinat cu entuziasm' pe Pavel Bâkov, vestitul strungar, M.I. Nikișin, maestru sonzor laureat al premiului Stalin - "*super-manii*" - exponenți vii ai "omului nou"/*homo sovieticus*.

- ș.a.: realizarea publicației (buletin; *proceeding*) *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Scientiae et Technicae* de către membri ai **Filiilei Brașov a Comitetului de Istorie și Filosofie a Științei și Tehnicii al Academiei Române**¹⁰¹, etc.

XXI. Respectarea normelor legale (secretul, securitatea muncii ș.a.) trebuie să fie impecabilă în toate cazurile; în unele situații "vigilența" trebuie să fie mai mare (muzeizarea unor fabrici, cazărmi, sedii de poliție, etc.). ploaie, "pauzele lungi și dese, cheia marilor succese", ș.a.

§.6. Note finale

1. *Summa* axiologică – aditțiuni, produse, exponenți, ..., interacții, ... - exprimă *in verbum* liantul interacțional dintre componentele sistemului: **forța uman-ismului militant**.
2. Valorificări sociale (specifice, plurale & diverse; cât mai bune) ale unor *Vestigium-tehnicum*, $\vec{V}$, entități spiritualizate, materiale (corporale), non materiale (idei, ș.a.).
3. "Afaceri" cu "adevăr", culturalizare, beneficii economice, politice (imagine) ș.a.
4. *Sui generis*: constituit, în devenire (extensie, perfecționare *in entelechia*; durabil: ecologic, sustenabil; local □ național □ european □ global.
5. *Optime casu*.
6. O linie de "caracter": reconstruirea (*in integrum, in pars*; didactică; evocatoare) a unor piese, P_i avariate/dispărute/disparente cunoscute (bine/parțial), excitarea farmecului *vieux temps*^{7,8}; activată de lucida atracție a unor^{*} ⁴ priorități bine ordonate (actualitate, pragmaticitate)*^{<4>}.

7. Modul/moda *retro*, care apreciază forma vetustă, o distinsă *obsolentness* ș.a., senectutea venerabilă, "senatorială".
8. Sunt considerate (*in theoria*; pe *agenda*) și fenomene insolite, "negative"/dezastre (tehnice, ecologice ș.a.): degradări, demolări, deformări, fraude, deturnări, înstrăinări, forme ale <<**holocaustului fizic-biotic-axiologic comunist**>>, "privatizări", "barbare" ș.a. ('efectuate după 1990: prin lăcomia, prostia, venalitatea, răutatea, ignoranța,"cumetrirea", indiferența, opacitatea ș.a. calități/metehne ale unor indivizi, "ploconari", "peșcheșari", "comision-ari"/agii, "butcheri culturali", ș.a.
9. Interactivitatea specifică (six-laterală): muzeolog ↔ organizator ↔ achizitor ↔ vizitator ↔ exponate ↔ autorități.
10. Un sediu/*odeon*/ și pentru expoziții cu tematici "ne-tehnice"/ne-brășovene^{VI}/: regionale, naționale, transnaționale, unio-europene, mondiale^{VI}.
11. Nu doar *colectio rei*, cu depozit, debară, *repositorium*, *arhiva*.
12. Reprezentări ale unor situații neconsemnate / neconsemnabile *in scriptum* prezente în unele mărturii orale, viziuni plauzibile ș.a.
13. Coducerea, tehnicieni ș.a.
14. Administratori, custozi, muzeografi, paznici, conservatori, restauratori, reconstructori, investigatori ș.a.
15. Se civilizează, personalitățile lor "cresc" (se cizelează, se maturizează, se împlinesc, se înobilează).
16. Învăță (se informează, crește disponibilitatea afectivă – intelectuală, profesională ș.a., se perfecționează (*in theoria*, *in praxis*: îndemânări, lucrări artisanale ș.a.), se specializează (*idem*; *in actu*), se intelectualizează/spiritualizează/.
17. Minimale, maximale, intermediare, conjuncturale, strategice, tactice, pe termene diferite (aproprite, medii, lungi, perspective), prognoze.
18. Locali, zonali, naționali, internaționali; direcți; consultanțe ș.a.
19. Martori / Urme ai "tregerii vremii" prin acele "locuri".
20. Generatori din/de *Museum classicum*/Muzeon & *Museum Vivum*/: *colectio rei*, *curratorium*, *repositorium*, *arhiva*, *biblioteka* ș.a. & formele interactive (interacții obiecte, unități muzeale, organizatori, cercetători, vizitatori, alți beneficiari).
21. Rezultatele (pistele, documentele, vestigiile¹⁹ (identificate/"însilozate") proiectele^{20,22}, cadrul instituționalizat, Tribuna ș.a. pot fi folositoare și pentru muzeizare ș.a. studii referitoare la epocile $\Delta T_1 = 1989/1990$ – Mutația / Revoluția, $\Delta T_2 = 1990 / 2005/7$ Tranziția/ etc.
22. Sistemul se dezvoltă și după preconizata inaugurare: se extinde, se complexifică (cu domenii noi: cu aspecte problematice, dificile, neconvenționale, impuse / recomandate de «**realitatea socială**» viitoare^{VI}).

23. Confortabile, neconvenționale, "ardente" polemice ș.a. pace □ război: violențe, terorisme; globalizări □ **Globalizare** □ individualități (etnice, culturale ș.a.); **popor** □ **populație**, *ecumenia christiana, homo minus (entropicus, poluans, anti-ecologicus, destructor, stultus, necans)*; O.Z.N.-istică: *ufo-logia, alliens buni / malefici; Unio-Europa, Civitas Terra* ș.a.
24. Perfecționarea **M.T.V.Bv**, perspective (**M.T.V.Bv.** de diferite generații^{VI.*<5>.*<6>} (colecții, organizări, organigrama, investiții, publicitate, fiziologie: aspecte clasice *summa, biblioteka, arhiva* ș.a.) actualizată, potențială – în devenire, mixte, "neclasice" (*virtual-um* ș.a.).
25. Istoria Științei și Tehnicii, ș.a.
26. Din diferite referențiale/perspectivel/ axiologice: *audietur et alteralomnia pars*.
27. În conexiune cu Tehnica (locală, ș.a.).
28. Funcția comunitară a **M.T.V.Bv.** actualizată mărește prestigiul (moral, economic) al acestei instituții și a "suportului social" (municipiul, județul, statul, *Unio-Europa* ș.a.).
29. Orice *museum/museon* este un "sanctuar laic" al: Tehnicii, Științei, hărniciei, ingeniozității, șansei, genialității, talentului ș.a.; el are și conotații filozofice, religioase.
30. *Ad vocamentum*: instituție/loc care "cheamă" pe oameni pentru meditație, cercetări, instruire, învățare, distracții (destinderi, amuzări, jocuri, tonifieri; *loisir* ș.a.).
31. *Tonus-ul*/elanul, plăcerea/dorința de a trăi plenar.
32. Un *stadion* specific.
33. Onestă, "purătoare de cuvânt", sensibilă, convingătoare, umanistă (umanism-militant): o "*propaganda fide*", umanistă.
34. Se împodobesc *situs*-urile cu decorații, semne ș.a. exprimări sugestive: simboluri, imagini/statui suprarealiste, abstracte ș.a.
34. Deschiderea spirituală & pragmatizată este esențială.
35. Este o "linie de caracter": **M.T.V.Bv.**, este o instituție flexibilă, dinamică, are statut național, Unio-European, este animată de umanismul militant.
36. Un complex (poli-axiologic, dăinuitor; sustenabil), *memento/remember!* cu multe "fațete", "radiații" ș.a.
37. Postulatoriu: extensii (tematice, *in situs et in tempus* ș.a.) sunt posibile: ele definesc alte **M.T.V.Bv_N** 1.
38. Axial, sustentatoriu; alte aspecte derivate, corelate, secundare, conjuncturale sunt articulate la acest "pinion".
39. Specificelor⁴⁰: unice, antologice, remarcabile, notabile, insolite ș.a. în gradualizări diferențiate/maximale, corespunzătoare diferitelor *casus* și generații, N, a **M.T.V.Bv._{N ≥ 1}**.
40. Cu aspecte comparabile/necomparabile.
41. Tehnologii, *Tehno-logia*.

42. În diferite grade: nu se ignoră nici cel care sunt doar urme comune/minore ale **Trecerii Timpului/Tempus/**.
43. Acțiuni simultane/sucesive; mixte: cu componente succesive, cu componente simultane.
44. Judicioasă: documentată, pregătită ș.a.
45. Distrugerea deliberată/demolarea/ este posibilă/necesară în anumite cazuri: prin dezmembrare, demantelare, explozie, implozie; este necesară strângerea de informații care să permită organizarea unui *documentarium* care să evoce *curriculum vitae* ale respectivului *vestigium tehnicum* până în faza eliminării /demolării.
46. În unele cazuri vestigiile delabrare , incomode, demolate, pot fi reconstruite (*in pars/in integrum*) și devin neo-“piese de muzeu/structuri tehnice reconstruite specific, funcționale; personalitățile lor – “animate” prin re-construcție – le conferă unele valori specifice (nostalgie, istoricitate ș.a.⁴⁷).
47. Nu dispar definitiv/*in exitus* (consemnat doar în *documentarium*-ul “postum”) ci au o existență/“reîncarnare”/.
48. O “linie de caracter”: folosirea tehnicilor și procedeele virtualizării – “prepararea” unor «*realități virtuale*» (mașini, situații, scenarii, portrete ... → «*istorie virtuală*»; atitudine realistă care ține seama de “situația din teren” de necesitățile/ /dezideratele/ expresivității muzeale (completări, esențializări; expuneri atractive*^{<6>} ș.a.).
49. Respectarea listei monumentelor istorice, operarea unor modificări rezonabile (întregiri, evocarea unor aspecte interesante: omise/mai noi, *post festum*, corectarea unor erori, prezentări parțiale/totale, parțializări, prezentarea unor aspecte selectate, pregătirea unor completări ș.a.
50. După unele amenajări (sanizări, “geriatrie”, “protezări”, consolidări, ș.a.) prin care structura devine muzeizabilă: componenta **M.T.V.Bv**.
51. Serviciul de urgență, “ambulanță”.
52. Din toate situațiile/cazurile/încadrarea unui *vestigium* în muzeu $\vec{V} \rightarrow \vec{P}_{\vec{V}}$.
53. Este necesară o cercetare (a obiectului, a contextului socio-istoric, a tematicii – problematicii aparținătoare) prin care să se obțină o cunoaștere bună acceptabilă, finalizată printr-un act relevant: “fișă”/caietul situației $\vec{V} \rightarrow \vec{P}_{\vec{V}}$ expusă sintetic în instituție.
54. Printre ei este și un membru al conducerii Filialei Brașov a C.R.I.F.Ș.T. al Academiei Române.
55. În zile ale “porților deschise” ș.a. „ocazii”.
56. Intim, ne-închis ermetic/interzis: exclusivist.
57. Simpatizanți, donatori, sponsori, studioși, alți cetățeni.
58. Complementar/Dublat al celui păstrat în *informatorium*, Bibliotecă cu tematica specifică (Arheologie industrială, Moștenire industrială)

- patrimonium* al Universității Transilvania din Brașov și a unor “dosare/rubrici/ ale Arhivelor Statului.
59. În anumite situații conferințe, cursuri, seminarii, unele activități practice, etc. se pot efectua în Universitatea Transilvania sau *ad hoc* în alte *situs*-uri convenabile (cazarme, prefectura, biblioteci, biserici, spitale, *pub-uri/sic/* ș.a.).
 60. Cu numeroase (separate; interactive) “manevre”, operații ș.a.
 61. În *expositio*, în *repositorium*, în *deposite / magazii*; în *laboratorium*: pregătit.
 62. Locațiile posibile: a. Uzina Hidromecanica*^{<14>}, *situs* ideal/cu multe calități/: a fost o uzină istorică, există câteva piese valoroase *in situ* (presa ș.a.), este situată în partea centrală a municipiului este potrivită pentru un *museum* reprezentativ, în acest areal nu se pot “implanta” *de jure* unități-tehnice (fabrici, uzine, ateliere, relativ mari ș.a.)*^{<13>}, b. edificiul – în prezent o anexă a spitalului Mârzescu: este disponibil, structura necesită unele construcții, toate relativ simplu de efectuat*^{<12>},⁵⁰, c. construcția încă neîncheiată, destinată inițial pentru a deveni o casă a studenților, structura (o “cușcă uriașă cu pilieri din ciment ș.a.) necesită importante construcții, toate relativ simplu de efectuat⁵⁰, cantina grup școlar Astra*^{<10>}.
 63. Există: *in re*, *in socio* (instituții înregistrate ș.a.); nu sunt simple “puncte”/*punctum*/, locuri ce mai pot fi, eventual, evocate.
 64. Unele unități muzeale pot fi și sediile unor biblioteci (specializate), ateliere (*idem*), laboratoare (*idem*), școli (*idem*), proprietăți private⁶³.
 65. Cele care aparțin exclusiv proprietarilor ș.a. administratori ai acestor unități tehnice relevante vor putea intra, cu timpul, în *M.T.V.Bv.*_{N>1}. Nu există o comunicare/înțelegere minimal semnificativă cu/față de *M.T.V.Bv.*, dominantă este rezerva, nereceptivitatea, egoisme, egotisme, complexe (de superioritate, de inferioritate: frustrări, insuficientă cultură, rivalități ș.a.; alte interese, etc. Protejarea secretului militar, politic, *business*-ist (legea concurenței; secrete profesionale ș.a.), condiții economice-ecologice neadecvate (riscuri, poluări, ș.a.); unele sunt unități-tehnice în complexă funcționare (de stat, private, există restricții rezonabile).
 66. Doar un *memento* (fără *visitor center* ș.a. anexe); punctul este menționat în charta și ghidul *M.T.V.Bv.* Informații concentrate cu unele “dezvoltări” simboluri ș.a.) și în alte *documentum* (ghiduri turistice, prospecte, anunțuri ș.a.).
 67. Trebuie să existe și adiacente interferențe pozitive (diferențieri cu acoperiri parțiale, arhivistică, artizanat, tehnica populară; subsisteme).
 68. Biblioteca Universității Transilvania, Arhivele Statului, Școli, Biblioteci ș.a.

69. Reală (diversă, plurală; conflictuală ș.a.): "torente" de interese, schimbări ș.a.
70. *Membrum, organum*.
71. $N = 1 \square n > 1$.
72. *Analisis situs*: sunt menționate în "legenda" și unele caracteristici (detalii; grade de muzeizare maximală Max Superioară, S, medie, $\overline{m}$, minimală m; ș.a.
73. Conținutul muzeistic este valoros variate *vestigium tehnicum*, fotografii, instalații ș.a. interesante evenimente evocate ș.a.), forma este atractivă (peisajul predelean, ambianța, serviciile, ș.a.).
74. Muzeul predelean este un "despărțământ" prestigios al Muzeului specializat bârsan/județean*¹⁶ al Turismului instituție autonomă "racordată" la **M.T.V.Bv.** (armonios, funcțional).
75. Turismul (brașovean, predelean, bârsan, ș.a.) trebuie evocat în relație (context; influențe) cu Turismul Românesc (Ardelean ș.a.: S.K.V., O.N.T., O.N.T. Carpați din Turismul socialist) ș.a. Turismul European (Est, Vest), Mondial.
76. De pe Cioplea.
77. Vizite în zonă: C.Z. Codreanu, Nae Ionescu, bonzi comuniști, importanți regaliști (carliști, mihai-iști), alți politicieni, artiști, scriitori, mari industriași, mari *maheri*, alți "mandarini" (din aristocrația/protipendada/meritocrație, ștabi ș.a. ambasadori, ș.a.) spioni, dive, staruri.
78. Evocarea unor discuții relevante (atestare; imaginate: plauzibile, exprimate prin procedeele tehnicii virtual-izării), vizite (*idem*) care re-animă plănuiri, hotărâri, intrigi, trăiri, "atmosfera" din medii sociale interesante (primele eșaloane ale unor conducere autoritare/dictatoriale), un *fragmentarium* de seamă al **Istoriei poporului Român** și al *Historia* secolului al XX-lea.
79. Evocarea anilor din Primul război mondial, din Al doilea război mondial.
80. Drum de înălțime: la $h^{\max} \square 1000$ m.
81. Monumente expresive trebuie să marcheze această *via regia*.
82. Santiago Carillo, "teoreticianul și practicianul" eurocomunismului, liderul Yaser Arrafat, fondatorul mișcării pentru eliberarea Palestinei, reședința de vară a lui Gh. Gheorghiu-Dej (excesiv lăudat de unii neo-comuniști); vizite scurte, secrete (Fidel Castro ș.a) și a altor "grei" comuniști.
83. Turism rural: demonstrații de conservare a tradiției și de protecția mediului, ș.a.
84. Evocarea (prin *memento*; imagini, reconstruirea unui minuscul transon ș.a.) a aleii de ploi de pe Calea Bucureștilor, inițiată de patronul fabricii de bere: să nu se încălzească berea din butoaie transportată "la oraș".

85. Activitate (tehnică; administrativă ș.a.) întotdeauna complexă: aspecte/note, medievale, post-medievale, cu procedee, metode specifice, Tehnologie/ reconstrucție muzeală.
86. Este apreciată de mulți proiectanți, simpatizanți care o consideră cea mai fascinantă parte a *M.T.V.Bv.*, poartă deschisă spre Istoria Aviației Mondiale ș.a.
87. Încă în "perioada austriacă" era sediul unei garnizoane; în spațiul existent erau depozite, unele ateliere; similar cu un sector/*obiekt al Kayserliche Arsenal* din Wiena.
88. A fost clădirea în care a judecat completul de magistrați în anii regimului "burghezo-moșieresc" inculpatul tânăr Nicolae Ceaușescu – comunist ilegalist, cu redusă pregătire profesională (ucenic păpușar, pingelist ș.a.) etc., etc., un tov. Personaj al Istoriei reale.
89. Odioasă și în perioada <<*Gulag*-ului românesc>>.
90. A fost câteva decenii folosită ca reședință/cămin/ al unor cadre didactice (tineri, nefamiliști) a Institutului Politehnic din Brașov (erau permise și cadre didactice care lucrau la Institutul Pedagogic⁹¹).
91. Numit de unii locatari și de persoane hătre Hotel Zdup; se va evoca atmosfera romantică, boemă, solidaritatea colocatarilor, sărăcia, speranțele, iluziile, așteptările, indignările, neputințele, proiectele, visele, încercările, trăirile ș.a..
92. Cea mai veche *eclezie* din Brașov: prima biserică este anterioară marii invazii a tătarilor – din 1242, când a fost practic desființată; în anii imediat următori a fost reconstruită de constructori cistercieni.
93. Covoare, clopote, tipărituri, arhitectură, pictură, mobilier, meșteșuguri, apoteca (muzică), construcții, ceasul, baptisteriul, instalații, transport, alimentare, textile, servicii, ș.a.
94. Muzeul morilor populare/vâltori/ din Lisa în Țara Făgărașului, județul Brașov.
95. Au o istorie interesantă: statuia lui Arpad are reprezentare; se evocă construirea programată și efectuată în cadrul ceremoniilor mileniului maghiar; distrugerea ei.
96. Originea americană, naturalizarea specifică a plantei comestibile (rezistențe țărănești, "trucuri" ale unor oficiali ș.a.), "boom-uri", cartofiada" agresori (paraziți ș.a.).
97. Împărații Iosif al II-lea, Francisc I-ul, Franz Iosif, Șahul Persiei Mohamed Reza Pahlavi, Ali Amer, regi (Ferdinand I, Carol al II-lea, Mihai I), domnitori (Al.I. Cuza: pe drumul exilului), prinții (Cantacuzino, Bibești, Brâncoveni ș.a), savanți (Teclu ș.a.), artiști (Ciprian Porumbescu, Enescu, St.O. Iosif, Cioran, Ioan Baci, Cincinat Pavelescu, Lucian Blaga, ș.a.), "staruri", sportivi, artiști, antreprenori, inventatori, oameni de afaceri, polițiști, uneltitori, spioni, aventurieri (grupul de SS-iști subordonați lui Reichs Führer Heinrich Himmler care au pregătit întregi

crime politice), general Ion Pacepa, ș.a.; grupuri de vizitatori Gavrilă Marinescu, Moruzo V., Cristescu, Gafencu, Nicolae Iorga, Armand Călinescu, Argetoianu, I.G. Duca, Lupeasca, familia regală, Iosif Constantin Drăgan ș.a. – “Arnăuți” din Siguranța, *Intelligence Service*, F.B.I.-iști, C.I.A.-iști, *Abweuhr*-iști, agenți din *Bureau 2*, *Scotland Yard*-ieni, *body guard*-i, gorile, “figuri mafiote”, „camorista”, *capo*, ..., Charles de Gaule, Vallery Giscard d'Estaing, Willy Brand, alți R.F.G-iști, sovietici (N.S. Hrusciiov), chinezi (Ciu en Lai ș.a.), americani (Nixon ș.a.), C.A.E.R.-iști, vietnamezi, nord coreeni din „țările frățești”, din „lumea a treia”, africani ș.a.

98. Luptele din primele zile de după 23 August 1944 dintre patrioți români și paznici (români, germani), “Brigada albastră”, folosirea releului de către statul român după lovitura de stat care a marcat schimbare în cursul Războiului al Doilea Mondial/Istoria României.

99. Menționarea vizitelor de lucru “ale tovarășului conducător suprem al R.S.R.: frecvența lor, discuții, “indicații prețioase”, “aplauze și urale”, butaforile ceaușiste, “procesul” tânărului revoluționar ilegalist de la Brașov (din tribunalul care a funcționat în cazarma/garnizoana de pe strada Lungă); ștabii omagiarilor nu cunoșteau precis unde era “locul cu pricina”: credeau că a fost Tribunalul cel Mare; la vizita din “anul aniversării vârstei rotunde” “geniul Carpaților” a informat sec pe prim și pe apropiați ‘aici a fost’; omagierii au fost stupefiați, dar “s-a făcut o clarificare de însemnătate istorică”!

100. Schimbarea denumirilor/“rebotizarea” unor bulevarde, străzi, străduțe, cartiere, maidane, uzine importante ș.a. locuri după mutațiile din 1918-1919, respectiv 1945/1946 și 1989-1990 este interesantă, *pro Historia*: unele toponime utilizate/“încetățenite” temporar – nume maghiare, nemțești, rusești, ș.a. – sunt “romanizate”, respectiv “comunizate”, respectiv înlocuite cu altele noi cu semnificații/“rezonante” specifice, patriotice, progresiste, post-revoluționare, umaniste, internaționale, neutre, ..., atractive, actuale, arbitrare ...); unele proiecte, rostiri din argouri se “sting”/dispar. Metamorfoza toponimică are mai multe aspecte:

- a. Franz Iosif → strada Mureșenilor, Armata Roșie → Weiss, Strada Porții → Strada Republicii, Karl Marx → Iuliu Maniu, 7 Noiembrie → Mureșenilor, B-dul Lenin → B-dul 15 Noiembrie, B-dul Gh.Gheorghiu-Dej → B-dul Eroilor, Vârful Kanzel □ Postăvarul, pista de schi Sulinar din Poiana Brașov □ Liviu Babeș, Uzina Voina □ Uzina Brainer Bela □ Uzina Doi, ș.a. ș.a.;
- b. folosirea longevivă a unor nume “sovietizate”/sovietizante onorabile: Maiakovsky, Lomonosov ș.a.,
- c. folosirea necesară (inițiată; în continuare) a unor nume românești onorabile: Corneliu Coposu, Ion Mihalache, Titel Petrescu, Mihail

Manoilescu, Ioan Baci, Zorileanu, Zburan, Moșoiu, Mărdărăscu ș.a. Liviu Babeș (eroul martir – tehnician, artist, familist – care în februarie 1989 și-a dat foc pe pârtia din Poiana Brașov în semn de protest față de ororile din “România Ceaușistă”: România □ Auschwitz, încercând astfel prin sacrificiul său suprem și a familiei sale să atragă atenția unei importante părți a opiniei publice mondiale eventual parțial ignorantă în această “speță”/dosar al *Historia*/ sensibilă (relativ; selectiv) despre adevărata situație din România, țara cu “societatea socialistă multilateral dezvoltată”/“socialismul real, original, românesc”/, ș.a.

- d. folosirea unor nume atractive: de flori, păsări, parfumuri,
- e. aspecte ale fenomenului (real; urât) Brașov □ Orașul Stalin (inscripția de pe Tâmpa; ulterior, la începutul “dezghețului”/destalinizare/, s-a acoperit parțial rușinea prin plantarea unor puieți, plante care au crescut natural în acest bio-top “politizat”; statuia metalică înconjurată cu “morcovi” de beton uniți cu lanțuri ș.a.); “cazul Stalin la Brașov” (statuia sa) este cercetat riguros de prof.univ.dr.ing. Novacu, colaborator al Filialei Brașov a C.R.I.F.S.T. al Academiei Române,
- f. refuzuri/nedumeriri din partea unor cetățeni la propuse/oficializate schimbări: strada Rânduncii □ Liviu Babeș ș.a.
- g. menționarea necesară/oportună a unor nume de personalități ignorate/marginalizate: Virgil Trofin – care a fost “o vreme” prim secretar al P.C.R. al Județenei Brașov, răstimp scurt în care s-a construit și dat în funcțiune Magazinul Universal de lângă Piața Centrală, Facultatea de Silvicultură a Universității nu a fost mutată abuziv la Pitești (cum intenționa tovarășa savant Elena Ceaușescu ș.a., o clică de interesați), s-a deschis “Casa Universitară” ș.a.; acest tovarăș prim-secretar al P.C.R., membru permanent în C.C. al P.C.R., “comunist cu autobiografie remarcabilă, om cu principii și relativă corectitudine morală”, căzut în disgrăția “tovarășei”/nr.2/ și apoi (inevitabil, logic, dialectic, partinic), a “Tovarășului”/nr.1/, a fost mutat/îndepărat/ la Brașov să conducă acest “județ greu”; “*mazil*-itul activist comunist”/“mandarin”/ a făcut treabă bună, a devenit popular (periculos de popular pentru unii adversari/toți dușmanii, a fost “rotit” spre alte munci grele (Ministerul Minelor, Silviculturii), apoi exilat la “munca de jos”, i.e. deportat în Bărăgan la un C.A.P., unde “s-a îmbolnăvit”, n-a primit la timp îngrijirile medicale necesare și a decedat. Lichidarea partinică a fost o reușită.

h. Cioran, Baci, ș.a.

101. Cu *fasciculum, liberi*, seriale (*Scientiae Technicae*), cu *Viatorium Academicum, Scriptorium* (pentru *pre-printuri, re-print-um*, menționări ș.a.).

102. Evocarea istoriei Radiofoniei românești articulată cu Radiofonia universală.

103. Inițiativa lui George Barițiu, concurența, evoluția fabricii și după primul Război Mondial, "piața cherestelei" !& "piața mobilei", în anii prebelici, belici, inter belici – în România Mare, "naționalizarea".
104. *Teatrum, Machinarium, idearum* etc.
105. Rezultate ale unor activități sociale specifice (tehnice & ș.a.) cu aspecte personalizate, cu unele aspecte comparabile/necomparabile cu "note"/calificative date de cercetători (muzeologi ș.a.) & vizitatori.
106. Repertoriul este abundent:
 - degajarea unor *situs/topos*-uri,
 - evitarea unor riscuri (ecologice ș.a.);
 - pregătirea unor reconstruiri, mutări/reinstalări,
 - evocări (ample/reduce), *memento*-uri (laconice),
 - demolări benefice (*pro societate, pro historia*).
 - Secvențializări - i.e. evocarea unor evenimente complexe/dramatice/tragice^{xvii}: bombardamente care distrug/avariază unități-tehnice, ..., parăzi, cortegii funerare, carnavaluri, ...,
 - gara, rafinăria, uzinele Voina, ASTRA, I.A.R., ș.a.,
 - dispersarea unor unități-tehnice ș.a.,
 - Coperativa Alaiul, Oficina Munca în zadar, Trustul Ochiul și Timpanul, Șoptitori, turnători, ohrana-iști, C.E.K.A.-iști, K.G.B.-iști, Gestapo-iști, Stassi-iști, Nyilaș-iști, ..., legionari, ilegaliști, *bolsheviki*, comuniști, masoni, sioniști, anti-sioniști, etc., etc.,
 - muncile patriotice: adunarea studenților conduși de cadre didactice pe strada Nicopole ordonată de "comandamentul" P.C.R. al "campaniei agricole", efectuată "cum s-a putut" (la punct fix & la ora h, cu prezența obligatorie, folosirea unor tehnici & tehnologii avansate precum "sistemul japonez" ia Kana – na Kana ș.a.; în preajma aniversării a împlinirii vârstei de 70 de ani a "geniului Carpaților", tov. Organizator și ștabii consilieri, nu cunoșteau exact locul „cu pricina” unde a avut loc „istoricul proces”; ei credeau că acest „odios proces” a fost executat de „magistrații” regimului burghezo-moșieresc exploatator în Sala mare a Tribunalului Suprem: în cursul vizitării orașului – în acea vizită de lucru și sărbătorească – sărbătoritul a indicat, sec, tov.-ului prim și însoțitorului responsabil cu cultura, propaganda, primirile înalte; "aici a fost"/"fu"!; surpriza omagierilor a fost mare; dar li s-a făcut lumină; "prețioasa indicație" a fost apoi "popularizată";

- promenade, taifas-uri, taclale, jocuri (șah ș.a.),
- unele anecdote reamintite *in situ*: securiști – al căror sediu central era în fosta Casa Popovici din apropierea băii – erau numiți uneori și „băieși”; activiștii, securiștii aveau „treabă” și cu intimitățile sufletelor și cu nevoile-slăbiciunile-tăriile trupurilor ș.a.,
- exemple care arată că unele nu pot fi rezolvate decât: *in actio*, i.e. determinarea unor priorități, consultări, operând specifice construcții, reconstrucții, simulări, „**virtual**”-izări muzeistice ș.a.,
- Magazinul Universal: evocă creșterea nivelului de trai al populației, „consum-ismul socialist” care „glazura” imaginea unei „iepoci”,
- Reacția psiho-fiziologică a diplomatului Mihail Manoilescu – filo-brașovean – în 1940 la Viena în palatul baroc Belvedere la vederea reală a hărții „spațiului Românesc” ciopârțit deja de „arbitrii”, fusese prevăzută de tehnicienii *diktat*-elor care aveau o mare experiență: ambulanțierii erau la datorie, injecțiile resuscitatoare a simțurilor (cu efect verificat: farmaco-chimia germană *die beste in die Welt*) au lucrat „cum scrie la carte”!
- Evocarea vechii băi publice populare/*Volksbad*/: instalațiile, programele (gimnastică, proceduri, tratamente, masaje ș.a.), frizeria, bufetul, publicul (de toate vârstele și „imberbii șaguniști” și „băieșii”, spițeli, bărbățime, cuconet, etc.), discuții (istorisiri, glume, poante, bârfe, analogii, iscodiri, zvoniri, știri, opinii ș.a.),
- Evocarea polimorfă a I.A.R.-ului ș.a..
- Indicarea în teren a unor probleme ale muzeizării practice, unele unități-tehnice din clasa celor identificate pro-muzeizare, dar nu și muzeizabile, pot deveni, cu timpul, și componente ale **M.T.V.Bv.**_{N>1}, ș.a.).
- Conștientizarea prin atenționarea vizitatorilor în teren asupra importanței unor situații, norme ș.a.: unitățile-muzeale (ierarhizate; domenii/insule din „arhipelag”) sunt, fiecare (specific) „vetre de cultură, variatele informații sunt „fapte” esențiale/importante/auxiliare pentru punerea în funcțiune a unor *Expositio*, *Documentarium*, *Virtualium*, *Laboratorium*, pentru păstrarea/respectarea „memoriei locului” este important a cerceta, a „trata”, a prezenta, a muzeiza, a interpreta numeroase și felurite riscuri (și cele exprimate prin constatările, avertizările: 'Ce nu s-a putut fura/nimici, s-a falsificat!' 'Singurul mod de a răspunde la unele întrebări tehnice este de a construi artefacte

plauzibile.' secvențializarea operațiilor muzeale (evocări elocvente ș.a.) continuă în *M.T.V.Bv.*_{n=1} _{n>1}.

§.7. Bibliografie^[B]

- - - Ghidul orașului Brașov, 2005. Editura Universității "Transilvania" din Brașov, 2003.
- - - Județul Brașov, album editat de Consiliul Județean Brașov, 2004.
- Liviu Alexandru Sofonea, Elena Helerea, Istoria Tehnicii în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian; date cronologice (din "vechi timpuri" până în cca.1918/1919). Editura Universității "Transilvania" din Brașov, 2005.
- Gligor Ciortea, Nicolaie Georgescu, Liviu Alexandru Sofonea, Evoluția Bio-Tehnicii în Spațiul Carpato-Ponto-Danubian; date cronologice (din cca.1600-1918/1919). Editura Alma Mater, Sibiu, 2005.
- Liviu Alexandru Sofonea, Elena Helerea, *Patrimonium Technicum Carpathicum-Ponticum-Danubianum*; in *proceeding-ul* Congresului Internațional organizat de Politehnica din Gdansk, Republica Polonia (sub egida UNESCO; *Technical Heritage*), Gdansk, 2004.
- Liviu Alexandru Sofonea, *Museum Technicum Vivum Cibiniensis*, XI *Trobada de Societat Catalana de Historia de la Ciencia et Technica*, Barcelona, 2000.
- Liviu Alexandru Sofonea, *Patrimonium Technicum Carpathicum Danubianum*; historical, technical, museological, axiological aspects, XII *Congreso del Sociedad Española de Historia de la Ciencias y de las Technicas*, Cádiz, 2005.
- Horea Salcă, O istorie a Uzinei I.A.R. Brașov, Editura Universității "Transilvania" Brașov, 2005.
- Liviu Alexandru Sofonea, Proiect Pro Museum Vivum Universitatis Transilvania Brasoveniensis, *Hermeneutica Historiae et Philosophiae Technicae*, Fasciculum M., Editura Alma Mater, Sibiu, 2005.
- Ion Simionescu, Țara Noastră, Editura Fundațiilor, București, 1938.
- Ștefan Bălan, Ștefan Mihăilescu, Evoluția Științei și Tehnicii în România. Date cronologice, Editura Academiei, București, 1985.
- Graham Black, The Engaging Museum. Developing Museums for Visitor Involvement, Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York, 2005.

[B]. Orientativă, selectivă.

Title: An ideatical project/*cogitatum*/ useful for persons and social institutions which will to organize a *Museum Technicum Vivum* in the town Braşov and Bârsa county.

Summary.

The old town Braşov and the surrounding area – the *Țara Bârsei/Burzenland* is reputed for landscapes, cultural diversity, high diversified technique and technology. A sythematic, complex study is achieved with the aim to realise in good conditions a *Museum Technicum Vivum* – social system/institutions/ with a national, european, mondial significance. Keyword: museum, history of technique-technology, philosophy of culture.

**MITUL ROMÂNESC AL
„CĂTELULUI (ȚÂNCUL) PĂMÂNTULUI”**

- și problema existenței în timpurile istorice, a marmotei în Carpați -

**Dr. Alexandru FILIPAȘCU
Cluj-Napoca**

Într-o încercare de a susține cu dovezi lipsa rozătorului alpin **marmota** (*Marmota marmota* L.), din fauna recent istorică a *Carpaților noștri*, eruditul naturalist, ornitolog, cinegetician și scriitor Constantin Rosetti-Bălănescu (1973), mai adaugă și următoarele argumente în sprijinul tezei domniei sale:

„În urma unor investigații în străinătate, prof. dr. M. Băcescu ne atrage atenția asupra importanței ce prezintă pentru teza noastră comunicarea de la *Národní Muzéum v Praze – Příroda védecké Muzeum*, care face cunoscut că în Munții Tatra (Cehoslovacia), există atât în limba slovacă, cât și în cehă *denumiri populare* pentru marmotă și că se cunosc chiar *două denumiri toponimice*, în Tatra Înaltă (Slovacia), legate de prezența acolo a marmotei! Nici nu se putea, în adevăr, o mai convingătoare afirmare pentru teza noastră: demonstrație evidentă, în fapt, că acolo unde marmota a existat (chiar în număr redus, cum e cazul pentru micul nucleu din Munții Tatra), populația care a cunoscut-o i-a dat bineînțeles, un nume rămânând chiar urme toponimice, iar acolo unde nu a existat, nici populația nu putea să-i dea vreun nume și nici să rămână urme în folclor sau în toponimie. Totul a apărut foarte clar și *normal*. Anormal nu apare faptul de a se mai susține contrarul, în ciuda atâtor realități care se impun. „(subl. autor; p. 213/214) {1.}.

Argumentând o teză diametral contrară (Filipașcu, 1969) - care incadrează și "problema" marmotei Carpaților în ansamblul originii, formării și evoluției (cel puțin Pleistocen-Holocene) a faunei carpatice a vertebratelor, reluarea sa aici s-ar prezenta prea laborioasă. Dar incitați de cele prezentate mai sus, am considerat de data aceasta că se cere un microstudiu critic privind, măcar, numele românesc al acestui mamifer și prezeța sa din străvechime, în anumite forme de folclor românesc. {2.}.

De la bun început se cuvin și câteva precizări tematice. Mai întâi, tot spre sfârșitul sec. XIX și din aceleași cauze / împrejurări esențiale ecologic, ca în Carpații noștri, marmota dispăruse ca specie și în Masivul Tatra (cf. bastion înalt, extrem nord-vestic al Carpaților!). Atât numai că hiatusul faunistic în Tatra a durat foarte puțin, acest grup oreol carpatic fiind integrat în Imperiul Austro-Ungar încât le-a fost lesne austriecilor să colonizeze marmota aici, cu material din Alpi, în primul deceniu al sec. XX. De altă parte, C. Rosetti-Bălănescu (vom folosi CRB, prescurtare de nume obișnuită naturalistului), nu ține seama de coexistența în fauna est-carpatică,

a celeilalte specii, „marmota de stepă”(*Marmota bobac* Mill.) (cf. "baibac"-ul asiaticilor). Ca înfățișare (habitus), ecologie și în special etologie foarte asemănătoare cu a rudei sale subalpin-alpine, arealul eurasiatic al baibacului (măcar până în zorii sec. XIX), ajungea în limitele vestice până în zona Prutului; nuclee izolate, depășindu-l spre piemonturile carpatine și altele izolându-se în stepa dobrogean-dunăreană. Astfel deci marmota (ca „gen” în sistematica zoologică), încă din vechime s-a aflat în nemijlocita cunoaștere populară, *generând prin prezența și obiceiurile particulare ale speciilor genului, o mitologie neoașă, la fel de particulară.*

În completarea certitudinilor noastre, este semnificativă precizarea că, apelând la scrierile celebrului naturalist al antichității romane, Casius Plinius Secundii (23 – 70 d. Chr.), ne surprinde marmota tratată drept „*Alpini mures quibus magnitudine melium est*” adică, „șoarece de Alpi care este de mărimea viezurelui”...! (cf. "Plinius" trad. fr. 1771). Dacă prezența sau absența *numelui popular* al vreunei specii oarecare într-o limbă anume, poate fi luată drept argument al prezenței, abundenței sau dimpotrivă, absenței (cf. „nonprezenței” la CRB), *speciei însăși* în fauna istorică-veche sau recent-actuală din ținuturile locuite de rostitorii acelei limbi (sau grai) anume, atunci rămâne efectiv o enigmă de mirare faptul că în pofida prezenței sale în număr considerabil de mare, a marmotei subalpine în toate compartimentele geografice sau departamental administrative ale Alpilor (inclusiv Alpii Dinarici iugoslavi), din antichitate până în actual, tocmai latinii nu o deosebesc printr-un nume/apelativ particular adecvat, omologând-o unui ... șoarece (cf. "mures") de munte înalt, locuitor în Alpi. Nici măcar unui alpin șobolan ("rattus"){3.}, când însuși Plinius recunoaște pe bună dreptate că "șoarecele" acela are talia unui ... viezure !

1. Mitul și fondul (fundalul) său zoologic real, primar.

Datorăm incomparabilului nostru Eminescu o primă sesizare privind vehicularea în crezul poporului, a mitului *cățelului pământului* (sin. mold. „Țâncul” pământului), în anul 1884), „Convorbiri literare”, nr. din 1. februarie; în motto-ul poeziei „Strigoii”). Potrivit „atestării” din Îndreptarea Legii,1652 {4.}, poetul asimilează cu dreptate acest mamifer mitic, uni strigoi cu o viață particulară, subpământeană. Evident că fiind „cățel”, strigoiul eminescian *latră*. Iar nevoia de rimă potrivită este aceea care îl plasează într-o locuință endogee, „sub crucea de piatră” {5}. Aceasta și pentru că Eminescu nu se referea la vreun cimitir sătesc ci *potrivit structurii – tipar a mitului* , la troițe situate departe de așezări umane. Păcălit de această punere în scenă, zoologul (mai târziu zoogeograful), Raul Călinescu scriind "Cutrăierând Bărăganul" (1939), arată că "pe alocuri", în celebra Câmpie întinsă între Subcarpați și Dunăre, "pințelor"(cf. popândăilor), *Citellus citellus*, li se

spune și „căteii pământului”. Motiv pentru care (fără să-și dea seama că apelaticul este acolo numai o amintire-remanentă a baibacului în fauna rozătoarelor Bărăganului), acest autor nu numai că citează entuziasmat versurile eminesciene, dar dă și o fotografie a unei asemenea troițe (cf. ”crucea de piatră”- sic !) izolată în largul bărgan al Ghimpaților !

Deja în 1874, în „Pseudokinetikos” Odobescu dezvăluie realitatea bioistorică a constelației rozătoarelor Câmpiei Dunării, racordată aceleia actuale timpurilor sale. Acolo în Bărăganul tămădăienilor (lui Odobescu atât de bine cunoscut) și transferate în „Basmul Bisoceanului” (glăsuind despre „jivinele care se târăsc prin țarină și câte se ascund pe sub pământ”), conviețuiesc ”pintele” (*Citellus*), cu ”căteii pământului” (de le zice ”șuite” – cf. tot popândău, în Oltenia). Mai important pentru noi, aceștia din urmă ”scot capul la amiază din găuri, ca să latre la soare” (subl. ns.). Este evident că în aceste rânduri Odobescu reține *ecoul popular al prezenței în vechime, și în Câmpia Dunării, a marmotelor de stepă și ele strict diurne și cu glasul tipăt-lătrat* ca verișoarele subalpine (chiar dacă nu latră neapărat...la soare !).

Revenind la mitul propriu-zis, în 1916 Tudor Pamfile publică pentru întâia oară mitul ”Cățelul pământului”, oferind prin aceasta un material inedit și de mare folos celor mai întortocheate interpretări posibile, săvârșite de mitologii noștri mai însemnați, M. Coman (1982) și eruditul Victor Kernbach (1983).

Baibacul – marmota stepelor și silvostepelor, după reculul său biogeografic înapoi spre răsărit, ajunge să se mențină pe meleagurile noastre numai în mitul românesc citat, ca o palidă amintire peste vremi a unei prezențe reale aici. Din materialele publicate de acești doi autori, reținem trăsăturile acestui *cățel mitic*, doar în măsura în care interesează studiul de față: Divinitate complexă, cu puteri absolute și caractere luciferine (orgoliu, inteligență), Domnitor subteran itinerant, ”uneori văzut chiar ca stăpânul integral și absolut al subpământului” (Kernbach). *Asemănătoare câinelui*, această „vietate locuiește în fundul pământului, departe de sate, deci de locurile unde se fac fântânile”(deja la Pamfile). „Putem ști bine încă, că el fuge de oameni” (neobișnuit pentru câine – n.n.), preferând sihăstriile ”din care îi face uneori auzit lătratul cobitor” (Coman)

Aflându-ne în lumea acestor interpretări, datorită *fondului biologic real al cățelului demonic, chiar dacă ne aflăm în mit* am ajuns departe, în sihăstriile stepelor sălbatice, întelenite, uriașele întinderi de câmpii întelenite, acele „dikie polia”(pământuri sălbatice), cum nume au stepele nord-pontice autorii și cronicarii ruși ai sec. XVI-XVIII. Sau, Nicolae Iorga scriind despre tătari că ”stăpâniseră odată întreg șesul de *buruiană sălbatică* ce se întinde de la Nistru până în adâncimile sterpe ale Asiei”. Sunt vaste întinderi fără așezări umane stabilizate, de obicei fără apă, puternic lovite de arșița verilor sau supuse viscoalelor iernatice etc. *Cu un cuvânt, mediul geografic și biotopul clasic al marmotei de stepă, Marmota bobac.*

Apare cu destulă claritate transferul real mitic: ziua marmotă (ca animal strict diurn, ușor de observat în preajma vizuinei sale etc.); noaptea cățel (țânc) al pământului care nu prea știm ce face sub poala nopții în nocturna endogeică a vizuinei sale (roade nasuri – în loc de oase, latră "cobitor" etc.). Ne aflăm structural în ipostaza bine cunoscută poporului, privind transferul real - real: "Vara-i cuc, iarna-i cobăț !" (cf. *Cuculus canorus* respectiv *Accipiter nisus*). Păsări foarte asemănătoare superficial văzute în zbor, cucul strigă primăvara-vara, apoi amuțește și pleacă în Africa, tocmai când bănățeanul cobăț (cf. șt. rom. "Uli păsărar"), îl înlocuiește cu apariția sa de oaspe de iarnă.

Este momentul să integrăm în context, relatarea de către prof. Flor Rădulescu (1979), despre o "aventură" montan-subalpină a tatălui său (remarcabilul fizician-chimist Dan Rădulescu), în Parâng. {7}. Acesta, poposind nu departe de o stână ciobănească, a auzit în plină noapte "mormăieli" {8} foarte aproape de cortul său. Dimineata, povestindu-le ciobanilor, aceștia i-au spus că probabil se instalase întâmplător astupând ieșirea unei vizuini locuite de familia unui *cățel al pământului*! Iată cum, din miturile bărăganelor și al bugeacurilor marmota reapare acordată mamiferului patronim, sus în muntele înalt reîntâlnită pe neașteptate acolo de ciobanii ce începuseră să practice un păstorit pendulant în masivele carpatice mai importante. Astfel, în sec. XVIII – XIX păstorii văd acolo *viețuind ca o prezență certă* eroul mitic și îi dau numele cuvenit, adus din amintirile bătrânilor de la poalele Carpaților. Numele acesta renăscut pe buzele ciobanilor dovedește că prin tradiție cel puțin, el nu se pierduse prea mult de beneficiarul său de drept. {9}.

Tragem concluzia că numele *popular* real, pentru *Marmota* stepă, a circulat prin viu grai și la munte în Carpați, deși relativ scurt interval de timp până la dispariția definitivă din fauna carpatină a purtătorului său animal. Acesta deci a fost **cățelul (țâncul) pământului** !.

2. *I n t e r m e z z o*

C. R. Bălănescu (1934), ca naturalist ajunge pus în situația de a identifica acel "șoarece de câmp bălțat" din stepa Bugeacului basarabean, foarte bine cunoscută lui, căruia în primele decenii ale sec. XX localnicii în ziceau "cățelul pământului" (tot "pe alocuri", ca în Bărăganul lui Călinescu). CRB alege cel mai plauzibil "cățel" endogeic din fauna mamiferelor actuale, *grivanul* (cf. șt. rom. "hârciogul"), *Cricetus cricetus* L. Omolog unic al marmotei, și pe această cale hârciogul ajunge să ne reamintească baibacul de odinioară {10}

3. MARMOTA – *Notationes biologicae*

A

Fam. *Sciuridae* {11} (patronim familial veverița): rozătoare cu coada

de obicei stufoasă. Genuri eurasiatice: *Sciurus* ("euveverițe", arboricole, diurne, coadă stufoasă); *Marmota* și *Citellus* (rozătoare diurne care își duc traiul în galerii și vizuini proprii, având o viață predominant endogee).

B

Sciuridul care, frapant de mic, ne reamintește fizic și comportamental marmota (prima, aceea de stepă), este *Citellus citellus* L., specie stepică și antestepică foarte numeroasă în afara arcului carpatic. Călinescu (1939) o definește corect: „Animale delicate, de mărimea unor șobolani – dar care țin de neamul marmotelor de stepă” (subl. ns.). Tot el ne dau și numirile populare regionale, mai larg răspândite și utilizate în vreme sa:

pințe - Câmpia Dunării

șuițe - Câmpia Olteniei

popândăi – stepele Moldovei

Ultimul nume a fost preluat pentru genul *Citellus* în limba română cultă (științifică și literară).

C

Pe plan zoologic, Vasiliu și Șova (1968), încadrează taxonomic speciile rozătoarelor „stepice” cunoscute la noi :

- a. *Spalax* (sp. *leucodon*, *microphthalmus*) = Orbeta
- b. *Citellus* (sp. *citellus*, *suslicus*) = Popândău
- c. *Cricetus* (sp. *cricetus*) = Hârciog
- d. *Mesocricetus* (sp. *auratus*) = Grivan
- e. *Marmota* (sp. *marmota*, *bobac*) = Marmotă (franc. "marmotte")

D

Luând în considerare dimensiunile (lungime = cap + corp) și coroborându-le cu greutatea speciilor înșiruite mai sus (măsurători pe material european, după Brink și Barruel, 1967), remarcăm că toate genurile trecute la pozițiile a–d, prin speciile lor reprezentative, se cuprind între 15 – 32 cm. și 60 – 560 gr. Dar dimensiunile marmotelor sunt vizibil mult superioare : 45 – 65 cm. și de la cca 4 kg. în sus (depășind 8-10 kg. la marmota alpină, mai robustă decât ruda sa stepică, funcție și de acumularea autumnală a grăsimilor – rezervă, stratul adipos asigurându-i hibernarea). Devine limpede că numai o marmotă poate întruni atributele morfo-mesologice și etologice chiar ale unui cățel („țânc”) oarecare, la mare distanță de toate celelalte genuri –specii, *omologate numelui și prin transfer nomenclatoric mitic, mai ales după dispariția animalului patronim, cățelul pământului*.

4. Etologia particulară a marmotei alpine

Înainte de a vedea animalul în golul muntelui, prezența marmotei ți-o descoperă glasul ei particular, care se aude la foarte mare distanță. Pentru speciile rozătoare numite secundar "cățelul pământului" (care, ca orice pui de câine scheaună sau chiar latră subțirel), realitatea biologică este următoarea:

Popândăul emite "fluierături (aproape funebre)" sau "chițcăituri puternice ca un fluierat prelung, dar stins și trist"(sic!), la Cășinescu, 1939 (autor vădit contaminat de atmosfera strigoiului eminescian); "un long cri dousement plaintif ou langoureux" și "apeuré, un sifflement aigu et puissant" (Brink et Barruel, 1967). Deci, la popândăul nostru nici un un soi de...lătrat !

La celelalte specii șansele depistării unui lătrat canin cât de cât autentic, sunt și mai puține. Orbetele scoate "un piuit dulce, sau suflă puternic atunci când este prins; hârciogul (și grivanul), este practic mut (în orice caz nu țipă); șobolanii "chițcăie" etc., șoarecii "țâțâie, chițcăie" etc., iar cârțița (insectivor endogeic) "chițâie" (Șuțu, 1922). La Șuțu, culmea, numai "nevăstuica (helgea) latră "(!?). Dar acest carnivor mustelid (Mustela nivalis), cât o zvârlugă de mic, nu a fost auzit niciodată glăsuind cumva și nici nu i-am putea imagina plămâni – foale în trupușoru-i suleget, pentru a-și susține...lătratul.

"Taci s-auzi cum latră..." Cine? Marmota.

Într-adevăr, țipătul (de fapt) marmotelor în muntele înalt și golaș de pădure, de obicei semnal de alarmă, de avertizarea consăngenilor asupra unei primejdii iminente sau posibile ("sifflement strident suraigu, donne l'alarme" – Brink et Barruel, 1967), este un lătrat tipic, ascuțit, repetat înlănțuit, umplând pe neașteptate liniștea munților. L-am auzit adesea punctând pacea zilelor frumoase de vară, în Alpii francezi, având o sonoritate la incredibilă distanță. Din literatura rusă și sovietică mai apoi, reiese că țipătul-lătrat al marmotelor de stepă, baibacii, este simțitor de apropiat, încât faptul că poporul nostru a reținut mai întâi "lătratul" și numai după aceea a presupus "cățelul" din emisie, nu ne surprinde. Iar când a fost văzut și animalul zbughind-o în vizuină, ziua în amiaza mare, bine îmblănit, patruped de talia unui cățel ciobănesc, în chip firesc acesta a devenit "cățelul pământului". Mult mai târziu, pe măsura dispariției sămburelui rar al inspirației mitice baibacul – din spațiul stepic arhaic pericarpatin și sudic, "cățelul" mitului își transferă și episodul diurn jurnalier și lătratul său, în noaptea pământului devenită atribut semnificativ al continuității sale absolute, pe toate planurile imaginative din folclorul carpatinilor. A contribuit la aceasta, deloc neglijabil, un factor absolut firesc în biologia marmotelor: dispariția lor "audio – vizuală" anual repetată, pe răstimpul lunilor de hibernare efectivă (octombrie – aprilie). Un "firesc" necunoscut etnologilor,

folcloriștilor ș. a. ca pilon teluric al construirii mitului studiat de ei.

Judecând nu lingvistic (împrumut, transfer etc.), ci comportamental (cf. etnologic), pentru ce baibacul și-a lăsat moștenire numele numai popândăului cu care conviețuise pericarpatic, se descifrează și din atitudinile tipice acestui mărunț rozător, și el strict diurn. Așa de pildă, la orice neliniște, deranj, alarmă marmota se ridică imediat pe labele-i posterioare (cf. „popândac”, rom. zool. *popândău*, Vide et Bogrea, 1923), scrutând atentă orizonturile, (de la cer acvila), la grohotișuri și pășune (vulpe, câine, om). Ne apare atunci răsărită aidoma unui prunc (“țânc”), ridicat lumânare împlănită, cu lăbuțele anterioare suite la piept {15}. Concomitent ea emite din când în când și țipătul-lătrat, că răsunau ierburile, movilele, curganele și sus, zănoagele, valea, crestele până departe. Deoarece acestea se petreceau numai ziua plină, erau la îndemâna oricărui interesat să privească scenă după scenă. Observând popândăii în largul câmpului lor, vedem cum și aceștia se redresează imediat, chiar în fugă fiind, pentru a examina “popândac” primejdia posibilă. Iar la talia sa țipătul de alarmă, spaimă, este doar un șuierat scurt, nicidecum un lătrat veritabil.

Deci oamenii au avut diferite posibilități de a transfera „în miniatură” caracteristicile comportamentului marmotian, rudei acesteia, conlocuitoare în spațiile stepice. Procesul a avut loc treptat, precum treptată s-a săvârșit rărirea, retragerea, dispariția definitivă a baibacilor. Aceasta „altoire semantică” s-a petrecut evident că „pe alocuri” (unde și amintirea animalului patronim mitic, rămăsese mai vie, mai fecundă), chiar peste nume demult sortite și fixate deja popândăului nostru de astăzi: „șuița” olteană, „pința” muntenească și “popândăul” moldovenesc.

Iar aceia care, de bună credință, au căutat să lege “cățelul pământului” de alte vietăți ca *orbetele* sau *hârciogul* (și *grivanul*) , nu au decât vina minoră de a fi încercat o explicație posibilă în actual, pentru acest apelativ complex, devenit și înțeles numai pe planul mitic; invocând endogeitatea cu sau fără atributul văzului, acestor rozătoare cu adevărat și nocturne pe deasupra (ca apariție și ca biologie intimă).

X

Zămislit înainte vreme, în crezul poporului, mitului discutat aici l-a revenit sarcina de a trage definitiv cortina peste dispariția din fauna țării noastre a marmotelor, subiectul și obiectul său real. Nu să o mai ridice iarăși, cu bună știință. Dar astăzi, pentru a ne apropia de cunoașterea realităților din natură, în mileniul al III-lea ajungând și noi cumva.

*Taci, s-uzi în numele omului de știință,
Cum latră cățelul pământului și nu o biată pință .*

NOTE

1. Nu ni se arată nici care sunt denumirile (apelativele) populare respective și nici toponimicelor invocate, spre a le putea studia și analiza proveniența temporal-istorică. Apoi, nu ni se spune nici care a fost "populația care a cunoscut-o și i-a dat, bine înțeles, un nume" : populația locală așezată la poalele munților, pasageră, sau numai temporal prezentă anual în limitele muntelui înalt?

Această pretenție o considerăm importantă pentru însăși tematica particulară care privește marmota. Deoarece știm că populația cea mai elevat-altitudinal stabilită efectiv în Tatra, este aceea a "goralilor" (cf. muntenilor), a căror origine...românească (un nucleu de roire maramureșean), a fost demult deja, dovedită: elemente de limbă, port și obiceiuri, nomenclatura obiectelor stânei și ale produselor ei, multe oronimice tatro-besvide etc. Procesul "exodului pastoral pe orizontala munților", care a dus la stabilirea moroșenilor în Tatra, a avut loc în sec. XIV – XV. El coincide între altele, și cu formarea unei Valahii Slovace ("Vlaski Slovensko") și cu constituirea mai apoi, a voevodatelor maramurășene nord-transcarpatice, de Sănoc și Zambor, situate în sudul Galiției de astăzi, și în sec. XVI însumând câteva sute de sate care aveau și episcop propriu, amintit în documentele vremii - Chiril Românul !

2. Marmota - toponim (cf. oro-, hidro), ni se pare puțin concludent, fiind lingvistic prea ecranat spre a putea fi descifrabil corect.

3. Chiar lat. rattus > fr. rat "șobolan", în franceza științifică / cultă își continuă aventura semantică: Rat noir (*Rattus rattus*), Rat des moissons – Rat nain (*Micromys minutus*) și Rat musqué (*Ondatra zibethica*). Adică, pe românește "șobolan negru" (cf. eușobolan), "șobolan pitic"(!?) și "șobolan moscat". Corespondențele românești de aceeași factură științifică / cultă, sunt mult mai bine și mai riguros zoologic alese din lexicul curent : șobolan, șoarece pitic (cf. lat. "micro – mys") și bizam (apud Vasiliu & Șova, 1968).

4, "Cum de multe ori, când mor oamenii, mulți dintre acei morți zic că se scoală de se fac strigoii".

5. În numele sfântului
Taci, s-auzi cum latră
Cățelul pământului
Sub crucea de piatră.

6. La Simion (1983), inspirat din același Pamfile, respectând dimensiunile eco-mitice ale "cățelului pământului", concluzia ne surprinde prin drastica-i

formulare: "Patruped inexistent în realitate, creat de o imaginație fantezistă ce ține de teratologia populară". Autorul trece peste o analiză de principiu, la concret, a modului în care se naște, se făurește și se desăvârșește un mit oarecare. Pentru că *nici un mit, nici o legendă – oricare ar fi, nu se fixează în sfera imaginației populare care l-a creat și care îl deține prin tradiție, fără un anumit bagaj de elemente telurice decelabile, inteligibile și acordate sinelui său mitic.*

7. Ca drumeț-turist prin Carpații meridionali, la vârsta de 17 ani deja. Deci, aprox. anul 1900.

8. Subliniem că Rollan (1967), derivă apelativul francez "marmotte" de la fr. pop. "maronner" (fr. veche "marmonner") = a murmura, în sensul unei onomatopei "marmotte", derivate din verb. "marmottet" = "A murmura printre dinți, deoarece marmota când bea apă, face auzit un fel de ..."ronron de plaisir" "Iată o serie de ineptii ciudat construite explicativ, ținând da capo seama că marmota ca, în general toate rozătoarele, nu..."bea" apă!! etc. Totuși, fără să o simtă, Rollan deschide porțiță etimologică spre derivarea apelativului din lat. "mures montanus", "murem montis" (= șoarece de munte), devenit și în franceză "rat de montagne" (cf. germ. "Murmelmaus"). Adică termenii traduși de C. Șăineanu (1914) prin "tâncul pământului"...

Să adăugăm că și în limba noastră, exprimând plăcerea sau tocmai neplăcerea unei situații de moment, există verbul "a mormăi" (cf. ca ursujl), cu numeroase variante regionale (mârnăi, mornăi, mormăca ș.a.) (Șuțu, 1922).

9. În studiul nostru intitulat "*Vechimea prezenței umane în ecosistemele subalin – alpine ale Carpaților și consecințele sale ecologice*" ("Cumidava", Seria șt. nat. IX, Brașov, 1975, p. 53-63), în baza unei investigații multidisciplinare (istorică, etnologică, bioclimatică, geobotanică, zoogeografică, ecologică ș. a. m. d.), am arătat că prezența pastorală estival-activă a omului în Carpații înalți, *deasupra limitei superioare a pădurilor* (sâlha de molid), nu se constată decât spre sfârșitul sec. XVIII, ca să se generalizeze total pe parcursul sec. XIX mai ales după pacea de la Adrianopol, 1829, care poate fi considerată "momentul" luării contactului direct, pe viu, al oamenilor cu marmotele nucleelor subalpine, marmota "de munte" (*Marmota marmota*). Ca nu peste mult, prin supraîncărcarea golurilor munților cu stânei, turme de oi și capre, câini ciobănești o mulțime, în zorii sec. XX, ciobanii să le stârpească definitiv (cf. Filipașcu, 1969).

10. Precizăm că apelativul *grivan* (cf. *Cricetus*), desemnează un animal bălțat (în cazul hârciogilor, galben – negru – alb). Ar fi deci "bălțatul", mamifer rozător, tot așa precum ar fi "bălțata" (alb suriu-negru cf. franc.

“corneille mantelée”), cioara *grivă* sau *grivana* (*Corvus cornix*), cu penajul bicolor (apud Odobescu : “Departa griva de iepure”).

11. Înrudite în cadrul Ord. Rodentia și cu trăsături complementare asemănătoare precedentelor (*habitus* și endogeitate), sunt fam. Cricetidae (hârciog și grivani) și Spalacidae (orbeți).

12. Invstigând literatura de specialitate și dicționarele vechi, în care apare “țâncul” (și “țâncul pământului”), cu omologarea țânc = cățeluș, se relevă două aspecte: a.) *țânc* (- *ci*) = copilaș, băiețaș, prunc (cf. mold. “țâncar” = băiețandru); de unde numele fam. Țâncu. b) *țânca* = mold. “câtea” (“Țânca Molda” la Ureche cronicarul, față de “Coteica Molda” la C-tin căpitanul Filipescu) ; de aici un *țânc* (-*i*) = cățel, cățeluș (cf. pruncii cățelei, a țânței), care scâncesc mereu până când vor deveni destul de mărișori ca să prindă a lătra.

13. Mai rar surprinsă, această atitudine de moment, exprimând neliniște-surpriză-primejdie o au și alte animale, ca veverița, șobolanul, toate mustelidele (neamul jderului). Mai puțin tipică, o regăsim la urs, la câine și bizam.

BIBLIOGRAFIE

1. BOGREA Vasile, 1923, “Cercetări de literatură populară” (Dacoromania, II, Cluj, p. 411).
2. – idem - 1924, “Studii de semantică” (Dacorom. , III, Cluj, p. 446-448).
3. BREBAN Vasile, 1980, “Dicționar al limbii române contemporane”, București.
4. BRINK Van Den, BARRUEL P. , 1967, “Guide des mammifères sauvages de l'Europe Occidentale”, Neuchatel.
5. CĂLINESCU Raul, 1925, “Contribuții pentru nomenclatura zoologică populară. Com. Plosca, jud. Dolj” (Arhiv. Olten, IV., nr. 18/19, p. 148).
6. – idem -, 1939, “Cutreierând Bărăganul” (Universul, Buc., p. 8 și 65/67).
7. COMAN Mihai, 1982, “Cosmogonii ascunse : Cățelul pământului” (Vatra, nr. I, p. 15).
8. FILIPAȘCU Alexandru, 1969, “Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri”, Ed. șt., Buc.
9. IORDAN Iorgu , 1983, “Dicționar al numelor de familie românești”, Buc.
10. KELEMEN Béla , 1961, “Magyar – Român szotár”, Ed. șt. , Buc.
11. KERNBACH Victor, 1983, “Dicționar de mitologie generală”, Ed. Albatros, Buc.

12. NĂDEJDE Ioan, 1930, "Dicționar latin – român", Ed. a V-a, Iași.
13. ODOBESCU Alexandru, 1955, "Pseudokinegetikos" (cf. Ed. Princeps, 1874) ("Opere" II, ELU, Buc., p. 119 – 250)
14. PLINIUS Caius Secundus, 1771, "Naturalia Historiae", Lib. Oct. (trad. fr. Tom. III, Paris, p. 442 /443).
15. RĂDULESCU Dan, 1970, "Memorii" (Ed. Dacia, Cluj – Napoca)
16. ROLAND Eugène, 1967, "Faune Populaire de la France", tom. I, p. 59, Paris.
17. ROSETTI – BĂLĂNESCU Constantin, 1943, "Vânătoarea dropiei" (Carpații, Cluj, nr. 9).
18. - idem - 1973, "Despre neprezența marmotei în Carpații românești (Ocrot. Nat. , Tom, 17 nr. 2, p. 211/215)
19. SIMION Victor, 1983, "Imagine și legendă", Ed. Merid., Buc. p. 77/78.
20. ȘĂINEANU Constantin, 1914, "Dictionnaire Francais – Roumain", Ed. III, Buc.
21. ȘĂINEANU Lazăr, 1922, "Dicționar universal al limbii române", Craiova.
22. ȘUȚU Gheorghe, 1922, "Strigătele animalelor" (Dacorom., II, p. 85 și urm., Cluj).
23. VASILIU George, ȘOVA Constantin, 1968, "Fauna Vertebratica Romaniae", Bacău.

lector univ. drd. Delia SUIOGAN
Universitatea de Nord
Baia Mare

Participarea la actul de întemeiere a Sinelui, implicând găsirea unui Centru, este pusă din totdeauna sub semnul "jocului". Omul culturilor de tip primitiv și tradițional apare în ipostaza spectatorului de teatru care nu doar asistă la spectacolul ce i se desfășoară în față, ci participă la acesta prin interpretare. Evenimentele sunt cele care vor stabili o relație continuă între realitate și concepții, idei. Prin interpretare, individul devine și actor. Jocul este cel care a făcut posibilă realizarea identității dintre concret și abstract. "În istoria culturii, jocul se interferează cu toate formele activității umane. El corespunde unor necesități multiple ale individului și societății."¹

Jocul trebuie privit în acest sens ca un mod distinct de a exista în lume, subliniază Ivan Evseev. La nivelul societăților tradiționale, el presupune repetarea unui "scenariu" cu caracter exemplar, iar, prin aceasta, imitarea unui model. Comportamentul ludic nu are nimic gratuit în el, mai mult chiar, (doar) prin intermediul jocului se poate ajunge la descifrarea unui mister și, astfel, individul devine contemporan cu modelul însuși. Jocul devine, așadar, o experiență a sacralului.

Imaginarul ludic este cel care ne demonstrează cel mai bine că avem de-a face la nivelul acestor rituri cu o atitudine magică față de lume, imitarea/repetarea modelelor unor acțiuni de la cele mai simbolice, până la cele de ordin pur practic având rolul de "lărgire a lumii cosmoteice, de desființare a limitelor ce separă viața și moartea, existența și postexistența, imanența și transcendența, lumea vizibilă și lumea invizibilă."²

Acțiunea umană din timpul jocului este exemplară și normativă, el având rolul de a (re)stabili o legătură permanentă între toate nivele spațiale și temporale. Jocul are, deci, și o funcție de mediere – el reglează comportamentul uman prin repetarea evenimentului primordial -, asigurând (re)instaurarea omului în realul semnificativ. Prin joc, omul se conformează unei ordini cosmice, ceea ce permite menținerea durabilității lumii.

Majoritatea cercetătorilor culturii ca totalitate au ajuns la concluzia lui J. Huizinga, "sentimentul că omul face parte din cosmos își găsește prima sa expresie, cea mai înaltă, cu adevărat sacră, în forma și în funcția jocului,

¹ Ivan Evseev, Jocurile tradiționale de copii, Editura Excelsior, 1994, p. 15.

² Ivan Evseev, op.cit., p. 21.

care este o calitate autonomă. În joc se adaugă treptat semnificația unui act sacru.”³

În și prin joc, individul uman ia contact direct sau indirect cu *realitatea transumană*, relația pusă în discuție permițând explicarea propriei existențe. Mircea Eliade vorbea despre o *obsesie a realului*, specifică primitivului și gândirii tradiționale, care stă, de fapt, la baza tuturor actelor ritualice, dar și la cea a schemelor mitologice.

Cea mai importantă trăsătură, devenită funcție, a jocului este *ordinea*: “jocul creează ordine, este ordine. În lumea imperfectă și în viața haotică, jocul reprezintă o desfășurare temporară limitată. Ordinea pe care o impune jocul este absolută.”⁴

Jocul va trebui privit, deci, ca parte a unui sistem care are ca scop ultim repetarea Cosmogoniei, intrând în seria foarte largă a *scenariilor inițierii* (după formula lui M. Eliade). Intrarea în joc presupune asumarea condiției celui care vrea să-și depășească condiția umană, pentru că trecerea spre starea supraumană nu se poate realiza decât prin acceptarea unui sistem complex de condiționări. Verbul “a crede” are un rol foarte important în definirea tipului de asumare specifică mentalității tradiționale. Asumarea nu presupune doar participarea la joc, implicit la acțiunea sacră primordială, ci o integrare totală în ritmul jocului, ceea ce presupune trăirea acțiunii respective ca pe o formă a realului absolut.

Sub influența inițierii, “lumea socială se dezvăluie ca o reprezentatie (...) practicile nu sunt decât roluri de teatru.”⁵ De remarcat faptul că omul tradițional conștientiza această structură de rol. Modul de punere în scenă a unei ceremonii colective este foarte important pentru că el nu vizează spectacolul sau spectacularul, ci se dorește fie neutralizarea, fie reactivarea unor forte, a unor acțiuni iar acțiunea are drept scop imediat ordonarea gândurilor, a acțiunilor “spectatorilor”.

Acest lucru este făcut posibil doar de acea coerență internă specifică unei acțiuni sacre. Vom vorbi, împreună cu P. Bourdieu, despre o *eficacitate simbolică* a jocului. “Procesul care este achiziție, *mimesis* (sau mimetism) practic (...) nu are nimic dintr-o *imitație* ce presupune efortul conștient pentru reproducerea unui act, a unui cuvânt sau a unui obiect explicit constituit ca model. /.../ Corpul crede în ceea ce joacă. El nu reprezintă ceea ce joacă, el nu memorează trecutul, el *acționează trecutul*, și astfel anulându-l ca atare, îl re trăiește.”⁶ Acceptarea unui rol presupunea renunțarea totală pentru o perioadă delimitată de timp la identitatea anterioară.

În directă relație cu conceptul de joc vom pune pe cele de sărbătoare și de mască. Vom observa că ele au o mare semnificație în încercarea de

³ Johan Huizinga, *Homo Ludens*, Humanitas, 2002, p. 58.

⁴ Johan Huizinga, op.cit., p. 49.

⁵ Pierre Bourdieu, *Simțul practic*, Institut European, 2000, p.81.

⁶ Pierre Bourdieu, *Simțul practic*, Institut European, 2000, p. 116.

descoperire a sensului ultim al riturilor de trecere. Sărbătoarea permite acea comuniune periodică dintre om și Totalitate.

Mircea Eliade considera sărbătoarea, în lucrarea sa *Sacral și profanul, o regenerare a ființei prin regenerarea timpului*, "o sărbătoare se desfășoară întotdeauna în Timpul originii /.../ sărbătorile redau dimensiunea sacră a existenței, amintind cum anume zeii sau Strămoșii mitici au făcut omul și i-au împărtășit comportamentele sociale și muncile practice. /.../ Este vorba de fapt de o veșnică întoarcere *in illo tempore*, într-un trecut care este <<mitic>> și nu are nimic istoric."⁷

Nașterea, nunta, înmormântarea, colindatul, semănatul, culesul etc. sunt sărbători ale ființei ca individualitate, dar și ale ființei ca aparținând unei colectivități (de Aici sau/și de Dincolo), o demonstrează complexitatea ritualurilor ce însoțesc aceste momente, ce primesc atributele *momentelor-nod*, momente ce fac posibilă oprirea timpului istoric, un timp cantitativ, și intrarea în timpul mitic, un timp calitativ.

Toate comportamentele ritualice, magice și religioase în același timp, îi oferă individului uman posibilitatea de a trăi în acea *lume deschisă*, cum o numea Mircea Eliade. În studiile sale asupra sacralului, o lume a echilibrului total. "Viața festivă este viața prin excelență, viața exemplară care dă sens vieții cotidiene. Ceremonia se prezintă, din acest punct de vedere, ca un stil de viață. Comportamentul sărbătoresc este un comportament ritual, definit printr-un cod al tradițiilor foarte precis"⁸, susține și Georges Gusdorf.

Dacă vom analiza corect conținutul tuturor acestor acte de ritual și ceremonial vom observa că sensul lor este legat nemijlocit de un scop, iar acesta impune o schemă de acțiune, ca orice sărbătoare. Schema este alcătuită dintr-un sistem de semne cu ajutorul cărora individul uman, ca parte a unei colectivități, își simbolizează credințele, concepțiile despre lume. "În cadrul sărbătorii, în societățile primitive, conținutul ideatic era cuprins în mit, iar ritualul era forma sensibilă de transpunere plastică, afirmă V. Golban, care continuă: /.../ În această postură sărbătoarea nu este doar o prezentare, o imitare, o punere în scenă a unor subiecte transferate din mituri, legende și fapte exemplare, ci ea recrează, actualizează și consacră o anume realitate după un plan călăuzit de perene valori umane."⁹

Participarea la joc și la sărbătoare nu are, deci, un caracter total nemotivat, ea presupune un anumit grad de conștientizare a actului în sine iar acest lucru este evident, credem, mai ales în faptul că încă este vie în mintea oamenilor ideea de inițiere, simțită ca funcție principală, mai ales la nivelul riturilor trecerii de la o stare la alta, dar și de la un anotimp la altul, de la un an la altul.

⁷ Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, Humanitas, 1995, pp. 75, 79.

⁸ Georges Gusdorf, *Mit și metafizică*, Amarcord, 1996, p. 74.

⁹ Vasile Golban, *Dimensiunea etico-estetică a sărbătorii*, Casa de Editură Panteon, 1995, p. 32, 33.

Conștientizarea, fie ea și parțială, îi oferă accesul liber la vocabularul sacru, prin intermediul căruia toate acțiunile sale vor căpăta eficiență. În cadrul sărbătorii, între om și ceea ce este dincolo de el se stabilesc niște relații care impun un anumit comportament, fiindcă, așa cum spune P. Bourdieu, "toate acțiunile îndeplinite într-un spațiu și un timp structurate sunt imediat calificate în mod simbolic și funcționează ca tot atâtea exerciții structurale prin care se constituie stăpânirea practică a schemelor fundamentale."¹⁰

Atât jocul cât și sărbătoarea presupun existența unei structuri de rol, actantul jucând un rol, implicit jucându-se pe sine ca rol. Rolul presupune de cele mai multe ori prezența măștii. Masca însoțește toate marile momente rituale ce vizează o renovare a timpului.

Masca permite realizarea unei comunicări directe între actanți și lumea strămoșilor, poate și datorită funcției sale dominant magice. Masca are un evident rol de mediere, ea are puterea de a restabili anumite legături între micro și macrocosmos, fiind un element ce asigură continuitatea la nivelul gândirii de tip tradițional. "Figurarea unei ființe sau a unei stări produce acea ființă sau acea stare"¹¹, spune E. Durkheim. Îmbrăcarea unei măști duce la construirea unei imagini, iar imaginea este asociată în mod inevitabil modelului. Apariția măștii va genera în mod inevitabil ieșirea din cotidian și intrarea într-un univers mitic.

Rolul presupune un act intențional, întemeiat obiectiv, avându-se în vedere obligația de a depăși o stare anterioară pentru a putea trece spre o stare superioară. Comportamentul poate fi definit ca o unire a aspectelor particulare cu aspectele generale, conturându-se un *model sociocultural*, astfel, după formula Germiniei Comanici, "rolurile se creează pe un sistem de valori, cu un model concret de realizare, într-un raport de determinare între interpretul – posibil și creator – și colectivitatea prezentă, care receptează, dar și cea precedentă, care a contribuit la realizarea modelului. Astfel, schema de rol, ca element al patternului cultural, este o rezultată de generații."¹²

Cămașa de botez, cămașa de mire, rochia de mireasă, pânza trupului, hainele de doliu, straiile de sărbătoare îmbrăcate de Crăciun etc. nu sunt doar simple însemne rituale, ele devenind măști. De aceea, primul gest pe care îl fac ceilalți membri ai comunității de îndată ce se întâlnesc cu cel ce îmbracă "masca" este acela de a-i confirma calitatea nou dobândită. De asemenea, cel care își pune masca nu va imita doar "personajul" pe care îl joacă, ci se va identifica cu acesta. Este aceasta singura cale de realizare a comuniunii cu ființa sacră ale cărei gesturi le reface și totodată singura formă de refacere a stării de echilibru.

¹⁰ Pierre Bourdieu, Simțul practic, Institutul European, 2000, p.120.

¹¹ Emile Durkheim, Formele elementare ale vieții religioase, Polirom, 1995, p. 326.

¹² Germina Comanici, apud Nicoleta Coatu, Structuri magice tradiționale, Bicc All, 1998, pp. 34-35.

Purtătorul măștii "este pătruns de forța ei, este scos din timpul și spațiul profan, nu mai poartă amprenta <<eului>> individual și schimbător."¹³ În același timp însă nu trebuie uitat că "masca nu este lipsită de primejdii pentru cel care o poartă (...) masca și purtătorul de mască se intervertesc rând pe rând, iar forța vitală condensată în mască poate pune stăpânire pe cel ce se pusese sub ocrotirea ei."¹⁴ Sunt foarte semnificative în acest sens următoarele exemple: cămașa de botez se poartă până se rupe, fiind total benefică identificarea totală a actorului cu masca sa – lumirea -, la fel se întâmplă cu pânza mortului – devenirea ca strămoș; pe când masca de mireasă, cea de mire sau cea de văduv se "aruncă", iar în cadrul ceremoniilor construite în jurul măștilor de Crăciun apare foarte adesea aceea moarte simbolică a personajului întruchipat de mască deoarece la un moment dat există un real pericol în posibila acțiune de identificare a purtătorului cu masca.

Masca își păstrează în ambele ipostaze funcția de păcălire, cu intenția de a asigura actanților o trecere mai ușoară peste "pragurile" pe care le au de depășit. Masca presupune și o serie întreagă de interdicții, dar îi și dă dreptul la un comportament ce iese din tiparele cotidianului, realului imediat. Prin asumarea structurii de rol, individul obișnuit devine personaj, acest fapt permițându-i să se descopere dincolo de propria-i individualitate. Masca îi permite omului să se descopere în ceilalți tocmai prin puterea ei de a-i aduna laolaltă, nu neapărat prin ceea ce este, ci prin sensul pe care îl permanentizează. Așadar, "masca se circumscrie genealogic în sfera sacrului, ritualului, apoi a *jocului, ludicului*. /.../ Masca este un *instrument*. Dar un instrument de comunicare cu Primordiile."¹⁵

În opinia profesorului Petru Ursache, toate elementele și structurile aduse în discuție ne dezvăluie un *symbolism religios al tradiției*, tradiția îndeplinind "funcția de *axis mundi*, de refacere a unității primordiale dintre cer și pământ, de reactualizare reală a grădinii paradisiace."¹⁶

La nivelul mentalității de tip tradițional, în relația sa cu Lumea, individul va juca în permanență un rol, el încercând prin acțiunile sale să-l interpreteze pe Celălalt – nu să-l copieze, nu să-l analizeze –; acest tip de interpretare presupune, în mod obligatoriu, o relaționare totală între cei doi parteneri aflați în procesul de cunoaștere. Relaționarea este cea care produce înțelegere. Universul nu este perceput de mediile tradiționale ca suma unor părți, ci ca un întreg între părțile căruia există o interdependență relațională. Acționarea asupra unui compartiment va produce efecte în toate

¹³ Ivan Evseev, Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale, Amarcord, 1999, p.

273.

¹⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, Dictionar de simboluri, vol II, Artemis, 1995, p.

275.

¹⁵ Ioan Viorel Boldureanu, Eseu despre creativitatea spiritului, Eminescu, 1997, pp.

154, 162.

¹⁶ Petru Ursache, Etnoestetica, Institutul European, 1998, p. 68.

celelalte. De aceea era necesară nu doar cunoașterea componentelor întregului, ci și a funcțiilor pe care fiecare parte o avea la nivelul totului. Simbolul este cel care i-a permis individului să atingă acest nivel de profunzime în procesul de cunoaștere. El are puterea de a raporta orice element la un sistem capabil să îi descopere natura semnificativă.

Pentru omul tuturor timpurilor care a fost și este un "actor", viața poate fi percepută ca o "ceremonie", "jucată" *ca un limbaj simbolic*. Chiar și pentru omul modern există foarte multe momente când nu poate trece prin viață doar printr-o simplă participare, ci trecerea implică o formă codificată de reprezentare a Lumii și a relației lui cu Lumea.

Vom aduce în discuție și conceptul de *habitus*, cu ajutorul său trecutul devenind o prezență activă, un rol determinant avându-l schemele de acțiune. Habitusul cunoaște însă limite, impuse de condițiile istorice și sociale, iar limbajul simbolic, depășind aceste limite, are o funcție mult mai importantă în evoluția fenomenului cultural.

Dacă habitusul generează conduite, în încercarea repetată de reactualizare a unor sensuri, simbolurile sunt creatoare de sens. Este foarte adevărat și ușor de demonstrat faptul că păstrarea simbolurilor nu o datorăm unei obișnuințe, ci dorinței omului de a se situa întotdeauna în interiorul lucrurilor.

Dacă habitusul apare doar ca rezultatul unui acut simț practic, limbajul simbolic apare, cu intenția de transmitere a unui mesaj atât în plan orizontal, cât și în plan vertical.

Sărbătoarea și jocul au ca funcții dominante: pe de o parte, refacerea întregului, pentru că în timpul sărbătorilor omul simte cel mai puternic legătura sa cu Totul; în al doilea rând, restabilirea legăturilor cu sacru. În fapt, cele două funcții se determină una pe cealaltă, deoarece accesul la sacru, permite contactul cu Totul, împreună conducând la anularea necunoscutului în cunoscut; iar Cosmosul devine transparent.

Privită mai ales din perspectiva riturilor de trecere, viața individului poate fi privită ca o complexă și complicată alegorie simbolică, cea a transformării. Prin intermediul ei omul își exprimă identitatea, pentru a confirma și a-și confirma aderarea la o anumită stare. Cu ajutorul "jocului", omul se simte parte a Universului iar "spectacolul" creat de jocul însuși nu îi permite individului doar o meditație asupra locului și rolului său în acest Mare Tot, ci și o contopire cu acesta.

Prin identitate nu înțelegem dobândirea unei personalități, a unei identități sociale, de comunitate, ci vorbim despre o interacțiune dintre conștient și inconștient, singura care face posibilă reîntoarcerea la origini, contactul cu Centrul.

Ca ființă socială vom purta diferite măști, pe care le folosim – o folosire de cele mai multe ori inconștientă - în scopul descoperirii adevăratei fețe; schimbarea periodică a măștii este obligatorie, existând pericolul de a ne identifica cu una dintre ele, ceea ce va nega definitiv posibilitatea de a ne descoperi adevărata identitate. Există o serie întreagă de măști obligatorii,

ce ar putea fi considerate fețe ale uneia și aceleiași Ființe, iar riturile de trecere asigură prin structura lor îmbrăcarea acestora: riturile de la naștere ne obligă să îmbrăcăm masca numelui; cele nuptiale pe cea de mire/mireasă; cele funebre pe cea a călătorului pregătit să renunțe la condiția sa umană pentru a o atinge pe cea supraumană; cele din timpul obiceiurilor calendaristice (moș, babă, cal, urs, plugar, păstor) permițându-ne să luăm contact cu personaje și acțiuni mitice.

Tot măști obligatorii le vom considera și pe cele ce marchează tranziția de la o stare la alta, spre exemplu intrările în cetele de vârstă. Există însă altele liber alese, cum sunt cele ocupaționale. Fiecare nouă mască ne conferă în mod magic anumite puteri, chiar de natură supranaturală, fără de care nu putem merge mai departe. Basmul popular a preluat foarte bine acest simbolism în probele diferite pe care un erou trebuie să le depășească de-a lungul inițierii sale.

Asistăm la o suprapunere succesivă de noi identități, fiecare nouă identitate anulând-o pe cea anterioară, păstrând doar memoria faptului împlinit de către purtătorul măștilor; faptul va conduce la o conștientizare treptată a destinului individual, care nu este decât parte a destinului colectiv, universal. Masca nu este în acest caz o formă de ascundere, ci chiar o formă de atingere a stării de echilibru.

MIRCEA VULCĂNESCU – ASPECTE FENOMENOLOGICE ALE FILOSOFIEI POPULARE ROMÂNEȘTI

**Isabela VASILIU-SCRABA, scriitor
București**

26 decembrie 2002

„... satul nostru este clădit în jurul bisericii,
din care iriază Dumnezeu”
Lucian Blaga

La o privire superficială, cititorul operei lui Mircea Vulcănescu (abia de un deceniu reintrat în circuitul valorilor culturale românești, și încă nu în toată întinderea ei) poate crede că autorul ***Dimensiuni românești a existenței*** nu a făcut altceva decât să aducă un elogiu țaranului român. O astfel de opinie ar fi greșită în măsura în care prin ea s-ar pierde din vedere că el, axându-și considerațiile pe metafizica implicată de limba vorbită de întreaga populație a țării, ajunge la niște concluzii menite să îmbogățească spiritual orice cititor, de indiferent ce naționalitate. Fiind el însuși un filosof creștin, Mircea Vulcănescu știa bine că prin satele românești lumea aceasta e resimțită ca „vreme de încercare”¹.

Este prin aceasta că românul prezentat de Mircea Vulcănescu, un ins simpatic, izolat în existența sa de cei din preajmă sau de restul lumii? A fost el vreodată, sau este el cuprins în vreo „criză a respectului față de celălalt”? Este oare un intolerant? Desigur că nu. Problema toleranței românilor trăsătură fundamentală a caracterului acestui popor, fusese cât se poate de convingător argumentată pe baza datelor istorice de Bogdan Petriceicu Hașdeu, cu acea autoritate a unui temeinic cunoscător al celor trecute, dar nicidecum ieșite din practica de zi cu zi a conviețuirii românilor cu alte neamuri². Românul nu este un ins singuratic, deși „insul”, termen provenit din limba română de la latinescul *ens*, „a dat o noțiune apropiată de aceea a ființei existente și subsistente în se și per se, dotată adică cu putere proprie

¹ v. Mircea Vulcănescu, **Creștinul în lumea modernă**, în vol. **Logos și Eros**, Editura Paideria, București, 1991, p.53. menționăm că în anul (1932), anul scrierii și publicării în două numere ale revistei „Floarea de foc” (nr. 10 și nr. 11 din martie 1932 a acelui amplu studiu al cărui titlu îl poartă cartea apărută la Paideia, Mircea Vulcănescu ar fi vrut să-și publice în volum respectivul studiu, la care poate ar fi adăugat articolele pe care le mai scrisese pe tema filosofiei religiei (**Ortodoxia și Apusul** după N. Berdiaev).

² v. Bogdan Petriceicu Hașdeu, **Istoria toleranței religioase în România**, București, 1868, reeditată de Editura Saeculum I.O., București, 1992

de ființare individuală”³. Dar numai întrucât evidențiază aspectul stabil al ființei, în contrast cu aspectul ei schimbător.

Doar din punct de vedere logic, existența insului ca ins înseamnă izolarea de restul existenței. Această izolare ar fi asemenea unui „vâl al Mayei”, pentru că referința insului la ceea ce nu este el are un caracter organic, face parte din existența insului, a cărui mai îndeaproape determinare este aceea de „ființă cu care te poți înțelege” (Ibid.).

Firea românului tinde a se realiza în planul rostului, al logosului dătător de sens vieții sale, semnalizându-și înaintea de toate „felul de a fi” pe o urzeală închipuită în mod asemănător cu urzeala platonicească a participării. Participarea trimite desigur către acea metafizică **esențială** pe care Vulcănescu o pune în opoziție cu metafizica **existentțială**, construită în jurul prezenței, a „faptului de a fi” și dominată de întinderea faptei, de „setea de concret, de posesia maximă, sensibilă a existenței”⁴.

În contrast cu metafizica existentțială astfel conturată, ideea românească a existenței ar înclina pentru o disociere între ființa aparentă, trecătoare și substratul ei neschimbător. De aici ar urma deosebirea dintre „fire” și „însușire”, fără a ajunge la deplina lor opunere. „Firesc” ar fi ceea ce este „natural, ceea ce se întâmplă de la sine”, indicând o stabilitate mai relativă decât aceea conferită prin conotația de „esențial”, de ceva fără de care un lucru nu poate fi. „Firea”, notează filosoful, nu numai că nu epuizează insul, dar ea indică „legătura dintre ființa unui ins și propriile lui modalități de existență”, ceea ce implică și o legătură a insului cu ceva ce nu este el.

Acest ceva, pentru român, nu este însă colectivitatea ca „forță reală” ce împrumută atributele Divinității în măsura în care ar reprezenta cadrul „mântuirii pe pământ”, prin faptă. Este mai degrabă planul în care ființa individuală a românului se proiectează în perspectiva ființei totale, pe firul întâmplărilor vieții desfășurate în vreme.

În plinătatea ei, observă Mircea Vulcănescu, ființa individuală a românului pare legată de alții prin posibilitatea de „a-și afla un rost și o soartă printre alții”, în condițiile în care „plasma de zidire în care sunt puși” este ceva „ce pare mai real decât ei înșiși”. Departe a fi o putere impersonală, Dumnezeu ar fi pentru român un „ins”, o ființă reală și particulară, o ființă trans-existentțială care ia chip existentțial. În lumea de el făcută, uneori „uitată de El”, Dumnezeu „umblă” și făptuiește. Rugăciunea îl

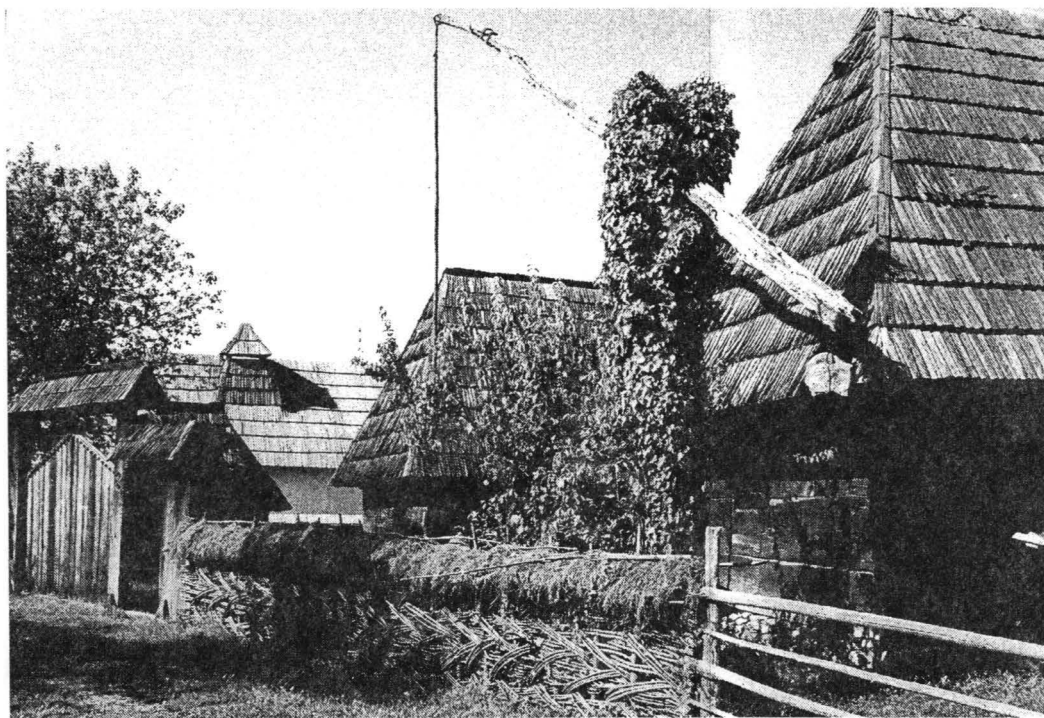
³ V. Mircea Vulcănescu, **Existența concretă în metafizica românească**, inclus în vol. M. Vulcănescu, **Către ființa spiritualității românești**, volumul III, îngrijit de Marin Diaconu și Zaharia Balinca, din seria **Dimensiunea românească a existenței**, București, Editura Eminescu, 1996

⁴ V. Mircea Vulcănescu, **Creștinul în lumea modernă**, în volumul anterior citat, p.

face „mai presus de ființa lumii pe care tot el o ține”, evidențiindu-i „fața Sa lucrătoare”. Treimea, constată Mircea Vulcănescu, este înțeleasă de român ca „trei inși lucrători care sunt una” sunt o „ființă”.

Ideea existențială care pentru român ar ilustra cel mai bine ființa dumnezeiască ar fi prin urmare „ideea de ființă lucrătoare, făcătoare în înțelesul deplin și tare al cuvântului, adică de ființă născătoare și făcătoare a toate și care poate face și desface toate” (pag. 83).

După Mircea Vulcănescu, „fiecare popor are, lăsată de la Dumnezeu o față proprie, un chip al lui de a vedea lumea și de a o răsfrânge pentru alții”. Cunoașterea reciprocă a acestora ar atrage după sine o deschidere spre comunicare, spre calea înțelegerii. Mai nou, din ce în ce mai multe glasuri s-au auzit susținând ideea că „o Europă fără frontiere poate exista numai ținând cont de diversitatea națiunilor”, permițându-ne să regăsim în aceste spuse aceleași idei pe care Mircea Vulcănescu la susținute cândva.

MIRCEA VULCĂNESCU SI VALORIZAREA FILOSOFICĂ A ETOSULUI TRADITIONAL ROMÂNESC

**Isabela VASILIU-SCABA, scriitor,
București**

"Numai oamenii foarte bine formați, cu o înaltă disciplină interioară, sunt în măsură să opună o concepție proprie, pe deplin lămurită și perfect consolidată, asalturilor comunicaționale venite din toate părțile"

Traian Herseni*

Pe când era încă student, nu la Filosofie, deoarece pe aceasta a terminat-o odată cu susținerea tezei de licență în ianuarie 1925, ci la Facultatea de drept, unde urma să-și dea licența în vară, Mircea Vulcănescu a participat la prima campanie monografică organizată de profesorul Dimitrie Gusti.

Încă de la începutul anului universitar 1924-1925 profesorul se gândise să facă împreună cu studenții, în cadrul Seminarului de sociologie, o aplicație a teoriei sale sociologice, să alcătuiască un plan de cercetare a unui sat românesc. Pentru licența în filosofie studentul Mircea Vulcănescu se îndreptase către profesorul Gusti, alegându-și o problemă privitoare la raportul dintre **indivd și societate în sociologia contemporană**.

Planul cercetării de teren fiind gata înainte de Paște, îndată după Duminica Tomii, profesorul Gusti însoțit de un asistent și de 12 studenți au pornit pentru zece zile spre Goicea Mare **(1)** din județul Dolj, fără să știe că în felul acela tocmai lua ființă **Scoala sociologică de la București**, ulterior atît de apreciată în lumea științifică internațională, încît sociologii europeni și americani căzuseră de acord ca în 1939 **Congresul internațional de sociologie** să fie ținut la București**(2)**.

Pîna în 1925, excursii de studii împreună cu studenții nu mai făcuse decît faimosul istoric și arheolog Vasile Pârvan (1882-1927), interesat să cerceteze, cum scrie Mircea Vulcănescu, "pe pămîntul neprefăcut al vechii Dacii, chipul vieții sociale și sufletești a strămoșilor noștri"**(3)**.

Începînd cu 1925 echipele de monografiști ale lui Dimitrie Gusti, întorcîndu-se către "izvoarele vieții românești" vor căuta să reconstituie **chipul autentic al românului** "după observații făcute direct asupra așezărilor, portului, credințelor, obiceiurilor, îndeletnicirilor, nădejdlor și osteneților oamenilor de la țară" (Ibid.).

Toate constatările de pe teren adunate cu metoda schițată în planul de cercetare trebuiau să fie înțelese în "felul de a fi" al faptelor sociale, în semnificația lor, căci viața socială era considerată ca o formă a vieții în

genere, integrată în ritmul cosmic. Acest lucru a fost văzut cu claritate de Mircea Vulcănescu, "filosoful și economistul" **Scolii sociologice de la București**. El pleda pentru înțelegerea "esențial predicativă" a faptelor sociale, opusă explicației cauzale folosită în științele naturii. Fenomenologia era calea ce putea duce către esența **manifestărilor**, prin punerea lor în funcțiune de totalitatea condițiilor de viață în care au apărut.

Trăind nemijlocit în mediul pe care îl cercetau, sociologii puteau pătrunde înțelesul unor manifestări greu de încadrat. Mircea Vulcănescu ia drept exemplu un descîntec cu formula sa de sfîrșit: "Descîntecul meu,/Leacul de la Dumnezeu...". În formulă supraviețuiesc două mentalități diferite: una magică, bizuită pe puterea ritualului, alta religioasă, în care ritualul nu este decît apel către o Ființă ce acționează cu deplină libertate. Avem aici o sinteză în care natura totalității este imposibil de precizat pentru cineva care cercetează din afară, fără o "contopire sufletească" cu obiectul de cercetat, fără o "trăire în inșeși condițiile lui"(4).

Dar la început de drum, problema cea mai acută a monografiștilor era, desigur, îmbunătățirea tehnicii de cercetare. După campania din satul Fundul Moldovei, profesorul Gusti îi propune lui Mircea Vulcănescu să-i devină asistent și îl însărcinează să se ocupe la seminar de **probleme de tehnică a cercetării monografice**, de latura metodologică a cercetărilor. "Seminarul meu, - consemnează Mircea Vulcănescu-, a fost cel dintîi în care s-a studiat planul de lucru...Mai tîrziu, acest seminar a fost preluat de H. H. Stahl"(5).

Încă din vara anului 1928, imediat după întoarcerea de la studiile de specializare din Franța, Mircea Vulcănescu participase la cercetările sociologice din satului bucovinean Fundul Moldovei (10 iulie-10 august). După cum își amintește H. H. Stahl (6), aici Vulcănescu s-a ocupat în mod special de înnoirea tehnicii monografiei sociale, analizînd seria de planuri și chestionare folosite în vechea schemă a profesorului. "E greu, după Vulcănescu, să mai pui la socoteală pe alți monografiști, în ce privește capacitatea lor de teoretizare", scria H. H. Stahl (**Amintiri**, 1981, p. 145).

În Bucovina Mircea Vulcănescu sistematizează și clarifică o strategie finală privind tehnica de lucru, oferindu-i și o sugestivă formulă sintetică: $C+M=V$. În ea sunt evidențiate **cadrele** (cosmologic, biologic, psihologic și istoric, patru ansambluri mari de factori care influențează viața socială, fără a o determina cauzal), **manifestările** ce decurg sub influența cadrelor și **voința socială** (privită ca o putere de reacție ce generează diferite manifestări).

Sistemul gustian reunește astfel două tendințe, cea a sociologiei "cadrelor" sociale cu sociologia faptelor sociale propriu-zise (a "manifestărilor"). Mircea Vulcănescu observa că sociologiile particulare ale fiecărui cadru sunt unilaterale, pretinzînd o exclusivitate a punctelor de vedere, spre deosebire de teoria generală a cadrelor care "nu stabilește reporturi univoce între viața socială și totalitatea împrejurărilor în care ea se desfășoară. Ca unitate vie, orice unitate socială exercită o anumită forță de

reacțiune /.../ o anumită capacitate de a se sustrage acțiunii directe a anumitor cauze, prin interferarea cu altele. Ceea ce face ca problema explicației sociologice să fie pusă prin termenul de **voință socială**"(7).

Traian Herseni, și el asistent (din anii treizeci) al profesorului Gusti, consemnează că în sistemul Scolii sociologice de la București, Mircea Vulcănescu își adusese un însemnat aport nu numai în domeniul "manifestărilor sociale", scriind în 1932 acel "studiu extrem de valoros, pe cât de precis, pe atât de complet: **Teoria și sociologia vieții economice**" dar și în fundamentarea tehnicii de cercetare prin "cadre" și "manifestări". M. Vulcănescu preconizase o dezvoltare a sistemului gustian către prognozele devenirii sociale, pornind de la considerarea "cadrelor" drept "virtualități sociale", ce pot avea manifestări reduse sau dezvoltate (8), cadrele fiind tocmai "putințe ale devenirii sociale". Conform viziunii vulcănesciene, "cheia succesiunii formelor nu sta în aceste forme ele însele; ci în condițiile lor vii, în cadre".

După o remarcă a lui Traian Herseni (1907-1980), contribuțiile teoretice ale lui Mircea Vulcănescu erau "în spiritul sistemului de sociologie al lui D. Gusti, dar cu numeroase completări și dezvoltări, de evidentă originalitate și creativitate. Uneori sistemul de sociologie, etică și politică al lui D. Gusti, văzut, interpretat și înfățișat de Mircea Vulcănescu, primea o strălucire pe care autorul lui original, mare organizator și animator, dar scriitor și vorbitor de treaptă mijlocie, n-a fost în stare să i-o dea niciodată" (9).

În plin regim comunist, când a vrut să critice sistemul școlii gustiene (10), căci în acele vremuri tot ce ținea de performanțele culturale ale epocii dinainte de 23 august 1944 trebuia neapărat criticat, Henri H. Stahl a reproșat sistemului gustian "inventarierea problemelor pe **cadre și manifestări**", axîndu-și critica pe niște observații cam fără legătură cu subiectul, respectiv pe faptul că D. Gusti ar fi stabilit astfel "o listă a tuturor sociologiilor particulare existente la acea dată", ceea ce implică realizarea cercetărilor prin "reprezentanții profesioniști ai... biologiei, psihologiei, istoriei..." (p. 105). El se face astfel a uita că investigațiile interdisciplinare au avut în România, în colectivele de cercetare pe teren conduse de Gusti "o prioritate de necontestat" (11), caracterul esențial al monografiei sociologice fiind "cooperarea specialiștilor pentru înțelegerea întregului social" (12).

Cînd H.H Stahl își amintește de geografii, istoricii, filosofi, biologii, matematicienii, economiștii, muzicologii, artiștii plastici etc... care au luat parte, alături de sociologi și de studenți la cercetările de prin sate, găsește că echipele de monografiști erau cam "hibride". De fapt, nici atitudinea critică față de împărțirea pe **cadre și manifestări** nu reușește să o păstreze de-a lungul întregului volum de **Amintiri și gânduri...**, ajungînd să se contrazică singur atunci cînd scrie : "**Cadrele și manifestările** erau /.../un instrument de lucru extrem de util, astfel că trebuie să mărturisesc că azi încă, atunci cînd judec o problemă socială, o trec automat "interdisciplinar" prin ciurul tuturor științelor sociale particulare, iar șirul acestor discipline îl țin minte prin

formula **cadrelor și manifestărilor**"(op. cit., p. 102). Mai este de precizat că în **Amințirile** publicate în 1981, H. H. Stahl își afișează cu multă mândrie lecturile de tinerețe din clasicii marxismului și constantul său atașament față de internaționalismul comunist. Și, pentru a lămurii încotro bate de fapt critica "inventarierii problemelor pe **cadre** determinante și pe **manifestări**", vom cita părerea lui Mircea Vulcănescu, după care însăși ideea națiunii, ca să nu fie așezată într-un pur arbitrar, se întemeiază "pe voința trăirii în comun, motivată de comunitatea de soartă, impusă de identitatea **cadrelor** și de asemănarea **manifestărilor**"(13).

Chipul autentic al românului, pe care Scoala lui Gusti a căutat să-l reconstituie, se conturează în filosofia vulcănesciană în mod straniu. Pe de-o parte, în singurătate, iar pe de altă parte integrat în totalitatea existentului prin firea proprie, prin rostul, și prin soarta sa (14).

NOTE:

* T. Herseni, **Sociologie. Teoria generală a vieții sociale**, 1982, p.

60

1. v. Mircea Vulcănescu, **Cîteva observațiuni asupra vieții spirituale a sătenilor din Goicea-Mare**, cuprins în vol: Mircea Vulcănescu, **Prolegomene sociologice la satul românesc**, Ed. Eminescu, București, 1997, p. 69-78.

2. Din cauza izbucnirii celui de-al doilea războiul mondial, Congresul nu s-a mai ținut.

3. v. Mircea Vulcănescu, **Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti**, Ed. Eminescu, București, 1998, p. 81.

4. v. Mircea Vulcănescu, **Prolegomene sociologice la satul românesc**, Ed. Eminescu, București, 1997, p. 169

5. v. Mircea Vulcănescu, **Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti**, Ed. Eminescu, București, 1998, p. 83.

Despre **Metoda monografică** tratează și Traian Herseni într-o conferință cu acest titlu, ținută în ianuarie 1931 în cadrul conferințelor organizate de Institutul Social Român pentru prezentarea rezultatelor obținute în campaniile monografice. La secțiunea "cadre" Traian Herseni prezintă în februarie conferința **Raportul dintre natură și cultură**, iar la secțiunea "manifestări" Mircea Vulcănescu prezintă în aprilie conferința **Structura vieții economice a satului** (v. Marin Diaconu, **Școala sociologică a lui D. Gusti. DOCUMENTAR SOCIOLOGIC. 1880-1933**, Ed. Eminescu, 2000).

În acest **Documentar sociologic** - botezat, într-o lacună de inspirație, cu același titlu pe care dl Diaconu l-a pus și celui de-al doilea volumul de scrieri sociologice ale lui Mircea Vulcănescu, găsim la p. 202 următoarele: "1929, octombrie - Mircea Vulcănescu și Henri H. Stahl sunt numiți asistenți de sociologie în cadrul Catedrei conduse de Dimitrie Gusti". Ceea ce este fals în măsura în care respectiva informație nu se potrivește cu

cele consemnate de Mircea Vulcănescu : "întorși de la Fundul Moldovei, Profesorul m-a însărcinat să conduc primul meu seminar " (v. Mircea Vulcănescu, **Scoala sociologică a lui Dimitrie Gusti**, Ed. Eminescu, 1998, p. 83). Or, în vara anului 1929 monografiștii fuseseră la Drăguș...

Informația oferită de dl. Marin Diaconu nu se potrivește nici cu cele pe care le aflăm de la H. H. Stahl, care scrie că el "nu a fost încadrat oficial, ca asistent, decît în 1943" (**Amintiri...**, 1981, p. 184). Așadar H.H. Stahl îi devine profesorului Gusti asistent încadrat pe schema Catedrei la 16 ani după Mircea Vulcănescu (asistentul preferat al lui Gusti) și la 12 ani după Traian Herseni (încadrat în 1932, după ce fusese vreo doi ani asistent onorific).

Poate dl Diaconu ar fi vrut să treacă în dreptul anului 1929 o informație biografică din viața generosului filosof Mircea Vulcănescu și pe urmă s-a răzgîndit. Respectiv faptul că din acel an Mircea Vulcănescu își împărțea pe din două cu Stahl leafa pe care numai Vulcănescu, fiind asistent încadrat oficial, o primea. Pentru că avocatul H. H. Stahl, după ce-i fusese stenograf profesorului Gusti, i-a devenit din 1929 asistent onorific, adică fără leafă, avînd și obligația de a-și face studiile la Facultatea de Filosofie între timp.

6. Redactîndu-și probabil pe la șaptezeci de ani amintirile publicate cînd ajunsese la optzeci de ani, lui H.H. Stahl (n. 1901) memoria îi joacă uneori feste. Astfel, la vreo treizeci de pagini după ce notase că abia în 1933 a redactat **Tehnica monografiilor sociologice**, care i-a servit "dealtfel și ca teză de licență" (**Amintiri și gânduri**, Ed. Minerva, București, 1981, p.157), scrie că în 1932 i-ar fi oferit postul de asistent lui Traian Herseni (p. 184).

În amintirile sale încețoșate de trecerea timpului, H.H Stahl îl imaginează astfel pe decanul Facultății de Filosofie și litere (Dimitrie Gusti) în situația foarte puțin plauzibilă de a-l accepta drept asistent încadrat pe schema Catedrei de Sociologie pe Traian Herseni (de patru ani absolvent al Facultății de Filosofie), pentru că un student la Filosofie (H.H. Stahl) i-ar fi cedat doctorandului Herseni acest post.

7. v. Mircea Vulcănescu, **Publications de l'Ecole Roumaine de Sociologie**, 1938, traducere de Măriuca Vulcănescu.

8. v. Traian Herseni, **Mircea Vulcănescu**, în rev. "Manuscriptum", nr. 1-2/1996, , număr omagial "Mircea Vulcănescu", îngrijit de Măriuca Vulcănescu și Marin Diaconu, p. 131.

9. v. Traian Herseni, op. cit., p. 130. Traian Herseni participă din perioada studenției (1927) la campaniile monografice. În 1928 el își susține teza de licență cu tema **Individ și societate**. În "Arhiva pentru știința și reforma socială", an X, nr. 1-4, 1932, p. 135-158, publică: **Individ și societate în satul Fundul Moldovei**. Traian Herseni a contribuit în mod nemijlocit la afirmarea Scolii sociologice de la București, fiind asistentul lui Gusti care a publicat cele mai multe lucrări de sociologie (v. Paula Herseni, **Publicațiile Scoalei sociologice de la București**, 1940). După studiile de specializare în Germania devine întîi asistent onorific, preluînd seminarul de

sociologie generală pe care-l ținuse Mircea Vulcănescu, apoi, din 1932 profesorul Gusti îl încadrează oficial, ca asistent cuprins în schema catedrei. În 1931 redactează volumul **Teoria monografiei sociologice** (publicat în 1934); Teza de doctorat: **Realitatea socială. Încercare de ontologie regională** este scrisă în 1933 și tipărită în 1935; în 1938 redactează partea de **Sociologie românească din Istoria filosofiei moderne**, vol. V. În 1940 publică: **Sociologie românească. Încercare istorică**, iar în 1941 **Probleme de sociologie pastorală**.

10. H. H. Stahl accentuează ades pe "dizidența" sa în cadrul **Scolii gustiene**. "Traian Herseni, dimpotrivă, părea a fi totalmente prins în mrejele sistemului sociologic al profesorului Gusti, căutînd să lămurească punctele ce i se păreau obscure, investigînd în rîndul monografiștilor opinii și interpretări, astfel ca pînă la urmă să poată da o versiune clară, coerent logică, "popularizată" totuși, adică pusă la îndemîna tuturor celor care ar fi vrut să facă monografie sociologică pe baza unei concepții teoretice certe" - notează H.H. Stahl (**Amintiri și gînduri**, Editura Minerva, 1981., p. 140).

La o diferență de numai cinci ani de la publicarea acestor rînduri, fiul său (Paul Stahl) desemna **Scoala sociologică de la București** prin titlatura de "Scoala lui Gusti și a lui H.H. Stahl" într-o carte pe care a publicat-o în engleză. Desigur este o exagerare pornită de la nobile sentimente de admirație față de propriul părinte. De-a dreptul ciudată este însă preluarea și vehicularea acestei originale titlaturi, fără nici o remarcă asupra netemeinicieii ei, într-o recenzie tipărită în vara anului 2001 de o revistă cu pretenții de probitate științifică: "Archaeus"(periodic editat în franceză de **Centrul de Istorie a Religiiilor**; Facultatea de Istorie a Universității din București). Tome IV (2000). fasc. 3, p. 248.

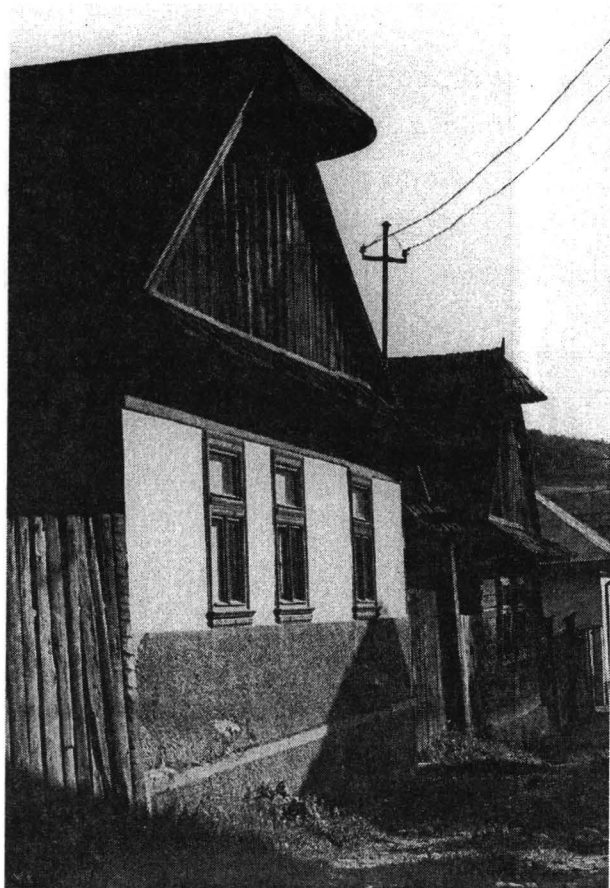
11. v. Traian Herseni, **Sociologie. Teoria generală a vieții sociale**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 32.

12. v. Mircea Vulcănescu, **Dimitrie Gusti, Profesorul**, în **XXV ani de învățămînt universitar. D. Gusti și Școala sociologică de la București**, Institutul Social Român, București, 1937, republicat în op. cit., p.100.

13. v. Mircea Vulcănescu, op. cit., p. 80.

14. v. Mircea Vulcănescu, **Existența concretă în metafizica românească**, în vol: **Dimensiunea românească a existenței**, Ed. Fundației Culturale Române, 1991, p. 73.

CAPITOLUL III

ARHEOLOGIE - ISTORIE

**Teofil IVANCIUC, ziarist-arheolog
Sighetul Marmăției**

Cu începere din anul 1986 și până în prezent, într-o serie de cercetări de teren de-a lungul Maramureșului istoric, s-au identificat circa 30 de puncte arheologice (în majoritate preistorice), situate de-a lungul principalelor văi ce brâzdează regiunea: Tisa, Iza, Cosău, Mara și Vișeu.

Marea majoritate a stațiunilor identificate aparțin cronologic epocii bronzului, dar există și câteva puncte cu locuiri mai vechi (chiar din paleolitic) precum și altele mai târzii (prefeudalism și feudalism dezvoltat).

Ceea ce continuă să surprindă este că, deși s-a „scanat” o bună parte a teritoriului Maramureșului voievodal, majoritatea descoperirilor continuă să se substituie cronologic epocilor bronzului și respectiv paleoliticului. Perioada dacică nu a fost relevată cu certitudine în nici unul din punctele identificate în aceste ultime două decenii de către autor și de cei cu care a efectuat o parte a prospecțiunilor (Cornel Ivanciuc și Victor Vizauer, care sunt menționați distinct acolo unde au participat la investigațiile de teren).

Credem că dacii (care au locuit destul de intens Maramureșul, după cum o dovedesc monedele romane, celtice și dacice descoperite aici), au preferat pentru așezările lor puncte inaccesibile nouă astăzi (fie situate sub centrele localităților contemporane nouă, fie pe vârfurile de dealuri, împădurite sau înierbate azi).

Cercetătorul n-a făcut altceva decât să identifice punctele locuite în vechime de strămoșii noștri. Urmează ca arheologii să vină din urmă cu sondeaje și săpături de verificare, pentru a scoate la iveală rămășițele trecutului.

Datările cronologice ale așezărilor prezentate mai jos sunt oferite cu titlu informativ, fără a se avea pretenția că sunt definitive și precise. Nici nu s-ar putea altfel, din moment ce materialul descoperit în cercetările de suprafață este puțin, fragmentar și rareori tipic, și cât timp nu s-au efectuat încă cercetări din punct de vedere al stratigrafiei siturilor.

Repertoar arheologic

1. BÂRSANA-PODURILE HUMENII. Pe terasa Izei, mal stâng, în dreptul intrării în sat. Punct arheologic descoperit în august 1998. Aici au ieșit la iveală fragmente ceramice, tipice unei locuiri Suci de Sus.

2. BERBEȘTI-VALEA ARJII. Loc situat deasupra râului Mara, pe terasă, între satul amintit și Vadu Izei, identificat în iulie 1994. Aici s-au descoperit câteva unelte din piatră cioplită. Imposibil de datat, în actualul stadiu al cercetărilor.

3. CĂLINEȘTI-COASTA IOANII-Așezare identificată în iunie 1999, pe un pisc situat deasupra bisericii Bândreni. Au fost descoperite unelte din piatră, care ar putea proveni fie din epoca bronzului, fie chiar din paleoliticul superior.

4. CÂMPULUNG LA TISA –Dealul MIREȘ SOLOVAN-așezare paleolitică descoperită în iulie 1999. Face parte din grupul de așezări paleolitice maramureșene publicate de C. Ivanciuc și A. Păunescu în SCIV, și care se datează în aurignacian-gravettian.

5. CÂMPULUNG LA TISA-VALEA COZULUI. Descoperită de autor în iulie 2005, în timpul săpăturilor pentru conducta de gaz metan, care au scos la suprafață materialul arheologic.

Este situată pe valea cu același nume, sub dealul Malnasliget, la 200 de metri de DN 19 spre sud, pe malul stâng al văii. Distanța până la marginea terasei este de circa 300 metri. Dacă pe malul drept al văii nu s-au găsit decât câteva fragmente ceramice, pe cel stâng așezarea se întinde în adâncime de la malul apei pe cel puțin 100 de metri.

S-au descoperit ceea ce par a fi câteva gropi menajere, pline de lut negru amestecat cu cioburi, și multe fragmente de vetre de foc (una decorată prin perforări). Au mai fost decelate multe fragmente ceramice, din pastă grosieră, cu mult nisip, arsă destul de prost, și cu pereții groși de până la un centimetru. Culoarele pastei sunt negru, roșu, cenușiu. Multe buze de vas sunt simple, provenite de la vase de dimensiuni foarte variate, iar câteva fragmente par a fi butoni sau protome. Câteva fragmente de ceramică neagră sunt incizate (cu linii paralele și spirale). Un ciob este ornat cu caneluri (pare a aparține culturii Gava). S-a mai găsit un lustruitor din piatră, folosit la șlefuirea bronzurilor sau a osului.

Materialul obținut, provine de la adâncimea de circa 1,5 metri și este tipic finalului culturii Suci de Sus. Dealtfel depozitul de bronzuri descoperit cu 150 de ani în urmă la fabrica de cherestea, a fost identificat la doar un kilometru vest de așezare. La nici un km est, se află o altă stațiune preistorică, așezarea de la Vașcapău-Sarasău.

Locul cu pricina ar merita săpături arheologice sistematice.

6. Tot la CÂMPULUNG LA TISA, deasupra cimitirului satului, s-au identificat în vara lui 2005 urmele unei alte așezări preistorică (dovedită prin fragmente ceramice răspândite în arătură).

7. CRĂCIUNEȘTI-POALE, așezare situată la est de pompele de apă, și descoperită de autor și Victor Vizauer în aprilie 2003.

Credem că așezarea de aici se încadrează cronologic în mileniul II, într-o fază a epocii bronzului, cultura Suci de Sus. Materialul prelevat, este compus din fragmente ceramice.

8. CRĂCIUNEȘTI-La un kilometru vest de locul Poale, în punctul CÂMP, s-a identificat un alt loc pe care s-au găsit împrăștiate fragmente ceramice atipice, atribuibile, cu rezerve, tot epocii bronzului.

9. GIULEȘTI-VALEA SĂRATA-Pe pintenul de terasă situat la sud de vale, în centrul satului respectiv în apropierea confluenței cu Mara, am descoperit urme ale unei posibile locuiri din epoca bronzului (fragmente ceramice și utilaj litic).

10. GLOD-În cimitirul bisericii, s-a descoperit ceramică prefeudală sau feudal timpurie, într-o periegheză ce a avut loc în iulie 2002.

11. NĂNEȘTI-PODURILE BELTII.

Așezarea de aici, descoperită de autor în martie 1996, este situată pe malul stâng al Izei, opus satului, pe terasa de 20 de metri, chiar deasupra râului, și este mărginită la sud de un pinten stâncos. Pe suprafața de unde s-a recoltat materialul există parcele de teren arat, intercalate cu fânețe. De aici au fost recuperate o serie de fragmente ceramice și unelte de piatră. Se remarcă un vârf pedunculat de săgeată, cioplit din silex de bună calitate.

N-ar fi exclus ca de această așezare să fie legată prezența "depozitului de la Nănești", descoperit prin 1977, și compus din 13 unelte din silex cioplit, depozit atribuit uneori paleoliticului sau neoliticului. Conform arheologilor, acest depozit aparține din punct de vedere tipologic epocii bronzului.

12. NĂNEȘTI-VALEA CREZINII-fragmente ceramice, găsite în martie 1999 pe terasa de pe malul drept al Izei, la ieșirea spre Oncești. Par a aparține epocii bronzului dar nu se exclude nici posibilitatea existenței aici a unui orizont feudal.

13. OCNA ȘUGATAG-HANDAL. Așezare de epoca bronzului, descoperită de semnatarii acestor rânduri în martie 1999, la sud de lacul Gavrilă. În râpile de pe pintenul de terasă, a fost identificat un strat de cultură, cu strat de arsură și fragmente ceramice aparținând unor vase mari, situat la adâncimea de 0,7 metri. Atribuibilă epocii bronzului.

Este prima dovadă a unei locuiri vechi pe teritoriul celei mai mari saline a Maramureșului.

14. ONCEȘTI-așezare situată pe terasa Izei, la ieșirea dinspre Vadu Izei, identificată în martie 1996. Pare a aparține (conform tipologiei ceramicii), epocii bronzului.

15. RUSCOVA-Punct locuit în vechime, situat pe terasa mare de la confluența râului Ruscova cu Vișeu. S-au recuperat o serie de fragmente ceramice, atribuibile probabil epocii bronzului. Descoperit în iulie 1996, împreună cu Cornel Ivanciuc.

16. SĂPÂNȚA-SUB SCAUN sau CÂMP.

Mare așezare descoperită în martie 1996 pe terasa mare a Tisei, deasupra mănăstirii. Așezarea fost locuită în mai multe perioade de timp: paleolitic, epoca bronzului, feudalism.

Piese din piatră au fost cioplite din materiale fine (majoritatea din silex și hornstein). Se remarcă un răzuitor cioplit pe așchie groasă, altul retușat pe o lamă, o lamă cu urme puternice de uzură, o dălțiță, și un vârf de

săgeată, cu peduncul, lucrat îngrijit din hornstein, în lungime de 2,8 centimetri.

S-a găsit și o piesă din piatră șlefuită (un sceptru-măciucă nefinalizat), fragmente de ceramică medievală, etc. Dintre toate punctele arheologice identificate de noi, acesta s-ar preta cel mai bine unor săpături sistematice. În mijlocul platoului există o ridicătură de teren care pare a ascunde un bogat material depus de-a lungul mileniilor, și care are grosimea de circa un metru.

17. SĂPÂNȚA-PĂRȚI. La 300 de metri sudest de locul Sub Scaun, pe aceeași mare terasă. Urme de locuire veche dincolo de vâlcetul care taie terasa în două, constituite din unelte de piatră cioplită și fragmente ceramice.

18. SIGHETU MARMAȚIEI-CĂMARA II-Așezare descoperită în iulie 1994, pe a doua terasă a Tisei, sub releul de pe dealul Doboeș, la 2 km sudest de așezarea Cămara-Cireghi (descoperită și publicată în 1989 de Cornel Ivanciuc).

A dat la iveală mai multe fragmente ceramice distruse, atipice, atribuibile (cu rezerve) epocii bronzului. N-ar fi exclus ca aici să fie vorba și de o locuire slav timpurie.

19. SIGHETU MARMAȚIEI-CEARDA ȚĂRMURI-așezare situată pe terasa Tisei, la confluența cu Valea Hotarului, descoperită în aprilie 1988. De aici au ieșit la suprafață fragmente ceramice incizate și unelte piatră. Datată cu precizie în cultura Suciul de Sus faza a doua (Medieșu Aurit).

Singura de pe această listă care a fost deja publicată de autor, în volumul colectiv „Maramureș-vatră de istorie milenară”, tom IV, 1999, paginile 15-22.

20. SIGHETU MARMAȚIEI-MUZEUL SATULUI –În iulie 1995 autorul a descoperit pe teritoriul muzeului (plasat pe Dealul Doboeș), mai multe fragmente ceramice atribuibile epocii bronzului. Dealtfel, fostul director al muzeului, Francisc Nistor, ne-a relatat că a găsit în zona casei Tivadar, strat de cultură de epoca bronzului, la adâncimea de un metru, cu ocazia lucrărilor de montare a porții.

21. SIGHETU MARMAȚIEI-PLATOU SOLOVAN-De pe tăpșanul situat între văi, la sud de izvorul de pe vârf, s-au recuperat mai multe fragmente ceramice (în martie 1996), atribuibile epocii feudale.

22. SIGHETU MARMAȚIEI-RELEU DOBOEȘ
Puternică așezare paleolitică (epocile aurignacian și gravettian), descoperită în septembrie 1993 (împreună cu Cornel Ivanciuc).

Situată pe dealul Doboeș, parte componentă a interfluviului Ronșoara-Tisa, puternic erodat, cu aspect de terasă, databil în sedimentarul paleogen (tortonian și un petec de sarmațian). Așezarea se află în apropierea releului TV, vizibil de la mare distanță. Înălțimea relativă este de aproximativ 70 metri deasupra văii Ronșoarei, la distanța de 150-200 metri nord de aceasta.

S-au descoperit peste 30 de piese finite, fragmentare sau aşchii de piatră, prelevate de pe o suprafaţă foarte restrânsă, mai precis de pe un drum de căruţă situat în pantă, unde eroziunea pluvio-torenţială a fost mai intensă. Suprafaţa totală a aşezării n-a putut fi determinată, din cauza solului ocupat de o livadă de meri.

Deşi materialul este puţin, iar poziţia stratigrafică n-a putut fi urmărită, putem afirma că ne aflăm în faţa unei aşezări paleolitice cu mai multe faze distincte de locuire.

O parte din material aparţine culturii gravettiene, o alta perioadei aurignaciene, iar o a treia unui aurignacian inferior, sau chiar mustertian final de tip Oaş.

O primă serie de piese ar putea fi încadrată tipologic în perioada gravettiană: răzuitor retuşat abrupt pe partea lungă a unei lame, câteva lame cu scobitură, o serie de piese de calcedonie cu patină albăstrui, etc.

Instrumentarul litic este cioplit îndeosebi din materiale fine: hornstein, calcedonie, tufit, opal, doar câteva piese fiind confecţionate din gresie silicioasă sau cuarţit. Se remarcă un nucleu conic de factură aurignaciană, un altul de calcedonie patinată cu două planuri de lovire (posibil aurignacian sau chiar mustertian final), câteva lame late cu vârf ascuţit şi laturile uşor ascuţite, un răzuitor pe latura lungă a unei aşchii retuşat abrupt şi un fragment de lamă triunghiulară (lung de 1,5 cm), posibil vârf La Gravette.

23. RELEU II, situat la 300 metri est de primul punct. Şi aici s-au găsit unelte de piatră, în iulie 1994. Posibil să fie vorba despre aceeaşi aşezare, sau să fie vorba doar de un modest atelier de cioplire a silexului.

24. SIGHETU MARMAŢIEI-ŞUGĂU-Dealul Căitaru Mare-Pă Coastă. Punct arheologic descoperit în iulie 2005, situat la confluenţa Văii Căitar cu Şugăul, la 2 km în amonte de Vadu Izei. Terasă orientată spre nord-est, cu suprafaţa de 4-5 hectare, între dealurile Căitaru Mare şi Mic. Vizavi, la nord de pârâu, localnicii susţin că ar fi existat vechiul sat Şugău-denumit Unceşti, dispărut cu mult timp în urmă. Mai la vest, la circa un kilometru, se află izvorul mineral Feredeul-ape sulfuroase. De pe drumul ce merge pe marginea terasei, s-au prelevat fragmente ceramice (din pastă roşie, grosieră, ce par a data din Hallstatt sau eventual perioada dacică), şi două unelte din piatră.

25. SIGHETU MARMAŢIEI-ŞUGĂU-Sub Ciocâza. Aşezare (de epoca bronzului?), descoperită în august 1996, pe terasa de la sud de râu, la limita dintre satele Şugău şi Vad. Material ceramic, fragmente atipice.

26. SIGHETU MARMAŢIEI-TABĂRA DE SCULPTURĂ DOBOEŞ. Mamelon axat spre Ronişoara, pe interfluviul înalt. Ceramică (de epoca bronzului?), prelevată într-o singură periegheză în martie 1996. Terenul de pe care s-a decelat materialul este acoperit cu un covor vegetal (fânaţ), în care sunt intercalate mici suprafeţe arate.

27. SIGHETU MARMAŢIEI-VALEA SOLOVAN. Aşezarea de aici, descoperită în martie 1996, este situată pe malul stâng al Izei, vizavi de

parcul Grădina Morii, pe un rest de terasă înalt de 20-25 de metri, la poalele Dealului Cetății II, respectiv la confluența Văii Solovan cu Iza.

Din arătura ce acoperă o parte a platoului (locuit sau acoperit cu livezi), s-au recoltat o serie de fragmente ceramice de mici dimensiuni, din pastă impură cu mulți degresanți, arsă destul de slab, de culoare roșie și cenușie. Au mai ieșit la iveală și câteva unelte de piatră cioplită, cu aspect rudimentar.

Dr. Carol Kacso a vizitat așezarea în anul 2005, împreună cu echipa de arheologi a Muzeului Județean. Conform aprecierilor sale, punctul de aici a fost locuit probabil în cultura Suciului de Sus, adică în epoca bronzului.

28. ȘIEU-PODURI- Așezare Suciului de Sus, identificată în mai 2002 împreună cu Victor Vizauer, pe terasa de la confluența Șieului cu Iza, sub dealul Cârștii (pe care au fost descoperite două depozite de bronzuri). Material ceramic constituit din fragmente atipice, posibil epoca bronzului.

29. VADU IZEI-PODINĂ-Așezare descoperită în 1988 de Cornel Ivanciuc și subsemnatul, cu urme materiale datate în paleolitic (musterian), publicate în SCIV, și fragmente ceramice databile în epoca bronzului. Tot de acolo provine o mărgea de sticlă posibil prefeudală. Ultimele descoperiri n-au fost niciodată publicate. Și acolo ar merita efectuate săpături arheologice.

30. VADU IZEI-PTICUIU. Așezare preistorică descoperită în iunie 1994. Este situată pe rama exterioară a piemontului Mara-Săpânța, aici cu aspect de terasă, la altitudinea relativă de circa 80 metri deasupra râului Mara, pe malul stâng, la ieșirea dinspre sud a satului Vadu Izei. Geologic, zona este subordonată sedimentarului neogen (tortonian).

Au fost descoperite urme de locuire pe circa 3 hectare, densitatea materialului arheologic fiind relativ mică, cu excepția pintenului sud-estic, izolat de restul platoului printr-un vâlc și abrupturi. Până acum în mai multe periegeze au fost recoltate circa 200 de piese din piatră și foarte puține fragmente ceramice atipice.

Deși nu s-a efectuat un sondaj de verificare, presupunem că stațiunea a fost locuită în cel puțin două perioade diferite: prima-paleoliticul superior cultura gravettiană (eventual epipaleolitic), iar a doua-bronzul timpuriu sau mijlociu.

Instrumentarul litic este confecționat din roci comune (gresii silicioase, cuarțite, andezite) alături de materiale fine (obsidian în trei varietăți-negru, gri închis și translucid, calcedonie, silex, hornstein).

Printre obiectele descoperite s-a recuperat și o piatră de râu cu urme de polizare (folosită poate la șlefuirea obiectelor de bronz sau os), câteva bucăți de lut ars (unele posibile fragmente de vatră, altele fragmente ceramice), confecționate dintr-o pastă impură, calcinate, arse așa de puternic încât sunt de nerecunoscut. S-au mai găsit fragmente de oase și un molar-posibil uman.

La 150 metri est, pe platoul superior, în poziție secundară (arătură) a mai fost descoperită o lamă cu urme de uzură, încadrabilă în gravettian.

Majoritatea materialului este încadrabil cronologic în epoca bronzului (timpuriu sau mijlociu), printre care amintim o serie de gratoare pe lamă, racloare, răzuitoare, burine duble sau cu cioc, străpungătoare, multe lame întregi, nuclee, etc. O piesă deosebită, confecționată dintr-un hornstein alb-lăptos, pare a fi un fragment de vârf de lance sau săgeată (lungimea păstrată - 3,1 cm), triunghiular cu baza concavă, cu două muchii retușate fin. A mai apărut la suprafață și o piesă din piatră șlefuită-o daltă fragmentară (lungimea păstrată-5 cm), confecționată dintr-o gresie fină. Presupunem că acest punct a constituit centrul unui grup de așezări situate la doar 1-2 kilometri distanță (Berbești-Valea Arjii, Șugău-sub Ciocâza și Căitar, Vadu Izei-Podină).

Nici o altă stațiune preistorică din Maramureșul istoric n-a dat așa de mult material litic ca și cea de la Pticiu. Și acest loc ar merita cercetări sistematice.

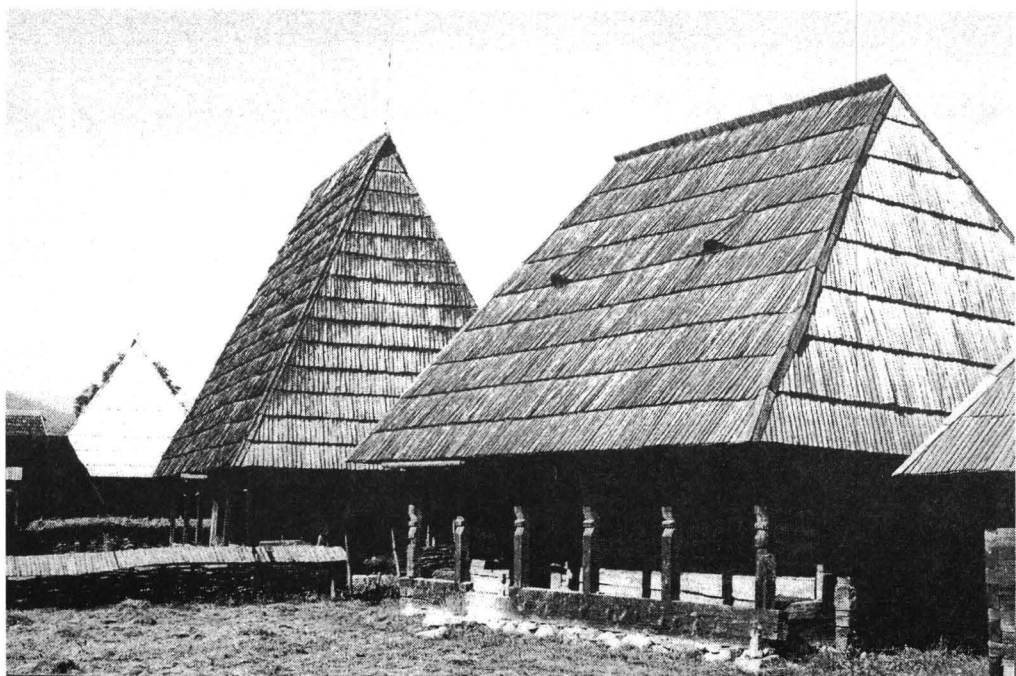
31 și 32. VIȘEU DE JOS-Două puncte arheologice, descoperite în iulie 1996 împreună cu Cornel Ivanciuc. Ambele sunt situate pe malul stâng al râului Vișeu, în zona de confluență cu pâraul Bocicoiel. Terasale amintite, învecinate, se numesc PODU BERTENILOR și respectiv PODU POPII. De pe acestea au fost recoltate mai multe unelte din piatră cioplită (printre care se remarcă o lamă confecționată din obsidian pur), atribuibile tipologic, cu rezerve, epocii bronzului.

Concluzii

Această modestă contribuție la repertoarul arheologic al Țării Maramureșului, a fost compilată pentru a servi tuturor acelor care se apleacă asupra trecutului îndepărtat al regiunii. Modalitatea de prezentare a siturilor arheologice a fost una ușor accesibilă, renunțându-se la stilul pur științific, la trimiterile bibliografice și la planșele și hărțile care ar fi făcut lectura mai greoaie.

Materialul recoltat cu ocazia sutelor de periegeze pe teren (care au dus la identificarea celor 32 de puncte arheologice - 30 dintre acestea până acum inedite), și care nu este prezentat în amănunt ci doar pomenit succint, se păstrează în colecțiile Muzeului Maramureșului și în cea a autorului, și a fost verificat de către dr. Carol Kacso, șeful secției arheologie a Muzeului Județean Maramureș, cel care a efectuat și majoritatea datărilor aproximative

Prin aceste cercetări am reușit, sperăm, să demonstrăm că Maramureșul voievodal a fost locuit, intens, încă din epoca veche a pietrei, și că descoperirile arheologice sistematice sau întâmplătoare din acest areal, se află abia la început.

ADUCEREA COLONIȘTILOR GERMANI ÎN MARAMUREȘ

*prof. Ion ȚELMAN, muzeograf
Vișeu de Sus*

Prezența populației de etnie germană în Maramureș, inclusiv în Vișeu de Sus, începând cu cea de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, s-a bucurat de interes din partea cercetătorilor. Au scris despre acest subiect istorici și oameni de cultură, mai ales germani care au avut tangență cu localitatea noastră. Dintre vișeuani remarcăm preocupările prof. Vasile Dăbală, materializate în articole și comunicări.

Printre aspectele care au suscitat interes este și cel legat de începutul colonizării, implicit de data la care s-au așezat în Vișeu primele familii de muncitori germani. Documentul de arhivă pe care îl prezentăm în continuare, chiar dacă nu se referă strict la anul care ne interesează în cazul Vișeuului, ne face cunoscute împrejurările concrete care au determinat aducerea coloniștilor germani în Maramureș. El merge la originea acestui fenomen demografic cu consecințe deosebite atât pentru populația germană în cauză, cât și pentru dezvoltarea ulterioară a localității situate între râuri. Totodată acest document, coroborat cu un altul, provenit din localitate (și la care ne vom referi mai târziu) ne ajută să fixăm în timp perioada în care au ajuns în Vișeu etnicii germani.

Actul la care facem referire este rezumatul Raportului Direcției Salinelor și Pădurilor din Maramureș privind necesitatea colonizării muncitorilor germani pentru exploatarea pădurilor din văile mai multor râuri, între care Borșa (așa este numit râul Vișeu în document n.n.), Vaser, Ruscova. Raportul este datat – 1774 și provine de la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale – Baia Mare, Fond: Liceul Reformat din Sighetu Marmăției, Colecția de documente nr. 190. Ceea ce posedăm noi, la Muzeul de istorie și etnografie Vișeu de Sus, este doar o parte (probabil o pagină) dintr-un document mai cuprinzător și de aceea am manifestat prudență sporită și am folosit doar informațiile care reies cu claritate din conținutul lui. Traducerea din limba germană (cu caractere gotice) aparține d-lui dr. Mihai Ștefan Ceaușu, cercetător principal, gradul I la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Filiala Iași.

* * *

După instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, la sfârșitul veacului al XVII-lea (stăpânire recunoscută prin pacea de la Karlowitz din 1699, după ce armatele imperiale pătrunseseră și iernaseră aici câțiva ani înainte n. n.) administrația austriacă

a evaluat cu exactitate bogățiile noilor provincii și a luat măsuri pentru exploatarea lor.

Pentru o cunoaștere cât mai exactă a realităților din Maramureș, austriecii, cu spiritul lor practic și întreprinzător, au observat cu atenție ținutul, cu munții și văile sale, precum și starea locuitorilor, alcătuind adevărate studii și hărți. Din documentul pe care-l discutăm rezultă că ei realizaseră „observarea granițelor comitatului Maramureș, din Transilvania, Moldova, până în comitatul Beregului” (din sud și est până în nord – vestul vechii „țări” a Maramureșului n. n.). Pe aceeași linie menționăm că în partea de sus a paginii există o „Observație” cu următorul conținut: „Aceasta s-a întâmplat atunci când maestrul corăbier Stämkögler, chiar în anul 1775, a fost trimis de jur împrejur”, iar în altă parte se arată că trebuie să se țină cont „de sus alăturata hartă a Tisei”.

Două mari bogății ale Maramureșului au atras atenția stăpânirii austriece: sarea și lemnul.

Problema transportului sării extrase la Coștiui (numit aici Rhonaszek), spre Ungaria și Austria era de mare importanță pentru Administrație și ea este esențială pentru lămurirea cauzelor care au făcut ca în Maramureș să apară coloniștii germani. În document se dezbat, cu toată seriozitatea, modalitățile prin care se putea transporta sarea pe Tisa, căutându-se cele mai eficace căi de rezolvare. Se analizează posibilitatea folosirii unei nave între Sighet și Bustyahaza (Buștina, localitate pe Tisa, mai jos de Sighet, azi în Ucraina) și mai departe până la Tokaj și chiar până la Szolnok. Se vorbește și de construirea unui „bac de plăci la Botsko” (Bocicoiul Mare), iar acesta „ să fie trimis Bustyahaza și ... tras înapoi până la Sighet”, pentru a se examina costurile „și pentru experiență”. Se pune întrebarea dacă „astfel de plăci scurte și late nu ar fi cumva avantajoase” pentru călătorii mai lungi spre centrul Ungariei, dar în condițiile date aceste călătorii ar dura mai multe săptămâni, cu drum dus-întors .

Pentru ca Tisa să devină navigabilă „vor trebui întreprinse ... operațiunile necesare și anume”:

- „... ambele maluri să fie golite în tregime, într-o anumită lățime, de pădurile existente”;
- „Tisa să fie curățată pe deplin de copacii și trunchiurile din interior”;
- „atât de deseale sinuozități ale Tisei trebuie să fie făcute drepte și scurtate prin săpare”.

Toate aceste operațiuni sunt apreciate, pe drept cuvânt ca fiind „ costisitoare, cât și de mare răspundere”, de unde și concluzia: „De aceea ideea înființării unei navigații este cu totul îndepărtată”.

Așa se ajunge la folosirea plutelor pentru transportul sării. Atenția autorităților se întreprinde spre pădurile de conifere care acopereau o mare parte din suprafața Maramureșului, fiind deja constituite 9 districte deosebite,

anume: pe râurile Borșa, Vászér, Ruskova, Tisa Albă, Tisa Neagră, Taraszk, Mokra, Talabor și Nagyag (Neag), (ordinea fiind de la sud-est spre nord-vest n. n.). Din aceste păduri „în fiecare an, după o îngrijire ordonată, va putea fi extras atât de mult lemn de plutărit, cât de mult este necesar a se remite (a se preda, a se înmâna n. n.) mereu pentru extragerea sării de la Rhonaszek”.

Ajunsa la acest punct cu analiza transportului sării de la Coștiui, Administrația se confruntă cu o altă problemă, cea a forței de muncă. Se recunoaște că există un impediment: țărani din zonă nu erau obișnuiți cu munca „ordonată” la pădure. Textul documentului este cât se poate de explicit, vorbind de o „mare împiedicare”, căci „nu se pot trimite la manipulările ordonate din pădure țărani încă necunoscători în munca de tăiere a copacilor (aici considerăm o exagerare n. n.) și în plutărit, ce depind (țărani n. n.) mai mult de gospodăria lor obișnuită”. Ultima parte a frazei face aluzie la specificul vieții țărănimii maramureșene în epoca medievală, dar și în cea modernă. Trăind într-o regiune muntoasă și izolată, locuitori erau obligați să se limiteze la câteva ocupații care le asigurau existența, între care: creșterea vitelor, o agricultură făcută cu mijloace rudimentare și câteva meșteșuguri casnice, fiecare gospodărie asigurându-și cele necesare traiului.

În această situație administrația austriacă din Maramureș propune aducerea unor coloniști germani pentru a rezolva problema exploatării „ordonate” a lemnului și cea a plutăritului. În text se spune: „Spre a se remedia ceva, ar fi alte mijloace, precum să fie transcriși (aduși, mutați n. n.) încoace aproape 300 de muncitori de pădure din zona de sus a Tirolului sau din Steyermark, care să se colonizeze aici în condiții corespunzătoare”. Așa vor ajunge, în anii imediat următori, primii coloniști germani în Maramureș, iar dintre ei, la început câteva familii, și în Vișeu de Sus. Referitor la „condițiile corespunzătoare” menționate, se știe că acești muncitori au avut un statut bine determinat, prin contractul încheiat cu Erariul regesc, în care erau menționate drepturile dar și obligațiile lor.

Ultimile „două chestiuni” din documentul analizat și care „rămân încă restanță”, privesc „vecturanții de sare, ce ar putea transporta îndestulător sarea de la mină la locul de încărcare sau la oficiile de transport și plutașii cei înnașcuți și care ar putea transporta neîntrerupt plutele încărcate cu sare spre orașele străine”.

Dacă în privința anului în care se așează în Vișeu de Sus primii muncitori germani de pădure au existat (și probabil mai există) discuții, noi facem apel la un alt document care demonstrează, deja prezența lor în localitate și anume Registrul de stare civilă, păstrat în Arhiva Bisericii Romano-Catolice din orașul nostru care înregistrează primele nașteri de copii germani, în număr de 5, în 1790. Acest registru completează în mod

fericit documentul din 1774. Din ele rezultă cu certitudine că între 1774 și 1790 apar în Vișeu de Sus primele familii germane. Faptul că primii germani născuți aici s-au trecut în acte începând cu anul 1790 nu exclude posibilitatea ca nașteri similare să fi avut loc cu câțiva ani înainte (nu mulți) când, probabil au lipsit posibilitățile de înregistrare, comunitatea germană fiind chiar la începutul existenței sale în aceste locuri. Până când se va descoperi un alt document care să ateste prezența germană în localitate într-un an anterior, rămânem la ceea ce este sigur, anul 1790.

Pe parcursul anilor, numărul familiilor germane așezate aici a sporit și populația acestei etnii a crescut, fapt demonstrat de numărul căsătoriilor, al nașterilor și, evident al deceselor, așa cum rezultă din registrul de stare civilă amintit. După un veac și jumătate de la venirea lor în Vișeu, germanii reprezentau aproape un sfert din populația localității. Recensământul General al populației României din 29 decembrie 1930, tipărit la București, 1938, vol. II, pag. 276 – 277 înregistrează în Vișeu de Sus, un total de 11.079 suflete din care, în ordine descrescătoare:

- 3.722 evrei;
- 3.616 români;
- 2.753 germani;
- 610 unguri;
- 366 ruteni, ucraineni;
- 22 țigani ș. a.

În paralel cu extragerea și transportul sării de Rhonaszek – Coștiui s-a organizat exploatarea sistematică a lemnului din pădurile Maramureșului, inclusiv bazinul Vaserului .

Început ca un mijloc de a transporta sarea, plutăritul din Maramureș a luat amploare mai ales după construirea stăvilarului de la Macârlău și a ajuns a fi unul de anvergură pe râurile Vaser, Vișeu și Tisa, plutele ducând uriașe cantități de lemn în împărăția habsburgică. Sistemul s-a menținut până în 1918 când Maramureșul, împreună cu celelalte provincii românești aflate sub stăpânire străină, s-a unit cu România și s-a rupt legătura de pe Tisa. Plutele au continuat să vină de pe Vaser până în deceniul patru al veacului trecut când s-a construit calea ferată pe această vale, iar de la Novăț până în jurul anului 1950.

Urmașii coloniștilor germani, ceruți de administrația austriacă în 1774 s-au ocupat, în continuare cu lucrul la pădure, dar au practicat și alte meserii. Ei au locuit mai ales în cartierul numit „Țiptărai – Zipserei” (după denumirea de „țipter – zipser” a unei părți din această etnie, care a venit din regiunea Zips), au contribuit mult la dezvoltarea și modernizarea localității și au conviețuit pașnic cu românii și cu celelalte etnii din Vișeu de Sus.

Hotărârea istorică a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, adusă la cunoștință Guvernului Ungar, duce la înăsprirea relațiilor dintre Consiliul Dirigent, cu sediul la Sibiu, și autoritățile maghiare. „Comisariatul pentru Ungaria de Răsărit”, instituit la Cluj la 7 decembrie 1918, se instituie ca un organism opus românilor și declanșează o campanie intensă împotriva a tot ce este român. Se încearcă formarea de unități militare care să ocupe întreg teritoriul Transilvaniei¹.

Situația în Ardeal devine confuză și critică. Fără autoritate, guvernul maghiar refuză să remită puterea autorităților române, singurele în stare să instituie ordinea pentru toți locuitorii, indiferent de naționalitate sau religie.

Conflictele din multe orașe și localități, agresivitatea gărzilor secuiești și a celor maghiare, impune înaintarea armatelor române. Astfel la 24 decembrie 1918 cea mai mare parte a Transilvaniei se găsea în stăpânirea forțelor românești, pe aliniamentul Rodna Veche – Telciu - Valea Someșului - Zlatna - Deva – Hunedoara².

La mijlocul lunii decembrie 1918, Iuliu Maniu, președinte al Consiliului Dirigent arăta ministrului de externe francez că linia provizorie de demarcație „împarte națiunea română în două părți ceea ce agravează dificultățile în acțiunea de renaștere națională și în organizarea ei, în aceste zile de prefaceri istorice”³.

Astfel armatele române înaintează succesiv în Transilvania ca urmare a amenințării forțelor străine în flancul drept și de nord.

Delegații și participanții maramureșeni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, ajunși acasă la mijlocul lunii decembrie 1918, s-au confruntat în preajma Crăciunului cu invadarea zonei de trupe „rutene-ucrainene” care au ocupat Valea Tisei împreună cu Sighetul și ținutul din dreapta Vișeuului, până dincolo de Leordina⁴.

Românii maramureșeni se pregătesc pentru o ripostă hotărâtă, acționând pentru mobilizarea gărzilor naționale sătești și pentru a ajuta armata română să treacă în Maramureș.

¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan: „În apărarea României Mari. Campania Armatei române din 1918-1919”, Editura Enciclopedică, București, 1994, pagina 114.

² Ibidem, p. 115- 116

³ Ibidem, p. 124

⁴ Alexandru Filipașcu, Istoria Maramureșului, Editura „Gutinel”, 1997, pagina 202-203.

Redăm un document inedit pentru acele timpuri păstrat în arhiva Dr. Ioan de Kovats. Este vorba despre o scrisoare adresată de Dr. Vasile Chindriș, președintele Sfatului Național Român Comitatens al Maramureșului, către preotul Mihai Hotea, prin care îl roagă să-i dea un cal lui Ilie Lazăr în Giulești (și el membru al S.N.C. al Maramureșului) și să-i comunice Dr. Ioan de Kovats să se abțină de la intervenția gărzilor române din Bârsana și Văleni împotriva oricărei acțiuni. Ilie Lazăr a trecut Gutinul și a chemat armata română să intre în Maramureș, fiind gata de a fi susținută de românii maramureșeni.

Document.

Dr. Vasile Kindriș

Advocat

Sighet (Maramorosziget)

Frate Mihai,

F-i bun și pentru organizarea primirei pune la dispoziția lui Ilie Lazăr în Giulești un cal, despre care el apoi se îngrijește cu toate, - trimite-l cu un om în Giulești, dacă se poate încă mâni că astfel poimâne să-și poată folosi de el.

Totodată te rog să fi bun a comunica cu dl dr. I. Kovats ca întâiu caz ar fi a adeveri ce mi-a comunicat oficios că garda din Bârsana și Văleni ar fi hotărât să dezarmeze gendarmeria în interesul obștesc românesc să absteie de la înfăptuirea hotărârei pentru evitarea a nișcări complicații – dealtcum suntem principali contra astfel de hotărâri.

Toate cele bune! An Nou fericit.

al Tău

Dr. V. Chindriș

Sighet în 12/1 1919.⁵

Ilie Lazăr și ceilalți frunțași ai românilor maramureșeni, membri ai S.N.R. al Comitatului Maramureș conducători ai gărzilor naționale, preoți, învățători, au mobilizat satele de pe Mara, Cosău și Iza să ajute armata română la trecerea artileriei și a carelor cu muniții peste Gutâi. Bătrânul Godja Nuțu din Nănești ne-a relatat că militari români cântau: „Scoală frate ardelene” iar maramureșenii le-au răspuns cu: „Treceți batalioane române Carpații”.

Situația militară era gravă. Detașamentul „rutean- ucrainean” avea în componență sute de oameni cu opt mitraliere și două guri de artilerie.⁶ Această unitate a ocupat Sighetul și podul de la Vadul Izei pregătind o ripostă fermă înaintării armatelor române. Au amenajat amplasamente pentru mitraliere și au săpat tranșee.⁷

⁵ Arhiva Dr. Ioan de Kovats, inedit

⁶ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, op. cit., pagina 147.

⁷ Vasile Ananie, manuscris inedit.

Comandanții gărzilor naționale române, Mihai Pop din Bârsana, frații Ilie și Vasile Lazăr din Giulești, Ioan și Florentin Bîlțiu Dăncuș ș.a. au informat trupele române despre pozițiile, forțele inamice.

Comandantul regimentului 14 infanterie Roman, Divizia a VII a, a hotărât atacarea inamicului frontal și în flanc. Batalionul 2 condus de maiorul C. Popovici a înaintat pe șoseaua Baia Mare- Sighet, iar o companie condusă de căpitanul C. Luca, având în dotare multe mitraliere, a trecut în Maramureș pe la Căvnic - Ocna Șugatag - Valea Stejarului, unde s-au postat în spatele trupelor inamice. La apropierea unităților române dinspre Berbești, „rutenii- ucrainenii” nu au putut riposta fiind secerați din spate, lăsând pe câmpul de luptă 40 de morți și restul fugind⁸.

A doua confruntare a avut loc la intrarea în Sighet, unde după lupte de stradă armata română a capturat iar 130 de prizonieri. Avocatul Dr. Grigore Bota ne-a relatat că i-a tresălit inima de bucurie când pe lângă biserica greco - catolică de pe strada Dragoș Vodă a trecut detașamentul armatei române, condus de Ilie Lazăr, cu tricolorul pe piept.

În gara Sighet erau staționate trei trenuri. Văzând rezultatul luptelor, ruteano- ucrainenii au încercat o retragere înspre Vișeu de Jos prin stația Cămara. Și aici românii au ieșit victorioși capturând 240 prizonieri, 12 ofițeri, 50 de răniți și un bogat material de război⁹. Două din cele trei trenuri au fost captureate.

În lupta de la Cămara armata română a avut ca pierderi: un mort-sergentul Iosif Gabor și doi răniți.

Ziarul „Sfatul” organ al C.N.R. al Maramureșului scria despre Iosif Gabor: „Cu dor nespus a venit acest erou de pe apa Moldovei la noi, a venit ca să vadă locul de unde a plecat Dragoș Vodă, a venit să prăznuiască cu noi împreună sfânta zi a eliberării, a unirii. Un glonț inamic i-a străbătut nobila-i inimă chiar când a văzut țara făgăduinței, a cărei libertate atâta a dorit-o.

Suflet de erou, nu i-au fost puține 17 gloanțe primite în giganticele lupte de la Oituz, chiar aci a trebuit să mori, unde te așteptam cu brațele deschise cu un dor nespus de a te cunoaște”¹⁰

În luptele pentru eliberarea Sighetului, registrul „Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor de Transilvania” filele 19-20 consemnează că pentru eliberarea Maramureșului numai în luptele de la Sighet s-au consumat 15.000 cartușe de pușcă, 14 000 cartușe de mitralieră, 10 proiectile¹¹.

Armata română înaintează pe linia Trebuza- Câmpulung la Tisa - Apșa.

⁸ „Ocuparea Sighetului”, în Sfatul, anul 2, Sighet, nr. 2-3, din 11/24 ian. 1919, p.7,

⁹ Ibidem

¹⁰ „Iosif Gabor”, în „Sfatul”. Anul 2. Sighet, 11/24 ian. 1919, nr. 2-3 , p. 4.

¹¹ D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, op. cit. p. 199.

Instaurarea regimului bolșevic în Ungaria aduce o serie de noi conflicte pe zona de demarcație. La sfârșitul lunii februarie 1919 în acțiune de avangardă la Săpânța stegarul Ion Bîlțiu Dăncuș cade prizonier¹².

La 30 martie 1919 cade eroic la Peri sublocotenentul Dumitru Popescu, regimentul 14. În aprilie 1919 este grav rănit sublocotenentul Ion Vizitiu regimentul 7 Roșiori, care moare la 3 Mai 1919 în spitalul din Sighet¹³.

Maramureșenii au întâmpinat venirea armatelor române cu un entuziasm de ne descris: „Iubirea de neam nobila însuflețire pentru dreptatea cauzei le-au dat imbold, putere, ca să învingă să dea la o parte toate piedicile și după o călătorie grea de tot, după o luptă a cărei însemnătate numai puțin o știu să ajungă în centrul Maramureșului (...). Dintre toate plaiurile unde a străbătut oastea română pământul Maramureșului credem noi este pământul fără de ocuparea căruia, visul moștămoșilor ar fi fost un vis neîmplinit (...). Bine au venit în mijlocul nostru și „când Nistrul și Carpații dau mână ca frații” – din vrednicia lor – în bucuria noastră să fie mândri că lor li s-a dat a săvârși, a împlini mărețul fapt ce ne unește¹⁴.

Din textul de mai sus, re trăind timpul de atunci, putem înțelege momentele fericite trăite de poporul român.

La fel a gândit și armata română eliberatoare a Maramureșului care prin colonelul I. Gheorghiu, comandantul regimentului 14 infanterie scria familiei Dr. Ioan Mihalyi de Apșa: „În semn de admirație și adânc Omagiu distinsei și bune Românce doamnei Iustina Mihalyi de Apșa în amintirea zilelor frumoase mărețe și grele pe care le-am trăit în Sighet - Maramureș 1919”¹⁵. Numit de maramureșeni „Eroul luptei de la Vad”, Căpitanul C. Luca, pe o fotografie înfățișând detașamentul român din regimentul 14 infanterie, făcută în ianuarie 1919 în incinta fostei unități militare scrie aceleiași familii: „Onor Familiei Mihalyi, spre amintirea modestului sacrificiu pentru eliberarea Sighetului - Maramureș. Căpitan C. Luca 29 ianuarie 1919”¹⁶.

Ofensiva declanșată în primăvara, vara anului 1919 a dus la trecerea Tisei și la ocuparea Budapestei la 4 august 1919.

Divizia a VII a cu regimentul 14 infanterie este între primele unități ale armatei române care au consfințit un lung drum de lupte, jertfe și victorii pentru înfăptuirea idealului național: MAREA UNIRE A ROMÂNILOR.

¹² „Ion Bîlțiu Dăncuș” în *Sfatul*, Sighet, anul 2, nr.10, 1/14 martie 1919.

¹³ Al. Filipașcu, *op. cit.* p.23.

¹⁴ “Bine ați venit”, în *Sfatul* anul 2, Sighet, 11/24 ian, nr 2-3 p.1-2

¹⁵ M Dăncuș, Gh. Todinca, *Maramureșul și Marea Unire*, Sighetul Marmăției, 1998,

p. 25

¹⁶ *Ibidem*

**Dr. Mihai DĂNCUȘ
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției**

În contextul României întregite în frontierele ei firești, prin voința Poporului și ca o consecință a Primului Război Mondial, zonele care au stat sub stăpâniri străine sute și sute de ani aveau nevoie de o infuzie de cadre specializate pe diferite domenii: funcționari publici, învățători și profesori, universitari, preoți și ofițeri, ingineri etc. pentru buna funcționare a noii administrații dar și pentru introducerea specificului românesc în vederea unei abordări unitare a teritoriului.

În sensul celor de mai sus și în Maramureș au venit notari și judecători, ofițeri și funcționari administrativi de diverse profesii și, desigur, mulți învățători și profesori pentru școlile de diferite grade care în sfârșit funcționau liber și pentru copiii românilor. Mulți, chiar majoritatea celor veniți, erau tineri, foarte tineri, proaspăt absolvenți sau demobilizați din armată. Dintre aceștia majoritatea s-au căsătorit aici în Maramureș, luându-și soții din vechile familii nobile, chiar dacă nu toate aveau studii pe măsură.

Un recent studiu privind istoria Liceului „Dragoș Vodă”¹ din Sighetul Marmăției consemnează mai mulți tineri profesori veniți din vechiul regat la acest liceu. La pagina 23, este publicat „Tabelul profesorilor de la Liceul Dragoș Vodă” (perioada 1919-2004).

Printre alții se consemnează pentru perioada 1921-1926 și prezența tânărului vâlcean Nicu Angelescu, ca profesor de istorie-geografie (în perioada 1921-1926)².

Lecturând cu plăcere și cu atenție schița monografică tipărită de mai tânărul coleg Prof. Marius Voinaghi mi-am amintit că în același an, 2004, la o conferință pe țară a etnografilor români, prin bunăvoința colegilor de la Muzeul Județean Vâlcea am intrat în posesia unui fragment de jurnal faximilat în care autorul „povestește” cu multă dragoste și talent un episod din viața sa și anume cel petrecut în orașul nostru, Sighet. Episodul relatat

-
- 1 Mihai Șerban, *Anuarul III al Liceului Dragoș Vodă secția română-maghiară din Sighetul Marmăției pe anul școlar 1921-1922*, Sighet, 1922, p. 26; vezi și Marius Voinaghi, *Colegiul Național Dragoș Vodă, 1919-2004*, schiță monografică, Sighetul Marmăției, 2004
 - 2 Marius Voinaghi, *Colegiul Național Dragoș Vodă, 1919-2004*, schiță monografică, Sighetul Marmăției, 2004, p. 23; Se pare că este o greșeală. Așa cum vom vedea pe parcurs Nicu Angelescu a funcționat doar în anul 1921-1922 ca profesor de limba română și limba latină.

se petrece în anul 1922, când rămniceanul Nicu Anghelescu a funcționat aici, la Liceul Dragoș Vodă ca profesor de limba română și limba latină. Fragmentul de jurnal făcea parte dintr-un manuscris amplu redactat pe 14 caiete de format studențesc, scris cu cerneală albastră. Caietele sunt numerotate cu numere romane de la I la XIV. Toate acestea le-am aflat cu ocazia primirii textului faximilat – 10 pagini format A4. Pe verso-ul ultimei pagini, colegul de la Vâlcea a adnotat în manuscris: „Nicu Anghelescu MEMORIILE UNUI OM OBSCUR, vol. VI, filele 46V°-54V°, în Colecția de Documente a Muzeului Județean Vâlcea – manuscris”, în continuare adnotarea cu majuscule: „NICU ANGELESCU (1896-1971) PROFESOR DE LIMBA ROMÂNĂ ȘI AVOCAT DIN RM. VÂLCEA. A FOST LA SIGHET PROFESOR ÎN 1922”.

Lectura textului faximilat și transliterat a fascinat și am hotărât imediat tipărirea acesteia ca o contribuție importantă la istoria culturii locale și mai ales splendida descriere a orașului, a liceului, a profesorilor pe care i-a cunoscut și cu care s-a împrietenit, acea atmosferă de mare ținută intelectuală ce domnea în rândul tinerilor intelectuali români din vechiul și cosmopolitul oraș Sighet – capitala de reședință a Maramureșului românesc.

Dăm în continuare în transcriere fragmentul de text primit cu atâta bunăvoință de la colegii vâlceni³

Să spele puțină și de atunci nici nu l-am mai întâlnit, nici n-am mai auzit de el. Peste câțiva ani am avut ocazia să mă conving la Vâlcea că acesta nu a fost chiar un caz izolat. Asemenea impostori trebuie să fi fost destul de mulți în țara noastră în epoca de după război, când, profitând de lipsa unui control serios, au pătruns cu îndrăzneală în aparatul de stat, improvizându-se în profesori, magistrați, medici, ingineri, etc.

În ceea ce mă privea, inspectorul Pteaucu a hotărât să trec la catedra de latină-română de la liceul din Sighetul Marmăției, devenită vacantă tocmai atunci prin suspendarea profesorimii titular Bodiș. Am plecat imediat spre Sighet, foarte bucuros să cunosc și frumosul ținut al descălecătorului Dragoș-Vodă.

În drumul destul de lung pe care l-au făcut la acest oraș am fost neplăcut surprins să aflu că de la punctul Halmeu, trenul parcurge o bună distanță pe teritoriul Cehoslovaciei căreia i se atribuisese o parte din Maramureșul românesc. Era încă una din situațiunile nedrepte și absurde create la Conferința de la Versailles.

3 Acum când facem corectura pentru forma definitivă a volumului ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS - 3/2005 am primit de la Muzeul Județean Vâlcea un volum masiv de aproape 500 de pagini intitulat „MEMORIILE UNUI OM OBSCUR”, autor Nicolae Anghelescu, apărut la Editura ADRIANSO, Râmnicu Vâlcea, 2005, ediție critică de Ion Soare și Liliana-Marinela Beu.

Având o așezare pitorească, curat și cu aer sănătos de munte, Sighetul mi-a plăcut din primul moment. Începuse primăvara, dar vremea continua să fie răcoroasă.

Liceul „Dragoș-Vodă” funcționa într-un local impunător, foarte curat sub direcție pricepută și energică a profesorului Mihail Serbău, unul dintre cei mai buni directori din câți am întâlnit în cariera mea didactică. Era în jurul vârstei de 50 de ani, bărbat de o rară distincție și cu foarte alese maniere. Fusese profesor de matematică și sub regimul unguresc la Blaj, în acest centru vestit al școlilor românești din Ardeal și - după Unire - hotărâse să-și încline viața ridicării școlii românești din Maramureș. Făcea aceasta cu multă competență, cu un tact deosebit, dar în același timp cu energie și perseverență.

În această muncă era ajutat de bătrânul profesor de fizico-chimice Douride, fost director al liceului grăniceresc din Bistrița-Năsăud, care luase asupra-și organizarea și conducerea internatului de băieți.

Corpul didactic se deosebea mult de cel pe care-l cunoscusem la Carai. Nu toți profesorii liceului aveau studii superioare, însă toți erau buni români, harnici și cu cele mai alese calități sufletești.

Printre ei era blajinul preot I. Bârlea, un harnic folclorist, în casa căruia funcționa un mic atelier de admirabile covoare naționale; Iuliu Epure, G. Pop, E. Gavrilaş, Iacob Dermer, etc. Toți m-au primit cu voie bună și m-au făcut să simt ca acasă din primul moment.

Această atmosferă de colegialitate, de bună înțelegere și de caldă prietenie s-a menținut în tot timpul cât am fost profesor la Sighet.

Prin grija colegilor mei mi-am găsit o locuință foarte bună, iar masa o luam cu toții la pensiunea doamnei Dunca. Ne întâlneam dimineța la ceai, mergeam în grup la liceu, cu toții ne regăseam la masă și mai tot timpul eram împreună.

Era cu totul o altă atmosferă decât aceea pe care o cunoscusem la Carei: o atmosferă curată de romanism, de avânt și entuziasm în muncă, de cea mai strânsă colaborare și solidaritate. Preocupările tuturor se îndreptau spre creșterea și instrucțiunea tinerei generații, căutând să fie crescută în adevăratele sentimente ale dragostei de țară și să i se dea o cât mai bună învățătură.

La scurt timp de la sosirea mea în oraș am cunoscut și pe colegii de la celelalte școli din oraș: pe directorul D. Simon de la Școala Normală, care era ajutat de Iancu Petrescu și Ghiță Vornicu; pe Corneliu Sarigoan, directorul liceului de fete, etc. - toți însuflețiți de același foc sacru al împlinirii datoriei lor de români și de dascăli.

Eram foarte mulțumit că mă găsesc în acest mediu ales și, cu cât intram în primăvară, mă simțeam mai bine. Zilele însoțite de început de aprilie, verdele proaspăt al vegetației bogate, apele domoale ale Tisei și Izei,

munții falnici care se profilau în apropiere și de unde unduia un aer răcoritor, toate acestea îmi aminteau de peisajul natal al Râmnicului.

Acum îmi organizasem și lucrul la școală, unde totul se desfășura cu o precizie de ceasornic. Din cauza bătrâneții, predecesorul meu nu făcuse mai nimic și elevii erau cu totul nepregătiți.

M-am mărginit să constat această stare de fapt, fără să-i mai comunic nimic directorului, întrucât eram hotărât să îndrept singur lucrurile.

Elevii din cursul superior erau toți mari și-mi dădeam seama că nu vom putea stăpâni clasele decât dacă vom dobândi în fața lor un suficient prestigiu de adevărat profesor. Tineretea mea nu prea mă avantaja însă, fiindcă de abia m-ar fi deosebit cineva de elevii ultimelor clase. Eram însă foarte bine pregătit, plin de râvnă și hotărât să mă devotez cu totul catedrei. La limba română, elevii mi-au ascultat cu interes crescând încă din primele ore. La latină, lucrurile păreau să meargă ceva mai greu. În clase nu se putea găsi nici cel puțin o carte de latină, iar elevii nu aveau nici cea mai slabă pregătire.

În așteptarea sosirii manualelor și spre a nu se pierde un timp prețios, am început imediat predarea autorilor prevăzuți de programa analitică după texte pe care le-am scris pe tablă. Elevii, în cea mai mare parte fii de săteni maramureșeni, erau de foarte bună calitate și cu multă trageră de inimă la învățătură, astfel că făceam progrese vizibile cu fiecare oră.

În scurt timp am avut ocazia și o surpriză deosebit de măgulitoare: câțiva intelectuali din oraș, printre care și judecătorul de instrucție Grad, mi-au cerut voie asiste la cursurile mele, care i-au interesat atât de mult, încât rar se întâmpla să nu am cel puțin 2-3 asistenți la fiecare oră.

La sfârșitul anului, directorul a organizat o excursie la București cu profesorii și absolvenții liceului, încredințându-mi mie conducerea excursiei. Primul popas l-am făcut la Sinaia, unde ni s-a îngăduit să vizităm Castelul Peleş și să admirăm capodoperele de pictură și bogatele comori de artă ce se găsea la acea dată în această frumoasă casă domnească. În București am vizitat timp de trei zile instituțiile de cultură și monumentele de artă mai importante. Doream cu tot sufletul ca tineretul satelor din Maramureș să cunoască capitala țării și să se întoarcă din această excursie în ținutul lor cu cunoștințe cât mai bogate. Plecasem la drum și cu speranța tainică că voi putea să o văd și pe domnișoara Puia. Nu mi-am putut împlini însă această dorință, deoarece era plecată la Sibiu cu domnișoara Elisabeta, sora sa mai mare, ca să-și treacă examenul de clasa VI-a de liceu.

Conducătorul unei excursii trebuie să fie și un foarte priceput gospodar, care să se îngrijească de toate cele necesare în tot timpul drumului și să vegheze cu cea mai mare grijă ca să nu se depășească nici cu o centimă prevederile bugetului fixat. Mie însă îmi lipseau total asemenea calități. Înțelegeam ca excursioniștii să-și desfete sufletul, dar să-și

hrănească și trupul cum trebuie, astfel că nu făceam nici un fel de economie. E ușor de înțeles îngrijorarea mea, când mi-am dat seama că am ajuns prea curând la fundul sacului, pe care nu știusem să-l leg la timp la gură.

Fiindcă până la Sighet aveam cale de mers, m-am gândit totuși că - oricât de paradoxală ar fi putut să pară - singura soluție ce ne mai rămânea era să lungim și mai mult drumul și să ne întoarcem pe Valea Oltului, făcând un prim popas la Râmnic și altul bineînțeles, la... Sibiu. Fără să le comunic adevăratul motiv care mă determina să schimb itinerarul, am cerut părerea și excursioniștilor, care s-au arătat imediat foarte entuziasmați să admire și frumoasa Vale a Oltului.

Când am sosit dimineața la Râmnic, părinți au rămas foarte surprinși văzând că le intră pe poartă o întreagă armată de oaspeți. Tata, care era un foarte priceput gospodăru, a aranjat imediat toate camerele din casă pentru găzduirea noastră și a luat măsuri pentru pregătirea mesei. Mama parcă întinerise și nu mai știa ce să facă, ca să se simtă îndestulați și mulțumiți.

Când i-am spus tatii că nu putem rămâne decât două zile, nici n-a vrut să audă. Cu multă greutate am reușit să-l conving că așa a fost fixat itinerarul, de la care nu mă pot abate. Puțin jenat i-am mărturisit apoi că am terminat banii și nu mai știu cum să ne descurcăm până la Sighet, mai ales că trebuie să ne oprim o zi și la Sibiu. Tata, care mă știa cât sunt de nepriceput și de nevoiaș în treburile gospodărești, a râs cu multă poftă de pățania mea și a pornit fără zăbavă în oraș, ca să ne procure și să ne pregătească provizii de drum.

Cât am rămas în Râmnic, și-a răsfățat oaspeții ca pe proprii săi copii, îmbuibându-i cu toate bunătățile.

La plecare mi-a dat destui bani și ne-a încărcat cu atâtea provizii, încât acum putem ajunge fără nici o grijă chiar și până la Paris.

Sosiți la Sibiu în aceeași zi, prima mea grijă a fost să instalez pe excursioniști la un hotel bun, aranjând cu restauratorul să li se servească cina de seară și gustarea de dimineață. După ce am plătit totul, am rugat pe părintele I. Bârlea să mă înlocuiască dânsul și să aibă grijă de băieți până a doua zi....

Pe la miezul nopții am sosit în fine la Sighet, unde ne așteptau în gară câțiva colegi cu soțiile lor. Vremea era răcoroasă, iar Puița se resimțea de la drumul lung și foarte obositor. În câteva sănii, ne-am îndreptat spre locuința prietenului meu Petrescu, unde ne aștepta, în jurul samovarului, o societate restrânsă de colegi.

În timp ce Puița era luată sub aripile protectoare ale doamnelor guralive și conversația era foarte animată, eu m-am abătut pe acasă să văd dacă totul este în regulă. Mă mutasem de câteva săptămâni în casa avocatului G. Mihala din fața Liceului „Dragoș-Vodă”, în care ocupam o cameră foarte frumoasă. Ajungând acasă, am avut plăcuta surpriză să constat că proprietarul meu, ținând seama că nevoile unor tineri căsătoriți

sunt mai mari decât ale unui burlac, ne pusese la dispoziție un întreg apartament pe care bătrâna doamnă Sabina Szekely, soacra sa, îl aranjase cu mult gust. Din sobe se revărsa o căldură plăcută și totul strălucea de cea mai desăvârșită curățenie.

Când am revenit după o oră cu Puița, ea era mișcată și puternic stăpânită de emoția de a păși în această locuință caldă și primitoare, care avea să fie – pentru câteva luni – căminul și cuibul dulce al visului nostru, în care am trăit senini și fericiți, cele mai frumoase zile ale visului nostru...

În afară de orele de curs, tot restul timpului eram împreună. De multe ori mă însoțea chiar la clasă și asculta lecțiile mele, ca un școlar cuminte. Puița a fost din primul moment cu totul pe placul doamnei Szekely, care i-a arătat tot timpul o afecțiune deosebită.

10. Leafa pe care o primeam acoperea cu prisosință toate nevoile noastre și nu duceam lipsă de nimic. De altfel, costul vieții era, la acea epocă, foarte redus: casa ne costa 150 de lei, masa – 900 de lei, iar celelalte cheltuieli, dacă se ridicau la 200 de lei lunar. Un costum de haine din cea mai bună stofă, nu costa mai mult de 500 de lei, iar o pereche de ghete, 40-50 de lei. Trăiam îndeștulați și nimic nu tulbura fericirea noastră.

Societatea burlacilor d la liceu număra acum unul mai puțin, iar prietenii mei nu se puteau consola că evadasem din mijlocul lor și mă pierduseră. În schimb, făceam acum vizite colegilor căsătoriți și la câteva familii românești din Sighet. În cercurile în care intram eram foarte bine primiți, atmosfera morală era mult mai sănătoasă decât dincoace de munți și nicăieri în familiile maramureșene nu se întâlnea patima degradantă a jocului de cărți, care face atâtea ravagii în orașele noastre din Vechiul Regat. Ne simțeam bine și zilele se scurgeau însoțite și senine.

Spre primăvară, am avut surpriza foarte plăcută a unei neobișnuite inspecții școlare. Eram singur în cancelarie și până la intrarea în clasă mai erau câteva minute. Deodată intră pe ușă un bătrân încă verde, roșu la față, cu părul alb, cu sprâncenele stufoase și cu un cercel la ureche, care se prezintă: inspectorul general Lupu Antonescu. Auzisem de numele său și știam că e unul dintre cei mai severi inspectori. Eu n-aveam de ce să mă tem, fiindcă-mi făcusem pe deplin datoria, iar elevii mei erau foarte bine pregătiți.

În timp ce vorbeam, profesorii au și sosit, iar intrarea la oră s-a făcut cu cea mai mare punctualitate. Inspectorul m-a însoțit în clasă și, în ziua aceea, n-a asistat decât la orele mele. A urmărit lecțiile cu cea mai mare atenție, iar la plecare mi-a făcut unul dintre cele mai frumoase rapoarte de inspecție din câte am avut în cariera mea. Bătrânul acesta, aspru și neîndurător cu cei nepregătiți și chiulangii, care făceau lecții pe pospăială și mai mult încurcau lucrurile în școală, avea cu totul altă purtare cu cei care își făceau datoria și-l mulțumeau. Pentru mine, această inspecție a fost o încurajare, mi-a dat aripi în munca mea și multă mulțumire sufletească.

Zilele frumoase de primăvară au adus și mai multă lumină în viața noastră însorită. Acum făceam plimbări mai lungi în împrejurimile orașului, pe malurile înflorite ale Izei domoale, la „Malomkert” sau pe „Solovan”, care cu coastele sale repezi, era mai puțin obositor pentru soția mea, nedeprinsă cu urcușurile mai grele.

De la o vreme, am început să primesc scrisori de la tata, prin care ne cerea insistent să nu mai rămânem în anul viitor la Sighet, ci să venim la Râmnic de îndată ce vom intra în vacanță. Se apropia sfârșitul anului și trebuia să luăm o hotărâre. Viața noastră în Sighet se scursese domoală și fără valuri. Un sentiment cald de fericire ne stăpânea sufletul și, cu fiecare zi, legătura dintre noi devenea tot mai strânsă....

Despărțirea de Sighet a fost mișcătoare. Părăseam un liceu de care mă legasem, niște colegi de o aleasă calitate sufletească, precum și niște elevi setoși de învățătură, disciplinați și demni de tot interesul meu. Mă mutam dintr-un oraș frumos, cu o admirabilă natură înconjurătoare, așezat în inima unui ținut românesc curat, dar vitregit de destin, unde un profesor entuziast ar fi putut desfășura cea mai rodnică activitate. Mă despărțeam pentru totdeauna de casa în care îmi înfiripasem un cuib de dragoste cald și în care avusesem parte de cele mai fericite zile din viața mea. Totuși, trebuia să renunț la tot și să plec.

Despărțirea soției mele de prietenele ce-și făcuse și în special de doamna Szekely, a fost emoționantă. Bătrâna, înaltă, majestoasă, așa de stăpânită de obicei, ținea pe Puița îmbrățișată și plângea cu sughițuri, ca un copil.

Ce ne aștepta oare în viitor? Fi-vom tot așa de fericiți pe drumul nesigur al vieții, așa cum făcusem în scurtul nostru popas pe meleagurile maramureșene? Un fior îmi săgeta inima, ori de câte ori îmi puneam această întrebare și-mi veneau fără voie în minte celebrele versuri ale lui Victor Hugo din „Expiations”: „L'avenir, l'avenir mystère! Sire, l'avenir appartient seul á Dieu...”

Încercam să alung gândurile care mă frământau și căutam să mă îmbărbătez, de ce să mă neliniștesc, la urma urmei, când nu pornim în necunoscut, ci o să ne ducem în orașul meu natal și în casa unor părinți iubitori?...

Dr. Ion M. BOTOȘ
Apșa de Jos
Președinte
Asociația culturală „Dacia” Ucraina

„Ivașcu de leud” - vechea familie nobilă din Maramureș

La 1487 Ivașcu împreună cu frații săi – Nykytha, Gheorghe și Ioanne Hathal cumpără de la familia Wlad și Juga de Zelystye trei sesiuni de moșie. Familia este lătită prin Vișeu – 49, în Breb – 1, în Apșa de Jos – 2, în Iood (leud) – 11 patrifamilii. Așa ne informează Ioan cav. de Pușcariu în cartea „Date istorice privitoare la familiile nobile române”, ediția II, Editura „Dragoș Vodă”, Cluj Napoca, 2003, p. 170.

Dr. Victor baron de Coroianu în „Familii nobile din Transilvania” Diplome și blazoane apărută la editura „Gutinel” Baia Mare, 2001, la p. 35 ne informează „Ivascu din Iood” are diplomă de înnobilare din 1427; 11 patrifamilii.

La Apșa de Jos găsim prima familie Ivașco la 1812 – Paul Ivașco preot în parochia de sus¹. Pe teritoriul bisericii vechi de lângă Băscău, construită la 1776 se află mormântul familiei Ivașco, unde pe un monument de marmoră neagră sunt făcute inscripțiile: Petru Ivașco născut în 1821 și mort în 19 ianuarie 1893.

Maria Dan născută în anul 1824 și moartă la 29 noiembrie 1885²

În familia lui Petru și Maria Ivașco s-au născut 5 copii – trei fete și doi băieți: Anna, Anica (Anna), Ileana, Ioan și Vasile.

Anna măritată cu Andrei Lazăr de la Apșa de Mijloc, Anica (Anna) măritată cu Ioan (Șandor) Botoș de la Apșa de Jos, Ileană măritată cu Grigore Crăciunului (Șiman) de la Apșa de Jos, Ioan căsătorit în stânga Tisei, preot, Vasile preot la Apșa de Jos, necăsătorit.

Ilie Lazăr – eroul Național al Maramureșului, în cartea „Amintiri” apărută la Fundația Academia Civică, București, 2000 informează despre originea familiei Ivașco la p. 24:

Mama mea, născută în Apșa de Jos, descindea din nobila familie „Ivașcu de leud”, una din cele mai vechi familii din Maramureș, iar după mamă se trăgea din tot atât de veche și nobilă familie, Dan. Era înrudită cu familia Mihalaca (moșier în Apșa de Jos și fost „vițișpan”, adică subprefect al județului Maramureșului, prin anul 1860). În acea vreme „fișpan” - prefectul

1 Ion M. Botoș, „Românii din Transcarpatia”, Editura „Macarie”, Târgoviște, 2003, p. 13

2 Însemnări de pe cruci pe teritoriul bisericii vechi -- 1776, Apșa de Jos

județului Maramureș – era românul Iosif Man. Maramureșul în acel timp era condus aproape numai de români, cum erau familiile: Man, Mihali, Dunca, Jurca, Mihalca, Lazăr, Jura, Balca, Dan, Tomoioagă, Coman, Anderca ș.a.

Era viață frumoasă și patriarhală. Toți cei de mai sus erau și înrudiți. Mama avea doi frați, ambii preoți. Unul, Ioan Ivașcu, protopopul Izei și Vasile Ivașcu, preotul satului natal Apșa de Jos. Îmi aduc aminte de „popuca lui Ivașcu”: era mic, aproape pitic, cât se poate de urât. Avea, în schimb, o voce de tenor formidabilă. Nu era veselie în vreo familie fără „popuca lui Ivașcu”. Era și foarte bogat. Avea și cei mai frumoși cai din județ. Când apărea „popuca” cu „cocia” (trăsura) la Sighet, lumea se oprea ca să-l admire. Era glumeț din cale afară, se plimba prin pridvor, fumând din pipă cu ciutură lungă și ciuculauă, strigând după trecători, și întrebându-i de una și de alta. De obicei, striga după evrei, care-l iubeau mult, deși tot mereu îi ciufulea (ironiza). În fiecare an petrecea o lună la Karlsbad. Ne-a povestit odată pățania lui cu „apșenii bocorași” (plutași) care se întorceau de la Titel (punctul unde se varsă Tisa în Dunăre) cu toate sculele lor. În gara Solnok, intră trenul, iar „popuca” se dă jos ca să cumpere ceva. Unul dintre săteni îl observă și cât îl ține gura, strigă către tovarășii lui, încât se uitau ungurii la el ca la minune „veniți cu toți iute, iute, fuga, fuga să-l vedeți pe „popuca” nost; bată-l Dumnezeu să-l bată, că și pe aici umblă!”. A murit necăsătorit, în vârstă de 74 ani, lăsând o avere frumoasă. Celălalt frate al mamei mele a avut doi băieți și o fată. Unul s-a făcut inginer silvic, celălalt farmacist, iar fata, Dora, s-a măritat cu inginerul slovac Cerven (om de treabă și foarte capabil), al cărui fiu este astăzi primul inginer al societății Reșița. Acest frate mai mare al mamei și-a petrecut ultimii ani ai vieții la mama, la Giulești. Dorința lui a fost ca să fie înmormântat la mănăstirea Bixad, unde a murit. Cele două surori ale mamei mele, Anica și Ileana, erau măritate în Apșa; una cu Botoș, învățătorul confesional, venit de peste deal, din Chechiș, județul Satu mare, iar cealaltă cu fruntașul satului, Crăciun, feciorii și fetele acestor două mătuși sunt oamenii cei mai de frunte ai satului. Verii: Vasile, Mihai, Alexandru și Ion sunt învățători și conducători spirituali în sat. Toți înalți, energici și români buni. Îmi aduc aminte când Botoș Vasile l-a văzut pentru prima dată pe Domnul Maniu, a exclamat: „Acum, Doamne, slobozește pe robul Tău ...”.

Ioan Ivașcu – preot, în anii 1891-1897 îl găsim la Apșa de Jos, parohia de Jos. Din anul 1899 administrează parohia Rozavlea, era protopop al tractelor leud și Iza în anul 1913. Era foarte punctuos protopop, om sincer, spunea fără încunyor lucrurile neplăcute altora, era căsătorit. În familie s-au născut trei copii: doi feciori – Alexandru și Mihai și fiica Dora.

Alexandru Ivașcu, s-a născut în 1874, mort la 19 mai 1927, foristier în Sighet, însurat cu unguroaica Otilia Kamarath. Au avut trei copii: Otilia, Alexandru și Vasile.

Otilia Ivașcu s-a căsătorit cu Dr. Adorjan Marchiș, au avut o fetiță:

Otilia Marchiș.

Al doilea fiu al lui Ioan Ivașcu – Mihai Ivașcu, a devenit farmacist, soția o chema Vilma, au avut un copil – Ioan Ivașcu. Fiica lui Ioan Ivașcu – Dora, s-a măritat cu inginerul slovac Dr. Iuliu Cserveny de la Ocna Sugătag. Au avut trei copii: Dora Cserveny, Gyula Cserveny, Victoria Cserveny.

Protopopul Ioan Ivașcu era un mare iubitor de carte, primea pe numele său: „Az Ujsag”, „Magyar Nemzet”, „Unirea de la Blaj”.

La anul 1913 avea o proprietate frumoasă la Apșa de Jos, ultimii ani ai vieții i-a petrecut la sora lui Anna la Giulești. Dorința lui a fost să fie înmormântat la Mănăstirea Bixad, unde a murit³.

Vasile Ivașcu, preotul comunei Apșa de Jos, era numit în comună „popuca lui Ivașcu”, că era mic, dar avea o voce de tenor formidabilă.

Era foarte bogat, avea cei mai frumoși cai din județ. Când apărea popuca cu „cocia” la Sighet, lumea se oprea să-l admire, era glumeț din cale afară, se plimba prin pridvor, fumând din pipă cu cîntură lungă și ciuculată, strigând după trecători și întrebându-i de una și alta, de obicei striga după evrei, care îl iubeau mult. În fiecare an petrecea o lună la Karlsbad la odihnă.

A murit necăsătorit în anul 1929 la vârsta de 74 de ani, lăsând o avere frumoasă⁴ lui Ion a lui Pătrășcuț, numit pe urmă în popor Ion a „popii”⁵.

Familia „Ivașcu de leud” - vechea familie nobilă din Maramureș a devenit fundamentul familiilor Lazăr, Botoș și Șiman din dreapta Tisei, azi Transcarpatia, Ucraina.

Lăzărenii și urmașii

Familia Lazăr. Cine au fost Lăzărenii de la Apșa de Mijloc?

Din anul 1840 și până la moarte a fost paroh la Apșa de Mijloc **Alexandru Lazăr** de Purcăreț, născut în anul 1806 în familia nobilă Lazăr de Purcăreț din Chioar. A absolvit teologia în Târnăva (Nagyszombat).

Din 1847-1868 a fost paroh-protopop al Sighetului, în Congregațiile județene era de temut, fiindcă era cult, bun orator și energic.

S-a căsătorit cu Susena Mihalyi, din nobila familie Mihalyi de Apșa, mătușa Mitropolitului Victor Mihalyi de Apșa și a academicianului Ion Mihalyi de Apșa.

Alexandru Lazăr a murit la 20 aprilie 1868, și este înmormântat în fața bisericii de lemn din Apșa de Mijloc. El a fost străbunicul lui Ilie Lazăr,

3 Tit Bud, „Din timpuri vechi până în anul 1911”, Gherla 1911, Gheorghe Radu Stănculescu, București, „Descendants of Pătraș Ivașcu de leud”, 6 aprilie 2005 (documentul conține 24 pagini)

4 Ibidem

5 Informator, Gheorghe D. Opreș (Silai), Apșa de Jos, 20.02.2002

eroul național al Maramureșului⁶.

Vasile Lazăr s-a născut în 1936 în familia lui Alexandru Lazăr de Purcăreț la Apșa de Mijloc, ordinar în 1858, din 2 mai 1868 și până la moarte 1902 a fost paroh la Apșa de Mijloc, a avut studii înalte teologice, orator eminent, protopop al Sighetului (1868-1902), a fost una dintre cele mai puternice personalități ale Maramureșului, era singurul băiat în familie.

Teolog și licențiat în drept, vorbea foarte bine ungurește, directorul liceului reformat din Sighet – Silagyi Istvan era un mare prieten, care la fel era prietenul marelui poet ungar Arany Janos, chiar Vasile Lazăr i-a și schițat casa prietenului ungar, împreună acești doi prieteni aveau și stână de oi.

Sub conducerea lui Vasile Lazăr s-au ridicat multe biserici și școli în district, a murit la 24 aprilie 1904 în vârstă de 67 ani și 34 ani a preoției. Soția preotului Vasile Lazăr a fost Anisia Beothy, a dispărut la o vârstă de 36 ani⁷.

Vasile și Anisia (Beothy) Lazăr au avut cinci copii:

1. **Andrei Lazăr** – feciorul cel mai mare, bunicul lui Ilie Iazăr
2. **Ileana Lazăr** – s-a măritat cu Vasile Hossu, consilierul Curții de Apel din Cluj. Au avut copii:
 2. - *Iosif Hossu* – consilier de Curte
 3. - *Helena Hossu* – măritată cu Dr. Ioan Vaida Voievod (fratele lui Alexandru)
 1. **Alexandrina Lazăr** – măritată cu Dr. Andrei Macavei, avocat în Gherla
 2. **Alexandru Lazăr** – fost prim președinte al tribunalului Sighet, căsătorit cu baronesa Margareta Stoica, româncă cu acte direct descendență din Dragoș Vodă. Au avut doi copii:
 4. - *Găvrilă Lazăr*
 5. - *Margareta Lazăr* – măritată cu Dr. Vasile Ilea, director de spital în Sighet
 1. **Susana Lazăr** – măritată cu Petru Bell – învățător venit la Apșa de Mijloc în anul 1892, a fost unul dintre cei mai buni învățători, scria Mihai Dan în cartea sa „Istoria Apșei de Mijloc” (APB nr. 3, p. 65). Au avut trei copii:
 6. - *Vasile Bell* – magistrat
 7. - *Ștefan Bell* – Dr. Arhitect în Italia
 8. - *Anisia Bell* – măritată cu Dr. Ioan Pârvu, medic⁸

Ne vom opri la înrudirea familiei Lazăr de la Apșa de Mijloc cu familia Ivașcu de la Apșa de Jos.

Andrei Lazăr – n. 10 august 1895, Apșa de Mijloc, Maramureș,

6 Ion M. Botoș, „Dicționarul personalităților din dreapta Tisei”, manuscris, Apșa de Jos

7 Ibidem

8 Ilie Iazăr, „Amintiri”, Fundația Academia Civică, 2000

(Transcarpatia - Ucraina), m. 1917, Giulești, feciorul preotului Vasile Lazăr de la Apșa de Mijloc, absolvent al Academiei de Drept din Oradea, devine jînere la Petre Ivașcu de la Apșa de Jos.

Anna Ivașcu, n. 1860, Apșa de Jos, Maramureș (Transcarpatia-Ucraina), m. 13 septembrie 1934, Giulești, Maramureș, fata lui Petre Ivașcu de la Apșa de Jos – soția lui Andrei Lazăr.

După căsătorie Andrei Lazăr și Anna Lazăr (Ivașcu) au primit o mică avere în comuna Giulești, unde au trecut cu traiul. În familie s-au născut șapte băieți și două fete.

I. **Laurențiu Lazăr**, n. 4 august 1892, m. 4 iunie 1913, a murit tânăr, canonic greco-catolic, student la colegiul „Propaganda Fide” din Roma (anul III).

II. **Ilie Lazăr**, n. 12 decembrie 1895, m. 6 noiembrie 1976 – Cluj. Soția: Mara Udrea, n. 1903, Grid, Brașov, m. 1973 Cluj. Copii: Lia Mara Lazăr, n. 22 iunie 1929, Copalnic Mănăstur, Maramureș, m. 18 septembrie 1998, București. S-a căsătorit cu Ion Gherasim, n. 7 iulie 1921, Bogata, Mureș, m. 7 iunie 1995 Cluj. În familie s-a născut un copil Ion Andrei Gherasim, n. la 26 martie 1970, Cluj, s-a căsătorit cu Mihaela Ana Matora, n. 5 august 1970, Câmpeni Alba, m. 29 iunie 1996, au avut un copil Andrei Corneliu Gherasim, n. 6 mai 1997, Câmpeni Alba.

2. Ne vom opri la una din marile personalități ale Maramureșului **Ilie Lazăr**, cu

„rădăcini” adânci în dreapta Tisei.

S-a născut în comuna Giulești la 12 decembrie 1895, studiile liceale la Sighet și Lugoj, Academia de Drept din Cluj, acolo a luat doctoratul. Timp de doi ani jumate a stat la Viena pentru studierea limbii germane.

Toată viața și-a consacrat-o Partidului Național Român, pe urmă Partidul Național Țărănesc, un prieten și colaborator apropiat a lui Iuliu Maniu. A fost deputat de Maramureș și chestor al Parlamentului Român.

După război a fost arestat și judecat în procesul Maniu în noiembrie 1947, eliberat în anul 1964, moare la Cluj în 6 noiembrie 1976.

Toată viața a fost sufletește alături de românii din dreapta Tisei.

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, Ilie Lazăr se îndreaptă spre București, participă la întrunirile „celor mari”. Hotărât să facă ceva folositor pentru românii din dreapta Tisei, cere și obține prin intermediul lui Al. Vaida Voievod o audiență la Ionel Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, căruia îi prezintă un document memoriu în această chestiune. Dar nu a fost soarta...⁹.

III. *Dr. Vasile Lazăr*, n. 1896, m. 6 august 1976, fost funcționar

9 „Maramureș – vatră de istorie milenară” - IV, Editura Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 1999, p. 289-290, 294

de stat și
prefect al județului Maramureș

IV. *Alexandru Lazăr*, n. 11 mai 1899, Giulești, Maramureș, m.
1957,

Giulești. Soția, *Maria Pop*, m. 2 noiembrie 1926. În familie s-au
născut trei copii:

2. I. *Laurențiu Lazăr*, n. 16 februarie 1928, Giulești, Maramureș, m. 14
decembrie 2002, Giulești. Soția, *Ioana Beserman*, în familie copii:
3. 1. *Maria Lazăr*, n. 2 mai 1957, Giulești, Maramureș. Soț *Ion Bledea*, n. 24
august 1952 Iapa, Maramureș, inginer de mine, Primar al Municipiului
Sighetul Marmăției între anii 1996-2000, om politic liberal. Copii:
Gheorghe Bledea, n. 24 ianuarie 1987, Sighet, Maramureș, *Maria (Lia)*
Bledea, n. 14 octombrie 1990;
4. 2. *Vaslie Lazăr*, n. 18 octombrie 1959
5. soția: *Maria Bledea*, n. mai 1969, Sat Șugatag
6. copii: *Ioana Lazăr*, n. 3 noiembrie 1988
7. *Maria (Lia) Lazăr*, n. 7 august 1990
Ana Lazăr, n. 5 decembrie 1991
Laurențiu Lazăr, n. 14 aprilie 1994
8. II. *Ana Lazăr*, n. 8 decembrie 1930, Giulești, Maramureș, m. 22 februarie
2005, Baia Mare.
9. soț: *Ion Rednic*
10. III. *Ilie Lazăr*, n. 9 septembrie 1933, Giulești
11. soția: *Maria*
12. copii: 1. *Ilca Lazăr*, n. 12 iunie 1960
13. soț: *Gheorghe Ilea*
14. copii: *Gheorghe Dan Ilea*, n. 10 septembrie 1982
15. *Pătru Ilea*, n. 10 aprilie 1988
2. *Anuța Lazăr*, n. 2 iunie 1966
soț: *Dan Călin Ilieș*, n. 2 noiembrie 1964
copii: *Raul Iulien Ilieș*, n. 8 noiembrie 1988
- IV. *Ștefan Lazăr*, a murit tânăr, după clasa a III-a de liceu
- V. fată *Lazăr*
- VI. băiat *Lazăr*
- VII. băiat *Lazăr*
- VIII. *Iuliana Lazăr*

Vom trece la înrudirea familiei lui *Andrei Lazăr* din Giulești cu familia
preotului *Mihai Pop* din Apșa de Mijloc.

La 1903-1911 la Apșa de Mijloc îl găsim paroh pe ***Mihai Pop*** din Săliștea
de Sus. Soția *Anisia Pop (Anderco)*.

În anul 1905 la Apșa (Apșa de Mijloc) se căsătorește feciorul
preotului *Mihai Pop*, paroh la apșa de Mijloc (soția *Anisia Maria Anderco*)

Ștefan Pop cu Iulia Lazăr din comuna Julești, n. la 12 ianuarie 1887, fata lui Andrei și Anna Lazăr (Ivașcu).

Ștefan Pop s-a născut la 18 mai 1882 în Săliște, mort la 18 iulie 1967 în Satu Mare.

A urmat 4 clase primare la școala confesională românească greco-catolică din Săliștea de Sus, Maramureș, după care 4 clase gimnaziale la Gimnaziul romano-catolic din Sighet, trei clase de liceu la Liceul Evanghelic-reformat maghiar din Sighet, terminând ultima clasă de liceu la Liceul românesc greco-catolic din Beiuș. A urmat Academia teologică greco-catolică românească din Gherla, între 1901-1905. a fost ordonat preot la 5 noiembrie 1905. între 15 mai 1906 și 4 ianuarie 1907 a slujit drept capelan la parohia greco-catolică din Apșa de Mijloc, beneficiul superior, unde paroh-administrator era tatăl lui, Mihai Popp. Între 5 ianuarie 1907 și 14 noiembrie 1913 a slujit în parohia Glod (Slătioara) din Maramureș. Începând cu 15 noiembrie 1913 a fost preot greco-catolic în beneficiul superior din Apșa de Jos, fiind numit administrator la 30 noiembrie 1913, paroh la 26 iulie 1924 și Protopop al districtului greco-catolic de Apșa la 17 ianuarie 1925. La 12 iulie 1930 a fost numit asesor consistorial al Episcopiei greco-catolice din Gherla. La 23 septembrie 1932 a devenit membru al Consistoriului eparhiei greco-catolice din Munkacs (Rusia Subcarpatică). Decorat cu rangul de Ofițer al Ordinului „Coroana României”, prin Înalt Decret din 16 aprilie 1930. În 1930 a primit titlul de Arhidiacon Onorar al Episcopiei române unite (greco-catolice) dieceza Gherlei. La 2 februarie 1935 renunță la cetățenia cehoslovacă, pentru cea română și se mută la în Sighet, devenind Vicarul episcopal al bisericii greco-catolice din Maramureș. A demisionat din funcție ca urmare a ocupării Ardealului de Nord de către maghiari (în urma Diktatului de la Viena din 30 august 1940) și s-a refugiat la fiica lui, Anisia (Doda) Pop (căs. Brătescu), în Ardealul neocupat, la Beiuș, în 14 septembrie 1940, după care a primit o parohie în comuna Vinga din Banat. S-a pensionat înainte de desființarea bisericii greco-catolice din Ardeal de către comuniști în anul 1948.

La Apșa de Jos preotul Ștefan Pop organizează prima societate de cultură cu caracter românesc care este numită „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” după numele hramului Mănăstirii episcopale „Peri”. Societatea organiza în timpul de vară sărbători naționale, înființa filiale prin satele românești, organiza biblioteci cu cărți tipărite în limba română.

Ștefan Pop moare la 18 iulie 1967 în Satu Mare. Soția Iuliana Pop (Lazăr) a murit la 21 decembrie 1940 la Beiuș, familia Pop a lăsat o amintire frumoasă în dreapta Tisei și mai ales la Apșa de Jos.¹⁰

10 Ion M. Botoș, „Dicționarul Personalităților din dreapta Tisei”, manuscris. Apșa de Jos, Gheorghe Radu Stănculescu, București. „Descendants of Pătraș Ivașcu de leud”, 6 aprilie 2005

În familia preotului Ștefan Pop și Iuliana Pop (Lazăr) s-au născut opt copii, doi au murit foarte tineri, au rămas trei băieți și trei fete.

1. Mihai Gabriel Pop, n. 18 noiembrie 1907, Glod, Maramureș
2. Nicoară Pop, n. 17 decembrie 1908, Glod, Maramureș, mort la 7 decembrie 1944, Deva, jud. Hunedoara. Soția Varia Vaida Voievod.
3. Anisia I. Pop
4. Anisia II. Pop, n. 13 mai 1911, Glod, Maramureș, m. 25 iunie 2000, București. Soț: Niculae Brătescu
5. Romulus I. Pop
6. Ana Alexandrina Maria Popp, n. 27 noiembrie 1917, Apșa de Jos, Maramureș, m. 16 mai 2004, București, România
7. Romulus II Andrei Pop, n. 2 aprilie 1922, Apșa de Jos
8. Magdalena Pop, n. 5 septembrie 1923, Apșa de Jos, trăiește la Satu Mare (21.04.2005). Soț Victor Chirila

Familia lui Mihai Gabriel Pop

soția: Maria Irina Sturdza, n. 3 septembrie 1916, București, decedată 13 iulie 2000, București

În familie s-au născut trei copii:

1. Ștefan Constantin Pop, n. 9 mai 1941, București, România, m. 3 ianuarie 1944, București
2. copiii: Ștefan Gabriel Pop
3. Alexandru Mircea Pop
4. Maria Ruxandra Pop
 1. Mihai Pop, n. 2 octombrie 1942, Bratislava, Slovacia, m. 8 februarie 1997, București
5. soția: Lia Maria Pacurar, n. 6 octombrie 1942, Sibiu, m. 19 septembrie 1968. În familie au fost trei copii:
6. 1. Mihai Pop, n. 28 decembrie 1969, Cluj,
7. soția chinezoaică
8. 2. Ion Pop, n. 18 noiembrie 1971, Cluj
9. soția: Betty
10. copiii: Ion Pop

Filip Pop

3. Andrei Pop, n. 24 septembrie 1974, București
soția: medicinistă

1. Andre Pop Iora, n. 9 aprilie 1946, București

11. soția: Irina Ana Papia. În familie doi copii:

12. 1. Irina Pop Iora, soț Gregory Bourichon, în familie doi copii:

13. 1. Artur Bourichon

14. 2. Dimitri Bourichon

1. Domnica Pop-Iora

Familia Ana Alexandrina Maria Pop

soț: Vasile Pop, n. 18 februarie 1915, Trip, Satu Mare, m. 6 octombrie 1979, București. În familie au fost doi copii:

I. Vasile Pop, n. 18 aprilie 1941, Borșa, Maramureș, m. 11 iulie 1997, Boldești, Scăeni

2. soția: Elisabeta Onciul. În familie 2 copii:

3. 1. Elisabeta Maria Pop, n. 24 mai 1966, Baia Mare

4. soț: Valeriu Bălăioru, n. 14 iunie 1965, Ploiești. În familie doi copii:

5. 1. Oana Alexandra Bălăioru, n. 6 iulie 1988, Ploiești

6. 2. Radu Ștefan Bălăioru, n. 4 iunie 2003

2. Adriana Monica Pop, n. 3 mai 1968, Baia Mare

soț: Cosma, copil Andrei Cosma

soț: Neagu, copil: Mihaela Neagu

I. Iuliana Victoria Pop, n. 8 ianuarie 1944, Borșa, Maramureș

7. soț: ing. Ion Sturdza, n. 1 noiembrie 1941, București, m. 31 decembrie 1968. În familie o fetiță.

8. Anisia Maria Pop, n. 12 noiembrie 1952 Turț, Satu Mare

9. soț: Gheorghe Radu Stănculescu, n. 4 octombrie 1948, București. În familie doi copii:

10. 1. Ileana Stănculescu, n. 13 octombrie 1976, București

11. 2. Ion Toma Stănculescu, n. 13 noiembrie 1978, București

Familia lui Romulus II Andrei Pop, soția: Margareta Botha, n. 13 februarie 1927, com. Lepsa, Sălaj. În familie au fost doi copii:

I. Corina Xenia Pop, n. 29 septembrie 1952, Satu Mare. A fost căsătorită cu Aurel Gheorghiu. În familie doi copii.

2. 1. Roxana Gheorghiu, n. 4 mai 1975, Satu Mare, căsătorită cu Adrian Oltean, în familie trei copii:

3. 1. Andrei Lucian Oltean, n. 23 mai 1995, Satu Mare

4. 2. Mihai Cristian Oltean, n. 3 noiembrie 1996, Satu Mare

5. 3. Gabriela Iulia Gheorghiu, n. 3 iunie 2003, Satu Mare

2. Andrei Gheorghiu, n. 2 decembrie 1977

soția: Cristina Laura Sabău

I. Ștefan Romulus Pop, n. Aprilie 1954, Turț, județul Satu Mare

6. soția: Adina Georgeta Moiş

7. copii: Anthony Iulian Pop, n. 30 septembrie 1988, London

În anul 2004, bisericii Greco-catolice din Apșa de Jos cu hramul Sf. Nicolae din numele – Anisia Maria Stănculescu (Pop) domiciliată în București, a soțului Gheorghe Radu Stănculescu, a copiilor Ileana și Ion Toma Stănculescu, al Dr. Magdalena Chirila (Pop) căsătorită la Apșa de Jos, al Iuliane Victoria (Pop) și Ion C.C. Sturdza și al întregii familii a fost făcută o donație.

– un clopot de 33 kg cu accesorii (valoare 22.075.000 lei)

– obiecte bisericești de cult (Valoare 5.634.000 lei)¹¹

„La Apșa de Jos clopotele cântă românește”

Familia Pop a dat Maramureșului mulți oameni de frunte printre care a fost și Mihai Pop, născut la Glod (azi comuna Strâmtura, pe Valea Izei, jud. Maramureș) la 18 noiembrie 1907. Din 15 noiembrie 1913 familia Pop se întoarce la Apșa de Jos în dreapta Tisei. Mihai face școala primară la Apșa de Jos, pe urmă își prelungește studiile la Liceul „Dragoș Vodă” din Sighet, unde în 1925, la vârsta de 18 ani absolvă Liceul¹². Pe urmă studiază la Universitatea de litere și filosofie la București (1925-1929), după care studii de specializare la Praga, Bonn, Varșovia, Cracovia (1929-1934).

Doctor în filosofie a Universității din Bratislava, doctor în științe filologice al Universității din București. Asistent univ. (1963-1969) la catedra de literatură română a Universității din București (1948-1965); director al IEF din București (1965-1975); conferențiar (1957-1962); profesor de folclor la aceeași Facultate (1968-1972).

Președinte al Societății internaționale de etnologie și folclor (1971); membru al Center for Advanced Study „in the Behavioral sciences, din Stanford” (SUA), membru al Academiei americane de științe sociale; membru corespondent al Societății austriace de antropologie; membru în comitetul executiv al Societății Internaționale de semiotică; membru în consiliul științific al Societății Internaționale pentru cercetarea narațiunilor populare; membru în consiliul științific al Comitetului de lingvistică semiotică din Urbino. Laureat al premiului internațional „I.G. Herder” (1967). redactor-șef al Revistei de folclor (din 1956), apoi redactor responsabil al revistei de etnografie și folclor, colaborează la Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae (Ungaria), Dacoromania (Germania), Deutsches Jahrbuch fur Volkskunde (Germania), Fabula (Germania), Folclor Literar, Laografia (Atena), Lidova tradice (Praga), Luceafărul, Orizont, Romanoslavica, Secolul 20, Semiotica (Franța), Schweiz-Archiv fur Volkskunde (Elveția), Uomo Cultura (Italia), Viața Românească ș.a.

În activitatea lui Pop predomină latura de îndrumare și orientare a cercetărilor de folclor. Prima dată își exprimă opiniile în această direcție în Problemele și perspectivele folcloristicii noastre (în RF, București, anul I, nr. 1-2, 1956, p. 9-35), semnalând unele lucrări „de mare cuprindere cu care folcloristica noastră a rămas în urma folcloristicii multor popoare, corpusul folclorului românesc, catalogul tematic, catalogul și bibliografia și atlasul folcloric”. Lucrările menționate, incluse în obligațiile științifice ale IEF sunt încă așteptate, după mai bine de patru decenii de la apariția „programului” amintit.

11 Anisia Maria Stănculescu (Pop), „Act de donație”, București, 15 decembrie 2004

12 Informator Magdalina (Tona) Ghirila (Pop) sora domnului Mihai Pop. n. La 1923 Apșa de Jos, Satu Mare 16.03.2004

Semnează un număr însemnat de articole și interviuri și o seamă de prefete și postfete la diferite culegeri, în aproape în toate dezbătând situația actuală a folclorului. Câteva articole programatice (*Perspective în cercetarea structurii basmelor*, în FL, Tim., I, 1967, p. 5-11). punctează problemele studierii structurale a folclorului, orientând cercetarea spre alcătuirea unei „gramatici” a literaturii orale, pe baza lingvisticii structuraliste, a teoriei comunicațiilor, teoriei modelelor și semioticii. Programul cuprinde analiza codului literaturii populare orale, a mijloacelor expresive ca „forme stereotipe, locuri comune, versuri și strofe călătoare, epitete ce revin identic în situații deosebite, invocații, versuri de început și sfârșit, în basme”, urmărind descifrarea sistemului de semne propriu literaturii, orale mijloacele ei de modelare, structurile ei compoziționale. Îndreptar pentru culegerea folclorului (Buc., CSCA, CCCP, 1967, 112 p.). Al doilea studiu adresat aceluiași cititori, Obiceiuri tradiționale românești (Buc., CCES, ICED, 1976, 192 p.), încearcă să surprindă, din perspectiva metodologiei mai sus amintite, sistemul obiceiurilor calendaristice și ale vieții de familie, în procesul lui evolutiv. Complexitatea obiceiurilor nu este examinată din perspectiva istoricei religiilor ori din aceea a psihanalizei, ci de pe pozițiile antropologiei culturale. În consecință Pop nu reduce obiceiurile la arhetipuri și nu le raportează la ritmurile primare, la gândirea prelogică. Recunoscând ca o trăsătură definitorie a obiceiurilor evoluția, Pop relevă fenomenul de deritualizare, de desacralizare, schimbările ce au avut loc la nivelul repertoriului, al structurii poetice și al stilului de desfășurare, observând că unele obiceiuri stăruie în actualitate prin aspectul ludic, spectacular, altele persistă doar ca imagini poetice, iar altele devin sărbători populare.

Autorul semnalează atât fenomene regresive cât și fenomene latente și pe cale de dispariție. Ultimul capitol semnalează pericolul de a vedea în obiceiuri numai pitorescul și spectaculosul, nu și fondul lor cultural-istoric, „valențele adânci umane pe care le încifrează”. Folclor literar românesc (Buc., EDP, 1976, 368 p., în colab. cu Pavel Ruxăndroi) este sinteza unui curs ținut de autori la Universitatea din București, în care se repetă dezideratele metodologice ale lui Pop din articolul mai sus amintite. Textul folcloric este încadrat în „faptul folcloric global”, iar demersul critic nu se face de pe pozițiile rigide ale esteticii „frumosului funcțional”: „Nu vom refuza specificitatea substanțială a valorilor estetice ale folclorului, statul lor diferențiat față de creația cultă, deosebirea de gust pe care o manifestă receptivitatea mediilor folclorice față de mediile cărturărești. Această specificitate nu obligă însă la considerarea a două estetici distincte, și mai ales ierarhizabile. Preocuparea pentru fond în detrimentul formei nu este neapărat marca unei alte estetici funcționale, a folclorului față de creația cultă. Nici nu poate fi absolutizat, dealtfel, acest principiu, la nivelul artei populare”. Remarcabile analizele la Miorița și Meșterul Manole. Și-a adunat târziu, după ce a împlinit 90 de ani de viață, principalele contribuții în Folclor

românesc, I, Teorie și metodă, 358p., II, Texte și interpretări, 356 p., ed. îngrijită de Nicolae Constantinescu și Al. Dobre, edit. Grai și Suflet - Cultura Națională, 1998¹³.

Mihai Pop trece în veșnicie la 7 octombrie 2000. Soția Maria Irina Sturza s-a stins din viață la 13 iulie 2000¹⁴.

¹³ Jordan Datcu, „Dicționarul etnologic român”, vol. II, Editura Saeculum, București, 1998

¹⁴ Arborele cronologic al familiei Lazăr de Purcăreț – arhiva

IMAGINI SOCIAL-CULTURALE ALE SIGHETULUI INTERBELIC REFLECTATE ÎN PERIODICUL „GRAIUL MARAMUREȘULUI”

muzeograf Alin PRALEA
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției

Periodicul „Graiul Maramureșului”, a fost fără îndoială, cel mai important organ de presă a Maramureșului interbelic și tot o dată o apreciată publicație transilvăneană, după cum spunea Ion Berinde, „ziarul [...] era apreciat de cititori ca și de multe publicații din țară. N-a fost una să ne vorbească de rău. Ne-au văzut cu ochi buni. Au elogiat activitatea ziarului ca independentă și ca ținută”¹.

„Graiul Maramureșului” este oglinda fidelă a realității maramureșene, martor al istoriei, după cum spunea Albert Camus: „ziarul este istoria unei clipe”.

Din punct de vedere demografic, Sighetu-Marmăției, se prezintă astfel: „La 1930 găsim în Sighet în total 25.158 locuitori, care se împart după neam, precum urmează : 8.026 români ; 10.075 evrei; 5.927 unguri; 1.259 ruteni; 161 nemți; restul alții”². Numărul total al populației sighetene „a crescut față de 1910 cu 20%. Numărul românilor în acest timp a sporit cu peste 6.000 de suflete”³. Se poate ca numărul românilor, la 1910, să fi fost mult mai mare, pentru că după cum autorul articolului mărturisește: „numărăm ca români pe cei care la 1910 au declarat că au limba maternă românească”⁴. În ceea ce îi privește pe evrei, aflăm că aceștia au crescut în perioada 1910-1930: „cu 2.594 de suflete adică cu 33% numai prin imigrare de la țară”⁵.

Astfel după cum însuși autorul concluzionează: „În orașul Sighet numărul românilor a crescut cu 30%, a evreilor cu 33%, rutenii, ungurii și germanii înregistrând scădere în numărul lor.”

În ceea ce privește situația demografică în 1934, din același articol aflăm că: „orașul avea 25.732 locuitori; populația a crescut cu 4.000 de suflete în 20 de ani, dar nu pe cale naturală unde înregistrăm un deficit de 1 la 1.000 pe an, ci prin imigrare”⁶.

¹ Adrian Marchiș, *Din Istoria Presei românești, "Graiul Maramureșului" Sighet, 1932-1940*, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, 2002, p. 129,

² Iacob Derner, *Ureo câteva considerațiuni referitoare la demografia județului Maramureș*, în „Graiul Maramureșului”, anul IV, nr. 122-123, 25 decembrie, 1935, p.2

³ Ibidem

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

Consultând articolele referitoare la Sighetu-Marmației, apărute în „Graiul Maramureșului”, imaginea ce ne parvine este destul de sumbră „o poezie a mizeriei și a tristeții” după cum se exprima un articol al vremii. Sighetu-Marmației „în această perioadă, este o societate multiethnică, pierdută în diversitatea ei, ea încearcă să-și găsească identitatea .

Orașul ne apare murdar și prost întreținut, ca unele străzi de exemplu: „Strada dinaintea bisericii greco-catolice românești fără șanțuri și fără pietriș, cu noroiu care pute – care nu a fost curățit de când îi stăpânirea românească (...) Străzile sunt prost luminate, sau deloc”.

Bine reprezentată, într-un articol este ulița jidovească: „un ghetu oriental, murdar și mizerabil, în plin centru orașului. O apariție stranie de figuri oribile păroase, de ființe cu aspect primitiv din vremuri de apocalips”⁷. Articolul face scurte referiri asupra ocupației locuitorilor acestei uliți. „Ocupația lor principală comerțul. David Lazăr vinde: două cuțitașe cu mâner de lemn, trei pipe vechi și câteva gheme de ață, o altă dugheană, covrigi preistorici și prăjituri de astă vară. O altă dugheană cu apă roșie, un fel de limonadă fabricată misterios, 1 leu paharul”⁸. Autorul articolului concludă „Ulița jăzilor prin viața care o duce, prin mizeria ce o oglindește și prin mizeria care o caracterizează are farmecul...exotismului și poezia tristeții și a murdăriei”⁹.

Un alt loc „exotic” al orașului îl constituie țigănia, sau după cum autorul se corectează, cartierul romilor. Și aici aceeași mizerie și sărăcie dezolantă. Țiganii acuză pentru starea lor materială pe evrei: „Hapoi domnule dragă, murim de foame că ne’o luat jăzii meseria”¹⁰, se refereau evident la comerț. Țiganii intervievați, de autorul articolului, își manifestau dorința de a avea o școală și o biserică proprie .Dar peste toate aceste clipe de visare , articolul se încheie într-o notă tragică:

„Și când știu c-o să vă înghețe iarna mizerabilă

Mă cuprinde o tristețe iremediabilă”¹¹.

În articolul „Sighetu estival” se spune: „La Sighet știi că o venit vara atunci când îl vezi pe Ștrul desculț”¹². Autorul face o pitorească descriere a orașului cu ștrandurile , cluburile și parcurile lui ,unde „drăcoaicele de evreice”¹³ îi fermecau pe locuitorii orașului .

O altă descriere a Sighetului vara sună cam așa:

⁷ Ion Berinde , *Ulița jăzilor* , în „Graiul Maramureșului” , anul III , nr.27 , 22 februarie 1934, p.2

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *O vizită în țigănie* , în „Graiul Maramureșului” , anul III , nr.56 13 septembrie 1934 , p.2

¹¹ *Ibidem*

¹² *Sighetul estival* , în „Graiul Maramureșului” , anul IV , nr. 97 , 20 iunie , 1934 , p.2

¹³ *Ibidem*

„Uf... Uf Ce căldură , ce năduh!

Ce miazme atâtaoare
les din curți și ce duhoare
Se așterne pe trotuare!
Jâzii se prăjesc la soare
Ca berbecii vara' țarc,
Stau pe scaune în parc.
Tăinuiesc și fac afaceri.
N'au habar
C'au plătit și au țâdula
De șezut în buzunar”¹⁴.

„Țâdula de șezut” este o aluzie la biletul necesar șederii în parcul central al orașului.

Datorită acestei stări de fapt , în numeroase articole publicate în „Graiul Maramureșului”, apar unele propuneri de urbanizare. În articolul „refacerea și înfrumusețarea orașului Sighet” inginerul I. Butug propune „pavarea pieței și a străzii principale –clădirea unei băi comunale moderne”¹⁵. Aflăm astfel pe această cale că în oraș mai existau alte două băi publice: cea jidovească și Elisabeta.

O altă propunere vine tot din partea inginerului I. Butug, care înaintează un plan de înființare a unei comisii care să se ocupe cu urbanizarea și înfrumusețarea orașului , în scopuri turistice. Comisia (membrii ei) să nu primească onorariu și finanțarea să se facă 90% din contribuții obligatorii ale populației.

Despre viața mondenă a acestui oraș, trebuie să spunem, că atât de numeroase erau balurile și seratele organizate aici, încât un ziar local simțise nevoia să publice un calendar al acestora. În legătură cu acest fapt profesorul Nicoară, în articolul „Sighetu dansează”, spunea: „Țăranul român se zbate în neagra mizerie materială și băjbâie în întunericul neștiinței, în timp ce conducătorii lui sufletești dansează. Noi jucăm rumba'n prefectură, iar la țară Isaia dănțuiește neștiința moroșanului.(...) Străini, care mai vedeți calendarul, nu uitați că Sighetul (insula)dansează, dar țara, Marmația plânge”¹⁶. Datorită acestui spirit petrecăreț, se ajunge ca în 1939 să fie interzisă vânzarea de alcool doar ca accesoriu la masă. Motivul: „prea multe scandaluri”.

Influența evreiască în oraș, în această perioadă este mai mare decât s-ar putea crede, în zilele de sâmbătă și în sărbătorile evreiești comerțul

¹⁴ *Sighetu vara*, în „Graiul Maramureșului”, anul IV , nr.100 , 11 iulie 1935 , p.2

¹⁵ Prof. Nicoară , *Sighetul dansează* , în „ Graiul Maramureșului” , anul IV , nr.129 , 13 februarie , 1935 , p.2

¹⁶ *Alai puține chefuri* , în „Graiul Maramureșului” , anul VIII , nr. 250 , 25 martie , 1929, p.3

este paralizat. Acest lucru reiese și din articolul adresat de inginerul I. Butug, după cum singur îl intitulează „Pentru dl. Prefect al județului Maramureș și pentru dl. Ministru al industriei și al comerțului”..., există aici în Maramureș o stare de lucru curioasă, cu repaosul legal în comerț: se știe că oficial avem 6 zile de lucru. Pentru ce nu s-ar putea să fie respectate? Vreau să relev faptul că sâmbăta prăvăliile sunt închise fără excepție”¹⁷.

Un alt articol intitulat „Viața la Sighet – sărbători evreiești” spunea: „Am putut să ne convingem cât de mare este forța evreiască în orașul nostru, cu ocaziunea sărbătorilor evreiești. Patru zile consecutive ar fi fost tot așa de zadarnic să încerci să-ți cumperi un nasture sau o batistă, ca și cum ai fi căutat un aeroplan”¹⁸.

În perioada interbelică, în Sighetu-Marmației, ca și în toate orașele din Ardeal după 1918, viața culturală se traduce într-o adevărată luptă pentru culturalizarea populației românești. În perioada 1934 – 1939 această luptă se accentuează, simțindu-se mai acut nevoia antrenării populației românești în toate domeniile vieții sociale. Tot în această perioadă, alături de populația românească, evrei sigheteni dau primele semne de emancipare de sub tutela culturii maghiare.

Vorbind despre viața culturală a Sighetului interbelic demn de remarcat este activitatea desfășurată de Asociația Presei din Maramureș. Printre realizările acestei asociații se numără înființarea unei biblioteci: „Biblioteca Asociației Presei s-a deschis: are ultimele noutăți literare- cereți-le la Librăria Asociației Presei din Maramureș. Lista cărților se va publica în numărul viitor”. În paginile gazetei întâlnim des acest anunț: „Înscrieți-vă la Biblioteca românească de împrumut. Proprietatea Asociației Presei din Maramureș. Un volum 3 lei pe săptămână. Nici o altă taxă. Cereți catalogul la Librăria Asociației pentru cultura poporului român.” Tot sub auspiciile Asociației Presei din Maramureș, în sala angajaților particulari din Palatul Grănicerilor, „se țin cursuri serale de limba română pentru adulți gratuite, de două ori pe săptămână”¹⁹. Inițiativă cât se poate de necesară dacă analizăm câteva mostre de limba română practicate în Sighetu-Marmației. Pe anunțurile micilor comercianți apar des asemenea anunțuri: „ghetar sau croitor de domni englezești” douăzeci sau „ochi la ciorap de lână cârpește”²⁰.

Aceste frumoase inițiative sunt în marea majoritate a cazurilor, exemple de patriotism din partea unor particulari. Articolul: „Problema

¹⁷ Ion Butug, *Pentru Dl. Prefect și Dl. Ministru al industriei*, în „Graiul Maramureșului”, anul IV, nr. 91, 9 mai, 1935, p. 2

¹⁸ *Viața la Sighet - Sărbători evreiești*, în „Graiul Maramureșului”, anul III, nr. 59, 4 octombrie, p. 2

¹⁹ *Cursuri gratuite de limba română pentru minoritari*, în „Graiul Maramureșului”, anul V, nr. 133, 12 martie 1936

²⁰ Idem

culturală în Maramureș" arăta gravele greutăți cu care se confruntă instituțiile culturale, atât Astra cât și „Graiul Maramureșului” (Asociația Presei) și lipsa de ajutor din partea autorităților.

Aceeași atitudine de reproș față de indiferența statului român o are și Artur Anderco în articolul „Presa de frontieră”, publicat în 5 august 1939. Autorul subliniază importanța și greutățile cu care se confruntă presa din zona limitrofă graniței de vest”. Această presă de frontieră ignorată în trecut, trece pe primul plan al importanței în actualele împrejurări, ea neputând fi înlocuită de alte organe. Situate în orașe cu burghezii minoritare bogate, luptând cu greutăți nebănuite și alături de o presă minoritară consolidată din punct de vedere material, fără sprijinul autorităților române aceasta constituie un miracol (...) presa de la frontieră va intra în agonie și astfel se va clătina unul din batalioanele românismului”²¹.

Difuzarea cărții în rândul cititorilor români este dezbătută și în articolul „O mare bibliotecă publică la Sighet”. Se ridică problema slabei afluențe de cititori la Biblioteca Astrei. Autorul pledează pentru „o mare bibliotecă publică accesibilă tuturor cetățenilor, modern organizată, cu săli de lectură și conferințe unde publicul să fie inițiat în atmosfera culturii ce avem să o încetățenim”²².

În sprijinul acestei idei, Emil Alexandru Micu spunea: „Nu-i caraghios să pretindem țăranilor cultură, înființăm dese biblioteci când noi pretinși intelectuali n'avem o astfel de bibliotecă unde să umplem formele goale pe care le maimuțărăm”²³.

O altă necesitate mult dezbătută în paginile gazetei „Graiul Maramureșului” este înființarea unui teatru românesc. Acest lucru este considerat necesar datorită faptului ca atât populația românească cât și cea evreiască din Sighet, frecventează trupe de teatru maghiare, fiind astfel tributare unei pseudoculturi maghiare. În fața acestui fapt Gheorghe Dăncuș își manifestă vehement dezacordul: „Cum se poate ca evrei ca populație majoritară să se hrănească cu cultura maghiară. Și românii din oraș asistă mai cu plăcere la o reprezentație maghiară, iar la una românească trebuie să-i prinzi cu arcanul ca să nu fie sala goală”²⁴.

Troupele românești aflate în termen la Sighet sunt de o calitate mai mult decât îndoielnică. Un astfel de exemplu îl constituie ansamblul sau

²¹ Artur Anderco „Presa de frontieră”, în „Graiul Maramureșului”, anul VIII, nr. 256, 5 august, 1939

²² „O mare bibliotecă publică la Sighet”, în „Graiul Maramureșului”, anul III, nr. 50, 2 august 1934

²³ Emilian Alexandru Micu „O mare bibliotecă publică la Sighet”, în „Graiul Maramureșului”, anul III, nr. 129, 2 august

²⁴ Gheorghe Dăncuș, „Ungurii și cultura maghiară în Maramureș”, în „Graiul Maramureșului”, anul III, nr. 48, 19 iulie, 1934

compania „Licurici”. În urma reprezentăției acestei așa zise trupe de teatru, care pun la cale escrocherii pe seama publicului.

Se pare că în cele din urmă se înființează o trupă de teatru la Sighet. În numărul din 12 martie 1936 apare articolul „Activitatea de o lună a teatrului românesc”, în care se spune: „Teatrul a izvorât dintr-o necesitate, aici la graniță, ocoliți fiind de toate trupele bune, fiind cercetați numai de evrei”²⁵.

După cum am subliniat mai sus, viața culturală în Maramureșul interbelic a fost marcată pe moment de o adevărată luptă. În ciuda multor deziderate neîmplinite, putem constata și unele împliniri. O astfel de reușită este faptul că limba română câștigă teren în mediile urbane din Sighetu – Marmăției. Din motive lesne de înțeles cultura maghiară este deliberat ignorată în paginile gazetei „Graiul Maramureșului”. O atenție mai sporită se acordă doar culturii evreiești, care acum dădea primele semne de emancipare de sub tutela maghiară. Aflăm astfel că : „Într-una din zilele trecute câțiva intelectuali evrei din Sighet au convocat o ședință pentru constituirea unei biblioteci publice evreiești”²⁶. Autorul articolului saluta evenimentul și inițiativa, motivând „astfel evreimea se dezbară de spoiala de cultură maghiară, care formează o piedică reală în calea loialității cetățenești”²⁷.

Mergându-se pe aceeași idee sunt apreciate și trupele de teatru evreiești în termen la Sighet. „Cred că este deci nejustificată dorința ca la Sighet în locul trupelor maghiare, artistic absolut inferioare, să joace o trupă evreiască ca aceasta (...) ferită de orice element iredentist cu mai mult drept la un teatru decât ungurii”²⁸. Primul poet idiș din Maramureș, Berl Snabel, este felicitat pentru debutul său, volumul de poezii „Milnegros”. După cum se apreciază: “El nu este reprezentantul claselor avute evreiești, el cântând în poezia sa tristețea uliței evreiești din Sighet”²⁹.

Textele de mai sus și interpretările lor la aproape un secol de la întâmplări se constituie ca o încercare de a înțelege oamenii, religia, etnia și cultura lor.

Au fost spuse adevăruri dureroase și exagerări, pentru că cei ce au scris au fost implicați în evenimentele de atunci.

²⁵ *Activitatea de o lună a teatrului românesc*, în „Graiul Maramureșului”, anul IV, nr. 133, 12 martie 1936

²⁶ *Evrei și cultura*, în „Graiul Maramureșului”, anul IV, nr. 118, 21 noiembrie 1935

²⁷ Idem

²⁸ Urke Nachanik la Sighet, în „Graiul Maramureșului”, anul IV, nr. 136, 1 septembrie 1935

²⁹ Berl Snabel, primul poet idiș din Maramureș, în „Graiul Maramureșului”, anul V, nr. 155, 13 august, 1935

MITROPOLITUL GRECO-CATOLIC IOAN VANCEA – DEMN URMAȘ AL CORIFEILOR ȘCOLII ARDELENE

Prof. Ioan VANCEA
Sighetul Marmăției

La 18 mai 2005 s-au împlinit 185 de ani de la nașterea mitropolitului Ioan Vancea.

Cu ocazia înmormântării lui în cripta mitropolitană de la Blaj (31 iulie 1892), foaia bisericească politică "Unirea" din acest oraș scria că "marele mitropolit s-a mutat lângă nemuritorii săi înaintași: Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigorie Maior și Ioan Bob, ca acolo, împreună cu dâșii, să-și aștepte slăvita înviere. El și-a iubit clerul ca Aron. Dovadă, fundația făcută pentru cler la Sân-Miclăuș.

A iubit ordinea și disciplina la fel ca Mitropolitul de origine maramureșeană Rednic Dovadă, sinoadele ținute sub arhipăstorirea lui; dovadă, mai ales, buna rânduială, rămasă pe urma lui în întreaga arhieparchie de Alba Iulia și Făgăraș.

A iubit poporul credincios și tot neamul său (inclusiv ortodocsii) ca popularul vlădică Grigorie Maior. Toate luptele și ctitoriile sale a numeroase și însemnate, sunt pentru înaintarea acestui popor.

A fost cruțător ca Bob. Fundațiile, așezămintele, binefacerile sale rivalizează cu acele ale lui Bob, ba le și întrece."

Istoricul, oratorul și scriitorul Augustin Bunea arăta, făcând o socoteală sumară, că ele se cifrează la 460.000 coroane, egale cu lei aur, care-i înscrie numele printre cei mai mari binefăcători ai Bisericii și Neamului.

Mitropolitul Ioan Vancea se naște la 18 mai 1820 în comuna Vășad (Bihor) din o familie nobilă, de fel din Buteasa (atunci Satu-Mare - acum Maramureș).

Familia se trage însă din Nănești – azi Oncești, Maramureșul istoric, clasica țară a descălecătorilor.

Descălecarea familiei e destul de proaspătă.

Mama mitropolitului, Floare Nistor spune în Gherla, vicarului maramureșean Tit Bud că are neamuri în părțile acelea. Despre familia Vancea se pomenește și în diplomele nobililor români din Apșa – la 1406- Vancea și Alexandru – fiii nobilului Vlad.

Tatăl său este Gheorghe Vancea. Gheorghe Vancea și Floare Nistor au cinci copii: doi băieți – George și Ioan – mitropolitul și trei fete: Maria, Floare și Ana.

Bucuria părinților și fala neamului e Ioan.

Întâiele două clase primare la face în comuna natală, celelalte, precum și învățământul secundar, liceul, îl urmează în Oradea Mare la

institutul călugărilor **premontrei**. Rămas orfan își poartă singur de grijă, învață mult fiind întotdeauna cap de promoție în clasa sa. De la început este bursier al fundației făcute pentru seminariști de episcopul Igantie Darabant. În condica seminariștilor (1836-1837) se notează la acest bursier vrednic că e un "tânăr de bună nădejde", iar mai târziu că se recomandă.

La 12 august 1841 e primit în clerul eparhiei orădene și trimis în așa numitul "Stadt-Convict" (seminar teologic), mai târziu seminarul "Sancto Barbara" din Viena. În locul absolventului Dimitrie Grama.

Directorul său de atunci, episcopul de mai târziu Vasile Ardeleanu, îi face o caracterizare care sună ca o prorocie: "Atât prin firea sa nobilă, cât și prin cinstea moravurilor, prin evlavie, devotamentul, alesele sale însușiri, precum și prin distinsul progres dovedit în studii, cel dintâiu s-a făcut vrednic să fie primit cu toate voturile și trecut în numărul clerului tânăr al acestei eparhii."

I se dau și 24 de florini (48 coroane = lei aur), bani de drum, până la Viena.

După patru ani de teologie și primul examen riguros în științele biblice și limbile orientale (1844-1845), revine la centrul eparhiei și-și așteaptă hirotonirea de preot. Aceasta are loc în 10 august 1845 cu prilejul târnosirii (consacrării) bisericii din comuna natală Vășad (Ervășad) cu hramul sfinților Arhangheli Mihail și Gavril.

Între celibat și căsătorie alege pe prima, mai desăvârșită. Consideră că preoția e meștug ceresc al cârmuirii sufletelor, cere puteri de înger, iar în preot trebuie să stăpânească știința, virtutea, puterea tainelor, să trăiască în umbra bisericii și mai mult să fie auzit decât văzut și simțit. Când se arată în mijlocul oamenilor s-o facă numai pentru a-i împărtăși de binefaceri. Atunci va fi cinstit și-i vor arăta toată încrederea. Dacă preotul este văzut gudurându-se pe lângă cei mari, cântând mesele și petrecerile, ori făcând din parohie **torapana** pentru îmbogățirea sa și a familiei sale, cum se întâmplă deseori la noi, atunci nu i se arată nici o cinste și încredere și popa e la fel de zeflist ca jădanul și țiganul.

Preotul căsătorit e copleșit de grijile familiare și lumești, abia are timp și energie pentru cele sfinte.

După hirotonie e chemat în slujba cancelariei eparhiale ca protocolist și arhivar.

La 7 decembrie 1845 episcopul Ardeleanu îl trimite la institutul de înalte studii teologice, numit al Sfântului Augustin din Viena, unde era primită numai ramura preoției catolice din împărăția Habsburgilor, care se împodobeau cu titlul de doctori în teologie.

Studiază la acest institut de înalte studii teologice Sf. Augustin din Viena din 7 decembrie 1845 până la 31 iulie 1848, când se întoarce acasă cu titlul de doctor, dar mai ales cu o mare comoară de cunoștințe sacre și

profane. Teza de doctorat: „Tratat istoric dogmatic despre purcedarea Duhului Sfânt de la Fiul” – în limba latină.

Tânărul Vancea combate opt obiecțiuni născocite de Filaret, mitropolitul pravoslavnic al Moscovei, în Dialogul său tradus în 1829 în poloneză și apoi în latină.

Între altele și aceea că, dacă Duhul Sfânt nu purcede numai de la Tatăl, cum zic pravoslavnicii, ci și de la Fiul, cum spun catolicii, atunci Duhul Sfânt e nepotul Tatălui, iar Tatăl bunicul Duhului.

Așa ar fi dacă Duhul Sfânt ar purcede numai de la Fiul; însă adevărata credință creștinească arată că El purcede atât de la Fiul, cât și de la Tatăl, cu o singură procesiune. Nu poate fi vorba la persoanele dumnezeiești de o legătură ca aceea dintre nepot și bunic sau invers.

La vârsta de 35 de ani e consilier eparhic. La hirotonirea lui ca episcop în 3 decembrie 1865 e prezent cardinalul Viale Prela, fost nunțiu apostolic la Viena, arhiepiscop în Bologna, trimis de Papa Pius IX să inaugureze noua mitropolie a Blajului, precum și episcopiile ei. O înscăunare de canonici noi înălțătoare decât a lui Vancea nu pomenește istoria capitulelor noastre catedrale. Hirotonirea e făcută de episcopul de Oradea Mare- Iosif Sălăjanul (Papp Szilágyi).

Cuvântarea episcopului Pop Sălăjanul e rapsodică și plină de avânt și foarte rar s-a rostit la Români o cuvântare plină de atâta simțire înaltă, creștinească și națională.

(E de față canonul Ioan Andreco Homorodeanul, episcopul catolic latin (romano-catolic) – Francisc Szaniszo din Gherla, prefectul, ofițeri, un general, funcționari, cler, popor.

Înscăunarea ca episcop se face la 28 ianuarie 1866, iar cuvântarea o ține Macedon Pop prepozitul copitului. Vancea rostește patru cuvântări: una latinește pentru Papa Pius IX, alta românește pentru Suveran, a treia nemțește pentru reprezentanții Armatei, a patra ungurește pentru oaspeții unguri.

Omagiile clerului tânăr le prezintă Victor Mihalyi de Apșa, profesor de teologie, iar mai târziu mitropolit la Blaj.

Ca episcop în 1866 și 1867, cercetează ținuturile: Năsăud, Beclean, Dej, Gherla. Înființează tipografia diecezană. Pentru susținerea seminarului teologic obține de la guvern subvenția anuală de 14.180 florini= 28.360 coroane= lei aur. Obține un ajutor anual de 10.000 florini=20.000 coroane= lei aur, pentru cele 94 de parohii desmembrate de la episcopia ruteană de Munkacs. Cumpără o casă cu 9.000 coroane= lei aur, o grădină de 2.300 florini – unde mută vechea școală normală grănicerească de la Năsăud. Obține un post de director spiritual pentru robii din închisoarea Gherla, tipărește cel dintâi Schematism eparhial (1867), zidește noi localuri de școli în foarte multe parohii, introduce examenul presinodal sau curial pe care trebuie să-l treacă fiecare preot înainte de a fi numit într-o parohie.

La 11 septembrie 1868 episcopul Vancea salută pe Mariano Falcinelli, nuntiu apostolic în Viena, care-l vizitează.

Papa Pius IX îi dă titlul de conte roman, prelat al Casei Sfinției Sale și asistent al tronului papal.

Înscăunarea de mitropolit

La 7 septembrie 1867 moare mitropolitul Alexandru Sterca Țiuluțiu. Episcopul Vancea, cu tact, înțelepciune și energie stârnește pe lângă guvern să se respecte dreptul clerului român unit de a-și alege mitropolitul. Ca atare baronul Iosif Eötväs, ministrul de Culte, face propunerea regelui-împărat, Franz Josef I, în acest sens. La 11 august 1868, în prezența comisarilor regești Dr. Alexandru Dobro, episcopul Lugojului și Alexandru Bohățel, căpitanul districtului; se întrunește sinodul electoral: Vancea obține 59 de voturi, Timotei Ciparin 49 de voturi, iar canonicul Ioan F. Negruțiu – 36 voturi.

E numit Vancea prin diploma regală împărătească din 21.10.1868, și prin Bula papală din 21.12.1868.

Înscăunarea o face episcopul Lugojului Dobra, din porunca Papei Pius IX.

Ca mitropolit își dă seama că două căi îi stau deschise pentru înaintarea treburilor bisericești: vizitele canonice și sinoadele. Între 1869 și 1871 face numeroase vizite prin vicariatul Făgărașului. E primit excelent și de frații români ortodocși: Brodu, Avrig (Sibiu), Porumbacul de Jos (Făgăraș).

Primul sinod arhieparchial îl convoacă și conduce în zilele de 20-22 octombrie 1869. Asemenea sinod nu s-a ținut din 1833, iar al doilea sinod îl ține în 1882 și al treilea în 1889.

Înainte făcuse o fundație de 5.000 florini (10.000 coroane= lei aur), pentru ajutorul preoților ajunși la neputință prin boli, Statutul pentru administrarea acestor fonduri, Statutele fondului orfanilor și al văduvelor de preoți. Aceste măsuri au contribuit la propășirea arhieparchiei în cele spirituale și materiale.

În 1880 face o nouă împărțire a protopopiatelor.

În 1873 organizează un congres mixt pentru organizarea și reglementarea școlilor primare din arhieparchie, înființând Fondul școlar arhiepiscopesc donând 6.000 florini (12.000 coroane).

La acest fond se varsă taxele primite pentru dezlegări, cu prilejul cununiiilor. Fondul ajută aproape toate școlile primare în primejdie de a fi desființate.

În 1875 convoacă un Congres, la Blaj, pentru înzestrarea parohiilor sărace, Statutul pentru reglementarea și înzestrarea bisericilor. A fost

sprijinit de George Barițiu, colonelul baron David Ursu din Mărgineni (Făgăraș).

Convoacă sinoade provinciale pentru organizarea și întocmirea instituțiilor, arătând că Biserica Română Unită are un cod propriu de legi.

Sinodul Ecumenic Vatican

La 9 noiembrie 1869, însoțit de secretarul său dr. Victor Mihalyi, fost profesor de teologie, episcop și apoi mitropolit și el, Vancea pleacă la sinodul ecumenic de la Vatican unde de la 22.11.1869 până la 30.06.1870 dezvoltă o activitate deosebit de remarcabilă.

De sute de ani, din zilele lui Visarion, arhiepiscop de Niceea, unul din cei mai de seamă părinți ai Sinodului ecumenic din Florența, 1438, nici un chiriarch răsăritean nu arată mai temeinică pregătire teologică și canonică decât mitropolitul Românilor Uniți: Ioan Vancea.

El ia cuvântul de mai multe ori în timpul Sinodului, nu din mâncărimă de limbă, ci pentru că are lucruri de seamă de spus.

Vorbește la teza despre învățătura catolică împotriva multor rătăcirii care sunt ale „raționaliștilor” moderni. Unele sunt expuse în formularul sinodal prea amănunțit, altele prea pe scurt și în așa fel încât par a fi încuviințate de Sinod. Face și unele observații stilare (de stil).

Întâlnindu-se cu cardinalul Capalti, președintele comisiei sinodale pentru chestiuni disciplinare, susține că așezămintele, datinile, disciplina Bisericii răsăritene de veacuri a trecut în sângele viața credincioșilor încât ele nu pot fi schimbate, cu atât mai puțin înlăturate.

De aceea interesele mai înalte ale creștinătății cer ca ele să se păstreze neatinse.

La o nouă întâlnire cu Capalti, Vancea îi arată că Biserica română unită are să se dezvolte în cadre general creștine, însă după o legislație a ei proprie.

Cardinalul încuviințează acest punct de vedere, iar Vancea cu Iosif Pop Sălăjanul de la Oradea, prezintă un memoriu asupra motivelor pentru care ritul și disciplina Bisericii de rit bizantin au să rămână întregi, neatinse, neștirbite.

Mitropolitul I. Vancea primește toate asigurările că hotărârile disciplinare ale acestui Sinod nu vor avea în vedere pe clericii și credincioșii săi.

Prezintă în scris observațiile sale cu privire la partea întâi din formularul (schema) despre Biserica lui Hristos. Dă dovadă de o rară agerime și de o uimitoare cunoaștere a limbii latine. Cere înlocuirea adverbului „ci” (centem) cu „deci”(igitur) pentru că aceasta e consecutiv și se potrivește mai bine cu încheierile scoase din premisele anterioare, decât disjunctivul „ci”, care arată excepție și separare.

Cere înlocuirea expresiei „legiferam” cu „legislativam”, fiindcă sufixul „-ter-a-um” arată că cineva poartă, cară, duce ceva (crucifer) pe când sufixul „-latus -a, -um” arată creație, înfăptuire, adică exact ce vrea să exprime formula sinodală în chestiune.

Cere înlocuirea expresiei „sempiternus” cu „aeternus”, fiindcă cea dintâi privește mai mult viitorul, pe când o a doua e mai generală, cuprinzând trecut și viitor deopotrivă, e mai proprie definiției din chestiune. Exemplele pot continua.

Toate intervențiile sale privind clarificarea textelor Sfântului Sinod au fost admise, stârnind admirația unora și îngâmfarea prostească a unor înalți preoți.

În 30.03.1870, în a 37-a ședință generală, discutându-se despre credința catolică, mitropolitul I. Vancea rostește o clasică cuvântare pentru care primește felicitările președinției Sinodului. El a cerut să se vorbească întâi despre întemeierea Bisericii, apoi despre credința catolică, fiindcă aceasta e propovăduită de cea dintâi: una e efect, cealaltă e cauză.

Cea mai deosebită contribuție la lucrările Sinodului ecumenic de la Vatican, e cuvântarea rostită în ședința generală din 2 iunie 1870.

Dovedește cu argumente că după părerea răsăritenilor, patru sunt elementele (părțile) constitutive ale Bisericii: Simbolul de credință, Pravila (canoanele), ritualul și ierarhia. Episcopi și arhiepiscopi din toată lumea îl felicită.

Arhiepiscopii din Paris, Lens, Avignon, Milano, München, Kalocsa, Lemberg (Lwow), Pancovici, episcopul de Munkacs, apoi o numeroasă delegație de episcopi îi exprimă omagii pentru iscusința cu care motivează că nu e oportună – deși de fapt este – proclamarea dogmei despre infalibilitatea papală.

Pentru a slăbi efectul cuvântării lui Vancea, ia cuvântul cardinalul francez Ioan B. Pitra, renumit orientalist, care face observații exagerate. În ședința următoare Vancea îi dă o memorabilă replică, pentru care e felicitat de arhiepiscopul Alexandru Franchi, fost nunțiu apostolic în Madrid, arhiepiscopul francez de Alby etc. Cardinalul Pitra se înclină în fața dovezilor aduse de Vancea, dovedind prin această înclinare nu numai știință, ci și smerenie, însușire rară la cei învățați.

La cererea președinției Sinodului ecumenic Vancea săvârșește o liturghie românească. Diaconi sunt Ioan Sobo și secretarul mitropolitan Victor Mihalyi, amândoi absolvenți ai Colegiului grecesc Sf. Atanasie din Roma.

Este pentru întâia oară când se slujește o liturghie românească în văzul și auzul unui sobor ecumenic.

Episcopul Gibons din Carolina de Nord – S.U.A. îl roagă pe Vancea să-i răspundă la zece întrebări, iar răspunsurile date de Vancea să poată să-i combată pe pocăiți și pe alți rătăciți din America.

A cerut Sfântului Sinod, la 6 februarie 1870, ca parohia românească din Maramureș să fie scoasă de sub ascultarea episcopului rutean de Munkacs și trecută sub aceea a episcopului român unit de Gherla. Și a izbutit.

Prețuind marile servicii aduse de mitropolit Bisericii și Neamului Românesc, deputații români din parlamentul maghiar îi trimit o telegramă de „Recunoștință filială adevăratului Arhipăstor, zelosului apărător al vechii doctrine și tradițiunilor în adevăr catolice, apostolice.

Neînfricatul defensor al drepturilor Bisericii greco-catolice, Providența divină vă proteagă (ocrotească)! Spiritul Sfânt vă asiste!”

Pleacă din Roma și sosește în pace la Blaj, această „mică Romă” a tuturor românilor, centrul Renașterii naționale.

Canonicul Victor Bujor, un biograf al mitropolitului, cercetând arhiva parohială și protopopească din Cluj, găsește peste 30 de pastorale și circulare dintre 1873-1889. În aceste acte se atrage atenția asupra problemelor școlare, nevoia de a susține școlile confesionale românești cu orice jertfe, de a ține adunări de comitete școlare și ale părinților elevilor, de a sprijini cu abonamente foile bisericești și școlare din Blaj sau Observatorul lui G. Barițiu tipărit la Sibiu. Se stabilesc raporturile de reciprocitate între ritul catolic românesc și cel romano-catolic (ritul latin).

Conduce primul pelerinaj românesc la Roma din care fac parte episcopi români uniți. Papa îi dă cuvântul înaintea tuturor. Cuvântarea lui Vancea, Papa o numește „prea nobila ta cuvântare” și-i cere manuscrisul.

Vancea hirotonisește doi episcopi: Mihail Pavel ca urmaș al său în scaunul de la Gherla și pe Victor Mihalyi, episcopul Lugojului – 1875. Laudă activitatea lui Mihail Pavel în cei 16 ani de muncă ca notar consistorial al episcopiei de Munkacs, ca paroh în Slatina și ca vicar episcopesc în Maramureș – Sighet.

Academia Teologică din Blaj

În 1737 se mută reședința episcopiei de la Făgăraș la Blaj. Inochentie Micu Klein are grijă ca pe lângă mănăstirea de călugări să pună temelia a trei școli: școala de obște (primară), cea latinească – liceul și seminarul (învățământul superior).

Petru Pavel Aron deschide aceste școli în 1754, încât Blajul devine cea mai importantă reședință culturală a Românilor de pretutindeni.

Aici ia naștere mișcarea iluministă, culturală, politică, națională denumită Școala Ardeleană.

Fără această Renaștere națională azi vorbeam orice limbă numai românește nu.

Absolvenți ai școlilor din Blaj întemeiează Școala Normală Unită din Oradea la 1784 (episcop Moise Dragoș), Seminarul Român Unit în 1792

(episcop Ignatie Darabant), Liceul Român Unit din Beiuș în 1828 (episcop Samuil Vulcan); Seminarul de la Socola – Iași, Bârlad, Focșani, Craiova, Brașov, Brad, Năsăud, Școala de Sf. Sava – București – 1818 – Gh. Lazăr din Avrig etc.

În 1879 Vancea amplifică învățământul vechii Academii Teologice din Blaj, adăugând la studiile teoretice și materii practice. În 1888 introduce filosofia creștină, Liturgică și Oratoria sacră. Numește profesori cu titluri de doctori, ridicând Academia din Blaj la nivelul vechilor facultăți teologice ale Apusului.

Prezidează personal examenele tuturor studenților.

Sporește fondul de pensie al profesorilor, construiește săli noi, de gimnastică, mărește capacitatea internatului de băieți de la 60 la 120.

Școala superioară de fete creată la 1855 de Timotei Cipariu, Vancea o ridică la rangul de școală superioară cu opt clase, prevede o capelă pentru fete afirmând că: "o femeie fără credință e ca o floare fără miros."

În timpul arhipăstoriei sale, peste 20 de ani, zidește locaș propriu pentru Școala Normală și Școala de aplicație, se zidesc 307 clădiri școlare dintre care 113 din piatră ori cărămidă, restul din lemn, înființează în 195 de parohii-școli, înaltă 109 biserici noi dintre care 69 din cărămidă sau piatră, iar 40 de lemn; 178 de case parohiale, din care 46 din piatră și cărămidă.

Face prima canalizare a orașului Blaj și primele trotuare.

Viața politică

Președintele Consiliului de Miniștri al Ungariei, Lónyai Menyhért, îl roagă să-i prezinte un memoriu cu privire la doleanțele românilor, Vancea îi atrage atenția ministrului ungur că el este numai unul din copiii bisericești ai Românilor, celălalt este mitropolitul ortodox Andrei Șaguna, iar nu capul lor politic și nu are nici o calitate să prezinte asemenea memorii.

La insistențele ministrului, Vancea convoacă și prezidează două conferințe la Blaj (1872) unde vin G. Barițiu, avocatul Ilie Măcelănoiu din Miercurea Sibiului și dr. Ioan Rațiu, avocat în Turda.

Memoriul îl redactează Barițiu în calitate de secretar-referend și cuprinde 12 puncte principale tipărite în „Observatorul” din Sibiu și alte publicații.

În cuvântul său mitropolitul Vancea consideră că adevărata politică începe când recunoaștem și existența „altora”.

Sănătos e numai Statul în stare **sătgească** în sinteze superioare contradicțiile dintre vechi și nou, conservatorism și progres, autoritate și libertate, credință și știință, propriu și străin.

Egoismul nu e politică. Politica e unirea „eului meu cu eul altora ca și mine. Politica e mai cu seamă purtarea de grijă de drepturile, de posibilitatea de a trăi a altora. Aceasta poate avea o binefăcătoare înrâurire asupra celor

din preajma noastră, numai ea poate sparge pădurea dușmanilor vechi și să creeze acea atmosferă de simpatie, fără de care nu există raporturi adevărate între om și om, între neam și neam, între țară și țară, între continent și continent. A nu te gândi decât la tine și la clipa trecătoare e izvor de cumplită greșală politică".

Testamentul

Pentru ca așezămintele centrale să aibă un izvor de venit, mitropolitul a cumpărat moșia de la Sân-Miclăuș și Căpâlna cu suma de 85.821 florini (171.642 lei aur).

După moartea lui devine fundație arhiepiscopescă.

Cumpără o casă acolo la Oradea, toate reprezintă suma de 184.367 florini= 368.734 lei aur.

Administratorul moșiei ce formează Fundația Vancea de la Sân-Miclăuș și Căpâlna e răsplătit cu 2% din venitul curat anual. Celelalte 98% se împart în cinci părți egale: pentru profesorii mai săraci și școlilor din Blaj; pentru preoții bine meritați în răspândirea și întărirea Sfintei Uniri; pentru studenții români uniți urmând dreptul, agricultura, metalurgia și silvonistica (silvicultura); pentru candidații de învățători, absolvenți ai Școlii Normale române unite din Blaj și pentru elevele Școlii Superioare de fete din localitate, îndeplinind condițiile prevăzute; pentru tineri meseriași români uniți.

Două din 15 părți se capitalizează.

Își dă marele său suflet în mâinile Ziditorului în 31 iulie 1892.

Vin să-i dea cinstea cea mai de pe urmă elita intelectualității românești, indiferent de religie: episcopii Mihail Pavel și Victor Mihalyi, canonicii de rit romano-catolic Iosif Todor și Al. Fabian, ai mitropoliei ortodoxe române din Sibiu: Harian Pușcariu, Nicanor Frateș, Ioan Popiu, Onisifor Ghibu, Matei Voileanu, Remus Roșca – trimișii Astrei; Iosif Hossu, dr. Ioan Rațiu, Theodor Mihali, Francisc Hossu Longin și peste 300 de preoți.

Al. Gramma a ținut unul dintre cele mai frumoase discursuri: „*Dacă voi tăcea eu atunci vor vorbi pietrele. Atunci vor striga pietrele din grandioasa biserică a Sfântului Petru din Roma, unde pentru întâia dată, în fața episcopatului întreg din cele cinci continente, în glasul sonor al marelui nostru Mitropolit, a răsunat glasul unui Arhiereu român, care prin erudițiunea, elocința, pietatea și iubirea Bisericii sale a excelat între atâția bărbați iluștri, adunați la epocalul Sinod a toată lumea, ținut în Vatican la 1869-1870.*

Franz Iosif I, prin secretarul Persini, trimite înalta sa condoleanță.

Veni-va timpul, când tot Românul va înțelege, de unde i-a venit mântuirea și fiecare Român cinstit va mărturisi că, luminarea, cultivarea, vaza, mântuirea națiunii sale a venit de la Unirea Românilor cu Biserica Mamă și cu scaunul lui Sân-Petru de la Roma, care a primit limba liturgică

românească și, făcând-o limbă de cult dumnezeesc, o face nepieritoare, dăinuind până la capătul veacurilor”.

Memoriei Mitropolitului Vancea

„Te-ai dus, ne-ai lăsat puternic scut:

Un nume sfânt și mare pe vecie.

Nu ne clătim, că-i din granit făcut,

Sub paza lui, orice furtuni să vie”

Ion Agârbiceanu

Mitropolitul greco-catolic Ioan Vancea

P.S. Ca și cardinalul Ștefan Vancea, autorul primei istorii a Ungariei (Cronica Anonimă) mitropolitul Ioan Vancea își are obârșia în Maramureșul istoric.

**DEMN URMAȘ AL MARILOR IERARHI AI BISERICII ROMÂNE UNITE,
GRECO-CATOLICĂ ȘI AL CORIFEILOR ȘCOLII ARDELENE-
EPISCOPUL ALEXANDRU RUSU**

– 120 de ani de la naștere –

Prof. Univ. Dr. Gheorghe POP
Universitatea de Nord
Baia Mare

Istoricii și oamenii de cultură autentică n-au negat niciodatăarele adevăr că flacăra conștiinței naționale românești unitare a „tâșnit” din Blaj, iar Biserica Română Unită, prin școlile sale și prin generațiile de oameni luminați ieșiți din ele, prin activitatea sa pusă în slujba neamului, a răspândit și întreținut această flacăra națională până s-a concretizat în Marea Unire din 1 Decembrie 1918.

O personalitate de excepție, formată și apoi cu activitate rodnică în școlile și Biserica Blajului, a fost episcopul martir dr. Alexandru Rusu, demn urmaș al marilor ierarhi ai Bisericii Greco-Catolice. În Sinodul Bisericii sale întrunit la 16 martie 1946 a fost ales mitropolit, opțiune confirmată de Sfântul Scaun, dar neacceptată de guvernul Groza, căci „nu era om de încredere al Guvernului”¹.

S-a născut la 22 noiembrie 1884, în satul Șăulia de Câmpie, județul Mureș, al unsprezecelea din cei 12 copii ai preotului greco-catolic Vasile Rusu. Studiile le-a început în satul natal – cele primare –, iar cele liceale la Bistrița, Târgu Mureș și Blaj (1896-1904). Între 1904 și 1910 urmează Facultatea de Teologie din Budapesta, unde-și susține și doctoratul, în 1910, cu o teză despre căsătoria preoților greco-catolici (*A papok nősülése a görög katolikus román egyházban történeti fejlődés és tételes jog hittudomány doktori értekezés*, Irta: Rusu Sándor kézirat gyanant???, Budapest, 1910, Birăuțiu, D. VII, István út, 11).

Întors la Blaj, la data de 2 august 1910, a fost hirotonit preot celib și apoi numit la catedra de Dogmatică a Seminarului Teologic (urmaș al mitropolitului Vasile Suci) și profesor de religie la Liceul de băieți „Sfântu Vasile” din Blaj. În anul 1911 co-fondează revista *Cultura Creștină*, pe care o conduce până în anul 1918, în care a publicat editoriale, articole, recenzii, note și însemnări vizând problemele Bisericii sale. Între anii 1922 și 1930 s-a aflat ca redactor și apoi director la gazeta *Unirea*, unde s-a distins ca un publicist reputat și ca vrednic purtător de cuvânt al Bisericii Greco-Catolice. Între 1918 și 1920 a fost și secretar general la resortul cultelor în Consiliul Dirigent. Între 1919 și 1920 este ales deputat în Parlamentul României (în 1931 – senator). În 1920 revine la Blaj ca secretar mitropolitan și profesor la catedra de Dogmatică a Academiei Teologice. În anul 1923 este ales

¹ Vezi *Arhiva SRI*, fond D, dosar 2322, fila 16.

canonic metropolitan, fiind și director al Internetului Vancea. Din anul 1925 este redactorul Academiei Teologice din Blaj până în 1930, când este ales episcop al Eparhiei Maramureșului, caracterizat de presa băimăreană la data instalării în Baia Mare, 2 februarie 1931, drept: „un preot zelos, profesor emerit, sfetnic al celui dintâi Arhiereu al Bisericii Unite, orator de marcă, scriitor bisericesc recunoscut...”².

Ca episcop s-a dovedit a fi nu numai un păstor al păstorilor de suflete (2 vicari generali, 2 vicari foranei, 19 arhidiaconi onorari, 13 protopopi în funcții, 8 protopopi emeriți, 54 protopopi onorari, 156 preoți parohi, 91 administratori parohiali și un capelan personal), ci și al credincioșilor (359.944 – din care români 290.637 și ruteni 69.307)³. De la început s-a îngrijit de formarea viitorilor preoți. În anul academic 1931/32 Eparhia Maramureșului avea 2 studenți la Colegiul Pontifical Grec din Roma, 2 la Facultatea de Teologie din Strasbourg, 4 la Academia Teologică din Blaj, 29 la Cluj și 4 la Academia Teologică din Oradea⁴. În Eparhie, în anul 1932 funcționau deja toate **instituțiile de bază** ale Episcopiei (Capitulul Catedral, Consistoriul episcopesc, Serviciul administrativ-financiar, Reuniunea Diecezană a Misiunii Sfinte a Preoților, AGRU și Reuniunea Mariană), și din teritoriu (Ordinul Sf. Vasile cel Mare la Bixad, Oficii protopopești în toate cele 13 Districte, Tribunale protopopești). A avut organ de presă propriu: *Buletinul Eparhial*.

În concepția sa de intelectual în fruntea instituțiilor sau organismelor confesionale pe care le-a condus, pentru a fi atașat de unitățile în care este încadrat, angajatul trebuie să fie mândru că lucrează în cadrul lor și conștient că acolo își **poate** folosi calitățile, abilitățile și cunoștințele. Alături de acest principiu de conducere, controlul permanent și personal era un alt principiu aplicat cu consecvență pe tot parcursul activităților sale. Stilul de control se baza mai ales pe optimizarea relației dintre scopurile comune (prescriptive) și cele individuale, cu consecințe pozitive în armonizarea și integrarea lor reciprocă, nu prin constrângeri, ci prin atitudinea conștientă și consimțită.

Cu mijloacele de comunicare din perioadă, datorită preocupărilor episcopului Rusu în Eparhia Maramureșului funcționa un sistem informațional și de decizie impecabil: protopopii erau organizați să conducă nu numai acțiunile religioase (misiuni, hramuri, reuniuni mariane, AGRU, pelerinaje), ci și adunările generale ale credincioșilor în care era prezentat

² Vezi Viorel Rusu, „Biserica românească din Maramureș (1930-1940)”, în *Milenium*, nr. 5/2001, p. 7.

³ Vezi *Sematismul* pe anul 1933.

⁴ Vezi Pr. Romul Pop, „Înzestrarea noii Episcopii a Maramureșului cu instituțiile de bază”, în *Volum omagial. 120 de ani de la nașterea Episcopului dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p. 188.

de către preotul paroh „Ziarul de casă”, adică jurnalul de venituri și cheltuieli⁵.

Importante le considerăm și informațiile cantorului, consemnările căsătoriilor despărțiți, căsătoriilor mixte și ale trecerilor de la religia greco-catolică la alte confesiuni. Printr-un astfel de sistem de control episcopul Rusu cunoștea exact care era starea eparhiei ca să poată lua măsuri ca Biserica să fie o adevărată corabie a mântuirii în Maramureș.

Iată că episcopul dr. Alexandru Rusu, având în spate o activitate de excepție ca preot, profesor, director, rector și publicist, s-a dovedit a fi, de la începutul episcopatului, nu numai un păstor al clerului și al credincioșilor din Eparhie, ci și un creator de instituție eclezială și administrativ-financiară, pe care a înzestrat-o cu legislație și pârghii de conducere și de control demne de apreciat și de urmat chiar în zilele noastre, „era Internet-ului și a telefoniei mobile”.

Sub aspectul lucrărilor personale, pe lângă valoroasa teză de doctorat, cu un subiect axat pe căsătoria preoților de rit bizantin (menționată mai sus), merită aprecieri laudative pentru conținutul lor educativ și didactic: *Catehismul catolic pentru clasele inferioare ale școlilor medii și pentru școlile civile*, Blaj, 1921; două *Manual de catehism*, în colaborare cu Ștefan Roșianu și *Veneratului cler eparhial*, 1931, la care adăugăm studiile și articolele publicate în periodicele pe care le-a condus: *Cultura Creștină* și *Unirea* din Blaj. Se știe că în anul 1911 co-fondează revista *Cultura Creștină* de la Blaj, pe care o conduce până în 1918, iar din 1922 devine redactor, apoi director la gazeta *Unirea* până la numirea sa ca episcop, dovedindu-se vrednic purtător de cuvânt al Bisericii sale și remarcat de toți pentru diversitatea problemelor abordate: sinoadele electorale în Biserica Unită, despre presa și instituțiile bisericii, organizarea AGRU-lui, funcționarea unor orfelinate la Blaj (*Cultura Creștină*, nr. 3 și 5 din 1916) după modelul celui de la Sibiu, care să adăpostească văduvele și orfanii de război (preocupare pentru donații), orfelinat pentru copii de cadre didactice și meseriași rămași orfani și un azil pentru orfanii preoților (scop al Fundației prepozitului Ioan Micu Moldovan) etc.

Merită o mențiune specială editorialul din nr. 10/1916 axat pe organizarea Reuniunilor Mariane din arhiepiscopie, cu proiect de Statut trimis din timp protopopilor și parohiilor și materialul privind școlile confesionale ca prioritate pentru toate parohiile. În paginile revistei *Cultura Creștină* sunt oglindite și rădăcinile trecutului și omagierea înaintașilor. În nr. 15-16/1916 omagiază memoria episcopului Inochentie Micu-Klein, la 150 de ani de la moartea acestuia. În articolul din nr. 17-20/1918 „Noua eră și Biserica noastră. Reflexii de actualitate” comentează noile stări de fapt aduse de unirea românilor într-un singur stat în 1918, care ar putea trezi și ideea „unei uniri pe teren religios”, dar pentru aceasta e nevoie de consolidarea vieții

⁵

Vezi *Arhivele Naționale*. Direcția Județeană Maramureș, fond Episcopia Greco-Catolică Baia Mare, dosar 108/1930-1945, fila 82.

interne (organizarea mai bună a preotimii, pastorației credincioșilor, a codificărilor de toate tipurile), iar pe plan extern o mai bună colaborare cu guvernul Țării pentru relații concrete cu Vaticanul în vederea încheierii unui Concordat (care se va concretiza abia în anul 1927).

Asemenea studii și articole, alături de editorialele din *Unirea*, prin care urmărea vigorarea vieții religioase în Biserica sa, face dovada unei personalități puternice în publicistică, „cu condei vioi și ascuțit, căutător neastâmpărat al drumului spre lumină și adevăr”.

Calitățile episcopului Rusu de mânuitor al condeifului le putem desprinde și din circularele și memoriile în care-și exprimă poziția fără echivoc față de o serie de evenimente și tendințe care nedreptățeau Biserica și Neamul său. Sunt cunoscute măsurile luate de autoritățile ungare, încă în toamna anului 1940, de a modifica configurația confesională și, implicit, etnică în teritoriul de Nord al Ardealului, obținut pe nedrept în august 1940, vizând finalmente anihilarea identității naționale a românilor din acest spațiu al României, scop în care s-au folosit mijloace și metode extrem de variate.

Din circularele și memoriile redactate pentru anihilarea acestor măsuri rezultă că episcopul Rusu a fost și un **bun patriot**. Circulara din 12 decembrie 1940 și un memoriu din 1 februarie 1941 adresat cardinalului Eugene Tisserant subliniază tendința de deznaționalizare („altfel anacronică în timpurile de azi”) care să nu poată găsi temeiuri și în instituțiile bisericii.

În Pastorală de Paști 1941 și în circulara nr. 2700/1941, intitulată „Pentru școala noastră”, reia dezideratul școlilor confesionale: „Fiule al bisericii (se adresa parohilor, n.n.), să continuăm drumul, plăcut lui Dumnezeu (că-i vorba de sufletele copiilor noștri), pe care l-au bătut, cu mult folos, înaintașii”. Deci și-a dat seama atât de importanța școlilor confesionale pentru viitorul comunității românești, cât și de obstacolele care trebuie să fie depășite (jertfele materiale pe care trebuie să le aducă parohiile).

În ședința Consistoriului din 7 august 1941 s-a prezentat actul prin care s-a cerut Ministerului de Resort din Budapesta (un număr de 146 de cereri), exprimând necesitatea înființării școlilor confesionale, cu 186 posturi de învățători români. În aceleași documente sunt prevăzute cerințe pentru școlile primare de stat, de a asigura comunității românești drepturile la educație în limba maternă, cu secție românească pentru copiii români.

Prin tot ceea ce a înfăptuit episcopul Alexandru Rusu, și în plan publicistic se dovedește a fi o personalitate ecleziastică de excepție, promovând izbânda Bisericii sale și a Națiunii Române. Înainte de 1948, timp de 53 de ani, episcopul Alexandru Rusu a fost **vestitorul credinței** nu numai prin condei (cum s-a arătat mai sus), ci și prin **grai viu** de la amvon (orator de excepție) și de la catedră, ca rector și profesor. A condus Academia Teologică din Blaj între anii 1925 și 1930. Sub conducerea sa în Academie s-a desfășurat o muncă perseverentă, formativă și modelatoare, caracterizată printr-o disciplină și punctualitate academică. Ca profesor de Dogmatică a îmbinat armonios rigoarea științifică cu accesibilitatea lecțiilor – de o claritate latină. În expuneri a dovedit competență și generoasă dăruire

umană. Într-o formă delicată avea darul să trezească în discipoli sentimentul datoriei, al stăruinței și al demnității.

Asemenea calități i-au asigurat un **tact pedagogic**, cu autoritate fondată nu pe teamă, ci pe o severitate acceptată, „care te făcea să-l respecti și să-l iubești”, cum spun foștii lui studenți în teologie. În aceștia El a văzut subiecți inepuizabili, entități cu o mulțime de valori, calități, virtuți, pe care a urmărit să le descifreze cât mai corect. De aceea era adeptul structurării relației educaționale pe o cunoaștere profundă psiho-pedagogică, ce conducea la o serie de diferențieri în privința însușirii, stocării și valorificării cunoștințelor.

Și-a constituit din catedră un sacerdotiu, imprimându-i în afară de înțelegerile sale de profesiune academică și demnitatea unei filozofii de viață și spiritualitate. Prelegerile sale depășeau spațiul limită al materiei predate, abordând, în contexte adecvate, aspecte complementare (filozofice, istorice, literare) pentru a deveni și documente relevante de viziune umanistă asupra vieții, științei și culturii. Și-a dat seama de interdependența dintre educație și cultură, definitorie pentru impactul sporit de făurire a personalității umane. Așa se face că foștii săi studenți, viitori preoți și oameni de cultură, au știut să vibreze cu adevărat de respect față de știință și adevăr, morală și bine.

Dr. Alexandru Rusu a ajuns episcop, a manifestat un interes deosebit față de evoluția spirituală a foștilor săi studenți teologi, afirmându-și, în același timp, bunăvoința față de intelectualitatea greco-catolică și față de problemele culturii din Transilvania în perioada anilor 1931-1948. Rezultă acest fapt din sprijinul acordat AGRU-lui și ASTREI. Așa se explică participarea sa la Congresul AGRU la Sighet în august 1935, alături de Valer Pop, atunci ministru al Justiției și președinte al AGRU-lui Central. În numărul 105 din 22 august 1935 al ziarului *Graiul Maramureșului* Mihai Pop detaliază evenimentul de la primirea episcopului până la încheierea lucrărilor: „La intrarea în orașul Sighet a fost primit de către protopopul Darie Vlad și de o suită de călăreți, episcopul fiind dus apoi în «trăsura boierească», trasă de 4 cai albi... până la poarta triumfală a Bisericii greco-catolice, unde a fost salutat de dr. Alexandru Filipciuc (Filipașcu)... și de vicarul Ștefan Pop. A urmat rânduiala vecerniei. În ziua pontificată de episcopul Alexandru în fața unui mare număr de credincioși și urmată de un discurs al episcopului «Despre corabia bisericii». Ședința AGRU ce a urmat a fost prezidată de episcopul Alexandru”⁶.

De altfel, încă din anul 1931, prin Circulara nr. 2754/1931, episcopul solicita protopopilor răspuns în legătură cu organizarea AGRU în parohii și în ce măsură activitatea acestora e viabilă. Pentru a se convinge personal, în iulie 1937 participă la Congresul anual al AGRU ținut la Dragomirești⁷.

Numărul 109 al ziarului menționat consemnează prin Petre Lenghel Izeanu un alt eveniment cultural de amploare la care episcopul Rusu a

6

Pentru detalii vezi *Buletin AGRU Maramureș*, An IV, nr. 12. Baia Mare, 2004, p. 4.

7

Vezi *Graiul Maramureșului*, An VI, nr. 203 din 7 august 1937, p. 2.

participat: Congresul ASTREI ținut la Satu Mare, în perioada 13-15 septembrie 1935. Ierarhul, patriot bun, a intuit corect nobila misiune a ASTREI: de astru călăuzitor al conștiințelor, depozitar al autenticelor valori intelectuale și morale ale poporului român și că a fost întreținută de-a lungul timpului prin zelul, sacrificiul și munca încărcată de noblețe și delicatețe sufletească a multor români inimoși și devotați care și-au găsit răsplata doar în conștiința că fac parte dintr-un organism de mare prestigiu, care contribuie, într-o formă sau alta, la întărirea solidarității neamului. Ierarhul a fost membru al acestei prestigioase Asociațiuni și, participând la o serie de manifestări cultural-științifice și omagiale ale Asociațiunii, a putut constata că ASTRA reprezintă o față redutabilă în lupta pentru culturalizarea poporului român.

Veneratul ierarh n-a avut răgazul să-și desfășoare toate programele în slujba Bisericii și a neamului său, deoarece în 1948 a venit tăvălugul arestărilor tuturor episcopilor greco-catolici și a multor preoți și credincioși în urma Decretului 358 de suspendare a acestui cult de către regimul ateo-comunist. Episcopul Rusu este arestat de la reședința Episcopiei Clujene, invocându-se că este chemat la Biroul populației, dar a fost escortat la Siguranța din Cluj și de acolo dus cu trenul la Baia Mare. Când a fost dus la Ministrul de Interne s-a invocat că este chemat la audiență. Aici a stat 5 luni pentru anchetă. În tentativa de a-i găsi vină, de a-l condamna, i s-a oferit postul de mitropolit ortodox la Iași, propunere pe care ierarhul a catalogat-o drept ofensatoare. Urmarea unui memoriu făcut de episcop către Guvern a fost că a primit ca răspuns transferarea la mănăstirea ortodoxă Căldărușani, alături de ceilalți episcopi, în același regim de detenție, pentru ca după un an să fie transferat la Penitenciarul din Sighet (1952), alături de ceilalți confrăți episcopi și de o serie de mari oameni politici, profesori universitari, scriitori, artiști și militari de seamă (până în anul 1955).

După un scurt popas de refacere a sănătății în spitalul Gerota din București, ajunge la Curtea de Argeș, unde, împreună cu ceilalți episcopi, redactează din nou un memoriu, datorită căruia, pe lângă evenimentele de la Cluj (liturghie greco-catolică oficiată în fața bisericii „Piarștilor” din Cluj, de către preoții Vasile Chindriș și Izidor Chiurco) a fost judecat de Tribunalul Militar din Cluj și condamnat la 25 de ani de muncă silnică. În timpul procesului a devenit din acuzat un înfocat acuzator al Guvernului Groza pentru persecuția Bisericii Române Unite. Este dus la Penitenciarul din Gherla, alt bastion al morții, unde s-a comportat cu aceeași demnitate ierarhică, dar regimul dur de aici îi va grăbi sfârșitul. La 9 mai 1963 moare în această închisoare, la 79 de ani, din care 53 de ani a fost vestitorul credinței din fruntea institutelor pe care le-a slujit cu noblețe și multă dăruire umană.

RAPOARTELE PREOȚILOR GRECO-CATOLICI DESPRE RETRAGEREA TRUPELOR GERMANO-UNGARE, RESPECTIV INTRAREA SUBUNITĂȚILOR ARMATEI ROȘII ÎN MARAMUREȘ ȘI ASUPRA „REGIMULUI ODOVICIUC”

Lector univ. dr. Ilie GHERHEȘ
Universitatea „Vasile Goldiș”
Baia Mare

În toamna anului 1944 subunități ale Armatei a 40-a Sovietică, luptând în cadrul Frontului II Ucrainean, comandat de mareșalul Rodion Malinovski, zdrobind rezistența Corpului 17 German, traversau Carpații Răsăriteni. În Maramureșul, așa-zis Istoric mai nou, primele subunități sovietice au intrat din direcția Bistrița, începând cu ziua de 15 octombrie 1944.

Profund înfiorați de tot ceea ce se întâmpla pe frontul din imediata lor apropiere, dar mai ales afectați de reverberațiile iscate în câmpul lor de preocupări, ierarhii și clerul greco-catolic maramureșean, în ședința eparhială ținută la 30 noiembrie 1944, la sediul episcopiei, în Baia Mare, constatau: „Evenimentele cari s-au succedat după actul istoric de la 23 August și mai ales cele ale operațiunilor de război, cari au făcut o realitate din hotărârile marilor aliați ai României de a socoti arbitrajul odios de la Viena nul și neavenit”¹. După ce i se retrag anumite prerogative cu care a fost investit pe timp de război vicariatul protopesc Sighet, datorită evoluției pozitive a evenimentelor, prin același ordin nr. 2910 din 1944 al episcopului Al. Russu, se mai cere protopopului de Sighet, Titus Berinde: „Nepregătiți până atunci (până la actul de la 23 August 1944 – n.n. I.G.) – luând, firește, pentru informație precisă, în prealabil contact cu titularii parohiilor – un raport cât mai amănunțit asupra întâmplărilor mai de seamă de după 23 August din cuprinsul districtului. Momentele acestea de vitală importanță pentru biserică și țară, cari e bine anume să nu fie trecute numai în Cronici parohiale, ci să fie consemnate și în acte ale arhivului protopopesc și cel eparhial”².

Răspunzând acestui ordin, apreciem noi istoric, de mare angajament al propriilor lor conștiințe, vicarul și preoții din protopopiatele Vișeu și Sighet, prin rapoartele întocmite, uneori până la detaliu sau, dimpotrivă, alteori superficial sau doar lapidar, reușesc să descrie un tablou complex al acelor evenimente istorice. La o privire de ansamblu asupra acestor „acte oficiale”

¹ Muzeul județean Maramureș, Baia Mare. Fond Protopopiatul greco-catolic Sighet, d.1/1944, f.1

² Ibidem, f. 1 v.

constatăm că, în principal, ele se referă la: arestările românilor maramureșeni încă din noaptea de 23/24 August 1944, folosindu-se tabele întocmite dinainte de către Budapesta, retragerea devastatoare, uneori apocaliptică, a trupelor germano-ungare, după un scenariu clasic pentru astfel de împrejurări, masacrul de tristă faimă de la Moisei, din ziua de 14 octombrie 1944, când au fost măcelăriți 31 de români, între care 29 au fost uciși, intrarea trupelor Armatei Roșii (primite ca trupe eliberatoare, în primele momente), preluarea, nu fără dificultăți, într-o primă etapă, a administrației județului de către români, tensiunile și, apoi, confruntările interetnice (româno-ucrainene), din iarna 1944/1945 și primăvara ce a urmat, rechizițiile operate de Armata Roșie ș. a.

Calvarul acestor zile, stâmpărat totuși cu nădejdea că soarta războiului se schimbese și a devenit una favorabilă pentru români, este descris cu multă parcimonie de către preotul Eugen Botoș din parohia Borșa care, într-o primă fază, relatează evacuarea forțată a borșenilor. În raportul său din 14 ianuarie 1945, preotul paroh arăta: „la o lună, în 23 septembrie 1944, zi de duminică, celebrăm Sfânta Liturghie în biserica din Borșa III. Trenuri de căruțe germane și maghiare treceau în jos, încărcate și supraîncărcate cu muniții, urmate de cirezi de vite și turme de oi – jaf din agoniseala bietului român.

De abia ieșiți din biserică ne sosește știrea că în termen de trei zile trebuie să evacuăm comuna Borșa, urmând să pornim spre prima etapă a pribegiei noastre, după cum le era în gând asupritorilor noștri – pe Valea Izei.

Plâns, necazuri, durere peste tot, în special femeile cu copii mulți și ai căror bărbați erau concentrați în companiile de muncă.

Casa parohială este ocupată de germani. Calvarul evacuării începe chiar a doua zi, de luni, 24 septembrie 1944.

Lume multă pe drumul principal – neîncrezătoare încă în verosimilitatea ordinului de evacuare, sau sperând într-o salvare minunată, doritoare de a se convinge «văzând cu ochii», pe primii cari ar trebui să plece, cei din Fântâna. Mulți nici nu se gândesc să plece sperând în ocrotirea codrilor și pădurilor, cari de atâtea ori s-au dovedit prietenii cei mai buni ai bietului român, cuprins de necaz.

Primele căruțe cu evacuați pornesc ce-i drept puțini și astfel s-a distrămat un vis al neîncrezătorilor! Baioneta purtată de trufașa „pană de cocoș” se dovedește fără de milă și cel ce nu vrea să se supună ordinului se va supune, desigur, loviturilor paturilor de pușcă, ghionturilor de picioare etc., toată gama mijloacelor întrebuintate de jandarmeria maghiară pentru executarea ordinului”³.

³ Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor naționale, Baia Mare, Fond Protopopiatul greco-catolic Vișeu, d. 187/1944, f.14

Păstrând „farmecul” de adevărat reportaj de război ce se desprinde prin lecturarea raportului preoțesc, vom continua cu un alt fragment care se referă, mai cu seamă la preot și familia sa, întotdeauna însă privindu-se în raport de interconexiune cu cei din jurul său: „Din mijlocul credincioșilor pe care îi mângâiam, în 25 septembrie (1944 – n.n.l.G.) am fost arestat de jandarmii unguri, pe motivul că agit mulțimea – împreună cu curatorul meu Ioan Timiș Găzdac, dar după un arest de două ceasuri am fost puși în libertate.

Familia mi-am evacuat-o în comuna leud în ziua de 28 septembrie, iar eu m-am reîntors în parohie pentru a pleca cu ultimul transport care era fixat pe ziua de 30 septembrie, sâmbătă.

Peste tot numai armată germană și maghiară, unele trupe mergând în sus, altele venind în jos.

În 30 septembrie am părăsit Borșa plecând spre leud, pentru a fi în mijlocul acelora care acum aveau mai multă nevoie de noi și cari, împărțiți în 6-7 sate, locuiesc împreună cu cei din satele respective”⁴.

Aproape resemnat, oricum depășit de amplitudinea situației create, cu o intuiție înfiorătoare, vrednicul preot descrie, în continuare, episodul venirii „trupelor sovietice” în localitate: „Borșa a fost ocupată de trupele sovietice – (s.l.n.l.G.). Duminecă 15 octomvrie! Zorile zilei de 16 Octomvrie – celor cari eram evacuați ne aduc (știri) despre trupele eliberatoare! Mulțime de oameni, leudeni și Borșeni – au ieșit în gura leudului pentru a vedea trecerea armatelor victorioase! Așteptam cu atâta drag să vedem și de-ai noștri dar ... (punctele aparțin autorului – n.n.l.G.) nu sosiau, căci ei erau în lupte cu dușmanul în altă parte, și-am rămas cu bucuria libertății pe care ne-o aduceau trupele sovietice și cu dorul în inimă, după îmbrățișarea de frate a(l) soldatului nostru – a(l) nostru al tuturor – a(l) soldatului român”⁵.

Dacă linia întâi de rezistență a fost organizată pe vârful Prislop, localitatea Moisei a fost pregătită pentru apărare, într-o fază ulterioară eventuală. În raportul nr. 153/1944, întocmit la 23 decembrie 1944, de către preotul Gavril Nap, se consemnează: „Comuna Moisei a fost considerată și pregătită ca a doua linie de rezistență împotriva eventualelor atacuri venite de dincolo de Prislop. În vederea acestora, încă din 1942, autoritățile militare maghiare au început lucrările de fortificație. Centrul comunei, între cele două poduri și Izvorul Negru au fost împânzite cu rețele de sârmă, cu o mulțime de cazemate, obstacole de piramide de beton și cu șanțuri adânci contra înaintării tancurilor. În aceeași vreme s-a minat întreg teritoriul dinaintea întăriturilor”⁶.

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem, f. 13

După această adevărată descriere de specialitate a unei lucrări militare, preotul din Moisei își continuă observațiile circumscrind evenimentele locale unor planuri mai generale ale războiului, remarcând: „După evenimentele politice din 23 August 1944, trupele rusești făcând presiuni serioase asupra ungarilor, postați pe linia întâi de rezistență de pe vârful Prislopului, Comandamentul militar maghiar, a dispus evacuarea comunelor Borșa și Moisei, ceea ce s-a și executat, între zilele de 26-31 octombrie 1944. Locuitorii din Moisei s-au evacuat în toate comunele de pe Valea Izii, începând de la Săcel și până la Strâmtura. Primăria și oficiul parohial s-au evacuat în Rozavlea.

Cu toate pregătirile însă, desfășurarea evenimentelor nu se mai putea împiedica. Ruperea frontului de la Oradea Mare și Cluj, de către trupele ruso-române, au adus cu sine primejduirea de a fi încercuiți în cotul intern al Carpaților Nordici, (trupele) maghiare, germane și deci, s-a dat ordinul de retragere, din întreg Ardealul de Nord”⁷.

Abominabila crimă săvârșită de horthyști, la hotarul dintre satele Moisei și Borșa, prin uciderea mișelească a 29 de țărani români, foști muncitori de front, pe muntele Copilaș, înghesuți în cele două case, precum și tabloul apocaliptic al Moiseiului, înainte de intrarea rușilor, este descris de către preotul Eugen Botoș, întors în Borșa, așa cum am arătat mai sus: „În 15 octomvrie (1944 – n.n.l.G.) duminică, retragerea armatei germane, jefuind casele oamenilor, luând vitele întâlnite în cale ucigând porcii etc.

Podurile sunt aruncate în aer, fiecare lovitură asigurându-ne de îndepărtarea, pentru totdeauna a trupelor cari ne deveniseră atât de vrăjmașe.

Seara, o fâșie de lumină roșiatică, cari se înalță pe Valea Vișeuului, lumina întreg cerul. Ardea Moiseiul, ardeau fabricile Vișeuului de Sus, aprinse de mâini criminale ale acelor ce lăsau în urmă pustiirea, întocmai ca strămoșii lor barbari: dar am scăpat de ei!”⁸.

Profund impresionat de spectacolul apocaliptic la care asista, cu multă durere în suflet, preotul, devenit reporter de război ad-hoc, își continuă amarele observații, după multe alte precizări, oprindu-se atât la devastările suferite de imobilele din Moisei, cât și la funestul episod al martirajului celor 29 de români (cifra fiind stabilită ulterior): „Moiseiul ne-a privit trist sau noi îl priveam cu tristețe ?! Despuiat de aproape toate locuințele sale, trecut prin pârjolul focului iscat de niște criminali. (...).

Strigoii înălțându-se asemenea unor schelete deșirate, din cenușa caselor întunecate, pustii și înspăimântătoare, ne priveau coșurile caselor.

Doar Domnul din biserica neatinsă ne mai mângâia privirile.

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem, f.15

Am trecut cu repeziciune, urmăriți de fantomele acestui sat devastat, dar la capătul de sus o altă priveliște ne-a înspăimântat privirile. Două case ale morții! Trupuri de oameni, unul peste altul, scăldați în sânge, cu frica încremenită în sticlirea ochilor, împietriți în mișcarea prin care voiau să se ascundă, zac împușcați. Sunt vreo 32! Treizeci și doi necunoscuți, după care zadarnic așteaptă scumpii lor să mai sosească acasă. Toți din companie la muncă!

Cu ce-au greșit oare «stăpânitorilor»? O ceață ni se ia de pe ochi. Va să zică, ceea ce credeam că-i minciună (doar zvon – n.n.l.G.) era adevăr, însă ce mârșavie! Criminalii erau chiar acuzatorii.

Am plecat înfiorați de la aceste «case ale morții», neștiind bine de plutim în vis sau trăim aievea! O, Doamne, ce vom mai vedea?!⁹

Din Borșa evacuată subunitățile sovietice și-au urmat drumul, în aceeași zi (15 octombrie – n.n. l.G.), în Moiseiul martirizat. Preotul locului, Gavril Nap, referitor la acest moment, mai adaugă la nenorocirile relatate de confratele său și alte aspecte: „Minele așezate în fața întăriturilor și bombele părăsite de unguri – (s.l.n.l.G.)» încă și-au pretins jertfele lor ucizând, până în prezent șapte persoane din Moisei, iar o femeie, în ignoranța ei, ironizând și mirându-se că vede o femeie rusă îmbrăcată militărește, a fost împușcată mortal de către acesta.

Trupele rusești au intrat în Moisei imediat după retragerea trupelor maghiare, adică în 15 octomvrie 1944¹⁰.

Urmând firul apei Vișeuului, trupele germane și ungurești s-au retras în aval, minând și aruncând în aer nenumărate obiective, devenite militare: fabrici, clădiri administrative, gări (între care cea din Petrova, fostă cu etaj), poduri ș.a. Mai scump la vorbă, făcându-l pe cercetătorul de azi să-l bănuiască de o anumită complicitate, de o anumită dependență specifică raporturilor dintre victimă și agresor, se dovedește a fi preotul Gheorghe Vlad din Leordina, care, sub nr. 68/1944, a doua zi de Crăciun, în 26 decembrie 1944, raporta doar referitor la trupele sovietice: „În ziua de 16 oct. a.c. armata rusă a ridicat 4 perechi de cai cu cară și a distrus arhiva parohiei, bineînțeles dosarele, căci matricolele și cele mai de valoare au fost de cu timpuriu asigurate în adăposturi”¹¹.

În comuna vecină Petrova, în aval de Leordina, păstorea peste credincioșii greco-catolici preotul Emil Fucec, unul dintre participanții maramureșeni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, atunci preot în Sârbi.

⁹ Ibidem, f.5

¹⁰ Ibidem, f.6

¹¹ Ibidem, f.7

Mult mai „avut” cu necazurile și mult mai experimentat, preotul petrovean, în raportul său, întocmit în chiar ajunul de Crăciun (24 decembrie 1944), relatează: „În 29 august noaptea s-au prezentat doi jandarmi la casa parohială și m-au provocat pe subsemnatul ca titular al parohiei că au ordin ca imediat să mă ridic și să mă escorteze. I-am întrebat că de la cine au ordin? La care au răspuns că e secret și așa m-a ridicat și cu escortă m-a dus la mănăstirea Moiseiului, unde am aflat alți frați și pe mulți mai mulți dintre românii noștri închiși sub paza soldaților și jandarmilor unguri. Acolo am stat sub paza lor șase zile. În acest interval soldații unguri, în comuna Petrova, mi-au furat vreo 7000 kg. fân.

După șase zile am fost ridicat și de aici de jandarmi și trimis la pretura din Vișeu de Sus. Aici pretorele plășii mi-a făcut cunoscut că prin grația subprefectului județului Maramureș, sunt lăsat la parohie dar voi fi sub controlul jandarmilor de acolo și nu am voie să comunic cu nime, să îmi părăsesc comuna, având jandarmii ordin că dacă voi vorbi cu cineva sau voi părăsi casa afară de funcțiile preotești, imediat să mă ridic din nou. Din 1 septembrie am stat sub controlul jandarmilor (...). În 20 septembrie s-au prezentat din nou jandarmii și m-au ridicat, având ordin din nou să mă ridic din parohie, să mă supun ordinului. La prezentarea jandarmilor eram în pat bolnav, le-am spus că, bolnav nu pot merge. Era de față chiar medicul comunei, cari le-a răspuns că nu pot fi transportat. Acest medic, de origine român, cu numele dr. Gheorghe Bob, a eliberat, deși pe lângă amenințările și obiecțiunile jandarmilor, un atestat medical și așa am rămas acasă, dar sub controlul zilnic al jandarmilor”¹².

Descriind cu atâta lux de amănunte starea de spirit ce-l domina, preotul petrovean, povestește, în continuare, episodul venit al aresta și poate al ucide, așa cum i se întâmplase preotului ucrainean din satul vecin, Bistra.

Un pic mai norocos dar și poate mai înțelept sau, chiar, mai isteț, bătrânul preot Fucec își mai varsă năduful: „În 16 octombrie (1944 - n.n. I.G.), dintre soldații unguri, dis de dimineață, a intrat în casa parohială din Petrova, un locotenent cu patru soldați, acela care a ridicat și a ucis pe preotul rutean Nahorneac din Bistra și m-a căutat cu cuvintele: unde-i popa valah?

Numai datorită întâmplării că am presimțit și când au intrat pe poartă am fugit, am scăpat cu viață. Pe sora mea, învățătoarea din localitate, au tratat-o brusc întrebând mereu, unde este popa valah?”¹³

Scăpând de teroarea horthysto-fascistă, agresat și amenințat de unguri, atât el cât și familia sa, onoratul preotul Emil Fucec, nu a avut parte

¹² Ibidem, f.13

¹³ Ibidem

de alt tratament, nici din partea trupelor „nevelitoare” rusești. Dimpotrivă: „În 16 octomvrie, în aceeași zi apoi, au sosit în comună trupele armatei ruse cari nevelind peste comună au jefuit iarăși. Au luat porci, cai, vite! Au dat și pe la casa parohială în mai multe rânduri, jefuind ce au mai aflat! Au distrus tot, au distrus arhiva parohială, aruncând toate actele prin ocol. În noroi, căutând după banii bisericii. Matriculele și registrele le-am păstrat, ascunzându-le în o groapă în biserică, asemenea banii bisericii”¹⁴.

Referitor la uciderea preotului ruten din Bistra, crimă enunțată și de confratele vecin din Petrova, din spirit de obiectivitate istorică am apelat la registrele de stare civilă, existente la Primăria Bistra. În registrul cu „Decedați” (1910-1945), la fila 27, la poziția 39, pe 19 octombrie 1944, este înregistrat decesul lui Nehorniak Eugen Marian, preot greco-catolic, de 33 de ani, „împușcat de trupele germano-maghaire în retragere”, în localitatea Valea Vișeului. La rubrica „Declaranților”, nu apare nimeni, dovadă că această însemnare seacă, strict funcționarească, a fost făcută de către notarul de atunci al comunei, din obligații stricte de serviciu.

Lăsând în dreapta coloanei de înaintare, pitoreasca dar rănita vale a Vișeului, în drumul lor spre Sighet, sovieticii străbat drumul peste dealul Hera, ale cărui poduri (podețe) erau minate toate; așa că deplasarea a fost anevoioasă, grea și ocolitoare, până în localitatea de etnie ucraineni Rona de Sus. Urmărindu-i îndeaproape pe nemți și unguri, la un moment dat, datorită unei banale, dar nefericite întâmplări (câțiva neisprăviți se distrau aruncând grenade de pe un pod, case explodau), cei ce se retrăgeau au ripostat crezând că sunt atacați și reperând coloana sovietică, au ocolit o patrulă de cercetași, reușind să ucidă un militar sovietic.

Sub nr. 58/1945, răspunzând adresei protopopiale nr. 633/215/1945, preotul Eugen Lazăr, din Rona de Jos, sat românesc, scria: „Zilele de vitregie s-au accentuat cu 23 august a anului 1944 și în parohia Rona de Jos, tot ce a fost românesc s-a desprețuit, vorbele de batjocură la adresa părohienilor s-au înmulțit, teama, nesiguranța din minut în minut a crescut, au început arestările, împreună cu credinciosul Nan Petru am fost arestați și duși la lagărul Slatina, reținuți 8 zile”¹⁵.

Raportul întocmit și semnat de preotul paroh doar la data de 19 mai 1945, cu precizarea de „m.p.”, nu intră în detalii foarte multe în continuare, ba mai mult, denotă o ușoară neîncredere sau chiar regret profund, aproape filozofic existențial: „În timp armatele s-au retras din Carpați, jafurile sub forme rechizitorii, la ordinea de zi. Credincioșii, avutul ce-l puteau salva, l-au deplasat în dealuri. Codrul a fost plin de femei și copii. S-au apropiat zilele

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Muzeul județean Maramureș, Baia Mare. Fond Protopopiatul greco-catolic Sighet, d.1/1945, f.18

de rescruce. Zilele de 17-18 oct. zile grele, unguri și nemți au ocupat poziții în și împrejurul comunei. Rușii atacă, 2 zile și 2 nopți de groază, 5 răniți din populația civilă și mai multe case avariate.

Fiind casa parohială lângă drumul principal de retragere, cu întreaga mea familie am părăsit localul parohial, retrăgându-mă la margine de sat și cu o mare mulțime de credincioși am așteptat deznodământul, rugând pe Dumnezeu, Domnul cu noi a fost, am trecut cu bine”¹⁶.

Preoții cu instrucția făcută pe timpul Austro-Ungariei, (aspect foarte bine relevat, până și după desenul literelor, specific paleografiei maghiare medievale târzii), fiind mult influențați și de ideologiile național-tărăniste și național-liberale profund antisovietice, aveau o atitudine cel puțin circumspectă față de ruși, mai ales aici în nord unde, pe alocuri, câte un sat românesc, se întâmpla să fie înconjurat de sate ucrainiene: „Gustând din rodul războiului mondial, nemții și ungurii s-au retras. Trupele de ocupație, rușii, (s.l.n. – I.G.), au intrat. Iar neliniște și mai ales după retragerea jandarmeriei române, parohia Rona de Jos, în mijlocul satelor neromânești a fost ținta fortunilor politice din Maramurăș. Populația mult a suferit, una zi de liniște n-a fost ! Nesiguranța pare crescândă. Primarul, Nan Ion, cade jertfă, l-a împușcat în localul primăriei, scriind la masă, fără nici o vină! Credincioșii n-au decepționat, tot aceiași au fost, nu s-au abținut de la gândul – dreptate!”¹⁷. Precizăm că primarul român a fost ucis mișelește de către milițienii lui Ivan Odoviciuc, aventurierul ucrainean care se instalase la Sighet și care a reușit să alipească o parte a Maramureșului, ce mai rămas, la Ucraina Subcarpatică, din februarie, până în 9 aprilie 1945.

Un alt traseu urmat de o altă coloană sovietică este cel care străbătea Valea Izei, de la izvor, până la Sighet. Cu regret trebuie să precizăm că din Protopopiatul Iza-Dragomirești, care cuprindea localitățile din bazinul superior al Văii Izei, nu avem, la această dată, documente de acest gen, vom poposi istoriografic, așa dar, asupra însemnărilor preotului Mihail Hotea, din Bârsana, comuna cea mai din amonte, pe Iza, din Protopopiatul Sighet..

Cu mai mult curaj și poate, mai hotărât să îndure orice privațiuni pentru crezul său național, parohul din Bârsana se referă, în raportul său din 3 mai 1945, sub nr. 68/1945, la toată perioada scurtă de la 25 august 1944 și până la data consemnării, lapidar, concis, dar suficient de elocvent: „La 25 August 1944, noaptea, subsemnatul împreună cu Vasile Bologa, învățător, am fost ridicați de jandarmii unguri și duși la postul de aici, iar în ziua de 26 August 1944, sub escortă, duși la pretura Ocna Șugatag, unde am fost închiși, ținută zece (10) zile. Eliberați, am fost puși sub domiciliu forțat. La 13-14 octomvrie autoritățile și poliția părăsesc Bârsana, armata germană și

¹⁶ Ibidem, f.18 v.

¹⁷ Ibidem

maghiară în retragere, iau tot ce pot, noroc că poporul a plecat la pădure și ascunzișuri, au mântuit cea mai bună parte din averea mobilă.

La 16 oct. seara au intrat armata roșie în Bârsana, prin lupte i-au alungat pe germani până la Oncești. În ziua de 17, când preotul era la sfârșitul Liturghiei, au ținut biserica cu 4 proiectile, dar Domnul ne-a salvat biserica și casa parohială cu neînsemnate stricăciuni, doar școala ne-au stricat-o armata ungară, că aceasta nu se mai poate folosi (înțelege edificiu școală confesională)¹⁸.

Cu mult amar în suflet, aproape ca o incantație, vrednicul preot continuă, referindu-se și la episodul „Ivan Odoviciuc”, în care s-a implicat cu mult curaj, în fruntea enoriașilor săi care au mers cu sutele, să dezrobească Sighetul, de sub ucrainenii: „Jertfele câte le-a adus populația mult pe de ajuns cunoscute și aceleași pe tot locul. Am rezistat și suportăm totul cu încredere și nădejde în D-zeu. Am fost mântuiți de un și mai mare rău.

Cât timp era stăpânirea ucraineană a suferit mult populația și îndeosebi intelectualii, în frunte cu preoții noștri închiși, jefuiți, bătuți, chiar și un copil al meu cu soția-i, sosiți de la Timișoara, au fost închiși și ținuti o lună la Penitenciarul din Sighet. Am scăpat de urgia lor. Domnul ne va apăra. Românul în România Nouă¹⁹.

La 18 mai 1945, „cu fiască supunere,” preotul Nicolae Negruțiu, din Nănești, satul vecin cu Bârsana, exprimând un punct mai apropiat de ceea ce se prefigura a deveni istoria politică a acestor locuri, de pe poziții oarecum mai puțin antisovietice, dimpotrivă, raporta: „Cu referire la ordinul Nr. 633 din 16 aprilie 1945 și al Preaveneratului Ordinariat Nr. 2910/1945, am onoarea a Vă raporta că în Parohia Nănești, după data de 23 August 1944, retrăgându-se trupele germano-maghiare, au jefuit populația de vite, căruțe și textile; totodată, cu acest prilej a fost împușcat un bărbat de 22 ani.

După retragere, trupele germano-maghiare, s-au stabilit pe poziții în comuna vecină, Oncești, iar în acest timp sosind trupele Armatei Roșii, s-au stabilit pe poziții în această comună. După un timp de șase ore, s-a deschis atacul, fiind război în toată regula (s.l.n.– I.G.), fără să fie victime în rândul populației civile, decât câteva case au fost avariate mai mult sau în parte. Acest războiu a durat din seara zilei de 16 Octomvrie 1944, până în dimineața zilei de 18 Octomvrie 1944, când armata germano-maghiară a fost pusă pe fugă, iar armata roșie a înaintat cu repezeală. În timpul războiului, armata roșie a fost alimentată cu toate cele necesare – alimente, îmbrăcăminte și căruțe.

¹⁸ Ibidem, f.16

¹⁹ Ibidem

După toate acestea populația a fost calmă și s-a restabilit viața normală, așteptând cu mult dor să se realipească Ardealul la patria mamă, conform convenției de armistițiu²⁰.

Preotul Vasile Godja din parohia Oncești, localitate vecină, din aval, pe Iza cu Năneștiul raportează aceleași evenimente ca și confratele său din Nănești, iar suprapunerea acestora de informații ne facem să credem că au fost întocmite împreună rapoartele atât pentru cele două sate denumite mai sus, cât și pentru localitatea Valea Porcului, pentru care raportează tot Godja Vasile din Nănești, subliniind că nemții și unguri în retragere „n-au făcut mari stricăciuni decât mărunte, în ceea ce privește găini și ouă și fân”²¹.

Din trunchiul coloanei principale, ce prelua practic satele de pe Valea Izei, începând din amonte, am arătat și mai sus, s-a desprins o coloană mai mică și care, s-a abătut în stânga direcției de înaintare, de atac și eliberare astfel încât să străbată întreg teritoriul locuit, până sub Munții Gutâi.

În funcție de cultura lor, de experiența și de curajul ce-l aveau, și mai ales în funcție de data la care sunt întocmite rapoartele, acestea sunt mai obiective sau mai circumspecte în atitudine atât față de germani și unguri care după ce s-au comportat, ca militar, destul de civilizat peste patru ani de zile, la retragere au săvârșit atrocități comparabile cu cele mai odioase, ale întregului război. O la fel de controversată atitudine se remarcă și față de trupele Armatei Roșii.

În primul raport întocmit la 26 aprilie 1945, preotul Emil Luran, din Sârbi, face referire doar la retragerea germanilor și ungarilor și la prezența imediată a rușilor, fiind destul de neutru în atitudine și fără a se referi la evenimentele așa zisului „regim Odoviciuc”, care era tocmai în desfășurare; „1.Îndată după încheierea armistițiului între Uniunea Sovietică și România (nu între Puterile Aliate – precizarea noastră I.G.), preotul din această parohie a fost arestat de autoritățile maghiare și dus de jandarmi în lagărul de la Ocna Șugatag, unde au fost ținuți aproape trei săptămâni, apoi a fost pus la „domiciliu forțat”, până la data când Ungurii și Nemții au părăsit teritoriul Maramureșean.

Din 25 septembrie până în 6 Octomvrie, pe teritoriul parohiei au stat foarte mulți Nemți și Unguri.

Mulți locuitori au avut mari pagube în fânate și alimente.

Apropiindu-se frontul, populația a fost foarte neliniștită zile și nopți de-a rândul. După retragerea forțelor germane, la câteva ceasuri numai, au apărut trupe rusești. Lupte pe teritoriul parohiei Sârbi n-au fost. Populația totuși a fost îngrozită de multul bubuiturilor de tunuri și mine cari se auzeau zile și nopți întregi în apropiere. După ce frontul s-a îndepărtat, parohia a

²⁰ Ibidem, f.22

²¹ Ibidem, f.20

fost liniștită afară de mici răzbunări împotriva conducătorilor de ieri ai comunei”²².

Dat fiind faptul că în raportul înaintat sub nr. 27/1945, preotul Emil Luran nu a făcut referire și la cele petrecute în timpul evenimentelor provocate de Ivan Odoviciuc și acoliții săi, fiind somat în acest sens, la 2 mai 1945, fața bisericească revine, cu o scurtă prezentare a acelor vremuri de cumplită încercare pentru românii maramureșeni, scriind: „În 7 Martie c., indivizi necunoscuți au intrat în casa parohială și cari au fost înarmați cu arme și grenade și m-au ridicat de la domiciliu la ora 12 noaptea, purtându-mă de la poliție, la poliție, până am ajuns la închisoare unde m-au ținut 6 săptămâni, gustând iad pe pământ (s.l.n. I.G.). Împreună cu mine au fost și primarul Demian Vasile și Sima Ion, locuitori din Sârbi, cu cari am fost deodată eliberați de autoritățile românești”²³.

Într-un raport mai amplu și mai bine elaborat, cuprinzând 8 puncte, preotul Alexandru Rusu, din Văleni, sub nr. 39/1945, la 30 aprilie 1945, referindu-se și la suferințele îndurate de el, folosește persoana a treia, la fel ca și cel din Sârbi, împăcându-se cu situația parcă, dar consemnând cu scrupulozitate totul, referitor la cele trei evenimente mai importante din toamna anului 1944, până în primăvara 1945.

Approape impersonal, referitor la sfârșitul administrației horthyste, preot administrator nota, pe cuprinsul a 5 puncte: „Întâmplându-se în 23 August 1944 alianța dintre Rusia și România, autoritățile locale maghiare au ridicat pe învățătorul din Văleni, Pop Gheorghe, ducându-l în arest la Ocna Șugatag, iar preotului local i s-a pus în vedere să nu-și părăsească domiciliul.

2. În după masa aceleaș zile au ridicat de la preot, nu și de la învățătorul maghiar, aparatul de Radio, cu toate anexele, neprimindu-l înapoi deloc.

3. La o săptămână, fanaticii maghiari au ridicat acuză împotriva preotului local de a fi saboteur și ar submina interesele maghiare militare, fapt pentru care a fost ridicat în 2 rânduri, făcându-i-se proces din partea pretorului pl(asei) Șugatag.

4. Apropiindu-se timpul evacuării, jandarmii și funcționarii maghiari au ridicat cu forța vreo 10 perechi cai cu trăsură, silind proprietarii să le transporte bagajele, dintre care 5 perechi au întors, iar restul nu se știe unde sunt.

5. În ziua de 14 oct. 1944, parohia a fost ocupată de trupele nemțești în retragere, cari mai mult sau mai puțin au gefuit comuna. Parohia din partea lor nu a avut pierderi, decât preotul și câțiva locuitori”²⁴.

²² Ibidem, f.29

²³ Ibidem, f.28

²⁴ Ibidem, f.27

Cu foarte mult realism și deosebit de corect, preotul descrie la punctele „6” și „7” scenariul groaznic al prezenței rușilor cât și haosul pe care l-au creat, haos întreținut și amplificat, apoi de către chiar unii locuitori ai comunei.

6. „În ziua de 17 oct. dimineața, scăpând de nemți, ajungem a fi pod de trecere a armatelor rusești. În această zi, de dimineață s-au ridicat câțiva cai și căruțe, rămânând ca în noaptea următoare, de către trupele târzielnice și răzlețe, să se purceadă la ridicarea obiectelor de valoare economică precum și îmbrăcăminți, porci, alimente etc. Mai mare păgubire s-a întâmplat la parohie, de unde preotul a fost alungat. După ce s-a luat tot ce a fost de valoare și util preotului - car, hamuri, alimente, conservele, haine ș.a. m(d), s-a distrus în mare parte hârțiile arhivei, rupându-se hârțiile din matricola Botezărilor a a. 1907-1937, spărgând lada bisericii, luându-i conținutul de 1200 P. bancnote, lăsând doar banii mărunți”²⁵.

Descriind cu de-amănuntul pagubele suferite, preotul apreciază că în timp ce toți și-ar fi dorit o „limpezire” a evenimentelor, s-a întâmplat ceva la fel de groaznic, ce amenința chiar „ființa națională” a românilor maramureșeni: „Orizontul pe care îl vedeam în față a fi limpede s-a înnourat prin acțiunea cunoscută din Maramureș, urmând din nou arestări. Din Văleni a fost arestată miliția locală cu consiliul comunal, cari, totuși, după trei zile de arest au fost eliberați. În răstimpul până la ocuparea din partea autorităților române nu a fost săptămână în care pe lângă ceea ce se crea oficios, din partea organelor legitime militare de 2-3 ori soldații, câte 2-3, fără vreo autorizație în scris au luat când cerșind, când amenințând – alimente de tot felul, precum și beătură. Azi se pare că această manevră s-a terminat. A rămas în schimb groaza și frica printre locuitori, adusă de cetele civile înarmate cari fură din câmp ori de la case vite, oi, întâmplându-se chear răniri mortale”²⁶.

Cu onestitate de preot și acribie de scrib, raportează despre cele trei evenimente mai importante, petrecute în parohia Călinești, preotul de aici, mult onoratul Ion Huzău, la 28 aprilie 1945. Referitor la calvarul ultimelor luni, petrecut cu horthyștii, acesta consemna: „Timpul de după 23 August, în Călinești ca și-n alte părți, a fost un timp de mari nădejdi și de grele încercări.

În 25 August, preotul local, spre disperarea enoriașilor, a fost ridicat de la locuință și transportat în lagărul de arestare de la Ocna Șugatag, unde a fost reținut cu ceilalți colegi 11 zile. Eliberat, a fost pus la domiciliu forțat la locuință, până la retragerea autorităților maghiare.

²⁵ Ibidem

²⁶ Ibidem, f.27 v.

În lipsa preotului și învățătorului – care a împărtășit aceeași soartă – turma credincioasă a fost ispitită de multe vise urâte și streine de neam și credința ei.

Jandarm ca funcționar (notar, perceptor, învățător) au început propaganda nefastă contra bisericii și neamului nostru. Cu amenințări disperate, au îngrozit enoriașii noștri sub a căror teroare au luat drumul codrului, unde s-au simțit mai adăpostiți ca-n căminele lor”²⁷.

Cvasireportajul de război se fixează, apoi, asupra momentului venirii rușilor: „În luna octomvrie a intrat în comună o armată maghiară, fugărită de pe frontul din Răsărit (în paranteză un cuvânt indescifrabil n.n. I.G.) a staționat puțin în comună, fiind alungată de o armată nemțească.

Aceasta a cantonat la noi până în ziua de 16 Octomvrie, când a trebuit să se retragă de teama rușilor.

Când a staționat în comună, au jefuit enoriașii de mai multe bunuri ca: fân, ovăz, porci grași, vreo 4 vaci, multe păsări de curte, câțiva cai și boi.

În 17 a lunii Octomvrie, pe la orele 9³⁰, au intrat în comună armatele rusești; pedestri, călări și căruțe, trecând spre Ocna Șugătag ... (punctele aparțin documentului - n.n. I.G.).

Și-așa și-au urmat șirul mai bine de o lună zile. Din când în când apoi mai trecea câte o caravană de căruțe (15-80) de vehicule civile – maramureșeni și năsăudeni – trase de boi și cai, încărcate cu alimente și muniții.

Câțiva (cuvinte lipsă) ai noștri, cârciumarul i-au petrecut pe drumuri, transportând armatele roșii, lăsându-și de multe ori vitele și căruțele.

În drumul lor apoi și-au însușit de la săteni multe vite de jug, cai și căruțe. Ba din când în când grupe de soldați, cari se dedau drept ofițeri, intrau în casele credincioșilor forțând ușile în miez de noapte și se dedau la jafuri și acte de imoralitate, sub amenințările armei”²⁸.

Descriind, în continuare, aproape inventariind pagubele materiale de la casa parohială, văduva de învățător – Cupcea Ion, precum și, la modul mai general, cele ale parohienilor, insistând asupra sărăciei ce amenința să se acutizeze și datorită vremii nefavorabile, preotul se referă sentențios la evenimentele imediat următoare: „Moralul credincioșilor e zdruncinat de ceea ce le-a fost să vadă, în acest timp, - războiul și felul de viață al acestor oameni.

Sinistre gânduri le-au adus apoi mișcarea ucraineană din Februarie C., îndeosebi după arestarea tainică a primarului comunei, care, nici azi nu s-a reîntors încă.

Și-azi, oamenii trăiesc în nesiguranță”²⁹.

²⁷ Ibidem, f.23

²⁸ Ibidem, f.22 și 23 v

²⁹ Ibidem, f.23 v

În timp ce din raportul întocmit de Ion Hazău din Călinești, se desprinde o atitudine profund antisovietică, colegul acestuia din satul Budești, preotul Petru Perșe, se eschivează în a raporta despre nemți și unguri dar și despre sovietici și se rezumă în a fi relativ neutru, doar achitându-și obligațiile strict funcționărești, referindu-se exclusiv la cel de-al treilea subiect: „În 9 Martie 1945 au fost ridicați noaptea dela locuința lor 8 credincioși și duși la Sighet, la închisoare. Aceștia sunt: 1. Chira Gheorghe – notar, 2. Ciceu Petru – secretar, 3. Marinca Ștefan – dobioc, 6. Berinde Gheorghe, 7. Ciuc Gheorghe, 8. Bud Ioan – curator.

Afară de Chira Gheorghe notar și Ciceu Petru secretar – care au fost deportați dela Sighet într-un loc necunoscut – ceilalți s-au întors în ziua de 18 Aprilie 1945”³⁰.

Cu toate că la o privire de ansamblu, ușor facilă aproape toți preoții descriu același tablou dramatic, „variațiuni pe aceeași temă”, totuși unele nuanțe asupra cărora dorim să insistăm, nu fac decât să sporească valoarea și integralitatea a respectivului tablou.

Sub nr. 21/1945, la data de 19 mai 1945, preotul Petru Bologa, din Breb, înainta un tablou foarte detaliat referitor la cele trei evenimente, plasându-se și el, tot într-un plan al discreției și modestiei, vorbind despre sine la persoana a treia, deși a fost un lider de mare autoritate, al acelor clipe decisive. Cu mult curaj și patriotism nemăsurat temerarul preot scria: „În seara zilei de 24 August 1944, adm(inistratorul) parohial de aici (adică el, preotul Petru Bologa – n.n. I.G.) a fost arestat de jandarmii unguri și transportat în lagărul de internați politici dela Ocna Șugatag. Acolo a fost ținut până în ziua de 4 Septembrie, când a fost eliberat, dar pus sub domiciliu forțat, fără permisiunea de a părăsi locuința, nici măcar pentru providerea bolnavilor. Din această cauză mai mulți bolnavi au fost providați prin On. Petru Perșe, parohul din Budești.

În intervalul de timp ce a urmat zilei de 23 August 1944, mai multor parohieni li s-au dresat acte, fiind dați în judecată Cons. De Războiu din Kassa, pentru motivul că s-au sustras dela munca de folos obștesc. Li s-a permis – însă – libertatea, dacă vor declara că preotul i-a îndemnat «să nu mai asculte ordinele ungurești, căci și așa, nu peste mult, vin Românii». Fără să ajungă la nevoia de a declara așa cum li se credea, respectivii au scăpat de pedeapsă, datorită împrejurărilor și evenimentelor ce au urmat.

Cât privește rechiziționările și chemările la muncă, s-a observat îndată un îndoit zel din partea autorităților maghiare, precum mai intensă a fost și urmărirea parohienilor cari au reușit să fugă de la companiile de muncă, cari erau retrase în lăuntrul țării ungurești³¹.

³⁰ Ibidem, f.24

³¹ Ibidem, f.26

Fără a fi prosovietic, confirmând în parte, prin atitudine, zvonul rămas să reverbereze în conștiința urmașilor, inclusiv a celor direcți, de neam, cum că ar fi fost un apropiat al serviciilor speciale românești, referindu-se la episodul venirii sovieticilor, controversatul preot se dovedește a fi mai puțin patetic, în relatarea sa: „După ce au plecat autoritățile maghiare, venirea armatei sovietice s-a întâmplat fără nici un incident, însă rechiziționările vehiculelor și a vitelor de tracțiune a fost făcută pe o scară mai mare, luându-se aproximativ 30 perechi de cai și vre-o 15-20 căruțe, uneori dela oamenii cei mai săraci și cu familie mai numeroasă; nimeni până acum n-a primit nici o despăgubire”³².

Indiferent câtor delațiuni ulterioare a trebuit să le facă față, preotul Vasile Bologa și-a câștigat un loc de cinste în memoria maramureșenilor, mai ales datorită rolului jucat în confruntarea cu Ivan Odoviciuc și acoliții săi. Păstrând o doză de modestie, apreciem noi foarte mare, atitudinea lui profund patriotică și de mare curaj, rezultă și din descrierea făcut de chiar acesta, vizavi de dramaticele confruntări politice, de la Sighet și de la Podul de Piatră de la Vadul Izei: „În afară de acestea, nimic special ce ar interesa numai parohia aceasta nu s-a întâmplat, până la data de 21 Febr. a.c. când preotul acestei parohii, împreună cu prim curatorul și încă doi parohieni au făcut din delegația (de 120) ce s-a prezentat – la Sighet – în audiență la Reprezentantul Comisiei aliate de control pt. aplicarea armistițiului (maior Zaharcenco) protestând contra faptului că, - peste voința poporului maramureșean și neglijându-se cele mai elementare principii democratice – s-a decretat alipirea Maramureșului, altei țări decât România!

Acestei manifestații i-a urmat cea din 5 Martie a.c. când, pe lângă preot au mai participat cca. 200 parohieni, la adunarea de protest contra scoaterii Maramureșului dintre granițele românești. După această ultimă încercare de manifestare a voinței libere a poporului maramureșean, a urmat prigoana pe care au întreprins-o bandele înarmate și iresponsabile ale ucrainenilor, împotriva unor preoți, învățători, alți intelectuali sau țărani frunțași maramureșeni.

În decursul acestei prigoane și anume în ziua de 8 Martie a.c., soldați ruși și milițieni ucraineni, au încercat să aresteze pe preotul local și negăsindu-l au devastat casa parohială, biroul parohial luând printre altele lămpăria și obiectele de valoare ale familiei preotului precum și suma de 2540 pengi = 68.580 lei, bani oficiali ai bisericii, respective ai preotului.

În intervalul de timp ce a urmat până la 1 Aprilie a.c., a fost liniște, la acea dată s-a repetat exact scena dela 8 Martie, cu acelaș scop = arestarea preotului și a familiei lui, dar și de astă dată, descinderea a rămas fără rezultat”³³.

³² Ibidem

³³ Ibidem, f.26 și 26 v

Undeva pe șaua dealului ce desparte Valea Cosăului de Valea Marei se găsește localitatea Ocna Șugatag, un vechi nod de comunicații rutiere. Dezvoltată în conveniență cu mărimea exploatarei sării, localitatea era centru de plasă, la data de referință. Raportul preotului de aici, Mihail Lazăr, se referă la toate evenimentele, nu numai la cele care îi privesc direct pe enoriașii săi. Ca atare la 27 aprilie 1945, sub nr. 29/1945, administratorul parohial își începe radiografierea perioadei referindu-se, oarecum la cadrul general, la epocă: „În 23.VIII-1944, încheindu-se armistitiul româno-rus (s.l.n. – I.G.), situația românilor din Ardealul de Nord s-a agravat. Poporul maghiar și de data aceasta își arăta bestialitatea. Primele măsuri: arestarea intelectualilor români. În seara zilei de 24.VIII. a fost arestat preotul local împreună cu On. V.Cupcea, iar a 2-a zi sunt aduși: I.Rednic – înv., On. Petru Bologa, M. On. M.Rednic – protopop, Iuliu Ardelean – paroh, On. Emil Luran, On. I.M.Drăguș, Gh. Pop – înv., V. Bologa – înv., Gh. Andreica – înv. și V. Ciceu.

În prima zi nu ni s-a permis a celebra Sf. Liturghie.

Tot timpul cât am fost arestați ni s-a interzis și mărturisirea credincioșilor. După o săptămână de arest preotului local i s-a dat domiciliu forțat – 6 săptămâni – în timp ce nimănui nu era permis ca să-l viziteze.

În 1.XI. Ungurii depun armele, crezând că ostilitățile între Unguri și Ruși vor înceta (s.l.n. – I.G.), dar preluând comanda trupelor un oarecare Szálány, să începe retragerea trupelor maghiare-germane, populația trecând prin clipe de groază, știind că nemții în retragere sunt pregătiți ca să devasteze și să aprindă comuna³⁴.

Datorită elementului maghiar preponderent existent în localitate, retragerea a avut loc fără a se executa scenariul devastator, existent în planurile militare.

Poate nedrept puțin, preotul narează de pe poziții ușor influențat de ideologiile de clasă, episodul venirii rușilor: „Cu ziua de 17 XI, sosesc trupele rusești – cu mulți – adevărat potop și luând tot ce găseau în cale. La primărie arborează drapelul roșu (s.l.n. – I.G.). În câteva zile Sf. Liturghie s-a celebrat fără sunetul clopotelor.

Două săptămâni de groază până când au sosit jandarmii români, când apoi ne-am simțit liberi și stăpâni în țara noastră.

În decursul trecerii trupelor rusești, credincioșii mei din Hoteni au suferit mult întrucât li s-au luat vite, căruțe (de) fân, alimente ș.a. Cu ce mai aveau s-au refugiat prin munți³⁵.

Observator fin al întregii panorame evenimentțiale din toamna anului 1944 și apoi din iarna și primăvara ce a urmat, preotul surprinde până la detaliu, frământările interetnice din acest punct strategic, cu element

³⁴ Ibidem, f.25

³⁵ Ibidem

maghiar preponderent dar care, de teama românilor răzbunători, preferau o administrație ucraineană, oricum mai îndepărtată și de stânga politică.

Lăsându-l pe preot să-și facă datoria pentru istorie, putem citi: „Situția s-a agravat odată cu retragerea legiunii de jandarmi, întrucât gărzile puse de Sfatul Național Român, au fost înlocuite cu gărzi ungurești, cari crezând că a sosit timpul pentru reînființarea statului lui Arpad, amenințau pe români.

Funcționarii români sunt înlocuiți cu elemente maghiare, fără pregătire și puși în posturi de conducere, devenind niște elemente de tortură pentru bietul român.

În lipsa unei conduceri românești, ungurii din localitate au fost la Sighet - în 2 rânduri - manifestând pentru Ucraina. Obrăznicia lor determinase și pe ceilalți Unguri ca să se poarte atât de urât cu Românii.

Pentru că Românii satelor din jur au voit să mute pretura la Călinești, Ungurii au cerut concursul G.P.U.-ului din Sighet și urmarea a fost arestarea primarului din Călinești care adus aici a fost rău maltratat.

În acest timp primarul și preotul din loc. au fost păziți de către soldați.

Plănuindu-se manifestația Românilor din județ pe ziua de 5.III. au fost arestați Pr. Emil Luran și notarul Gh. Chira, aduși la miliția din loc., au fost interogați și pe urmă bătuți.

Românii rămân umiliți și după data aceasta.

Bucurie mare stăpânește inimile Românilor odată cu preluarea administrației de către autoritățile românești. În localitate au sosit conducătorul C.A.M-ului, Dl. V. Chirilă - inginer și I. Tite - primpretor, precum și Banca Națională Română cu Gh. Creangă³⁶.

Aflate lateral-stânga atât față de direcția de retragere a trupelor germano-maghiare cât și față de cea de înaintare a celor rusești, satele de pe Valea Marei și de la confluența Cosăului cu acest râu istoric, au fost oarecum ferite, reușind să consemneze doar evenimente mai puțin dramatice. Rămânând în cuprinsul plajei de obiectivitate pe care ne-o permite discreția documentului scris constatăm, totuși, că preoții de pe această rută sunt mult mai zgârciți în relatarea situației, aruncând într-o zonă de apreciere neînsemnată.

Preotul din Desești, care administra și filia Crăcești (azi Mara) raporta, la 13 mai 1945, că: „În parohia Desești, după data de 23 august 1944 și până în ziua de azi, în legătură cu situația de războiu, nu s-a întâmplat nimic deosebit”³⁷.

³⁶ Ibidem, f.25 și 25 v

³⁷ Ibidem, f.8

Răspunzând în aceeași notă de superficial și derizoriu și preotul Gavril Iurka din Hărnicești, consemnează că, de la 23 august 1944 și până la 25 aprilie 1945, în parohia sa „n-a fost nici un eveniment mai însemnat”³⁸.

La 17 mai 1945, răspunzând unui ordin de revenire nr. 633/1945, al protopopiatului Sighet, preotul Iuliu Ardelean din Satșugătag, se dovedește de nerecunoscut în atitudine, adoptând o poziție mai mult elegantă, decât realistă, oricum fiind contrară cu modul său de viață anterior, mereu în fruntea unor evenimente cu caracter național, antihorthyst și antisovietic.

Adoptând un ton aproape neutru, în câteva fraze radiografiază toate cele trei evenimente, despre care, în alte împrejurări, ar fi scris volume întregi: „Între credincioșii din Satșugătag, apropierea frontului a pricinuit neliniște. Locuitorii, datorită măsurilor de prevedere ascunzându-și bunurile în păduri n-au putut fi jefuiți, cum s-a întâmplat în alte comune, de către trupele de retragere germano-maghiare.

Trupele aliate ruse în trecere prin comună s-au aprovizionat cu de ale traiului și cu vehicule de la locuitori ce a pricinuit unora și pagube mai însemnate.

În noaptea de 4 Martie, subsemnatul am fost arestat de G.P.U. și am fost ținut în închisoare 45 de zile, unde în repetate rânduri am fost bătut și chinuit. În noaptea arestării, mi-au prădat și casa, ridicând obiecte mai de preț și suma de 784 P”³⁹.

Antoniou Huban, administratorul din Giulești, comună de mare prestigiu istoric, la 26 aprilie 1945, întocmește un raport, la fel de inert, în doar câteva rânduri: „Administrația maghiară s-a retras fără să facă vreun rău populației.

Tot așa și trupele Axei, afară de câteva rechiziții.

Armata Roșie a stat în comună mai multe zile rechiziționând mai în mare măsură.

Biserica n-a suferit nici o pagubă materială.

În urma frontului, din cauza exploсивelor rămase au murit 1 bărbat și 1 copil, alții 2 copii, alegându-se cu stricăciuni în corp”⁴⁰.

Același preot, Anton Huban, întocmește un raport aproape elegant, didactic, la 27 aprilie 1945 și despre parohia Berbești, reținând: „După data de 23 August 1944, armata maghiară s-a retras, făcând unele rechiziționări.

Trupele Axei au stat în comună timp de 3 zile în care timp au distrus un pod de fier peste apa <<Mara>>, cu explozibile, au cauzat stricăciuni la mai multe case, 3 dintre ele fiind și aprinse. La retragere au luat cu dâșii, mai multe vite de la populație și alte lucruri.

³⁸ Ibidem, f.3

³⁹ Ibidem, f.30

⁴⁰ Ibidem, f.31

Armata Roșie a trecut liniștită prin comună făcând doar câteva rechiziționări.

La data de 5 Martie 1945, preotul local Octavian Pop, a fost deținut sub acuză politică, împreună cu mai mulți români. O parte din aceștia au fost eliberați, iar preotul, cu încă 2 români, au fost duși la Ungvar, neștiindu-se nimic se soarta lor.

În timpul deținerii preotului, persoane necunoscute, în uniformă militară, făcând percheziție în casa parohială au spart lada bisericii, luând circa 2000 pengi⁴¹.

Vasile Cupcea, administratorul parohial al Fereștilor și Corneștilor, raportează, la fel de timorat, credem noi, că „mulțumită Domnului, după 23 August 1944, în afară de mici pagube provocate – partial unități rusești – în trecere, nu putem semnala nimic. (sublinierea aparține documentului - n.n. I.G.)”⁴².

Sighetul – „locul cetate”, „locul dintre ape” sau „locul de adunare, de târg”, reprezenta, în toamna anului 1944, un teritoriu mult râvnit de cele trei naționalități comparabile ca număr: români, maghiari, ucraineni; după ce etnia majoritară interbelică, evreii, a fost extrasă din peisaj, cu forcepsul istoriei, mânuit de horthysm, în primăvara și vara anului 1944. râvnit, în continuare, de unguri, dorit de români dar și de către ucraineni, plasați acum de zeița Clio, sub umbrela ocrotitoare a Sovietelor, Sighetul era teatrul de confruntări al tendințelor de stăpânire a celor trei nații dar și a celor trei state.

Mult mai responsabil față de cuvântul scris, asumându-și, de pe poziția de lider, imperativele vremii sale, protopopul de Sighet, Mult Onoratul Titus Berinde a realizat, în două rapoarte elaborate, un tablou veridic al realităților acelor zile de referință. Fără să cadă în banal sau patetic, nici măcar în subiectiv – apreciem noi, păstrându-și însă fiorul nobil-patriotic, ierarhul sighetean, sub nr. 607/1944, la 13 noiembrie 1944, într-un raport conclusiv, nota: „Înainte de toate trebuie să comunic că, începând cu data de 23 August, n-am avut posibilitatea să țin în curent pe Excelența Voastră cu evenimentele, fiind de la aceea dată și până în 18 Octombrie când închis, când la domiciliu forțat, în ambele cazuri însă fără permisiunea de a putea comunica cu cineva în scris sau verbal.

După comunicarea armistițiului (s.l.n. – I.G.) la radio în dimineața zilei de 24 August, 22 din intelectualii din Sighet au fost arestați. Aceștia sunt: preoții Titus Berinde și Gavril Godja, apoi mirenii: Dr. Petre Mihali, Ștef Vasile contabil, Gheorghe Sfătu contabil, Radu Vasile funcționar, Dr. Eugen Salcă medic, Dr. Bota Grigore avocat, dr. Bota Gheorghe avocat, Oros Gheorghe avocat, Nistor Vasile proprietar, Laslo Paul funcționar, Tite Ioan contabil, Bîlțiu Ioan Dăncuș profesor, Epure Iuliu profesor, D-na Epure, Iusco

⁴¹ Ibidem, f.32

⁴² Ibidem, f.9

Gheorghe avocat. Bota Ștefan pensionar, Dr. Ioan Kovats avocat. Cu ocazia arestării noastre ni s-a spus că în urma evenimentelor din România suntem considerați ca ostateci. Notez că pe subsemnatul și pe On. Gavril Godja ne-a trimis acasă, cu domiciliu forțat, respectiv arest de casă, fiindcă autoritățile au socotit că s-ar naște reznenz în urma arestării noastre”⁴³.

Continuându-și raportul, protopopul sighetean redă în detaliu, uneori, calvarul trăit de românii sigheteni, în toamna anului 1944, dar și incertitudinile care-i bântuiau pe unguri, care au preferat să înfrunte orice pericol, refugiindu-se în Ungaria (mai ales funcționarii) decât să-i aștepte pe ruși și pe români. Diversitatea scenariilor prefigurate era halucinantă; în timp ce românii, într-o primă fază, au fost încolonați să fie luați ostatici, la Budapesta, renunțându-se la „intervenția mai mult decât energetică” la acest plan, a maghiarilor autohtoni, autoritatea maghiară, prin persoana prefectului și prin deputatul dr. Székeli Akos au încercat să obțină de la români, într-o primă fază, declarații de fidelitate, iar apoi doar un tratament mai îngăduitor.

Fin observator al sinistrului spectacol amplificat odată cu 9 octombrie când, la Sighet „a erupt panica” datorită faptului că „rușii au ajuns pe vârful Carpaților”, protopopul consemnează, cu acuratețe de cronicar: „Exodul populației maghiare, care mai bine dorea să înfrunte orice greutate de transport decât să aștepte pe români sau ruși, a fost mare. Un mare număr de funcționari a părăsit orașul între condiții cât se poate de jalnice.

Pe încetul armatei maghiare și germanii au început a se retrage, iar noi a trebuit să vedem și să trăim toate ororile unei retrageri grabnice. Zilele de 15, 16 și 17 Octombrie au fost zile de groază. Ostașii maghiari au început să spargă prăvăliile și în timp de un ceas patima furtului s-a generalizat. Toate străzile erau pline de ostași maghiari și germani, cari cu baionete și alte instrumente, spărgeau ușile și geamurile prăvăliilor și jefuiau cu o patimă de nedescris. Nu mi-am putut închipui vreodată, că popoare civilizate să se poată deda la o asemenea pustiire.

După jaf, care a atins foarte dureros și populația noastră, care a rămas fără vite și fără bucate, a început focul. Tăciunari germani și maghiari, au început să dea foc clădirilor mai însemnate din oraș. Au fost incendiate 30 de clădiri, între care și impozanta clădire a liceului reformat”⁴⁴.

Păstrându-se sursa de informare, rămânând doar la acest document, deși, protopopul, sub nr. 16/1945, datat (tot documentul este redactat la mașina de scris – 15 februarie 1945 – evident o greșeală deoarece narează și episodul din 5 martie același an – n.n. – I.G.), vom reda, în continuare, descrierea primului contact cu rușii: „În ziua de 18 Octomvrie ariergărzile germane au mai rămas în oraș și au încercat să facă o rezistență vie trupelor rusești care înaintau. Cu sufletul împietrit am așteptat rezultatul acestui duel,

⁴³ Idem, d. 1/1944, f.2

⁴⁴ Ibidem, f.4

care a decurs chiar în fața casei parohiale. Am ținut ca să văd această luptă, deci am stat acasă și am fost un privitor retras al acestei înclăștări, care a sfârșit prin alungarea nemților.

Trupele rusești, cari au asediat orașul, au continuat strângerea din prăvălii și de la particulari a lucrurilor, ce brumă a mai rămas⁴⁵.

Fără să incriminăm, departe de noi gândul de a judeca atitudinea ezitantă, concesivă a protopopului Titus Berinde, din lunile ianuarie și februarie 1945, din timpul pertractărilor cu ucrainenii, subliniem totuși că interesat în a-și conserva o imagine mai eroică despre sine, a evitat acele momente, referindu-se doar la chestiuni generale și la confruntarea dintre români și ucrainenii, din 5 martie 1945.

Cu bucurie și înțelepciune, încercatul protopop mai consemnează: „În sfârșit ne-am văzut eliberați de cutropitorii maghiari.

După trei luni de libertate, în care micile potlogării săvârșite de o seamă de ostași, s-au pierdut în valul de bucurie, că ne vedem din nou stăpâni în acest județ, a urmat tristul capitol al încercării ucrainene.

Ziua de 5 Martie 1945 va fi zi de jale în sufletul Maramureșului pentru totdeauna. În această zi populația județului, în dorul de a-și manifesta dorința neadormită, că vrea să trăiască într-o Românie, a organizat un meeting, care s-a terminat cu moartea a doi participanți, uciși de cei ce doreau pe aceste plaiuri pur românești, stăpânire străină.

În această zi au fost arestați 120 de persoane de conducere din județ. Suferința acestora nu se poate descrie. După patru săptămâni, acești oameni chinuți în modul cel mai barbar au fost eliberați, cu excepția câtorva care au fost transportați la închisoarea din Uzhorod, unde sunt și azi. Aceștia sunt: 1. Iulie Epure profesor, 2. Paul Laslo fostul șef al Poliției, Vasile Paul teolog absolvent, Octavian Pop preot în Berbești, Gheorghe Chira notar în Budești, Dumitru Roman învățător Berbești, Mihai Radu notar Berbești, Gheorghe Andreica primarul din Călinești (eliberat ulterior)⁴⁶.

În aval de Sighet, pe Tisa, la numai 5 km de Sighet, retragerea trupelor germano-maghiare și confruntarea acestora cu subunitățile rusești urmăriitoare, este consemnată doar de către preotul Gheorghe Moldovan, din Sarasău. La 10 mai 1945, sub nr. 76/1945, acesta relatează lapidar: „...retragerea trupelor germano-maghiare cu mica rezistență de 2 zile pe teritoriul satului, având 6 morți, credincioși ai parohiei, rechiziționarea de vite trăgătoare și căruțe.

2. Organizarea partidului comunist în ziua de 25.12.1944.

3. Jefuirea așazișilor boieri⁴⁷.

⁴⁵ Ibidem

⁴⁶ Idem, d. I/1945, f.35 v

⁴⁷ Ibidem, f.17

Asumându-și, cu responsabilitate istorică, evenimentele sfârșitului celui de-al doilea război mondial, desfășurate în Maramureș, într-un teritoriu atât de disputat, slujitorii altarelor maramureșene, prin documentele lor mărturisitoare, dar care se constituie și în adevărate manifeste de credință, reușesc să zdruncine măcar, percepția comună, eronată despre mitul așa-ziselor „armate și națiuni civilizatoare”. În funcție de cât erau de stăpâniți de curentele ideologice politice, cu mai mult sau mai puțină obiectivitate, aceștia reușesc să surprindă și evoluția/involuția trupelor Armatei Roșii de la „armata eliberatoare”, la cea de „armată de ocupație”. Fiind important din punct de vedere strategico-militar, teritoriul Maramureșului a cântărit mai mult în tabla de valori ale celor ce născociau scenarii, fiind întreținute tensiunile interetnice prin zvonuri de revenire a administrației ungare sau, de alipire chiar, la Ucraina Subcarpatică, între februarie - 9 aprilie 1945. Având în vedere întregul arsenal de informații istorice referitor la „episodul Odoviciuc”, putem conchide că aici s-au născut și elaborat o parte din premisele viitorului război rece.

CAPITOLUL IV

**ECOLOGIE
ȘTIINȚELE NATURII**

SPECII RARE, PERICLITATE SAU ACCIDENTALE DIN FAUNA DE VERTEBRATE A MARAMUREȘULUI

**Dr. Iosif BÉRES, muzeograf
Sighetul Marmăției**

Maramureșul, cu un relief foarte diferențiat de la valea largă a Tisei cu altitudine coborâtă (204 m.) până la vârfurile alpine de peste 2000 metri, formează habitate deosebit de variate, pe acest teritoriu relativ redus – 3200 km² - putem întâlni toate etajele de vegetație existente în România, în afară de stepă și silvostepă. Datorită acestui mediu natural specific, biodiversitatea este foarte ridicată, iar pentru menținerea acestei biodiversități până în zilele noastre a contribuit și faptul că presiunea antropogenă este mai redusă față de alte zone similare din țară. Apele sunt mai puțin poluate, pădurile, pajiștile naturale întinse și etajele subalpine și alpine mai izolate.

Bogăția biodiversității este foarte evidentă dacă comparăm numărul populațiilor descrise din Maramureș – 346- cu numărul speciilor existente în România – 597. Putem remarca că în Maramureș sunt prezente 57% din fauna de vertebrate din România, iar suprafața teritoriului este de numai 1,35% din suprafața țării. Este evident că activitățile umane au influențat negativ bogăția faunei de vertebrate și în acest teritoriu. Unele specii au dispărut definitiv din zonă, sau au devenit specii rare cu un areal foarte restrâns, cu o densitate critică pentru populația respectivă.

Din acest considerent am simțit nevoia de a descrie aceste populații rare, periclitate, de a atenționa specialiștii, organele competente, în vederea protejării populațiilor respective și a mediului natural cu habitatele lor preferate. La fel vom înșira niște semnalări pe care le-am considerat accidentale, la clasele mai mobile, ca la păsări, în special la păsări migratoare, existând totuși asemenea semnalări la pești și chiar la mamifere.

Publicarea acestor date este necesară pentru a îndrepta atenția cercetărilor asupra speciilor respective. De multe ori, după prima semnalare, luată drept specie accidentală, numărul observațiilor au crescut vertiginos. De exemplu, la specia *Achantis flavirostris*, s-a constatat că specia are o preferință foarte specifică la un anumit tip de habitat și perioada vizitării este foarte scurtă, depistarea ei fiind puțin probabilă. Odată cu intensificarea cercetărilor s-a dovedit că populația apare în mod regulat într-o anumită perioadă și în anumite locuri specifice, fără să fie observată în restul anului.

În continuare, pe baza cercetărilor și a datelor noastre, încercăm să redăm speciile la care s-au redus foarte mult arealul de răspândire, au devenit rare, periclitate, precum și unele semnalări accidentale la fiecare clasă de vertebrate.

La pești, 50,6% dintre peștii dulcicoli ai României sunt prezenți în Maramureș, cu un număr de 42 de populații.

Considerăm specii rare, lostrita (*Hucho hucho*), care, fiind un salmonid sensibil la calitatea și oxigenarea apei, arealul i s-a restrâns foarte vizibil. Poluarea îndelungată de la flotația Baia-Borșa a râului Vișeu a cauzat dispariția lostritei din acest râu și chiar din bazinul Vișeului-Vaser, Ruscova. S-a menținut încă o populație viabilă în râul Tisa, mai mult în cursul inferior al sectorului românesc al Tisei (Remetei - Teceu). Refacerea populației este încă posibilă, prin aplicarea de reguli severe de ocrotire și diminuare completă a poluării de la Baia-Borșa, Novăț.

Ca specii rare la care densitatea populației s-a micșorat simțitor sunt cele două specii de fusar, (*Zingel zingel*, *Zingel strebel*) și păstrăvul indigen (*Salmo trutta fario*). Ultima specie încă nu este periclitată cu dispariția totală, dar cercetările noastre întreprinse în perioada 1998-2002 în apele maramureșene au dovedit foarte clar reducerea arealului precum și frecvența speciei în apele curgătoare caracteristice pentru această specie. Dintre speciile accidentale care sunt semnalate în râul Tisa putem aminti cega (*Acipenser ruthenus*), care a fost prinsă și în dreptul municipiului Sighetu-Marmației și, mai rar întâlnit, somnul (*Silurus glanis*), semnalat numai în râul Tisa, în dreptul localității Teceul Mic, unde acest râu părăsește teritoriul țării cu un debit de 150 mc/sec.

La amfibieni, dintr-un număr de 14 specii confirmate în Maramureș, reprezentând 77,7% din fauna țării, o singură specie, broasca de mlaștină (*Rana arvalis*) o putem considera specie rară și chiar periclitată, în caz de distrugere a habitatului. Are un areal foarte restrâns, au fost colectate 4 exemplare la tinovul Jilerescu, de M. Andrei în 1996, altitudinea locului fiind de 750 m.

În Maramureș numărul speciilor de reptile se ridică la 11 - 45,8%, raportat la fauna de reptile a României. Șopârta de ziduri (*Lacerta muralis*) și gușterul (*Lacerta viridis*) au fost nominalizate în fauna Maramureșului numai după surse bibliografice – Frivaldszky (1871) și M. Borcea (1983) – neconfirmate de cercetările noastre.

Dintre reptile putem include între speciile rare, șarpele lui Esculap (*Elaphe longissima*), semnalările devenind răzlețe în ultima perioadă și șarpele de alun (*Coronella austriaca*). Prima specie este tipică de pădure, a doua de terenuri înierbate.

Despre șarpele de apă (*Natrix tesellata*) posedăm numai două date, Valea Marei (1935) după botanistul A. Coman, și zăvoiful Tisei, exemplar capturat în 1962 ce a rămas în colecția școlii din Câmpulung la Tisa.

Clasa păsărilor (Aves) reprezintă prin cele 224 de specii (Ardelean, Béres 2000), 58,6% din avifauna țării.

14 specii de păsări despre care în ultimii 50 de ani nu posedăm nici o semnalare concretă le-am considerat dispărute din avifauna zonei, de exemplu *Pelecanus onocrotalus*, *Cygnus cygnus*, *Gypaëtus barbatus*, *Aegypius monachus*, *Syrnhaptis paradoxus* etc.

Publicarea speciilor rare sau accidentale sunt necesare în primul rând pentru completarea paletei faunistice și în vederea protejării populațiilor respective cu habitatelor specifice.

În cadrul ornitofaunei cele două categorii se diferențiază foarte bine – rare, periclitate și accidentale. Speciile rare, periclitate, și-au restrâns aria de răspândire și și-au diminuat densitatea populației sub influența activităților antropogene iar speciile accidentale sunt specii migratoare, de pasaj, care ajung întâmplător, accidental într-o zonă care nu coincide cu drumul de migrație sau teritoriul de iernare. De multe ori condițiile meteorologice contribuie la asemenea „rătăcirii”. Dintre speciile de păsări, rare, periclitate, vom înșira 18 populații, pe baza cercetărilor noastre efectuate în timpul anilor.

1. *Podiceps nigricollis*, 2. *Bxobrycus minutus*, 3. *Hieraëtus pennatus*, 4. *Aquila pomarina*, 5. *Aquila chrysaëtos*, 6. *Cyrcaëtus gallicus*, 7. *Falco peregrinus*, 8. *Tetrao tetrix*, 9. *Bubo bubo*, 10. *Otus scops*, 11. *Jynx torquilla*, 12. *Picoides tridactylus*, 13. *Monticola saxatilis*, 14. *Sylvia nisoria*, 15. *Ficedula parva*, 16. *Lanius minor*, 17. *Lanius excubitor*, 18. *Emberiza cia*.

Dintre speciile de pasaj și de oaspeți de iarnă le-am considerat accidentale pe cele ce nu frecventează cu regularitate zona Maramureșului și despre care posedăm o singură dată de capturare sau observație. În această categorie am inclus 15 specii de păsări: 1. *Gavia stellata*, 2. *Podiceps auritus*, 3. *Ardeola ralloides*, 4. *Branta ruficollis*, 5. *Anas clypeata*, 6. *Netta rufina*, 7. *Aythya marila*, 8. *Melanitta nigra*, 9. *Mergus serrator*, 10. *Mergus merganser*, 11. *Haliaetus albicilla*, 12. *Gyps fulvus*, 13. *Hydroprogne tschegrava*, 14. *Eudromias morinellus*, 15. *Pluvialis squaterola*.

Merită să fie menționată accidentarea unui vultur sur (*Gyps fulvus*) în Maramureș, Valea Izei, comuna Strâmtura, la data de 20 IX 2001, această capturare considerând-o accidentală. Vulturul a fost reținut pentru refacere până în luna mai 2002, când a fost redat naturii, în rezervația „Pietrosul Rodnei”.

Fauna de mamifere este reprezentată de 56 de specii, 62,2% din fauna de mamifere a României. Din această faună bogată la unele specii putem constata o restrângere de areal și reducerea numerică a populațiilor. Răpitoarelor mari, în urma prigoanei, li s-au redus efectivele simțitor, de exemplu la lup, la unele populații până la densitatea critică, de exemplu la râs (*Lynx lynx*).

Mamiferele pe care le putem considera specii rare cu un areal foarte restrâns și chiar periclitate cu dispariția din fauna locală sunt: 1. *Myotis brandti*, 2. *Microtus tatricus*, au fost găsite în două habitate – Flousek și colaboratorii, în Munții Rodnei (Gura Fântânii) 1984 și Murariu, Răduleți în masivul Igniș (V. Runcului), 3. *Microtus nivalis*, vârful Pietrosul – 2 exemplare, Wagner 1974, 4. *Sicista betulina* – fața Pietrosului, 1375 m.

Altitudine, Murariu (1995), 5. *Lutra lutra*, 6. *Mustela lutreola*, prezența speciei în momentul de față nu este sigură, 7. *Lynx lynx*.

Dintre mamifere, o singură specie – câinele enot (*Nyctereutes procynoides*) – o putem considera accidentală.

SPECII RARE, PERICLITATE SAU ACCIDENTALE DIN FAUNA DE VERTEBRATE A MARAMUREȘULUI

PISCES:

Specii rare, în regres, periclitate:

- lostrița (*Hucho hucho*)
- fusar (*Zingel streber*)
- fusar mare, pietrar (*Zingel zingel*)
- păstrăv indigen (*Salmo trutta fario*)

Specii accidentale:

- cega (*Acipenser ruthenus*)
- somn (*Silurus glanis*)

AMPHIBIA:

Specie rară:

- broasca de mlaștină (*Rana arvalis*)

REPTILIA:

Specii introduse pe baza datelor bibliografice:

- șopârla de ziduri (*Lacerta muralis*)
- gușter (*Lacerta viridis*)

Specii rare:

- șarpe de alun (*Corella austriaca*)
- șarpele lui Eucalipt (*Elaphe longissima*)
- șarpe de apă (*Natrix tessellata*)

AVES

Specii rare dintre cele cuibătoare:

- corcodel cu gât negru (*Podiceps nigricollis*)
- stârc pitic (*Ixobrychus minutus*)
- acvila țipătoare mică (*Aquila pomarina*)
- acvila de munte (*Aquila chrysaetos*)
- acvilă mică (*Hireatus pennatus*)
- șerpar (*Circaetus gallicus*)
- șoimul călător (*Falco peregrinus*)
- cocoș de mesteacăn (*Tetrao tetrix*)
- buhă (*Bubo bubo*)
- ciuș (*Otus scops*)

- capântortură (*Jynx torquilla*)
- ciocănitoare de munte (*Picoides tridactylus*)
- mierlă de piatră (*Monticola saxatilis*)
- silvie porumbacă (*Sylvia nisoria*)
- muscar mic (*Ficedula parva*)
- sfrâncioc cu frunte neagră (*Lanius minor*)
- sfrâncioc mare (*Lanius excubitor*)
- presură de stâncă (*Emberiza cia*)

Specii considerate accidentale:

- cufundac mic (*Gavia stellata*)
- corcodel de iarnă (*Podiceps auritus*)
- stârc galben (*Ardeola ralloides*)
- gâscă cu gât roșu (*Branta ruficollis*)
- rață lingurar (*Anas clypeata*)
- rață cu ciuf (*Netta rufina*)
- rață cu cap negru (*Aythya marilla*)
- rață neagră (*Melanitta nigra*)
- ferestraș moțat (*Mergus serrator*)
- codalb (*Maliaetus albicilla*)
- vultur sur (*Gyps fulvus*)
- pescăriță mare (*Hydroprogne tschegrava*)
- prundăraș de munte (*Eudromis morinellus*)
- ploier argintiu (*Pluvialis squatarola*)

MAMMALIA

Specii rare și chiar foarte rare

- liliac a lui Brandt (*Myotis brandti*)
- șoarecele din tatra (*Microtus tatricus*)
- șoarecele de zăpadă (*Microtus nivalis*)
- șoarecele săritor de pădure (*Sicista betulina*)
- vidră (*Lutra lutra*)
- nurea (*Mustela lutreola*)
- râs (*Lynx lynx*)

Specie accidentală

- câinele enot (*Nyctereutes procyonides*)

În concluzie putem afirma că în fauna bogată a Maramureșului, cu o biodiversitate foarte bogată în fiecare clasă de vertebrate, găsim populații în regres, cu arii de răspândire reduse, punctiforme și chiar unele periclitare cu dispariția totală.

Pe baza cercetărilor noastre multianuale am constatat următoarele:

- La pești (*Pisces*) patru populații sunt în regres, au devenit rare și două accidentale.
- Dintre reptile (*Reptilia*), două specii au fost amintite în literatura de specialitate

că ar fi prezente în Maramureș (*Lacerta muralis*, *Lacerta viridis*), dar cercetările noastre recente nu a confirmat prezența lor. Cercetările noastre au constatat trei populații care au devenit rare, sau chiar foarte rare.

- Clasa păsărilor (*Aves*) este foarte bine reprezentată în populațiile cuibăritoare, cele de pasaj și cele oaspete de iarnă. Dintre cele cuibăritoare, 18 populații le-am considerat rare, chiar periclitare. Dintre speciile de pasaj și oaspete de iarnă, le-am considerat specii accidentale pe cele cu o singură semnalare în Maramureș, în această categorie încadrând 15 specii.

- Dintre populațiile de mamifere (*Mammalia*), 7 au devenit rare și una accidentală (*Nyctereutes procynoides*), cu două capturări sigure.

Bibliografie

1. Ardelean G., Béres I. (2000) – *Fauna de vertebrate a Maramureșului* – Colecția Univ., Editura Dacia, Cluj Napoca, p. 1-378
2. Béres I. (1972) – *Câinele enot în Maramureș*, Revista Vânător și Pescar Sportiv, 1972, nr. 4, p. 31
3. Béres I. (1977) – *Specii rare de păsări în colecția Muzeului Maramureșean Sighetul Marmăției*, Revista Muzeelor, București, nr. 5, p. 82-85
4. Béres I. (1978) – *Contribuții la cunoașterea ornitofaunei Depresiunii Maramureșului*, Marmăția, nr. 4, p. 391-426, Anuarul Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare
5. Béres I. (1990) – *Influența zonelor umede în repartiția și conservarea vertebratelor din Maramureș*, Revista Muzeelor București, nr. 5, p. 65-72
6. Béres I. (1995) – *Importanța colecției de vertebrate a Muzeului Maramureșului în cunoașterea faunei de vertebrate a României*, Studii și Cercetări, Pitești, Naturalia, Tom I, p. 247-251
7. Béres I. (1997) – *Contribuții la cunoașterea faunei amfibienilor și reptilelor din Depresiunea Maramureșului*, Muzeul Țării Crișurilor – Oradea, Nymphaea, p. 151-154
8. Borcea M. (1983) – *Fauna de amfibii și reptile din Munții Rodnei, prezentarea zoogeografică*, Acad. Română, Filiala Cluj Napoca Baia Mare, p. 120-127
9. Murariu D., Răduleți N. (1998) – *Mammalian fauna (Mammalia) from Maramureș Depression Romania* – Analul Trav. Mus. Natl. Hist. „Gr. Antipa” București, vol. XL, p. 609-621
10. Wilhem A. Horka A. Sallai Z. (2003) – *Contribuții la cunoașterea situației actuale a faunei ihtiologice a Depresiunii Maramureș*, Muzeul Județean Satu Mare, Studii și Comunicări, Seria Științele Naturii II-III, p. 158-169

RETROSPECTIVE ȘI PERSPECTIVE ÎN RECONSTRUCȚIA ECOLOGICĂ ATÂT DE NECESARĂ ROMÂNIEI

Dr. Alexandru FILIPAȘCU
Cluj Napoca

Obişnuiți cu numeroasele paleative biologice devenite lozinci optimiste împotmolite la pragul nevoilor noastre crescânde, adormiți în aromele abundente ale presei cotidiene, nu observăm că reconstrucția și chiar optimizarea ecologică în țara noastră se rezumă la stadiul de refugiu verbal în fața unor realități naturale actuale, surprinzătoare poate, dar indiscutabile. Ne vine greu să ieșim din tomberoanele în care am azvârlit ecologia drept știința ecarisajelor de tot felul, a curățirii gunoaielor pe care le lăsăm peste tot în "mediul înconjurător care ne înconjoară înconjurându-ne" în locul învechitei naturi unde sălășluiau și se adăposteau moșii și strămoșii... Așa, ne vine greu să credem că reconstrucția ecologică acea chirurgie plastică în locuri din natură, este foarte costisitoare și cum a demonstrat-o românul Iosif Dancău (conducând decenii la rând, asemenea activități de artizanat ecologic, în Landul Bavarez al Germaniei), nu numai că ea comportă cheltuieli valutare de milioane și miliarde de unități, dar finalul ei rămâne doar o parafrază a mediului natural, niciodată posibil de refăcut aidoma cerințelor legilor naturii. Cât despre o "optimizare" a naturii, problema apare și mai nevralgică, solicitând resurse și materiale noi, tehnologie corespunzătoare; cu toate că ea de obicei reflectă încercările noastre de a forța posibilitățile firești ale naturii, înconștienți de faptul că optimizarea aceasta devine nou ecran ademenitor în raport cu posibilitățile societății umane pornită să rânduiască după nevoile sale stringente, fața strămoșească a vetrei sale de neam

După aceste considerații filosofice, să zicem, izvorâte totuși dintr-o fecund îndelungată experiență de teren, încercăm să examinăm perspectivele unei prezumtive reconstrucții autohtone, analizând retrospectiv două pilduitoare "momente" ale gândirii, cercetării și practicii românești. Și a căror neglijent rușinoasă uitare, sau incriminabilă necunoaștere astăzi, ne-au ajutat să nu ne împiedecăm de pragul trecerii între milenii.

X

Un prim exemplu ni-l oferă contribuția prospectivă, solid ancorată în cercetarea fundamentală și totodată, în aceea "aplicativă", a savantului român Grigore Antipa, finalizată (pe "moment"!) și publicată în anul de cotitură națională 1919, sub titlul **Problemele evoluției poporului român**. Antipa declară de la bun început că o asemenea problemă "nu se rezolvă

numai prin improvizații geniale și prin inspirațiile momentului” (vide mil. Iller. ns.), ci numai printr-o “muncă intensă, bazată pe știință și pe învățămintele ei”. Iată pentru ce Antipa, probabil primul în Europa timpului său, insistă asupra “aplicării principiilor biologiei în judecarea chestiunilor de organizare socială”.

Nu este locul și nici intenția noastră de a analiza această importantă lucrare (peste 400 pagini !), în complexa ei alcătuire. Amintim numai că pentru “regiunea pășunilor de munte” Antipa preconiza numai crutarea humusului subțire, ferirea lui de ravagiile ape, și pășunatul cu un număr echilibrat de animale care să folosească integral iarba, fără s-o epuizeze dar și fără a-l schimba sau modifica structura vegetală. !

Vom analiza însă, în amănunțime, modul în care acest biolog de excepție mondială, considera “valorificarea” regiunilor inundabile ale Dunării, care la acea vreme însumau în jur de un milion de hectare...!

După trei decenii de cercetări nemijlocite în zonă, Grigore Antipa atrage atenția asupra următoarelor aspecte majore, bio-economice, pe care Dunărea le impune :

- În anii cu revărsări îndelungate, bălțile Dunării dau o foarte mare producție de pește ;
-

- În anii cu ape joase, terenurile inundate parțial permit pe locurile înalte producții agricole “de o abundență necunoscută la câmpie” ;
- Întotdeauna însă atunci când apele se retrag, în baltă “avem o iarbă minunată, așa cî vitele din regiuni îndepărtate se aduc în lunci la pășunat, sau se face fân, dând reolte de o abundență rară, așa cum nu se văd decât în terenurile irigate din țările apusene “.

Subliniind că tocmai din aceste împrejurări cauzale, “atât șesurile râurilor cât și bălțile Dunării au fost întotdeauna locurile unde s-au făcut creșcătoriile cele mai mari de vite și care au o mare importanță în această privință și pentru viitor”, Antipa nu face decât să anticipeze prin cercetările proprii, concluziile la care vor ajunge în anul 1973 istoricul I. Donat (“La vie pastorale chez les roumaines” – Dacorom. , vol. I, p. 78/103, München) și noi înșine în anul 1975 (“Vechimea prezenței umane în ecosistemele subalpin – alpine ale Carpaților și consecințele sale ecologice” – Cumidava, IX, p. 53/63, Brașov). Sunt lucrări care atestă faptul că în trecutul românilor vitele se creșteau în lunci și zonei de baltă, preponderent în raport cu zonele munților înalți (de ex. 10-25 oi/familie în județele de șes danubian, față de 0, 2-0, 9 oi/familie, în acelea montane ale României anilor 1838 sau 1860). Iar că prezența pastorală activă în munții înalți – cu toate consecințele sale negative, astăzi binecunoscute (nu și recunoscute de mulți...), nu asaltează ansamblul pastoral al Carpaților decât începând din a doua jumătate a sec.

XIX și, exploziv, în zorii aceluia XX. !

Concluzia cu caracter fundamental la care ajunge Antipa – asigurată științific, verificată practic și ilustră până și de exemplul milenar al bioproductivității Nilului (faimosul "grâнар" al Europei mediteraneene), este aceea că izvorul productivității nu constă în "albia mică a fluviului" ci "în balta cu terenul inundabil", iar pentru pește, că albia minoră a unui râu este numai locul său de refugiu pe timpul iernii. În acest context el propune alternarea piscicultură – agricultură, cu un ciclu reluat tot la patru ani odată, sistem care l-a fost aplicat imediat în zona inferioară a Volgei (URSS) și în urma amenajărilor efectuate pe fluviul Illinois (SUA). . Cu atât mai mult cu cât prin canalele deschise de Antipa în Delta Dunării – am spune prima lucrarea de ecologie aplicată în lume, el a demonstrat o creștere a productivității piscicole în complexul Razelm, de la 50 mii kg. pește / an, la 3 milioane kg. /an . . . !

Este bine să cunoaștem (privind astăzi prin România timpului nostru), că în urma studiilor și a cercetărilor verificate în practică, "lucrurile mergeau probabil prea bine" – observă Antipa, încât o vehementă campanie dezlănțuită în presă, a dus practic la desființarea Serviciului pescăriilor pe care îl conducea pe baze înaintat științifice. Astfel "lucrările începute cu atât succes au fost din nenorocire oprite cu totul în loc, prin politicianism și demagogie, ți munca depusă timp de 27 de ani, pare să fi fost zadarnică ; mă mângâi totuși cu ideea că progresul mergând în spirală, oricât de mare ar fi puterea politicianismului, nu se poate ca adevărul să nu triumfe" !(sl. ns.)Care erau acele "lucrări" pe care le impunea "Punerea în cultură a regiunii băltoase a României", le aflăm din lucrarea purtând acest titlu elaborată de G. Antipa în anul 1927 (Acad. Rom., Mem. secț, științif, , Ser. III, Tom IV, Mem. 4 – 86 pp. ;București). Iată câteva din învățămintele de ecologie prognostică pe care savantul ni le transmite prin această lucrare :

- Într-un organism acvatic cu pulsație anuală variabilă, factorul productiv esențial rămâne măul fertil care fecundează terenurile agricole cultivabile și planctonul care determină productivitatea piscicolă ;
 - În caz Dunării, îndiguirile radicale sunt nu numai "o nenorocire" ci și o investiție care ar priva de puțin 48% din suprafața totală a luncii ei de producția piscicolă, care ar lăsa peste 60% din terenurile pretabile agriculturii să fie defertilizate, fie prea umede, iar îndiguirea totală nu va putea fi amortizată niciodată de producțiile complementare ;
 - Terenurile complet îndiguite "deși sunt la început foarte productive, pierd în scurt timp puterea lor de producție" (citând cazul Tisei sau a îndiguirilor de la Chirnogi) ;
 - Ca o concluzie, sistemul îndiguirii radicale "nu numai că nu rezolvă chestiunea punerii în valoare a regiunii noastre băltoase, dar chiar poate să ducă la consecințe cu totul periculoase" ;
-

- În cazul Deltei Dunării, se arată că ea poate fi transformată în terenuri de cultură prin lucrări de artă ca în Olanda, dar așa s-ar ajunge ca "hectarul de aici să coste cel puțin de 10 x mai mult ca un hectar din cel mai bun pământ de la câmpie" și că "numai întreținerea anuală și pomparea apelor să coste cu mult mai mult decât s-ar putea realiza anual din cea mai bună recoltă" ;
- Pentru terenurile inundabile mai înalte, pentru grinduri, după îndiguirea lor faptul că apa este lăsată din timp în timp să se întindă peste ele cu aluviunile ei cu tot, "ar reprezenta o sporire îndoită a puterii lor de producție și a renuabilităților";
- "De îndată ce albia Dunării va fi izolată de zona ei inundabilă, producția ei de pește va scădea atât de tare încât nu vor mai avea o importanță reală decât peștii migratori de mare"). La Tisa, după îndiguire, Antipa constată scăderea producției piscicole în proporție de 100 la 1 !).

Militând pentru diguri submersibile și semi – submersibile, Antipa demonstrează axiomatic adevărul că *"revărsările apei fluviului sunt o necesitate fiziologică a acestei gigantice ființe, pe care dacă le vom împiedeca cu orice preț, vom provoca perturbări care pot deveni fatale întregului organism"*. De aceea "scopul digului nu trebuie să fie acela de a opri cu totul inundația ci numai de a repartiza apa revărsărilor pe regiunea inundabilă", așa încât, prin rotație, unele terenuri să fie total acoperite cu apă și altele uscate tot timpul anului.

Ca un corolar ecologic și aplicabil în practică, se impune concluzii finală a lucrării : "Soluția aceasta a valorificării zonei inundabile a Dunării este sigur ceva mai complicată decât aceea a unei simple îndiguiri, căci ea nu este numai de natură tehnică". Ci, am spune noi, în primul rând de natură ecologică, cea ce presupune cunoașterea perfectă a mecanismelor naturale care se produc în zonă și utilizarea lor în economia omului, printr-o manieră întru totul biologic acordată.

După șapte decenii de la aceste pertinente științifice studii și concluzii, realitatea demonstrează că amenajarea prin îndiguiri și asanări forțate, a "regiunii băltoase" dunărene, s-a realizat absolut invers ("pe dos!"), cu toate consecințele pe care același Antipa le prevăzuse : dispariția întinselor bălți și "lacuri" limitrofe Dunării, colmatarea intensă a acelor din Deltă, dispariția accentuată a stufului deltaic, uscarea complexelor îndiguite care au fost Balta Ialomiței (ca 70 mii ha) și Balta Brăilei (cca 90 mii ha), scăderea producției de pește și scumpirea aceluia produs în crescătorii, nașterea insulelor aluvionare (ostrovuri), dereglarea echilibrului apelor, înmulțirea sărăturilor (în special pe porțiunea olteană a fluviului), apariția la suprafață a pânzei freatice (numită "apa rea" prin satele "autoinundate") în Bărăganul limitrof și încă multe altele, fără a mai aminti volumul uriaș de muncă depus,

împreună cu costul său însumat la miliarde de lei.

Ce nu putuse să prevadă Grigore Antipa, a fost poate numai mai amplul material pe care l-am primit la Subcomisia monumentelor naturii (Filiala Cluj a Academiei), în 1976, și care propunea lucrări de irigare în valoare de 300 milioane lei, sub titlul "Combaterea lipsei de umiditate din Balta Brăilei". . . . !?

Este deci legitim să ne întrebăm cine și cu ce scop l-a dezinformat pe prof. Emanuel Merdinger – președintele Academiei de Științe din Illinois (SUA, statul care la începutul sec. XX aplicase pe larg măsurile eco-productive preconizate de G. Antipa), încât, în prefața volumului intitulat "Efectele biologice ale poluării mediului"(EA, Buc. , 1973), să-și permită a declara că "a fost plăcut impresionat de preocupările oamenilor de știință români și în primul rând de biologi (sl. ns.), pentru valorificarea interesantelor regiuni ale țării ca Delta Dunării, lîncă inundabilă a marelui fluviu și bălțile sale anexe, în așa fel încât această valorificare să țină seamă de întregul complex de factori implicați și de vocația naturală a acestor ținuturi care reclamă un anume (și nu oricare) tip de valorificare"(p. 7 – 10) . Adăugăm numai că, fără alt comentariu, desființarea "Bălților" lalomița și Brăila s-a încheiat în anul 1966.

X

Cealaltă realizare românească de o valoare prognostică la fel de solid fundamentată științific, o constituie lucrarea **Pădurile și destinul nostru național**, publicată în anul 1943 (Bulet. Comis. Mon. Nat. , IX, nr. 1-4, p. 7/16), de către savantul *Emil Pop* . Singur titlul acestei contribuții majore în desfășurarea viitoare a poporului nostru în vatra sa de neam, ar fi de-ajuns pentru a înțelege nu numai valoarea viziunii prognostice a autorului ei, ci și responsabilitatea biologului față de nevoile naturii țării sale, de al cărei destin îl leagă însăși existența pădurii carpatine – a cărei biologie și istorie polenanalitică a studiat-o, viață de om, ca fiind una din principalele garanții de sănătate națională.

Nu vom căuta nici aici, să analizăm întreg demersul introspectiv al acestei lucrări capitale, și ea pierdută undeva în ceea ce numea Constantin Noica "*uitarea românească*". Ci vom căuta să reținem în reatenția noastră, câteva jaloane principale :

* Credința contemporanilor că "rostul uman al pădurii începe abia după doborârea ei,

pădurile fiind privite "dintr-un punct de vedere pur financiar și efemer politic"(sl. ns.),

utilitatea financiar – economică fiind doar "o manifestare postumă și parțială a pădurii"

- "Rosturile unei națiuni sunt influențate neasemuit mai mult de pădurea vie decât lemnul obținut prin sacrificarea ei". ;
- "Pădurea care a influențat sufletul și creația spirituală a unui neam în epoca lui de tinerețe devine o necesitate spirituală subconștientă în epoca de maturitate a aceluiași neam" ;
- "Nu mai găsim nicăieri o țară în care corelația pădure – apă să fie atât de autarhic afirmată ca în România ", unde, "cu excepția pâraielor dobrogene, toate apele noastre curgătoare pornesc din inima muntoasă a țării". Iată pentru ce adaugă Emil Pop, "cine stârpește fără minte pădurile de la munte poate să tulbure această fericită și seculară armonie între om și râu"; întrevăzând că în toate ținuturile românești "agricultura și populația depind de clementa apei"!(prognoză pentru 1970 și 2005 – sl. ns.).
- Deoarece efectele favorabile sau dezastruoase ale apei asupra agriculturii depind de "puterea pădurii asupra regimului apelor curgătoare", Emil Pop explică și puterea de retenție a precipitațiilor pe care, în raport cu greutatea proprie, o îndeplinesc frunzarul pădurii (4 – 7 x), mușchiul ce crește pe solul pădurilor de conifere (8 – 12 x) sau turba de Sphagnum (până la 30x). Coniferele se impun de la sine "cu rol decisiv în regimul apelor", însă prin exploatarea lor negândită până "acuma", față de "vocația lor ecologică", în anul 1935 se constată deja că aproape 80% din exportul în lemn al României îl reprezenta molidul "cel mai nobil și relativ cel mai puțin lemn al nostru în pădurile de munte" – îl definește Pop.

Fără îndoială că pilduitorul studiu al savantului român ar trebui citit și recitit decadal, fiecărei generații în întregimea mesajului său. Am încercat aici numai reliefaarea câtorva din concluziile sale prognostice, eco – sociale, spre a le pune în antiteza realităților contemporane : viiturile de amploare națională din anii 1970 și 1975 (adăugăm aceea "particulară", cu consecințe complexe, din 2005), sau campania de înrășinare forțată a codrului natural, tot în scop strict productiv, iar dintre multiplele consecințe ale acesteia reliefând doar relația țiere rasă – înrășinare – echienitate exacerbată a pădurii rezultate – doborâturile de vânt. Aceste din urmă, numai în jud. Suceava spre exemplu, între 1964 și 1975 s-au ridicat la 20 milioane metri cubi !(R. Ichim, "Cu privire la unele probleme ecologice ale pădurilor din Bucovina", Rev. Păd., nr. 4, p. 241/243, 1979). Neînțelegerea rolului protector al arboretelor asupra solului, până mai ieri, explică și sacrificarea jnepenișurilor carpatine pe mâinile și ignoranța protologilor agronomi, în ciuda dreptului lor legitim de a fi incluse în amenajamentele silvice (clasa V-a, "de protecție") ;drept derivat chiar și din numele lor generic Pinus și chiar dacă acolo sus, apărând muntele și pădurea de sub ei, jnepenii nu pot să ne

dea și scânduri, bârne, lemn de rezonanță...!

În ultimele decenii au apărut în sprijinul concepțiilor bio-ecologice asupra pădurii, o serie de lucrări importante ale biologilor (exemplu Simpozioanele Filialei Cluj a Academiei, dedicate în 1978 jnepenișurilor și în 1979, fagului și făgetelor carpatine), precum și cercetări silvice axate pe concepția ecologică în regimul conservării și tratării pădurilor țării (amintim doar pertinentele și curajoasele lucrări ale lui Valeriu Dinu, Radu Ichim ș. a.). Toate aceste eforturi încearcă să reexamineze și să repare greșelile făcute în trecutul îndepărtat sau mai apropiat nouă. Însă aici ne-a stat în atenție (ca în cazul anterior al zonelor umede din România), examinarea posibilităților de reușită ale unei alte prognoze ecologice privind pădurea românească, după bine jumătate veacul de la apariția lucrării E. Pop.

Din întreg acest material readus să lumineze întrucâtva opacitatea prezentului, se desprind și o nuanță de pesimism cu privire la posibilitățile prognozei ecologice de a obține rezultate palpabile în reconstrucția sau zisa "optimizare" a zisului mediu înconjurător nouă (câtă vreme pe englezii insulari, îi înconjură în lipsa naturii autentice, "environnement"-ul). Pesimism revigorat de apariția în 1979 (Ed. Scrisul Românesc, Craiova), a volumului emfatic intitulat "Viitor în Carpați", al medicului veterinar Radu Trey din Vatra Dornei ; despre care, pertinent ca de obicei, Adrian Păunescu declara la vreme, că este o lucrare "fundamentală pentru stabilitatea și durata noastră în lume"!?(sic !).

În pofida titlului comercial enunțat, este aici vorba de un cumul de păreri cu privire la problemele actuale de zootehnie și de sociologie aplicată, în Carpați. Opuł acesta conține o serie de idei solide ca : fânaț preponderent față de pășunea montană, accentuarea stabulației vitelor, nepoluare, o mică-mecanizare adecvată terenurilor de munte, legarea populației tinere de montan printr-o serie de avantaje materiale și spirituale ș. a. m. d. Dar în raport cu lucrările analizate până aici, în cartea lui Rey se pierde tocmai valorile înșiruite mai sus, prin azvârlirea lor într-o zeamă verbală ambiguă, contradictorie, lipsită de liantul științific necesar și proiectabilă la nivelul țării, numai zonal. Proiecție pe care însuși autorul nu o poate asigura în fața criticilor posibile, lipsindu-l elementele primare de fundament.

Considerațiunile acestea își găsesc ecoul într-un mănunchi de "teze" pe care același R. Rey le înaintează Academiei de științe social-politice, încă din 1975, "după cinci ani de cercetări complexe"!?), privind un prim și inedit "Proiect experimental de optimizare a zonelor pastorale carpatine". Deslușim numai câteva dintre cele mai elocvente :

1. "Valorificarea rațională a tuturor suprafețelor de pășuni prealpine și alpine (?!? –n. ns.), raportate la solicitările unei zootehnii intensive", deoarece, "până în prezent nu există o estimare științifică a potențialului furajer al complexelor carpatice, din unghiul unei zootehnii intensive" ;
2. Fuzionarea zootehnice cu meșteșugurile, turismul, pomicultura și

artizanatul (fiind bineînțeles, vorba de regiunile prealpine și alpine...nn.)

3. "Stabilirea echilibrului dintre silvic și zootehnic, rentabilitatea pe 100 de ani/ha. , fiind de 4/8000 dolari în favoarea zootehniei".

Ne abținem de la orice comentariu. Fără să ne putem abține de la observația zămislită de ultimul punct, că lupta păgubitoare dintre vită și pădure este departe încă de fi luat sfârșit.

X

Iată din câte unghiuri de vedere cerebrală și sub semnul căror recunoașteri sau remușcări postume, poate fi privită prognostic reconstrucția, ca și optimizarea ecologică în natura prigonită prin inconștiența și lăcomia, văduvită subconștient în defavorul nostru.

Spre a alcătui și o emblemă a acestor activități atât de necesare, dacă astăzi încă nelămurit, mâine cu siguranță, în încheiere apelăm la poezia lui Jaques Prévert,

Pour faire le portrait d'un oiseau

Pentru a face portretul unei păsări, ne spune poetul, tabloul îl începem pictând o colivie, cu ușa deschisă, pe care o așezăm între arbori. Stăm apoi la pândă până când, mai devreme sau mai târziu, pasărea vine și intră în ea. Atunci, cât mai încet cu putință, luăm penelul și punem gratii la ușă, așteptând iarăși până ce pasărea cântă. Dacă ea tace înseamnă că portretul este prost. Dacă, după ce am pictat și "*frunzișul verde, răcoarea vântului și praful de soare*", pasărea cântă, e semn că tabloul este bun. Atunci abia, când se aude cântecul păsării, îi smulgem cu multă delicatețe o pană și cu ea ne putem semna liniștiți numele în colțul tabloului.

În această viziune, a tuturor durerilor provocate atunci la smulsul penei sau a penelor câte s-au cerut, ne putem da seama cum a venit timpul să ne semnăm fiecare efortul creator în toate reconstrucțiile și optimizările câte se cer zăgrăvite pe pânza ecologică înfățișând "pasărea măiastră" a naturii românești, scăpată din palmele lui Brâncuși către zărilor noastre.

Cluj 1980
revăzut 2005

DATE GENERALE CU PRIVIRE LA INFESTAȚIA PARAZITARĂ A CAPRELOR NEGRE (RUPICAPRA RUPICAPRA) DIN MUNȚII RODNEI

Horațiu S. CIOBAN
Laboratorul sanitar veterinar
Sighetul Marmăției

Timur V. CHIȘ
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției

Summary

The general data concerning the parasitical infestation of the chamois in the Rodnei Mountains. This research study refers to the degree of infestation with nematodes of four individuals from the Rodnei Mountains.

As a result of the microscopic examination of faeces we have observed a medium and a high degree of infestation with a lung, gastric and intestinal localization.

Introducere

Din 1964 cînd a început repopularea Munților Rodnei cu capre negre și pînă în 1990 efectivul a crescut de la 24 pînă la peste 500 exemplare ,iar din 1990 pînă în 2004 efectivul s-a redus ajungând la circa 70-80 exemplare.

După părerea noastră braconajul intens a fost factorul principalul, la care se adăugă si ceilalți factori care au fost prezenți și înainte de 1990; cîinii de la stăne, răpitoarele, calamitățile naturale precum și unele boli.

Oprirea branconajului, controlarea numărului de cîini, purtarea obligatorie a juzeului standard de către cîinii de la stăne și prevenirea bolilor prin vaccinări și deparazitări obligatorii a animalelor domestice ar duce la creșterea efectivului de capre negre.

Metodă și material

În cursul lunii octombrie 2004 s-au examinat parazitologic 4 probe de crotine recoltate de la 4 capre negre din Munții Rodnei.

Examele parazitologice au constatat în examenul direct macroscopic al fecalelor cât și în examenul microscopic al ouălor și larvelor existente pe lame și lamele.

Pentru identificarea ouălor de paraziți s-au efectuat examene coproparazitologice folosind metoda de flotatie (Willis) și sedimentare.

Pentru identificarea larvelor de paraziți s-a folosit metoda Baerman.

Utilizând tehnici simple de laborator: flotație, sedimentare, migrarea larvelor s-au evidențiat pe 4 probe coprologice recoltate individual de la capre negre, afecțiuni parazitare, cu grad masiv și mediu de infestație, cu localizare pulmonară și gastrointestinală.

Prezentul studiu se referă la gradul de infestație cu nematozi la capra neagră având localizare în pulmon, cheag și intestinul subțire. Pentru a stabili infestația parazitară au fost recoltate 4 probe de fecale (crotine) de la 4 capre negre care își au habitatul în Munții Rodnei.

Probele de crotine au fost recoltate individual, ambalate și prelucrate în Laboratorul Sanitar Veterinar din Sighetu-Marmației la secția parazitologie.

Rezultate

În urma examenului ovolarvohelmitoscopic s-au stabilit următoarele:

Proba nr. 1: Crotine de capră neagră, recoltate din Pietrosul Rodnei, fața Pietrosului.

În urma examenului microscopic s-a stabilit o infestație masivă cu ouă de *Trichostrongylidae*. Boala se numește Trichostrongiloză și este produsă de nematozi din familia *Trichostrongylidae*, care se dezvoltă în tubul gastrointestinal la mamifere și păsări, afectând cu precădere rumegătoarele mici și mari. Viermii din această familie sunt egal calibrați, de dimensiuni relativ mici cu capsula bucală redusă. Masculii au bursa caudală bine dezvoltată, prevăzută cu coaste și 2 spiculi. Femelele sunt ovipare, iar ouăle în momentul ponteii, sunt segmentate prevăzute cu o coajă netedă și subțire.

Acești paraziți nu necesită gazdă intermediară.

S-au identificat *Trichostrongylus capricola* și *Strongylus vicarius*.

Proba nr.2: Crotine de capră neagră recoltate în zona Creasta Piciorul Pleșcuței din Masivul Ineu.

În urma examenului microscopic s-a stabilit o infestație medie cu larve de *Dictyocaulus filaria* și cu larve de *Protostrongylidae*, viermi cu localizare pulmonară, ambii paraziți făcând parte din ordinul *Strongylida*.

Larvele de *Dictyocaulus filaria* sunt granulate mai ales în porțiunea mijlocie a corpului și au corpul egal calibrat și filiform, măsoară circa 500/20 micrometri, prezentând la extremitatea anterioară un buton cefalic, iar la cea posterioară este ușor conică. Are culoarea închisă.

Contaminarea se face pe cale bucală cu larve infestante odată cu hrana. Parazitul adult se localizează la nivelul bronhiilor și traheii provocând afecțiuni inflamatorii grave, dar se află și pe tractul tubului digestiv și sunt eliminate prin fecale.

Larvele de *Protostrongylus rufescens* sunt transparente, elarvarea lor producându-se în bronhii sau intestin. Larvele măsoară circa 400/17 micrometri, prezentând un apendice caudal ondulat.

Infestarea caprelor se realizează prin consumul odată cu iarba a melcilor. Melcii din genurile *Succinea*, *Agriolimax*, *Monacha* constituie gazde intermediare pentru acest parazit.

Proba nr.3: Crotine de capră neagră recoltate din zona Creasta Piciorul Pleșcuței din Masivul Ineu.

Prin examene parazitologice, folosind tehnicile: flotație, sedimentare, migrarea larvelor nu au fost identificate forme parazitare.

Proba nr. 4: Crotine de capră neagră recoltate din zona Creasta Piciorul Pleșcuței din Masivul Ineu.

În urma examenului microscopic s-a stabilit o infestație medie cu larve de *Dictyocalus filaria* și cu ouă de *Trichostrongylidae* ambele parazitoze fiind descrise anterior.

În urma prelucrării celor 4 probe de crotine recoltate de la capre negre s-au identificat 4 specii de paraziți și s-a stabilit o infestație masivă cu ouă de nematozi din familia *Trichostrongylidae*, infestație medie cu larve de *Dictyocaulus filaria* și *Protostrongylus rufescens*.

Concluzii și discuții

În cazul infestației cu larve de *Dictyocaulidae* și *Protostrongylidae* semnele preliminare ca tusea seacă, apoi grasă pot apărea la un număr mic de animale, dimineata și după eforturi. În formele atenuate se constată tuse cronică, dispnee fără sufocare, jetaj puțin abundent. În formele grave se constată jetaj care inițial este mucos apoi mucopurulent, uneori cu ghemuri de paraziți, tuse, accese de sufocare, urmate frecvent de complicații pulmonare.

În mod obișnuit evoluția este subclinică, dar în cazul suprapunerii cu alte boli se produce moartea îndeosebi la tineret.

În cazul infestației cu *Trichostrongylidae* se constată un sindrom digestiv și unul anemic: anorexie, diaree profuză, deshidratare, polidipsie, anemie, slăbire până la cașexie.

La tineret helmintoza este gravă și poate provoca moartea la vârsta de 2-3 luni.

Carențele în proteine, elemente minerale (Fe,Cu,I,Mn), vitamina A cresc receptivitatea animalelor.

Măsuri de prevenire

1. Efectuarea periodică a examenului coproparazitologic;
2. Completarea rezultatelor acestor examene cu date referitoare la structura faunei și florei alpine, existența surselor de apă;
3. Momentul optim de intervenție terapeutică va fi stabilit prin coroborarea tuturor acestor date;

4. Tratamente antiparazitare administrate oilor și caprelor cu 14 zile înainte de plecarea la pășunat pe platourile montane (produse medicamentoase pe bază de albendazol).
5. Tratamente antiparazitare administrate caprelor negre, cu produse pe bază de albendazol folosind furaje (uruieli sau în bulgăr de sare) care se pot așeza în sărării.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA MACROMICETELOR DIN "ȚARA MARAMUREȘULUI" (IV)

Marta BÉRES, muzeograf
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmației

Summary. The List of Fungi of Historical Maramureș area is updated, adding 4 new species, newly identified in Maramureș: *Galerina paludosa*, *Omphalina oniscus*, *Sarcodon scabrosum*, *Volvariella bombycina*. K.W: Micobiota, Maramureș district.

Prefață: Această, a patra notă, bazată pe cercetări proprii începută din anul 1978, cuprinde macromicetele colectate din stațiuni, habitate nepublicate în lucrările noastre anterioare din regiunea istorică "Țara Maramureșului" (Depresiunea Maramureșului și munții înconjurători din țara noastră).

Istoricul cercetărilor micologice din Maramureș: Despre macromicetele Maramureșului istoric există puține date în literatura de specialitate. Unele sunt informații doar sumare, sau se referă mai mult la ciuperci din zonele învecinate cu teritoriul nostru luat în studiu..

Avem câteva informații răzlețe din bibliografia micologică veche de la P. Kitaibel, F. Hazslinszky, G. Moesz, I. Morariu, și mai bogată despre gasteromycete, fungi hypogee de la L. Hollós.

Multe macromicete publică în zilele noastre Anișoara Lupoi din Mții Lăpușului, I. Moldovan din Mții. Gutâi, (în tezele lor de doctorat), apoi G. Negrean din Mții Rodnei, Platoul Igniș, Adriana Pop din Mții Maramureșului și G. Silaghi 4 specii din Mții Rodnei. Personal am făcut multe observații pe teren și am colectat multe materiale micologice din Maramureșul istoric, din care 398 specii și 2 varietăți sunt depuse în micoteca Muzeului Maramureșului secția St. Naturii, altele se găsesc în publicațiile mele referitoare la ciuperci din Maramureș, din care unele sunt enumerate în bibliografie.

Metoda de lucru: Lucrarea se bazează pe materiale de pe teren și pe munca de laborator –naturalizarea ciupercilor prin metoda Herpell sau prin uscare, și determinări macroscopice și microscopice, folosind determinătoare de la următori autori: Alessio, C., L. (1985), Bánhegyi, J. et al. (1953), Cetto, B. I-IV (1978), Michael-Hennig-Kreisel I-VI (1975-1981), Moser, M. II. (1978), Rimóczi, I. & Vetter, J.(red.) (1990), Sălăgeanu, Gh. & Sălăgeanu, Anișoara (1985).

Rezultate și comentarii: În total, în această notă prezentăm 25 specii, marea majoritate sunt specii comune, dar pentru cunoașterea biodiversității unei regiuni, și în natură, fiecare specie are o deosebită

valoare, chiar și cele frecvent și abundant semnalate, iar patru specii de pe listă, sunt de prima semnalare din teritoriul studiat: *Galerina paludosa*, *Omphalina oniscus*, *Sarcodon scabrosum*, *Volvariella bombycina*.

Specia *Hygrocybe calyptraeformis* este considerată prin Convenția de la Berna ca specie vulnerabilă. Pentru perpetuarea ei este nevoie de protejarea biocenozei în care se dezvoltă specia.

Materialul micologic prezentat a fost colectat din:

1. Mții Rodnei – sub Vf. Celaru (Moisei), 1360 m. alt. pădure de molid
2. Mții Rodnei – tinovul " Tăul Muced " (Moisei), 1380 m. alt. sfagnet
3. Mții Rodnei – "Iza Izvor " (Moisei), 850 m., molidet
4. Platoul vulcanic Igriș – Valea Mlăcii (Desești), 900 m. alt., carpino-făget
5. Platoul vulcanic – Valea cu Arini (Desești), 1000 m. alt., făget
6. Dl. Solovan – (Sighetu Marmăției), 500 m. alt., carpino – gorunet
7. Val. Morii - Bârsana , 400 m. alt., carpino – gorunet
8. Mociar - Dl. Bahna – 300-400 m. alt., carpino – gorunet și carpino- făget
9. Rezervația "Livada" – Săpânța, 240 m. alt. plantație de pin
10. Turbăria "Jilerescu" – Săpânța, 800-850 m. alt., tinov mezotrof
11. Comuna Ieud, -350 m. alt., salcii la marginea părului Iodișor

Lista taxonilor identificați: tabelul este întocmit în ordinea alfabetică a taxonilor. Speciile necitate până acum din Maramureș, pe lista prezentată sunt semnate cu asterix.

Abreviațiuni folosite: com=comestibil, tx=toxic, Sh=saprofite humicole, Sl=saprofite lignicole, Sbr=saprofite briofite, Sh-Sl=saprofite humicolo-lignicola, Sp=saprofite praticole, P=parazite, Pl=parazite lignicole, SP=saproparazite, M=micorizante. Cifrele arată data semnalării, recoltării ciupercilor.

ASCOMYCOTINA

1. *Elaphomyces granulatus* Fr. – Iza-Izvor, ascocarp subteran, 22.09.2005. M.
2. *Gyromitra infula* (Schff.: Fr.) Quéf. - sub vf. Celaru, pe lemn acoperit cu sol, 23.09.2005, Sh-Sl., tx.
3. *Peziza badia* Pers. – Val. Mlăcii. 24.09.2005, Sh, com.
4. *Sclerotinia tuberosa* (Hedw.: Fr.) Fuck. - Dl. Solovan, parazitează pe rădăcina plantei *Anemona nemorosa*, 15.05.2005., P.

BASIDIOMYCOTINA

Amanita caesarea (Scop.: Fr.) Pers. ex Schw. – Bârsana –Valea Morii, versantul drept, pe sol scheletos, 16. 08.1987, M., com.

1. *Boletus queletii* Schulz - Iza-Izvor, pe sol la marginea pădurii, 22. 09. 2005, M., com.
2. *Chroogomphus rutilus* (Schff.: Fr.) O. K. Miller – Livada, pe sol în plantație de pin, 07.09.1994, M, com.
3. *Coprinus comatus* Müll.: Fr.) S.F.Gray. - Mociar, printre pajiște, 20.10.2005, Sh., com.

4. *Cyathus striatus* Huds. ex Pers. – Mociar - DI. Bahna, pe lemn acoperit cu sol, 24.09.2004, Sh-SI.
5. *Fistulina hepatica* (Schff.) Fr. – Valea cu Arini, la baza trunchiului de fag, 24.09.2005, SPI, com.
6. **Galerina paludosa* (Fr.) Kühn. – tinovul Tăul Muced, pe sfagnum, 23.09.2005., Sbr., tx.
7. *Ganoderma lucidum* (Laysser) Karst – Valea cu Arini, pe trunchi de foioase, 24.09.2005. SPI.
8. *Hericium coralloides* (Scop.: Fr.) S.F.Gray –com. – Mociar- Bahna, pe lemn de fag, 24.09. 2004, SPI, com.
9. *Hydnum repandum* (L.) Fr. –DI. Solovan – Valea Cufundoasă, în cercuri pe sol, 12.10.2005, Sh, com.
10. *Hygrocybe calyptraeformis* (Berk. & Br.) Fayod – DI. Solovan, printre pajiște, 12.10.2005, Sp, com.
11. *Hygrophorus russula* (Schff.: Fr.) Qué. - DI. Solovan, pe sol, 12.10.2005. M, com.
12. *Laccaria amethystina* (Bolt. Ex Hooker) Murr. – Valea cu Arini, pe sol, 24.09.2005, Sh., com.
13. *Macrolepiota rhacodes* (Vitt.) Sing. – Mociar – DI. Bahna, pe sol, litiera pădurii, 24.09.2004.,M., com.
14. **Omphalina oniscus* (Pers. Fr.) Qué. – turbăria Jilerescu, printre sfagnum, 20.09.2003. Sbr.
15. *Pholiota gummosa* (Lasch.) Sing. – Valea cu Arini, pe cioate, 24.09.2005, SI.
16. *Pleurotus ostreatus* (Jacq.: Fr.) Kummer – Mociar, pe trunchi putred de nuc, 20.10.2005, SPI, com.
17. *Russula emetica* Fr. – Tăul Muced, printre sfagnum, 23.09.2005, M., tx.
18. **Sarcodon scabrosum* Fr.: Iza Izvor, pe sol, 22. 09. 2005. octombrie 24, M.
19. *Tricholoma acerbum* Romagn. – Mociar- Valea Ronișoarei, printre pajiște la marginea pădurii de gorun cu molizi plantați, 24.09.2004., M.
20. *Tricholoma vaccinum* (Pers.: Fr.) Kummer: - Iza Izvor, pe sol, 22.09.2005, M.
21. **Volvariella bombycina* (Pers.: Fr.) Wollinger Sch. – comuna Ieud, în scorbură unui *Salix triandra* viu, 24.08.2005, Pl., com.

Concluzii: Sunt semnalate în prezenta notă, în total 25 specii de macromicete, care aparțin la 22 familii. După valoarea economică: 3 specii sunt otrăvitoare, 14 specii sunt comestibile, iar celelalte nu au valori alimentare sau nu sunt recomandate pentru consum alimentar. După particularitățile biologice: 13 specii sunt tericole, 8 specii lignicole, 1 hipogeu, 2 specii briofile, 1 specie pe rădăcina plantei *Anemone nemorosa*. Luând în considerare categoriile ecologice, macromicetele înșirate se prezintă în felul următor: Saprofite humicole: 3 specii (Sh.), saprofită lignicolă: 1 specie

(Sl.), saprofite briofite: 2 specii (Sbr.), saprofite humicolo-lignicole: 3 specii (Sh.-Sl.), parazită: 1 specie (P.), saproparazită: 1 specie (SP.), parazită-lignicolă: 1 specie (Pl.), saproparazite-lignicole: 4 specii (SPl.), micorizante: 9 specii (M.).

Prin semnalarea speciilor prezentate se aduce o contribuție la cunoașterea biodiversității Țării Maramureșului.

Bibliografia

1. Béres, Marta & László, K. (1980) - Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Depresiunea Maramureșului și împrejurimi. Marmăția, ser. Șt. Nat. 5-6, Baia Mare, p. 120-138.
2. Béres, Marta & László, K. (1982) - Noi contribuții la cunoașterea macromicetelor din Depr. Maramureșului și împrejurimi. Studii și com. II. Reghin, p. 113-127.
3. Béres, Marta (1989) - Contribuții la studiul macromicetelor din rezervația „Pădurea Crăiasca” comuna Ocna-Șugatag. In: S. Godeanu & al. (red.) „A IV-a Conferință de Ecologie Piatra Neamț”, 8-10 iun.1989.
4. Béres, Marta (1995) - Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Rezervația Biosferei „Pietrosul Rodnei”. Naturalia, Pitești, p. 55-62.
5. Béres, Marta (1999) - Data to the Vegetation of Mushrooms in the Upper-Tisa Region. In: Hamar, J. & Sárkány-Kiss, A. (red.) „The Upper Tisa Valley”. Szeged, p. 293-307.
6. Béres, Marta (2000) - Contribuții la cunoașterea macromicetelor de pe Platoul Vulcanic Maramureș. Studii și com. Științ. Nat. Satu Mare, p. 61-69.
7. Béres, Marta (2001-2001) - Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Depresiunea Maramureșului și din munții înconjurători.(III). Studii și com., ser. Șt.Nat. II-III. Satu Mare, p. 51-56.
8. Béres, Marta (2003) – Data to the occurrence of Amanita caesarea in Maramureș. Moeszia. 1. Sf. Gheoghe, p. 3-6.
9. Bontea, Vera (1953) – Ciuperci parazite și saprofite din R.P.R. ed. Acad. Buc.
10. Eliade, Eugenia (1965) – Conspectul macromicetelor din România. Acta. Bot. Horti. Buc. p. 185-324.
11. Hollós, L. (1913) – Fungi Hypogaei Hungariae, Bpest.
12. Mititelu, D. & Barabas, N.(1994) – Bibliografia floristică și geobotanică asupra Moldovei, Bucovinei și Maramureșului. Stud. și Com., Muz. Șt. Nat. Bacău, 1980-1993, 13, p. 127-165.
13. Moesz, G. (1923) – Kitáibél herbáriumának gombái. – Die Pilze im Herbar Kitaibel's. Ann. Hist. Nat. Mus. Nat. Hung. 20., p. 141-147.
14. Moldovan, I. (1970) – Flora și vegetația Muntelui Gutâi. Teza de doctorat. (capitolul referitor la Fungi)
15. Morariu, I. (1943) – Vegetația Muntelui Țibleș. Bul. Soc. Regale Geogr. România, 1942, 61., p. 143-180.

16. Negrean, G. (2003-2004) – Contribuții la micobiota Maramureșului. Studii și com. ser. Șt. Nat. IV-V., Satu Mare, p. 53-75.
17. Pop, Adriana (1978) – Contribuții la cunoașterea macromicetelor din Munții Maramureșului, In: Preda, V. (red.) "Acțiuni umane asupra jnepenișurilor din Munții Maramureșului, din Munții Rodnei și din alte zone ale Transilvaniei 2. Cluj-Napoca, p. 126-130.
18. Sălăgeanu, Anișoara (1970) – Cercetări floristice și cenologice asupra macromicetelor din bazinul superior al Lăpușului. Teză de doctorat.

Comunicare prezentată la a XXXVI-a Sesiune Anuală
de Comunicări Științifice a Muzeului Județean Argeș din 27-28 oct. 2005

LILIACUL DE APĂ (MYOTIS DAUBENTONI KUHL 1819), SPECIE PREZENTĂ ÎN MARAMUREȘ

Timur V. CHIȘ,
Mihail G. MANOLE
Muzeul Maramureșului
Sighetul Marmăției

Summary

Daubenton's bat (water bat) are mentioned for the first time for the vertebrate fauna of Maramureș Depression, increasing the number of the known species from 12 to 13, representing 43 % of the total of 30 species identified in Romania.

Introducere

Până în anul 2004 pe teritoriul Depresiunii Maramureș au fost identificate 12 specii de lilieci (*Rhinolophus ferumequinum*, *Rhinolophus hipposideros*, *Myotis myotis*, *Myotis blythii*, *Myotis brandti*, *Myotis mystacinus*, *Nyctalus noctula*, *Barbastella barbastellus*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Plecotus auritus*, *Plecotus austriacus*, *Vespertilio murinus*) Szilagyi (1876), Dumitrescu și colab. (1962-1963), Raduleț (1997), Murariu și Raduleț (1998), Ardelean și Beres (2000), Chiș și Manole (2001-2002, 2003, 2004),

Material și metodă

Cercetare pe teren, colectare și determinarea speciei după următoarele determinatoare: Topal 1969, Schober și Grimmberger 1991, Gheorghiu și colab. 1999, Santo și colab. 2001, Valenciuc 2002.

Rezultate

Familia *Vespertilionidae*, *Myotis daubentoni* (Kuhl, 1818) – Liliacul de apă.

În data de 16.09.2004 în urma cercetărilor de pe teren am identificat în localitatea Sighetu-Marmăției, în crăpăturile de la „podul de la abator”, care traversează râul Iza, un lilieci de apă. În aceasta zonă, cursul râului este lin, zăvoiu este slab dezvoltat, iar în apropiere sunt livezi și o pădure în care predomină gorunul (*Quercus petraea*). Locația colectării acestui exemplar în sistemul UTM este: Sighetu-Marmăției GU-11.

În literatura de specialitate specia nu a mai fost semnalată în Maramureș.

Discuții

Liliacul de apă este răspândit în Europa până la latitudinea de 63° latitudine nordică, în sud specia a fost semnalată până în Balcani. Acest

areal cuprinde și România, specia putând fi întâlnită în apropierea cursurilor de apă sau în preajma lacurilor, în scorburile copacilor, poduri de clădiri și în crăpăturile podurilor de peste ape, în zona de câmpii și lunci. Hibernează în peșteri, pivnițe, în locuri cu temperatură constantă și umiditate relativ mare - peste 85%.

În România, după Murariu (2000), specia a fost identificată în zona: Zău de Câmpie – Luduș, Gherla – Someș, Cluj, Sibiu și Alba-Iulia, Valenciuc (2002) pe lângă aceleași date menționează Dobrogea (UTM: FS-90, 79/98; GT-21; GS-00,08; KM-76/86; TK-12), iar la răspândirea speciei menționează că a identificat-o în Moldova, dar fără a preciza locul, după Gheorghiu (2001) specia este prezentă și în Carpații Românești în zona Caraș Severin (FQ 48/49, 17, EQ 55, 67, 93).

Concluzii

În urma cercetărilor efectuate pe teren a fost identificată și colectată încă o specie care a fost inclusă în patrimoniul Muzeului Maramureșului, Muzeul de Științele Naturii, ridicând astfel numărul speciilor identificate în Maramureș la 13, ceea ce reprezintă 43 % din totalul speciilor din România.

Bibliografie

- Ardelean, G., Beres, I.; Fauna de vertebrate a Maramureșului. Colecția Universitaria, Edit. Dacia, Cluj – Napoca: pag. 1-378. 2000
- Chiș, T., Manole, M.; Contribuții la cunoașterea faunei de chiroptere din Depresiunea Maramureșului. Studii și comunicări. Științele Naturii, Muzeul Județean Satu-Mare, 2-3: pag. 226-231. 2001 – 2002
- Chiș, T., Manole, M.; Ordinul Chiroptera - o nouă colecție în patrimoniul Muzeului de Științele Naturii Sighetu - Marmației (partea I). Tradiții și Patrimoniu, Muzeul Maramureșului, Sighetu-Marmației, 4-5: pag. 53-54. 2003
- Chiș, T., Manole, M.; Date noi despre răspândirea chiropterelor în Depresiunea Maramureșului. Revista Muzeelor 1-2: pag. 19-20. 2004
- Dumitrescu, M., Tanasache, J., Orghidan, T.; Răspândirea chiropterelor în R. P. Română. Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, 1-2: pag. 509-575. 1962-1963
- Gheorghiu, V., Bertrand, V., Giurginca, A.; Cheia de identificare a chiropterelor din România. Institutul de Speologie „Emil Racoviță”. Pag. 1-26. 1999
- Gheorghiu, V., Petculescu, Al., Iavorschi, V.; Contribution to the knowledge of the Chiroptera distribution from Romanian sector of the Carpathian Mountains. Studia Chiropterologica, 2 pag.17-46. 2001

- Murariu, D., Răduleț, N.; Mammalian fauna (Mammalia) from Maramureș Depression, Romania. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, 40: pag. 609-621. 1998
- Murariu, D.; Commented list of the mammal species susceptible for being included in the red book of the Romanian fauna. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, XLII: pag. 243-363. 2000
- Răduleț, N.; The presence of *Myotis blythii* (Tomes, 1857) (Chiroptera, Vespertilionidae) in Maramureș, Romania. Travaux du Muséum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa”, XXXVII: pag. 159-166. 1997
- Schober, W., Grimmberger, E.; Guide des chauves-souris d'Europe. Edit. Delachaux et Niestle, Neuchatel- Paris: pag. 1-223. 1991
- Szanto, L., Moscu, K.; Determinator de lilieci. Societatea Eco Studia, Cluj-Napoca: pag. 1-16.2001
- Szilagyi, I.; Marmoros varmegye egyetemes leirasa. Cap. «Mammalia». A magyar orvosok es természetvizsgalok nagygyulesen, 19: pag. 211-214. 1876
- Topal, G.; Deneverek – Chiroptera. Magyarország allatvilaga. Fauna Hungariae. XXII (2) pag. 1-82. 1969
- Valenciuc, N.; Mammalia, Chiroptera. Fauna României. Edit. Academiei Române, XVI (3): pag. 1-166. 2002

„În general toate covoarele maramureșene sunt compuse din motive abstracte, pur geometrice, chiar și atunci, când unele motive poartă denumiri de flori sau figuri din natură, ca fluture, liliac, pupuză etc. Rareori găsim stilizate interesante figuri din natură, ca motivul de horă (originar din Slatina), călăreți, flori, stele etc. - dar și acestea foarte abreactizate.”

Traian Bîlțiu-Dăncuș - Arta țărănească în Maramureș

În Graiul Maramureșului, Sighet, 14 martie 1935

